This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

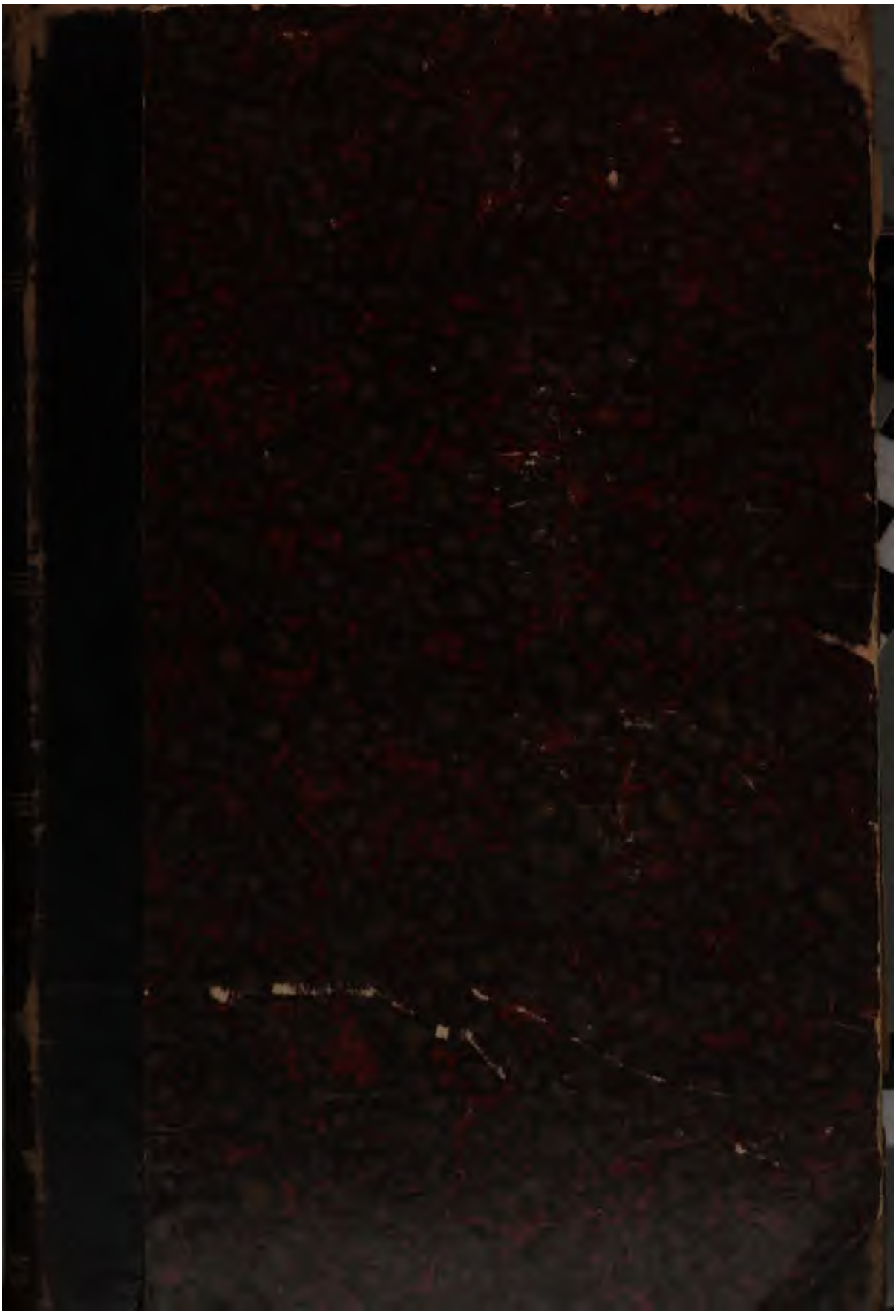

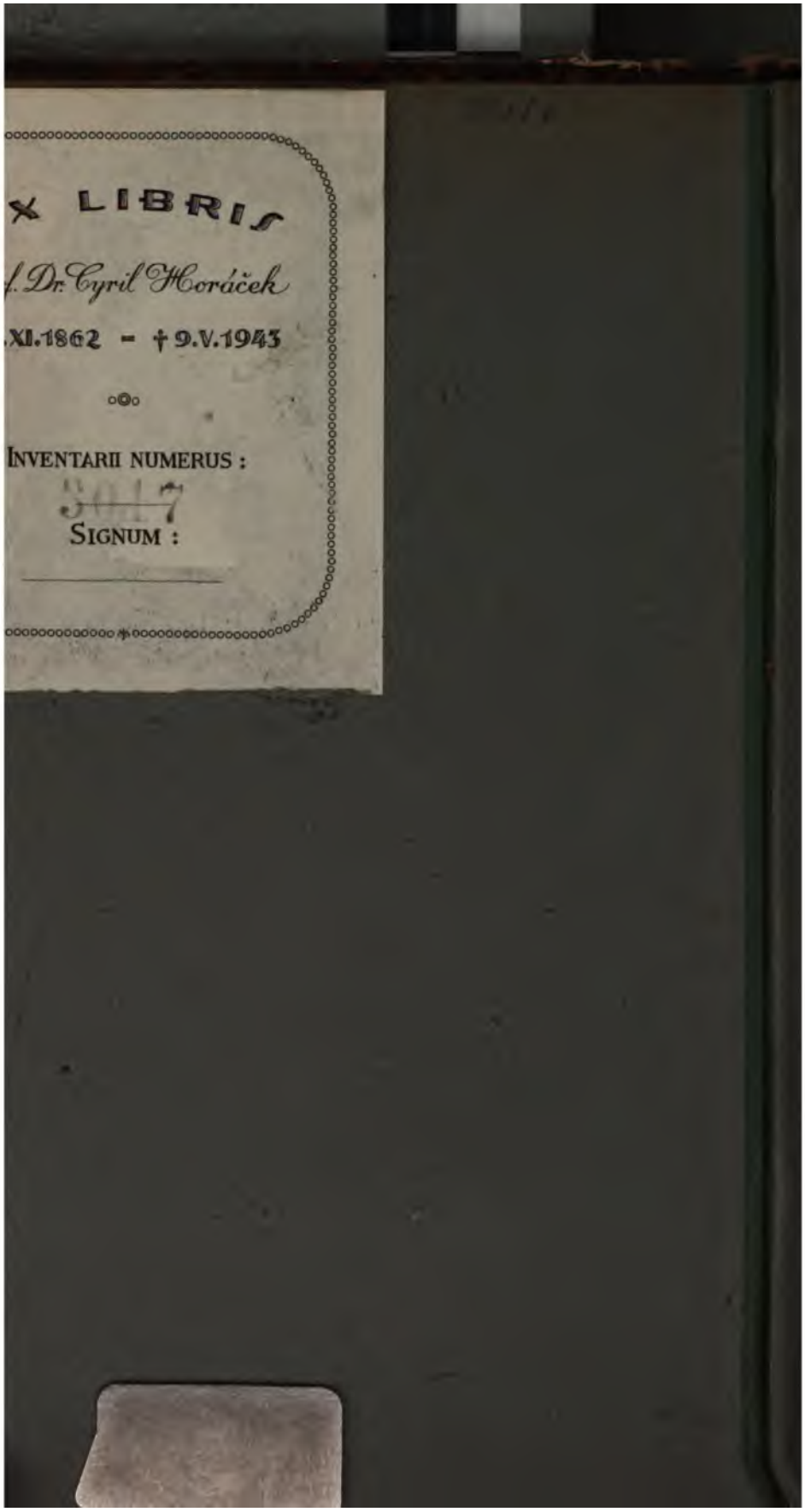
X LIBRIS
f. Dr. Cyril Horáček
XI.1862 - † 9.V.1943
INVENTARII NUMERUS :
SIGNUM :

SBORNÍK
SPISŮ POLITICKÝCH A NÁRODOHOSPODÁŘSKÝCH.
PÉČÍ KLUBU NÁRODNÍ STRANY SVOBODOMYSLNÉ.
REDIGUJE DR. LADISLAV DVOŘÁK. — SVÝM NÁKLADEM VYDÁVÁ J. OTTO.

37

RAKOUSKO-UHERSKÁ VYROVNÁNÍ

V

PO ROCE 1878.

NAPSAL

JUDr FRANTIŠEK FIEDLER,
PROFESSOR ČESKÝCH VYSOKÝCH ŠKOL TECHNICKÝCH, ZEMSKÝ A ŘÍŠSKÝ POSLANEC.

V PRAZE.
NÁKLADEM J. OTTY.
1903.

DB214
F5

VEŠKERÁ PRÁVA VYHRAZENA.

Tiskem České grafické společnosti »Unie« v Praze.

Předmluva.

Kdo podrobněji, než z příležitostních úvah denního tisku možno, sledovati by chtěl vývoj všech těch záležitostí, na nichž vybudován jest společný svazek obou polovin mocnářství Rakousko-Uherského, těžce postrádá v naší domácí — a to ne snad jen v české — literatuře spisu, který by vyličoval způsobem dostatečně přehledným, jak vyvíjely se tyto společné poměry, než došlo k nynějšímu stavu. Důkladný a v rakouské literatuře vůbec nejlepší spis Pražákův »Rakouské právo ústavní« vylíčuje v části čtvrté ústavu mocnářství celkového sice systematicky; ale spis ten, třeba velmi pečlivě přihlíží k historickému vývoji, musil již se zřetelem na svůj účel obmeziti se jen na vylíčení norem v době přítomné platných; podrobnější vylíčení, jak k těmto normám došlo, vybočovalo z rámce tohoto záslužného díla. Potřebám doby vyhovoval by spis »Vyrovnání s Uhry roku *1867* a *1877*«, který napsal dr. J. Kaizl a historickým úvodem opatřil Dr. Ant. Rezek. Formálně poutavému a věcně bystrému i důkladnému tomuto spisu vytknouti lze jedinou toliko vadu: vyličuje vývoj společných poměrů v mocnářství jen do roku 1878.

Nemáme v naší literatuře pomůcky, která by líčila další vývoj po roku 1878 až do poslední doby.

Že není bezúčelno, aby vyplněna byla tato mezera, přisvědčí mi každý, kdo nucen jest vyhledávati podrobnějších informací o spletitých otázkách t. zv. rakousko-uherského vyrovnání. Mnohým otázkám z komplexu tohoto vyrovnání lze porozuměti správně jen tehdy, přehlíží-li se jich vývoj od počátku až ke konečným výsledkům. Jen takovým způsobem lze dospěti k správným náhledům o sporných těchto poměrech a vyvarovati se úsudkům, jež nejsou mnohdy ničím jiným, než nekontrolovanou recitací denních hesel.

V době, ve které záležitosti rakousko-uherského vyrovnání se týkající jsou téměř nepřetržitě na denním pořádku, pociťuje se, vlastně pociťovati by se měl nedostatek informační pomůcky živěji než kdy jindy. Z té příčiny pokouším se ve spisu, který začínám uveřejňovati, abych nastínil obraz všech záležitostí spadajících v t. zv. rakousko-uherské vyrovnání, jak vyvíjely se po roku 1878 až do přítomné doby. Čtenáře, který informovati by se chtěl o vývoji těchto záležitostí až do roku 1878, odkazuji na výše uvedený spis Kaizlův. Bylo by zbytečno, kdybych do tohoto svého spisu pojal líčení událostí, které vypsány byly již pérem tak bystrým a povolaným.

Vyličuje postup otázek vyrovnávacích, nemohl jsem vyloučiti z úvah těchto některé záležitosti, jež uspořádány byly již tak, že zůstávají při vyrovnávacích jednáních mezi oběma polovicemi stranou (na př. záležitosti bosenské). Budou-li se zdáti snad úvahy o takových záležitostech zbytečnými, slouží mi za omluvu, že bez toho byl by spis tento kusým; ostatně nikdy nelze v přítomné době předvídati, nevynoří-li se někdy v budoucí době na povrch nějaká, dnes třeba v nejhlubší klid ponořená otázka, o které shledávati se budou potom bližší zprávy.

Účelem tohoto spisu budiž vysvětleno, že líčení jednotlivých záležitostí vyrovnání rakousko-uherského se týkajících není zcela systematické. Bylo by mi bývalo vítanější, kdybych mohl postupovati úplně systematicky, tedy tak, že bych líčil vývoj jednotlivých předmětů v celku a jednotně od počátku až do konce (na př. vývoj celních poměrů, nepřímých daní a pod.). Má-li však podán býti obraz jednotlivých stadií vyrovnání rakousko-uherského, nelze zachovati takovýto přesný systém, nýbrž nutno látku projednávati dle období časově ohraničených. Líčení jednotlivých předmětů bude zdáti se theoreticky rozkouskovaným, ale prakticky dovede — aspoň dle mého mínění — vzbuditi v čtenáři jasnější představu o všech fásích vyrovnávacích.

Jest třeba, abych v úvodních těchto slovech upozorňoval českého čtenáře na hluboký význam zákonodárné úpravy těch záležitostí, které jsou vlastní podstatou společného svazku tohoto mocnářství? Ostýchám se skoro doznati, že zdá se mi toho býti zapotřebí. Záležitosti běžné denní politiky — v tom nejpovrchnějším smyslu, jak se politika, bohužel! často u nás pojímá — vyčerpávají takřka všeobecnou pozornost, tak že jiné, byť i sebe důležitější otázky, jež nelze vtěsnati v úzký rámec této běžné, za zvučnými hesly se řítící denní politiky, jsou s to, aby vnikly na nejvýše do kruhů bezprostředně zúčastněných, nikoliv dále.

Každému spisovateli lichotí, dovede-li upoutati pozornost čtenářstva. Této slabosti nejsem ani já prost. Mnohem větším, nežli uspokojení této osobní slabosti, bylo by mi však zadostučiněním, kdybych spisem tímto dovedl obrátiti pozornost českého obecenstva k otázkám týkajícím se poměrů mezi Rakouskem a Uherskem v té míře, abychom v dobách, když o uspořádání

PO SKONČENÉM DRUHÉM VYROVNÁNÍ RAKOUSKO-UHERSKÉM.

Druhé vyrovnání rakouské polovice tohoto mocnářství s polovicí uherskou skoncováno bylo v rakouské poslanecké sněmovně přijetím úvodního zákona dne 15. června 1878, v uherské sněmovně pak krátce na to dne 25. června 1878. Rakouský říšský zákonník rozmnožen byl následkem toho o celou řadu zákonů datovaných vesměs dnem 27. června 1878, jež týkaly se: způsobu přispívání království a zemí na říšské radě zastoupených k úhradě záležitostí společných všem zemím říše Rakousko-Uherské (čís. 61. říš. zák.), nové celní a obchodní smlouvy uzavřené mezi oběma polovicemi (čís. 62. říš. zák.), zmocnění ministerstva předlitavského k zjednání shody s uherským ministerstvem o provedení článku XX. celní a obchodní smlouvy (č. 63. říš. zák.), poměrů k uherské polovici a k rakousko-uherské bance v příčině dluhu státu 80 milionů zlatých v bance váznoucího (čís. 64. říš. zák.), zřízení a privilegia rakousko-uherské banky (čís. 66. říš. zák.), změny celního tarifu (čís. 67. říš. zák.), daně z cukru (čís. 71. říš. zák.) a daně z lihu (čís. 72. říš. zák.).

Zákonům těmto předeslán úvodní zákon určující dobu, v které jednotlivé části vyrovnávacích zákonů měly vstoupiti v platnost (čís. 60. říš. zák.). K tomu pak přidány některé zákony k provedení vyrovnání v Rakousku potřebné, a to: zákon, kterým zmocněno finanční ministerstvo dohodnouti se s rakousko-uherskou bankou v příčině dluhu 80 milionů zl. (čís. 65. ř. z.), zákony týkající se smlouvy o lodní a poštovní dopravě uzavřené mezi ministerstvem zahraničním a rakousko-uherským Lloydem (čís. 68. a 69. říš. zák.), a konečně smlouva mezi rakouskou vládou a Lloydem o udržování přímého spojení mezi Terstem a Východní Indií (čís. 70. říš. zák.).

Ve smyslu zásad, na kterých vybudovány byly v r. 1867 ústavní poměry mocnářství jako celku, stanoveno pro platnost hlavních částí tohoto vyrovnání, jmenovitě celní a obchodní

smlouvy, privilegia rakousko-uherské banky, klíče pro vzájemné příspěvky k společným nákladům, období desítileté, po jehož uplynutí mělo přikročeno býti k nové úpravě těch záležitostí, které dle § 2. státního základního zákona ze dne 21. prosince 1867, ř. z. č. 146, upravovány mají býti čas od času dle stejných zásad v obou polovicích říše.

Po těžkých zápasech, hladinu veřejného mínění zde i tam rozčeřujících, kterými každá obnova vyrovnání jest provázena, měla popřána býti doba desíti let k oddechu, aby každá z obou polovin mocnářství mohla vžíti se ve změněné poměry. Kýžený klid však nenastal. Sotva vyrovnání v roku 1878 bylo skoncováno, vynořily se nové, již průběhem jednání o tomto vyrovnání do popředí se deroucí otázky, k jichž luštění musily jak vlády tak parlamenty obou polovin říše přikročiti.

Události, které mezi tím byly se odehrály poblíže rakouských hranic na Balkáně, pak změny ve vnitřních politických poměrech této polovice říše působily mocným svým tlakem na další vývoj poměrů mezi oběma polovicemi; jak co do obsahu, tak co do formálního postupu lze v následujících vyjednáváních vyrovnávacích postřehnouti jisté rozdíly oproti vyjednáváním dřívějším.

Den 16. května 1879, kterým zakončeno bylo VIII. období sezení rakouské poslanecké sněmovny, znamenal neodvratný konec neobmezeného panství, které vykonávala v rakouském parlamentu strana ústavácká hned od té doby, kdy se parlament ten na základě prosincové ústavy poprvé byl shromáždil. Přes to, že passivní oposice českých poslanců mnoho přispěla k utužení panství ústaváckého v této polovici, nedovedla strana spojená tímto názvem zachrániti v parlamentu svoji državu v plném rozsahu. V bezohledném a nepřirozeném boji za utužení centralismu a německosti v této říšské polovici umdlely její síly; dobře to vycítil jeden z jejích předáků, když ve schůzi dne 5. dubna 1879 označil sněmovnu jako »znavenou až k smrti«.

Dvě okolnosti to byly, jež urychlily pád této strany, zpečetěný cís. patentem ze dne 22. května 1879, kterým říšská rada rozpuštěna a nové volby nařízeny. Především nesmířitelné stanovisko strany v otázce Bosny a Hercegoviny způsobující v řadách členstva pravou derutu (na př. Carneri, Kübeck, Knotz atd.). Mimo to neuspořádanost financí, z nichž nedovedla strana odstraniti chronický schodek. Jak vypadaly rakouské finance na sklonku vlády ústavácké, o tom stačí uvésti jen hlavní čísla rozpočtová z posledního pětiletí. Rozpočet pro rok 1875 vykazoval na vydáních 381,370.906 zl., na příjmech 373,089.899 zl., tedy schodek 8,281 007 zl. Rozpočet pro 1876 zase vydání 403,170.570 zl., příjmy 372,702.342 zl., schodek 30,468.228 zl. Rozpočet pro 1877 vydání 405,569.474 zl., příjmy 376,637.817 zl., schodek 28,931.657 zl. Rozpočet pro 1878 vydání 423,121.704 zl., příjem 399,795.163 zl., schodek 23,326.541 zl. Rozpočet pro 1879 ko-

nečně vydání 471,163.650 zl., příjmy 392,565.144 zl., schodek tedy 78,598.506 zl. S takovými financemi mělo Rakousko dáti se na pochod »až do přístavu Soluňského«, kam chtěla říši dovésti — jak se tehdy leckde, dokonce i v parlamentu proslýchalo — »romantická politika hraběte Andrassyho«!

Když po letních volbách sešla se obnovená říšská rada dne 7. října 1879 k nové, IX. sessi, zahájila svoji činnost za změněných poměrů. Přechodné ministerstvo Stremayrovo, jež po pádu ministerstva Auerspergova bylo dne 16. února 1879 nastoupilo svůj úřad, podalo demissi již dne 11. července 1879 a dne 12. srpna 1879 zaujalo místo jeho ministerstvo nové, jehož duší přes všechny osobní změny ve vnitřním složení po celou dlouhou dobu úřadování téhož byl hrabě Taaffe. Změně na vládních lavicích odpovídala i změna v majoritních poměrech sněmovny. Majorita přešla z německých lavic na levo do lavic na pravo, do t. zv. železného kruhu pravice, v němž zahrnuti byli i poslanci čeští, zahajujíce po neplodné passivní opposici politiku aktivní.

Vláda Taaffova a železný kruh pravice obstarávaly společně záležitosti státní nejen po celou IX. sessi, trvající do 22. dubna 1885, nýbrž i v následující X. sessi, zabírající dobu od 22. září 1885 do 18. prosince 1890.

Těžká byla břemena, jež jako nezbytnosti státní na bedra pravice byla ukládána a jež tato musila překonati. Stát měl věru v tehdejší pravici majoritu státu oddanou, vyhovující státním požadávkům poctivě až do sebezapření, uskrovňující se ve vlastních svých požadavcích až do ztráty popularity v kruzích voličstva. Velké, nepopulární úkoly provedla tato majorita pro stát. Dovedla uspořádati státní finance, tak že po osmi letech mohl finanční ministr pochlubiti se rozpočtem vykazujícím pro rok 1889 poprvé přebytek 2,770.059 zl., který mohl vykázán býti i v následujících rozpočtech, v roce 1890 sumou 2,516.971 zl., v r. 1891 sumou 3,522.494 zl., v r. 1892 sumou 2,456.573 zl. atd. Takový úspěch mohl docílen býti jen proto, že majorita hořký kalich povolování nových a zvyšování starých daní musila vyprázdniti až na dno. V zájmu státu povolila tato majorita nový branný zákon a provedla hladce obnovu vyrovnání s Uhry v r. 1887. Považ-li se, s jakými jen obtížemi bylo lze předchozí vyrovnání v r. 1877 a 1878 v rakouském parlamentě skoncovati, mohl Taaffe sobě blahopřáti, že při tomto díle stála mu po boku majorita státu věrně oddaná.

A přes všechnu tuto obětavost nebyla majorita s to, aby vtiskla státní správě ráz, jaký by byl býval odpovídal zásadním jejím požadavkům. V zákonodárství nepodařilo se zlomiti směr centralistický, jako nepodařilo se z rozvětveného exekutivního aparátu vymýtiti německého ducha centralisujícího; a pronikavým, plným úspěchům na poli národnostní rovnoprávnosti překáželo vnitřní složení pravice. Když pak na konec vláda sama, předčasně rozpuštivši říšskou radu, pracovala k rozrušení majoritní organisace, když vrhla této majoritě v tvář výtku nedostatku oddanosti k zájmům mocnářství,

kdož nespatřoval by dnes v tom nevděk? Neregistrujeme to snad proto, že bychom chtěli bývalou pravici ve všem hájiti neb se s jejím postupem veskrze stotožňovati, nýbrž spíše proto, že v neupřímném poměru vlády k zásadám parlamentární majority státu nepopíratelně věrně oddané spatřujeme zárodek těžké parlamentární tísně, kterou státní rozvoj po drahnou dobu již trpí. Která pak politická strana, majíc v paměti osudy bývalé pravice, mohla by bez obav o nejdůležitější zájmy zastupovaných vrstev lidových — i kdyby k vlastní budoucnosti nehleděla — postaviti se tak nezištně do služeb t. zv. nezbytných státních zájmů?

I ten, kdo jen povrchněji sleduje postup při úpravě vzájemných poměrů obou polovicí tohoto mocnářství, nemůže nepozorovati, že objem jednotlivých vyrovnání rakousko-uherských neustále se rozšiřuje, a to dvojím směrem. Mezi záležitostmi, které čas od času mají dle stejných zásad v obou polovicích býti spravovány, vyskytují se především takové, jichž úprava stala se teprve později naléhavou, pokud se týče, jichž úprava vyžadovala postupem doby podrobnějších předpisů nežli před tím. Jako příklady buďtež uvedeny reformy týkající se nepřímých daní (daně z petroleje, cukru, líhu), peněžnictví, nebo cedulového bankovnictví. Toto rozšíření objemu vyrovnání jest jen přirozeným důsledkem vývoje hospodářských i finančních poměrů státních; čím složitějšími stávají se tyto, tím podrobnějších předpisů třeba pro vzájemné styky obou polovin.

Vedle toho — třeba nikoliv nápadně rychle, přece však znatelně — rozšiřuje se objem vyrovnání také tím, že k sféře společných, pokud se týče, dle společných zásad upravovaných záležitostí přibírají se, ba takřka samy přirůstají záležitosti nové, před tím do vyrovnání nenáležející. Zase jako příklad uvedeny buďte záležitosti týkající se Bosny a Hercegoviny nebo veterinářství.

Nad tímto zjevem bylo by radno trochu se zamysliti. Kdykoliv při jednáních mezi Rakouskem a Uherskem vzniknou nějaké obtíže, ihned veřejné mínění před i za Litavou jest rychle hotovo s úsudkem, že v tomto mocnářství neodolatelná moc žene k rozluce; čím více šíří se objem a počet záležitostí do vyrovnání náležejících, tím obtížnější stává se vzájemné vyjednávání mezi oběma stranami a proto tím častěji a všeobecněji ozývá se předpověď o nezbytnosti konečné rozluky. Nebylo by ze vzrůstajícího objemu společných záležitostí s větší snad oprávněností lze dovozovati, že bylo by nepřirozeno, aby uprostřed vířícího a kypícího života národů a rozmanitých společenských útvarů v tomto státu jediný svazek, totiž svazek mocnářství jako celku, ztrnul nehybně v omezeném kruhu, do kterého vtěsnalo ho úzkoprsé a nepředvídavé zákonodárství z r. 1867? Neznamená to jistou životní sílu tohoto celku, rozšířil-li týž obor svého vlivu přes to, že mocné potence před i za Litavou zasazují se, aby zúženy byly společné obory?

Změnil-li se takto — do jisté míry ovšem — obsah vyrovnání po stránce věcné, stalo se totéž i po stránce formální. Dle

smyslu a znění základních zákonů o úpravě společných záležitostí měly všechny vzájemné poměry mezi oběma polovicemi upravovány býti »čas od času«, to jest po uplynutí určitého termínu, který hned při prvním vyrovnání vyměřen byl desítiletím. Ale ukázalo se býti nemožným, aby termín tento byl důsledně a pokaždé dodržen. Životní potřeby státu byly zkrátka mocnější, než úmysly zákonodárcův. Potřeba, aby určitá, vzájemnému sjednání mezi oběma polovicemi podrobená záležitost byla co nejdříve upravena, nedovolovala často odkladů do termínu napřed stanoveného. I došlo tak k tomu, že celá řada záležitostí do vyrovnání náležejících upravuje se postupem samostatným, kdykoliv potřeba toho se objeví.

Zákonodárství týkající se záležitostí vyrovnávacích nepracuje proto jen v určitých termínech, jak bylo původně zamýšleno, nýbrž i mimo tyto termíny, jak právě naléhavost předmětu toho vyžaduje. Lze proto po stránce formální mezi zákony týkajícími se rakousko-uherského vyrovnání rozlišovati dva druhy zákonů: jednak zákony vznikající na základě periodických úmluv mezi oběma polovicemi, jež bylo by lze označiti jako vlastní vyrovnací zákony; a pak zákony smluvené příležitostně za účelem úpravy záležitostí nepředvídaně se vyskytujících, jež by mohly býti nazvány příležitostnými zákony vyrovnacími. Jde-li tudíž o to, aby podán byl úplný obraz o vývoji poměrů upravovaných po roku 1878 shodným zákonodárstvím před i za Litavou, nelze obmeziti líčení jenom na ty záležitosti, které upravovány byly při periodicky se opětujících úmluvách mezi oběma polovicemi, nýbrž nutno do líčení zahrnouti i takové záležitosti, jež dospěly k shodné úpravě v době ležící mezi vlastními úmluvami vyrovnacími. Tím dlužno odůvodniti, že následující líčení rozděleno na šest částí, v nichž látka uspořádána takto:

I. Pospolité záležitosti týkající se poměru rakousko-uherského, jež upraveny byly v době od r. 1879 do r. 1886.
II. Třetí vyrovnání rakousko-uherské z r. 1887.
III. Záležitosti pospolité upravené v době 1888—1896.
IV. Provisorní vyrovnání z let 1897—1899.
V. Pospolité záležitosti z doby 1900—1903.
VI. Čtvrté vyrovnání rakousko-uherské z r. 1903.*)

---

*) Mluvě zde již o čtvrtém vyrovnání rakousko-uherském, nemám nikterak v úmyslu předbíhati takto událostem. Předlohy vyrovnání toho se týkající byly parlamentům dne 28. ledna 1903 již podány i třeba tudíž o jich obsahu pojednati, nechť budou projednány čili nic.

Dále nutno upozorniti, že záležitosti, které v obou polovicích říše upravovány mají býti dle společných zásad, označuji názvem záležitostí »pospolitých«, nenalézaje výrazu vhodnějšího. Výrazu zavedeného Pražákem ve spisu o rakouském právu veřejném: »zájmy společné« nelze vždy užíti takovým způsobem, aby vyloučeno bylo každé nedorozumění.

Kdekoliv v následujících statích cituji přílohy parlamentní bez podrobnějšího dodatku, týká se to příloh k stenografickým protokolům o jednáních poslanecké sněmovny neb schůzí této sněmovny.

ČÁST PRVNÍ.

POSPOLITÉ ZÁLEŽITOSTI MEZI RAKOUSKEM A UHERSKEM V OBDOBÍ 1879—1886.

Počet záležitostí, které v období 1879—1886 spadajícím do-hromady s IX. sessí říšské rady, ve shodě s uherskou polovicí byly uspořádány, nebyl sice značný. Ale za to značný byl politický a hospodářský význam záležitostí těch pro celé mocnářství. Stačí uvésti, že bylo třeba, aby uspořádány byly poměry nově zabraných zemí, Bosny a Hercegoviny a aby vyjasněn byl jich poměr k mocnářství. Tím dán sám sebou podnět k nové úpravě poměrů týkajících se toho, aby zaokrouhleno bylo rakousko-uherské celní území hlavně na jihu mocnářství. K tomu přistoupila pro rakouské finance důležitá a hledíc k poměrům majority palčivá záležitost, zavedení nové daně spotřební z petroleje a částečná reforma daně z líhu. Pro rozvoj branné moci rakousko-uherské důležitou byla pak organisace domobrany.

Dále nutkaly změny v mezinárodní obchodní politice jednotlivých států k tomu, aby změněn byl všeobecný celní tarif rakousko-uherský, spočívající na jiných základech nežli tarify dřívější.

V následující stati vylíčeno bude, jakým způsobem důležité tyto záležitosti byly uspořádány.

Bosna a Hercegovina ve svazku mocnářství.

Hned po zahájení říšské rady s novou majoritou spěchala vláda, aby prosadila u rakouského zastupitelstva takovou úpravu poměrů »Nového Rakouska«, — tak v optimisticky zladěných hlasech officiosního tisku byly přezvány nově okkupované slovanské provincie, Bosna a Hercegovina, — jaká smluvena byla s vládou uherskou. Úkol tento nebyl tehdy tak snadným. Jednak způsobovaly záležitosti bosenské hned od počátku vládám před

za Litavou samé rozpaky, jednak stálo se před poměry zcela novými, jichž politické, finanční a hospodářské důsledky pro mocnářství nebylo lze předvídati.

Okupace Bosny a Hercegoviny působila vládám v říši rakousko-uherské svízele ještě dříve, nežli říše mandátem mocnosti k tomu byla zmocněna. Již tehdy, když na jaře roku 1878 Rakousko počalo konati přípravy, aby využitkovalo také ve svůj prospěch ruských vítězství nad Tureckem, ozvala se v rakouské delegaci oposice proti orientální politice hraběte Andrassyho. Uherská delegace povolila dne 19. března 1878 úvěr 60 milionů zlatých Andrassymu jednohlasně. Rakouská delegace dva dny na to učinila sice totéž, ale dle návrhu budžetního výboru připojila jako brzdu podmínku, že říšská vláda jest povinna učiniti delegacím bezprodleně oznámení, jakmile by povoleného úvěru skutečně použila. K podmínce té přistoupila potom dne 23. března i uherská delegace.

Hůře bylo ještě, když jednání o tomto úvěru dostalo se do parlamentů. Uherský sněm schválil sice dne 16. května úhradu úvěru 60 milionového velkou většinou proti hlasům krajní levice. V rakouském parlamentu postavil se však budžetní výbor proti politice Andrassyho, zamítnuv uhraditi úvěr ten; teprve v plenu poslanecké sněmovny byla usnesením ze dne 7. června úhrada povolena.

To bylo jen předehrou. Vlastní rej započal, když Rakousko, obdrževši k tomu mandát článkem XXV. berlínské smlouvy ze dne 13. července 1878, vtrhlo brannou mocí do Bosny a Hercegoviny, aby tyto země okupovalo. Jedině v Chorvatsku uvítána byla okupace nadšeně; sniloť se tam o sloučeném Dalmatsku, Chorvatsku s Bosnou a Hercegovinou a o blízké obnově trojjediného království. Jinak ale bylo veřejné mínění před i za Litavou proti bosenské akci. V Uhrách projeven tento odpor zvláště důrazně na velké, bouřlivé schůzi v Pešti dne 29. července. Báliť se Uhři tehdy sice velkých finančních břemen a státoprávních nesnází, jež z okupace vzniknou; ale více ještě působil na ně strach, že na jihu sjednotí se jedna ze slovanských větví způsobem, který bude nebezpečným pro vývoj národa maďarského (viz: Fr. v. Pulszky, Die Krise, Budapest, 1878).

Ale přes tento hlučný odpor maďarský proti okupaci Bosny a Hercegoviny dovedli tamní státníci již v prvních počátcích hájiti úspěšně zájmy uherské v zabraných zemích; ve společné ministerské radě dne 16. září 1878 konané dovedli překaziti připojení těchto zemí k rakouské železniční síti stavbou dráhy Sissek-Novi, ač správa vojenská — u nás přece tak mocná — stavbu této dráhy prohlašovala za nutnou.

Méně hlučný sice, ale hlubší byl odpor proti okupaci před Litavou, jmenovitě v kruzích seřaděných v táboře ústaváckém. Marně namáhal se officiosní tisk zladiti veřejné mínění pro okupaci příznivě. Nepopíratelné jest — tak bylo v různých variacích

dovozováno — hnutí slovanských národů na Balkáně, směřující k soustředění společných zájmů a k společnému postupu; Rakousku přísluší úkol, aby postavilo se v čelo tohoto hnutí, nechce-li, aby hnutí to obrátilo se proti němu (srov. anonymní brožurku: Die Occupation Bosniens und deren Folgen, Wien, 1878). Zkrátka »rakouské poslání na Balkáně« stalo se okřídleným heslem vládního tisku.

Veřejné mínění nezůstalo bez účinků na vládní a parlamentární kruhy v obou polovicích. V Uhrách došlo k ministerské krisi, když finanční ministr pro nesnáze, jak uhraditi výlohy na bosenskou okupaci, podal dne 23. října demisi. V Rakousku zase demisionovalo celé ministerstvo Auerspergovo, ale marně vyhledával De Pretis dědice, kteří by se chtěli v dědictví uvázati. V srpnových volbách parlamentu uherského konaných pod dojmem nehod stihnuvších první okupační výpravu (Maglaj, Doboj) podařilo se sice Tiszovi zachrániti vládní straně dosavadní državu (238 proti asi 180 oposičníkům); ale roztříštění druhdy poslanci opoziční spojili se dne 28. října v jediný šik proti Tiszovi pro události okupační.

V parlamentu rakouském pak vzplanul ostrý boj strany ústavácké proti bosenské politice vládní. Záminku k tomu zavdal požadavek vlády, aby parlament povolil úvěr 25 milionů zlatých. Budžetní výbor rakouské říšské rady vydal heslo: nepovolit ani krejcaru, dokud nepředloží vláda berlínskou smlouvu parlamentům k schválení (schůze výboru ze dne 30. října 1878). Ačkoliv vlády byly toho náhledu, že berlínská smlouva podrobena jest schválení parlamentu jenom potud, pokud obsahovala ustanovení o připojení jistých, nepatrných území k říši — území Spzzia k Rakousku, ostrov Ada-Kaleh k Uhersku — snažily se rozbouřené vlny parlamentární utišiti tím, že předložily smlouvu berlínskou v plném obsahu parlamentům, napřed v Uhrách dne 2., na to v Rakousku dne 4. listopadu (příl. 884, sesse VIII.), ovšem bez jakéhokoliv návrhu. Bylo to však málo platno, aspoň v Rakousku. Zde vypracována a dne 5. listopadu v sněmovně majoritou 160 proti 70 hlasům přijata byla adressa k mocnáři, vyznívající ostře proti tomu, aby pokračováno bylo v dosavadní orientální politice.

Mezi tím začal se v Uhrách vítr obraceti. Chytří tamní politikové dobře postřehli, že ta polovice získá většího vlivu na správu v zabraných zemích, která smíří se dříve s »politikou hotových událostí«. Adressní debata v uherském sněmu, trvavší od 14. do 27. listopadu 1878, vynesla vládě projev znějící příznivě pro okupaci; třeba majorita nebyla značnou (202 proti 180 hlasům), byl v tom přece jen rozdíl oproti odsuzujícímu votu rakouského parlamentu. Ještě jasněji objevil se tento rozdíl v delegacích mezi tím dne 21. listopadu svolaných.

Uherská delegace projevila souhlas s bosenskou okupací, povolivši ochotně společné vládě jak indemnitu pro překročení

úvěrů dříve již povolených tak další úvěry. V rakouské delegaci ale postavil se v čelo oposice Herbst, maje za sebou majoritu budžetního výboru. Třeba v plenu delegačním zamítající návrhy budžetního výboru byly opraveny, přece podařilo se výboru tomuto aspoň tolik, že požadavky společné vlády byly seškrtány. Zvláště prudkým byl odpor oposice proti dodatečnému schválení úvěru 5 milionů zlatých upotřebených na některé investice v Bosně (hlavně na stavbu dráhy Brod-Sjenica a na některé mosty). Když v jarním zasedání delegačním v r. 1879 přes opáčné usnesení budžetního výboru plenum delegační dne 11. března úvěr ten bylo schválilo, nelenila oposice přenésti spor ten z delegací do rakouského parlamentu. Při rokování o rozpočtu pro rok 1879 ve schůzi dne 5. dubna (sr. protokol o 439. schůzi, VIII. sesse) vystoupila oposice — ovšem marně — s návrhem, aby kvota z úvěru 5milionového vypadající dle klíče na Rakousko nebyla povolena.

* * *

Poslední, a také nejprudší rozmach strany ústavácké proti okupační politice Andrassyho znamená rokování rakouské poslanecké sněmovny o berlínské smlouvě. Již ve výboru přijato schválení smlouvy té ve schůzi dne 13. prosince 1878 jen po prudkém odporu oposice (Herbst, Sturm), která ostatně ještě téhož dne vymstila se na vládě tím, že v jiném výboru — ve výboru branném — odepřela vládě, aby prodloužen byl branný zákon do konce roku 1879. Z porad výborových vyšly tři návrhy, a sice: návrh majoritní (Scharschmidt), aby berlínská smlouva byla parlamentem schválena; návrh mírnější minority (Herbst), aby k schvalujícímu usnesení připojena byla kárná výtka, že výbor nemůže orientální politiku vládní pokládati pro říši za prospěšnou; a konečně návrh krajní minority (Sturm), aby berlínská smlouva nebyla parlamentem schválena (viz příl. 896, sesse VIII.).

V řečnickém turnaji, který odehrál se v poslanecké sněmovně ve dnech 15. až 27. ledna 1879 (sr. protokoly o schůzích 413. až 421. sesse VIII.) nejvýmluvnější řečníci strany ústavácké útočili na bosenskou politiku vládní (Herbst, Sturm, Neuwirth, Fux, Walterskirchen a j.). Marně bránil vládu vynikající právník a výmluvný ministr Unger. Jen neznačnou většinou (154 proti 112 hlasům) podařilo se na konec prosaditi návrh majority výboru. Ale během celého tohoto rokování slyšeti bylo ve sněmovně umíráček, který vyzváněl nejen k pohřbu ministerstva Auerspergova, nýbrž současně též k pohřbu neobmezeného panství strany ustavácké, aniž by strana tato, přeceňujíc vždy svoji důležitost pro stát, bývala chtěla pozorněji naslouchat podezřelému zvuku tomu. Také hned potom, když dne 6. února 1879 berlínská smlouva schválena byla v panské sněmovně, rozloučilo se ministerstvo Auerspergovo se svými křesly, která po nezdařeném pokusu hraběte Taaffeho zaujalo dne 18. února přechodné ministerstvo Stre-

mayrovo, aby po ne celém půl roku přepustilo je novému muži budoucnosti, hraběti Taaffemu.

Mnohem státničtěji počinali sobě, jak bylo již naznačeno, politikové maďarští. Závidíme-li před Litavou tak často Uhrům politické úspěchy, jichž sobě v této říši byli dobyli, neměli bychom přehlížeti, že tamní političtí vůdcové dovedli obratně mnohdy a v pravý čas potlačiti nejen v sobě, nýbrž i — což je mnohem těžší — v širokých vrstvách veřejného mínění vášnivé proudy, ženoucí bez dostatečného rozmyslu k cílům krajním, snad luzným, ale pro určitou dobu nedostižitelným, a že dovedli mocné proudy lidové obrátiti ku konkrétním cílům, pro národ prospěšným a dostižitelným.

V otázce bosenské lze to dobře stopovati. V Uhrách dovedli politikové rychle ukonejšiti v očích širokých vrstev sice hodně populární, co do věci ale naprosto plané bouření proti hotové bosenské okupaci, jakmile šlo o to, aby Uhři rozšířili svůj vliv do zabraných zemí. V Uhrách neozval se požadavek, že smlouva berlínská musí býti napřed parlamentem schválena. Mělo se tam za to, že stačí, když parlament předloženou smlouvu vezme prostě na vědomí. Ale jakmile bylo v Rakousku uznáno, že říšská rada jest oprávněna smlouvu tu schvalovati, nepokládalo se v Uhrách za vhodné, aby parlament této rozšířené své kompetence dobrovolně se vzdával. V tom smyslu debatováno bylo v uherském sněmu ve dnech 24. až 27. března 1879; berlínská smlouva pak schválena byla velkou majoritou (208 hlasy proti jen 54.)

Nic nemůže karakterisovati ostřeji schopnost vůdčích parlamentárních politiků rakouských a uherských, než způsob, jak se chovali po okupaci Bosny a Hercegoviny. Rakouští rozhodující parlamentáři ústaváčtí neznali tehdy důležitějšího úkolu, než že pustili se do rekriminací pro bosenskou okupaci, kritisujíce ústavní a finanční postup vlády. Maďarští politikové zaharašili sobě sice také napřed trochu šavlí; potom ale sobě řekli: co tam, to tam, o tom sobě hlavy nelam, a bez ohledu na minulost, t. j. na to, byla-li okupace po stránce ústavní a finanční provedena správně čili nic, začali starati se o budoucnost, t. j. o to, co se zabranými zeměmi má se dále státi. V Uhrách zkrátka dříve než v Rakousku obrátila se pozornost k tomu, jak by poměr Bosny a Hercegoviny k říši rakousko-uherské měl pro budoucí doby býti uspořádán.

* * *

Správa okupovaných zemí spočívala napřed, jak přirozeno, v rukách velícího generála, polního zbrojmistra Filipoviče.

Nejvyšším rozhodnutím ze dne 16. září 1878 svěřeno bylo řízení správy Bosny a Hercegoviny zvláštnímu, t. zv. bosenskému komitétu, skládajícímu se z delegátů tří říšských ministerstev, jemuž přidáni byli i delegáti vlád obou polovicí.

Již od 6. listopadu 1878 shromáždil se v Pešti bosenský komitét, aby vypracoval organisační statut pro správu Bosny

a Hercegoviny. Návrh statutu předložený Filipovičem nebyl komitétem přijat. Rozšířeny byly v Uhrách pověsti, že Filipovič nadržuje Chorvatům, což pokládáno bylo za nebezpečné, hledíc k tužbám chorvatským po sjednocení Velkého Chorvatska. Dne 18. listopadu 1878 nahražen Filipovič polním zbrojmistrem vévodou z Württembergů, který jmenován byl velícím generálem a chefem zemské vlády. Nový chef prohlásil dne 26. prosince dosazení zemské vlády pro Bosnu a Hercegovinu a zavedl dnem 28. prosincem do úředního listu bosenského vedle chorvatské též srbskou řeč. Dnem 1. lednem 1879 vstoupil pak v platnost organisační statut pod titulem: Provisorní statut o působnosti chefa zemské vlády pro Bosnu a Hercegovinu. Zemská vláda skládala se dle toho ze tří oddělení: pro vnitřní správu, pro justici a pro finance, jsouc podřízena společnému ministerstvu. Dnem 26. únorem 1879 stala se změna v tom směru, že vrchní řízení správy zabraných zemí přeneseno bylo na říšské ministerstvo financí, jemuž k tomu účelu přiděleno zvláštní bosenské bureau, sestavené z úředníků různých odborů správních; dřívější bosenská komise přeměněna byla v pouhý poradní orgán, až byla konečně nejvyšším rozhodnutím ze dne 3. června 1880 zrušena.

V Uhrách přijato bylo toto rozřešení napřed s uspokojením; podřízením bosenské správy pod společné ministerstvo zmařeny byly naděje chorvatské hned v zárodku. Brzo na to ale vznikly obavy, že touto cestou dostane se správa zabraných zemí do rukou exekutivy, která postupovati bude pouhými nařízeními. Obavy ty vyslovil na sněmu uherském hrabě Apponyi v interpelaci dne 20. ledna 1879 podané. Tisza pospíšil si, aby obavy ty rozptýlil svojí přípovědí dne 7. února danou, že uherskému i rakouskému parlamentu v příčině správy Bosny a Hercegoviny podány budou zákonné předlohy. Po příkladě uherském ozvala se i rakouská delegace, žádajíc ve zprávě budžetního výboru, jež týkala se zvýšené vojenské dotace pro Bosnu a Hercegovinu, zákonnou úpravu poměrů těchto zemí k říši (viz příl. XXX. k protokolu o 17. schůzi rak. delegace ze dne 11. března 1879).

Úkol, aby uspořádány byly poměry zabraných zemí k říši, nebyl zrovna snadný z různých příčin. Již z příčin mezinárodních. Článkem XXV. berlínské smlouvy bylo ustanoveno jen tolik: »Provincie Bosna a Hercegovina budou Rakouskem obsazeny a spravovány«. Nestaly se tedy provincie ty územím Rakousko-Uherským, nýbrž zůstaly i nadále územím tureckým, jakož bylo v dodatečné konvenci ze dne 21. dubna 1879, uzavřené mezi Rakousko-Uherskem a Tureckem a publikované v čís. 127. úředního listu vídeňského, výslovně uznáno, že »okupace Bosny a Hercegoviny nezpůsobuje nijaké újmy suverénním právům Jeho císařského Veličenstva sultana na obě tyto provincie«. Šlo tedy při zákonné úpravě poměrů zabraných zemí k říši Rakousko-Uherské nejdříve o to, aby stanoven byl rozsah práv říše zasahovati do poměrů Bosny a Her-

cegoviny, aniž by překročeny byly meze dané čl. XXV. berlínské smlouvy a konvencí ze dne 21. dubna 1879.

Věděloť se ovšem dobře, že meze položené Rakousku-Uhersku těmito dvěma mezinárodními akty, byly jen a jen formální. Vždyť již v posledním zasedání delegací hrabě Andrassy, byv tázán, po jakou dobu trvati bude okupace Bosny a Hercegoviny, dal odpověď takovou, jaká nezanechávala nižádné pochybnosti o tom, že Rakousko-Uhersko země ty nikdy dobrovolně opustiti nemíní. Ale co psáno, to psáno; třeba každý dobře věděl, že Bosna a Hercegovina de facto připojeny byly k mocnářství Rakousko-Uherskému, v zákoně upravujícím poměry zemí těch nesměl objem práv mocnářství rozšířen býti za meze berlínským mandátem mocností stanovené.

Druhou příčinou obtíží byly ústavní poměry říše Rakousko-Uherské samé. Již pouhá formální otázka kompetenční působila rozpaky. Který orgán povolán jest k úpravě poměrů těch, delegace, říšská vláda či legislace a vlády v obou polovicích? Další pak nesnáze s dualistickou formou říše související způsobovalo rozhodnutí, kterým orgánům mělo by býti svěřeno, aby obstarávaly veřejné záležitosti zabraných zemí, jmenovitě záležitosti administrace, justice, legislativy, financí, zastoupení na venek, vojenství, peněžnictví? Měly by záležitosti ty obstarávati společné orgány říšské či orgány každé z obou polovicí? A dále jak rozděliti působnost mezi exekutivními a legislativními orgány, t. j. mezi říšskou vládou a delegacemi, neb mezi vládou v každé polovici a tamním zákonodárným sborem?

Konečně byla i finanční otázka pramenem rozpaků. Odkud uhražovány mají býti náklady, jež správa zabraných zemí bude vyžadovati? Otázka tato zdála se proto nesnadnou, že klíč, dle kterého rozdělují se společné náklady na obě polovice, pokládán za nesprávný na obou stranách, ovšem na každé z jiného důvodu.

* * *

Na podzim r. 1879 vystoupily vlády před i za Litavou na veřejnost se svými plány, dle kterých poměry Bosny a Hercegoviny měly býti uspořádány. Plány ty byly konečným výsledkem jednání mezi nimi, jež zahájeno bylo již na počátku roku. Oběma parlamentům předloženy byly vládami stejně znějící osnovy zákona »o potřebných opatřeních za účelem správy Bosny a Hercegoviny, přenesené berlínskou smlouvou ze dne 13. července 1878 na Rakousko-Uhersko«. Obsah předloh těch byl takový:

Ministerstvo v každé polovici jest ve smyslu zákonů platných o společných záležitostech říše zmocněno, aby na provisorní správě Bosny a Hercegoviny bralo podíl. Na všech poradách, jež konati se budou ve společném ministerstvu o směru a zásadách této provisorní správy, jakož i o zřízení železnic, má každé ministerstvo býti súčasněno. V ohledu finančním mají náklady správy uhraženy býti vlastními důchody zabraných zemí. Kdyby tyto

vlastní důchody neměly postačovati, mají obě polovice vypomoci příspěvky. Při tom sluší činiti rozdíl mezi řádnými náklady správními a náklady na trvalé investice. O úhradu schodků řádné správy postarati se mají delegace, kdežto o příspěvcích na investice (železnice, veřejné stavby a podobné mimořádné potřeby) rozhodovati mají parlamenty v obou polovicích ve formě shodných zákonů. Týmž způsobem mají stanoveny býti zásady pro úpravu a správu cel, peněžnictví a takových nepřímých daní v Bosně a Hercegovině, které v obou polovinách říše upraveny jsou dle stejných zásad. Každá změna v poměrech zabraných zemí k říši vyžaduje souhlasného schválení obou legislativ. Platnost těchto předpisů záviseti má na tom, že obdobná ustanovení v druhé polovici říše stanou se zákonem a budou současně publikována.

Rakouskému parlamentu předložena byla osnova tohoto obsahu (příl. 13, sesse IX.) dne 15. října 1879 (prot. o 3. schůzi, sesse IX); v následující schůzi dne 17. října přikázána byla zvláštnímu výboru o 24 členech.

Uherský sněm, jemuž předloha o správě Bosny a Hercegoviny byla dříve předložena než poslanecké sněmovně rakouské, přispíšil si s vyřízením její tak, že téhož dne, kdy v rakouské sněmovně předloha byla přikazována teprve výboru, mohl již v plenu o ní se usnášeti. Většinou ne značnou, 188 hlasy proti 169 byla předloha v uherskému sněmu přijata s některými změnami na vládní osnově provedenými. Kdežto vládní osnova mlčela úplně o tom, kdo má říditi správu zabraných zemí, připouštějíc toliko účast ministerstev obou říšských polovin, vyslovil uherský sněm v předloze jasně, že správu říditi má společné ministerstvo. A přiznávala-li vládní osnova vládám v obou polovicích jen účast, když stanoveny měly by býti zásady pro správu a když by šlo o zřizování železnic, opravil to uherský sněm v ten rozum, že v takových případech zapotřebí souhlasu (»Einvernehmen« v německém textu) obou vlád.

* * *

Rychlost, s jakou přijato bylo v uherském sněmu toto rozluštění týkající se správy Bosny a Hercegoviny, vykládána byla před Litavou jako důkaz toho, že rozluštění to jest pro uherskou polovici příznivé; i silná minorita hlasovavší proti předloze, ku které připojili se též někteří vynikající členové vládní strany (Falk, Horváth, Pechy), posuzována jen jako taktický manévr. Vůbec připraveno bylo vládní předlohou Předlitavsku zklamání. Milionovými úvěry povolenými na okupaci bosenskou za nejtísnivějších domácích finančních poměrů disponovali komandující generálové bez jakéhokoliv vlivu parlamentů. Právě v peněžních otázkách nejlépe pociťuje se cena parlamentárního zřízení. Proto bylo v Uhrách i v Předlitaví naléháno na pořádek ve správě zabraných zemí, aby vojenská diktatura odtud byla odstraněna a aby lidové zastupitelstvo mohlo vykonávati kontrolu nad správou

a hospodářstvím peněžním v zemích těch. Právě pro parlament i pro poplatnictvo před Litavou byla tato správní i finanční kontrola zvláště žádoucí. V ohledu politickém měli slovanští národové, již právě na říšské radě byli se připojili k majoritě, zájem na tom, aby ve správě slovanských zemí nepanoval duch německé nebo maďarské politiky výbojné. V ohledu finančním pak byli to předlitavští poplatníci, z jichž kapes následkem známého klíče (61·6:31·4) výlohy okupační z větší části byly uhraženy.

Vliv, který dle vládní předlohy poskytnut měl býti parlamentům na správu Bosny a Hercegoviny, byl praskrovný. Opravy, které na osnově té proved! sněm uherský, rozšířily sice o něco — aspoň na papíře — vliv vlá[illegible] v obou polovicích na správu zabraných zemí, ale o nic vliv parlamentů. Předloha očištěná od všech právnických obalů měla takové jádro: Správu Bosny a Hercegoviny řídí vesměs společné ministerstvo. Kdyby země ty potřebovaly příspěvků od říše k uhražení schodků řádné správy, povolovati budou tyto příspěvky delegace: kdyby pak potřebovaly příspěvků na investice (hlavně na stavbu železnic), budou povolovati příspěvky ty oba parlamenty. V některých hospodářských záležitostech, které v obou polovinách upraveny jsou dle stejných zásad (celnictví, nepřímé daně, peněžnictví), platiti budou v Bosně a Hercegovině tytéž předpisy.

Toť vše, co vládní předloha positivního ustanovovala. Mnohem zajímavější než to, co vládní předloha skutečně pověděla, bylo to, co předloha ta zamlčovala. Když šlo již o úpravu poměrů zabraných zemí k říši, oprávněn byl každý očekávati odpověď na otázku, komu vlastně příslušeti bude v zemích těch moc zákonodárná? Jmenovitě zákonodárství v oboru práva občanského, trestního, správního atd.? O tom všem nebsahovala vládní předloha ani zmínky. Teprve v návrzích výboru podáno o tom bližší vysvětlení, avšak nikoliv v předloze samé, nýbrž toliko v motivech předlohu doprovázejících (příl. 119, sesse IX.). Praveno tu doslovně toto: »Materielní zákonodárství o civilním, trestním právu, o správních zařízeních v zemích těch přísluší císaři, jakožto nositeli faktické státní moci; neboť země tyto, pokud jde jen o ně samé, ovládány jsou absolutisticky, kdežto výkonná moc se zřetelem na říši, pokud jde o poměr ministerstev správou pověřených k sborům zastupitelským jakož i o povolování peněz a o některé hospodářské zákony, jest obmezena.«

Hubený obsah vládní předlohy byl vděčným předmětem kritik jak při jednání ve výboru, tak v plenu rakouského parlamentu dne 3. února 1880 (protokol o 42. schůzi, IX. sesse). Čeští poslanci (Rieger, Brauner), k nimž přidal se i německý demokrat Kronawetter, vytýkali zásadně, že rozhoduje se o poměrech obyvatelstva v Bosně a Hercegovině, aniž by toto bylo slyšeno, a že v předloze nepamatováno na to, aby obyvatelstvu zabezpečena byla svézákonnost a samospráva. Němečtí poslanci namítali zase, že

předlohou dána vlastně absolutismu plná moc, lidovým zástupcům však toliko právo, aby starali se o úhradu deficitu, že kompetence delegací rozšířena na úkor obou parlamentů a že nebylo vytčeno přesně, co patří k řádným nákladům a co k investicím, ač na rozdílu tom závisí kompetence delegací neb obou parlamentů, aby zasahovaly ve finanční poměry zabraných zemí. Z této nejasnosti vyplývaly také opravné návrhy. Část členů výboru k pravici náležejících, chtějíc seslabiti pravomoc říšské rady a sesíliti moc delegací, navrhovala, aby též o příspěvcích k investicím v Bosně a Hercegovině rozhodovaly delegace, tak že by parlamenty neměly vůbec práva do záležitostí těch zasahovati. Část levice z obavy před převládajícím vlivem maďarským ve společné vládě a v delegacích žádala zase, aby jako o investicích též o nákladech na řádnou správu rozhodovaly legislace v obou polovicích souhlasně a aby vládl v Bosně a Hercegovině císař skrze ministry vnitra v obou polovicích. Jednosvorně byly však obavy, že béře mocnářství na se finanční břímě nevypočitatelné výše, jež se zřetelem na známý klíč příspěvkový citelněji tížiti bude poplatnictvo před Litavou než za Litavou. Důsledně bylo žádáno, aby příspěvky obou polovin poskytnuté zabraným zemím chovány byly v patrnosti; mělo býti postaráno tak o to, aby bylo lze domáhati se restituce příspěvků těch nikoliv snad v případě, kdyby z mezinárodních příčin rakouská okupace měla pominouti — na to již nikdo nepomýšlel, — jako spíše v případě, kdyby někdy Bosna a Hercegovina i s Dalmatskem přivtěleny měly býti k uherské polovici. Tato obava prokmitala z řečí většiny řečníků.

Jakkoliv původně byly všechny strany v rakouské poslanecké sněmovně s vládní předlohou nespokojeny, přijata byla táž v jediné schůzi většinou dvoutřetinovou v témže znění, v jakém usnesena byla v uherském sněmu. Upřímně vyložil příčiny toho Rieger, řka ve své řeči: »Neměli jsme a nemáme naděje, že bychom v této věci mohli uplatniti své názory, i musili jsme vzdáti se toho již ve výboru; vláda stála na jiném stanovisku, a konečně rozhodovali i jiní činitelé, zastupující jiné směry, jež nebylo lze na naše názory obrátiti.« Většina dvoutřetinová pokládána byla k přijetí předlohy za nutnou proto, že rozmožen byl počet záležitostí oběma polovicím říše společných, tak že tím doplněn byl vlastně státní základní zákon ze dne 21. prosince 1867, ř. z. č. 146.

Když potom dne 15. února 1880 předloha byla přijata nezměněně i v panské sněmovně a hned na to sankcionována, publikována byla současně v obou polovicích říše dne 28. února 1880, v Rakousku jako zákon ze dne 22. února 1880, ř. z. č. 18, v Uhrách jako článek VI. zákonů z r. 1880. Oba tyto doslovně stejné zákony jsou podnes základem pro správu Bosny a Hercegoviny.

* * *

Za platnosti zákonných předpisů právě vylíčených vyvíjela se správa v Bosně a Hercegovině úplně autonomně. Nynější organisace této správy zahájena byla r. 1882, když záležitostí Bosny a Hercegoviny přikázaných v působnost říšského ministerstva financí ujal se říšský finanční minister Kállay. Prakticky se ukázalo, že vliv přiznaný dle zákona ze dne 22. února 1880, ř. z. č. 18, delegacím a oběma parlamentům, jest zcela skrovný. Delegacím předkládají se sice rozpočty bosenské, ale výslovně jenom proto, aby členové delegací mohli se informovati o tamních administrativních poměrech; jinak nemají delegace vlivu na bosenské rozpočty. Parlamenty v obou polovicích zabývají se záležitostmi bosenskými jen tehdy, když mají býti povoleny prostředky na stavbu drah v tamním území. Touto cestou uskutečněny v Bosně a Hercegovině až dosud tyto dráhy: dráha v údolí Bosny Zenica-Sarajevo (zákon ze dne 4. února 1881, ř. z. č. 9), dráha Mostar-Metkovič (zákon ze dne 5. června 1884, ř. z. č. 92), dráha Doboj-Siminahan (zákon ze dne 25. dubna 1885, ř. z. č. 71), dráha Sarajevo-ústí Ramy (zákon ze dne 11. února 1889, ř. z. č. 24), dráha Janjici (Lašva)-Bugojno z odbočkou Dolnji Vakuf-Jajce (zákon ze dne 28. července 1892, ř. z. č. 135), a dráha ze Sarajeva k hranicím Sandžaku v Limském údolí s odbočkou Višegrad k srbské hranici v údolí Řavy, pak dráha Bugojno-Aržáno a Doboj-Šamac (zákon ze dne 8. června 1902, ř. z. č. 118); zákonem ze dne 8. července 1895, ř. z. č. 95, povoleno bylo správě Bosny a Hercegoviny uzavříti zapůjčku 24 milionů korun k splacení dluhů vzniklých stavbou drah Zenica-Sarajevo, Mostar-Metkovič, Doboj-Siminahan; zákonem ze dne 15. července 1895, ř. z. č. 106, předána byla dráha Brod Zenica s odbočkou Slavonský Brod-Bosenský Brod, jež vystavěna byla svého času na účet úvěru okupačního, do vlastnictví Bosny a Hercegoviny za náhradu stavebních nákladů (8 milionů), jež mají rozděleny býti mezi obě polovice dle kvotového klíče.

Kdyby ve spisu tomto mělo o poměrech Bosny a Hercegoviny k říši pojednáno býti zcela podrobně, byla by zde právě příležitost připojiti kapitolu, nadepsanou »bosenské dráhy«. Kapitola ta obsahovala by vylíčení, jak v úzkém rámci, do kterého vliv parlamentů na správu Bosny a Hercegoviny byl vtěsnán, prováděn byl stálý zápas o to, aby komunikační síť v zabraných zemích připojena byla k síti té či oné polovice. Ukázalo se také, že pravdu měli ti, kdo již v době okupační měli obavy před rostoucím vlivem uherské polovice. Z rakouské strany kladeny byly v přivtělení Bosny a Hercegoviny v zájmu pobřeží dalmatského velké naděje. Příčina trudných dalmatských poměrů spatřována byla v odloučenosti této země od ostatní říše a v nedostatku teritoriálního pozadí. Tímto pozadím, které by zaokrouhlilo vhodně hospodářské území mocnářství (»klínová politika«), měla býti Bosna a Hercegovina. Proto nemohla rakouská polovice, pokud šlo o komunikace se zřetelem na zabrané země, postaviti jiného pro-

gramu, než takového: přímé železniční spojení Předlitaví s Bosnou, přímé železniční spojení Předlitaví s Dalmatskem a přímé spojení Dalmatska s Bosnou. Program tento dosud uskutečněn nebyl, ježto železniční síť bosenská rozvětvovala se až dosud způsobem vyhovujícím zájmům uherským. V rakouském parlamentu při každé příležitosti, když jde o některou bosenskou dráhu, ozývají se stesky na to, ale bez valného výsledku; nejposledněji opakovalo se to při jednání o drahách Sarajevo-Sandžak a Bugojno-Aržáno v dnech 14.—19. února 1902 (srov. příl. 866 a 1187, pak prot. o schůzích 90—93, sesse XVII.).

Zaokrouhlení celního obvodu rakousko-uherského.

Připojení nových zemí Bosny a Hercegoviny k říši Rakousko-Uherské — a ničím jiným to nebylo, třeba berlínská smlouva mluvila eufemisticky jen o okupaci a správě a konvence ze dne 21. dubna 1879 o suverenitních právech sultanových — zavdalo podmět k tomu, že dostala se na denní pořádek jednání mezi oběma polovicemi a pak v parlamentech otázka nové úpravy společného celního obvodu říšského. Bylo třeba upraviti hospodářský poměr zabraných zemí k říšskému celnímu území, jež posledním vyrovnáním bylo jako společné zachováno. S tím pak přirozeně souvisela jiná úprava tehdejších celních výhradků, jakými byly v této polovici Dalmatsko, Istrie, haličské město Brody, v Uhrách pak místa Martinschizza, Buccari, Portoré, Zengg a Carlopago. Úprava poměrů svobodných přístavů Terstu a Rjeky ponechána byla na dobu pozdější.

Pohlížejíce dnes ze vzdálenosti hnedle celého čtvrtstoletí nazpět, mimoděk zamysliti se musíme nad skvělými, bohužel zklamanými nadějemi, jež poutaly se k zabraným zemím, k »Novému Rakousku«. Zvláště v očích strádajícího obyvatelstva dalmatského obetkány byly nové země pravou září. Věřilo se pevně v čarovnou moc moderní správy, jako by tato i z nejzanedbanější pouště dovedla vykouzliti hospodářský ráj. Snilo se o zlatém proudu, který ze zemí k novému hospodařskému životu probuzených sváděn bude do chudých rybářských chatrčí na pobřeží, o čarovném proudu, který rybářské barky promění ve veliké obchodní koráby, plující s požehnáním bosenských niv po širém moři do dalekých krajin a vracející se obtěžkány zlatem. »Pozadí Dalmatska« — (»Hinterland von Dalmatien« zval to officielní tisk) — bylo čarovným heslem, které nadchnouti mělo vše obyvatelstvo rakouské pro okupaci. I suché parlamentární akty prodchnuty byly touto růžovou náladou. Střízlivý zástupce dalmatský, poslanec dr. Klaić, jako zpravodaj v jedné své zprávě (příl. 73, sesse IX.) předpovídal s určitostí rozvoj čilého obchodu mezi pobřežím a bosenským pozadím; »a takový rozvoj nemůže se nedostaviti, jakmile s kýženým zavedením pořádku a bezpečnosti v Bosně

*

a Hercegovině povznese se tam výrobní činnost a rozšíří se tam potřeby jakožto plody zvýšeného blahobytu a osvěty«, pravil tehdy dr. Klaič doslovně. Jen honem, honem s opatřeními, aby toto požehnání nemohlo uniknouti! Proto spěch před i za Litavou, aby co nejrychleji provedena byla opatření, kterými by Bosna a Hercegovina k říši Rakousko-Uherské též hospodářsky co nejtěsněji byly připoutány. Bylo tedy třeba zákonitou cestou přivtěliti území Bosny a Hercegoviny k celnímu obvodu říšskému. Náhodou pak byly tehdy poměry celního obvodu takové, že tímto přivtělením usnadněny byly i další, naléhavé reformy celního obvodu se týkající, které mohly současně býti provedeny. To bylo zrušení dřívějších celních výhradků a svobodných tržišť.

* * *

Mezi důležité prostředky, kterými za vlády prohibitivní politiky obchodní měl zahraniční obchod býti podporován, patřila svobodná tržiště. Princip těchto tržišť spočíval v tom, že do určitých, pro zahraničný obchod zvláště výhodně položených místech na hranicích státu dovoleno bylo přivážeti z ciziny zboží, aniž by toto podléhalo povinnosti vyclení. Tím poskytnuta byla možnost nahromaditi v místech takových zboží pro spotřebu obyvatelstva ve státě anebo pro průvoz určené, které bylo třeba podrobiti celní manipulaci teprve tehdy, když zboží mělo k bezprostřední spotřebě neb k průvozu do vnitra země býti dopraveno. Přirozeným způsobem soustředil se na takových privilegovaných tržištích čilý obchod sprostředkující mezi zahraničními tržišti a vnitřním územím. Z pravidla nadávána byla takovýmito privilegiemi města přístavní, vynikající svým obchodem, která označována byla potom jako svobodné přístavy. Ale i na pevnině požívala mnohá místa celních výsad, jmenovitě pohraničná místa na důležitých bodech dopravních; takováto místa označována jako celní výhradky (Zollausschlüsse). Jako svobodná tržiště udržely se v Rakousko-Uhersku až do konce let sedmdesátých svobodné přístavy Terst a Rjeka a pak haličské pohraniční město Brody.

Ale nejen z příčin vývoje mezinárodního obchodu propůjčovány byly celní výsady, nýbrž mnohdy i z jiných příčin hospodářských, jmenovitě když šlo o podporu krajin s chudším obyvatelstvem, které, odkázáno jsouc ve svém konsumu na přívoz, nesneslo by zdražení přivezených výrobků, kdyby tyto podrobeny byly celním sazbám všeobecně ve státě platným. K takovým celně podporovaným územím patřila v Rakousku Istrie, v Uhersku pak malá místa Martinschizza (lazaret), Buccari, Portorè, Zengg, Carlopago.

Konečně mohly k výhradám v oboru celním některým krajinám propůjčenými zavdati podnět příčiny výhradně fiskální. Případ takový vyskytoval se v Rakousku při Dalmatsku. Země

tato souvisela do té doby úzkým toliko pruhem s ostatním mocnářstvím; ale vysoká pohoří a pustota krajin s touto částí dalmatskou sousedících překážely právě zde rozvoji obchodnímu. Vlastně spojeno bylo Dalmatsko s říší jen po moři i mělo v příčině celních poměrů povahu ostrova. Se zřetelem na territoriální isolovanost země, na skrovný vývoj průmyslu i malou zámožnost obyvatelstva nemohly v Dalmatsku zaváděny býti vyšší celní sazby, jež by ostatně za tamní konfigurace pobřežní snadněji než jinde rozsáhlým podloudnictvím mohly býti obcházeny.

Tento systém celních výsad, který po drahnou dobu se osvědčoval, maje nepopiratelný vliv na zmírnění příkrých protiv v oběhu statků, přežil se zúplna v Evropě, když nastal převrat ve formách a podmínkách mezinárodního obchodu. Evropské státy v předcházejícím století zrušily svobodné přístavy (Francie, Italie, Německo). Působily k tomu mnohé příčiny politické i hospodářské. Především nesrovnávalo se s všeobecnou tendencí zákonodárství snažícího se zavésti rovnost všech občanů před zákonem jak co do práv, tak co do povinností, aby jistá část občanů prosta byla poplatků, kterým podrobeno bylo vše ostatní občanstvo; v dobách stavovského zřízení, ve kterých jednotlivé stavy těšily se různým výsadám, takovéto rozdíly byly ovšem méně nápadny než v moderním státu.

Ještě účinněji působily převraty v hospodářských, zvláště v dopravních poměrech. Moderním rozvojem dopravy změnily se leckde cesty, po kterých ubíralo se zboží mezi jednotlivými státy. Nad to zjednodušeny byly dopravou po železnicích formality a překážky, kterými stěžovala celní manipulace cizímu zboží vstup do celního území státního. Největší část zboží do ciziny dopravovaného může docházeti na místo svého určení přímo, aniž by potřebovala se na celní hranici zastaviti. Pokud ale jevila se přece jen potřeba, aby určité zboží pozdrželo se z příčin jakýchkoliv na celní hranici, nejsouc podrobeno celní manipulaci, nebylo třeba poskytovati hned širším obvodům territoriálním celních výsad, nýbrž téhož účelu bylo lze dosáhnouti prostředkem mnohem jednodušším, zřízením svobodných skladišť (entrepôts), ve kterých přivezené zboží pod státním dozorem může po delší dobu bez vyclení býti přechováváno.

Tímto systémem veřejných skladišť chrániti se může stát před hospodářskými i finančními škodami, jež vznikají mu nutně na území požívajícím celních výsad, jakých požívaly svobodné přístavy a celní výhradky. Má-li celní sazba za účel, aby chráněny byly určité domácí výrobky před soutěží, která by výrobkům těm působena byla výrobky cizími, levněji vyráběnými, odnímal stát domácím výrobkům odbyt na celém území, jež osvobodil od cel; na toto území mohly na škodu domácí výroby levnější cizí výrobky beze všeho obmezení býti dopravovány, tak že protežoval tím stát cizího obchodníka na újmu domácího. Stát sám trpěl při tom finančně dvojí újmy. Ztrácel celní příjem z cizího zboží, jež

na osvobozeném území bylo spotřebováno. Pokud pak šlo o předměty podrobené spotřebním daním, při jichž vývozu za hranice poskytují se berní restituce, ztrácel stát restituce poskytnuté předmětům do privilegovaného území dovezeným, třeba předměty tam byly spotřebovány a neopustily státní území.

K tomu všemu přistupovaly ještě svízele z podloudnictví provozovaného v nejrozsáhlejších rozměrech na územích celními výsadami nadaných. Na některých územích (ku př. haličské Brody) provozovalo se podloudnictví jako živnost, kterou živila se nikoliv skrovná část obyvatelstva zúplna, byvši k tomu z mládí již vychovávána a vzdalujíc se výrobní činnosti.

Po mnohých bezvýsledných pokusech podniknutých za účelem odstranění celních výsad již dříve v první polovici XIX. století přijato bylo při vyrovnání z r. 1878 do článku IV. celní a obchodní smlouvy ze dne 27. června 1878, ř. z. č. 62, zásadní ustanovení, že dosavadní celní výhradky mají býti zrušeny a že obě vlády mají se dohodnouti a oběma legislativám předložiti zákonné předlohy o době a podmínkách, za jakých by výhradky ty byly zrušeny a ku společnému celnímu území říše připojeny. Úprava hospodářských poměrů Bosny a Hercegoviny, jež zaměstnávala brzo po skoncování rakousko-uherského vyrovnání vlády a parlamenty v obou polovicích, nutkala přímo k tomu, aby toto ustanovení — aspoň do jisté části — bylo co nejrychleji provedeno.

Na podzim r. 1879 předložily obě vlády parlamentům stejně znějící předlohy za účelem uspořádání všech těchto poměrů. V rakouském parlamentu stalo se tak ve schůzi poslanecké sněmovny dne 24. října 1879 (prot. o 6. schůzi, IX. sesse); hned ve schůzi dne 29. října byly předlohy ty přikázány témuž výboru, který radil se o předloze týkající se správy Bosny a Hercegoviny (prot. o 8. schůzi, IX. sesse). Šlo o pět vládních předloh, jež byly:

I. předloha o zřízení společného celního svazku s Bosnou a Hercegovinou (příl 20, sesse IX.);

II. předloha o připojení celních výhradků Istrie a Dalmatska k všeobecnému celnímu obvodu rakousko-uherskému (příl 21.);

III. předloha týkající se souhlasu, aby celní výhradky Martinschizza, Buccari, Portorè, Zengg, Carlopago náležející k zemím uherské koruny připojeny byly k všeobecnému celnímu obvodu rakousko-uherskému (příl. 22.);

IV. předloha o zrušení celního výhradku Brodského (příloha 23.);

V. předloha o zavedení spotřební daně z výroby piva, lihu a cukru v Dalmatsku a v celních výhradcích Istrii a Brodech (příl. 24.).

Nejdůležitější z těchto předloh byla předloha nejprvnější, ježto touto měla úprava hospodářských, v první řadě celních poměrů Bosny a Hercegoviny vřaděna býti v rámec poměrů rakousko-uherských.

* * *

Až do okupace spočíval celní systém v Bosně a Hercegovině na smlouvě Rakousko-Uherska s Tureckem ze dne 22. května 1862, ř. z. č. 42, dle jejíhož podstatného obsahu zboží z říše rakousko-uherské dovezené podrobeno bylo clu 6% a zboží odjinud clu 8% z ceny téhož, zboží pak vyvážené vývoznímu clu 1% z ceny téhož. Že celní samostatnost Bosny a Hercegoviny nelze na dále zachovati, o tom nikdo nepochyboval. Vždyť okupace odůvodňována byla také — a to velmi důrazně — hospodářskými momenty. Rozumělo se přece samo sebou, že musí říše vhodnou úpravou celních poměrů zajistiti domácímu obchodu vliv v zabraných zemích. Nad to Bosna a Hercegovina samy o sobě byly příliš málo rozlehlé (946 čtv. mil čili 52.089 *km*^{2}), než aby mohly býti samostatným celním obvodem, nehledíc k tomu, že tehdejší tamní celní systém ukládající na všechno zboží bez ohledu na povahu téhož, tedy jak na zboží všeobecné potřeby tak na zboží přepychové cla stejné výše nehověl naprosto hospodářským zájmům obyvatelstva. Šlo vlastně tehdy jen o to rozhodnouti se, má-li Bosna a Hercegovina spojena býti s Dalmatskem v samostatné celní území, či má-li připojena býti k celnímu obvodu mocnářství.

Dalmatsko, jak ještě blíže bude vysvětleno, požívalo až do té doby výhody zvláštního celního území s nižšími celními sazbami než v ostatní říši. Dalmatské obchodní komory hned po okupaci vystoupily s přáním, aby nově zabrané země přivtěleny byly tomuto zvláštnímu celnímu území dalmatskému. Byl to takřka zoufalý pokus, kterým obchodní komory zachrániti chtěly v posledním ještě momentu celní samostatnost Dalmatska. Pokus ovšem úplně marný; byloť již rozhodnuto, že země ta i celně připoutána má býti k říši. Právě připojení Bosny a Hercegoviny uspíšilo, vlastně učinilo teprve možným takovéto opatření.

Bez pozadí bosenského měřila hranice říše proti státům balkanským 905 *km*; když připojila se Bosna a Hercegovina k říši, zmenšena byla délka této hranice na 470 *km*, tedy o polovici. Nevyplácelo-li se dříve obsaditi rozlehlou, málo navštěvovanou dalmatskou hranici celním kordonem, pominul tento důvod, když zaokrouhleno bylo území říšské zabranými zeměmi jako klín do jižních částí říše posunutými. Byly takto novým územím takřka odklizeny překážky, jež až do té doby bránily úplnému přivtělení Dalmatska do říšského svazku celního.

K těmto celně technickým úvahám připojovaly se úvahy hospodářské. Zrovna nadšeně psalo se o tom v motivech vládní předlohy: »Úzké, dinarskými Alpami ohraničené pobřeží dalmatské, oplývající četnými, příznivě položenými přístavy, obydlené obyvatelstvem na moři zdatným, jádro rakouského námořnictva tvořícím, povoláno jest k větším úkolům v světovém obchodu, jakmile pomine dosavadní isolace země a nedostatek komunikací s bosenským pozadím. Lze se nadíti, že alpská hráz, která, odlučujíc Dalmatsko od pozadí, zaviňovala isolaci země ve všech dějinných fasích, brzo prolomena bude silnicemi a železnicemi. Jednoho však jest nejprve zapotřebí: aby odklizením umělých celních závor Dalmatsko spojeno bylo se stejnorodým pozadím a připojeno bylo tak jako část k velkému obchodnímu území říšskému.« Ale nejen Dalmatsko mělo z bohatství zabraných zemí těžiti; »za citelné oběti, které říše musila okupací přinésti, jest jen spravedlivo, aby zachyceny byly též hospodářské prospěchy, které nepopíratelně vzniknou naší průmyslové výrobě rozšířením spotřebního obvodu, zabezpečeného společnou celní hranicí« (příl. 20. sesse IX.).

Právnická konstrukce zákonných předpisů, kterými Bosna a Hercegovina měly přičlánkovány býti k hospodářskému svazku říše, musila se ovšem přimknouti k dualistickému ústavnímu útvaru tohoto svazku. Tendence zákonná byla ta, aby všechny záležitosti, jež v obou polovicích říše upravují se dle shodných zásad, upraveny byly, pokud to možno, dle týchž zásad i v Bosně a Hercegovině. Ale poněvadž dle chystané úpravy správních poměrů v těchto zemích, jak vyjádřeny byly ve vládní předloze současně projednávané (viz předcházející stať), parlamentům neměla v záležitostech bosenských — vyjímajíc náklady investiční — příslušeti nižádná moc zákonodárná a exekutivní, nýbrž toliko císaři jakožto absolutistickému panovníku a společnému ministerstvu, nemohlo zákonodárství před a za Litavou všechny potřebné předpisy vydati, nýbrž odkázáno bylo na cestu jinou. Proto ve vládní předloze a souhlasně i v pozdějším návrhu výborovém vysloven positivní předpis, že Bosna a Hercegovina přijímají se do všeobecného celního území říše rakousko-uherské (§ 1.) a že celní předpisy i obchodní a celní smlouvy pro říši platné platny jsou samy sebou i pro Bosnu a Hercegovinu (§ 3.); k tomu pak připojena podmínka, že zemská správa bosenská všechny hospodářské poměry, jež jsou důsledností společného celního svazku, upraví takovým způsobem, aby shodovalo se to s úpravou platnou pro obě polovice dle celní a obchodní smlouvy ze dne 27. června 1878, ř. z. č. 62.

Záležitosti, jež dle toho náleželo zemské správě bosenské upraviti způsobem s oběma polovicemi říše shodným, týkaly se organisace celní služby (§ 3.), výběrčích a správních celních orgánů (§ 4.), státních monopolů a daní z piva, lihu a cukru i jiných nepřímých dávek (§ 5.), měny (§ 6.), měr a vah (§ 7.), puncovnictví (§ 8.), ochrany patentů, vzorků a známek (§ 9.), po-

štovnictví a telegrafnictví (§ 10.), dopravy lodní, statistiky, provozování živností, obchodu podomního, úvěrních a pojišťovacích ústavů (§ 11.). Oběma finančním ministrům přiřknuto pak právo, aby mohli vysílati do Bosny a Hercegoviny zvláštní dozorce, kteří by se přesvědčovali, že příslušné předpisy se tam zachovávají (§ 12.).

Celní připojení Bosny a Hercegoviny k říši nutkalo k jistému přechodnému ustanovení. Byloť lze předvídati, že obchodní spekulace dovede vykořistiti tak značnou změnu, jaká měla v celních poměrech bosenských dnem 1. lednem 1880 nastati, prostě tím, že ještě před tímto termínem doveze do Bosny a Hercegoviny velké zásoby takového zboží, které dle celního tarifu rakousko-uherského podrobeno bude vyššímu clu, nežli dle dosavade tam platného tarifu. Nebezpečí hrozilo z toho dvojí; jednak že domácí konsum v zabraných zemích na dlouho bude zásoben zbožím — hlavně šlo o kávu — za levnějších sazeb přivezeným na škodu výtěžků celních, jednak že z těchto nahromaděných zásob po připojení celním bude lze dováženi bez jakéhokoliv vyclení do ostatního obvodu říšského. Toto poslednější nebezpečí bylo by pro říšské finance tím osudnější, že od 1. ledna 1879 vstoupil v Rakousku-Uhersku v platnost při mnohých předmětech (ku př. káva, čaj, rýže, petrolej) zvýšený celní tarif, proti němuž chránila se spekulace hojnými objednávkami těchto předmětů před uvedeným dnem. Obvyklé opatření, jež při takových celních přechodech bývá doporučováno — že se totiž nahromaděné zásoby podrobují zvláštnímu zdanění vyrovnávajícímu celní differenci — nemohlo býti v Bosně a Hercegovině provedeno; šloť o příliš rozlehlé území a nebylo dostatečných orgánů. Sáhlo se proto k opatření, jež jen z části mělo odpomoci. Domácímu konsumu v Bosně a Hercegovině popřáno zásobiti se do 1. ledna 1880 za levnějších celních sazeb. Ale ostatní celní území říšské chráněno mělo býti před dovozem těchto zásob předpisem zmocňujícím vládu, aby mezi zabranými zeměmi a ostatním říšským celním územím — vyjímajíc Dalmatsko — zřídilo provisorní celní čáru, pokud by toho bylo zapotřebí (§ 15.).*)

Velmi obtížnou byla otázka, jak vyměřiti Bosně a Hercegovině podíl na čistém výtěžku celním. Připojily-li se tyto země k říšskému celnímu obvodu, nebylo lze najíti žádného přiměřeného prostředku, aby bylo lze při vybírání cel na pohraničné celní čáře přesně zjistiti, které z vyclených předmětů spotřebovány budou v Bosně a Hercegovině, aby výtěžek cel z těchto předmětů odevzdán býti mohl těmto zemím. Vždyť Bosna a Hercegovina přistupovaly k dosavadnímu dualistickému útvaru říše jako

*) Tato provisorní celní čára zřízena byla nařízením ministerstva obchodu a financí ze dne 27. prosince 1879, ř. z. č. 150.; nařízením ze dne 30. června 1882, ř. z. č. 96, bylo toto provisorium zase zrušeno, tak že předpis tento pozbyl aktuálnosti.

třetí, hospodářsky i administrativně samostatná část, třeba příslušel v některých záležitostech těchto zemí se týkajících některým orgánům v říši určitý vliv. Ve finančním ohledu zvláště přiznána zabraným zemím plná samostatnost, pokud by nedovolávaly se finanční pomoci říše. Vznikaly tu podobné nesnáze, jako když šlo svého času o správné zúčtování výtěžků celních mezi obě polovice říše. Nesnáze ty při Bosně a Hercegovině odklizeny byly na konec jednoduchým způsobem paušalování. Vypočetlo se, že z čistého ročního výnosu celního v říši (25,693.000 zl. dle pětiletého průměru 1874—1878, čítajíc v to i pravděpodobné zvýšení dle nového tarifu) připadá na osobu průměrně 57 kr., případně 70 kr., a že se zřetelem na počet obyvatelstva v Bosně a Hercegovině representovalo by to výnos as 700.000 zl.; protože ale konsumpční poměry obyvatelstva toho jsou v některých ohledech jiné než v říši, pokládána suma 600.000 zl. za přiměřený roční čistý celní výnos pro tyto země. Do vládní předlohy bylo tedy vřaděno ustanovení (§ 13), že Bosně a Hercegovině z výnosu celního přikazována bude každoročně po neurčitou dobu (»až na další«) suma 600.000 zl. ve zlatě.

Vládní předloha na takovýchto zásadách spočívající přijata byla ve výboru sněmovním jen s nepatrnými změnami (příl. 51, sesse IX.). Nejznačnější změna, již výbor předsevzal, týkala se toho, že roční paušál na výtěžku cel zabraným zemím vyměřený stanoven byl nikoliv na neurčitou nýbrž na zcela určitou, krátkou dobu tří let. Jako důvod pro tuto změnu uváděno na oko, že během tří let bude vláda s to, aby opatřila si pomůcky k přesnému výpočtu sumy, která zabraným zemím z výtěžku celního spravedlivě by patřila. Skutečný důvod změny té byl jiný. Změna ta přijata byla ve výboru k návrhu dra. Herbsta, vůdce tehdejší oposice proti okupační politice, i mělo tím býti vysloveno, že celá úprava státoprávních, správních i hospodářských poměrů Bosny a Hercegoviny k říši pokládá se jen za dočasnou, provisorní a že po třech letech mají poměry ty novým jednáním s uherskou polovicí teprve definitivně býti uspořádány. V plné sněmovně, která rokovala o této předloze dne 21. a 22. listopadu 1879 (prot. o 15. a 16. schůzi IX. sesse), odmítnut však termín tříletý a přijat návrh vládní, vyměřující paušál celní neurčitě »až na další«. Majorita postřehla totiž, jaké obtíže by nastaly, kdyby po krátké lhůtě tří let musilo o poměrech zabraných zemí jednáno býti s uherskou polovicí znova. Nad to prohlásil ministr obchodu Korb-Weidenheim v plenu sněmovny, že uherská vláda trvá na sjednané neurčité lhůtě a že k změně lhůty na tříletí nepřistoupila.

Když pak i uherský sněm předlohu obdobného znění byl dne 28. listopadu přijal, sankciována a uveřejněna táž v Rakousku jako zákon ze dne 20. prosince 1879, ř. z. č. 136., týkající se zřízení společného celního svazku s Bosnou

a Hercegovinou, v Uhrách pak jako článek LII. zákonů z r. 1879. Celní obvod říše rakousko-uherské byl takto počínajíc dnem 1. lednem 1880, rozšířen o Bosnu a Hercegovinu.

* * *

V souvislosti s akcí týkající se připojení Bosny a Hercegoviny k celnímu obvodu říše postupovala soudobně akce směřující dle vládních předloh výše uvedených k odklizení celních abnormalit označovaných názvem celních výhradků, jimiž byly v této polovici Istrie, Dalmatsko, pak město Brody.

Část Istrie byla následkem zvláštních osudů země té od r. 1814 počínajíc celním výhradkem, prostým všech cel. Uvnitř země oddělovala celní hranice šest mil dlouhá svobodné území istrijské od všeobecného celního obvodu rakousko-uherského. V r. 1853 podniknut první pokus, aby toto výminečné celní postavení Istrie bylo zrušeno. Příčinou bylo podloudnictví provozované tam na celní čáře hlavně kávou, cukrem a kořením v ohromných rozměrech. Zboží ve svobodném přístavu Terstském bezcelně vyloděné dopravováno přes skalnaté pobřeží po neschůdných stezkách do celního obvodu říše. Marně stíhalo rakouské válečné loďstvo rozsáhlé toto podloudnictví, podnikajíc za roční paušální náhradu 32.000 zl. konv. m. časté výpravy podél pobřeží. Zvláštní komise radící se v Terstu r. 1850 o prostředcích proti tomuto nešvaru doporučila, aby svobodný celní obvod přístavu Terstského byl zmenšen a celní výhradek Istrie i quarnerských ostrovů (Kreč [Veglia], Krk [Cherso], Lossinje), jež až do té doby patřily k zvláštnímu celnímu obvodu Dalmatskému, úplně zrušen. To také počínajíc dnem 1. listopadem 1853 bylo provedeno.

V r. 1861 byla však Istrie s quarnerskými ostrovy znovu z všeobecného celního obvodu vyloučena, kteréžto opatření — jak motivy k vládní předloze (příl. 21, sesse IX.) zcela stručně praví — »mohlo opírati se toliko o jiné než celně politické důvody«.

Stav tento nebylo lze udržeti. Především z příčin finančních. Byl stát nucen vydržovati v Istrii na dvojí čáře pohraniční stráže. Nejprve bylo třeba vydržovati podél pobřeží dozorčí orgány k výkonu zdravotní služby a k zamezení podloudnictví s předměty monopolními (solí, tabákem). Mimo to musila celní hranice uvnitř země zdělí šesti mil obsazena býti celní stráží. Potom mluvily pro odstranění celní výhrady istrijské změněné názory a poměry hospodářské, jež obracely se z všeobecných příčin proti celním výsadám jednotlivých krajin a míst, jak bylo výše již na to poukázáno. V Istrii působila ještě zvláště ta okolnost, že v r. 1876 dohotovena tam byla státní železniční síť spojující Polu a Rovigno skrze celou zemi s ostatním Rakouskem a že i silniční síť byla zdokonalena. Doprava po této dráze jakož i po silnicích

trpěla výminečnými celními poměry v zemi. Jediné východisko z těchto neudržitelných poměrů spatřovala vláda v sloučení Istrie a quarnerských ostrovů s všeobecným celním územím říšským přes to, že — jak ostatně pochopitelno — mezi obyvatelstvem těchto krajin ozvala se proti tomu všeobecná bouře odporu, kterou snažila se vláda ukonejšiti, poukazujíc na výhody, jež vzniknou zemi z volného vývozu hlavních tamních vývozních předmětů (vína, oleje, solených ryb) do ostatních zemí rakouských; musilť dříve tento vývoz, měl li se udržeti, podporován býti říší značným zmírněním celních sazeb na hranicích všeobecného celního území, kdežto po sloučení Istrie s tímto územím všeliké clo odpadlo.

* * *

V Dalmatsku byly poměry trochu jiné. Dalmatsko po celou dobu, pokud patřilo k říši Rakouské, bylo samostatným celním obvodem a z přirozených příčin nemohlo také na připojení této země k celnímu svazku říše býti pomýšleno, dokud okupací bosenskou říšské hranice na jihu nebyly rozšířeny.

Dle příslušných předpisů (z let 1813, 1830, 1857 a 1868) podroben byl přívoz do Dalmatska cům mnohem mírnějším, než přívoz do všeobecného celního obvodu. Přívoz rakouských a uherských výrobků do Dalmatska podporován byl sníženými celními sazbami, které při největším počtu nejdůležitějších předmětů činily jen polovici sazeb pro jiné státy platných; za to usnadněn byl přívoz některých předmětů z Dalmatska do říšského celního území sníženými celními sazbami, jež týkaly se hlavně vína, oleje a ryb. Přes mírné své sazby byl celní tarif dalmatský považlivým po stránce sociální, nečině patřičného rozdílu mezi nezbytnými a zbytnými předměty spotřeby; celní tíha, spočívajíc na bedrách širokých vrstev lidových, byla přes mírné sazby mnohem obtížnější než v říšském celním územím, protože stiženy byly nepoměrně výše předměty hromadné spotřeby než předměty přepychové. Také poměr země k říši byl v ohledu hospodářském následkem celní různosti nepřirozeným. Hlavními předměty přívozními byly v Dalmatsku plodiny zemědělské, jež odebíraly se z ostatního Rakouska; hlavními vývozními předměty odtud byly zase, jak již řečeno, víno, olej, ryby. Samostatný celní tarif dalmatský nedovoloval obyvatelstvu, aby z mateřské říše opatřovalo si hlavní potraviny beze cla, rovněž jako nedovoloval zase říšský celní tarif hlavním plodinám dalmatským bezcelný odbyt na říšském území. Celní sloučení Dalmatska s říšským územím mělo proto důležitý význam pro nejširší vrstvy obyvatelstva; zabezpečovalo mu bezcelný přívoz hlavních potravin a otvíralo hlavním plodinám jeho volnou, nižádným clem nezatarasenou bránu na rozsáhlé tržiště celého mocnářství.

Také říše doufala, že tímto sloučením učiní dobrý obchod. Téměř všechny obchodní komory kladly takovýto požadavek

očekávajíce od toho rozšíření tržiště pro výrobky rakouského průmyslu. Tento průmysl nemohl přes mírnější (poloviční) sazby pro rakousko uherské provenience zapustiti na dalmatských tržištích kořeny. Bylo statisticky vypočteno, že z průmyslových výrobků v r. 1878 do Dalmatska přivezených bylo $71^{3}/_{4}\%$ cizích a jen $28^{1}/_{4}\%$ rakouských výrobků. Dalmatsko odcizovalo se takto hospodářsky říši.

Nepříznivou okolností pro chystané sloučení Istrie a Dalmatska s říšským celním územím bylo, že nemohly býti současně zrušeny svobodné přístavy v Terstu a Rjece, ježto nebyla do té doby připravena v těchto přístavech opatření a zařízení obchodní, aby zrušením dosavadní volné tržby nebyl tamní obchod poškozen. Pro obchod v Istrii a Dalmatsku byl a jest Terst hlavním střediskem; na tomto tržišti hlavně sprostředkován obchod mezi těmito zeměmi a říšským celním územím. Dokud Terst zůstal svobodným přístavem, bylo nebezpečí, že pro tržbu mezi Istrií a Dalmatskem a ostatním celním územím, která by sprostředkována byla přes Terst, celní sloučení zůstane bezvýznamným; neboť jakmile zboží, dovezené z rakousko-uherského celního území na svobodnou půdu Terstskou, mělo by býti odtud dopraveno zase třeba na jiném místě do téhož celního území, musilo býti vycleno, ač-li nechtělo se podrobiti obtížným a zdlouhavým formalitám. Tyto obtíže vycítila vláda sama. Nemohouc pak zrušení svobodných přístavů v Terstu a Rjece urychliti, — v motivech vládní předlohy slíbeno, že stane se tak v krátké době, — připověděla vláda, že všemi možnými opatřeními usnadní volnou tržbu mezi přístavy dalmatskými, istrijskými a Terstem i Rjekou, jmenovitě postará se, aby dnem 1. ledna 1880 aspoň z části otevřena byla v Terstu koncessovaná skladiště sloužící k ukládání zboží z rakouského celního území přes Terst do téhož území dopravovaného; tato skladiště považována by byla za rakouské celní území, tak že zboží odtud dopravované nebylo by podrobeno na rakouských hranicích vyclení.

K provedení celního sloučení Istrie a Dalmatska s říšským celním územím stanovena byla ve vládní předloze přechodná doba podobným způsobem, jak stanoveno bylo při připojení Bosny a Hercegoviny. Aby totiž zamezeno bylo v Istrii a Dalmatsku nahromadění cizího zboží, jež by po celním sloučení bezcelně dováženo bylo do říšského celního obvodu, zachovány byly dosavadní celní čáry provisorně v platnosti, aby celní rozdíly při dovozu zboží na nich byly vyrovnány; vládě pak udělena moc, aby ve vhodné době tyto provisorní celní čáry zrušila.*)

* * *

*) Tato provisorní čára celní ustanovena byla potom nařízením ministerstva financí a obchodu ze dne 27. prosince 1879, ř. z. č. 161; zrušena byla zase nařízením těchže ministerstev ze dne 13. října 1881, ř. z. č. 121.

Haličské město Brody mělo dle úmyslů vládních již v roce 1876 zbaveno býti celních výsad a připojeno k říšskému celnímu území. Vláda rakouská, podávajíc tehdy sněmovně příslušnou předlohu, vyhovovala přáním Ruska, jež netrpělivě přihlíželo k rozsáhlému podloudnictví ze svobodného tržiště Brodského provozovaného. Za tehdejší politické nálady v rakouské sněmovně přijato bylo ruské přání s praskrovnou ochotou. Výbor národohospodářský (3. března 1877) navrhl zamítnutí předlohy; plná sněmovna ve schůzi dne 23. dubna 1877 (prot. o 249. schůzi, sesse VIII.) zmírnila trochu příkrost tohoto odmítnutí, usnášejíc se, že předloha má z denního pořádku býti vzata. Za důvod toho bylo uváděno, že otázka zrušení svobodných tržišť a přístavů má luštěna býti všeobecně, nikoliv ohledně jednotlivých případů zvláště, že ruskému přání by se přišlo vstříc bez přiměřené náhrady, že podloudnictví v Brodech provozované se zřetelem k hranicím rakouského celního území se nerozmnožilo, a pod.

Byly-li celní výsady na jihu odstraňovány, nemohlo na severu město Brody na dále býti chráněno v celní svobodě poskytnuté mu patentem ze dne 21. srpna 1779. Především nebyl v zemi samé — vyjímajíc obchodní komoru v Brody — spatřován v tomto celním privilegiu prospěch. Následkem petice části obyvatelstva Brodského a dobrého zdání výboru zemědělské společnosti navrhoval haličský zemský výbor již 24. října 1873 sněmu, aby tento prohlásil, že celní výhradek Brodský jest pro zemi přímo škodlivým a že má vláda zahájiti potřebné kroky k odstranění privileje toho. Sněm haličský přisvědčil také usnesením ze dne 20. prosince 1873 tomuto návrhu. Dále bylo pro říšské finance výhodno, aby výsada Brodská byla zrušena. Opatřením tím vznikla v správních nákladech celních úspora ročně as 25.000 zlatých, nehledíc k úbytkům v příjmech celních a berních vypočteným ročně as na 150.000 zl. Nejhlavnější však byly důvody hospodářské. Ježto Rusko připojením své železniční sítě na rakouskou získalo přímého spojení, pozbylo město Brody jako svobodné tržiště dřívějšího obchodního významu. Bylo vlastně — jak vládní motivy otevřeně přiznaly — toliko sídlem podloudnictví provozovaného nejen proti Rusku, nýbrž v rozsáhlejších ještě rozměrech proti Rakousku; celní svoboda poskytovala sice několika spekulantům příležitost snadno zbohatnouti, ale byla na újmu výdělkovým a hospodářským zájmům většiny obyvatelstva.

Vládní předloha směřující k zrušení celní výsady Brodské lišila se od předlohy týkající se Istrie a Dalmatska v jistém ohledu. Kdežto při připojení těchto zemí k všeobecnému celnímu obvodu měly různosti ve vyclení zboží dříve nahromaděného vyrovnány býti zřízením provisorní celní čáry na nějakou krátkou dobu, navrženo bylo pro případ připojení území Brodského dodatečné vyclení zásob na území tom se nacházejících; všechny

zásoby předmětů clu podlehajících — vyjímajíc zásoby k soukromé potřebě na rok — musily do určité lhůty (dle vládní předlohy do čtyř, dle přijatého znění do osmi dnů) finančnímu úřadu býti oznámeny, aby tento provedl dodatečné vyclení.

* * *

Zrušení celních výhradků v Istrii, Dalmatsku a městě Brody mělo v zápětí reformu spotřebních daní v těchto územích.

Některé spotřební daně byly totiž v území těchto celních výhradků jiným způsobem vybírány než ve všeobecném celním území. Tak v Dalmatsku vybírána daň z piva a [illegible] akcízu při přívozu těchto nápojů do měst a větších osad. V Istrii vybírána spotřební daň z piva a z kořalky při drobném prodeji, tolikéž v Brodech daň z kořalky. Tyto lokální daně musily být zrušeny, aby tam zavedeny mohly být tyto daně v téže míře jako uvnitř všeobecného celního území. Za tím účelem [illegible] zvláštní předlohu, ve které jenom ve prospěch [illegible] matsku byla činěna výjimka: ponechán tam byl [illegible] vybírání daně z vína a masa v městech a [illegible] vozu, a to jedině z té příčiny, aby samosprávné [illegible] tamním ukládajícím k těmto daním [illegible] ztenčeny.

* * *

Současně s těmito předchozími [illegible] ložila rakouskému parlamentu za [illegible] v této polovici [illegible] mající za účel zrušení celních výhradků [illegible] Vláda rakouská odhodlala se [illegible] uherskou, že legislace každé [illegible] o zrušení celních výhradků [illegible] polovici k takovému účelu [illegible] ském parlamentu měly [illegible] Dalmatsku a Brodech a parlament [illegible] na to, že s tím vyslovil [illegible] provésti zrušení celních výhradků [illegible] lament byl k tomu jen [illegible] kouském parlamentu [illegible] hlas [illegible] Martinschitzova [illegible] byly zrušeny.

Výbor sněmovní [illegible] hách tuto [illegible] kami rázu jen formální [illegible]

hradku Brodského; příl. 71. o úpravě daní spotřebních v Istrii, Dalmatsku, Brodech; příl. 73. o zrušení celních výhradků Istrie a Dalmatska; příl. 82. o zrušení celních výhradků uherských). Návrhy výborové schváleny byly v plném znění poslaneckou sněmovnou, která o nich rokovala ve dnech 9., 11 a 12. prosince 1879 (prot. o 27., 28. a 29. schůzi, sesse IX.).

Že parlamentární projednání všech těchto předloh neuplynulo v úplném klidu, pochopitelno, uváží-li se, že šlo o opatření, která svými účinky zasahovati měla do nejcitlivějších, dlouholetými zvyklostmi ustálených výrobních a spotřebních poměrů všeho obyvatelstva v krajích, jichž se opatření ta týkala Všeobecným bylo přesvědčením, že celní výhradky, »tyto zetlelé trosky vetché, omšené zříceniny« — jak nazval je jeden z oposičních řečníků — nehodí se již do rámce moderní obchodní politiky velkého státu. Ale krajiny, kterým celní výsady, tak pohodlné a cenné pro tamní publikum, měly býti odňaty, bránily se zuby nehty proti tomuto opatření.

Ještě nejklidněji očekáváno chystané celní opatření v Dalmatsku. Tam šlo vlastně jen o reformu celní, při které některé důležité potraviny až dotud clu podrobené měly na příště cla býti sproštěny. V zemi samé celní sloučení s říšským svazkem bylo ode dávna již připravováno. Tak v r. 1851 žádaly zemědělské korporace za takovéto opatření a jen z příčin finančních nebylo tomu vládou vyhověno. V r. 1863 odmítl sněm dalmatský zase pokus, aby Dalmatsku opatřena byla plná celní svoboda po způsobu Istrie, obávaje se, že by opatření takové vedlo k úplné isolaci Dalmatska od říše a tím k hospodářské zkáze. V r. 1871 pak vyslovil se dalmatský zemský výbor pro celní sloučení s říší, předpokládaje ovšem, že zrušen bude svobodný přístav Terstský. Zkrátka většina obyvatelstva v Dalmatsku pokládala celní sloučení s říší se stanoviska hospodářského za prospěšné; i obchodní komory, které vzpíraly se tomu, spatřovaly prospěch země aspoň ve sloučení s Bosnou a Hercegovinou.

Prudký odpor naproti tomu chystalo obchodnictvo v Brody a obyvatelstvo v Istrii. Zákonní zástupci Istrie vzpírali se všemožně, aby odňata byla obyvatelstvu privilej dosavadní. Poněvadž ale celnímu sloučení Istrie s říší na delší dobu zabrániti nebylo vůbec lze, snažili se istrijští zástupcové, aby odročili toto sloučení na tak dlouho, jak jen bylo by možno. Všechny obce z Istrie za vedení zemského výboru vyslovily v peticích říšské radě podaných žádost, aby celní sloučení odročeno bylo až do zrušení svobodného přístavu v Terstu. Návrh takový podán též ve výboru a konečně i v plenu sněmovny (Vitězič), ovšem bezvýsledně. Nebylo-li možno odročiti sloučení na delší dobu, žádána k tomu lhůta třeba kratší, ve výboru dvou let, v plenu sněmovním jednoho roku (Hallwich), ale ani krátký tento odklad nebyl povolen.

Město Brody bránilo se rovněž houževnatě. Obávaloť se velkých škod ze zrušení celní výsady. Především ztrát značných

pohledávek v Rusku, ježto ruští zákazníci odebírající z Brody zboží na úvěr mohli k vyrovnání starších pohledávek donuceni býti jenom úvěrováním nového zboží. Dále obávati se bylo znehodnocení četných skladišť zřízených pro zboží do Ruska určené. Mimo to vyslovovány obavy, že klesne cena budov a realit vůbec, že část obyvatelstva musí se vystěhovati, že klesne obchod a pod. Proto žádána jistá lhůta, ve které sloučení mělo býti provedeno; v plenu sněmovny dokonce skromná lhůta jen šesti měsíců (Wurmbrand). Přes to, že za tuto přechodnou lhůtu přimlouval se výmluvný poslanec Hausner, nepodařilo se většinu strhnouti k návrhům odchylným.

Na říšské radě přijaty na konec předlohy zrušující celní výhradky a po sankci těchto předloh uveřejněny v říšském zákoníku zákony ze dne 20. prosince 1879, ř. z. č. 137, 138, 139 a 140. První zákon týkal se zrušení celního výhradku Istrie a Dalmatska, druhý výhradku Brody, třetí spotřebních daní v těchto výhradcích a čtvrtý souhlasu se zrušením výhradků v Uhrách.

* * *

Od 1. ledna 1880 vystupovala říše rakousko-uherská se sjednoceným celním územím. Zbývaly mimo celní obvod již jen svobodné přístavy Terst a Rjeka. Ale trvání těchto vyměřeno bylo již jen na krátko. Resolucí k jedné z projednaných předloh připojené žádal parlament rakouský, aby vláda předložila co nejrychleji, a to nejdéle do konce r. 1881 předlohu za účelem zrušení svobodného přístavu Terstského. Vláda nespěchala sice, aby splnila tak rychle daný příkaz; ale osud svobodných přístavů Terstu a Rjeky byl zpečetěn, třeba trvalo to ještě celých deset let, než došlo skutečně k závěrečnému opatření tomuto.

Autonomní celní tarif z roku 1882.

Celní tarif říše rakousko-uherské z roku 1878 (zákon ze dne 27. června 1878, ř. z. č. 67.) znamenal osudný mezník v mezinárodní obchodní politice nejen říše Rakousko-Uherské, nýbrž i čelných kontinentálních států evropských. Byl prvním výstřelem, kterým na kontinentu evropském ohlašovány byly tuhé příští zápasy, jaké přivodil v mezinárodní politice přechod od systému svobodné tržby k systému celní autonomie. První tento výstřel přicházel teprve z dálky i nepůsobil proto ještě plným třeskem; vlastní kanonáda spuštěna teprve později. O tom, jak právě říši Rakousko-Uherské dostalo se cti, že zahájila v Evropě systém celní autonomie, dlužno předeslati několik slov, aby dalšímu vývoji lépe bylo lze porozuměti.

Era svobodné tržby v mezinárodní politice obchodní zahájena byla v Evropě smlouvou Anglie s Francií ze dne 23. ledna

1860. Brzo potom následovala březnová obchodní smlouva z roku 1862, kterou uzavřelo Prusko s Francií takřka za zády Rakouska se zřejmou tendencí, aby znemožnilo Rakousku přístup k německé celní jednotě. Marně činilo Rakousko pokusy, aby odlouděním jednotlivých států německé celní jednoty osamotnilo Prusko. Na konec bylo samo nuceno, aby uzavřelo s německou celní jednotou obchodní a celní smlouvu ze dne 11. dubna 1865, ve které na naléhání Rakouska byl obsažen slib, že bude jednáno o připojení Rakouska k německé celní jednotě. Válkou z r. 1866 bylo ovšem toto celní připojení trvale zmařeno; při uzavření míru bylo však smluveno, že bude jednáno co nejdříve o revisi obchodní a celní smlouvy ze dne 11. dubna 1865 v tom směru, aby tržba mezi Rakouskem a celní jednotou byla usnadněna. Výsledkem jednání toho byla smlouva s německou celní jednotou ze dne 9. března 1868. Mírné sazby této smlouvy jakož i následující ještě smlouvy (dodatečné konvence) s Anglií ze dne 30. prosince 1869 znamenají vítězství zásady svobodné tržby v říši Rakousko-Uherské, ježto následkem obchodních smluv, uzavřených s doložkou nejvyšších výhod téměř se všemi evropskými a důležitějšími mimoevropskými státy, platily mírné sazby ty pro všechny tyto státy.

Upřímných přátel měla soustava svobodné tržby hlavně v uherské polovici. Přirozeně musilo na nejvolnější výměně zboží v mezinárodním obchodu záležeti státu, který nucen byl pro nadbytek svých zemědělských plodin vyhledávati odbyt v cizině a zároveň opatřovati chtěl svému obyvatelstvu levné průmyslové výrobky z ciziny. Před Litavou měla však soustava svobodné tržby ode dávna mocných odpůrců v průmyslových kruzích hlavně odvětví železářského a textilního. Právě tato odvětví průmyslová měla na rozvoj obchodní politiky v Rakousku velký, v mnohém směru přímo rozhodující vliv.

Již při jednáních říšské rady o obchodní a celní smlouvě s německou celní jednotou ze dne 11. dubna 1865, pak o dodatečné konvenci s Anglií ze dne 30. prosince 1869 vystoupil tento proud zcela rozhodně proti tomu, aby mírnými sazbami usnadňován byl přívoz do Rakouska; ba konvenci s Anglií bylo lze prosaditi jen po velkých nesnázích. Mocně posílněn byl proud ochranářský, potírající politiku svobodné tržby mezinárodní, neblahými následky vídeňského krachu z r. 1873. Obchodní a průmyslová stagnace, jež po tomto otřesu v celém Rakousku nastala, musila rozmnožiti a k důraznému vystoupení podnítiti řady těch, kdo nepříznivým zrakem hleděli na usnadněný přívoz cizích průmyslových výrobků do mocnářství tohoto.

Heslo, kolem kterého se tito odpůrci svobodné tržby a přívrženci ochranářské politiky obchodní v Rakousku ke společnému postupu seřadili, vydáno bylo na prvním kongressu rakouských národních hospodářů, který konán byl ve Vídni v dubnu 1875. Na kongressu tomto utrpěli přívrženci svobodné tržby rozhodnou porážku. Jich návrhy, že nedoporučuje se v zájmu hospo-

dářského pokroku, aby byla zvyšována cla, nýbrž že spíše sluší působiti k zmírnění těchto, byly odmítnuty a přijaty jako projev mínění kongressu (referenti Dr. Alexander Peez a Dr. M. Menger) tyto zásady:

1. Obchodní a celní smlouvy, docházející vesměs v letech 1875 a 1876, nemají již býti obnovovány, pro případ mají dle potřeby býti ihned vypověděny, a budoucí tarif budiž na základě potřeb říše pečlivě vyšetřených autonomně stanoven.

2. Za zásadní základ tohoto tarifu sloužiti má clo vyrovnávací, které vyjadřovati má vyšší domácí náklady domácí výroby, pokud tyto jsou následkem všeobecných, pro jednotlivce těžko neb vůbec nepřekonatelných obtíží; toto clo pohybovalo by se z pravidla mezi 10 až 20 procenty ceny zboží.

3. Celkem má býti v celním tarifu zachován systém vyclení dle váhy; při důležitějších předmětech třeba rozlišovati, aby nynější nadržování zboží hrubšímu oproti jemnějšímu přestalo a intelligentní i umělečtější práci opatřeno bylo výhodné zaměstnání.

4. Tarif takto autonomně stanovený má platiti jen ve stycích se státy, které přiznávají říši nejvyšší výhody; pro státy, které tyto výhody by neposkytly, měl by platiti »všeobecný celní tarif«.

Resolucí touto prohlášeno tedy heslo autonomního, minimálního celního tarifu. Celkem odpovídalo toto heslo i názorům, jimiž ovládány byly kruhy průmyslové, obchodní a živnostenské komory i některé sněmy (Čechy, Morava, Slezsko, Dolní Rakousy). Že pak heslo to slavilo potom vítězství, vysvětliti sluší dvojími momenty: jednak ochladlo i v jiných státech (v Německu, Francii, Italii) nadšení pro soustavu svobodné tržby, jednak nepodařilo se upraviti obchodní styky naše s Německem novou smlouvou.

* * *

Nově zřízená německá říše zůstala věrna zásadám svobodné tržby, které převzala dědictvím po bývalé celní jednotě, a to tak dlouho, dokud obchodní její politiku řídil hlavní představitel těchto idei, Delbrück. Ale po odchodu tohoto (v květnu 1876) nastal převrat; přívrženci ochranářské obchodní politiky počali se seřadovati pod heslem berní a hospodářské reformy. Netrvalo dlouho a již mohl Bismarck chystati v německém říšském sněmu celní opatření proti Rakousku a Rusku. Musilo to posilovati jen ochranářské směry v Rakousku, když Bismarck v německém říšském sněmu dne 12. prosince 1876 posýlal do Rakouska výhrůžku o clech retorsních; padlo při tom z jeho úst tvrdé a dráždivé slovo o »clech válečných«. To bylo vítaným heslem, aby na říšském sněmu požadavky po změně obchodní politiky hlasitě byly tlumočeny, tak že již koncem roku 1878 (12. listopadu) mohl říšský kancléř dáti v spolkové radě podnět k revisi všeobecného celního tarifu.

Podobné proudy panovaly v Italii a ve Francii, jichž obchodní a celní smlouvy s Rakouskem uzavřené vypršely v r. 1876. Bylo zjevno, že s těmito státy, ačli dojde vůbec k smlouvám, musí smlouváno býti na jiných základech než dosud. S Italií podařilo se sice uzavříti obchodní a celní smlouvu ze dne 23. prosince 1878, ale jen se zvýšenými celními sazbami. S Francií nepodařilo se uzavříti smlouvu tarifovou, nýbrž toliko smlouvu o nejvyšších výhodách až dne 18. února 1884, ježto stát tento nechtěl povoliti pro přívoz obilin a dobytka z Rakouska-Uherska žádných koncessí.

Posledním nárazem, kterým rakouská obchodní politika přesunuta byla na koleje ochranářské, byl zmar jednání s Německem o obnovení obchodní a celní smlouvy v r. 1877. Od 16. dubna vleklo se jednání to ve Vídni bezvýsledně až do 22. října. Kdo zavinil vlastně zmar těchto jednání, zda rakouská či uherská či německá vláda, těžko rozsouditi. Spisovatelé, líčící postup těchto jednání, soudí různě. V rakouském parlamentu přičítána vina tvrdošijnosti rakouské vlády, v uherském parlamentu zase slabosti tamní vlády a v německém parlamentu konečně neupřímnosti německé vlády při celém jednání. Matlekovits (»Die Zollpolitik der oesterreichisch-ungarischen Monarchie und des deutschen Reiches seit 1868 und deren nächste Zukunft« Lipsko, 1891) vyhýbá se určité odpovědi; ale z jeho líčení zdá se prokmitati, že hledá vinu spíše na straně rakouské. Beer (»Die österreichische Handelspolitik im neunzehnten Jahrhunderte«, Vídeň, 1891) tvrdí — ovšem jen dle soukromé informace — že zmar zavinil Bismarck, který neupřímně pustil se do jednání, ač vlastně tarifové smlouvy si nepřál.

Při debatě o celním tarifu z r. 1882 v rakouské poslanecké sněmovně dne 29. dubna 1882 (prot. o 225. schůzi, IX. sesse), prohlásil bývalý ministr obchodu Chlumecký zcela povšechně jen tolik, že jednání o obchodní smlouvu s Německem »přerušena byla bez podnětu a viny zdejšího paciscenta, a že v případě, kdybychom nebyli uskutečnili autonomní tarif, byli bychom bývali musili jíti do Berlína žebrat, abychom vůbec měli v Rakousku nějaký možný celní tarif«. Pravdě nejbližší bude asi vysvětlení zmaru tím, že smlouvající strany nemohly přistoupiti na vzájemné požadavky. Hlavní rakousko-uherské požadavky směřovaly k tomu, aby odstraněno, pro případ upraveno bylo appreturní řízení, aby režné plátno rakouské nebylo v Německu podrobováno clu, aby zamezeny byly obstávky železničních vozů rakousko-uherských v Německu*) a aby odklizeny byly překážky, jež kladlo Německo přívozu dobytka z Rakousko-

*) Některé rakouské dráhy zavázaly se platiti majitelům prioritních obligací úroky v měně státu, jehož věřitel jest příslušníkem, tedy Němcům v tolarech, Francouzům ve francích a pod. Když Německo přešlo r. 1871 k zlaté měně, žádali tamní věřitelé výplatu úroků v nové měně, kdežto rakouské dráhy chtěly platiti jen stříbrem. Německé soudy daly tamním věřitelům za pravdu a povolovaly exekuční zájmy vagonů drah těch, když tyto octly se s náklady v Německu.

Uherska z příčin veterinářských. Německo odmítalo tyto požadavky příkře, trvajíc na tom, aby Německu zachovány byly v obnovené smlouvě všechny celní výhody, které mu přiznávala smlouva z r. 1868, aby ale nad to ještě některým německým výrobkům přiznána byla v Rakousko-Uhersku nižší cla než do té doby (hlavně některým druhům zboží bavlněného, vlněného, hedbávnického, železářského, chemického atd.).

Pro zahájení ochranářské celní a obchodní politiky byla takto v Rakousko-Uhersku půda dostatečně zkypřena. Všeobecný téměř proud veřejného mínění v sousedních státech poháněl naší politiku na tuto dráhu. I kdyby v Uhrách veřejné mínění, stále ještě v oboru obchodní politiky liberalisticky naladěné, bylo bývalo chtělo zdržeti naši polovici od nastoupení na novou dráhu, zmar jednání s Německem o obnovení smluvních poměrů celních a obchodních učinil každý takový pokus hned napřed marným.

Zmar jednání s Německem v r. 1877 a rakousko-uherský celní tarif z r. 1878 byly událostmi, jichž dosah nemohl tehdy nikdo předvídati. Celé středoevropské celní politice určen byl směr pro dobu následujícího čtrnáctiletí, a to směr, jejž označujeme jako autonomní celní politiku.

* * *

Probíráme-li se dnes po zkušenostech, získaných až do dnešního dne v oboru celních opatření státních, jednotlivými položkami celního tarifu rakousko-uherského z r. 1878, nemůžeme ubrániti se jakémusi překvapení. Tarif ten měl rozhodně ráz bojovný; mělť státy, jež vzpíraly se uzavříti s námi celní úmluvy, názorně přesvědčiti o škodách, které může jich obchodu říše naše způsobiti, stěží-li jim přívoz k nám vysokými cly. Ale výše celních položek zdáti se nám bude hodně mírnou. Již Dr. Kaizl ve svém spisu (»Vyrovnání s Uhry roku 1867 a 1877«, Praha, 1886, viz str. 65.) trefně praví, že s výšin »protekcionismu a fiskalismu, na kterých trůní tarifa r. 1882 přijatá, vidíme tarifní reformace r. 1877 navržené a r. 1878 přijaté pod nohama našima neprávě velikými a skoro zdá se, že veliký poplach, který způsobily, jde na účet prvého kroku — ce n'est que le premier pas qui coûte«. Od dob celního tarifu z r. 1882 pokročili jsme však o mnoho dále v otužilosti vůči skokům celních sazeb do výše. Celní sazby, které jistě v r. 1882 považovány by byly nejen za nemožné, nýbrž přímo za šílené, zdravému rozumu hospodářskému se příčící, celní sazby, které svojí výší vyčerpávají takřka plnou hodnotu předmětu clu podrobeného, uzákoňují se před naším zrakem, jak dokazuje nový celní tarif německý. Celní válka, kterou zahájila říše Rakousko-Uherská svým tarifem z r. 1878, započata byla — hledíc k dnešním našim zkušenostem — téměř idyllicky, zbraněmi takřka nebroušenými.

průvoz německým územím na západ.« Uváží li se politické přátelství říše Rakousko-Uherské s Německem, nebylo asi vládě rakouské příjemno, musila-li takovéto doznání učiniti.

Podstatný obsah nového tarifu německého záležel ve zvýšených clech finančních (hlavně na kávu, víno, petrolej), v ochranných clech průmyslových (hlavně v oboru průmyslu textilního a železářského) a v clech zemědělských (na obilí a dobytek dříve od cla osvobozených).

O výši těchto cel bude lze učiniti si jakýsi obraz, uvedeme-li velkou — za takovou právem byla tehdy považována — vymoženost agrární, cla na obilí a dobytek. Tato byla: pšenice, žito, oves, luštěniny 1 marka; ječmen, kukuřice, proso 0·50 m.; slad 1·20 m.; mouka a mlýnské výrobky 2 m.; býci, krávy 6 m.; voli 20 m.; jalovina 4 m.; telata 2 m.; vepřový dobytek 2·50 m.; skopový dobytek 1 m.; koně 10 m., atd.

Jiná, nově zavedená neb zvýšená cla byla na př. taková:*) peří 6 m. (0); vejce 3 m. (0): škrob 6 m. (0); surové železo 1 m. (0); železné polotovary 2·50 m. (0); zboží železné a ocelové 6, 10, 15 m. (0); obyčejné sklo 3 m. (0); bílé duté sklo 8 m. (4); broušené sklo 24 m. (16); tabulové sklo 6, 8, 10 m. (4); barevné sklo 30 m. (24); obyčejné zboží dřevěné 3 m (0); nábytek 10 m. (6); jemné zboží dřevěné 30 m. (24); stroje a části strojů 3 m. (0); kůže 18 m. (12); kůže na podešve 36 m. (12); obyčejné zboží kožené 50 m. (24); jemné zboží kožené 70 m. (42); krajky 600 m. (240); provazy 6 m. (3) atd., atd.

Se cly, jež dnes se v Německu chystají, nelze uvedená cla ovšem srovnávati.

Druhým momentem, který nutkal v Rakousku-Uhersku k uspíšené celní reformě, byl nezdar nových jednání s Německem o celní a obchodní smlouvu. Jednáno bylo vlastně po dvakráte, tentokráte v Berlíně; poprvé v r. 1878, po druhé v r. 1881.

Praeludiem k vyjednávání s Německem bylo prohlášení rakouského ministra obchodu při generální debatě o celním tarifu dne 14. února 1878; »přejeme si smlouvy, ba pravím více, přejeme si ji ještě, i doufáme, že přes tuto předlohu, ba spíše pomocí této předlohy podaří se sjednati smlouvu oběma stranám příznivou.« A generální řečník statně sekundoval: »Vláda učinila vše možné, ba dle mého osobního přesvědčení šla co do mírnosti sazeb příliš daleko, protože, jak míním, nechtěla strhati mosty do Německa vedoucí.« Ale přes toto lákání skončilo první jednání obchodní smlouvou ze dne 16 prosince 1878, upravující jen některé vedlejší otázky vzájemného obchodu mezi Rakousko-Uherskem a Německem; zvláště zachován celní kartel, zabezpečující oběma stranám vzájemnou podporu finančních stráží při střežení hranic, zastaven exekuční zájem rakouských vagonů v Německu,

*) V závorce uvedena dřívější celní sazba.

zakázány tajné refakcie na drahách, upraven obchod rakouským režným plátnem v Německu, vydána pravidla o řízení appreturním.

Druhé vyjednávání konáno bylo pod dojmem agrárních cel, zavedených v Německu tarifem z r. 1879. Pro Uhersko znamenala cla ta tím větší překvapení, že nikdo tam nevěřil v možnost takového opatření. Při vyjednávání v r. 1881 konaném kladlo Rakousko-Uhersko požadavky, aby usnadněn byl vývoz dobytka do Německa, aby dopravní sazby železniční byly zásadně smlouvou upraveny, aby upraveno bylo řízení appreturní, obchod režným plátnem. Ale obchodní smlouva ze dne 23. května 1881 neobsahovala podstatně ničeho jiného než předpisy, usnadňující pohraniční styky obyvatelstva. Německo, pomýšlejíc již tehdy na nastávající zvýšení cel, nechtělo si smlouvou s Rakousko-Uherskem vázati ruce.

Agrární cla v Německu účinkovala zrovna zázračně na veřejné mínění v Uhrách. Dokud otevřena byla tamním zemědělským výrobkům cizí tržiště, vše hlásilo se k zásadám svobodné tržby; ale obrat v Německu vykouzlil i v Uhrách ochranářskou většinu. Mrazivý vítr zemědělských cel, který vanul z Berlína, zničil všecku setbu svobodných ideí tržebních v Uhrách. Jen úsměv vzbuditi musí, pokouší-li se Matlekovits ve spisu dříve již uvedeném tento náhlý převrat ve smýšlení svých krajanů vysvětliti zvláštním způsobem; v Uhrách prý zavládlo přesvědčení, »že návrat k svobodné tržbě a příznivější uspořádání mezinárodních styků možny budou jen tehdy, uplatní-li se ochranářský systém ještě více, obmezí-li se styky mezi státy ještě přísněji a všeobecněji; slovem, čím systematičtěji proveden bude systém ochranářský v Evropě, tím bezpečněji musí prý se zkáceti a ustoupiti opuštěnému systému svobodné tržby.«

V Uhrách doufáno, že přes německý tarif z r. 1879 podaří se vyjednáváním s Německem získati výhod pro uherský export. Když však naděje tyto byly sklamány, když zákonem ze dne 21. června 1881 clo na mouku v Německu bylo ještě zvýšeno, nastoupili Uhři společně s Předlitavím cestu reformy celního tarifu. Tarif z roku 1878 se svými mírnými položkami nemohl čeliti bojovnému tarifu německému z r. 1879. Bylo tedy třeba zostřiti účinnost našeho celního tarifu zvýšenými sazbami. Potřeba tato pociťována byla tak všeobecně před i za Litavou, že přípravné práce k reformě tarifové byly mezi vládou rakouskou a uherskou mnohem rychleji skončeny, než při předcházející reformě. Již v únoru 1882 mohly parlamentům v obou polovicích podány býti vládní předlohy nového celního tarifu.

* * *

V rakouském parlamentu vystoupila vláda se svou předlohou dne 15. února 1882 (příloha 460, protokol o 194. schůzi, sesse IX.). Na straně vlády i většiny parlamentu byla dobrá

vůle, aby byla předloha ta projednána co nejspěšněji. Hned dne 16. února byla předloha přikázána celnímu výboru čtyřiadvacetičlennému (prot. o 195. schůzi).

Motivy k vládním předlohám připojené dokazovaly nutnost celní reformy změněnou tržební politikou jednotlivých států, jež byla právě provedena. Uherské motivy vyjadřovaly to otevřeně těmito slovy: »Od té doby, co ztroskotala definitivně obnova celní smlouvy s Německem, v níž by zájmy obou států dostatečně byly chráněny, a Německo svou celní politikou stěžuje vývoz uherských surovin, svou železniční politikou, svými udánlivě z veterinářských ohledů prováděnými opatřeními pak uherský průvoz, zabraňujíc uherskému dobytku přístup na západní trhy a nutíc uherské prodavače k oklikám a ztrátě času i peněz, — od té doby, co německá celní politika působí též nepřímo na poměry soutěže kontinentální v neprospěch uherský, — od té doby, co Francie přepracovala svůj celní tarif ve směru ochranářském, Rusko však, nejsouc smlouvami vázáno, svá cla stále zvyšuje a velkými obětmi opatřuje sobě průmysl, s nímž již těžko soutěžiti, — od té doby, co nejdůležitější uherský konkurent, Amerika, přeplňuje světové tržiště svými výrobky, — od té doby nastala potřeba přepracovati, případně revidovati celní tarif z r. 1878 v tom směru, aby aspoň společné celní území zabezpečeno bylo jako tržiště pro uherské výrobky a aby zamezen byl nepoměr, za kterého cizina ze svých průmyslových výrobků platí u nás jen mírná cla, kdežto naše, do ciziny vyvážené průmyslové výrobky musí bojovati proti vysokým, částečně prohibitivním clům.«

Rakouské motivy žalují, že tarif z r. 1878 nesplnil naděje v něj kladené; nezabezpečil domácí výrobě domácí tržiště, aniž docílil toho, aby na cizích tržištích zachován byl status quo. Příznivými byly účinky těch celních sazeb, které v tarifu z r. 1878 byly zvýšeny (sazby na kávové náhražky, duté sklo, bavlněnou přízi a j.); domácí výroba za zvýšených těchto sazeb stoupla, přívoz z ciziny klesl. Počet těchto zvýšených sazeb byl však skrovný; při největší části položek nestaly se změny; proto stoupal při výrobcích těch přívoz i dále a domácí konsum uhražován byl stejnou měrou cizími výrobky, jako před tarifem z r. 1878. Tarifem tímto nebyla vnitrozemská tržiště ani pro výrobu zemědělskou ani průmyslovou dostatečnou měrou ochráněna, ač následkem událostí z posledních let značné části zboží musí hlavně záležeti na záchraně domácích tržišť, uzavírají-li se cizí tržiště čím dále tím pevněji před nimi.

Číselně vypočetla vláda, že v r. 1880 oproti 1877 stoupl přívoz do říše Rakousko-Uherské o 9·4% (při surovinách jen o 4·7%, při tovarech však mnohem více, o 15·1%). Vývoz z říše byl v r. 1880 oproti 1877 co do množství o 10·8% větší, co do ceny zůstal však nezměněný, ba klesl spíše; tak proti r. 1879 klesl vývoz v r. 1880 o 1·3%. Stav tento, že vývoz co do ceny ne-

stoupal stejnoměrně s přívozem, nýbrž že zůstal stejným, ba že spíše měl tendenci klesající, vysvětliti dlužno ochabnutím vývozu do Německa. Kdežto vývoz z říše do jiných zemí mimo německé hranice byl v r. 1880 oproti r. 1877 co do ceny o 14% větší, byl vývoz přes německé hranice co do ceny o 7·4% nižší. Musily tedy vývozem na východ a na jih mocnářství nahražovány býti úbytky vzniklé při vývozu do Německa. Odbyt nejdůležitějších exportních předmětů rakousko-uherských, zvláště odbyt mléka, dobytka, másla, sýra, masa, vajec, zboží skleněného, dřevěného, lněného, lněné příze, papíru byl následkem německého celního tarifu na tamních tržištích citelně ztenčen a mohl tento úbytek jen rozmnoženým průvozem přes Německo do vzdálenějších zemí býti kompensován, pokud ovšem Německo svými dopravními a veterinářskými opatřeními nepřekáželo průvozu tomuto. Zvláště obchod dobytkem poškozovalo Německo těžce již od r. 1877, uzavírajíc své hranice; v r. 1880 oproti r. 1877 činilo zmenšení vývozu dobytka 44½ milionů, zmenšení vývozu mouky 19 milionů zlatých.

Ježto příčiny, které způsobily celní reformu v Německu, byly rázu trvalého, neočekávala vláda — a budoucnost dala jí za pravdu — změny v celní politice německé i pokládala za záhodno, aby naše říše trvale se na to připravila. »Naděje,« tak doslovně v motivech řečeno, »že bude lze, bude-li se bráti zřetel na cizinu, tuto přiměti, aby dobrovolně šetřila našich zájmů, jest ta tam, i třeba dnes dohoniti, čeho opominuto bylo v r. 1878.« Vláda přiznala tím, jak správně oceňovaly situaci obchodní a živnostenské komory, které, byvše v červenci 1879 tázány o německém celním tarifu, zcela spontaně odpovídaly, žádajíce za revisi našeho celního tarifu.

Vládní předlohy oběma parlamentům předložené byly kompromissem, sjednaným mezi oběma vládami. Na to upozornila vláda velmi důrazně při jednání výborovém, hrozíc, že každá z obou polovin vázána jest na kompromis jen potud, pokud celek zůstane nezměněným; vyznívalo to v kategorické »c'est à prendre ou à laisser«. Jakou váhu přikládala vláda rakouská nezměněnému přijetí své předlohy, dočísti se lze ve vyjádření, které podal ministr obchodu, svobodný pán Pino, ve schůzi celního výboru konané dne 3. května 1882. Vyjádření to počíná a končí napomenutím, že výbor nemá na předloze ničeho měniti, jinak že by musila zahájena býti s uherskou vládou nová jednání, jež pro nejistotu výsledku mohla by přivoditi na konec zmar celého díla. Přes toto vážné napomenutí dovolil si celní výbor přece jen prosaditi v některých bodech svoji vlastní vůli.

Celní výbor pracoval rychle a horlivě; v 18 schůzích výborových byla obsáhlá látka probrána. Marně pokoušeli se členové levice jednání výborové protáhnouti, navrhujíce výslech expertů. Bylo jim odpověděno, že by výslechem tím »o celých velkých odvětvích zboží rozpoutány mohly býti zájmové spory, které, po-

sunujíce některé, v tarifu třeba nedosti uspokojené zájmy jednotlivců v popředí, mohly by docílenou shodu ohrožovati«. Některé změny provedl přece celní výbor na vládní předloze. Méně podstatné byly změny sazeb při některých celních položkách, jako: clo na máslo zvýšeno na 10 zl. (vládní předloha 9 zl.), bavlněné semeno na 8 zl. (místo 4 zl.), vinné hrozny k výrobě vína na 6 zl. (místo 3 zl. 20 kr.), sýr 10 zl. (místo 9 zl.), obyčejná smůla, kolofonium, ozokerit na 30 kr. (místo 20 kr.), jutové látky pytlové na 6 zl. (místo 2 zl. 80 kr.); naproti tomu, sníženo clo na látky kaučukem potažené, určené pro jisté továrny, na 3 zl. (místo 12 zl.). Nejdůležitější změny, které provedl výbor, byly dvě, a to: bezcelný dovoz obilí pro Dalmatsko a detaxy pro Terst.

Když připojeno bylo Dalmatsko k celnímu území říšskému, hrál při tom velkou úlohu důvod, že obyvatelstvo tamní bude moci opatřovati si obilí z říšského území bezcelně. Ve skutečnosti nesplnilo se to zcela. Nedostatečná komunikace mezi říší a Dalmatskem způsobila, že Dalmatsko asi polovici všeho přívozu opatřovalo si na dále z Italie. Cla na obilí, která dle vládní předlohy byla navrhována, musila by takto zdražovati málo zámožnému obyvatelstvu v Dalmatsku chléb. Výbor, aby to zamezil, vřadil do tarifu předpis, zmocňující rakouskou vládu ve srozumění s vládou uherskou, aby povoliti směla každoročně bezcelný dovoz kukuřice až do 80.000 q., pak pšenice až do 20.000 q. do Dalmatska a Quarnerských ostrovů přes určité celní úřady. Množství 100.000 metr. centů takto povolené jevilo se, hledíc k číslům přívozním, dostatečným. Popud k tomuto předpisu vycházel od vlády. Dalmatští poslanci zdráhali se totiž hlasovati pro celní tarif, obsahující obilní cla. Bez hlasů těchto poslanců nebyla by vláda měla v poslanecké sněmovně většinu pro tarif. Výhodou bezcelného dovozu určitého kvanta obilí do Dalmatska byli takto dalmatští poslanci uklidněni a pro celý tarif získáni. Arciť byl právě předpis tuto uvedený později v plné sněmovně kamenem úrazu pro tarif, jak se později k tomu ještě vrátím.

Druhou důležitou změnou byly detaxy pro Terst. Tuto změnu navrhla vláda sama teprve během jednání výborových. Šlo při tom o podporu pro obchod ve přístavu Terstském. Obchod ze zámořských krajů do Rakousko-Uherska pohybuje se hojnější měrou přes přístavy severního a východního moře (Hamburk, Brémy, Antverpy, Rotterdam) než přes Terst, v Uhrách přes Rjeku. Statistickými tabelami vypočtla vláda, že přes severní a východní moře sprostředkováno 57%, přes Terst a Rjeku jen 33% přívozu zámořského. Není dost nákladů určených pro Rakousko, které by ze zámořských krajin přiváženy byly do přístavu Terstského, a následkem toho nekotví také v tomto přístavu dost lodí, které mohly by dopravovati rakouské zboží přes moře do světa. Jediné přímořské emporium říšské není s to, aby vyšinulo se k té tržební důležitosti, jaká by mu příslušela, hledíc k rozsahu celého obchodu říšského. Vhodný prostředek, aby podporována

byla tržba v Terstu, spatřovala vláda ve snížených clech pro některé zámořské předměty, které po moři přes Terst se k nám přivážejí. Zvláštním pamětním spisem vylíčila vláda tyto poměry celnímu výboru, navrhujíc, aby na přívoz některých zámořských předmětů, a sice kávy, kakaa, koření, čaje, palmového a kokosového oleje, indiga, cochenilly a konečně rýže pro rýžové mlýny přes Terst vyměřeno bylo clo nižší, než když dopravují se do říše přes jiný bod pohraniční. Výbor k návrhu tomu přistoupil, vřadiv do tarifu předpis, dle kterého při dovozu přes Terst sleveno na clu při kávě 3 zl., při kakau 4 zl., při čaji 10 zl., při koření 5 zl., při palmovém a kokosovém oleji 50 kr., při indigu a cochenille 3 zl., při rýži pro rýžové mlýny 50 kr.

Ke všem těmto ve výboru na celním tarifu provedeným změnám opatřila rakouská vláda souhlas vlády uherské ještě dříve, než dostal se tarif z výboru do plné sněmovny.

* * *

Z porad výborových předloženy poslanecké sněmovně osnovy celního zákona a celního tarifu (příl. 514, IX. sesse).

Celní zákon dle návrhů výborových obsahoval některá odchylná ustanovení od celního zákona, uvádějícího tarif z r. 1878. Nejdůležitější z těchto odchylek byly asi tyto:

Především dána vládě ve formě retorsních cel břitčí zbraň pro případ celní války s některým státem. Dle článku III. úvodního zákona k celnímu tarifu z r. 1878 bylo zboží přicházející ze států, které s rakouskými neb uherskými loděmi nebo zbožím rakouského neb uherského původu nepříznivěji by nakládaly než s loděmi neb zbožím jiných států, podrobeno v Rakousko-Uhersku clu o 10% zvýšenému; v případě, že by šlo o zboží cla prosté, měla vláda stanoviti zvláštní clo pro zboží takového státu rovnající se 5% ceny téhož. V osnově výborové zvýšeny tyto sazby na 30%, případně 15% nad to však byla vláda zmocněna, aby pro jednotlivé druhy zboží vyměřila retorsní cla ještě výše, ale také i níže.

Nové bylo ustanovení, týkající se vyclení mechanických směsenin. Pro výši cla takových směsenin rozhodnou má býti součástka podléhající dle tarifu clu vyššímu; ale z tohoto, pro mnohé předměty příliš krutého pravidla nastati má výminkou vyclení dle předmětu nižší sazbě podrobeného, když předmět výše tarifovaný přimísen toliko neznačnějším množstvím (článek V. úvodního zákona)

Důsledkem obilních cel bylo nové ustanovení článku VII. úvodního zákona: »Vláda se zmocňuje, aby v souhlasu s král. uherskou vládou cla pro obilí a luštěniny v případě neúrody v zemi zrušila pro všechny neb pro jednotlivé druhy dočasně na všech, neb jen na určitých hranicích za kontrol a obmezení za-

mezujících zneužití toto.« Vládě přiznáno takto právo k dočasným suspensím od obilních cel.

V článku X. úvodního zákona zachován starší předpis o celních restitucích. Tenkráte zdálo se výboru býti záhodno, hájiti možnost restitucí celních též se zřetelem na mlynářství. Vláda dala ve výboru uspokojující prohlášení, že povolovati bude restituce v dosavadních rozměrech, nežádajíc mechanického důkazů o identitě spracovaných materialií a vyvezených předmětů, nýbrž spokojujíc se toliko opatřeními kontrolními.

Četnější — a jak z povahy věci vyplývá — mnohem významnější byly odchylky, jež vykazoval celní tarif výborem schválený oproti tarifu z roku 1878. Odchylky ty byly rázu formálního i věcného.

V ohledu formálním byl celní tarif nově uspořádán. Starý celní tarif rozdělen byl na 19 tříd, a tyto zase dohromady na 68 částí, do nichž vřaděny byly jednotlivé druhy předmětů clu podrobených bez ladu a skladu (na př. cichorie, třtinový cukr zařaděny byly do zboží koloniálního, nebo minerální vody mezi chemické látky); v navrženém tarifu provedeno systematické rozdělení na 50 tříd tarifových, z nichž každá obsahovala předměty určitého odvětví výrobního. Nového tohoto rozdělení přidržely se všechny další reformy tarifové až podnes.

Po věcné stránce lišil se navržený tarif od tarifu z r. 1878 výší jednotlivých položek. Tarif ten byl, jak prohlásil ministr obchodu ve výboru dne 3. března 1882, opravdu autonomní; byť vypracován jen s hlediska domácích zájmů a cla vyměřena byla tak, aby domácímu průmyslu všude, kde toho bylo zapotřebí a kde to bylo možno, poskytnuta byla taková vyšší ochrana, aby byl průmysl ten s to čeliti cizí soutěži. Tarif tento snažil se přijíti vstříc požadavkům všeho zemědělství i průmyslu, vycházeje ze zásady: autonomní vybudování celního tarifu bez dobrovolných koncessí cizině, průměrná parita cel se cly německého tarifu, spravedlivá ochrana zemědělských i průmyslových zájmů, německým celním tarifem ohrožených.

Zájmy zemědělské chráněny měly býti zemědělskými cly na obilí a dobytek. Cla na dobytek, obsažená též v tarifu z r. 1878, byla zvýšena. Obilní cla byla vlastně návratem k všeobecnému celnímu tarifu ze dne 5. prosince 1853, ř. z. č. 262, který obsahoval již tento druh cel. Opuštěna byla tato cla smlouvou s německou celní jednotou a bezcelnost obilí této jednotě přiznaná rozšířila se následkem doložky o nejvyšších výhodách i na jiné smluvní státy. V tarifu z r. 1878 ustoupeno pak od obilních cel na celé čáře. Bylo již naznačeno, že pod tlakem obilních cel německého tarifu z r. 1879 Uhři zasazovali se o to, aby cla obilní byla u nás znovu zavedena. Skutečně byla cla tato v navrženém tarifu koncessí uherské polovici učiněnou, koncessí, kterou učiniti vládě v této polovici bylo tím snadnější, protože nejvýznačnější zemědělská korporace rakouská, totiž zemědělská rada pro krá-

lovství České ve své petici ze dne 21. října 1881, č. 2752, prohlásila obilní cla pro zemědělství za nutná. Závažný hlas této korporace přemohl mnohé rozpaky v příčině té před Litavou se jevící; vláda rakouská připojila se k návrhům zemědělské rady a recipovala při obilinách v největší části případů celní sazby v té výši, v jaké je tato rada byla navrhla, kdežto při sazbách dobytčích šla ještě výše, než zněly návrhy tyto. Ostrost cel obilních měla zmírněna býti předpisy, týkajícími se bezcelného dovozu obilí do Dalmatska a dočasné suspense obilních cel, o kterých stala se již dříve zmínka.*)

---

*) Tehdejší petice zemědělské rady pro království České ze dne 21. října 1881 č. 2752 nepostrádá ani dnes zajímavosti i uvádím proto na tomto místě aspoň závěrečné návrhy v této petici obsažené. Návrhy ty zněly takto:

1. U příležitosti s vládou uherskou konaného vyjednávání o celních sazbách pro suroviny a veškeré výrobky hospodářské oproti Německu budiž snaženo se o provedení zásady, aby veškeré do Rakousko-Uherska neb skrze ně jdoucí hospodářské suroviny a hospodářsko-průmyslové výrobky, jakož i jiné zplodiny zemské podrobeny byly stejným neb podobným clům, jaká při dovozu do Německa ze zboží rakousko-uherského se požadují.

2. Aby tudíž s dokonalým zřetelem ku přáním, jednotlivými enquêtami dotýčných hospodářských, průmyslných a odborných spolků projevenými, uloženo bylo dovozné clo na obilí, naznačené ve všeobecném celním tarifu pro rakousko-uherské celní území III. oddíl, částka 8 *a* a sice: pšenici, žito, oves a luštěniny po 50 kr. ve zlatě, slad 60 kr., dále na naznačené pod *c* výrobky mlýnské po 1 zl. 50 kr. ve zlatě, na naznačené v částce tarifní 9 *a* rostliny zahradní, ovoce a polní plodiny 2 zl. ve zlatě, na v 9 *b* naznačené: anýz, koryandr, fenykl a kmín 1 zl. 50 kr. ve zlatě, řepku 20 kr., jetelové semínko 2 zl. ve zlatě, dále na předměty v oddílu sazby 9*c*, část 2 a 3 po 2 zl. ve zlatě, taktéž pod 9 *d* chmel 10 zl. ve zlatě, v oddílu IX. částka 31 uvedené: len, konopí, jutu a jiné rostlinné látky přadné, vyjma bavlnu, 50 kr. ve zlatě za 100 kilo.

U naznačených v oddílu IV., částce 11. zvířat na porážku i tažných budiž dovozné clo zvýšeno ze 4 zl. na 10 zl. za kus; u naznačených pod *a* volů a býků z 1 zl. 50 kr. na 3 zl. ve zlatě, u krav 75 kr. na 2 zl., u naznačeného pod *c* mladého dobytka ze 40 kr. na 1 zl., u telat z 30 kr. na 50 kr., u naznačených pod *e* ovcí z 20 kr. na 30 kr., u naznačených pod *f* jehňat a kůzlat, a ustanovené dosud na prasata v položce sazby 11 *g* clo 2 zl. ve zlatě za kus zachováno. — Na uvedené pod 11 *i* koně a hříbata budiž uloženo clo 5 zl. ve zlatě za kus. — Na maso v částce 15 *a* budiž zavedeno clo 6 zl. ve zlatě za 100 kilo, při čemž poznámka 1 a 2 zůstaň v platnosti. V částce tarifní 15 *a*, t. j. sýr, budiž clo zvýšeno na 10 zl. ve zlatě, v položce 15 vejce, až dosud cla prostá, budiž zavedeno clo 1 zl. 50 kr. za 100 kilo.

V oddílu V. 16 *a* budiž clo za máslo zvýšeno na 10 zl. ve zlatě za 100 kilo. V oddílu VI. 22 *a* chléb, až dosud prostý, budiž položeno clo 1 zl. 50 kr. za 100 kilo.

Zejmena uloženu, případně zvýšeno budiž clo: v oddílu VII., dříví k palivu, stavební a řemeslné a sice 23 *a* dříví k palivu se zřetelem k smutným poměrům pohraničných okresů 20 kr. za kub. metr, řemeslné dříví obyčejné surové 60 kr. za pevný metr, řezané zboží a všeliké jiné z hruba upravené řemeslné dříví (dužiny) 75 kr. ve zlatě za pevný metr, v oddílu XIII. 48 *a* naznačené dřevěné zboží (až dosud cla prosté) 75 kr. ve zlatě za 100 kilo, 48 *b*, t. j. sprosté dřevěné zboží, furnýry atd. 3 zl. za 100 kilo, 48 *c* 5 zl. ve zlatě za 100 kilo, 48 *d* částka 8 vycpaný nábytek bez povlaku 15 zl. ve zlatě.

Částečné zavedení dovozných cel, jakož i částečné zvýšení cel v tomto oddílu prospěje zajisté domácímu průmyslu dřevnímu, čímž i surovina tohoto důležitého odvětví zemské výroby, jakož třeba, získá na ceně.

Co do cel průmyslových zvýšeny byly v navrženém tarifu celní sazby na zboží vlněné, na hedbáví a zboží hedbávné, na kůži a zboží kožené, na zboží skleněné, na železo a zboží železné i kovové, na chemikálie a j.

Zvýšení některých cel mělo ráz toliko negociační. Byla totiž na některé předměty stanovena cla vyšší z té příčiny, aby v případě jednání s některými státy o obchodní a celní smlouvu měl stát po ruce sazby, z jichž slev by mohl činiti koncesse. Pomýšleno hlavně na možnost jednání s Italií a Francií. Do této kategorie cel negociačních patřila cla na jižní ovoce, rostliny, plodiny živočišné, tuky, potraviny, oděvy, hedbáví ă j.

Zvyšovaly-li se jedenkráte již celní sazby tak pronikavým způsobem, nesmělo ovšem zapomínáno býti na státní finance. Zažehnání trvalého schodku kázalo, aby hledáno bylo sesílení státních důchodů před i za Litavou též na půdě celní. Zkypřená v tomto směru půda tarifem z r. 1878 vydala skutečně očekávanou žeň; činilyť celní příjmy:

v roku	1876	19,395.817 zl.
»	1877	20,030.136 »
»	1878	22,671.696 »
»	1879	25,070.706 »
»	1880	31,238.661 »

Příjmy roku 1879 nejevily ještě plný důsledek cel zvýšených v r. 1878, protože obchod byl se na zvýšení připravil, zásobiv se ještě za nižších cel v r. 1878 tak hojně, že teprve r. 1880 ukázalo se skutečné zvýšení celních důchodů skoro o 12,000.000 zl. ročně. V první řadě bylo to ovšem Uhersko, které naléhalo na zvýšení finančních cel, protože při sjednaném způsobu zúčtování výtěžků celních ve prospěch společný těžilo ze zvýšeného výtěžku celního více než Předlitavsko, ač při vyšší spotřebě předmětů finančním clům podrobených v Předlitavsku obyvatelstvo zdejší nepoměrněji bylo zatíženo břemenem celním než obyvatelstvo uherské. Ale to nevadilo zdejší vládě. Chtěla-li zdejší vláda těžiti ze zvýšených cel, nesměla se upejpati proto, že uherský soused dovedl si hned pro celou dobu přátelského sousedství zabezpečiti napřed sousto větší, než by mu vlastně patřilo. Ministr obchodu to také v plenu sněmovny bez ostychu přiznal; »výhoda Uher spočívá ve vyrovnání, jež jest nezměnitelné, a poněvadž potřebujeme finančních cel zrovna tak, jako Uhři, můžeme doznati, že bychom finanční cla zavedli, i kdyby toho poměru nebylo, ba i kdyby tento poměr pro nás byl ještě nepříznivější«.

---

3. Se zvláštním zřetelem na rostoucí vývoz otrub, sladového květu, pevných odpadků při výrobě tučných olejů, též mletých (t. j. lněných a řepkových pokrutin), jakož i jiného krmiva, požaduje se na látky v oddílu XIX. 68 *b* 1 a 2 uvedené, vyjma kvasnice, vývozné clo 25 kr. ve zlatě za 100 kilo, jež za lněné a řepkové pokrutiny na 50 kr. budiž zvýšeno, i měly by v tomto oddělení též surové kosti s vývozným clem 50 kr. ve zlatě za metr. cent býti uvedeny.

Celní sazby, kterým vláda přisuzovala povahu převážně finanční, patřily v třídu zboží koloniálního, koření, jižního ovoce, některých plodin živočišných, tuků, olejů, nápojů, potravin, látek voňavkářských a kožešin.

Byly obavy, že opakovati se bude totéž, co stalo se v r. 1878, když votován byl nový celní tarif se zvýšenými sazbami, platnými od 1. ledna 1879; obchodnictvo zásobilo se ještě před tímto dnem, pokud to povaha předmětu připouštěla. Vládní předloha nového tarifu předložena byla parlamentu a stala se tedy veřejně známou dne 15. února 1882; až do toho dne nepronikla o chystaných sazbách žádná určitější zpráva. Tarif sám měl vstoupiti v platnost již dne 1. června. Mezidobí toto bylo dost dlouhé, aby se obchodnictvo rychlým zásobováním mohlo aspoň pro počáteční dobu vyhnouti zvýšeným sazbám. Tomu předešlo se tím, že pro nejhlavnější předměty cel finančních zavedeny byly na rychlo zvláštním zákonem cla té výše, jaká ve vládní předloze byla teprve navrhována. Osnova tohoto zvláštního, t. zv. závorového zákona předložena byla parlamentu současně s předlohou celního tarifu a výbor projednal ji tak nakvap, že na základě zákona ze dne 28 února 1882, ř. z. č. 21, mohla ihned vybírána býti zvýšená cla, ač nový tarif vstoupil v život teprve později, dne 1. června 1882. Byly to káva, vinné hrozny, hrozinky, čaj a šumivá vína, jež takto na čtvrt roku napřed podrobena byla zvýšeným clům.

* * *

Jednání v plné sněmovně, trvavší od 28. dubna do 11. května, zabralo plných dvanácte schůzí (prot. o schůzích 224—235, sesse IX.); z toho vyplnila generální debata první dva dny. Pro celý směr debaty jest významno, že zpravodaj (Mezník) o výborové předloze mohl pronésti výrok, že »absolutní přívrženci svobodné tržby jsou odrůdou vymírající«, aniž by byla bývala ozvala se proti tomu nějaká námitka. Proti zvýšeným průmyslovým clům nebyl kladen odpor. Levice, která příležitost tuto pokládala za vhodnou k ostrým útokům na vládu a majoritu, soustředila své útoky hlavně na obilní a finanční cla, pomíjejíc cla průmyslová z příčin na snadě jsoucích. Že tím útoky ty ztrácely na působivosti, netřeba rozváděti. Ani znamenitý, literárně činný a z ministerských archivů do podrobností zasvěcený znalec rakouské obchodní a celní politiky, poslanec Beer, nedovedl opoziční stanovisko strany hájiti dovedněji než theorií, že ochranářský systém má míti v první řadě na zřeteli finální průmysl; s dnešního stanoviska zajímavým jest posudek řečníka tohoto, že tehdejší návrhy zemědělské rady pro království České znamenaly by »návrat k nejsurovějšímu merkantilismu.«

Hojný byl počet návrhů na změnu jednotlivých celních sazeb. Zcela pochopitelno. Jestliže má zákonodárství moc, aby zasahovalo účinně a za určitým cílem do hospodářských poměrů obyvatel-

stva, má moc tuto na nejprvnějším místě zákonodárství celní. Každá jednotlivá položka celního tarifu znamená pro určitou výrobní vrstvu buď podporu neb překážku v hospodářských její snahách; vyšší neb nižší sazba celní znamenati může pro určité odvětví zvýšení neb snížení nákladů při výrobě, nebo obmezení neb rozmnožení soutěže při odbytu. Proto připoutáno jest k celnímu tarifu tolik nejživějších hospodářských zájmů. Přirozeno pak, že v parlamentu, ve kterém různé tyto, ne vždy souběžné, nýbrž zpravidla se křižující, sobě navzájem odporující zájmy mají své zástupce, každá téměř položka celního tarifu může poskytnouti příležitost, při které určité zájmy hledají ochrany, neb křižující zájmy se střetnou.

Ze samého výboru vyšlo pět minoritních návrhů na změnu některých položek. Tyto pak rozmnoženy byly ještě v plné sněmovně. Majorita, bývalá pravice, hlasovala jednosvorně pro nezměněné návrhy výboru, které byly smluveny s uherskou vládou. Marné byly útoky minority z levice, která změnami tarifu ráda by byla způsobila vládě rozpaky. Celní zákon i tarif výborem připravený přijat byl beze změny až na jedinou výjimku. Výjimkou tou byla poznámka v celním tarifu obsažená, dle které Dalmatsku a Quarnerským ostrovům dovolen bezcelný každoroční přívoz 100.000 metr. centů obilí. Již při poradách výborových byl kladen požadavek, aby tato výhoda byla rozšířena i na jiné krajiny; jmenovitě žádáno povolení bezcelného dovozu obilí z Italie do Terstu, Istrie a Tyrolska. V plenu sněmovním pak pršely zrovna návrhy, žádající rozšíření této výhody i na jiné ještě krajiny; poslanci z pohraničních krajin předstihovali se téměř návrhy, aby pro své volební okresy vymohly možnost bezcelného dovozu obilního. Žádán bezcelný dovoz pro Vorarlberk, pro některé pohraniční okresy v Čechách, ve Slezsku atd. atd. Marně namáhal se ministr obchodu, aby ukonejšil tento příval žádostí, poukazuje na článek VII. celního zákona, dle kterého vláda je zmocněna, aby v případě neúrody v některých krajích zrušila pro dovoz obilí do těchto krajin obilní cla. Ku všem těmto návrhům pojila se debata velkých rozměrů, ve které probírána otázka, jsou-li obilní cla ospravedlněna čili nic, otázka to, jež nedávno před tím probírána byla živě v hojném počtu novinářských článků, brožur a podobných publikací v Německu i u nás. Debata končila tím, že odchylně od návrhu výborového přijat návrh (formulovaný posl. Hallwichem), kterým povolen bezcelný dovoz obilí z Italie do Terstu, Přímoří, Dalmatska a Tyrolska. Síky majority byly tu rozraženy odpadem poslanců tyrolských, kteří neodvážili se hlasovati proti návrhu obratně levicí nastraženému, jímž slibovány Tyrolsku výhody bezcelného dovozu obilního.

Toto usnesení poslanecké sněmovny zůstalo jen však pouhou demonstrací proti majoritě a vládě. Panská sněmovna nepřipojila se k tomuto návrhu, nýbrž přijala ve schůzi dne 22. května 1882 celní zákon a celní tarif nezměněně tak, jak byly ujednány

s uherskou vládou a upraveny celním výborem poslanecké sněmovny. Předloha musila se proto vrátiti do poslanecké sněmovny (příl. 568, sesse IX.); celní výbor obnovil pak svůj dřívější návrh (příl. 576, sesse XI.). Ve schůzi dne 24. května 1882 (prot. o 240. schůzi, IX. sesse) přijat po nevalně významné debatě návrh celního výboru, když poslanci tyrolští vrátili se zase kajicně v té příčině do pravice. Přání pak jiných krajin — mimo Dalmatsko — po bezcelném přívozu obilin přioděna byla formou resoluce.

V Uhrách přijat byl celní tarif na sněmu dne 11. května 1882 většinou 184 proti 116 hlasům.

Jaký dosah měla usnesení parlamentu, který provedl takto reformu autonomního celního tarifu, posouditi bude lze, srovnají-li se nové celní sazby se sazbami předcházejícího celního tarifu z r. 1878. Záhodno hleděti při tom i k sazbám tarifu německého z r. 1879, ježto reforma naše — jak bylo již vylíčeno — byla podnícena valnou měrou celní reformou německou. V následujícím provedeno srovnání některých důležitějších položek celních tarifů právě uvedených; připomenouti dlužno při tom, že německá 1 marka počítána za 50 kr. rak. měny, ježto cla rakouská platiti dlužno zlatem.

	Celní tarif		
	z r. 1882	z r. 1878 ve zlatých	německý z r. 1879
Káva surová	40·—	24·—	20·—
Káva surová po moři	37·—	24·—	20·—
Káva pražená	50·—	30·—	25·—
Čaj	100·—	50·—	50·—
Čaj po moři	90·—	50·—	50·—
Fíky čerstvé	3·—	2·—	6·—
Fíky sušené	12·—	6·—	12·—
Hrozny sušené	12·—	6·—	12·—
Ječmen, oves, kukuřice, žito	0·25	—·—	0·50 0·25
Pšenice, proso	0·50	—·—	0·50 0·25
Slad	0·60	—·—	0·60
Luštěniny	0·50	—·—	0·50
Mouka a mlýnské výrobky	1·50	—·—	1·50
Hrozny čerstvé	5·—	—·—	7·50
Jemná zelenina	2·50	—·—	—·—
Chmel, chmelová moučka (lupulin)	10·—	5·—	10·—
Voli za kus	10·—	4·—	10·—
Býci za kus	4·—	4·—	3·—
Krávy za kus	3·—	1·50	3·—
Jalovina za kus	2·—	0·75	2·—
Telata za kus	1·—	0·40	1·—
Vepřový dobytek za kus	3·—	2·—	1·25

	z r. 1882	Celní tarif z r. 1878 ve zlatých	německý z r. 1879
Koně za kus	10·—	—·—	5·—
Zvěřina, drůbež zabitá	6·—	—·—	6·—
Vejce	1·50	—·—	1·50
Máslo	10·—	8·—	10·—
Sádlo, slanina	16·—	8·—	5·—
Chléb	1·50	—·—	1·50
Maso čerstvé a připravené	6·—	3·—	6·—
Sýr	10·—	9·—	10·—
Bavlněná příze, surová, jednoduchá neb doublovaná:			
a) do č. 12 angl.	6·—	6·—	6·— / 7·50
b) přes č. 12 do č. 29 angl.	8·—	8·—	6·— / 7·50 / 9·— / 10·50
c) přes č. 29 do č. 50 angl.	12·—	12·—	9·— / 10·50 / 12·— / 13·50
d) přes č. 50 angl.	16·—	12·—	12·— / 13·50 / 15·— / 16·50 / 18·— / 19·50
Bavlněná příze, jednoduchá neb doublovaná, bílená neb barvená:			
a) do č. 12 angl.	10·—	10·—	12·—
b) přes č. 12 do č. 50 angl.	12·—	12·—	12·— / 15·—
c) přes č. 29 do 50 angl.	16·—	16·—	15·— / 18·—
d) přes č. 50 angl.	20·—	16·—	18·— / 21·— / 24·—
Bavlněná příze, připravená pro drobný obchod	30·—	20·—	35·—
Krajky	200·—	150·—	300·— / 50·—
Papír neklihovaný, obyčejný	5·—	2·—	5·—
Papír zvláště nepojmenovaný	5·—	3·—	5·—
Kůže obyčejná	9·—	8·—	9·—
Kůže na podevše	18·—	8·—	18·—

	Celní tarif		
	z r. 1882	z r. 1878 ve zlatých	německý z r. 1879
Zboží kožené	25·—	16·—	25·—
Rukavičky kožené	50·—	40·—	50·—
Dřevěné zboží obyčejné, nepřipravené	1·—	—·—	1·50
Dřevěné zboží jemné	15·—	12·—	15·—
Železo surové	0·80	0·50	0·70
Kolejnice železné	2·75	2·50	1·25
Lokomotivy	8·—	4·—	4·—
Šicí stroje	20·—	2·70	1·50
Stroje ze dřeva (t. j. s 50% neb více dřevem)	3·—	2·—	1·50
Zlaté a stříbrné zboží nejjemnější .	300·—	200·—	300·—
Zápalné zboží	1·50	—·—	1·50

* * *

Nový celní tarif uveřejněn v říšském zákonníku jako zákon ze dne 25. května. 1882, ř. z. č. 47, v Uhrách jako článek XVI. zákonů z r. 1882. V platnost vstoupil 1. červnem 1882. Netěšil se však dlouhé platnosti. Opuštění zásady smluvní a přechod k celní autonomii jevily účinky, jež bylo lze předvídati. Náraz zvýšením celních sazeb daný musil se nutně dále přenášeti a vésti k stupňování tarifů. C'est la guere! Rozpoutaná celní válka nutkala každý stát, aby na zvýšené sazby sousedovy odpovídal ihned zvýšenými vlastními sazbami. Náš hlavní soused a politický spojenec, Německo, postupovalo hodně rychle a bezohledně ku předu v celním boji. Rychle za sebou následovaly tam zákony, zvyšující některé položky celního tarifu, jako zákon ze dne 19 června 1881, (sukna), zákon ze dne 1. července 1881 (hrozny, mouka), zákon ze dne 23. června 1882 (výhody pro mlýny), zákon z 1. července 1884 (zápalky). Pravou dělovou ranou v celním boji byla však předloha nově zvolenému německému sněmu dne 2. února 1885 předložená. Znamenala svými vysokými sazbami nově stupňovaný celní boj. A podobně vystupováno ve Francii do výše na celním žebříku.

Uprostřed stupňovaného tohoto celního boje musila i říše Rakousko-Uherská hleděti k tomu, aby opatřila se modernější výzbrojí. Proto hned r. 1885 připravována nová změna celního tarifu. Než o osudech těchto příprav i o dalších reformách celních nelze na tomto místě již pojednati. Nová celní reforma spojena byla s třetím vyrovnáním z r. 1887 i nutno tudíž pojednati o ní v souvislosti s předměty tohoto vyrovnání se týkajícími.

Daň z petroleje.

Souběžně s reformou celního tarifu a také v jisté souvislosti s reformou tou připravována byla pro obyvatelstvo nová daň spotřební, daň z petroleje.

Když hledány v Rakousku prostředky, kterými bylo by lze sesíliti státní příjmy, aby odstraněn byl ze státního rozpočtu každoroční schodek, obrácena byla pozornost k petroleji. Předmět tento podroben byl až do r. 1878 toliko přívoznímu clu 1 zl. 50 kr. z metr. centu sporco; počítá-li se na taru průměrně 20%, činilo clo to z metr. centu 1 zl. 87½ kr. netto. Petrolej surový, k osvětlování nezpůsobilý, nepodléhal vůbec clu. Mimo toto clo nebyla do té doby ukládána na petrolej žádná jiná daň. Výnos cla toho činil ročně okrouhle 1¼ milionu zl.

V jiných státech bylo petroleje lépe využitkováno ve prospěch státní pokladny. Ve Francii podroben byl raffinovaný petrolej ode dávna vyššímu přívoznímu clu,*) které v r. 1878 činilo 42 franků a v r. 1880 sníženo bylo na 25 fr. z metr. centu; státní pokladně plynul z toho příjem přes 19 milionů franků.

V Italii ukládáno na surový petrolej clo 22 lir, na raffinovaný 27, ev. 28 lir z metr. centu; příjem z toho činil v r. 1878 přibližně 13 milionů lir. V Německu zavedeno na petrolej přívozní clo v r. 1879 ve výši 6 marek z metr. centu; výnos tohoto cla byl r. 1880 skoro 16 milionů, v r. 1881 již 21,900.000 marek. V Rusku konečně uloženo na přivezený petrolej clo 60½ kopějky z pudu, t. j. asi 3 ruble z metr. centu.

Již při jednání o druhém vyrovnání rakousko-uherském z r. 1878 pomýšleno bylo na to, aby využitkováno bylo petroleje vydatněji ve prospěch státních financí, a to jednak zvýšením přívozních cel na petrolej, jednak zavedením nové spotřební daně z petroleje.

V předloze celního tarifu z r. 1878 bylo v dohodě mezi rakouskou a uherskou vládou navrženo zvýšené clo na dovoz petroleje způsobilého k osvětlování z dosavadních 1 zl. 50 kr. z metr. centu sporco na 8 zl.; vzal-li se zřetel k taře, bylo by to znamenalo clo 10 zl z metr. centu netto, čili zvýšení cla o 8 zl. 12½ kr. Na surový petrolej, až dotud cla prostý, navrženo bylo clo 60 kr. z metr. centu sporco, čili 75 kr. z metr. centu netto. Tímto clem byla by poskytnuta bývala domácím raffineriím petroleje výhoda tak nepoměrná, že by výnos cla stal se illusorním. Poněvadž ale nešlo státu ani tak o podporu těchto raffinerií, jako spíše o zabezpečení vyššího důchodu, chtěl domácí raffinerie za výhodu, zvýšeným clem jim poskytnutou, stihnouti novou spotřební daní 7 zl. z metr. centu raffinovaného petroleje.

*) Vysoké clo z petroleje zavedeno ve Francii nikoliv z důvodů fiskálních, nýbrž bezpečnostních, aby zamezeno bylo zneužití při povstáních. Zamýšlelo se vlastně podrobiti petrolej obmezením platným pro střelný prach. Ale místo toho zavedeno vysoké clo.

Tímto vyumělkovaným způsobem odůvodňovala vláda ve své předloze (příl. 734 a 735, sesse VIII.) zavedení daně spotřební z petroleje, snažíc se dokázati potřebu této daně jen jako důsledek zvýšených celních sazeb. V pravdě však byl požadavek zvýšených cel na petrolej požadavkem hlavně uherským, vysvětlitelným tím spíše, že při společném zúčtování výtěžků celních ve prospěch mocnářství co celku ze zvýšených sazeb vyplývaly pro uherskou polovici větší finanční výhody, než shodovalo se s tamní spotřebou petroleje.

Tehdy v r. 1877 a 1878 vzbudily vládní plány před Litavou všeobecnou nevoli. Působily k tomu mnohé okolnosti. Třeba petrolej nebyl dosud podroben všeobecné dani spotřební, přece jen těžil z něho již stát a některé obce. Vybírána byla totiž z petroleje spotřební daň v uzavřených městech, a to daň dost značné výše. Ve Vídni činila daň tato 3 zl. 12 kr., v ostatních uzavřených městech 1 zl. 56 kr.; k tomu přičísti bylo však třeba ještě 20% státní přirážku a mimo to obecní přirážky v jednotlivých obcích zavedené, tak že skutečné zdanění petroleje činilo tehdy v uzavřených městech: ve Vídni 4 zl. 53·3 kr., v Praze 2 zl. 26·4 kr., v Brně 2 zl. 24·7 kr., v Linci 2 zl. 26·2 kr. v Štýrském Hradci 2 zl. 50 kr., v Lublani 1 zl. 87·2 kr., ve Lvově 2 zl. 26·7 kr., v Krakově 1 zl. 97·5 kr.

Také jisté události, jež dotýkaly se ceny petroleje, měly mocný vliv na veřejné mínění a působily silným tlakem na smýšlení v parlamentu. Spotřeba petroleje v Rakousko-Uhersku uhražována více než třemi čtvrtinami přívozem čištěného petroleje ze severní Ameriky. Cena tohoto petroleje na tržišti Brémském byla rozhodující pro tržiště naše. Od srpna 1859, kdy v Pennsylvanii první studna byla vyvrtána, klesala cena petroleje stále. Ve Vídni na př. byla cena petroleje za metr. cent (bez spotřební daně)

v roce	1871	16 zl. 30 kr.,
»	1872	15 zl. 34 kr.,
»	1873	13 zl. 30 kr.,
»	1874	10 zl. 75 kr.,
»	1875	10 zl. 30 kr.

Při nízkých cenách z r. 1875 přestala se výroba petroleje v samé Americe skoro vypláceti. Zaraziti, neb obmeziti dobývání petroleje nebylo možno; při spojitosti podzemních zásob petrolejových byl by se ten, kdo by zastavil čerpání, vydával nebezpečí, že soused, pokračující v čerpání, vyprázdnil by na konec celý důl. Za těch poměrů učinila v r. 1876 velká společnost standard-oil-company v Clevelandu (Ohio), která sloučila se s raffineriemi a železničními podniky, pokus, aby ceny petroleje uměle zvýšila. Z počátku zdálo se, že tento úmysl se zdaří; ale jen na krátko. Ježto nepodařilo se sloučiti všechnu výrobu petrolejovou, působila

soutěž brzo na ceny. Jak ceny kolísaly v této době, vidno z cen vídeňských, které byly za víd. cent

roku 1876	v dubnu	10 zl. 05 kr.
	v červnu	11 zl. — kr.
	v červenci	11 zl. 05 kr.
	v srpnu	15 zl. 75 kr.
	v říjnu . . . . ·	17 zl. 05 kr.
	v listopadu . . .	23 zl. 05 kr.
	v prosinci	22 zl. 05 kr.
roku 1877	v lednu	16 zl. 25 kr.
	v únoru	15 zl. — kr.
	v březnu	12 zl. 75 kr.

Za takových měnivých poměrů v cenách petroleje zdálo se býti povážlivo, aby zvýšenou celní sazbou a novou všeobecnou spotřební daní do těchto kolisavých poměrů nebezpečně bylo zasahováno.

Také by zvýšené celní sazby v souvislosti s novou daní spotřební sotva znamenaly prospěch pro domácí výrobu petrolejovou v Haliči. Až do té doby spočívala celní ochrana domácího vyrabitele ve clu 1 zl. 50 kr. z metr. centu, čili, hledí-li se k ažiu a taře, 1 zl. 98·75 kr. v papíru. Kdyby stanoveno bylo clo na 8 zl. ve zlatě, znamenalo by to, odečítajíc taru, zvýšení cla z 1 zl. 98·75 kr. na 11 zl. 80 kr., tedy o 9 zl. 81·25 kr. Poněvadž projektovaná spotřební daň činiti měla 7 zl., poskytovala by se vyrabiteli prémie 4 zl. 80 kr., tedy výhoda zdánlivě značná. Avšak výhoda tato byla by zmařena tím, že při projektované celní sazbě na surový petrolej 60 kr. z metr. centu a spotřební dani 7 zl. činily by dávky při raffinování amerického, k nám dováženého petroleje celkem 8 zl. 18 kr., tak že se zřetelem na novou celní sazbu 8 zl. ve zlatě, čili po odečtení tary 11 zl. 80 kr. v papíru, požíval by prémie 3 zl. 62 kr. ten, kdo by přivážel americký surový petrolej, aby ho raffinoval. Nová celní sazba a spotřební daň podporovala by tedy domácí raffinerie surového amerického petroleje, nikoliv však domácí výrobu petroleje, sídlící hlavně v Haliči.

K těmto důvodům připojovány ještě obavy před neblahými účinky, jaké by zdražení petroleje, jež při zvýšeném clu a nově zavedené spotřební dani pokládáno bylo za nevyhnutelné, jeviti musilo na poměry chudších vrstev obyvatelstva. Spotřeba petroleje v Rakousko-Uhersku rychle se rozšířila ($4^1/_2$—5 kg. na osobu) mezi všemi vrstvami. Zdražení petroleje znamenati by mohlo velkou hospodářskou pohromu pro takové chudší vrstvy, které domáckou prací nuceny jsou opatřovati si výdělek. Bylo podrobně vypočítáváno, že nejmenší lampa za normálního osvětlování spotřebuje ročně 12·21 kg., trochu větší 24·795 kg., případně 33·30, 44·40 kg. petroleje; jen zvýšenou celní sazbou zdražilo by se osvětlování takovýmito malými lampami ročně o 1 zl. 20 kr., při-

padně 2 zl. 27 kr., 3 zl. 27 kr., 4 zl. 36 kr. Skutečné zdražení petrolejového světla bylo by však aspoň ještě jednou takové, protože změny ve vyclení a zdanění petroleje zvýšily by ceny v drobném prodeji mnohem více, než by odpovídalo výši cla a daně.

Z těchto příčin odmítnuta byla jak ve výboru, radícím se o vládní předloze (příl. 776, sesse VIII.), tak v plné sněmovně nová spotřební daň z petroleje úplně; celní sazba byla sice zvýšena, ale nikoliv v plné výši vládou žádané, nýbrž ve výměře skrovnější, a to takto:

Ze surového petroleje těžce zápalného, 100 kg. . . — zl. 60 kr.
» » » lehce » 100 kg. . . 1 zl. 25 kr.
» » » bez raffinování neb čištění, způsobilého k osvětlování . . . . . 3 zl. — kr.

Z raffinovaného neb poloraffinovaného petroleje:

Z těžce zápalného (přes 850°) . . . . . 1 zl. 50 kr.
Z lehce » (pod 850°) . . . . . 3 zl. — kr.

V debatě, která konána byla v plné sněmovně ve dnech 23. a 26. února 1878 (prot. o schůzi 345 a 346, sesse VIII.), odsouzen byl vládní úmysl velmi ostře. »Jako loupeživé těžení v dolech, jako loupeživé hospodaření na polích a v lesích, tak ničivě působí loupeživá cla v státních financích a národním hospodářství«, volal mírný jinak poslanec dr. Oelz. Pro vládní projekt neozval se ni jediný hlas. Na všech stranách líčeno, jak těžce působilo by zdražení světla petrolejového na hospodářství malých lidí. Chudému tkalci v Krkonoších, chudému krajkáři v Rudohoří, přičinlivé šičce ve vídeňském Josefově stížen by byl těžký zápas za denní chléb. Rolník by byl nucen, aby vrátil se k staré louči Pohaslá petrolejová lampa v chýši rolníkově na vsi odnímala by mu příležitost, aby se večer vzdělával, mařila by zušlechťující vlivy, kterými lepší světlo na venkově působilo na mravní utužení svazku rodinného; ztrátou petrolejového světla v dílně prodloužila by se nejchudšímu řemeslníkovi pracovní doba. Toto thema probíráno v debatě v přečetných variacích. Marně namáhal se ministr financí, Pretis, aby dokázal, že najde se sotva nějaká nepřímá daň, která, poskytujíc státu značný příjem 6 až 7 milionů, méně by tížila obyvatelstvo, a ukládajíc bohatším vrstvám větší břemeno, spravedlivěji rozdělovala by berní tíhu mezi obyvatelstvo. Minorita nechtěla připustiti ani zvýšení cla, jak navrhl je výbor. Jen 165 hlasy proti 107 přijaty na konec návrhy výboru, zvyšující clo na čistý petrolej z 1 zl. 50 kr. na 3 zl.

* * *

Nezdarem tímto nedala se odstrašiti nová vláda Taaffova, která po pádu ústavácké většiny zaujala křesla ministerská. Hledajíc prostředky k sesílení státních financí, sáhla zase k spotřební dani z petroleje sněmovnou krátce před tím odmítnuté. Hned když po nových volbách říšská rada se sestoupila, čekala na ni vládní předloha, dne 20. října 1879 (příl. 40, sesse IX.) podaná, kterou navrhovány zase zvýšené clo (8 zl. ve zlatě na petrolej způsobilý k osvětlování) a spotřební daň 7 zl. Nová majorita měla provésti nesnadný a také hodně nepopulární úkol, který dřívější majorita odmítla provésti.

Také nové majoritě nechtělo se do kyselého jablka, které jí bylo podáno Protahovala věc, jak mohla. Berní výbor, jemuž vládní předloha byla přikázána, byl teprve po půl druhém roku hotov s návrhy, které by měl sněmovně předložiti. Maje vážné pochybnosti o vhodnosti vládní předlohy, doporučoval výbor ve své zprávě ze dne 5. dubna 1881 (příl. 322, sesse IX.) pronikavé modifikace na předloze té. Byly čtyři. Předně žádáno, aby škody, způsobené domácím výrobcům svítivého petroleje zavedenou novou spotřební daní, kompensovány byly zvýšeným rozdílem mezi touto daní a clem uloženým na přívoz cizího petroleje. Po druhé žádáno za zvýšené clo na přívoz surového, k osvětlování nezpůsobilého petroleje, aby dobývání petroleje v říši nebylo poškozováno raffinováním cizího petroleje, jež by při nižší spotřební dani se vyplácelo. Po třetí uznáváno za potřebné, aby četná, výrobu stěžující opatření za účelem kontroly daně byla zmírněna. Konečně prohlašováno za nezbytno, aby současně se zavedením spotřební daně na petrolej zrušena byla daň, která vybírána do té doby z téhož předmětu v uzavřených městech ve formě akcízu.

Vláda nevyčkala ani, až by o těchto návrzích rozhodla sněmovna, nýbrž vzala dne 12. prosince 1881 svoji předlohu zpět. Téhož ještě dne předložila předlohu novou, modifikovanou dle pokynů výborových; hned dne 14. prosince přikázána byla předloha ta bernímu výboru.

Tentokráte nebylo lze předlohu odkládati. Naléhalť na její provedení finanční ministr, dr. Dunajewski, chtěje učiniti rázný krok k úpravě státních financí. Mocnější ještě nátlak vycházel z uherské polovice. Jen za cenu zvýšeného cla z petroleje a zavedení spotřební daně z téhož předmětu svolili Maďaři k tomu, aby přikročeno bylo k revisi autonomního celního tarifu, ač za mezinárodních tehdejších poměrů obchodních revise tarifu odpovídala zájmům uherským zrovna tak, jako zájmům této polovice.

V nové vládní předloze (příl. 415, sesse IX.) byla spotřební daň z petroleje vyměřena 6 zl. 50 kr. ze 100 kg. netto, tedy o 50 kr. nižší, než v předcházející předloze. Naproti tomu zvýšeny byly některé celní sazby, jak poznati lze z následujícího srovnání sazeb navržených v původní a nové vládní předloze

	Celní sazby dřívějších předloh, ze 100 kg. brutto, zl.	přepočteno na 100 kg. netto, zl.	předlohy z r. 1881. ze 100 kg. netto zl.
1. Petrolej surový, k osvětlování bez předchozího raffinování neb čištění nezpůsobilý:			
aa) těžce zápalný nad 830 stupňů	0·60	0·75	1·10
bb) lehce zápalný pod 830 stupňů	1·25	1·56¼	2·—
2. Petrolej surový, k osvětlování způsobilý	8·—	10—	10·—
3. Petrolej raffinovaný neb poloraffinovaný:			
aa) těžce zápalný nad 870 stupňů	1·50	1·87½	1·90
bb) lehce zápalný pod 870 stupňů	8·—	10·—	10·—

Ve prospěch některých uherských, vlastně sedmihradských petrolejových raffinerií, navrženo bylo nižší clo pro surový, bez raffinování neb čištění k osvětlování nezpůsobilý petrolej z Rumunska, a to 68 kr. ze 100 kg. netto.

Přání, aby v uzavřených městech zrušena byla daň do té doby na petrolej uvalená, vyhověno bylo v nové vládní předloze zúplna, jakož i přání, aby při vybírání daně některá ostrá kontrolní opatření byla zmírněna.

V berním výboru byla vládní předloha beze změny přijata. Ve zprávě sněmovně podané (příl. 446, sesse IX.) snažil se zpravodaj seslabiti námitky, že zvýšeným clem a zavedenou spotřební daní bude petrolej nepoměrně zdražen. Vysvětloval, že zvýšené clo ze 3 zl. sporco na 10 zl. netto znamená zdražení petroleje o 6 zl. 25 kr. při 100 kg; pro jednotlivce znamená to roční zvýšení ceny průměrně o 1 zl., i když přihlíží se k možnému zdražení cen petroleje v drobném prodeji. Ale ani tohoto zdražení netřeba se obávati, hledíc ku klesajícím cenám petroleje a k tomu, že za rozvoje výroby petroleje v Rusku lze nadíti se dalšího ještě klesání cen. Ovšem byly vysloveny obavy, že by zdražení petroleje mohlo míti zvláště ve větších městech v zápětí zvýšenou spotřebu plynu. Výbor byl toho náhledu, že by se zřetelem na daň z petroleje doporučovalo se, aby i plyn podroben byl spotřební dani; k tomu směřovala resoluce k návrhům připojená, ve které vláda na tento berní předmět byla poukazována.

* * *

Třeba podařilo se vládě, že prosadila svoji předlohu ve výboru, vyhlídky, že podaří se totéž v plné sněmovně, byly praskrovné. Proti předloze panovala všeobecná nechuť, jež měla příčiny věcné i politické.

Předpisy předlohy poskytovaly svým obsahem mnoho látky k útokům.

Zaváděn tu měl býti nový způsob berní kontroly jistého odvětví výrobního. Dnes, když následkem reformy daně cukerní týž způsob kontroly zaveden jest i u nás v cukrovarech, nepozastavovali bychom se ani tak tuze nad kontrolními předpisy tehdejší osnovy. Ale tenkráte zdálo se to býti něčím zcela novým, příliš dosavadním poměrům odporujícím, aby celý podnik postaven byl pod dozor finančních orgánů státních. Dojem tehdejší byl takový, že celý zákon o dani spotřební z petroleje jest jen nepřetržitou řadou vexatorních předpisů pro raffinerie.

Daň z petroleje platiti měl majitel raffinerie. Každý majitel podniku prohlášen za povinna, aby předložil finančnímu úřadu podrobný popis celého zařízení podniku, opatřený potřebnými plány, soupis všech zásob petrolejových, popis technického způsobu provozovacího a úplný pracovní řád. Finanční úřad zkoumati má správnost toho. V závodě třeba pro finanční orgán opatřiti byt a úřední místnost. Finanční orgány jsou oprávněny prohlížeti závod kdykoliv Petrolej smí ze závodu odvážen býti jen v určitých dobách a jen po cestách, které finanční úřad k tomu ustanoví. Okolo každé raffinerie ustanoví finanční úřad jistý kontrolní obvod, uvnitř kterého každá zásilka petroleje opatřena musí býti bollettou. Závod každý musí vésti záznamy o prodeji petroleje. Jakmile má ze závodu nějaká zásilka petroleje býti vypravena, třeba to oznámiti úřadu a zapraviti současně spotřební daň; jen za určitých podmínek může podnikateli povolena býti lhůta k zapravení daně této.

Vedle těchto věcných úvah rozhodovaly i úvahy politické. Clo navržené 10 zl ve zlatě rovnalo se 11 zl. 70 kr. v papíru. Spotřební daň činiti měla 6 zl. 50 kr. Rozdíl 5 zl. 20 kr. prohlašován za prémii, poskytovanou majitelům petrolejových dolů v Haliči. Těžení petroleje v Haliči líčeno jako neracionelní, ba přímo za loupeživé, jež by potřebovalo nápravy. Prémie, kterou nový zákon Haliči přizná, zhorší ještě tyto poměry; celní ochrana, haličské výrobě poskytovaná, sprostí tuto výrobu potřeby, aby namáhala se o zdokonalení výrobního způsobu. Jen cizí soutěž mohla by haličskou těžbu k tomu donutiti.

Ještě nepříznivěji na smýšlení vůči předloze působily úvahy, že lví podíl na výhodách, ze zvýšeného cla petrolejového plynoucích, připadnouti má polovici uherské. Byloť počítáno takto: Z veškerého petroleje, který do říše rakousko-uherské se přiváží, dochází do Uher jen 4%. V r. 1880 činil příjem ze cla z petroleje 3,825.745 zl. ve zlatě, čili 4,476.000 zl. v papíru. Kdyby výnos celní z petroleje

zúčtován byl pro každou polovici říšskou samostatně, připadnouti by měly na polovici uherskou jen 4% ze sumy 4,476.000 zl., t. j. jen 179.000 zl. Ježto ale výnos celní účtuje se ve prospěch celé říše, připadá dle kvotového klíče z toho na uherskou polovici 1,400.000 zl., tedy přibližně o 1,250.000 zl. více, než by polovici té po právu přináležeti mělo. Tento nesprávný poměr zhorší se ještě více v neprospěch rakouské polovice, bude-li clo z petroleje zvýšeno. Počítá-li se na přívoz petroleje asi 1 milionu metr. centů, bude výnos celní i s ažiem činiti as 11,700.000 zl. Na Uhry by měly správně z toho připadnouti jen 4%, t. j. 468.000 zl. Skutečně připadne ale dle kvotového klíče na Uhry přibližně 3,700.000 zl., tedy asi o 3,200.000 zl. více, než by jim náleželo. Vedle této velké koncesse, uherské polovici poskytnuté, měla ještě jiná, menší sice, ale přece jen koncesse uherským raffineriím býti přiznána tím, že dovoleno bylo jim přivážeti rumunský surový petrolej za levnější celní sazby, kdežto petrolejové raffinerie před Litavou stihati měla plná tíha cla na surový petrolej, jehož z ciziny potřebují.

Zdálo se býti skoro nemožné, aby získána byla v sněmovně většina pro petrolejovou předlohu. Levice stála na stanovisku příkrého odporu, číhajíc na to, aby kořistila z nesnází vlády, zavázané vůči Uhrům, že předlohu prosadí. Na pravici získáni byli pro předlohu vlastně jen Poláci. Původní předloha, vyměřující clo 8 zl. a daň 7 zl., jim nevyhovovala, poskytujíc malým rozpjetím mezi clem a daní nedostatečnou ochranu domácímu průmyslu petrolejovému. Žádali proto ve výboru berním daň toliko 5 zl., aby prémie pro domácí průmysl byla zvýšena. Když však s tímto požadavkem propadli, spokojili se na konec s vládní proposicí daně 6 zl. 50 kr.; připojili k tomu ovšem vyzvání, aby vláda zákonným způsobem upravila dolování po petroleji.

Hůře bylo s katolickým centrem. Levice dovedla obratnou agitací vzbuditi mezi obyvatelstvem alpských zemí odpor proti petrolejové předloze. Clo na petrolej prohlašováno za kompensační objekt vůči uherským požadavkům na autonomní celní tarif kladeným. Vláda — tak bylo žalováno — která ještě dříve, než autonomní tarif projednán, ba ještě dříve, než tarif byl uveřejněn, zvyšuje clo z petroleje, dává z rukou nejlepší zbraň, které by mohla při celním tarifu použiti k ochraně zájmů rakouských. Hledíc na podrážděné projevy svého voličstva, centrum kolísalo. Vláda musila z přijetí petrolejové předlohy učiniti kabinetní otázku a slíbiti k tomu ještě, že postará se o projednání známé školské novely, aby pohnula centrum k povolnosti.

Čeští poslanci rovněž nepohlíželi na předlohu sympaticky. Na jich rozhodnutí působila jiná okolnost. Zrovna v těch dnech, ve kterých dostala se do poslanecké sněmovny na denní pořádek předloha petrolejová (dne 7., 8. a 10. února 1882), projednávána v panské sněmovně dne 9. a 10. února jiná předloha, kterou usku-

tečněna měla býti jedna z dávných tužeb českého národa, samostatná česká universita. Vřele ujala se vláda v panské sněmovně českého tohoto kulturního požadavku. »Česká čest jest ctí Rakouska,« prohlásil při tom slavnostně ministr vyučování Conrad. Většinou 27 hlasů, silnější než vláda sama předvídala, byla česká universita schválena; a ještě více, při tom padla i resoluce, kladoucí trpkou podmínku, že při posluchačích nové university postaráno má býti o znalost němčiny. Pod dojmem povznášejících těchto událostí, pod dojmem čestných těchto dnů pro osvětové snahy českého národa neváhali čeští poslanci v poslanecké sněmovně hlasovati pro předlohu jinak málo sympatickou.

Jaké panovalo v poslanecké sněmovně ovzduší, když ve dnech 7., 8. a 10. února 1882 (prot. o 188—190 schůzi, sesse IX.) rokováno bylo o petrolejové předloze, toho — lze-li tak říci — výmluvným znamením byla zamlklost členů majority. Vyjma ministra financí nepronesl nikdo ani slova, aby předlohu obhájil. Za to oposice nedala si ujiti příležitost, aby břitce předlohu potírala. Zase přivedeni na jeviště sněmovny chudý tkadlec z Krkonoš, krajkář z Rudohoří, rolník toužící po vzdělání při petrolejové lampičce, aby vyčetli majoritě bezcitnost k zájmům chudého lidu. Majorita neodpovídala, neospravedlňovala se, ale odhlasovala na konec předlohu. Zvýšené clo na petrolej přijato 155 proti 145, nová spotřební daň 160 proti 146 hlasům. V říšském zákonníku potom uveřejněny zákony ze dne 25. května 1882, ř. z. č. 17 a ze dne 26. května 1882, ř. z. č. 55, kterým záležitost tato konečně byla upořádána.

V uherské polovici upravena byla současně táž záležitost článkem XVIII. zákonů z r. 1882.

Náběh k reformě daně z lihu.

Uzdravení státních financí, jež bylo záslužným dílem ministerstva Taaffova, vlastně finančního ministra Dunajevského a obětavé pravice na říšské radě, nebylo provedeno toliko zavedením nových daní, nýbrž i účelnou reformou daní starších. Z těchto starších daní přišla první na řadu daň z lihu.

Daň z lihu zavedena byla v Rakousku již r. 1829 ve formě daně z drobného prodeje. Nejvyšším rozhodnutím ze dne 14. srpna 1835 přeměněna byla na daň z výroby pálených lihovin, a to ve formě daně ze zapařovací prostory a zapařeniny. Zákonem ze dne 9. července 1862 nahrazena tato forma novou formou daně z hotového výrobku dle množství a alkoholového obsahu téhož. Tato nová forma způsobovala při provádění obtíže, poněvadž nebylo spolehlivých měřicích přístrojů, i byla proto brzo zase opuštěna zákonem ze dne 18. října 1865, promulgovaným v době zastavené ústavy ministerstvem Larischovým; tímto zákonem za-

veden od 1. února 1866 systém paušalované daně z lihu, který zdál se proto býti výhodným, že zmenšila se potřeba kontrolních opatření. Tento systém nejméně se osvědčil i byly podniknuty pokusy k odstranění jeho vad zvýšením měřítka pro daňový paušál zákony ze dne 28. března a 8. července 1868 a ze dne 18. května 1875. Poslední reforma daně z lihu provedena při druhém vyrovnání rakousko-uherském zákonem ze dne 27. června 1878, ř. z. č. 72.

Dle tohoto posledního zákona bylo zdanění lihu dosti složité. Lihovary podrobeny mohly býti dani v trojí formě. Tyto formy byly: 1. paušalování a to buď dle výkonnosti zapařovací prostory nebo destillačního přístroje; 2. vyrovnání dle pravděpodobného množství výrobku a 3. zdanění dle množství a stupňového obsahu výrobku na základě měřicího přístroje. Dle toho rozlišovány byly tři skupiny lihovarů.

Do první skupiny patřily malé, ponejvíce rolnické lihovary. To byly nejprve lihovary, které spracovávaly neškrobnaté látky (na př. ovoce). Dále to byly lihovary zdaněné paušalováním dle výkonnosti destillačního přístroje, jichž celá kvasná prostora nepřevyšovala 17 hektolitrů. Těmto lihovarům dovoleno bylo, aby se o dani se státem vyrovnaly. Počet těchto malých lihovarů byl ve výrobní periodě 1881/2 37.102 s daní 203.459 zl.

Do druhé skupiny patřily lihovary, spracující škrobnaté látky, řípu, melassu, kterým vyměřen daňový paušál dle výkonnosti zapařovací prostory. Těchto lihovarů bylo v téže periodě 1053 s daní 6,171.284 zl. Lihovary této skupiny třídíti bylo lze zase na dva druhy a to: a) lihovary hospodářské s kvasnou prostorou nepřekročující 45 hl., které požívaly slevy na výtěžku lihovém, sloužícím za základ paušalování, a b) ostatní lihovary, kterým nepříslušel nárok na slevy buď proto, že kvasná jich prostora převyšovala 45 hl., nebo že nebylo je lze pokládati za hospodářské.

Do třetí kategorie patřily lihovary, které přihlásily se k zdanění dle výrobku. Těchto lihovarů bylo 34 s daní 1,760.828 zl.

Zákon ze dne 27. června 1878 sledoval účel, aby výnos daně z lihu byl zvýšen. Toho mělo býti dosaženo tím, a) že zvýšena berní sazba z 10·7 kr. na 11 kr. za každý hektolitrový stupeň lihu, a b) že zvýšen denní lihový výtěžek na každý hektolitr kvasné prostory k zdanění připadající, a to při zpracování řípy z 3 na 4, při zpracování škrobnatých látek z $3^1/_2$ na 5, při zpracování melasy z $4^2/_3$ na 6 hektolitrových stupňů. Následkem toho stoupla berní povinnost pro každý hektolitr zapařovací prostory dani podrobené při zpracování řípy o 37%, při zpracování škrobnatých látek o 46·8% a při zpracování melasy o 32·3%. I při hospodářských lihovarech, kterým bylo přece nadržováno slevou na výtěžku lihovém 20 a 10%, zvýšena byla berní povinnost za každý hektolitr a den o 17·5, po případě o 32·1%.

Finanční výsledek tohoto zvýšení nebyl však uspokojivým Od r. 1879 až 1882 byl průměrný roční výtěžek daně z lihu v Rakousko Uhersku 12,519.561 zl., a to v Rakousku 6,512.745 zl., v Uhrách 6,006 816 zl. Výtěžek tento jest ještě o 2,247.121 zl. menší, než byl v letech 1863—1865 (14,766.682 zl.), kdy platil v Rakousko-Uhersku systém daně z výrobku. Nepříznivý tento výsledek byl tím nápadnější, že rozmnožil se počet obyvatelstva v říši nejen pravidelnými přírůstky, nýbrž i mimořádně rozšířením celního obvodu na Bosnu s Hercegovinou, Dalmatsko, Istrii a Brody.

Výtěžek daně z lihu v Rakousko-Uhersku jevil se býti o hodně skrovnější než v jiných státech. Ve Francii vynášela daň tato 88,300 000 zl., t. j. na jednotlivce 2 zl. 10 kr.; v Anglii 142,700.000 zl., t. j. na jednotlivce 4 zl. 05 kr.; v Německu 22,600 000 zl., t. j. na jednotlivce 65 kr.; v Rakousko-Uhersku na jednotlivce jen 38 kr. Ovšem byly sazby v Rakousku mírnější, než v jiných státech. Tak činila v Německu daň z lihu 50stupňového $1^{9}/_{16}$ stř. grošů z kvartu (t. j. 13 8 kr. z hektolitrového stupně), v Anglii 10 shillingů z gallonu (t. j 193 zl. 85 kr. z hektolitru), ve Francii v Paříži 176 fr. 25 ct., mimo Paříž 156 fr. 25 ct. z hektolitru, mimo akcíz v městech přes 4000 obyvatel (7·50 až 50 franků.)

Cesta, kterou až do té doby nastupovalo zákonodárství o dani z lihu, nevedla k cíli. Bylo hlavně zvyšováno měřítko, podle kterého vyměřován daňový paušál lihovarům, paušalovaným dle výkonnosti zapařovací prostory. To mělo v zápětí, že v lihovarech urychlovalo se co nejvíce možno zapařování a kvašení, aby výrobní proces mohl býti častěji opětován. Se stanoviska hospodářského nebyl tento zrychlovaný postup výrobní prospěšným. Plýtváno příliš surovinami, ježto nemohly výrobou veškeré lihové látky z nich býti vyčerpány; nad to bylo třeba větších nákladů na pracovní síly, topivo a pod. Že nebylo to ani pro samé lihovary prospěšno, zřetelno bylo z klesajícího jich počtu. V periodě 1866/7 bylo v Rakousko-Uhersku 2.268 (před Litavou 1314, za Litavou 954) lihovarů paušalování podrobených, v periodě 1880/1 bylo jich již jen 1672 (před Litavou 1016, za Litavou 656), a v periodě 1881/2 jen 1660 (před Litavou 1053, za Litavou 607).

Že systém paušalovací není ani z důvodů národohospodářských ani finančních prospěšným, uznáváno bylo již tehdy, když připravován byl zákon z r. 1878; vláda neodvážila se však navrhnouti ihned, aby systém ten byl opuštěn, ježto vyrabitelé lihu projevili tenkráte přání, aby učiněn byl ještě pokus s paušalováním. I v poslanecké sněmovně stal se pokus, vřaditi do zákona ustanovení, že větší lihovary (t. j. lihovary, jichž dani podrobená zapařovací prostora překročovala denních 45 hektolitrů) mají od 1. září 1882 podrobeny býti jen dani z výrobku.

Takovéto zkušenosti pohnuly rakouskou vládu, aby dohodla se s vládou uherskou o nové reformě daně z lihu. Následkem této dohody předloženy byly parlamentům příslušné vládní předpředlohy. Tím vržena reforma daně lihové do proudu.

* * *

Reforma chtěla vrátiti se dle možnosti k zásadě, která uznávána byla za správnou již při úpravě daně té dle zákona z r. 1862. Hlavním základem pro výměru daně měl býti hotový výrobek, jehož hodnota měla zjištěna býti měřicím přístrojem. Zásada ta nebyla však provedena úplně. Byloť uznáno za nutné, aby menším, jmenovitě hospodářským lihovarům poskytnuty byly úlevy, jednak se zřetelem na důležitost lihovarnictví pro zpracování některých plodin, hlavně brambor, jednak i proto, že náklady na opatření kontrolních přístrojů i jiná zařízení byly by pro takové lihovary nepoměrně velké.

Ve vládní předloze (příl. 808, sesse IX.), která předložena byla říšské radě dne 22. ledna 1884 (prot. o schůzi 320.), byly k provedení této zásady podrobeny ne všechny, nýbrž jen určité lihovary zdanění dle výrobku, a sice 11 kr. za každý hektolitr a každý stupeň alkoholový. Byly to lihovary, zabývající se spracováním škrobnatých látek, topinamburu (židovského bramboru), řípy a melasy, jichž zapařovací prostora dani podrobená při paušalování překročovala by 35 hektolitrů; šlo-li by však o hospodářské lihovary, stanovena tato nejnižší hranice na 45 hektolitrů. Daň z výrobku dle této předlohy vyměřována má býti dvojím způsobem: buď měřicím přístrojem nebo bez tohoto přístroje. Posledněj šího tohoto způsobu užito má býti jen výjimečně, hlavně při výrobě lihu z vinných matolin. Při zdanění z výrobku dle měřicího přístroje třeba přístrojem zjistiti toliko množství výrobku; obsah alkoholový určiti sluší průměrem 75stupňovým. Aby mohl býti vzat náležitý zřetel na menší, zvláště hospodářské lihovary, a aby tak i těm lihovarům, kterým bylo dovoleno setrvati při paušalovém zdanění, usnadněno bylo přihlásiti se dobrovolně k zdanění z výrobku, zamýšleno ve vládní předloze, aby těmto menším lihovarům v případě, že přihlásí se dobrovolně k zdanění dle výrobku, poskytovaly se slevy, a to:

a) hospodářským lihovarům slevy 20%, nepřekročuje-li průměrná denní výroba lihu $3^1/_2$ hl., anebo 20%, jestliže výroba ta překročuje sice $3^1/_2$, ale ne $4^1/_2$ hl.;

b) jiným než hospodářským lihovarům slevy 5%, dosahuje-li průměrná jich denní výroba toliko $3^1/_2$ hl.

Slovně vzato neměla dle vládní předlohy daň z výrobku býti zvýšena; sazba 11 kr. z hektolitrového stupně zůstati měla nezměněnou. Zvýšení sazby vysloveno bylo jenom nepřímo, a to tím, že lihovary podrobené dani paušalové přikázány byly k zda-

nění z výrobku. Neboť lihovary podrobené paušalovému zdanění vyráběly za dřívějšího zdanění aspoň dvojnásob tolik lihu, než ho skutečně zdanily. Poněvadž ale i menší lihovary, jež nadále zůstati mohly při paušalovém zdanění, vyráběly větší množství lihu, než skutečně zdanily, bylo třeba zvýšiti paušalová měřítka. Následkem toho zvýšen byl ve vládní předloze denní výtěžek lihový, připadající na každý hektolitr zapařovacího prostoru dani podrobeného, a to při spracování řípy z 4 na $5^1/_2$ hektolitrových stupňů, při spracování škrobnatých látek z 5 na $6^1/_2$ hektolitrových stupňů, a při spracování melasy z 6 na 7 hektolitrových stupňů.

Lihovarům menším, podrobeným zdanění paušalovému dle výkonnosti destillačních přístrojů, po případě zdanění dle úmluvy, poskytnuty měly býti dle vládní předlohy některé úlevy a to:

1. Lihovarům, ve kterých vyráběno jediným destillačním přístrojem nejjednoduššího způsobu a s jediným destillačním kotlem nebsahujícím více než 2 hektolitry, dovoleno bylo do té doby zdanění dle úmluvy; tato výhoda měla rozšířena býti i na lihovary o dvou destillačních přístrojích a o dvou kotlech s obsahem 4 hektolitry nepřevyšujícím.

2. Zvláštní výhoda poskytnuta měla býti hospodářským lihovarům, zabývajícím se výrobou lihu, aby opatřily sobě výpalky ke krmení dobytka. Těmto lihovarům, pokud pracovaly by po osm měsíců, od září, října, neb listopadu počínajíc, mělo dovoleno býti zdanění dle úmluvy, t. j. zdanění, o kterém by se dohodly přímo s finančním úřadem; mimo to při posuzování výtěžku výrobního měla jim přiznána býti sleva 20% oproti jiným.

3. Při výrobě lihu z vylisovaného jádrového ovoce měl výtěžek lihový určen býti $1^1/_4$ hektolitrovým stupněm z každého hektolitru zapařeniny, kdežto až dotud určen byl 2 hektolitrovými stupni.

4. Konečně měly povoleny býti menším lihovarům ještě některé výhody při vyměřování daňového paušálu v příčině obsahu destillačních kotlů, nejnižší výměry destillační doby a lhůty přihlašovací.

Za systému paušálního zdanění lihu požívaly lihovary velké výhody v tom, že paušalované, t. j. zdaněné množství lihu bylo o mnoho menší, než skutečně vyrobené množství. Tím požíval lih k vývozu do ciziny určený zvláštní premie exportní. Tato premie byla by zmenšena, jakmile by dle vládní předlohy všechny větší lihovary podrobeny byly dani z výrobku, ježto by tím výhodné paušalové měřítko ustoupiti musilo při těchto lihovarech měřítku skutečné výroby. Zdálo se proto vládě býti spravedlivo, aby lihovarům při vývozu lihu do ciziny poskytnuta byla jakási náhrada tím, že by bral se zřetel na výtratu, jíž trpí zdaněný lih ve skladištích, při rektifikaci, dopravě a pod., nežli překročí celní čáru.

Reforma daně z lihu nutně musila míti v zápětí zvýšení daně pro takové lihovary, ve kterých mimo lih vyráběly se též kvas-

nice. Aby takové zvýšení daně nemělo škodlivých následků pro toto výrobní odvětví, bylo nutno, aby zvýšeno bylo přiměřeně clo na přívoz kvasnic; proto vládní předloha navrhovala současně zvýšení cla z kvasnic na 20 zl. ze 100 kg.

* * *

Výbor, který projednával vládní předlohu (referentem byl český poslanec Jahn), nemohl než souhlasiti se zásadami téže. Dosavadní způsob zdanění lihové výroby, který opíral se hlavně o paušalování, musil uznán býti za neprospěšný. Těžily z tohoto způsobu hlavně velké lihovary, které mohly opatřiti se za účelem berních úspor nejvhodnějším zařízením, kdežto malé, ponejvíce hospodářské lihovary nebyly s to, aby s nimi postupovaly stejným krokem; malé lihovary za tohoto systému berního hynuly, jsouce utlačovány velkými. Jmenovitě to byly velké lihovary v Uhrách, které těžily z berního paušalování. Kdyby měl tento systém nadále býti zachován, musilo by to jen zvýšiti nerovnosti, které se byly již vyvinuly. Jediným prostředkem k odstranění těchto vad berního systému jest přechod k systému daně z hotového výrobku. Výbor vyslovil též plný souhlas s úlevami, jež dle vládní předlohy poskytnuty měly býti menším lihovarům (příl. 893, sesse IX.).

Také v plenu sněmovny, která rokovala o této záležitosti ve dnech 2. a 3. dubna 1884 (prot. o 360. a 361. schůzi, IX. sesse), projeven s reformou, jak ji vláda byla navrhla, plný souhlas. Odchylné náhledy — jako ostatně již ve výboru — vyslovovány byly nejprve potud, pokud šlo o přesné ohraničení lihovarů větších, jež by bezvýminečně měly podrobeny býti dani z výrobku, a lihovarů menších, zvláště hospodářských, kterým přiznány byly jisté výhody, jmenovitě možnost, aby setrvaly při dani paušalované a jistá sleva při vyměřování daně. Ve vládní předloze prohlášeny za podrobené dani z výrobku z lihovarů hospodářských takové, jichž zapařovací prostora by převyšovala 45 hl., z ostatních lihovarů takové, jichž zapařovací prostora převyšovala by 35 hl. Ve výboru navrhovali poslanci polští následkem hromadných petic, z domova jim zasílaných, aby výhoda pro hospodářské lihovary byla rozšířena tím, že by za lihovary dani z výrobku podrobené prohlášeny byly z hospodářských lihovarů jen takové, jichž zapařovací prostora převyšovala by 60 hl. Výbor nepřistoupil k tomuto návrhu. Vyslovilať se proti tomu vláda, která obávala se odporu uherského. V Uhrách, kde převládaly velké průmyslové lihovary, nevraživě hleděno bylo na každou výhodu, která měla poskytnuta býti menším lihovarům před Litavou. V plné sněmovně obnovili polští poslanci svůj návrh, obmezujíce pojem hospodářských lihovarů na lihovary s 55 hl. zapařovacího prostoru. Návrh ten byl sice přijat; avšak panská

*

sněmovna obmezila výhodu tu na lihovary se zapařovací prostorou jen 50 hl. Při tom to také zůstalo, ježto poslanecká sněmovna ve schůzích dne 6. a 8. května 1884 (prot. o schůzi 365. a 366., sesse IX.) přijala všechny změny panskou sněmovnou učiněné.

Zajímavo pro dnešní poměry bylo by snad, že již tehdy panoval úmysl, aby výhody, poskytnuté hospodářským lihovarům, rozšířeny byly i na společenstevní lihovary, jestli členy společenstva by byli majitelé neb nájemci rolnických statků. Již výborem bylo příslušné ustanovení k tomu účelu do předlohy vřaděno a také poslanecká sněmovna se pro to prohlásila. Panská sněmovna vyloučila však toto ustanovení, protože uherská vláda nechtěla toto rozšíření výhod hospodářských lihovarů rozšířiti na lihovary společenstevní.

Předloha o reformě daně z lihu uskutečněna byla jako zákon ze dne 19. května 1884, ř. z. č. 63. Prováděcí předpisy k zákonu tomuto vydány byly vynesením ministerstva financí ze dne 14. července 1884, ř. z. č. 114. Ti, kdo při debatách v poslanecké sněmovně vyslovili naděje, že touto reformou přivoděna bude jistá stálost v berní zákonodárství lihové, klamali se nevědomky. Brzo ukázalo se, že tato reforma nebyla dostatečnou, i bylo nutno zahájiti reformu novou. Budeme míti proto příležitost, k tomuto předmětu později ještě se vrátiti. Ale jistou cenu měla reforma tato nepopíratelně pro rolnické lihovary. »U rolnických lihovarů mají se poměry poněkud jinak nežli při cukrovarství. Kdežto totiž u tohoto průmyslu podnikatel hledí docíliti lepšího zpeněžení své polní úrody a musí tudíž — jak přirozeno — k vůli výdělku pracovati, jest lihovarník nucen spokojiti se tím, dosáhne-li co racionelní pracovník a poctivý poplatník takového zpeněžení bramborů — a o tyto jde tu především — které, i když neposkytuje mu nikdy žádného zisku, jest přece přiměřeným. Pokud nebude daň z lihu zvýšena a pokud budou brány na rolnické lihovary zvláštní ohledy, jakých jim zákon vůči průmyslovým lihovarům poskytuje, potud jest racionelně provozovaná živnost lihovarská s to vycházeti v letech, kdy nepanuje právě neúroda bramborů. Rozdíl mezi příjmy a vydáním jest ale u rolnických lihovarů tak skrovný, že by každá změna výše uvedeného zákona v tom smyslu, že by byl brán menší ohled na rolnické lihovary, učinila závody ty neschopnými soutěže a že by tím způsobena byla veliká pohroma krajinám, ve kterých není pěstování cukrovky možným.« Těmito slovy karakterisoval cenu zákona reformujícího lihovou daň výbor rady zemědělské pro království České v pamětním svém spisu ze dne 10. ledna 1886, podaném vládě za příčinou rakousko-uherského vyrovnání. Výbor rady zemědělské připojil již tehdy k těmto úvahám návrhy některých dalších ulehčení, jež měly by povoleny býti rolnickým lihovarům. Sotva mohl tušiti tehdy, jak rychle přikvačí nová reforma daně z lihu.

Organisace domobrany.

Již v r. 1868, když branným zákonem zavedena byla v říši naší všeobecná branná povinnost, pomýšlely obě vlády na to, aby provedena byla organisace, kterou by po způsobu některých jiných zemí (Švýcarska) v dobách naléhavé potřeby všechno zbraně schopné mužské obyvatelstvo mohlo k ochraně státu do zbraní býti povoláno. V roku 1880 podala vláda Taaffova dokonce hotovou předlohu říšské radě za tím účelem. Předloha ta uvázla však hned ve výboru, ač chystaná vojenská organisace neměla býti závaznou, nýbrž toliko dobrovolnou.

V roce 1886 opětovaly obojí vlády týž pokus způsobem pronikavějším než před tím. Pohnutkou k tomu, aby připravena byla organisace nové vojenské instituce, domobrany — tak totiž německý název »Landsturm« přeložen byl do češtiny — byla hrozivá situace politická, jaká byla se vyvinula na balkánském poloostrovu následkem sloučení Východní Rumelie s Bulharskem. Jak v další stati, jež týkati se bude vyrovnání z r. 1887, blíže bude ještě vylíčeno, hrozila tehdy říši naší válka s Ruskem; na tu bylo třeba dokonale se připraviti.

Ve schůzi poslanecké sněmovny dne 17. února 1886 (prot. o 22. schůzi, sesse X.) předložila vláda osnovu zákona o organisaci domobrany (příl. 106, sesse X.); hned v následující schůzi dne 19. února přikázána byla předloha ta brannému výboru.

Obsah osnovy té lze stručně naznačiti takto: Organisace domobrany má býti závaznou; každý, kdo není absolutně nezpůsobilým k vojenským výkonům, povinen jest vstoupiti do řad domobrany. Povinnost k tomu počíná dokončeným 19. rokem a končí 42. rokem; vojenské osoby ve výslužbě a nacházející se v evidenci sloužiti mají v domobraně do 60. roku svého věku. Domobrana dělí se ve dvě výzvy. První výzva zahrnuje domobrance do 37 let, druhá ostatní. Domobrany má použito býti k vojenským účelům jen uvnitř říše.

Mimo říši upotřebiti lze domobrany toliko v tom případě, udělí-li se k tomu zmocnění říšským zákonem. Jen v případě nebezpečí z prodlení může císař za zodpovědnosti vlády zavolati domobranu k službám mimo hranice říše; ovšem je třeba dodatečně sděliti to říšské radě. V mimořádných případech, když příslušné válečné reservy nedostačují k doplnění řadového vojska neb zemské obrany, může k tomu použito býti první výzvy mužstva k domobraně náležejícího.

Motivy vládní k osnově této připojené nevynikaly nijak zvláštní hovorností Říše rakousko-uherská nemá tak četné branné moci, jako jiné státy. Třeba tudíž pomýšleti na doplnění způsobem pro obyvatelstvo méně citelným. Válečná moc má zapotřebí jistých pomocných služeb povahy technické, administrativní, zdravotnické a j., ke kterým hodí se i občanstvo vojensky nevycviko-

vané. V případech válečných bude lze použiti elementů v domobraně shromážděných účelně k mnohým výkonům, jako: aby obstarávali lokální služby bezpečnostní, aby konali dozor na hranicích a hájili hranice nedostatečně obsazené, aby ohrožovali nepřátelská území, aby prováděli různé vojenské akce v boku a v zádech operující armády a pod.

Branný výbor uznal předlohu vládní za odůvodněnou a přistoupil až na některé nikoliv zásadní odchylky k jejímu znění. Ve své zprávě (příl. 149., sesse X.) doznal zpravodaj (český poslanec Mattuš), že požadavky, jež kladeny jsou u nás obyvatelstvu co do služebních výkonů vojenských, jsou podstatně skrovnější než jinde, a že v případě války nebezpečí našemu mocnářství hrozící tíže než jinde lze odvrátiti následkem nepříznivé polohy říšských hranic. Ze změn, které na vládní osnově ve výboru byly provedeny, vytknouti sluší tu, že do zákona vřaděn byl dodatek obsahující tento předpis: »Domobrana smí jen pro případ a po dobu válečného ohrožení aneb vypuklé války k činné službě býti povolána.« Jiným dodatkem přiznáno ostrostřeleckým a podobným uniformovaným občanským sborům právo, aby používaly své uniformy a výzbroje v službách domobraneckých.

S vyřízením předlohy domobranecké bylo spěcháno. V poslanecké sněmovně debatováno o návrzích výborových v denních i večerních schůzích dne 14., 15. a 16 dubna 1886 (prot. o 56. až 58. schůzi, X. sesse). Po ostrých, místy až vášnivých debatách přijata předloha 174 proti 44 hlasům za základ podrobné debaty (návrh na přechod k dennímu pořádku o předloze té zamítnut jmenovitým hlasováním 235 hlasy proti 45 hlasům). V třetím čtení hlasovali pro předlohu 178 proti 88 poslancům.

Organisace domobrany uskutečněna tak u nás zákonem ze dne 6. června 1886, ř. z. č. 90; k tomu vydáno pak prováděcí nařízení ministerské ze dne 20. prosince 1886, ř. z. č. 193.

Později ukázala se potřeba, aby příslušníci domobrany udržováni byli v evidenci. Bylo proto třeba uložiti domobrancům za povinnost, aby každoročně při kontrolních shromážděních se osobně přihlašovali. To provedeno bylo pozdějším zákonem o povinnosti domobrancú hlásiti se ze dne 10. května 1894, ř. z. č. 93, k němuž vydáno prováděcí nařízení ministerské ze dne 20. srpna 1894, ř. z. č. 182. Uvádím tyto předpisy hned na tomto místě proto, aby nebylo později třeba k nim se vraceti.

V této kapitole měla by státi se zmínka o jiném vojenském ještě břemenu, které bylo na obyvatelstvo shodou vlád i parlamentů obou polovicí uvaleno, o vojenské taxe. Poněvadž příslušné předpisy pozdějšími zákony podstatně byly změněny, netřeba zde o nich jednati.

ČÁST DRUHÁ.

TŘETÍ VYROVNÁNÍ RAKOUSKO-UHERSKÉ Z ROKU 1887.

Zvláštní věru osud stíhá společný svazek tohoto mocnářství, že každé vyrovnání mohlo býti uskutečněno jen pod tlakem mimořádných událostí. První vyrovnání z roku 1867 ujednáno bylo v tísnivém ovzduší těžké porážky Rakouska na bojišti královéhradeckém. Lopotně jen, narážejíc na pravé balvany překážek, kráčela ku předu jednání o druhém vyrovnání; válečné události na Balkáně, jmenovitě rakouská okupace Bosny a Hercegoviny nutkaly na konec k uspíšenému postupu a ke konečnému finalisování v roce 1878. Třetí vyrovnání konečně projednáváno bylo za dusivé atmosféry hrozící války s největší velmocí evropskou, s Ruskem.

Přípravy k jednání o obnově druhého vyrovnání, jehož platnost končiti měla koncem roku 1887, zahájeny byly za poměrů pravidelných, zcela klidných. Již na dny 7. a 8. července 1885 zajeli uherští ministři, ministerský předseda Tisza, ministr financí Szapary a ministr obchodu Szechenyi do Vídně, aby s rakouskými ministry (Taaffe, Dunajewski, Pino) v informační konferenci dohodli se o postupu v souboru otázek vyrovnání se týkajících. Konference ta byla tisku v Rakousku a ještě více tisku v Uhersku podnětem, aby zahájeny byly úvahy o příštím hospodářském útvaru říše. Uherský tisk — Pester Lloyd v čele — snažil se, aby při této příležitosti ve veřejném mínění sjednal náladu pro celní jednotu říše Rakousko-Uherské s Německem. Dle tohoto listu činila vláda uherská návrh, aby s Německem uzavřena byla obchodní smlouva, dle které by každý z obou smlouvajících států oprávněn byl sice pro vzájemné obchodní styky stanoviti celní sazby na svých hranicích zcela autonomně, pro styky však s jinými státy toliko vzájemnou dohodou, při čemž by z této dohody vyloučena a autonomní úpravě ponechána byla některá

ryze finanční cla (jako cla na kávu, rýži, koloniální zboží, jižní ovoce a j.); obchodní smlouvy s jinými státy směly by zúčastněné státy, Rakousko-Uhersko a Německo, uzavírati dle tohoto návrhu jen za vzájemného souhlasu.

Myšlenkou celní jednoty mezi Rakousko-Uherskem a Německem zabývala se také veřejnost v této polovici. Téměř současně konaly obchodní a živnostenské komory rakouské porady o revisi celního tarifu, jak vyzvány byly k tomu z ministerstva obchodu. O celní jednotě s Německem bylo tolik mluveno, že komory nemohly se vyhnouti tomu, aby nepronesly svůj úsudek o tomto plánu budoucnosti. Jak pohlížely komory tehdy na rakousko-německou celní unii a jak posuzován byl tento plán, hledíc k hospodářským zájmům této říše v rakouském parlamentu, bude na jiném místě ještě blíže vysvětleno.

I při pozdějším jednání dostal se návrh na celní unii s Německem do rakouského parlamentu, když totiž jednáno bylo v poslanecké sněmovně dne 26 a 27. října 1886 (prot. o 102. a 103. schůzi, X. sesse) o celním a obchodním spolku s Uherskem. Německonacionální poslanec dr. Stingl — jak hned zde dlužno uvésti — navrhl při příležitosti té resoluci, vyzývající vládu k jednání s uherskou vládou, aby s Německem uzavřena byla celní a obchodní unie; pro resoluci tu nepodařilo se však získati ani přímluvy, ani většiny v sněmovně. Ani německý tisk (ku př. Neue Freie Presse) nepohlížel na tento návrh jinak, než na neuskutečnitelný sen.

Jiná výzva ozvala se téměř současně z Prahy. Pražská obchodní a živnostenská komora v souhlasu s plzeňskou a budějovickou komorou formulovala požadavky, které by při nastávajícím vyrovnání rakousko-uherském měly se stanoviska českého býti kladeny. Požadavky ty týkaly se úpravy poměrů rakousko-uherské banky i byly jednak rázu hospodářského, jednak národnostního. Se stanoviska hospodářského žádána jistá decentralisace v ústrojí bankovním. Pražská filiálka rakousko-uherské banky měla býti přeměněna na hlavní filiálku této banky pro království České, jejíž řízení příslušeti by mělo předsedovi a osmi členům v Čechách bydlícím; předsedu a dva členy jmenovati by mělo ředitelství vídeňské, ostatní členy navrhovati by měly obchodní a živnostenské komory. Pražskému ředitelství přikázána by měla býti pro úvěrní potřeby Čech stálá roční dotace 50 milionů zlatých. Do generální rady mělo by ředitelství to vysílati jednoho člena. Se stanoviska národnostního žádáno, aby při všech bankovních filiálkách v Čechách šetřeno bylo rovnoprávnosti a aby i na bankovkách označena byla hodnota českým textem. Požadavky tyto tlumočeny pamětním spisem Pražské komory ze dne 24. července 1885 č. 2698.

Dne 22. září 1885 zahájena byla říšská rada. V trůnní řeči, kterou byla uvítána, nastíněny byly nejnaléhavější úkoly jí očeká-

vající, mezi nimi hlavně předlohy vyrovnací, branná předloha, předloha o zřízení a organisaci domobrany, nový celní tarif.

Ale mezi tím byly již přikvačily události, jež udržovaly potom v napjetí nejen říši Rakousko-Uherskou, nýbrž všechny evropské mocnosti až do roku 1888. Ohniskem událostí těch byl Balkán.

* * *

Berlínský kongress zmařil úmysl Ruska, které po vítězné válce osvobozovací sloučiti chtělo všechno bulharské obyvatelstvo v jediný stát, ve Velké Bulharsko. Co zmařil kongress velmocí, napraviti chtělo obyvatelstvo bulharské samo. Dne 18. září 1885 vypukla v Plovdivě revoluce. Turecký generální guvernér sesazen a bulharský kníže Alexander Battenberg provisorní vládou požádán za ochranu. Kníže pospíšiv do Plovdiva, ujal se vlády a již dne 20. září vydal proklamaci o sloučení Východní Rumelie s Bulharskem, notifikuje to zvláštním oběžníkem velmocím.

Tyto ráz na ráz za sebou následující události způsobily pravý poplach v ničeho netušících evropských sborech diplomatických. Rakouský zahraniční úřad šel po nepravé stopě, předpokládaje, že revoluce Plovdivská a sloučení Východní Rumelie s Bulharskem nastrojeny byly Ruskem. Chtěje proti ruské figurce na balkánské šachovnici postaviti honem svoji figurku, přiměl rakouský zahraniční úřad Srbsko, aby dne 13. listopadu 1885 vypovědělo Bulharsku válku z udánlivé příčiny, že tento stát »není s to, aby lhostejně přihlížel k pošinutí rovnováhy mezi balkánskými národy«. Tento postup byl ukvapeným. Mohloť z mnohých známek býti souzeno, že Rusko samo událostmi Plovdivskými bylo velmi nemile překvapeno; nemilostivé přijetí bulharské deputace cárem v Kodani (dne 3. října), vyloučení knížete Alexandra z ruského vojska (dne 2. listopadu) byly přece neklamnými známkami. Když pak srbské vojsko na bojištích u Slivnice (ve dnech 17.—20. listopadu), pak u Pirotu (26.—28. listopadu) utrpělo těžké porážky, nuceno bylo Rakousko vystoupiti na ochranu Srbska. Rakouský vyslanec, Khevenhüller, zastavil dne 28. listopadu u Pirotu další vítězný pochod bulharského vojska do Srbska.

Z událostí těchto vzrostlo nepřátelství mezi Rakousko-Uherskem a Ruskem. Evropská diplomacie hledala formu, ve které bylo by lze provésti sloučení Rumelie s Bulharskem. Rusko netajilo se svojí nespokojeností nad samostatným způsobem, s jakým Bulharsko, neohlížejíc se na Rusko, v této záležitosti vystupovalo. Nebylo by proti sloučení ničeho namítalo, kdyby zůstalo Bulharsko podřízeno ruskému vlivu; osamostatnění Bulharska neb vliv jiné velmoci v Bulharsku nechtělo Rusko nijak připustiti. Kníže Alexander dohodl se mezi tím se sultánem o smlouvu (2. března 1886), dle které jmenován byl guvernérem Východní Rumelie. Smlouva podrobena schválení velmocí. Rusko odepřelo

své schválení; o krocích pak, ke kterým Rusko se tehdy chystalo, nemohlo býti pochybností, když nápadným způsobem pozván byl rumunský ministr vojenství k návštěvě cárského dvora do Livadie. Aby svízele byly ještě větší, zbrojilo i Řecko proti Turecku, prý na pokyny z Ruska, jak se tvrdilo.

Zatím došlo k překvapujícímu obratu. Dne 21. srpna 1886 zajat bulharský kníže vojenskými spiklenci, prohlášen za sesazena a vyvezen z Bulharska. Vojsko bulharské prohlásilo se však pro svého knížete a povolalo ho nazpět do země. Alexander po svém návratu (28. srpna), poznávaje že proti vůli Ruska se na trůnu nemůže udržeti, telegraficky odevzdal cárovi bulharskou korunu k disposici; když ani toto sebepokoření nepomohlo, poděkoval se dne 3. září ze své hodnosti, dosadiv ještě tříčlenné regentství (Stambulov, Mutkurov, Karavelov).

Od té doby datuje přiostření situace mezi Ruskem a Rakousko-Uherskem. Rusko nepokrytě dávalo na jevo svůj úmysl obsaditi Bulharsko (sr. poslání generála Kaulbarse na podzim 1886). Rakousko-Uhersko prohlašovalo zase, že nemůže připustiti ruskou okupaci Bulharska. Zvláště v Uhrách rozechvěno bylo veřejné mínění rozčilením nad událostmi bulharskými a nad ruskými kroky. Zajímavo, jak v této době hrozících zápletek zahraničních spatřovali i uherští politikové spásu v jednotné instituci vojenské; v Jaszbereny (září 1886) nerozpakoval se tehdy hr. Apponyi k voličům pronésti tato slova: »V tomto nebezpečí« — (totiž nebezpečí války s Ruskem) — »spočívá jediná naše ochrana ve společné síle vojenské, v té armádě, ve které vyjádřena též váha Rakouska s rámi spojeného.« V delegacích (od 6. listopadu do 1. prosince 1886) nescházelo na ostrých výpadech proti Rusku. Již při přijetí delegací panovníkem líčili předsedové (Smolka a Ludvík Tisza) zahraniční situaci tak černě, že panovník sám pokoušel se ve své odpovědi stíny rozháněti.

Nový rok 1887 započal ve znamení zbrojení. V konferencích společných ministrů i v officiosním tisku (Fremdenblatt, Pester Lloyd) uznána potřeba vojenských opatření. Jako Rusko posunovalo své pluky k rakouským hranicím, dirigovalo zase Rakousko-Uhersko své pluky k ruským hranicím. Jak povážlivou byla situace, vyčísti bylo lze z cizích, hlavně anglických týdeníků — domácí tisk nesměl o vojenských pohybech psáti — uveřejňujících illustrace z příštího bojiště; v uherském sněmu při budžetní debatě (18.—27. ledna) odvážil se jeden z řečníků (Dimitrijevics) k prohlášení, že válku s Ruskem přeje si celá sněmovna. Koncem ledna (30.) konaly se opět za předsednictví císaře porady společných ministrů a zástupců nejdůležitějších ressortů v obou polovicích, na jichž denním pořádku mimo některé záležitosti vyrovnání se týkající nacházela se opatření, aby aktivována byla co nejrychleji domobrana před rokem parlamenty povolená, aby dále urychlena byla výzbroj vojska a aby opatřeny byly k tomu potřebné peněžní prostředky

Okázale takřka odůvodňována tato opatření v officiosním Fremdenblattu »všeobecně hrozivou politickou situací, jež v posledních dnech stala se ještě hrozivější.« Při tom ohlášeno, že svolány budou brzo delegace k mimořádnému sezení ad hoc, aby povolily potřebné úvěry. V uherském sněmu i v rakouské říšské radě k příslušným interpellacím přiznána vážnost situace, ovšem stereotypní formulkou, že »přes nejistotu a vážnost všeobecné politické situace podaří se zachrániti mír«. Málo s těmito mírumilovnými ujištěními shodoval se zákaz vývozu koní z říše, podepsaný císařem dne 2. února 1887.

Ohlášené požadavky mobilisační dostavily se rychle. Dne 15. února již předloženy byly oběma parlamentům předlohy, požadující na výzbroj zemské obrany a domobrany úvěr v Rakousku 12,011.655 zl., v Uhrách 7,460.000 zl.; uherský sněm přispíšil si, aby úvěr ten schválil (19. února), kdežto rakouská sněmovna učinila totéž teprve po důvěrných sděleních ministra zemské obrany ve výboru dne 25. února. Dne 1. března sestoupily se k mimořádnému sezení delegace, aby povolily mimořádný vojenský úvěr 52½ milionů zlatých, z něhož 16·5 milionů bylo vlastně již vydáno; po výkladech zahraničního ministra Kalnokyho, poukazujících na nejistotu situace a zbrojení jiných států, schválen úvěr ten v obou delegacích jednohlasně.

Mezi tím vysíláno v Rusku vojsko do ruského Polska, vypisovány mimořádné objednávky proviantu, vojenských látek, vozů, stanů (100.000 kusů), stavěny vojenské baráky v Polsku, upravovány tam narychlo pevnosti, připravovány školy pro ubytování vojska a pod.

Při veškerém vášnivém lomození a řinčení zbraněmi v uherské polovici spoléháno tam bylo na pomoc německého spojence. V Německu sesilována také vojenská moc. Na konci r. 1886 podána říšskému sněmu t. zv. septennátní předloha, zvyšující počet vojska v míru o 41.000 mužů, žádán mimořádný úvěr as 300 milionů marek k stavbě strategických drah, pevností a k sesílení válečné pohotovosti, pracováno k obnovení trojspolku. Ale Bismarck netajil se tím nikterak, že nechce podnikati žádných kroků proti Rusku; spíše šlo mu o to, aby očistil Německo u Ruska z podezření, jakoby v záležitosti bulharské stál na straně Rakousko-Uherska. Proto důrazně prohlašoval (řeč v říšském sněmu dne 11. ledna 1887), že Bulharsko jest pro Německo Herkulou, že nestojí za to, aby pomořanský mušketýr za ně lámal své kosti, že Německo pro tuto otázku nenechá si zadrhnouti smyčku kolem krku a znešvařiti se s Ruskem. Vojenské přípravy Německa více namířeny byly proti Francii, kde válečné strany spoléhaly na bojechtivost nového ministra vojenství Boulangera (ministrem od ledna 1886 do května 1887); jen rozvážnosti francouzského presidenta Grévyho děkovati sluší, že případ francouzského pohraničního úředníka Schnäbele, zatknutého z jara 1887 německým

policisty, a další případ francouzského hajného Brignona, zastřeleného na hranicích německým vojákem, nezavdal podnět k válce mezi Francií a Německem. Na sklonku r. 1887 podařilo se Bismarckovi přesvědčiti ruského cara při návštěvě téhož v Berlíně (18. listopadu), že podezřívání Německa z nepřátelských úmyslů proti Rusku opíralo se o dokumenty falšované a nebylo tudíž oprávněno.

* * *

Jest přirozeno, že za tak pohnutých poměrů zahraničních, za kterých hrozila válka na východě i západě evropském, uspořádání vnitřních otázek říšských, jež zahrnuje v sobě rakousko-uherské vyrovnání, nemohlo sledováno býti s takovým napjetím, jako jindy v dobách klidnějších. Menší zájem na obsahu vyrovnání působil na klidnější průběh jednání za Litavou i před Litavou. Doba jednání o vyrovnání bývala i bývá dosud vítanou příležitostí pro uherskou polovici, aby domáhala se zlepšení ve svůj prospěch, třeba bylo to na úkor pevnosti společného svazku. Tentokráte neměli maďarští politikové hrubě času, aby uvažovali o nových požadavcích, jež by při vyrovnání měli této polovici klásti. Pozornost jejich připoutána byla k Balkánu. Šlo jim o to, zabrániti stůj co stůj tomu, aby ruská autorita nepodrobila sobě Bulharsko a z pevného tohoto bodu celý Balkán. Mimoděk pak musili doznati, jak učinil to otevřeně Apponyi v Jaszbereny, že ve společném svazku říšském spíše nadíti se mohou úspěchů, než tehdy, kdyby svazek ten byl uvolněn. Před Litavou zase rakouská politika proti Rusku namířená seslabila prudkost německé opposice proti vládě, zastupující vyrovnací předlohy. Právem mohl vynikající řečník opposiční označiti opposici za zcela »krotkou«, za takovou, »která i tehdy, když nejnevinnější její návrhy se zamítají, s bezpříkladnou resignací a sebezapřením hlasuje pro celek vyrovnacích předloh«.

Vedle těchto povážlivých politických poměrů zahraničních měl i vývoj hospodářských poměrů v jednotlivých státech evropských jistý, a sice příznivý vliv na vyrovnací náladu v Uhrách.

V dřívější kapitole, týkající se celního tarifu z r. 1882, bylo se již dotknuto toho, jak pod vlivem hesla, ochrany národní výroby, vítězily koncem let sedmdesátých ochranářské snahy v obchodní politice evropských států. Tyto snahy v letech osmdesátých nejen nebyly seslabeny, nýbrž o hodně ještě sesíleny. I bylo to zajímavou a pro rakouské země před Litavou snad šťastnou náhodou, že právě do doby, ve které ochranářské snahy v hlavních evropských státech dospěly na vrchol vítězství (srov. celní tarify Německa a Francie z r. 1885 a 1887), spadalo v Rakousko-Uhersku vyjednávání mezi oběma říšskými polovicemi o obnovu vyrovnání. Ochranářská politika Německa a Francie se stupňovanými celními sazbami na zemědělské plodiny (hlavně na obilí

a dobytek) — i bude na pozdějším místě ještě příležitost podrobněji touto věcí se zabývati — působila jako sprcha na maďarské aspirace. Kam měli vyvážeti Uhři hojné své přebytky zemědělské, uzavírali-li odběratelé jejich před nimi své hranice vysokými sazbami?

V této situaci, kde šlo vlastně o maďarskou kapsu, pojednou chápali Maďaři cenu společného celního území rakousko-uherského. Nevěříme téměř svým zrakům, čteme-li v jedné z vládních zpráv, kterými předloženy byly uherskému sněmu tehdy předlohy vyrovnací, pravé chvalozpěvy na jednotnost říšského svazku. Vybírám jen některá místa z této vládní zprávy: »Význam rakouského tržiště pro Uhry zvýšen ještě tím, že Uhry následkem výrobních svých poměrů odkázány jsou téměř výlučně na západní trhy a že právě tyto trhy následkem zámořské soutěže a celní politiky uzavírají se před uherskou nabídkou.« »Vzájemné, volné styky obchodní mezi oběma polovicemi říše, které vyvinuly se po několik desítiletí přirozeným způsobem a následkem společenství mnohých zájmů hmotných, nemohou za nynějších poměrů býti přerušeny. Kdyby tyto volné styky měly býti celními šraňky obmezeny, anebo dokonce zcela znemožněny, musilo by to na veškerou naši národohospodářskou činnost bezpodmínečně jeviti účinky, kterými by nynější krise, dopadající právě beztoho tak těžce na hmotný blahobyt země, byla zostřena a výrobní poměry v té míře změněny, že bez velkých otřesů nemohlo by se to obejíti.« »Pakli hospodářskou rozlukou dvou území způsoben by byl stav nutkající ku krisím, jest jen podřízenou otázkou, která část by zřízením samostatných celních šraňků utrpěla větších škod.« »Uvažujíc vše to, co zde bylo uvedeno a dokázáno, musila uherská vláda uznati za účelno, aby celní a obchodní spolek obnoven byl s některými modifikacemi na dalších deset let.

Že vláda uherská, předkládajíc předlohy vyrovnací, hájila své dílo všemi možnými důvody, nemůže, jak by snad někdo mohl namítati, považováno býti ještě za symptomatické. Ale i veřejné mínění uherské bylo celkem téhož mínění, jako vláda. Právem mohl v debatě o celním tarifu v rakouském parlamentu (dne 11. června 1886) vynikající řečník poslanecké sněmovny poukázati na rozdíl ve smýšlení obyvatelstva uherského za příležitosti vyrovnání z r. 1878 a vyrovnání právě chystaného. »Tenkráte (totiž během jednání o vyrovnání z r. 1878) rozvlnilo se v Uhrách hnutí, jež dnes již neexistuje, z něhož ukazují se dnes toliko dohořívající symptomy, hnutí mající tehdy za cíl, aby zřízen byl samostatný celní a obchodní obvod uherský, samostatná banka uherská.«

* * *

Měl-li takto vývoj politických i hospodářských poměrů, v čelných evropských státech právě se odehrávající, nepopíratelný vliv na klidnější průběh jednání o vyrovnání v Rakousko-Uhersku,

nesmí býti rozuměno tomu tak, jakoby průběh jednání těch byl úplně hladkým a nijakými spory nerušeným. I tentokráte vyskytly se průběhem jednání některé sporné body, které postup téhož zdržovaly, ba v některých momentech příznivý výsledek přímo ohrožovaly. Takové sporné body vyskytly se jak průběhem jednání vlád obou polovicí, tak průběhem jednání v parlamentech.

Bylo již dříve řečeno, že dne 7. a 8. července 1885 konány byly ve Vídni mezi zúčastněnými ministry obou částí informační konference o postupu v otázkách vyrovnacích. Bylo třeba stanoviti nejdříve objem záležitostí, na které by nové vyrovnání mělo se vztahovati. To nečinilo valných obtíží. Některé záležitosti, které do souboru vyrovnání pojaty býti musily, dány byly samy sebou. Byly to záležitosti, jež vázány byly na určitou lhůtu, končící rokem 1887. Tyto nejvlastnější podstatu vyrovnání tvořící záležitosti byly tři: obnova celního a obchodního spolku mezi oběma polovicemi říše, ustanovení kvoty a úprava poměrů rakousko-uherské banky; s nejposlednější touto záležitostí bezprostředně pak souviselo uspořádání dluhu 80 milionů zlatých, jež měla banka za státem k požadování. Šlo dále o to, neměly-li by k těmto nejvlastnějším záležitostem vyrovnacím připojeny býti ještě některé jiné, v obor společných zájmů spadající záležitosti, tak aby při příležitosti, kde třeba vzájemného souhlasu obou říšských polovin, při jediném jaksi jednání uspořádány byly i takovéto záležitosti, jež v přísném slova smyslu nepatří mezi nejvlastnější vyrovnací záležitosti. Jako takové přivedeny byly do souboru vyrovnacích záležitostí tentokráte záležitosti dvě, a sice: revise autonomního celního tarifu a reforma daně cukerní.

Obě tyto záležitosti byly opravdu naléhavé. Se zřetelem na celní politiku sousedních států, hlavně Německa a Francie, bylo i u nás nezbytno sáhnouti opětovně k ostřejší zbrani zvýšených celních sazeb, neměla-li naše domácí výroba vydána býti bez ochrany v šanc cizím vlivům. Zdanění cukru pak bylo třeba postaviti na nové základy; starý systém daně ze suroviny (z řepy dle obsahu diffuserů) se nedal již udržeti, i bylo třeba nahraditi ho systémem novým, daní z hotového výrobku.

Čtenáři, který nemá příležitosti neb příčiny, aby zahloubal se do podrobností rakousko-uherského vyrovnání, bude zdáti se asi bezvýznamno, jestliže ta která, do souboru pospolitých zájmů náležející záležitost upravuje se současně s nejvlastnějšími předměty vyrovnacími (kvotou, celním a obchodním spolkem), či samostatně, když právě potřeba toho se objeví. Vždyť nezáleží z věcného stanoviska na tom, v kterém momentu určitá záležitost se uspořádá, jako spíše na tom, jakým způsobem se to stane, či jaký je věcný obsah příslušných zákonných předpisů. Aby bylo mluveno konkrétně, jest nepopíratelně lhostejno, upravují-li se poměry daně z lihu, cukru a pod. současně s vlastními předměty vyrovnacími, t. j. tehdy, kdykoliv obnovuje se celní a obchodní

spolek mezi oběma polovicemi a stanoví se klíč vzájemných příspěvků k společným nákladům (kvota), či upravují-li se tyto záležitosti při jiné příležitosti mimo vlastní vyrovnání; jen když úprava je taková, že odpovídá skutečným poměrům, jež mají býti upraveny. V části první tohoto spisu vylíčena byla celá řada záležitostí, v obor pospolitých zájmů mezi oběma polovicemi říše náležejících, které upraveny byly samostatně mimo vlastní moment vyrovnací.

To bylo by ovšem nepochybné, kdyby zájmy, jež při úpravě té které záležitosti, na př. daně z lihu neb jiné jsou důležitými, byly v obou říšských polovicích stejné a kdyby dále při vzájemných jednáních o úpravě takových pospolitých záležitostí na obou stranách jediným vodítkem byla nezištná snaha, aby vznikl z takové úpravy co nejvyšší prospěch říši co celku, bez ohledu na možné újmy některé části. Ale tato podmínka ve skutečnosti nemůže téměř nikdy býti splněna. Následkem různosti výrobních i konsumpčních poměrů v obou polovicích jsou jich zájmy při úpravě určité záležitosti často tak různé, že těžko lze sjednati dohodu; viděli jsme na př. při úpravě daně z lihu, že jen s velkým namáháním bylo lze pro malé hospodářské lihovary před Litavou získati berních výhod, protože v Uhrách převládají velké průmyslové lihovary, jimž tamní vláda nechtěla připraviti nebezpečnou konkurenci. Ale i když úprava té které záležitosti jest pro některou polovici lhostejnější, zpravidla používá toho tato polovice, aby za svůj souhlas vymohla sobě nějakou náhradu, třeba zase souhlas k jinému, pro vlastní zájmy výhodnému opatření. Jest to zkrátka zlo, že provozují se tak při úpravě nejdůležitějších hospodářských a finančních otázek mezi oběma polovicemi obchody dle zásady: něco za něco; zlo to má své kořeny v samých základech ústavních poměrů říšských, jež přestavěti nemáme síly.

Vyskytne-li se za takových poměrů v některé polovici nějaká do souboru společných zájmů spadající otázka, jež vyžaduje nutně úpravy, nechce-li však druhá polovice k úpravě otázky té vysloviti souhlas, anebo žádá-li za svůj souhlas cenu nepoměrně vysokou, může polovice, které se to týče, učiniti ještě jeden pokus, aby se přece jen potřebného souhlasu domohla. Připojí příslušnou záležitost k obsahu vlastního vyrovnání, kladouc podmínku, že současně s nejvlastnějšími předměty vyrovnacími musí i takováto záležitost býti upravena. Tím klade se druhé polovici bambitka na prsa. Chce-li míti vyrovnání vůbec, musí přistoupiti i k úpravě záležitosti, již upraviti se zdráhala. Jinak zmařila by celé vyrovnání. Tak vzniká konnexita či junctim mezi jednotlivými záležitostmi, jež jsou předmětem vlastního, periodicky se opětujícího vyrovnání, a záležitostmi, jež s vyrovnáním tak přísně nesouvisí. Jest ovšem otázkou politické a hospodářské moci, která z obou polovicí říše v daném případě jest s to, aby při vyrovnání vnutila druhé polovici konnexitu či junctim určitých otázek.

Jestliže v líčení vyrovnání z r. 1887 odbočeno v předcházejících řádkách k výkladu o konnexitě vyrovnacích otázek, nebylo to bezúčelno. Otázka konnexity hrála důležitou úlohu při pozdějších jednáních o vyrovnání. Jen letmo budiž dotknuto se na tomto místě jednání o čtvrtém vyrovnání, jež konáno bylo mezi rakouskou a uherskou vládou v roku 1902; toto jednání bylo by se hnedle bývalo rozbilo o otázky, mají-li určité záležitosti (úprava platů hotovými, konverse společné renty) projednány býti současně jako konnexní čili nic.

Ale již při jednáních vyrovnacích v letech 1885 a 1886 způsobovala velkých obtíží taková konnexní otázka. Bylo to tenkráte Rakousko, jež uherské polovici konnexní otázku tu bylo vnutilo. Uherská polovice nemohla se konnexitě otázky té vzpírati, protože souvisela nerozlučně s předlohou, na které uherské polovici záleželo. Konnexní otázka ta zněla: clo na surový petrolej, a byla článkem předlohy nového autonomního celního tarifu rakousko-uherského.

Byla-li jednání o obnově vyrovnání zahájena mezi vládami obou polovicí již záhy v červenci 1885, ač předcházející úmluvy z r. 1878 měly platnost do konce roku 1887, mělo to účel, aby zamezena byla výpověď, kterou každá polovice rok před vypršením smlouvy, tedy do konce r. 1886, mohla druhé polovici dáti. Rozhodujícím kruhům nebylo milé, když takovouto výpovědí některé strany ústavní poměry mocnářství illustrovány byly před cizinou, jako málo stabilní (»mocnářství na výpověď«). Jednání vlád nepokračovala však tak rychle, jak se původně očekávalo. Vyskytly se obtíže, jež odstraněny měly býti na společné konferenci ministrů obou polovicí, která konána byla ve Vídni dne 7. března 1886 za předsednictví samého císaře. Konference ta neměla kýženého výsledku, souhlasu nebylo docíleno, hlavní obtíž nebyla odstraněna. Tato hlavní obtíž spočívala v otázce cla na surový petrolej.

O surový petrolej hrozilo rozbiti se jednání mezi vládami; surový petrolej ohrožoval, aneb aspoň zdržoval i později projednání vyrovnacích předloh též v parlamentu. Surový petrolej — k němuž později přistoupila rakousko-uherská banka — byl takřka osou, kolem které točil se hlavně zdar či nezdar vyrovnání z r. 1887. Pro důležitost k jaké otázka vyclení surového petroleje byla se vyšvihla, nutno zmíniti se o ní již na tomto místě, ač vlastně by patřila na pozdější místo, do rozboru o revisi všeobecného celního tarifu, o které bude ještě zvláště a obšírněji pojednáno.

* * *

Již v jedné z předcházejících kapitol (»daň z petroleje«) vylíčeny byly obtíže, s jakými spojeno bylo zavedení nové spotřební daně na petrolej. Podařilo se to zákony ze dne 25. května 1882, ř. z. č. 47 a ze dne 26. května 1882, ř. z. č. 55, za současného

výšení cla na petrolej. Spotřební daň z petroleje 6 zl. 50 kr. z 1 metr. centu plyne do státní pokladny té říšské polovice, ve které nachází se raffinerie daň odvádějící. Clo z petroleje pak náleží do společných příjmů říšských, takže dle tehdy platného klíče participovala na výtěžku téhož polovice před Litavou 68·6%, polovice uherská 31·4%. Clo na petrolej k osvětlování způsobilý zvýšeno bylo na 10 zl. ve zlatě netto. Co se týče vyclení surového petroleje, rozlišováno bylo mezi petrolejem těžce zápalným, jehož specifická váha pohybovala se nad 830, a petrolejem lehce zápalným, jehož specifická váha nedosahovala stupně právě uvedeného. Surový petrolej těžce zápalný podroben clu 1 zl. 10 kr., lehce zápalný clu 2 zl. Mimo to připuštěn na průkaz provenienční těžce zápalný petrolej rumunský za clo 68 kr. Při výměře této výše cel předpokládalo se, že z těžce zápalné suroviny lze získati nejvýše 65% petroleje k osvětlování způsobilého.

Tento předpoklad ukázal se však býti klamným.

Za platnosti nových předpisů o dani a clu z petroleje klesal přívoz raffinovaného, k osvětlování způsobilého petroleje stále. Přívoz ten v r. 1882 byl 1,065.004 metr. centů, v r. 1885 již jen 441.524 metr. centů. Naproti tomu stoupal přívoz surového petroleje od roku k roku; v r. 1882 byl 126.120 metr. centů, v r. 1885 však již 885.425 metr. centů. Současně klesal výtěžek celní neustále, kdežto výnos spotřební daně následkem rozvoje raffinerií neustále stoupal. Snížený výnos celní stihal následkem kvotového klíče Předlitavsko 68·6%, Zalitavsko však jen 31·4%. Ze zvýšeného výnosu daně spotřební těžila naproti tomu hlavně uherská polovice, ve které za protektorátu úvěrní banky založeny velké petrolejové raffinerie v Rjece, potom i v Pešti, jež obratným využitkováním celních sazeb na surový petrolej dovedly ve svůj prospěch těžiti a rychle se rozšiřovati.

Již v r. 1882 panovaly obavy, že za nízkých sazeb na surový petrolej (1 zl. 10 kr. a 2 zl.) bude lze přiváželi k nám petrolej napolo destillovaný a smíseniny vykazující mnohem větší než předpokládaný obsah čistého petroleje. Ministerstva financí a obchodu, chtějíce to zameziti, vydala již dne 16. srpna 1882, č. 25.118, nařízení v příčině vyclení petroleje, ve kterém obrácena pozornost celních úřadů na to, aby nepřipouštěly přívoz zcela neb poloraffinovaného, naschvál však temně zbarveného petroleje za nižšího cla, které platilo pro surový petrolej. Toto nařízení nemělo však očekávaných účinků, poněvadž nebyl znám bezpečný prostředek, kterým bylo by lze při vyclení rozpoznati skutečný surový petrolej od čistého neb na polo raffinovaného, jistými přimíseninami však naschvál temně zbarveného petroleje. Všeobecně bylo známo, že dováží se hlavně do uherských raffinerií z Ruska a z Ameriky pod titulem »surového petroleje« petrolej polo raffinovaný aneb denaturovaný čistý petrolej, z něhož jednoduchou manipulací v raffinerii získáno bylo — nikoliv 65%, jak v roku 1882 bylo

předpokládáno, nýbrž — 90% až 95% petroleje k osvětlování způsobilého. Ba bylo všeobecně i to známo, že v Rusku za účelem dovozu do Rakousko-Uherska připravován byl zvláštní petrolej, který nazýván tam byl výslovně »rakouským surovým petrolejem«.

Toto — mírně řečeno — obcházení celních předpisů, jaké prováděly uherské petrolejové raffinerie, způsobovalo před Litavou mnoho zlé krve. Především z ohledů finančních. Klesáním celního výnosu ze surového petroleje zvyšovalo se vlastně břemeno Předlitavska k společným nákladům; nad to připadal lví podíl z nové spotřební daně z petroleje financím uherským. Bylo to tím citelnější, že nové dani přisuzována velká úloha mezi prostředky, jež měly za účel odstraniti stálý schodek z rakouských rozpočtů a že daň ta zavedena mohla býti jen za velkého sebezapření vlivuplné části tehdejší majority, Kola polského. Nad to poškozovala celní manipulace uherských raffinerií se surovým petrolejem těžce petrolejový průmysl v Haliči; podporován byl tak dovoz cizího petroleje k nám, kdežto domácí, haličský petrolej obtížně zápasil o tržiště.

Za této situace musila rakouská vláda otázku cla na surový petrolej položiti na denní pořádek vyrovnacích jednání s vládou uherskou.

Spor o cla na surový petrolej byl velmi tuhý. Rakouská vláda žádala, aby cla ta zvýšena byla způsobem, za kterého by nešvar vylíčený mohl býti zamezen. Tomu zase vzpírala se uherská vláda, chráníc tamní raffinerie. Spor ten rozhodnut byl teprve v společné konferenci ministerské, konané dne 2. dubna 1886, které místo bývalého rakouského ministra obchodu Pino súčastnil se nový ministr Pusswald. Po několika marných poradách došlo na této konferenci v otázce cel petrolejových k jakémusi kompromisu. Obě vlády dohodly se na tom, aby v předloze celního tarifu zvýšena byla cla na surový petrolej, a to na těžce zápalný z dosavadních 1 zl. 10 kr. na 1 zl. 42 kr., a na lehce zápalný z 2 zl. na 2 zl. 10 kr. Rakouská vláda docílila tedy toho, že mělo na těžce zápalný, t. j. na ruský surový petrolej zvýšeno býti clo o 32 kr. ve zlatě z metr. centu. Uherská vláda pak získala úspěch v tom, že zvýšení cla na lehce zápalný, t. j. americký surový petrolej bylo jen nepatrné, činíc toliko 10 kr. ve zlatě z metr. centu.

Touto shodou o vyrovnacích záležitostech zakončena byla prozatím činnost obou vlád a další jednání přeloženo do obou parlamentů, kterým náleželo zkoumati a schváliti ujednání vládní.

* * *

Dne 5. května 1886 poskytly vlády parlamentům příležitost k tomu, předloživše jim redigované předlohy, kterými mělo uskutečněno býti třetí vyrovnání rakousko-uherské.

Roztřídí-li se obsah všech těchto předloh po věcné stránce, dlužno rozeznávati patero předloh, jež byly:

1. předloha o obnově celního a obchodního spolku mezi Rakouskem a Uherskem;

2. předloha o kvotě (tato předloha předložena byla později, teprve po skončených jednáních kvotových deputací);

3. předloha o prodloužení privileje rakousko-uherské banky a o dluhu 80 mil. zlatých;

4. předloha všeobecného celního tarifu rakousko-uherského;

5. předloha o reformě daně z cukru.

Bylo původně úmyslem, aby projednány byly všechny tyto předlohy jako konnexní. Tento úmysl nepodařilo se však provésti. Příčinou toho byl rakouský parlament. Dvě z uvedených předloh narazily v tomto parlamentu na tuhý odpor. Nejprve předloha celního tarifu. Kompromis uzavřený rakouskou vládou s vládou uherskou v příčině cel na surový petrolej neuspokojil rozhodující strany. Rovněž tak neuspokojila předloha reformující daň cukerní. Ve výborových poradách přijaty byly při předlohách těch návrhy, odchylující se od předpisů vládami smluvených.

Předloha celního tarifu dostala se dokonce ze všech vyrovnacích předloh nejdříve do plena sněmovny (v červnu 1886). Jak později ještě bude vytčeno, plenum sněmovní nejen nevrátilo se k proposicím v příčině petrolejového cla mezi vládami ujednaným, nýbrž zaujalo stanovisko od těchto proposic ještě dále se odchylující než bylo stanovisko výboru (sr. pozdější kapitolu o celním tarifu z roku 1887).

Bylo proto nutno zahájiti mezi oběma vládami nová jednání. Tím pozdrželo se parlamentní projednání předloh těch. Aby vyrovnání přes to mohlo býti v čas obnoveno, odloženy tedy obě předlohy naposled uvedené a vyloučeny tím ze souboru záležitostí vyrovnacích; byly potom projednány samostatně, ač celní tarif podařilo se zakončiti a k sankci předložiti současně s vyrovnacími předlohami.

Zbyly takto na konec nejvlastnější předlohy vyrovnací, jež týkaly se obnovy celního a obchodního spolku rakousko-uherského, kvoty a cedulové banky, s níž zase souvisela úprava poměrů dluhu 80 milionového.

Na tyto trojí záležitosti scvrkla se na konec konnexita všech vyrovnacích záležitostí, původně za souvislé považovaných. Ale této konnexitě nebyl v zákonech vyrovnacích dán zjevný výraz. Při předcházejícím vyrovnání z r. 1878 předeslán byl všem zákonům toho se týkajícím zákon úvodní (ze dne 25. června 1878, ř. z. č. 60), který byl jaksi sjednocujícím pojítkem mezi ostatními zákony, určuje, kdy každý z nich vstoupiti má v platnost. Od takového úvodního zákona tentokráte upuštěno, ježto zdál se býti vládě zbytečným. Vláda i majorita musily vyslechnouti trpké

výčitky oposice proto, že porušily konnexitu vyrovnavacích předloh. Byloť jim vytýkáno, že, vyloučivše celní tarif a daň cukerní z komplexu předloh vyrovnacích, odložily samy nejúčinnější zbraň ze svých rukou, kterou mohly by uherskou polovici donutiti, aby právě v těchto pro země před Litavou důležitých předmětech vyhověno bylo tužbám této polovice. Pokud výtky tyto byly oprávněny, bude lze z osudu posléze uvedených předloh posouditi.

Vyrovnání z r. 1887 má pro nás zvláštní význam také proto, že vystoupily při této příležitosti poprvé důrazně české korporace se svými požadavky. Jednak zemědělská rada pro království České pamětním spisem ze dne 10. ledna 1886, v němž seřaděny byly požadavky českého zemědělství týkající se celního tarifu, daně z cukru a lihu, ceny soli a sazeb železničních; požadavky ty neměly nijakého ostří politického, pohybujíce se v obvyklých kolejích. Rozruch nejen v české veřejnosti, nýbrž i v kruzích politických, vládních i poslaneckých způsobily požadavky, jež vyslovila obchodní a živnostenská komora v Praze pamětním spisem ze dne 24. července 1885, č. 2698 a jež modifikovala potom pamětním spisem z ledna 1887. Požadavky tyto, mající tendenci nejen hospodářskou, nýbrž mimo to i politickou, hájeny byly poslaneckým klubem na říšské radě. Právě protože nebylo lze o nich dociliti souhlasu příslušných kruhů, protáhlo se parlamentní jednání o vyrovnacích předlohách; ač předlohy ty předloženy parlamentu již v květnu 1885, pustil se týž teprve na podzim, tedy teprve po půl roku do výborových porad o nich. Poněvadž právě v té době vydána Pražákova jazyková nařízení, týkající se jazykové rovnoprávnosti v jistém oboru úřadování vrchních zemských soudů v Praze a v Brně ze dne 23. září 1886 č. 17 520, vyčítáno bylo českým poslancům, že za tato nařízení zakoupen byl jich souhlas k předlohám vyrovnacím.

Průtahy, jež takto činěny byly před Litavou parlamentnímu projednání předloh vyrovnacích, vzbuzovaly za Litavou nelibost. Uherská vláda byla již netrpělivou. Nacházelať se před novými volbami sněmovními i záleželo jí na tom, aby vyrovnání provedeno bylo parlamentně ještě před těmito volbami. Nechtěla opositním kandidátům ponechati pro tyto volby v rukou zbraň tak pohodlnou, jakou by bylo bývalo nedokončené vyrovnání se všemi mezi oběma polovicemi spornými otázkami. Proto usnesla se uherská vláda dne 29. září 1886 poslati vládě před Litavou ultimatum tohoto kategorického znění: Nebude-li celní a obchodní smlouva mezi oběma polovicemi do konce roku skoncována, bude ještě před koncem roku zaslána rakouské vládě úřední nota, obsahující výpověď z dosavadní celní a obchodní smlouvy.

Ultimatum to mělo účinek, že před Litavou na podzim 1886 zahájeno s urychlením jednání o vyrovnacích předlohách.

Poněvadž české požadavky týkaly se úpravy poměrů rakousko-uherské banky, nutno o jich obsahu i osudu pojednati v souvislosti s předlohou této banky se týkající.

Po všeobecných těchto poznámkách dlužno o každé z vyrovnacích předloh v následujících statích pojednati zvláště; takovým způsobem bylo též v parlamentu o nich jednáno.

Obnova celního a obchodního spolku rakousko-uherského.

Bylo-li již dříve řečeno, že průběh jednání o vyrovnání z r. 1887 byl klidnější, méně urputný než jindy, platí to v první řadě o jednání, jež týkalo se obnovy celního a obchodního spolku rakousko-uherského.

V zásadě byl celní a obchodní spolek předcházející (ze dne 27. června 1878, ř. z. č. 62) na nových deset let prodloužen. Jen několik ne právě četných změn provedeno bylo při některých článcích dřívější smlouvy. Mnohé z těchto změn, pokud se týče doplňků byly prostým důsledkem změněných faktických poměrů.

Změny neb doplňky, jež mezi oběma vládami byly smluveny a vládní předlohou (příl. 172, sesse X.) parlamentu navrženy, byly tyto:

Ve smlouvě z r. 1878 obsaženo bylo ustanovení, kterým uložena byla oběma vládám povinnost, aby postaraly se o zrušení celních výhradků. Poněvadž toto ustanovení bylo provedeno jen částečně (viz dřívější kapitolu), bylo třeba nového předpisu, aby zbývající ještě celní výhradky, kterými byly již jen Terst a Rjeka, byly zrušeny. Bylo proto do nové smlouvy pojato ustanovení, že svobodné přístavy Terst a Rjeka mají ke všeobecnému rakousko-uherskému celnímu obvodu býti připojeny, a to nejpozději do dne 31. prosince 1889 (článek IV.).

Předpisy o správě přístavní, zdravotnictví a poplatcích přístavních musily býti v nové smlouvě (článek VI.) textovány způsobem, který odpovídal poměrům následkem některých novějších zákonů vzniklým. Důležitější byla změna předpisu o rakousko-uherském Lloydu. Dle znění dřívější smlouvy pokládán podnik ten pod správou ministra zahraničního za společný oběma polovicím říše, t. j. za takový, jehož poměry v každém případě měly by společně býti upraveny. Toto ustanovení nebylo zcela případné; neboť Lloyd byl i jest podnikem soukromým (třeba státem podporovaným), i závisí proto na smlouvě státu s Lloydem, pokud na podnik ten přísluší státní správě vliv, či pokud podnik ten považovati lze za společný. Proto v nové smlouvě podřízen Lloyd společné správě ministra zahraničních záležitostí jen po dobu platnosti smlouvy v té příčině s Lloydem uzavřené, a v případě obnovy této smlouvy po dobu platnosti nové smlouvy.

Čistě formální změnou byl předpis týkající se restitucí spotřebních daní. Dle nejprvnějších úmluv vyrovnacích uhrazovány byly restituce spotřebních daní ze společných celních důchodů bez ohledu na to, ve které polovici vyroben byl berní předmět, z něhož při vývozu do ciziny napřed zaplacená daň spotřební musila býti vrácena. Při vyrovnání z r. 1878 bylo toto ustanovení ve prospěch uherské polovice změněno v ten způsob, že restituce uhrazovány mají býti z důchodů každé polovice dle poměru hrubého výnosu spotřební daně, které právě se to týká. Ustanovení, kterým berní restituce přeneseny byly ze společných celních důchodů na každou z obou polovicí, obsaženo bylo v zákoně o kvotě (§ 2. zákona ze dne 27. června 1878, ř. z. č. 61) prostě z té příčiny, že ustanovení o použití celních výtěžků patřilo mezi předpisy týkající se způsobu, jak uhražovati dlužno společné říšské náklady. Uherská vláda tvrdila, že předpis o berních restitucích, jakmile uhražuje si tyto každá polovice, nepatří již do zákona jednajícího o kvotě, ježto nejde tu o úhradu společných nákladů — a těmi přestaly býti restituce změnou zákona v roce 1878 — nýbrž do toho předpisu celní a obchodní smlouvy, který týká se všeobecně spotřebních daní. Tomuto uherskému náhledu bylo také vyhověno (článek XI.). Ustanovení totéž rozšířeno též na Bosnu a Hercegovinu. Vláda odůvodňovala tuto formální změnu v textu tím, že zjednodušeno bude súčtování restitucí.

Již v celní a obchodní smlouvě z r. 1878 bylo ujednáno, že obojí vlády připraví co nejdříve stejné předlohy za tím účelem, aby upravena byla rakouská valuta a nastal oběh kovu. V nové smlouvě mělo toto všeobecné a nesplněné ustanovení nahrazeno býti ustanovením významu konkrétnějšího: »Obojí vlády zavazují se, že ihned, jakmile uzavřena bude celní a obchodní smlouva, zřídí komisi za účelem porady o takových přípravných opatřeních, jichž jest zapotřebí, aby v případě příznivých poměrů finančních mohly platy hotovými v mocnářství býti zavedeny. Měna, která touto úpravou valuty nově bude zavedena, má míti název měna rakousko-uherská (článek XII.).

Vzhledem k tomu, že v zákoně týkajícím se připojení Bosny a Hercegoviny k všeobecnému celnímu obvodu rakousko-uherskému ze dne 20. prosince 1879, ř. z. č. 136, dovoláváno se bylo předpisů tehdy platné celní a obchodní smlouvy rakousko-uherské z r. 1878, bylo třeba do nové celní a obchodní smlouvy pojmouti předpis, vyznačující, že pro Bosnu a Hercegovinu platí příslušné předpisy nové smlouvy (článek XXII.).

Nová smlouva platiti měla na dobu od 1. ledna 1888 do 31. prosince 1897. O výpovědi smlouvy předepsáno totéž, co ve smlouvě dřívější (článek XXIII.).

* * *

Výbor, který o vládní předloze se radil, nezměnil na ní ničeho jiného, leč tu i tam některé málo významné slovo. Výborovým návrhům (příl. 287, X. sesse) připojeny byly dva minoritní návrhy. První návrh vzpíral se tomu, aby předpis o restitucích daně spotřební vřaděn byl do nové celní a obchodní smlouvy; předpis ten dle minoritního vota měl zcela klidně ponechán býti v zákonu o kvotě. Druhý minoritní návrh žádal, aby k smlouvě připojen byl dodatek toho znění, že doba, kdy zákon ten nabude platnosti, má stanovena býti zvláštním zákonem.

Smysl tohoto návrhu byl ten, aby mezi jednotlivými zákony vyrovnání se týkajícími sjednána byla souvislost (konnexita); dle vzoru vyrovnání předcházejícího měl všem zákonům o vyrovnání předeslán býti úvodní zákon, který by určoval, kdy zákony ty mají nabýti platnosti.

Návrhy výborové doplněny byly delším seznamem přání ve výboru projevených, přioděných formou resolucí k vládě. Hojný počet resolučních návrhů při této i při jiných ještě předlohách vyrovnacích, zvláště při předloze bankovní, lze snadno vysvětliti. Na předlohách vládou podaných bylo lze jen velmi málo měniti; byl' obsah předloh sjednán s uherskou vládou. Každá změna, která by bývala znamenala věcnou změnu obsahu některého ustanovení, měla by v zápětí, aby o takové změně zahájeno bylo nové vyjednávání s druhou polovicí. Záleželo-li opravdu na tom, aby vyrovnání bylo provedeno, kázala opatrnost, aby změny smluvených ustanovení obmezeny byly jen na případy nejnalehavější, jakými byly později ku příkladu otázka vyclení surového petroleje neb daně cukerní. Ježto ale stesky na mnohá ustanovení předlohy neb na mnohá opatření té neb oné vlády v oboru společných zájmů učiněná neb opominutá nebylo lze potlačiti — znamenaloť by to zkrácení práv i povinností členům parlamentu příslušejících — zvolena pro stesky neb přání nevinná forma resolucí. Záleželo potom ovšem na ochotě vlády, chtěla-li resolučním přáním vyhověti, neb na moci parlamentu, byl-li s to vládu k tomu donutiti.

Při příležitosti celní a obchodní smlouvy bylo takto vládě na srdce kladeno mnohé: měla se postarati o urychlené provedení skladištních a přístavních staveb v Terstu, aby v době zrušení svobodného přístaviště vše bylo připraveno; měla v příští smlouvě s rakousko-uherským Lloydem postarati se o to, aby provozována byla pravidelná plavba mezi Terstem a Brasilií a Španělskem, aby zvětšena byla rychlost parníků Lloydových — vtipně nazvány dopravní lodě této společnosti při debatě »námořními bumláky« — aby upraveny byly nákladní tarify a působeno k odstranění refakcií při dopravě; vláda měla působiti na uherskou vládu, aby tato dle svého smlouvou převzatého závazku odklidila překážky ohrožující plavbu po Dunaji při Železné bráně; měla dále pracovati k tomu, aby uskutečněn byl nový tarif o konsulárních poplatcích;

s uherskou vládou měla jednati o tom, aby vyráběna a rolníkům prostřednictvím okresních zastupitelstev a zemědělských společností za snížené ceny prodávána byla sůl dobytčí; měla urychliti jednání s uherskou vládou a předložiti ještě před skoncováním vyrovnání říšské radě předlohy zákonů, dle kterých by za pivo do ciziny vyvezené povoleny byly berní restituce a výhody rolnickým lihovarům při zdanění přiznané rozšířeny byly i na společenstevní rolnické lihovary; dále měla vláda v souhlasu s uherskou vládou postarati se o to, aby raženy byly půlzlatníky; konečně měla vláda vystoupiti co nejdříve s předlohami za účelem úpravy obchodu podomního a práva patentního.

O návrzích výborových rokováno bylo v poslanecké sněmovně říšské rady ve dnech 26. až 29. října 1886 (prot. o schůzích 102—105, sesse X.). Množství přání v resolucích vyjádřených poskytovalo debatě široký rámec. Zajímavo — i pro dnešní poměry — bylo, jak posuzována byla tehdy cena společného svazku s Uherskem. Zpravodaj výboru poukazoval hned v úvodu své zprávy, že »potřeba celního a obchodního společenství zůstala pro obě říšské polovice zrovna tak nezměněnou jako přesvědčení, že rozluka tohoto svazku byla by pro obě části nezměrně škodnou. Že i uherská vláda kladla na společenství říšského svazku důraz, bylo již na dřívějším místě vytčeno. Též v uherském sněmu přiznáno bylo, že pro uherskou polovici jest žádoucno, aby celní a obchodní pospolitost říše byla zachována; tamní výbor, zabývající se vyrovnacími předlohami, vypočetl ztráty, jež utrpěl uherský vývoz vývojem obchodní politiky v evropských státech, i nemohl na konec zamlčeti, že současně zvyšoval se vývoz ten do rakouské polovice a že bez tohoto zvýšeného odbytu uherských výrobků před Litavou bylo by břímě nepříznivých poměrů bývalo uherské země mnohem více tížilo.

Naproti tomu ukazováno v rakouském parlamentu německým řečníkem (Neuwirth), jak přes to, že celní a obchodní pospolitost má, hledíc k číslům o vzájemných obchodních stycích, pro uherskou polovici větší důležitost než pro polovici zdejší, Uhry nejen neobmezují se na to, aby prostě hájily své zájmy, nýbrž kladou nad to systematicky ještě odpor proti přirozeným důslednostem, ze společného celního a obchodního svazku vyplývajícím. K illustraci toho pak uvedena hned řada případů, ve kterých Uhry hřešily proti duchu pospolitosti, snažíce se vtisknouti své polovici ráz »ciziny« vůči polovici této. Malé klasobraní z toho nebude ani dnes nepoučné.

Uhři dovedli stlačiti k bezvýznamnosti instituci celních dozorců, kterou obchod a průmysl před Litavou představoval si jako instituci stabilní, která však jen jako příležitostná minula se úplně svým účelem. Právě při vyclení petroleje ukázalo se, jak bylo by takových dozorců v raffineriích ve Rjece zapotřebí. Tak daleko to došlo, že v jisté době importéři předlitavští shledávali

prospěšnějším dirigovati si importované zboží přes celní úřady v Pešti neb v Prešpurku.

V Rakousku toužilo se ode dávna, aby reformováno bylo právo patentní. Této reformě bránilo Uhersko. Neboť zdálo se tehdy býti nezbytným, aby pro záležitosti patentní zřízen byl společný appelační soud patentní, rozhodující o sporech tohoto oboru v celé říši. Takové společné instituci bránily se Uhry zuby nehty.

Nechuť Uher k institucím, jež měly by míti společný i jen nátěr, zřetelně ukázala se během samého jednání o celním a obchodním spolku. Do nově navržené smlouvy vřaděno bylo ustanovení, že má svolána býti komise za účelem porad o úpravě valuty v Rakousko Uhersku. Všeobecně bylo před Litavou tomu rozuměno tak, že komise ta má býti společnou. Na příslušný dotaz ve vyrovnacím výboru potvrdil sám finanční ministr, že jde o jedinou společnou komisi, ve které obě polovice budou zastoupeny. Sotva uplynulo 24 hodin, již přinesly officiosní uherské noviny inspirovanou zprávu, že uherská vláda nikdy nepomýšlela na to, aby svolána byla společná komise.

Jiný stesk týkal se nedostatku reciprocity právní pomoci mezi Rakouskem a Uherskem. Až do roku 1884 povolovaly uherské soudy na základě rozsudků rakouských soudů bez překážky zajišťovací exekuce na statky v Uhrách se nacházející. Od roku 1884 počínajíc začaly uherské soudy žádosti takové zamítati, odvolávajíce se na to, že pro Uhry jest Rakousko cizinou. Před Litavou nebylo lze proti tomu podniknouti ničeho jiného než poučiti soudy, že mají v podobných počínati sobě zcela tak jako soudy uherské.

Za zjevné porušení celní a obchodní smlouvy s Rakouskem prohlášeno opatření uherské, kterým zaveden statistický poplatek ze zboží z Rakouska do Uher dováženého.

Železniční politikou dovedou Uhři poškozovati zájmy Rakouska. Výhodnými sazbami pro dopravu do přístavu Rjeckého poškozují Terst, nestarajíce se o předpis celní a obchodní smlouvy, týkající se souhlasných opatření v příčině jistých železnic; přes hlavu Rakouska sjednala uherská vláda se společností rakousko-uherské státní dráhy v r. 1882 smlouvu poskytující uherské dopravě zvláštních výhod.

Duchu hospodářské pospolitosti příčí se celá státní akce uherská, mající za účel podporu tamního průmyslu úlevami berními, premiemi, výsadami atd.

Naproti tomu dovedou Uhři důrazně zakročiti, zdá-li se jim, že rakouskými opatřeními způsobují se jim škody. Nařizováno-li bylo před Litavou soudům, aby ukládaly sirotčí majetek jen v rakouských, nikoli v cizích státních papírech, zapomněli v Uhrách ihned, že Rakousko jest pro ně cizinou, žádajíce, aby i uherským státním papírům přiznána byla u nás pupillární způsobilost. Po-

dobně houževnatě dovedou Uhři hájiti vývoz svého dobytka k nám před veterinářskými opatřeními rakouských úřadů.

Takových i jiných ještě stesků pronášena byla dlouhá řada.

Delší debata týkala se návrhu minority výboru, aby ustanovení o celních restitucích vypuštěno bylo z obchodní a celní smlouvy a ponecháno v zákoně o kvotě. Minorita výboru poukazovala hlavně na to, že súčtování celního výnosu na společný účet jest pro uherské země mnohem výhodnější než pro Předlitavsko, ježto z celého celního výnosu vybráno na předlitavských hranicích 87·6%, na uherských však jen 12·4%. Náhradou za tuto nevýhodu Předlitavsko tížící mělo býti uhrazování berních restitucí ze společného celního výnosu. Jestliže změnil se způsob v tom, jak rozděluje se úhrada restitucí mezi obě polovice, příslušela by za to předlitavské polovici nějaká náhrada. Náhrada ta poskytnuta by mohla býti jen při jednání o kvotě. Vřadí-li se však předpis o berních restitucích do celní a obchodní smlouvy, zabezpečuje se uherské polovici výhoda ještě dříve, než dojde k jednání o kvotě, při kterém teprve rakouská polovice bude moci klásti své vzájemné požadavky. Rakouská polovice vzdává se tím vlastně již napřed zbraně a vstoupí tak v jednání o kvotě bezbranně, vydavši vhodný kompensační objekt dříve polovici uherské.

Tento návrh minority nezískal souhlasu většiny; ani druhý minoritní návrh, žádající, aby zvláštním zákonem úvodním stanovena byla konnexita mezi vyrovnacími předlohami.

Po věcných debatách přijata byla předloha o celním a obchodním spolku rakousko-uherském dle návrhů výborových dne 29. října 1886. Nová celní a obchodní smlouva uveřejněna pak byla jako zákon ze dne 21. května 1887, ř. z. č. 48.

V uherském sněmu projednána a přijata táž předloha již na počátku října, ve dnech 2. a 4. října 1886. Nová smlouva pak uveřejněna byla v uherském zákoníku jako článek XXIV. zákonů z roku 1887.

Klíč kvotový.

Při jednáních vlády rakouské s uherskou o obnovu vyrovnání nepodařilo se dospěti ke shodě o kvotě, t. j. o výši příspěvku, kterým každá z obou polovicí přispívati má k úhradě společných nákladů říše. Příčinou zmaru dohody o kvotě mezi oběma vládami byly tytéž neshody, kterými vyplněno bylo jednání kvotových deputací.

Nemohouce se shodnouti o kvotě, prohlásily obě vlády, že dle obsahu zákonů, upravujících společné poměry, náleží kvotovým deputacím, aby zjistily, v jakém poměru mají obě polovice přispívati k společným nákladům. Kdežto dříve vlády vystupovaly s hotovými návrhy před kvotové deputace, obmezily se

tentokráte na to, že svolaly deputace ty, předkládajíce jim prostě příslušný materiál bez jakéhokoli návrhu.

Kvotové deputace zvoleny byly a ustavily se teprve na sklonku roku 1886. Jednání o kvotovém klíči mezi nimi započalo teprve v druhé polovici února 1887. A ježto tentokráte záleželo uherské polovici na tom, aby jednání bylo brzy skončeno, zahájila jednání uherská kvotová deputace nunciem ze dne 21. února 1887.

Uherská deputace přispíšila si se svým nunciem také proto, že přicházela s novým požadavkem ve prospěch uherské polovice. Prohlásila sice v úvodu svého poselství, že při stanovení kvotového klíče setrvati chce na všeobecných principech, dle kterých stanovena byla kvota již při jednáních deputačních v r. 1877, jmenovitě na tom, aby kvota stanovena byla na dobu desíti roků od 1. ledna 1888 do 31. prosince 1897, aby za základ pro výpočty kvotní vzaty byly nikoliv čisté, nýbrž hrubé příjmy státní v obou polovicích dle výkazů příslušnými nejvyššími účtárnami pořízených a aby od hrubých těchto příjmů odečteny byly takové daně, jež zavedeny jsou toliko v jedné z obou polovic, nevyskytujíce se tedy v druhé polovici. K této zásadní ochotě připojen byl však ihned praktický požadavek, který týkal se tak zvaného praecipua bývalé Vojenské Hranice.

Když v roku 1871 zrušena byla ve Vojenské Hranici vojenská organisace a zavedena tam byla správa civilní, přikázáno bylo území toto k Uhersku. Dle zákona ze dne 8. června 1871, ř. z. č. 49, a dle článku IV. uherských zákonů z r. 1872 zvýšen následkem tohoto rozšíření uherského území tamní kvotní příspěvek o tak zvané praecipium 2%. Z úhrnných neuhrazených společných nákladů odečtly se nejprve 2%, jež platily Uhry za Vojenskou Hranici; zbytek pak rozdělen dle klíče 70:30 mezi obě polovice. Praecipium 2% vypočteno bylo tehdy dle příjmů, jež do té doby z Vojenské Hranice plynuly do ústřední vojenské pokladny ve Vídni. Příjmy ty činily dle průměru let 1860—1865 po uhrazení správních nákladů ročně 1,480.475 zl., i zaokrouhleny byly, hledíc k možnému příštímu vzrůstu na 1,600.000 zl. Tehdejší neuhrazené společné náklady činily okrouhle 80 milionů zlatých, takže čistý příjem z Vojenské Hranice representoval zrovna 2% těchto nákladů. Nebylo lze tedy praecipuum to co do výše označiti za nespravedlivé.

Uherská deputace prohlašovala se proti tomuto praecipuu z důvodů státoprávních i finančních. V ohledu státoprávním patřila Vojenská Hranice vždy k území uherskému; bylo-li by snad v té příčině nějakých pochybností, odstraněny byly tím, že shodou obou polovicí přikázána byla země ta k Uhrám. Následkem této státoprávní příslušnosti není nikdo jiný než uherský sbor zákonodárný povolán, aby rozhodoval, jakým způsobem má Vojenská Hranice přispívati k úhradě společných nákladů říšských. Určuje-li se tato povinnost cestou praecipua, osobuje si rakouská polovice

jisté právo nad Vojenskou Hranicí, jež jí nepřísluší; zasahuje tím tato polovice do vnitřních záležitostí uherské koruny.

Finančně pak jest — ovšem dle náhledu uherské deputace — praecipuum ve výši 2% všech neuhrazených společných nákladů nespravedlivé. Zapomnělo prý se při výpočtu praecipua na to, že společné náklady budou stoupati. Stouply-li tyto neuhrazené náklady na 100 mil. zl., činí 2% praecipuum již 2 mil. zl., ač pravděpodobné příjmy z Vojenské Hranice vypočteny byly sumou nižší, 1,600.000 zl. Uherská polovice nevzpírala se v r. 1871 praecipuu 2% jedině proto, aby případnými námitkami neoddálila splnění toužebného přání maďarského. Ostatně výpočty v r. 1871 za základ vzaté nebyly spolehlivé; authentických dat o skutečných důchodech Vojenské Hranice tehdy nebylo. Dle spolehlivých dat, jež získány byly po dobu uherské správy, jsou příjmy z Vojenské Hranice docházející takové, že by odůvodňovaly toliko 0·8% příspěvek k úhradě společných výdajů; tím jsou země uherské za praecipua 2% vlastně každoročně o 1·2% zkráceny.

Opírajíc se o tyto věcné a nad to ještě o formální důvody, že praecipuum znesnadňuje technicky výpočty společné kvoty i výpočty mezi Uherskem a Chorvatskem, vyslovila uherská kvotová deputace požadavek, aby na příště praecipuum 2% bylo odstraněno a kvota rozdělena mezi Rakousko a Uhersko, aniž by v tomto poslednějším Vojenská Hranice zvláště byla rozlišována.

Co se týče určitého klíče, jak by společné náklady mezi obě polovice měly býti rozděleny, vypočetla kvotová deputace uherská, že za základ měly by vzaty býti z periody 1876 až 1885 tyto sumy hrubých příjmů:

v Rakousku . 2.894,018.717 zl., čili roční průměr . 321,557.635 zl.,
v Uhersku . 1.225,278.340 » » » » . 186,142.037 »

Klíč kvotový by dle tohoto uherského výpočtu měl býti 70·25 : 29·75, čili zaokrouhleně 70 : 30.

Návrhem tohoto klíče, ovšem bez dřívějšího 2% praecipua, končilo poselství uherské kvotové deputace. Žádala tedy uherská deputace, aby společné břímě pro Rakousko zvýšeno bylo o 1·4% a o tolikéž sníženo břímě uherské.

* * *

Rakouská kvotová deputace odpověděla na uherský návrh poselstvím ze dne 24. března 1887. Velmi zdvořile poděkovala napřed uherské deputaci za to, že tato podnikla první krok, aby docíleno bylo shody. Na požadavek, aby uherské praecipuum 2% bylo zrušeno, odpověděla rakouská deputace prostě, že o takové proposici nemůže vůbec jednati. Říšská rada, která ji byla vyslala, udělila jí mandát, aby jednala o způsobu příspěvků obou polovic k úhradě společných vydání jen potud, pokud způsob příspěvků

těch není ještě zákonně stanoven. Pouštěti se v jednání o způsobu příspěvků již zákonem stanovených nemá rakouská delegace práva.

Takovým zákonně již stanoveným příspěvkem jest 2% uherské praecipuum. Toto praecipuum bylo ujednáním mezi oběma polovicemi z r. 1871 trvale stanoveno bez ohledu na kvotový poměr, který někdy bude platným. Smlouva, kterou stanoveno bylo praecipuum, jest tedy samostatnou i nemají na ni vliv předpisy, které platí o stanovení kvoty. Rakouská deputace může tedy jednati s uherskou deputací jen o kvotě, kdežto praecipua dotýkati se nesmí; to musí zůstati nezměněno a mimo vše jednání deputací. Na tom nic nemění státoprávní příslušnost Vojenské Hranice. Rakouská deputace beze všeho uznala, že beze vší pochybnosti patří Vojenská Hranice k Uhrám, ale nemohla nikterak pochopiti, že by tento státoprávní poměr měl míti nějaký vliv na finanční ujednání mezi oběma polovicemi, pokud se týče, že by za poměru toho dřívější finanční ujednání nemohlo na dále býti zachováno v platnosti.

Pokud šlo o číselné určení kvotového klíče, počítala rakouská deputace trochu jinak než deputace uherská. Byly sice pro výpočty ty přijaty stejné zásady, ale při podrobnostech vykládala každá deputace zásady ty přirozeně ve prospěch zájmů, jež zastupovala. Nelze zde pouštěti se v podrobný rozbor výpočtů obou stran; postačí, uvede-li se, že dle výpočtů rakouské deputace pro stanovení klíče měly býti vzaty za základ tyto sumy příjmů:

	perioda 1876—1885	roční průměr
Rakousko . . .	2.287,944.980 zl.,	. . . . 228,794.498 zl.
Uhersko	1.188,648.983 »	. . . . 118,864.898 »

To znamenalo by v procentech:

pro Rakousko	65·81%
pro Uhersko	34·19%

Rakouská delegace končila proto své poselství těmito návrhy: 1. Dosavadní praecipuum 2% společných výloh, jež slouží odečísti k tíži uherské polovice, dlužno i na příště zachovati. 2. Čistý výnos celní prohlašuje se za společný i dlužno zachovati režijní paušály celní, dříve vyměřené. 3. Ostatní neuhrazené společné náklady mají rozvrženy býti v poměru 66 : 34 na obě polovice. 4. Ustanovení ta mají platiti pro dobu od 1. ledna 1888 do 31. prosince 1897.

* * *

Jaký bude konečný výsledek porad kvotových deputací, nemohlo býti po těchto praeludiích nijak pochybno. Dosavadní kvotový klíč, i když počítalo se uherské praecipuum 2% za Vojenskou

Hranici, byl . . . . . 68·6 : 31·4
uherská deputace nabízela klíč . 70 : 30
rakouská zase klíč . . . . . 66 : 34.

Bylo tedy patrno, že deputace srovnají se na konec na starém poměru, který ležel na cestě mezi oběma nabídkami skoro uprostřed. Ale jednání přes tuto jistotu o konečném výsledku nemohlo býti jen tak zhola skončeno, aby nezdálo se, že deputace hájily chabě zájmy jim svěřené. Jednalo se tedy dále. Slovo měla deputace uherská.

V poslání ze dne 5. dubna 1887 odpovídala tato deputace tonem velmi podrážděným. Největší část odpovědi byla polemikou proti stanovisku rakouské deputace, že o praecipuu nelze jednati. Uherská deputace přečetla si prý s pozorností odpovídající důležitosti tohoto předmětu příslušné zákony, ale nemohla nalézti v nich ni stopy takového kompetenčního obmezení deputačního. Naopak uherská deputace, majíc zření k příslušným zákonům, shledala, že kvotové deputace mohou jednati o všech otázkách, týkajících se příspěvků k úhradě společných výdajů; vždyť deputace nemají práva rozhodovati, nýbrž toliko činiti návrhy, o kterých rozhodují parlamenty, které zkoumají, pokud deputace pohybovaly se v oboru své působnosti. Tím tonem pokračovaly vývody uherské deputace, kritisujíce ostře neoprávněnost stanoviska rakouské deputace. Kritika ta — pokud šlo o formální stránku, nikoliv o věc samu — byla — jak nepředpojatě dlužno doznati — úplně oprávněnou. Měly-li deputace právo jednati o kvotním klíči vůbec, měly samozřejmě právo zahrnouti v to i otázku praecipua. Nechtěla-li rakouská deputace měniti něčeho na praecipuu, bylo její povinností, odpověděti na návrh uherský zcela otevřeně prostým nikoliv, ne ale skrývati se za hradbu formální nepříslušnosti. Toto formální stanovisko nejen nebylo zcela důstojné, nýbrž nedalo se ani do konce jednání uhájiti.

Uherská deputace, poznávajíc, že další písemné jednání nevedlo by k cíli, navrhla rakouské deputaci společnou schůzi. Tato konána byla ve Vídni dne 15. dubna 1887. Uherská deputace vyslovila ochotu, přistoupiti ku klíči 68·6 : 31·4, bude-li praecipuum odstraněno. Rakouská deputace namítala, že by odstraněním kvoty tato polovice mohla býti poškozena, zvláště kdyby v budoucnosti někdy vypočtena byla kvota na základě jednostranných výkazů; jen při zvýšeném příspěvku uherském mohlo by Rakousko k odstranění praecipua přivoliti. Potom bylo se strany rakouské navrženo, aby prozatím zachován byl sice dosavadní stav, ale vyslovena pro příští úpravu kvoty ochota, že Rakousko zásadně přivolí k odstranění praecipua, bude-li navržen nějaký způsob, kterým chráněno by bylo Rakousko i pro budoucnost před zkrácením. Na to odpovídalo se zase se strany uherské: buď lze takový způsob najíti, pak staniž se to ihned; není-li to však možné,

bylo by zbytečno oddávati se nějakým illusím. Na zvýšení kvoty aspoň o 1·1 (67·5 : 32·5) nechtěli Uhři nikterak přistoupiti.

Jednání toto musilo skončiti bez výsledku, protože Uhři chtěli sice odstranění praecipua, ale bez jakékoliv oběti, rakouská deputace však musila trvati na takové náhradě za tuto koncessi, aby Rakousko nebylo poškozeno. Deputacím — nechtěly-li se rozejíti bez určitého usnesení — nezbylo jiného než shodnouti se, aby status quo zachován byl po další desítiletí (příl. 392, sesse X.).

Jakmile kvotové deputace skončily svá jednání, předložily vlády parlamentům osnovy zákonů, dle kterých dosavadní způsob příspěvků k úhradě společných nákladů beze změny obnoven měl býti na dalších deset let. Osnovy ty byly rychle projednány (příl. 402, sesse X.). V rakouské poslanecké sněmovně přijata příslušná osnova dne 13. května 1887 (prot. o schůzi 153, sesse X.), v uherském sněmu dne 14. května 1887.

Tak uskutečněn rakouský zákon ze dne 21. května 1887 ř. z. č. 47, jemuž odpovídá v Uhrách článek XXIII. zákonů z r. 1887.

Prodloužení privileje rakousko-uherské banky.

Jednání o obnově celního a obchodního spolku rakousko-uherského i o kvotě byla celkem klidná. Vládní předlohy projednány ve výboru i v plné sněmovně způsobem věcným. Ani opposice, jež dovedla každé vhodné příležitosti využitkovati, aby působila vládě a majoritě rozpaky, neodvážila se vystupovati při těchto předlohách příliš ostře opositně, naopak súčastňovala se jednání způsobem, za kterého nebylo lze v sněmovně rozlišovati mezi stranami vládními a opositními.

Nesnáze vznikly u předlohy, kterou měla prodloužena býti privilej rakousko-uherské banky. Předloha tato byla pro vládu bolestínem v souboru předloh vyrovnavacích. A přece při vyrovnání nešlo o nějaké zásadní změny v organisaci banky oproti říši neb oběma polovicím. Zásadní otázky ty byly vyřízeny již při vyrovnání z r. 1878. Uherským přáním, aby správa bankovní byla dualisována, bylo tenkráte již vyhověno, takže při obnově vyrovnání šlo vlastně jen o otázky bankovní techniky se týkající. Ba ani volání, aby Uhry zřídily sobě samostatnou cedulovou banku, neozývalo se z druhé polovice k nám. A přece u nás nesnáze s předlohou bankovní! Nesnáze ty způsobeny předloze bankovní v rakouském parlamentu nikoliv snad od stran opositních, nýbrž od jedné z čelných stran vládních, od poslanců českých. Tomuto jinde vzácnému zjevu, že vláda byla nucena hájiti svoji předlohu nikoliv proti opositi, k jejímž přirozeným úkolům náleželo přece vládu vždy potírati, nýbrž proti části vlastní majority,

jež vládu obětavě podporovala, nemůžeme se dnes příliš diviti; vláda Taaffova patří minulosti, i jest proto snáze možno oceniti klidněji a nestranněji význam jejího působení. Vláda ta neclitěla neb nesměla vybočiti z kolejí, po kterých pohybovaly se předcházející vlády, řídíce běh státních záležitostí. Mnohé předlohy této vlády odpovídaly proto mnohem více názorům a zásadám stran druhdy vládnoucích, nyní do oposice stlačených, než názorům a zásadám stran v železném kruhu spjatých. Tím vysvětliti lze za vlády Taaffovy tak častý zjev, že vládní předlohy setkávaly se mnohdy s odporem nikoliv ve stranách opposice, nýbrž ve stranách vládních, a že strany vládu podporující musily na vládě teprve vymáhati splnění svých tužeb, kdežto strany opposiční o splnění svých požadavků ani starati se nemusily. Bylo by těžkou nespravedlností, kdyby vina za tento stav přičítána byla chabosti stran majoritních. Majorita byla v mnohém ohledu málo mocnou. Třeba změnily se poměry v parlamentě, exekutivní aparát zůstal přes tuto změnu nedotčen; celý aparát exekutivní ovládán byl týmž duchem a pracoval týmž směrem, jako za vlád Taaffovi předcházejících. A exekutiva měla vždy a má i dosud v Rakousku vliv téměř neobmezený, tedy o mnoho mocnější než kterýkoliv parlament, kterákoliv většina. Proto také v Rakousku žádná majorita v parlamentu, nechť složena bude jakkoliv, nebude dotud míti příslušného, principu konstitučnímu odpovídajícího vlivu, dokud celý aparát exekutivní nebude podroben — ne snad jen na papíře, nýbrž opravdově — kontrole parlamentu.

Prosté nastolení parlamentární vlády — jak o tom tu i tam se sní — nezjednalo by ještě nápravu. Ministři — parlamentární či neparlamentární — přicházejí i odcházejí. Ale v kancelářích ministerských pevně zakotven, odolávaje všem změnám v osobách přechodních ministrů, vládne starý systém, který nelibě přihlíží ku kvasivému víření v životě jednotlivých národností, nejsa s to, aby pochopil, jaká tvůrčí, veškeren státní život oplozující síla by mohla z tohoto kvasu býti vybavena. V tomto systému odchovány v řídících kancelářích exekutivních starší generace, v témž systému odchovávají se též generace nastupující. Tímto systémem vysvětliti lze tak mnohé, z malých na pohled příčin vznikající konflikty mezi jednotlivými skupinami obyvatelstva neb mezi jednotlivými národnostmi. Včasný, třeba ne značný ústupek exekutivy mohl tak často uhasiti hned v zárodku jiskry, jež vznítily později pravé požáry. Než marno tu žalovati!

Takovéto myšlénky mimoděk vnucují se tomu, kdo zabývá se jednotnými fásemi parlamentárního vývoje v Rakousku. Právě vládní předloha, kterou prodloužena měla býti privilej rakousko-uherské banky, podávala důkaz o nonchalanci, s jakou ignorovány byly zájmy a city národní, nikoliv snad ministry — ti se podrobnostmi nemohli zabývati — nýbrž v kancelářích ministerských, ve kterých předloha byla vypracována.

Požadavky českého národa, jehož poslanci byli četnou a důležitou součástí parlamentární většiny, oznámeny byly vládě tak včasně, že při přípravných jednáních s uherskou vládou mohlo k nim býti přihlíženo. Nebylo lze se vymlouvati, že české požadavky předneseny byly pozdě. Pražská obchodní a živnostenská komora tlumočila české požadavky, jež byly při nové úpravě poměrů rakousko-uherské banky kladeny, pamětním spisem, datovaným dne 24. července 1885. Generální rada rakousko-uherské banky podala vládě žádost za prodloužení privileje teprve koncem října 1885. Vyjednávání mezi oběma vládami o záležitostech vyrovnavacích skoncováno bylo teprve dne 2. dubna 1886. Bylo tedy času dosti, aby o požadavcích těch bylo jednáno. Pravda, že mezi českými požadavky byly některé takového obsahu, že politická moc národa a jeho poslanců nebyla ještě tak vyspělou, aby dovedla překonati odpor jim kladený. Ale byly mezi požadavky těmi i takové, proti kterým nebyl kladen nepřekonatelný odpor, požadavky, proti kterým ani uherská vláda ani banka sama nebyly by bývaly činily námitek, jen kdyby v elaborátech, jež byly substrátem jednání, bylo k požadavkům těm přihlíženo. Ale to právě bylo tak pokořující pro český národ, že i splnitelné požadavky jeho byly ignorovány. Kdož mohl se potom diviti, že čeští poslanci nemohli potlačiti své rozhořčení, a že rozhořčení to proniklo do všech vrstev národních, jevíc později i pronikavé účinky politické. Žehrá se tak rádo na národnostní přecitlivělost, šovinismus; ale jednání o nových stanovách rakousko-uherské banky bylo klassickým takřka příkladem, jak vinu toho nelze vždy svalovati na národ sám, nýbrž na ty, kdo nedovedou smýšlení národa pochopiti a oprávněné snahy jeho přiváděti v soulad s chystanými reformami.

* * *

Vládní předloha o rakousko-uherské bance (příl. 174, sesse X.) neobmezovala se jen na ustanovení, dle kterého privilej, bance již dříve udělená, měla prodloužena býti na dobu od 1. ledna 1888 do 31. prosince 1897. Banka přála si, aby při této příležitosti změněna byla celá řada ustanovení bankovních stanov. Vláda rakouská i uherská přišly přání tomuto vstříc. Byly tedy parlamentům podány předlohy, kterými stanovy rakousko-uherské banky v některých velmi důležitých ustanoveních měly býti změněny. Nehledíc k některým méně důležitým, mnohdy jen formálním neb stylistickým změnám, šlo o tato důležitější ustanovení:

Trudné zkušenosti, získané v Rakousku z dob, kdy stát neobmezeně používal cedulové banky k svým úvěrním operacím, kdy stát žil s bankou v divokém manželství, vykořisťuje úhradu téže v úplné bezstarostnosti o bezpečnost majitelů bankovek, byly příčinou, že do stanov bankovních pojata byla ustanovení se zřejmou tendencí, aby obchodní styky mezi státem a bankou co

nejvíce byly zúženy. Tento smysl mělo ustanovení stanov, že generální rada rakousko-uherské banky smí směnky podané finanční správou rakouskou neb uherskou přijmouti k eskomptu jen tehdy, stane-li se příslušné usnesení generální rady ve schůzi za přítomnosti aspoň devíti členů a většinou dvoutřetinovou. Toto ustanovení přála si banka vypustiti. Především poukazovala banka na to, že obchodní styky státu s bankou jsou skrovné. Dále zdálo se býti neodůvodněné, aby v stanovách banky zůstalo ustanovení, posuzující s takovou skepsí úvěr státní. Netřeba státu klásti těžší než komukoliv jinému, podmínky, když týž eskomptovati chce u banky dobré směnky, jež získává finanční správa, prodávajíc sůl a sečkávajíc daň cukerní a lihovou. Mimo to přála si banka, aby pro stát směla obstarávati komisionářské obchody, pokud by při tom současně neposkytoval se státu úvěr. Těmto přáním bylo ve vládní předloze vyhověno.

Jinou změnou bankovních stanov vyhověno mělo býti požadavku v kruzích zemědělských tehdy živě přetřásanému, aby levnější úvěr u cedulové banky stal se i zemědělství přístupným. Mělo se toho dojíti tím, že směnky z kruhů zemědělských přicházející připuštěny by byly k eskomptu a lombardu u rakousko-uherské banky. Dosavadní stanovy obsahovaly o eskomptu směnek předpis, že generální rada určuje, kolik podpisů na směnce se nacházejících pocházeti má od protokolovaných firem. Dle tohoto předpisu mohla banka eskomptovati jen takové směnky, na kterých aspoň jeden podpis náležel firmě protokolované. Jiné směnky, nevykazující ni jediného takového podpisu, nemohly býti připuštěny k eskomptu, třeba vydány byly na základě skutečných obchodů a majetkové poměry směnečných dlužníků poskytovaly dostatečných záruk. Nebyly tedy připuštěny k eskomptu směnky pocházející z obchodních styků mezi majiteli zemědělských objektů. Tomu odpomoženo mělo býti tím, že vypuštěno ze stanov ustanovení, dle kterého určovala generální rada, kolik podpisů protokolovaných firem na směnce se má nacházeti.

Tím nebylo by však bývalo vyhověno zcela přáním zemědělským. Neboť k eskomptu připuštěny mohou býti směnky vydané na krátkou, t. j. tři měsíce nepřekročující lhůtu. Hledíc k povaze výroby zemědělské, jest obmezení úvěru v tomto odvětví na tak krátkou dobu nepraktické. Měl-li zemědělským kruhům na základě směnečných obchodů poskytnut býti úvěr u rakousko-uherské banky, bylo třeba opatření, aby úvěr ten poskytován mohl býti na základě směnek i na delší lhůtu vydaných. Tomu vyhověno bylo tím, že rozšířeno bance právo lombardu. Do stanov vřaděn předpis, že banka smí poskytovati zápůjčky, přijímajíc v zástavu směnky vydané na lhůtu nepřekročující šest měsíců. Toto právo lombardní rozšířeno bylo ještě dále na dluhopisy obcí a jiných korporací, podrobených dozoru úřednímu i oprávněných rozepisovati přirážky, jakož i na dluhopisy úvěrních

ústavů, které pro účely obcí neb takových korporací oprávněny jsou dle stanov dluhopisy ty vydávati.

Nejdůležitější změnou, která ve stanovách rakousko-uherské banky měla býti provedena, bylo nové ustanovení, týkající se úhrady této banky. Tato změna byla vlastním těžištěm vládní předlohy. Banka dala si také záležeti na tom, aby změnu tu náležitě odůvodnila.

Jest sice z předních povinností cedulové banky, aby pro své bankovky chovala v každé době kovovou úhradu; zrovna tak důležitou jest však povinnost cedulové banky, aby sloužila za velkou peněžní reservu pro veškeren obchodní úvěr obvodu svého působiště. Celý systém úvěrní spočívá na předpokladu, že za dobré směnky lze u cedulové banky obdržeti kdykoliv hotové peníze. Od prvního obchodníka, který na místě peněz za své zboží přijímá směneční akcept, až k největším peněžním ústavům v hlavních městech spolehá každý na to, že bude moci směnku udati. Veškeren kupecký úvěr zakládá se tak na tom, že má pevný základ v diskontních obchodech cedulové banky, která opírá se o sebe samu, nejsouc odkázána na pomoc odjinud. Lze proto pochopiti neklid, jaký vzmáhá se v kruzích obchodních, kdykoliv banka cedulová blíží se k hranicím své úvěrní způsobilosti. Rakousko-uherská banka byla vždy toho dbalou, aby pro takové případy sesílila své reservy; nicméně nastaly již případy (říjen 1882, říjen 1883, prosinec 1884), že banka hnedle byla by bývala nucena odmítati žádosti o úvěr. Jest tedy třeba, aby provozovací prostředky banky byly sesíleny. Akciového kapitálu banky (90 mil. zl.) nelze užiti k bankovním obchodům, protože část z něho (80 mil. zl.) zapůjčena byla státu a ostatek (10 mil. zl.) uložen je v nemovitostech. Reservního fondu (18 mil. zl.) nelze již se zřetelem na statutární účel upotřebiti k běžným obchodům. K provozování obchodů bankovních má tedy banka pohotově toliko kontinget bankovek, jež má právo vydati bez úhrady kovové.

Tento kontingent kovové neuhražených bankovek, který v privilegii rakouské národní banky z roku 1863 ustanoven byl na 200 mil. zl. a zůstal od té doby nezměněn, jest pevným, nehybným, určuje nejkrajnější mez prostředků, které může banka obrátiti k provozování bankovních obchodů. Mez tato jest nepošinutelnou, ježto banka výdaj bankovek rozmnožiti může toliko zvýšenou kovovou úhradou.

Nepřekročitelná hranice kontingentu neuhražených bankovek zbavuje banku také možnosti, aby vydatnějším pěstováním obchodu girového a depositního shromažďovala větších peněžních prostředků k svým obchodům, jak mohou to jiné cedulové banky (francouzská, anglická, německá) činiti.

Předpisy francouzské i německé říšské cedulové banky, týkající se úhrady, liší se od předpisů rakousko-uherské banky.

Při předcházejícím vyrovnání bylo ustanoveno, že tento státní dluh 80 mil. zl. splácen má býti z podílů na čistém zisku rakousko-uherské banky, který dle stanov měl připadnouti oběma říšským polovicím. Dlužno zde opakovati, že čistý zisk banky měl býti rozdělen (dle § 102. stanov) takto: Nejprve 5% akcionářům; ze zbytku potom 10% reservnímu fondu; z dalšího zbytku doplniti dlužno akcionářům dividendu na 7%; to, co i potom ještě zbude, rozdělí se na dvě polovice, z nichž první přidá se akcionářům, druhá pak oběma státním správám dle klíče 70 : 30. Z tohoto podílu, jejž státní správy takto obdržely, splácen dluh 80milionový. Zbytek dluhu, který po uplynutí desítiletého privilejebankovního nebyl by ještě uhrazen, mělo dle vyrovnání z roku 1878 zaplatiti Rakousko sice na vlastní účet, Uhry měly mu však přispěti na to 30% v padesáti nezúročitelných lhůtách ročních.

K tomuto v r. 1878 předpokládanému zaplacení nedošlo. Mezi oběma vládami stala se dohoda, aby dřívější poměr (zákon ze dne 27. června 1878, ř. z. č. 64) byl prostě prolongován na dobu, po kterou bude trvati privilej banky. Novotou bylo toliko to, že k splácení dluhu 80milionového měly sloužiti nejen podíly státní z čistého zisku bankovního, nýbrž nad to ještě nová 5%ní daň, kterou banka měla zapravovati z kontingentu neuhrazených bankovek, sumu 200 mil. zl. převyšujících.

* * *

Změny, které v statutu banky rakousko-uherské navrhla vláda, přijaty byly i sněmovním výborem (příl. 337, sesse X.). K sporným náhledům zavdala podnět chystaná novota, aby připuštěny byly k lombardu bankovnímu směnky s platební lhůtou až do šesti měsíců. Minorita ve výboru byla náhledu, že obcházeti se má ustanovením tím předpis, obmezující eskompt na směnky s platební lhůtou ne delší tří měsíců. Majorita pokládala však lombard takových směnek za žádoucí nejen v zájmu zemědělství, nýbrž v zájmu i jiných odvětví výrobních. Dle provenience směnek v bankovních portefeuillech se nacházejících bylo totiž zjištěno, že i v mnohých odvětvích průmyslových a obchodních obvykly jsou směnky s delší než tříměsíční splatností. Tak jest delší platební lhůta směnečná obvyklou v obchodních stycích ku př. při cukru, obilí (4měsíční), při lihu, zboží konfekčním (4—5měsíční), při zboží koženém, vlně, přízi, dříví a j. (4—6měsíční), při mouce (4½měsíční), při zboží lněném, galanterním, papíru (5—6měsíční), při zboží bavlněném, hedbávném, suknu (6měsíční) atd.

Nepopulárním ve veřejném mínění byl návrh, dle kterého rozšířeno bylo oprávnění banky vydávati neuhrazené bankovky. Také ve výboru někteří členové brojili proti tomuto návrhu.

Majorita spatřovala však v 5%ní dani z neuhrazených bankovek, nad sumu 200 mil. zl. vydaných, bezpečnostní ventil, aby banka rozšířeného práva nezneužila. Mimo to poukazováno jednak na známé zkušenosti, jichž systémem Peelovým při anglické bance bylo získáno (suspense akt Peelových v letech 1847, 1857, 1866), jednak k příznivým výsledkům, jichž docíleno v Německu kvotním systémem při tamní říšské bance.

Také káráno bylo ve výboru, že povoleno má býti bance, aby tato devisy do výše 30 mil. zl. započítala do kovové úhrady. Právem vytýkáno bylo, že taková výhoda nemá býti povolována bance zařízené na platy hotovými; třeba pak v Rakousko-Uhersku měly bankovky nucený oběh, banka má svým ústrojím připravena býti, aby nucený oběh kdykoliv mohl býti odstraněn. Vpočítání devis do kovové úhrady pokládáno za překážku pro možnou úpravu valuty. Majorita však nesdílela tohoto názoru, majíc za to, že úpravy valuty nelze tak brzo se nadíti a že při notorické povaze bankovních devis nehrozí z toho nižádná újma pro bezpečnost bankovek.

Příležitosti změny bankovních stanov mělo dle náhledu minority výborové použito býti, aby zvýšen byl podíl státu na čistém zisku bankovním. Dle předpisu až do té doby platného stal se stát účasten čistého zisku teprve tehdy, když akcionáři banky obdrželi dividendu 7%ní. Minorita výboru navrhovala, aby toto účastenství státu počínalo již při dividendě 6%ní. Minorita mohla právem dovolávati se toho, že poslanecká sněmovna již při vyrovnání z r. 1878 přijala předpis téhož obsahu, že však k tomu nedošlo proto, že panská sněmovna zvýšila akcionářům dividendu na 7%, aniž by toto své usnesení nějak byla odůvodnila. Byl proveden výpočet, že v případě, kdyby bylo to bývalo zůstalo v r. 1878 při usnesení poslanecké sněmovny, dluh 80 mil. byl by do roku 1885 se snížil o 3,153.871 zl., kdežto následkem usnesení panské sněmovny skutečně zmenšen byl dluh ten jen o 596.613 zl.; rozdíl za dobu 1879—1885 v neprospěch státu činil 2½ mil. zl., t. j. průměrně ročně 300.000 zl. Pro akcionáře neznamenalo by to přílišné újmy; průměrná roční dividenda v době 1879—1885 činila 6·85%, kdežto při vyšším účastenství státu dle návrhu poslanecké sněmovny byla by činila 6·44%, tedy méně jen o 0·41%, což representuje při každé akcii znějící na 500 zl. roční úbytek 2 zl. 46 kr. Zúročení 6·44% sluší pokládati za dostatečné i v tom případě, béře-li se za základ nikoliv nominelní či skutečně splacená cena akcie 600 zl., nýbrž kurs téže 850 zl.; za tohoto kursu zúrokuje se akciový kapitál bankovní 4½%. Majorita výboru nepřistoupila však k návrhu minority jednak proto, že banka bezúročnou zápůjčkou 80 milionů poskytuje státu cennou výhodu, jednak že dividenda bankovní při kursu akcií znamená toliko 5%ní zúročení kapitálu na zakoupení akcií věnovaného.

Banka rakousko-uherská pochodila při jednáních mezi oběma vládami a potom v sněmovním výboru velmi dobře. Při této

opravě bankovního statutu nešlo vlastně ani o požadavky, jež by v zájmu veřejném, v zájmu státu a obyvatelstva na banku měly býti kladeny, nýbrž naopak o soukromé požadavky banky, aby obchody její byly výnosnější. Zkrátka při celé této reformě poměrů rakousko-uherské banky příliš zjevně a neomaleně tlačila se v popředí horečná snaha této banky, aby zabezpečila si nejvyšších soukromohospodářských prospěchů. Banka chtěla si takřka nahraditi to, co při předcházejícím vyrovnání nemohla dosáhnouti. Při vyrovnání z r. 1878 a jistou dobu před tím prochvívala vzduchem hesla o samostatné cedulové bance uherské. Banka musila napnouti své síly k tomu, aby za obětí co nejmenších upravila své ústrojí do formy, jež by vyhovovala druhé polovici a odvrátila tuto od plánu směřujícího k osamostatnění cedulového bankovnictví. Této starosti byla banka tentokráte zbavena. Byly sice tu i tam v publicistice i v některých hospodářských korporacích podniknuty pokusy, aby sešikováno bylo veřejné mínění pod prapor hesla státní banky cedulové. Ale pokus ten selhal. I v širokých vrstvách lidových, jež dají se tak snadno svésti populárním heslem, mimoděk se tušilo, že, i kdyby nevadila dualistická forma říše, těžkým by byl převod akciové banky cedulové ve státní v dobách neupravené valuty.

Mohla tak banka, jsouc beze starostí o svoji budoucnost, s plným důrazem obrátiti svoji pozornost k tomu, aby hájila své výdělkové zájmy. A to se jí také tentokráte v plné míře podařilo. Změny stanov, jež provedla, znamenaly od počátku až do konce téměř vesměs hmotné výhody pro banku.

Změna ve způsobu úhrady (čl. 84. stanov) poskytla bance možnost, aby rozmnoženou zásobou neuhrazených bankovek vydělávala. Banka mohla 30 mil. zl. uložiti v devisách, postavených na roveň drahému kovu (čl. 111.), a vydělávati takto. Bance dovoleno, aby ze sumy obíhajících bankovek odečtla sumu státovek v její pokladnách se nacházejících (čl. 110.); to znamenalo v podstatě rozmnožení bankovních prostředků k výdělku. Působnost banky byla rozšířena v oboru eskomptu a lombardu (čl. 56., 60., 75.), a tím rozšířena příležitost k výdělku. Na úkor reservního fondu povoleno bance sesíliti fond pensijní (čl. 102.), ač by poslednější fond dotován měl býti z čistého zisku bez zkrácení fondu reservního na účet akcionářů. Funkcionářům banky povoleny byly výhody (čl 28., 33.). Naproti těmto výhodám dovedla banka vyhnouti se z cesty obchodům se stanoviska národohospodářského důležitým, které však by banku příliš tížily a mnoho její prostředků vyžadovaly (obchod girový, warrantní). Dále nebylo ničeho připraveno se strany banky, aby mohlo přikročeno býti k úpravě valuty. Za to, že stát bance prodloužil nově privilej na dalších deset let, nedostalo se mu žádné náhrady.

* * *

Na takovou úpravu, poskytující na jedné straně bance tolik, veřejnému zájmu na druhé straně tak málo výhod, musili zvláště trpce žalovati ti, kdo úpravou tou byli sklamáni. Sklamanými byli poslanci čeští na říšské radě, ježto v návrhu nových stanov bankovních nebylo na české požadavky nijak pamatováno.

Stala se již zmínka o tom, že z české strany kladeny byly na rakousko-uherskou banku určité požadavky, jež tlumočila obchodní a živnostenská komora v Praze za součinnosti s komorami v Budějovicích a v Plzni pamětním spisem ze dne 24. července 1885, č. 2698. Zásadní požadavky tímto pamětním spisem kladené byly tyto:

Pro Čechy vyhrazen budiž z prostředků bankovních pevný kontingent ročních 50 miljonů zlatých. Pro administrativní řízení bankovních obchodů v Čechách zřízena budiž v Praze hlavní filiálka s ředitelstvím; síť filiálek banky v Čechách pak budiž dostatečně rozmnožena. Obchodním a živnostenským komorám dlužno vyhraditi patřičný vliv na sestavování sborů censorských. Záložnám poskytován budiž rozsáhlejší měrou úvěr rakousko-uherskou bankou. Banka nechť postará se o to, aby mohla udělovati zápůjčky na warranty a pěstovati obchod girový. V úřadování banky, v tiskopisech bankou vydaných, též na bankovkách zachovávati dlužno rovnoprávnost národní.

Požadavky tyto byly obšírně odůvodněny. Ukázáno k tomu, že v Čechách panuje citelný nedostatek všestranně rozvětveného úvěru, jehož ukojení obstarává všude jinde cedulová banka. Jmenovitě nestará se rakousko-uherská banka o dostatečný rozvoj obchodu girového a clearingového, jako jiné banky (Francie, Anglie), činíce právě těmito obchody obrat zboží neodvislým od množství obíhajících platidel. Umísťujíc úvěrní prostředky, nebéře rakousko-uherská banka stejnoměrného zřetele ke všem činitelům po celé říši, kteří na její úvěr právem činiti mohou nárok. Ve všech peticích za příležitosti obnovy bankovního privileje z Čech podaných trpce žalováno na to, jak nedostatečně a nestejnoměrně obstarává banka tuzemské potřeby úvěrní. Číselně bylo vypočteno, jak z úhrnné dotace rakousko uherské banky pro obchody eskomptní a lombardní připadalo na Čechy průměrně méně než se zřetelem na rozhodující v té příčině poměry mělo připadnouti. Ale i v Čechách samotných nerozděluje se dotace bankovní spravedlivě. V obvodu německých filiálek povolováno hojněji úvěru, než v obvodu filiálek českých. Komora výslovně prohlašovala, že čísla taková nemohou býti výsledkem pouhé náhody, ježto nelze předpokládati, že by střed království, do kterého sbíhá se koncentricky veškerá hospodářská činnost země, nejevil v ohledu úvěrním žádných větších potřeb nežli periferie, nýbrž naopak, že by vykazoval potřebu ještě menší. Že výrobě a obchodnímu ruchu zejména v středních Čechách nedostává se prostředků úvěrních v míře dostatečné, dokazuje

vznik a rozvoj českých záložen v krajích těch. Přirozená potřeba úvěru, neukojená s dostatek ústavem cedulovým, zjednala si sama silou elementární platnosti, snažíc se obtížnou cestou svépomoci dosíci toho, čeho jí se strany k tomu povolané odpíráno. V rámci svépomocných společenstev vyvinuly se ze záložen českých pravé lokální banky lidu, obstarávající z valné části i takové funkce úvěrní, které všude jinde obstarává ústav cedulový. Těmto záložnám dlužno opatřiti přístup k levnému zdroji úvěru, jaký čerpati lze z cedulového ústavu.

Provedení požadavku českého stran kontingentu nepůsobilo by nepřekonatelných obtíží. Byly by možnosti dvě: Buď by vynikající hospodářské postavení království Českého tou měrou došlo uznání, že by na rozdíl od ostatních zemí vyhradilo se Čechám vůči bance postavení výjimečné; anebo bylo by lze dosíci kontingentu pro Čechy vůbec jen tehdy, když by ve všech zemích předlitavských zavedl se současně princip pevných čili fixních dotací. V případě prvním nečinila by technická stránka kontingentu ani tolik obtíží, jaké zdál se působiti druhdy kontingent Uhrám vyhrazený. V případě fixních dotací jednotlivým zemím pak nastala by do jisté míry skutečná decentralisace cedulového bankovnictví, jež byla by pro celou říši žádoucí. Nesnáze, jež by snad z počátku stanovení pevných kontingentů činilo, bylo by lze překonati, když by třeba vzal se za základ pro určení potřeby normální v jednotlivých zemích desítiletý průměr posavadních dotací.

Hlavní filiálku v Praze přála si komora míti proto zřízenu, aby jednak úvěr stejnoměrně mohl býti v zemi rozdělován, jednak aby nedostatečná síť filiálek v Čechách v žádoucí míře byla rozmnožena. Ukazováno bylo k tomu, že rakousko-uherská banka co do počtu filiálek zaujímá mezi evropskými ústavy cedulovými jedno z nejposlednějších míst. Monopol bance té udělený měl v zápětí, že bance scházela konkurenční vzpruha, jež dohánělа by ji k stupňované obchodní činnosti rozmnožováním ústavů filiálních.

Další požadavky (pěstování obchodu warrantního, girového, vliv komor na jmenování censorů) byly tlumočeny též jinými obchodními komorami, zvláště důrazně komorou vídeňskou.

Nepřekvapovalo nikoho v Čechách, že jak v kruzích banky samé (srov. G. Leonhardt, Warrant als Bankpapier, Wien, 1886), tak v německém tisku sypaly se na české požadavky samé výtky. Požadavek samostatného kontingentu a hlavní filiálky pro Čechy prohlašován za požadavek státoprávní a takový, kterým dualistické ústrojí banky mělo by přeměněno býti v trialistické. Snaha komory pražské dle nepřátelských těchto hlasů pramenila prý toliko z národních aspirací, kterým scházel úplně věcný podklad hospodářský. Odpovídalo se zkrátka tenkráte zrovna tak, jak odpovídá se nám i dnes, kdykoliv zdůrazňujeme nějaký specifický český hospodářský požadavek; proto netřeba rozváděti odpovědi ty obšírněji, domyslíť se každý u nás jich obsahu. Uhoďme jen třeba dnes na podobnou strunu, ihned zazní tytéž nám nepřátelské tóny.

Zdá se, že v ovzduší hlučné tiskové kampaně, proti českým požadavkům namířené, nebylo se těchto požadavků dotčeno ani při jednáních rakouské vlády s bankou, ani při dalším jednání této vlády s vládou uherskou o nové stanovy bankovní. Teprve, když čeští poslanci vůči předloze, ignorující naprosto jich požadavky, vyslovili nepokrytě svoji nespokojenost a neochotu pustiti se v projednávání vyrovnacích předloh, nastalo vyjednávání mezi nimi, stranami majoritními a vládou. Jaký byl obsah a průběh těchto jednání, o tom mohli by podati podrobné vysvětlení jen ti političtí předáci, již se jednání toho súčastnili. Že jednání následkem odporu českých poslanců bylo tuhé, souditi lze z té zevní okolnosti, že vyrovnací předlohy předložené říšské radě — vyjímajíc předlohu celního tarifu — klidně odpočívaly; nebyly dány na denní pořádek jednání výborového, ač bylo původně snahou projednati vyrovnání ještě do konce r. 1886, aby nebylo třeba celní a obchodní smlouvu mezi Rakouskem a Uherskem vypovědětí Z debat v poslanecké sněmovně konaných vyčísti lze tolik, že rakouská vláda obrátila se na uherskou vládu, aby dodatečně vymohla na této souhlas k některým z českých požadavků, že však nepořídila, ježto patrně uherská vláda v tak pozdním stadiu nechtěla přivoliti k změnám.

Pražská obchodní a živnostenská komora, vidouc, jak její požadavky nedošly nijakého povšimnutí v předloze bankovního statutu, vystoupila v této otázce na veřejnost novým pamětním spisem z ledna 1887. Pamětní tento spis obsahuje věcnou odpověď komory na všechny útoky, jež proti jejím požadavkům byly podniknuty. Komora sama uznala, že vůči odmítavému stanovisku činitelů na osnově pracovavších, jakož i vůči obtížím, jež nebylo možno podceňovati, nelze se nadíti, aby ještě během parlamentárních porad vládní předloha doznala změn pronikavějších. Proto modifikovala své dřívější požadavky, rozlišujíc mezi takovými, které bylo by lze provésti ještě změnou neb doplňkem vládní předlohy, a pak takovými, jež by pro budoucí úpravu bylo třeba připravovati. V prvějším směru žádáno trojí: aby vládě vyhrazeno bylo právo konati vliv na vyměřování dotací jednotlivým filiálkám, dále aby vláda byla splnomocněna nařizovati bance, v kterých místech musí zřízeny býti bankovní filiálky, a konečně aby obchodním a živnostenským komorám poskytnuta byla dožadovaná ingerence na sestavování sborů censorských. Pro budoucnost pak kladen požadavek zásadní, aby po vypršení privileje bankovního odstraněn byl cedulový monopol bankovní a nahrazen byl systémem, vyhovujícím lépe hospodářským zájmům celého Rakouska; přípravy k takové změně systému měly zahájeny býti ihned, jmenovitě navrhována též anketa interessentů, mezi nimi i obchodních a živnostenských komor za účelem rozhodnutí, který systém bankovní měl by býti budoucně zvolen.

Se zřetelem na obtíže, jež čeští poslanci na říšské radě kladli bankovní předloze, byla majorita v nesnázích, z nichž za kulisami

parlamentu hledáno východiště. Byl to těžký úkol. Českým požadavkům bylo možno vyhověti jen změnou vládní předlohy; to však bylo nemožné, hledíc k ujednáním obou vlád. Jednání o bankovní předloze za poměrů těch uvázlo a opposice neopomijela při každé příležitosti škodolibě majoritě to vytýkati. Spasný prostředek, aby z tísnivé této situace otevřeno bylo východiště, nalezen konečně v návrzích referenta pro bankovní subkomitét, jež označovány byly potom jako »pactum Bilinského« (byť totiž poslanec Bilinski referentem o bankovní předloze). Návrh tento měl takovýto obsah: Stanovy bankovní přijímají se nezměněně, stane-li se v subkomitétu usnesení, dle kterého vláda ještě dříve, než bankovní předloha ve vyrovnacím výboru bude projednávána, vymůže na rakousko-uherské bance závazné a pro celou dobu obnoveného privileje platné ujištění, že splní jistou řadu požadavků, mezi nimiž nacházely se též některé české požadavky. Smysl tohoto návrhu byl tedy ten, že mimo povinnosti stanovami předepsané měly bance jakousi zvláštní úmluvou mezi vládou a bankou uloženy býti další ještě povinnosti, jež nebylo lze již vřaditi do stanov. Tyto zvláštním paktem bance uložené povinnosti měly zabezpečiti mimo jiné, že banka vyměřovati bude hospodářským a výdělkovým společenstvům (tedy i záložnám) úvěr zrovna tak, jako jiným uchazečům, že vyhlášky své uveřejňovati bude v zemských úředních listech i v zemských jazycích, že ve styku se stranami užívati bude řeči těchto a ve styku s úřady úředního jich jazyka, že ještě v letech 1888 a 1889 zřídí deset filiálek v místech, finančním ministerstvem jí označených, že ihned po zákonné reformě skladištní pojme do své působnosti eskompt a lombard warrantů.

Na tyto návrhy referenta ze dne 18. října 1886 přispíšil si finanční ministr s prohlášením, z něhož vysvítalo, že banka podmínkám těmto míní vyhověti.

Proti takovémuto postupu protestováno bylo hlasitě v německém tisku před Litavou i v uherském tisku za Litavou. Popíráno, že by některá z obojích vlád byla oprávněna, aby zcela jednostranně uzavírala takto smlouvy s bankou. Ale přes tyto protesty mrtvý bod v jednání o bankovní předloze byl překonán a předloha dostala se konečně do vyrovnacího výboru. Referent pak výtkám tohoto způsobu otupil ve své zprávě (příl. 337, sesse X.) ostří, prohlašuje, že šlo o to, aby dán byl výraz hospodářským i národnostním přáním z kruhů obyvatelstva vycházejícím, jež do stanov nemohla již býti pojata, a aby z vyjádření vlády a banky nabylo obyvatelstvo uspokojivého přesvědčení, že přání jeho budou respektována.

Ve výboru — jak již dříve bylo naznačeno — přijata byla předloha bankovní celkem nezměněně. Všechna přání, jež nebylo lze vřaditi do zákona samého, připojena byla obvyklým způsobem jako resoluce. Se stanoviska hospodářského žádány v resolucích

těch zákonná úprava skladištní a eskompt i lombard warrantů, pěstování obchodů girových bankou a zákonná úprava checků. Na česká přání odpověděno v resolucích vyzváním, aby počet bankovních filiálek byl co nejdříve rozmnožen, aby při vyhláškách úředních, ve styku s obecenstvem šetřeno bylo jazykové rovnoprávnosti. V jedné z těchto resolucí ukládáno bylo vládě, aby dohodnuvši se s vládou uherskou při nejbližší změně v zevní výpravě bankovek postarala se o to, by vedle německého textu označena byla na bankovkách hodnota i v jazycích neněmeckých.

Zajímavo stopovati, jak zápas českých poslanců při bankovní předloze přesunul se z hospodářského pole na pole národnostní. Na počátku jednání byly v popředí požadavky povahy hospodářské. Původní požadavky Pražské obchodní a živnostenské komory vyplývaly z poměrů hospodářských a byly také jen hospodářskými potřebami odůvodňovány. Požadavky ty byly potom odloženy, když některým z nich — ovšem jen méně zásadním — vyhověno bylo průběhem jednání v subkomitétu a ve vyrovnacím výboru. Pouze u jediného požadavku nespokojili se čeští poslanci se slibem, ve formu resoluce vtěleným, u požadavku českého textu na bankovkách. V té příčině podán byl minoritní návrh toho obsahu, aby v stanovách bankovních výslovně předepsáno bylo, že na bankovkách hodnota označována má býti i jinými jazyky než německým. Majorita sympatisovala sice s tímto návrhem, pokládajíc jej za spravedlivý, i vyslovila to také nepokrytě v motivech k předloze připojených. Jen proto nehlasovala pro český minoritní návrh, aby — jak výslovně prohlásila — neprotáhla rychlé projednání vyrovnání, jež se zřetelem na zájmy státu pokládala za nezbytné. Zajímavou byla předpověď, že tento požadavek, »který za tlaku dočasných poměrů politických jest neuskutečnitelným, průběhem příštího desítiletí bude lze uskutečniti bez zvláštních obtíží«, — předpověď, která také se splnila. Jen že přišlo toto splnění do Čech již pozdě. Nebylo již lze potlačiti u širokých vrstev českých vzpomínku na to, jak pronásledována byla česká slova »platí deset zlatých« na bankovkách. Když pak později česká slova objevila se opět na bankovce, nebylo z toho v Čechách nijaké radosti. Osvědčila se zase stará pravda. Právo, jež dobrovolně a v čas se přiznává, naplňuje oprávněného uspokojením a vděčností; právo však, jež oprávněný musí sobě teprve vynutiti, vzbuzuje v něm hořkost pro oběti, jež musily býti přineseny, aby získáno bylo jen to, co oprávněnému spravedlivě náleželo; čím větší pak tyto oběti, tím větší též hořkost.

* * *

V plné sněmovně projednávána předloha bankovní ve dnech 11., 12., 14., 15. a 16. března 1887 (protokol o 119.—123. schůzi sesse X.).

O českých požadavcích rozhodnuto bylo vlastně již ve výboru. Jestliže požadavky ty hájeny byly také v plné sněmovně, byl to zápas toliko »pour l'honneur du drapeau«. O výsledku nemohlo býti pochybnosti.

Hospodářské požadavky české hájil poslanec dr. Kaizl. Poukazoval na neoprávněnost snah odpůrců, aby těmto požadavkům vtlačena byla pečeť požadavků státoprávních a národnostních a tím způsobeny byly pochybnosti o věcné potřebě jich splnění. Již v roku 1847, jak řečník dovozoval, přiznáno bylo vládě právo, aby měla vliv na rozdělování bankovních dotací. Kontingent dotací pro určité území není ničím novým. V roku 1878 musil býti Uhrám kontingent povolen, nikoliv snad z příčin věcných, nýbrž proto, že nebylo lze politickému tlaku z Uher odolati. Kontingentování dotace bankovní není ani z daleka postulátem, který souvisel by se státoprávními a národnostními požadavky českými. Kontingent má býti jen nejostřejším prostředkem, kterým by banka byla donucena, aby pod nátlakem učinila to, co dobrovolně činiti se zdráhala, aby totiž, poskytujíc úvěr, více než dosud brala zřetel na zúčastněné české kruhy. Kontingentování dotace pro Uhry, jak výsledek ukázal, nemělo nižádných škodlivých následků. Také požadavek hlavního filiálního ředitelství v Praze jest ospravedlněným. Instituce podobné zavedeny byly u cedulové banky rakouské až do r. 1863 i není známo, že by byly se osvědčily jako škodlivé. Při vyrovnání z r. 1878 vyslovovány byly také velké obavy před škodnými následky, jaké bude míti zřízení nového ředitelství v Pešti; ale již tehdy začalo pronikati poznání (Herbst), že ve zřízení nového takového ředitelství nevězí nebezpečí. Namítá-li se proti tomu, že při existenci několika ředitelstev hrozilo by nebezpečí různých sazeb diskontních, přehlíží se, že takováto různost sazeb již existuje, jsouc důsledkem různých hospodářských potřeb jednotlivých území. České požadavky směřují k tomu, aby provedena byla decentralisace úvěru bankovního. Vše to, co s českého stanoviska se žádá, jest jinde, ve Francii, Italii, Německu, již zavedeno. Řečník nečinil v plné sněmovně žádného návrhu, aby českým požadavkům bylo vyhověno, jsa přesvědčen, že tlak skutečných hospodářských poměrů k uskutečnění těchže více přispěje než návrhy v sněmovně.

Řečník spoléhal tedy na to, že hospodářské zmohutnění českého národa vymůže českým postulátům bezpečněji většího respektu u rakousko-uherské banky než parlamentární akce. A můžeme zde — přerušujíce na chvilku své líčení — dodati ihned, že dr. Kaizl se neklamal. Když rakousko-uherská banka uzavřela první rok své činnosti provozované na základě nových svých stanov, položil sobě Kaizl otázku, měl-li rozhodný útok Pražské obchodní komory a její následníků nějaký úspěch, třeba se nepovedlo banku »změněným zněním stanov přinutiti a úspěch zákonem napřed zabezpečiti«, čili jinými slovy, »upustila-li ban-

kovní správa od staré centralisace, od protežování Vídně a odstrkování Čech, osvědčila-li tu dobrou vůli, kterou oficiosně i soukromě slibovala, čili nic«. A odpověď? Probrav se příslušným číselným materiálem z prvního roku činnosti banky dle nových stanov, zodpověděl dr. Kaizl otázku sobě položenou takto: »1. Čechám dostalo se po nových stanovách v r. 1888 absolutně i relativně mnohem více bankovního úvěru než před tím; že absolutně více, toho svědectvím jest pokrok v eskomptu od 87·717 mil. (1886) ku 98.690 mil. zl. (1888); že relativně více, vysvítá z toho, že na filiálky (mimo Vídeň) připadlo r. 1888 jen o $1^1/_2\%$ více eskomptu než r. 1886, kdežto na Čechy samotné připadlo více o 13%. 2. Čechám samotným staly se pokladny bankovní a laciný úvěr její ve značně větší míře přístupnější než dosud; výsledek ten nelze sice přesně v číslicích vyjádřiti, lze jej však s nemalou pravděpodobností vyvoditi z fakta, že skoro všechen ten přírůstek bankovního úvěru v Čechách připadá na filiálky v českých krajích jsoucí, jejichž komitenti jsou zajisté z veliké části české národnosti« (sr. Banka rakousko-uherská v prvém roku nových stanov, Čas, ročník III. číslo 8).

České národnostní požadavky hájil v plné sněmovně poslanec dr. Grégr. »Český národ přistupuje svými poslanci k této vládě, řka: Naše zemědělství hyne i jest blízko své zkáze a proto prosíme — neboť dávno již odnaučili jsme se žádati — aby hynoucímu zemědělství přišlo se na pomoc. Nikoliv, praví vláda, to stálo by peníze! A opět prosíme: Řeky naší země, tyto přirozené dopravní cévy se zanášejí a každá povodeň odnáší na sta hektarů úrodné ornice ze země; prosíme za podporu k regulaci našich řek. Nikoliv, praví vláda, to stálo by peníze! A opět prosíme: Naše vysoké školy jsou nedostatečně opatřeny, naše obce stenají pod tíží středních škol, které musí vydržovati, naše průmyslové školy v zemi jsou nedostatečné, prosíme za podporu. Nikoliv, praví vláda, to stálo by peníze! Naše umění hyne, neboť umělecké ústavy v zemi jsou nedostatečně podporovány, dotace pro ně nestačí, prosíme za odpomoc. Nikoliv, praví vláda, to stálo by peníze! Stavební památky naší země, tyto známky dřívější osvěty, rozpadají se v prach, několika tisíci zlatých bylo by je lze ku cti Rakouska zemi a potomstvu zachovati. Nikoliv, praví vláda, to stálo by peníze! Když byli jsme se všemi požadavky, jež by stály peněz, takto odmítnuti, přichází český národ konečně s požadavky, jež nestály by žádných peněz, jež netížily by státní rozpočet, jež neškodily by nikomu na světě.« Těmito slovy zahájil řečník svoji řeč, ve které dovolával se toho, aby stanovami závazně přikázáno bylo bance, připojiti na bankovky několik neněmeckých slov, kterými by označena byla hodnota téže. Ovšem marně.

Z debaty v plné sněmovně uvésti sluší ještě, že sněmovna rozhodla se přiznati státu větší podíl na čistém zisku bankovním, než navrhoval výbor. Dle návrhu tohoto mělo účastenství státu

na bankovním zisku počínati, když dividenda akcionářů dosáhla 7%. Plenum (124 proti 114 hlasům) přiznalo státu podíl ten při dividendě 6%. Jinak přijata byla vládní předloha bankovní beze změn.

Nebylo nic platno, že poslanecká sněmovna chtěla ukázati větší štědrost vůči státu. Panská sněmovna vrátila se k ustanovení, dle kterého účastenství státu v zisku bankovním započíti mělo při dividendě 7% převyšující. Stalo se tak proto, že uherská vláda před tím upozornila na nebezpečí průtahu, jaký by musil nastati, kdyby panská sněmovna přistoupiti měla na usnesení sněmovny poslanecké. Předlohy bankovní byly v uherském sněmu projednány a přijaty mnohem dříve než v rakouském parlamentu, totiž již ve dnech 7.—9. října 1886. Náladu uherskou tehdy illustruje ta okolnost, že při jednání tom zamítnut byl v uherském sněmu návrh posl. Helfyho, dle kterého mělo vládě býti uloženo, aby učinila přiměřená opatření za účelem zřízení samostatné uherské banky. Kdyby v rakouském parlamentu byl býval přijat nějaký odchylný návrh, byl by uherský sněm musil o tom znovu jednati. Tomu chtěla panská sněmovna zabrániti. Poslanecká sněmovna podrobila se na konec ve schůzi dne 30. března 1887 (prot. o 130. schůzi, sesse X.), přistoupivši 164 proti 134 hlasům k usnesení panské sněmovny.

Změněný statut banky rakousko-uherské, jejíž privilej prodloužena na deset let, uveřejněn jako zákon ze dne 21. května 1887, ř. z. č. 51; v Uhrách pak jako článek XXVI. zákonů z r. 1887.

Prolongace dluhu 80milionového stanovena byla zákonem ze dne 21. května 1887, ř. z. č. 49, v Uhrách článkem XXVII. zákonů z r. 1887.

Hned na tomto místě dlužno v souvislosti zmíniti se o změně stanov banky, která brzo na to byla provedena.

Při jednáních o stanovách rakousko-uherské banky každé chvíle želeno toho, že banka ta neposkytuje úvěru na warranty. Současně bylo též uznáváno, že v zájmu vlastní bezpečnosti mohla by banka obchody warrantní provozovati jen tehdy, kdyby napřed zákonným způsobem upraveny byly poměry veřejných skladišť, oprávněných vydávati na uložené zboží warranty. Poněvadž od takovéhoto opatření očekávány byly nemalé prospěchy hospodářské, byla vláda naléhavě upomínána, aby připravila co nejrychleji předlohy k této reformě potřebné. Vláda přání tomuto vyhověla, a to tak rychle, že poměry veřejných skladišť upraveny byly krátce po skončeném vyrovnání zákonem ze dne 28. dubna 1889, ř. z. č. 64.

Na základě zákona o veřejných skladištích dohodla se rakouská vláda s uherskou o doplnění stanov rakousko-uherské banky (článku 56.), dle kterého tato banka byla zmocněna, aby eskomptovala warranty veřejnými skladišti vydané. Tato změna

bankovních stanov provedena zákonem ze dne 12. června 1890, ř. z. č. 112, v Uhrách článkem XX. zákonů z r. 1890.

Jak vyplnily se naděje, jež pojily se k této změně, o tom raději pomlčeti.

Válečný celní tarif z roku 1887.

Mezi předlohy, jimiž vyrovnání mezi Rakouskem a Uherskem roku 1887 mělo býti zpečetěno, vřaděna byla oběma vládami též předloha, kterou provedena měla býti revise celního tarifu z r. 1882. Při projednávání této předlohy vznikly v rakouském parlamentu obtíže, o kterých stala se již zmínka. Byly následkem toho obavy, že nebude lze předlohu tuto uzákoniti v téže době, jako ostatní předlohy vyrovnací. Z příčiny té byla — jak také již bylo naznačeno — předloha o revisi celního tarifu z r. 1882 ze souvislosti vyrovnacích předloh vypuštěna a jako samostatná předloha projednávána. Mělo by proto i v těchto úvahách o té záležitosti uvažováno býti jako o záležitosti samostatné.

Jestliže však přes to zařaděny jsou úvahy o revisi celního tarifu z r. 1882 v rámec úvah o předlohách týkajících se třetího vyrovnání rakousko-uherského z roku 1887, vysvětliti to sluší nahodilou okolností tou, že revisi tarifu podařilo se na konec provésti v obou parlamentech s rychlostí, jež umožnila, že revidovaný celní tarif mohl současně s vyrovnacími předlohami k sankci býti předložen a uveřejněn. Souvisí tedy tento tarif jaksi kalendárně s vyrovnáním z roku 1887. Pro věc samu tato souvislost nemá ovšem nijakého významu.

Revise všeobecného celního tarifu, která provedena byla r. 1887, nepřišla náhle; bylať připravována pokusem revise, podniknutým na počátku r. 1885, — pokusem, který tehdy nebyl uskutečněn. Revise ta nebyla také dobrovolnou; bylať říše Rakousko-Uherská k ní donucena celními opatřeními jiných států, hlavně Německa a Francie.

Jakmile v středoevropských státech na konci let sedmdesátých nastoupena byla cesta autonomní celní politiky s pečetí přísně ochranářskou, působily výrobní vrstvy obyvatelstva, aby na této cestě bylo kráčeno ku předu. Od výše cla očekávaly určité výrobní třídy spásu; bylyť široké vrstvy takřka vychovány mohutnou agitací k přesvědčení, že zvýšené clo na určitý výrobek na hranicích s matematickou jistotou zvýší cenu téhož výrobku uvnitř hranic. Když pak hned nejprvnější zvýšení cel nemělo okamžitě v zápětí očekávaných výhod, dovoláváno se bylo po druhé, po třetí nového zvýšení cel. Celní zvýšení ve státě jednom nutilo pak stát sousední k témuž opatření. Tak konány v letech osmdesátých ve středoevropských státech pravé dostihy ve zvyšování celních sazeb.

Německo nezůstalo při sazbách tarifu z r. 1879. Po pokusech za účelem zvýšení některých celních sazeb, podniknutých v letech 1882—1884, přistoupeno roku 1885 k pronikavější změně tarifu, která uskutečněna byla jako zákon ze dne 22. května 1885. Tento celní tarif byl vlastně prohlášením celní války proti státům do Německa vyvážejícím, mezi nimi proti Rakousko-Uhersku. Cla byla v tomto tarifu značně zvýšena. Jen některé ukázky ze sazeb těch buďte uvedeny: Krajky, vyšívání z 250 m. v r. 1879 na 350 m.; umělé květiny z 300 na 900 m.; provazy z 6 na 10 m.; lněný damašek z 60 na 120 m.; kořalka a podobné lihoviny z 48 na 80 m.; med ze 3 na 20 m.; kakao z 35 na 45 m.; zboží kamenné z 3 na 6, ev. 15 m. atd.

Říši rakousko-uherskou nejvíce však stihlo zvýšení německých cel na zemědělské výrobky. Při obilinách byly celní sazby hodně zvýšeny, proti sazbám z roku 1879 téměř všeobecně ztrojnásobněny. Ale při tom se nezůstalo. V roce 1887 (tarifem ze dne 21. prosince 1887) zvýšeny sazby na obilí ještě dále.

Nejlépe bude lze zvýšení toto poznati z tohoto srovnání:

	Německý celní tarif z roku 1879	1885	1887
	za 100 kg. v markách		
pšenice	1·—	3·—	5·—
žito	1·—	3·—	5·—
oves	1·—	1·50	4·—
ječmen	0·50	1·50	2·25
kukuřice	0·50	1·—	2·—
mouka a mlýnské výrobky	2·—	7·50	10·50
slad	1·20	3·—	4·—

Podobně zvýšena byla cla na dobytek. V předloze své (podané říšskému sněmu německému dne 2. února 1885 a vyřízené s takovým chvatem, že již dne 20. a 21. února 1885 konáno bylo v sněmu druhé čtení) nenavrhovala vláda na dobytek nižádného zvýšení celních sazeb. Říšský sněm však o své újmě zvýšil cla ta způsobem následujícím:

	Celní tarif německý z roku 1879	1885
koně za kus v markách	10·—	20·—
býci a krávy	6·—	10·—
voli	20·—	30·—
jalovina do $2^1/_2$ roku	4·—	6·—
telata pod 6 neděl	2·—	3·—
vepřový dobytek	2·50	6·—
selata pod 10 kg.	0·30	1·—
maso za 100 kg.	12·—	20·—

Roku 1887 nebylo při dobytku provedeno již zvýšení celních sazeb, ač bylo žádáno, aby na přívoz koní stanovena byla sazba 50 marek z kusu.

Vedle zvýšených cel na obilí přinesl německý tarif ze dne 21. prosince 1887 ještě některá jiná zvýšená cla, jako na škrob, sago, tapioku, arrowroot, ságové surrogáty, nudle, maccaroni, mouku, moučné a mlýnské výrobky, pečivo, rýži k výrobě škrobu, řepný olej a pod

Mimo to dotkly se Rakousko-Uherska zvýšené sazby na dříví, jež německý tarif z r. 1885 obsahoval. Nelze pouštěti se do podrobného rozboru klassifikace sazeb těch. Stačí uvésti, že při nespracovaném dříví zvýšena sazba za 100 kg. z 0·10 na 0·20 m. (t. j. za 1 m³ z 0·60 na 1·20 m.), při dříví řezaném za 100 kg. z 0·25 na 1 m. (za 1m³ z 1·50 na 6 m.), z prken za 100 kg. z 0·25 na 2·— m. (za 1 m³ z 1·50 na 12·— m.).

Podobně jako Německo postupovala i Francie, zvyšujíc svá cla. Proud přející svobodné tržbě, který ve Francii nabyl vrchu obchodní smlouvou s Anglií v r. 1860 uzavřenou, zarážen byl, když došlo k zvýšení cel zákonem ze dne 7. května 1881. Na toto celní zvýšení následovala pak rychle za sebou další zvýšení sazeb zákony ze dne 28. března 1885, ze dne 5. dubna 1887 a ze dne 11. ledna 1892. Pro říši Rakousko-Uherskou důležitá byla zvýšená cla na plodiny zemědělské, hledíc k značnému vývozu těchto do Francie. Toto zvýšení celních sazeb při obilí bylo následující:

Francouzský celní tarif za 100 kg. ve frankách

	1881	1885		1887	
		při přímém dovozu	surtaxe d'entrepôt	při přímém dovozu	surtaxe d'entrepôt
pšenice . .	0·60	3·—	6·50	5·—	8·50
mouka . .	1·20	6·—	9·60	8·—	11·60
oves . . .	—	1·50	5·10	3·—	6·60
žito . . .	—	1·50	5·10	1·50	5·10
ječmen . .	—	1·50	5·10	1·50	5·10
slad . . .	—	1·90	5·50	1·90	5·50

Nižší sazby z r. 1885 a 1887 týkají se dovozu z mimoevropských zemí; vyšší sazby (surtaxe d'entrepôt) pak týkají se dovozu z některého evropského místa (entrepôt). Následkem neúrody byla zákonem ze dne 2. července 1897 na dobu od 10. července 1897 do 1. června 1892 snížena cla na pšenici na 3·—, na mouku na 6·— fr.

Nápadnější ještě bylo postupné zvyšování celních sazeb ve Francii na dobytek. Při tom dlužno míti na mysli ještě, že mimo celní sazby zostřena byla na celních hranicích veterinářská opatření proti dobytku do Francie dopravovanému. K plnému rozkvětu systém veterinářských prohibicí proti přívozu dobytka do země přišel ve Francii a Německu hlavně v letech devadesátých. O stupňování celních sazeb na dobytek ve Francii bude lze poučiti se z těchto čísel:

	Celní tarif francouzský ve frankách			
	1881	1885	1887	1892
Koně	30·—	30·—	30·—	30·—
hříbata	18·—	18·—	18·—	20·—
voli	15·—	25·—	38·—	*10·—
krávy	8·—	12·—	20·—	*10·—
býci	8·—	12·—	12·—	*10·—
jalovina	5·—	8·—	8·—	*10·—
telata	1·50	4·—	8·—	*12·—
skopový dobytek .	2·—	3·—	5·—	*15·50
vepřový dobytek .	3·—	6·—	6·—	*8·—

Poznamenati dlužno, že sazby tarifu z r. 1892 označené * platí za 100 kg. živé váhy, kdežto sazby z r. 1881, 1885, 1887, pak sazby z koní a hříbat dle tarifu z r. 1892 počítati sluší z kusu.

* * *

Zvýšené sazby německých a francouzských celních tarifů ohrožovaly vývoz zemědělských výrobků z říše Rakousko-Uherské do těchto států. Hledíc k hospodářské povaze obou polovicí této říše, hrozilo nebezpečí hlavně polovici uherské. Nelze se proto diviti, že tentokráte uherští politikové, odhazujíce úplně jindy tak okázale projevované zásady svobodné tržby, naléhali usilovně na to, aby na výzvy k celní válce, vycházející z Německa a Francie, dána byla z Rakousko-Uherska přiměřená odpověď dokumentující, že tato říše nabízenou celní válku přijímá. Na rychlo vypracována byla předloha za účelem změny tarifu z r. 1882. Dohoda mezi rakouskou a uherskou vládou o této předloze byla velmi snadnou, protože Uhři nemohli ve vlastním zájmu klásti překážky.

Tato předloha podána byla vládami parlamentům dne 8. března 1885. Budiž hned připojeno, že nedošlo k tomu, aby byla uskutečněna.

V motivech k této — jak řečeno neuskutečněné — celní novele (příl. 1113, sesse IX.) poukazovala rakouská vláda na převážně zemědělskou povahu mocnářství Rakousko-Uherského. Z celého vývozu, obnášejícího v době 1874—1883 průměrně ročně 659·35 mil. zl., připadá 374·61 mil. zl. čili 56·8% na vývoz zemědělských výrobků a surovin; proti tomuto vývozu uvésti sluší roční průměrný přívoz 590·95 mil. zl., z něhož připadá na výrobky a suroviny zemědělské 217·76 mil. zl. a na ostatní předměty 373·19 mil zl. Říše Rakousko-Uherská odkázána jest na vývoz zemědělských výrobků. Právě tyto výrobky mají však celním zákonodárstvím zrovna těch států, které do té doby byly jich hlavními tržišti, vyloučeny býti více méně z exportu. Cena vývozu, ohroženého celními opatřeními Francie a Německa, dosahuje okolo 109 mil. zl. ročně. Některá zvýšení celní, jako zvýšení cel na dříví, mouku, zboží kamenné v Německu působiti budou pro-

hibitivně, jiná, jako cla obilní ve Francii a v Německu, clo na slad v Německu, francouzská cla na dobytek působiti budou k tomu, že vývoz těchto předmětů z Rakousko-Uherska bude obmezen, anebo že výnosnost téhož bude snížena. Jmenovitě při obilí dlužno se obávati, že země s nižšími výrobními náklady, jako Amerika, Indie, Rusko, Australie, budou s úspěchem moci dováželi do Německa a Francie přes zvýšená tamní cla, ježto rakouští a uherští vyrabitelé nebudou již s to, aby snížili ceny. Takové převraty v obchodní politice jsou způsobilé, aby způsobily od základů obrat v mezinárodních stycích říše. Vláda nemůže brániti zjevům těm, kotvícím v zámořské soutěži; může činiti toliko opatření, slibující nějaký úspěch, aby umírněny, a pokud možno zamezeny byly škody, ohrožující domácí výrobu i porušující obchodní bilanci. Nejbližší opatření vládní, aby výnosnost a poplatnost zemědělství byla zachována, směřovati musí k tomu, aby domácí tržiště zcela a výlučně zabezpečeno bylo domácí výrobě. K tomu účelu třeba zvýšiti příslušné celní sazby. S tím spojeny musí býti snahy, aby povznesena byla i průmyslová a živnostenská výroba v zájmu zvýšené konsumpční schopnosti obyvatelstva. Třeba tedy zvýšiti i celní sazby průmyslové a zlepšiti konkurenční podmínky pro taková průmyslová odvětví, jež nebylo lze při tarifové reformě z r. 1882 dostatečně chrániti.

Vláda rakouská nechtěla v motivech k celní novele mluviti bojovně. Nejde prý o odvetu za škody, způsobené nám celní politikou zahraničních států, nýbrž toliko o taková celní opatření, kterými by ohrožená obchodní bilance mohla zachována býti v rovnováze.

Tato opatrná mluva rakouské vlády byla zbytečnou. Uherská vláda mluvila otevřeněji. Zvýšení obilních cel má za účel, aby — jak uherská vláda ve svých motivech přiznávala — tamní obilí snáze nacházelo tržiště uvnitř celního obvodu; účinky toho ovšem nemohou stihnouti Německo a Francii, i není v tom proto retorse proti poškozujícím hospodářským opatřením těchto zemí. Ještě clo na mouku mohlo by působiti jako retorse proti německým mlýnům, nacházejícím se poblíže rakouských hranic; »ale chceme-li — praví uherská vláda doslovně — aby tyto státy skutečně cítily, že úmysly jejich obchodní politiky nebudeme snášeti tiše a lhostejně, musíme v celním tarifu vyhledati takové posice, které stihnou citelně tamní továrny a průmyslové podniky, jež pracují pro vývoz«.

V cizině, hlavně v Německu připravovaná celní novela přes mírumilovná slova rakouské vlády považována byla za to, čím skutečně byla, za celní odvetu, způsobilou, aby obchodní styky se sousedními státy byly ztěžovány.

Ježto celní novela namířena měla býti proti Německu a Francii a stihnouti výrobky odtud k nám vyvážené, musila zvýšena býti cla průmyslová. Nechtějíce zabývati se jednotlivými položkami podrobněji, uvedeme jen některá z navrhovaných zvýšených sazeb jako příklady:

	Tarif z r. 1882.	Návrh 1885.
Bavlněná příze, surová, jednoduchá:		
a) do čís. 12. angl. (za 100 kg. ve zl.)	6·—	6.—
b) přes čís. 12 do čís. 29. . . .	8·—	8·—
c) přes čís. 29. do čís. 50. . . .	12·—	14·—
d) přes čís. 50.	16·—	16·—
Bavlněná příze, surová, dublovaná:		
a) do čís. 12.	6·—	8·—
b) přes čís. 12. do čís. 29. . . .	8·—	10·—
c) přes čís. 29. do čís. 50. . . .	12·—	16·—
d) přes čís. 50.	16·—	18·—
Bavlněná příze, adjustovaná pro drobný prodej	30·—	60·—
Bavlněné zboží, hrubé, hladké:		
a) surové	32·—	34·—
b) bílené	40·—	45·—
c) barvené	50·—	55·—
d) několika barvami tkané, přetištěné	60·—	70·—
Bavlněné zboží, hrubé, vzorkované:		
a) surové	40·—	45·—
b) bílené	50·—	55·—
c) barvené	70·—	65 —
d) několika barvami tkané, přetištěné	70·—	80·—
Bavlněné zboží jemné:		
a) surové	70.—	80.—
b) bílené, barvené, několika barvami tkané, přetištěné	100·—	120.—
Vyšívané tkané zboží; krajky .	200.—	250.—
Samety a sametové tkané látky a podobné	80·—	90·—
Lněné nitě, adjustované pro drobný prodej	30·—	35·—
Šedé plátno k balení	2·—	6·—
Provazy, lana	3·—	5·—
Vlněné samety atd.	80·—	100·—
Voskované plátno	20·—	25·—
Voskovaný taffet	26·—	30·—
Kostěné zboží	20·—	50·—
Skla pro kapesní hodinky . .	50·—	75·—
Obyčejné přístroje řezací a vrtací	10·—	12·—
Olovo, olovněné legování. . .	1·—	2·—
atd., atd		

V návrhu celní novely nebyly na obilí zvýšeny celní sazby; zvláštním předpisem měla však vláda býti zmocněna, aby cestou nařizovací stanoviti směla pro obilí, luštěniny, mouku, moučné výrobky a chléb cla až do takové výše, v jaké tyto by ustanoveny byly ve všeobecném celním tarifu v Německu. Tímto všeobecně znějícím předpisem měla vládě dána býti možnost přizpůsobiti naše celní sazby obilní německým sazbám v každém případě, kdykoliv by v Německu nastala změna sazeb těch.

Obavy před následky obchodní politiky zahraniční (Německa, Francie, též Švýcarska) byly tak značné, že předloha celní novely projednána byla ve výboru rakouské poslanecké sněmovny s rychlostí obdivuhodnou. Dne 8. března 1885 byla vládní předloha podána a dne 1. dubna 1885 podal již zpravodaj plenu sněmovny zprávu o usneseních výboru (příl. 1183, sesse IX.). Výbor připojil se k návrhům vládním; jen několik sazeb bylo zvýšeno nad vládní návrhy. V otázce obilních cel neuznal však výbor za vhod, aby vládě dána byla navrhovaná plná moc, nýbrž vřadil do novely samé přesné sazby pro obilí, jež byly (porovnávaje je se sazbami z r. 1878):

	Tarif z roku 1878	Návrh výboru 1885
Ječmen, oves (za 100 kg. ve zl.)	0·25	0·50
kukuřice	0.25	0·25
žito	0·25	1·50
pšenice	0·50	1·50
slad	0·60	1·20
luštěniny	0 50	0.50
mouka a mlýnské výrobky . .	1·50	3·75

Výhoda bezcelného dovozu určitého množství (100.000 metr. centů) obilí, přiznaná v celním tarifu z r. 1882 Dalmatsku a Quarnerským ostrovům, měla těmto krajinám i dle celní novely býti zachována. Rozumí se samo sebou, že při této příležitosti zase žádáno bylo, aby taková výhoda rozšířena byla i na jiné pohraničné kraje.

Předloha celní novely nebyla uzákoněna. V Německu — z příčin příliš zřejmých — snažil se tisk vylíčiti zmar ten takovým způsobem, jakoby exorbitantní výše navržených celních sazeb setkávala se v samém Rakousku a Uhersku s odporem obyvatelstva. V pravdě však přičísti sluší nedohotovení předlohy celní novely okolnosti, že dne 22. dubna 1885 byla rakouská říšská rada uzavřena, aby podrobila se novým volbám, jež konaly se potom v době od 27. května do 13. června. Bezprostředně před volbami nechtěli poslanci bráti na se dílo takového dosahu. Mimo to bylo již na nejbližším obzoru zahájení porad mezi oběma vládami o obnově vyrovnání rakousko-uherského, do jehož rámce mohl nový celní tarif býti vhodně pojat. Tak byla tedy celní oprava prozatím na krátkou jen dobu odložena.

* * *

Předloha celní novely z r. 1885, třeba uložena byla k odpočinku do parlamentárních archivů, nezůstala jen tak beze všeho významu. Ministerstvo obchodu hned po rozchodu říšské rady rozeslalo tuto předlohu na všechny obchodní a živnostenské komory (vynesení ze dne 26. května 1885, č. 678, vyzývajíc je, aby vyslovily svůj úsudek o návrzích v předloze té obsažených. Tomu komory také vyhověly.

Nebude nezajímavo povšimnouti si, jaká mínění panovala tehdy v obchodních komorách o zásadních směrech rakousko-uherské obchodní a celní politiky, pokud ovšem uznaly ty které komory za dobré připojiti povšechné úvahy. Do podrobnějšího rozboru dobrých zdání komor — ač by to bylo velezajímavé a vděčné — nelze v rámci tohoto spisu z příčin pochopitelných se pouštěti.

Uvedeme především komoru v Brně. V pečlivě pracovaném dobrém svém zdání ukazuje komora tato na veřejnou, tehdy vzniklou diskusi o tom, neměla-li by autonomní celní politika býti opuštěna a zahájena politika smluvní. Komora dobře postřehla, že přívrženci smluvní politiky měli na zřeteli nejen zájmy vývozní, ale vedle toho i jiné zájmy nikoliv národohospodářského rázu; komora ovšem nechtěla otevřeně přiznati, že myšlenka smluvní politiky z nacionální německé strany fedrována byla se zjevnou tendencí celní jednoty s Německem. Komora nemohla neuznati, že smluvní politika má jistou velkou výhodu: zabezpečuje smlouvajícím státům stálost poměrů. Ale za daných poměrů nelze ve státech středoevropských ani z daleka na to pomýšleti, aby autonomní celní politika byla opuštěna. Celní tarif přes to nesmí jednostranně na zřeteli míti, aby chráněna byla domácí tržiště pro domácí výrobu, nýbrž musí hleděti též k tomu, aby opatřeními celní politiky nebyly poměry pro vývozní průmysl stěžovány. Tedy spravedlivé vyrovnání mezi ochranou domácích tržišť a pěstováním vývozu. Prakticky žádala Brněnská komora zvýšenou celní ochranu v první řadě pro vlněné, kožené zboží, bavlnou přízi, stroje, zboží hedvábné, vlněnou přízi a zboží železné.

Obchodní komora v Opavě předeslala svému dobrému zdání poznámku, že tak časté kolísání celních sazeb, jaké nastalo v posledních letech následkem opětovných změn celního tarifu, pokládá za vysoce nebezpečné pro zdravý rozvoj domácího průmyslu a obchodu, poněvadž za neustálé oscillace celní každá na delší dobu rozpočtená kalkulace jest nesmírně ztížena a kapitály touto nejistotou zastrašené čím dále tím více se vzdalují od obchodních a průmyslových podniků. Komora tato přála by si v zájmu oživení ruchu podnikatelského, aby celní naše politika vůči sousedním státům vybudována byla na solidnějších a zdravějších základech obchodních smluv.

Obchodní komora v Krakově pokládala systém smluvní politiky pro tu dobu za nemožný. Dokud moderní celní politika pracuje k tomu, aby válečnými cly, retorsemi a t. zv. autonom-

ními celními tarify zahájen byl systém vzájemného chikanování dle mocenských poměrů jednotlivých vlád a aby udržována byla proti sousedním státům hospodářská guerillová válka, ač státy slibují si obvyklým způsobem navzájem nejvyšší výhody, — které-žto sliby, hledíc ke skutkům zcela opačným, jsou bezvýznamny, — nemohou obchodní a průmyslové kruhy činiti si nijakých illusí o všeobecné ceně moderních celních a obchodních smluv. Zmínky snad zasluhuje, že Krakovská komora snažila se získati ostatní haličské komory k společnému postupu, jmenovitě též za tím účelem, aby propagována byla myšlenka celní jednoty s Německem, kteráž by poskytovala ochrany proti soutěži ruské, rumunské a zámořské. Ale komory haličské tuto myšlenku krakovské komory odmítly.

Obchodní komora ve Vídni nepřipojila povšechné úvahy k svému dobrému zdání. Ale promlouvajíc o obilních clech vyslovila větu, která znázorňuje tehdejší zásadní mínění komory o budoucí rakousko-uherské obchodní politice. Komora přeje prý sobě, »aby konečně naší obchodní politice zabezpečena byla kýžená stabilita, a ježto cestou autonomních celních tarifů k tomuto cíli dospěti nelze, aby vážněji konaly se přípravy k uzavírání obchodních a celních smluv s jinými státy«.

Obchodní komora v Linci vyslovila se taktéž pro smluvní politiku obchodní. Průmysl a obchod, mají-li zkvétati, nutně mají toho zapotřebí, aby celní tarif byl trvanlivým, nejsa podrobován ustavičným revisím a změnám. Stálými změnami tarifu rakousko-uherského nepodněcuje se kapitál, aby obracel se k průmyslu neb obchodu. Tyto žalostné poměry trvají od té doby, ve které opuštěn byl systém obchodních smluv s jinými státy, byv nahrazen autonomní celní politikou. Zjevy, jež stopovati lze v Německu, ve Francii a v souvislosti s tím i v Rakousko-Uhersku v oboru celní politiky, musí vésti k následkům přímo zkázonosným. Zvýší-li Rakousko-Uhersko své celní sazby, sluší se obávati, že učiní totéž i Německo na další škodu zdejšího průmyslu. Proto vyslovila komora linecká v odpověď na vládní dotaz žádost, aby cla nebyla již zvyšována a domáháno se vším úsilím obchodní a celní smlouvy s Německem.

Obchodní komora v Solnohradě vyslovila se proti tomu, aby cla zvýšena byla nad tarif z r. 1882. V kruzích obchodu a průmyslu pociťuje se jediné přání: stabilita celního tarifu, a to na základě obchodních a celních smluv uzavřených na delší dobu. Německá cla z r. 1879 a 1885 poškodila vývoz výrobků ze Solnohradska. Při notorické převaze Německa ve finančním i hospodářském ohledu nelze Rakousko-Uhersku doporučovati celní politiku, směřující k tomu, aby proti Německu bojováno bylo stejnými zbraněmi.

Obchodní komora v Štýrském Hradci žádala vlastně obojí, i autonomní i smluvní politiku. Mnohé položky vládní předlohy z r. 1885 zdály se jí býti ještě příliš nízkými a ne-

způsobilými, aby poskytovaly skutečnou ochranu domácímu průmyslu. Proto žádáno, aby celní sazby byly zvýšeny ještě nad navržené sazby. Dost podivné jest povšechné přání této komory, aby »ujednány byly stabilní, ochranné smlouvy, v nichž by striktně a nepoddajně hájeny byly zájmy domácího průmyslu bez ohledu na ohledy politické, a aby vhodnými a včasnými opatřeními ochranými zabráněno bylo újmám nám hrozícím«. Jinými slovy chtěla komora štýrská výhody smluvní, současně však též výhody autonomní celní politiky. Žádost zajisté málo skromná.

Obchodní komora v Lublani radostně uvítala úmysl vlády přispěti k ochraně domácí výroby zvýšenými cly. Rakouská výroba, tísněná vyššími daněmi než výroba jinde, musí spoléhati na vyrovnání rozdílů s cizími výrobky zvýšenými celními sazbami.

Obchodní komora v Inšpruku prohlásila se negativně proti tomu, aby protežovány byly uměle obory průmyslové, pro jichž rozvoj není v zemi přirozených podmínek a aby zvyšována byla obilní a finanční cla. Positivně přála si komora pevných a trvanlivých celních tarifů, jaké zabezpečiti by mohly jen pevné smlouvy s jinými státy na delší doby uzavřené. Komora však uznala, že říše Rakousko-Uherská uprostřed států, jež zavdaly podnět k autonomní celní politice, nemůže býti passivní neb plouti proti všeobecnému proudu, nýbrž že by měla opatrně si vésti, aniž by peřejemi vysokých ochranářských cel dala se strhnouti a příliš isolovati. Snahy po celní jednotě s Německem, rovněž tak snahu po středoevropské jednotě prohlásila komora za fantom, za ideu sice sympatickou, ale tentokráte neuskutečnitelnou; v době všeobecného kvašení, útočných a obranných opatření nelze o takových projektech diskutovati. Jedině možným by bylo připravovati půdu pro možnost obchodní a celní smlouvy s Německem.

Obchodní komora v Terstu přihlásila se k zásadám svobody tržební. Vyšší celní sazby ohrožují konsum, poškozují obchod, podporují podloudnictví, nepřinášejíce průmyslu očekávaných výhod a nabádajíce jiné státy k odvetě. Nebezpečným úkazem je, že změny tarifové následují tak rychle za sebou. Jen nevolky podrobila se tato komora všeobecnému proudu, žádajícímu zvýšených sazeb, doufajíc, že vzájemné celní války povedou konečně k tomu, aby mezi jednotlivými státy obchodní styky uspořádány byly příznivými smlouvami.

Na konec dlužno přihlédnouti k názorům, které panovaly tehdy v obchodních komorách v Čechách o směru celní politiky.

Neurčitě vyslovila se o zásadních otázkách obchodní komora v Liberci. »Ve středu komory« — praví tato — »nebyl nikdy princip vysokých cel ochranných zastoupen; ode dávna směřovaly snahy komory k tomu, aby rakouskému průmyslu usnadněna byla dle možnosti výroba a aby působeno bylo k vy-

rovnání výrobních podmínek, bez něhož nelze na to pomýšleti, aby domácí průmysl zachoval si domácí trhy, neřku-li aby získal nová území pro odbyt.« Dobré zdání komory vyznělo v žádost, aby celní tarif z r. 1882 nebyl jen částečně, nýbrž úplně a důkladně zrevidován.

Určitěji vyjádřila se obchodní komora v Chebu. Nelze prý přimlouvati se bezpodmínečně za zvyšování celních sazeb. Uzavíraly-li se státy hradbami zvyšovaných cel, nemělo to celkem příznivých účinků. V Rakousku vzbuzeny stupňováním tarifu klamné naděje, pod jichž vlivem staré výrobní závody přepjaly své síly nad potřeby konsumu, způsobujíce tak nadvýrobu, která po celou řadu let činila obchodní poměry neutěšenými. Zostřeny byly tyto poměry nedostatkem odbytu a redukcí cen zemědělských výrobků. Přáti bylo by si proto tarifové smlouvy s Německem, nikoliv ale — a toto tehdejší mínění chebské komory je hledíc k dnešním poměrům nemálo zajímavé — celní jednoty s Německem, kterou průmyslníci tamního obvodu perhoreskují, poněvadž náhlé snížení vysokých celních sazeb musilo by mnohými průmyslovými závody otřásti. I v Německu netouží se po celní jednotě s Rakouskem, jak dokázal národohospodářský sjezd v Norimberku. Změny v celním zákonodárství Německa byly velmi citelné pro Rakousko, které, jsouc vázáno na souhlas Uher, nemůže proti nim účinně postupovati. Jest to v odporu s politickým přátelstvím, stěžuje-li Německo opatřeními celní politiky Rakousku obchodní styky; na delší dobu nemůže takový stav trvati i dlužno tedy za účelem stability výrobních poměrů domáhati se tarifové smlouvy s vázanými tarify bez doložky nejvyšších výhod.

Obchodní komora v Budějovicích vyslovila se zásadně pro politiku smluvní. Stabilita celního tarifu jest základní podmínkou zdravého, pokračujícího rozvoje průmyslového; výrobní podmínky jednotlivých, ochranného a prohibitivního cla vyžadujících odvětví průmyslových mají býti nezměněny. Jenom celní smlouvy poskytnouti mohou záruky pro stabilitu celního tarifu. Rakouský průmysl není tak neodvislým, aby cla k ochraně téhož neb z finančních důvodů ukládaná mohla sloužiti za experiment takové celní politiky, jejímž pozadím byly by motivy politické. Z téže příčiny neprospějí říši naší ani retorsní ani negociační cla. Jen celní smlouva, kterou poskytována by byla zemědělské a průmyslové výrobě ochrana a která měla by, hledíc k změněným poměrům výrobním i tržebním, přiměřeně býti modifikována, jest nejvhodnější cestou k úpravě celních poměrů. Třeba komora přimlouvala se za celní smlouvy, nemůže přes to snahy, jež bájí o rakousko-uherské a německé, neb dokonce o evropsko-kontinentální celní unii, označiti jinak než jako fantom. Agrární neb průmyslová celní unie byla by jen pro zemědělství prospěšnou, průmyslu přivodila by zkázu, státu neštěstí, ba mohla by pro

tento znamenati politickou vraždu. Proudu celní politiky, které podlehly zúplna Francie a Německo, nemůže ovšem naše říše samojediná odolati, nechce-li obětovati své zájmy cizím pretensím. V tísnivých těchto poměrech nezbývá Rakousku jiného, než aby autonomisovalo svůj celní tarif a zaujalo jako jiné státy stanovisko vlastního prospěchu. Z té příčiny komora prohlásila se pro chystaná zvýšení celních sazeb.

Hlasy komor dosud vyjmenovaných vyzněly celkem více méně zřetelně pro politiku smluvní. Autonomní celní politika uznávána byla sice za nutnou, hledíc k celní politice sousedního Německa a Francie, ale jen jako nutné zlo; jakmile by jen bylo možno, měla by se říše navrátiti k smluvní celní politice; to bylo výslovným neb tichým přáním komor.

Od těchto hlasů lišily se úsudky, jež podaly obchodní komory v Praze a v Plzni.

Obchodní komora v Plzni musila — jak praví — míti ohled na to, že obvod její jest obvodem vývozním; zástupcové její nemohli proto holdovati opatřením příliš ochranářským. Přes to nezapírá komora, že poměry národohospodářské kážou, aby mezinárodnímu směru ochranářské celní politiky bylo hověno; proto s povděkem musí komora uvítati vůdčí zásadu chystané celní novely, dle které zemědělství chráněno má býti před pohromami, způsobovanými mu zvýšenými celními sazbami v Německu a ve Francii, a konsumpční schopnost domácího tržiště povznesena řadou cel průmyslových. Rakousko v oboru celní politiky stojí před neúprosnými odpůrci, kterým by musilo zájmy zemědělství i průmyslu vydati v plen, kdyby neučinilo v čas opatření na ochranu domácího tržiště. Nebezpečí zemědělství hrozící může seslabeno býti jen zvýšením zemědělských cel na výši těchže cel v Německu. Co do cel průmyslových objevují se snahy — když projekt celní jednoty s Německem tam i zde právem byl padl — aby vráceno se bylo k systému celních smluv, ježto tak bude lze zabrániti kolísání, jež ve výši celních sazeb způsobují časté revise autonomního celního tarifu. Třeba by i pravdou bylo, že poměrem smluvním získati bylo by lze větší stability, musí komora rozhodně zrazovati z toho, aby s Německem uzavřena byla celní smlouva, poněvadž by při tom přicházely v úvahu též momenty politické, za jakých by nedostalo se Rakousku záruk, jež by toto bylo oprávněno žádati, hledíc k obětem na se vzatým. Proto shrnula komora své vývody v přání, aby autonomní tarif byl zachován, avšak přizpůsoben co do výše celních sazeb tarifu francouzskému a německému.

Obchodní komora v Praze uvítala s uspokojením snahy v chystané celní novele projevené, aby sesílením domácí výroby bez jakékoliv odvety odčiněny byly škody, jež celní opatření Německa a Francie, třeba tato namířena byla nejvíce proti zámořské soutěži, způsobila našemu vývozu. Komora musí takovýmto

snahám, jakož dalším snahám, majícím za účel podporu domácího průmyslu, přisvědčiti tím spíše, ježto již v dřívější době vystoupila ve prospěch úplně samostatného, naprosto autonomního vybudování celních našich poměrů. Směr celní politiky sousedních států spočívá na témže základě i musí proto Rakousko sebevědomě zaříditi své kroky k cíli, aby hájilo vlastní své zájmy. Neběží o retorsní neb válečná cla, ani o celní válku se sousedními státy, nýbrž jen o to, aby vlastní záležitosti v Rakousku byly tak uspořádány, jak vyžadují toho blahobyt země i zájem státu. Poměry domácí výroby zhoršily se v poslední době, ježto některá odvětví zmenšila výrobu, jiná ztratila na vývozní schopnosti. Akutní krise v odvětví cukrovarnickém — roku 1884 — strhla sebou i jiná průmyslová odvětví; v souvislosti s tísnivými poměry v zemědělství musily následky toho počítěny býti ve veškerém obchodu a průmyslu. Situace — dle líčení komory — byla taková: kleslý konsum, současná nadvýroba, přesycený trh, redukované ceny, seslabený obchod a při tom všem zdražená výroba následkem některých do té doby spadajících sociálních opatření (redukce maximální doby pracovní, zákaz nedělní práce). Komora nepopírá potřeby těchto sociálních opatření; dovozuje z toho jen nutnost, aby následkem zhoršených poměrů výrobních průmyslu poskytnuta byla aspoň taková ochrana, za jaké by týž mohl uchrániti si domácí tržiště. Celní novela vládou projektovaná nehoví tomuto účelu dostatečně, obmezujíc se na takové celní položky, při kterých dovoz k nám jest ještě velmi značným; měť tak býti působeno jen k tomu, aby porušená obchodní bilance byla sanována. Dle náhledu komory jest spíše zapotřebí, aby celý tarif z roku 1882 podroben byl pečlivé revisi, ježto v tomto tarifu nebyl brán dostatečný ohled na některá odvětví průmyslu, zvláště na odvětví malého průmyslu. Zkušenosti dokázaly také, že mnohé zvýšené sazby téhož tarifu, jsouce nedostatečnými, nejevily žádných účinků. Také třeba mladým neb dosud nevyspělým odvětvím zabezpečiti celní ochranu. V tomto všeobecném rámci pohybovaly se potom podrobné návrhy Pražské obchodní komory.

* * *

Rakouské obchodní komory — až na nečetné výjimky — volaly takto na vládu, aby opustila systém autonomní celní politiky a zahájila systém politiky smluvní. Toto volání bylo dobře míněno; ale vypadalo to, jako by obchodní komory, volající po systému smluvním, nepozorovaly, co se kolem právě odehrávalo. S kým vlastně měla říše Rakousko-Uherská tehdy o celní a obchodní smlouvy jednati? V Německu i ve Francii — a o ty toliko mohlo se vážně jednati — byly právě (1885) pod tlakem veřejného mínění uzákoněny nové celní zákony s tendencí ryze ochranářskou; v těchto státech myšlenka autonomní celní politiky byla tehdy tak mocnou, že na smlouvy, které nebyly by pouhými smlouvami zaručujícími nej-

vyšší výhody, nýbrž skutečnými tarifovými smlouvami, nebylo ani z daleka lze pomýšleti. Nad to byly tyto státy takřka na skoku, aby ostrý směr své celní politiky přibrousily ještě ostřeji, jak stalo se také brzo (1887) na to.

Válečná vřava celní, zvaná eufemisticky »érou autonomních celních tarifů«, která zahájena byla rakousko-uherským celním tarifem z r. 1878, majícím v zápětí bojovný celní tarif německý z r. 1879 a francouzský z r. 1881, řádila nejprudčeji v době mezi roky 1885—1887; střední Evropa skytala tehdy obraz bojiště celního, na kterém střídaly se mezi jednotlivými státy výstřely ve formě zvyšovaných celních sazeb. Uprostřed nejostřejší této palby některé obchodní komory, tak jako kdyby panoval všude nejhlubší celní mír, doporučovaly rakouské vládě, aby tato, zbavivši se svých zbraní, s bílým praporem v ruce vzdala se na milost a nemilost odpůrcům!

K takové — mírně řečeno — nevčasné žádosti nedovedli ani Uhři se odhodlati, ač byli zásadními zastanci svobodné tržby a ač měli nad míru živý zájem na tom, aby svým zemědělským výrobkům otevřeli znovu brány do Francie a Německa. V uherském sněmu interpelována byla již dne 24. dubna 1885 vláda, jak chce zakročiti proti zvyšování cel v Německu a ve Francii. Tisza mohl odpověděti toliko, že vláda pokusí se o nějaké opatření, ale připojil hned, že od toho ničeho neočekává. A v uherském výboru delegačním přiznal dne 31. října 1885 Kalnoky na příslušný dotaz zcela otevřeně, že není žádné naděje, že by Německo dalo se pohnouti k snížení cel, ač za tím účelem bylo mezi Rakousko-Uherskem a Německem důvěrně jednáno. Uhři postavili se tehdy sami v čelo akce, aby na prohlášenou celní válku z Německa a Francie dána byla patřičná odpověď zvýšeným tarifem rakousko-uherským. Nechť byly motivy uherské jakékoliv, jisto jest, že tento postup uherský byl důstojnější než postup navrhovaný rakouskými, hlavně německými obchodními komorami, které, nepostřehujíce směru doby, nutily vládu k vyjednávání s neochotným Německem.

Bojovná celní nálada ve státech střední Evropy musila se napřed vybouřiti, než mohl slaven býti návrat v klidné koleje celními smlouvami upravené. Zatím však nesměla říše Rakousko-Uherská vybočiti o své újmě z cesty jednou nastoupené, třeba ustrašené obchodní komory až na několik výjimek dávaly heslo k ústupu.

* * *

Zmíniti se sluší při této příležitosti o stanovisku, jaké k revisi celního tarifu zaujala tehdy zemědělská rada pro království České. Stanovisko to objasněno bylo v pamětním spisu ze dne 10. ledna 1886, podaném vládě za příčinou rakousko-uherského vyrovnání.

Zemědělská rada stěžovala si nejprve, že v předloze celní novely nebylo dostatečně přihlíženo k přáním, jež byly projeveny, pokud se týče výše obilních cel Zemědělství poškozeno již průtahem způsobeným tím, že na celní tarify Německa a Francie z r. 1885 nebylo z říše Rakousko uherské odpověděno ihned zvýšenými cly. Toho bylo tím spíše zapotřebí, že Rakousko-Uhersko — vedle Švýcarska — zůstalo do té doby v západní Evropě zemí nejnižších obilních cel. Trpce stěžovala si zemědělská rada na to, že vláda opětující útoky sousedních států v oboru hospodářském nechává bez odvety. Cla zemědělská, jež zemědělská rada požaduje, nevyhojí ovšem poměry tržní, hledíc k převládajícímu vývozu z Rakousko-Uherska; nicméně spočívala by v rozhodném provádění repressivních cel účinná ochrana proti bezměrnému zaplavování trhu z východu a ze zámořských končin. Zvýšená cla na obilí v cizině mají pro zemědělství domácí zrovna takový význam, jako klesající ceny, neboť při zdrcující soutěži Ameriky, Indie, Ruska nelze clo přesunouti na konsumenta. Zvýší-li se při revisi rakousko-uherského tarifu cla zemědělská, nutno na Uhrách požadovati, aby tyto přiznaly navzájem nezbytná cla průmyslová. Zvýšení těchto cel doporučuje se nejen proto, aby zvýšila se prosperujícím průmyslem konsumpční způsobilost obyvatelstva pro zemědělské výrobky a stoupl finanční zisk státu, nýbrž také proto, aby »záhy objevily se cizině následky sobecké politiky celní a přispělo se k nastoupení celní politiky, kteráž jediné jest s to, aby udržela zemědělství na pevnině, a kteroužto politikou jsou: na smlouvách založená usnadnění obchodních styků západoevropských států mezi sebou a ochrana výroby proti zámořské a východoevropské soutěži cestou vysokých cel, platných pro celý obvod takové ligy. Zásady francouzské celní sazby, v nichž stanoveny zvýšené sazby z předmětů zemědělských zámořského původu, ukazují cestu, na kteréž by mělo býti pracováno ku dohodě západoevropských států.«

Z těchto řádek poznati lze dostatečně mínění převládající v tehdejší — ještě nerozdělené — zemědělské radě pro království České.

* * *

Vládní předloha, která po těchto přípravách podána byla v souboru vyrovnacích předloh dne 5. května 1886 říšské radě (příl. 105., sesse X.), směřovala nikoliv k změně celého tarifu z r. 1882, nýbrž toliko k revisi některých, ovšem četných položek tohoto tarifu. Základem vládní předlohy byla neuskutečněná předloha celní novely z r. 1885. Ovšem byla tato poslednější předloha přepracována s trojího hlediska. Předně mohl objem revise býti širší, ježto při jednání o vyrovnání s Uhry bylo lze dosíci souhlasu tamní vlády ku změně četnějších položek. Potom pomýšleno na vhodné kompensační objekty pro případ obnovení obchodních smluv s jinými státy. Konečně hleděno bylo na ochranu

také takových domácích odvětví
mesiným způsobem, ač v cizině
výrobě tovární.

Motivy k této předloze při
uvedeno bylo k odůvodnění
Poněvadž v dobrých zdáních
proti autonomní celní politice
se bylo nadvýroby, jež prý v
byla přivoděna, snažila se vláda
mitky, vypočítávajíc na skupin
sazeb průmyslových hlavně
příze, hedbáví, železné zboží,
skupin zboží, dosahující v
okrouhle 75 mil. zl., činí prům
z těchto čísel dovozovala vlád
lze způsobiti, aby domácí pro
stoupla do té míry, za které
neodvislejším od dovozu z

Současně s revisí celního
zení zušlechťovacího.

Řízením zušlechťovacím
býti průmyslové závody, které
roviny neb polotovary, aby vý
ciziny. Podpora záleží v tom
tového výrobku vrátí se vý
roviny neb polotovaru k výro
cíleno má býti tím zkrátka
ziny, určené k výrobě tova
robeny clu. Se stanoviska
výhodou zabezpečen býti do
z toho, když cizí látky
bylo zneužíváno, třeba
že ve výrobku vyváže
neb polotvary, z nichž
vyvážejícímu podnikateli
nosti (identitě) surovin
výrobku, který má
ních manipulacích
zušlechťovací.

Dle celní
vací určen
kaz o
roviny
výro
tl

známka na něm (průkaz materielní identity). Obtížným, ba dokonce nemožným jest průkaz identity v případech, když surovina zpracuje se takovým způsobem, že ji v hotovém výrobku nelze vůbec rozeznati (na př. zrna kakaová ve vyvážené chokoládě, nebo vejce ve vyváženém albuminu nebo vaječných konservách a p.).

Pro některé takové případy, v kterých nelze při vývozu podati důkazu o materielní identitě, stanovena byla zvláštní pravidla dohodou vlád v obou polovicích. Jako typický případ budiž uvedeno mlecí řízení.

Mlecím řízením zabezpečena měla býti mlýnům v říši výhoda, aby při vývozu mouky do ciziny vráceno jim bylo clo z obilí z ciziny přivezeného, jehož použily k výrobě této mouky. Poněvadž mlynář mouku vyvážející nemohl by při vývozu mouky podati důkaz, že v mouce té obsaženo jest skutečně jen to obilí, které bylo z ciziny přivezeno a nijaké jiné, vydána byla o celních restitucích v dohodě s uherskou vládou u nás nařízením ministerstva financí a obchodu ze dne 29. května 1882, ř. z. č. 50, zvláštní pravidla tohoto obsahu:

1. Obilí, jež přiváží se z ciziny, musí u celního úřadu k semletí býti přihlášeno a vycleno.

2. Mlýn musí o obilí tom vésti záznamy a to tak, že přivezené obilí zapíše se do příjmů a vyvezené mlýnské výrobky do výdání.

3. Mlýnské výrobky, určené k zásilce do ciziny, musí u celního úřadu býti přihlášeny i musí co do druhu souhlasiti s obilím, jež s výhradou celní restituce bylo přivezeno (pšenice, žito).

4. Náhrada cla vyměřuje se dle zásady, že za každých 70 kg. pšeničné mouky a za každých 65 kg. žitné mouky vrátí se clo, vypadající na 100 kg. pšenice neb žita.

Zvláštní tato pravidla mlecího řízení platila jen o restitucích celních za cizí obilí, jež vyvezeno bylo zpracované v mouku; neplatila však pro jiné případy, ve kterých vývozce nemohl podati průkazu o materielní identitě přivezených surovin ve vyvezeném výrobku. V takovýchto případech mohl vývozce hotového výrobku vymoci si restituci cla z přivezené suroviny zapraveného jen tehdy, když povoleno mu to bylo v každém jednotlivém případě shodou mezi vládou rakouskou a uherskou. To neznamenalo vlastně jiného, než že ten, kdo, nejsa s to podati průkaz materielní identity, chtěl ve svém podniku použiti výhod zušlechťovacího řízení, musil v každém případě podrobiti se zdlouhavému postupu úřednímu v obou polovicích.

Za takových přísných formalit nebylo možno, aby průmysl zušlechťovacího řízení hojněji používal. A přece nebylo pochyby, že za vhodné úpravy tohoto řízení bylo by lze výhody bezcelného přívozu výrobních látek pro výrobky k vývozu určené poskytovati celé řadě průmyslových odvětví, aniž by bylo třeba lpěti na

potřebě průkazu materielní identity. Průkaz identity materielní bylo třeba nahraditi nějakým jiným opatřením kontrolním (ku př. dozorem v závodě v příčině použití přivezených surovin a pod.), aby průmysl mohl zušlechťovacího řízení hojněji využitkovati. Rakouská vláda pomýšlela na takovou reformu již delší dobu. Tarifové revise mohla právě využitkovati, aby vymohla na uherské vládě souhlas k reformě této. Vždyť touto revisí v zájmu ochrany domácího tržiště měly zvýšeny býti celní sazby též na některé polotovary, takže průmyslovým odvětvím, spracujícím takovéto polotovary, ztížen by byl tím vývoz do ciziny. Bylo tedy nezbytno, měla-li v takových odvětvích průmyslu zachována býti neztenčená možnost vývozní, aby poskytovány byly z polotovarů nově cům podrobených celní restituce zjednodušeným zušlechťovacím řízením.

Obě vlády dohodly se tedy při této příležitosti revise celního tarifu, aby některým odvětvím průmyslovým přes nemožnost průkazu materielní identity poskytovány byly celní restituce za jistých podpůrných kontrol. Při tom byly mezi oběma vládami ujednány tyto zásady:

Povolení k celním restitucím v takovýchto případech nebude na dále vázáno na souhlas vlád v obou polovicích, nýbrž každá vláda bude oprávněna v obvodu svého území samostatně v té příčině rozhodovati.

Předměty, pro které celní restituce ve formě zušlechťovacího řízení mohou při vývozu výrobků z nich býti na dále povolovány, jsou tyto: Zrna kakaová při vývozu chokolády; vejce při vývozu albuminu a vaječných konserv; tkaniny s příslušným tkanivem při vývozu ve stavu vyšitém; tkané látky při vývozu oděvu, tyto ovšem za přísnějších a obmezujících kontrol a podmínek; tkané látky pro vývoz obuvi; surové a staré železo, železné polotovary, nedrahé kovy při vývozu kuchyňského nářadí, stavebních a mostních konstrukcí, větších litých předmětů, strojů, aparátů, vozů; zinek při vývozu plechu, litých kusů, zinkových oxydů; plechy při vývozu konservních krabic.

Celní restituce ve všech těchto případech mají povolovány býti nikoliv povšechně, nýbrž pro specielní případy osobám neb závodům důvěru zasluhujícím na určité lhůty. Dále má býti při tom hleděno k tomu, aby restituce povolovány byly jen tehdy, nebylo-li by lze očekávati, že by příslušné odvětví průmyslové, používajíc domácích, buď co do kvality neb co do ceny cizím se nevyrovnávajících surovin neb polotovarů, mohlo zachovati si s úspěchem možnost vývozu do ciziny.

Konečně dohodly se obě vlády, že každá z nich zpraví vládu druhou o každém jednotlivém případě, ve kterém povolí některému průmyslovému podniku celní restituce, a že při tom zároveň označí všechna kontrolní opatření, na nichž povolení to

učiní závislým, aby takovým způsobem bylo v každém okamžiku lze přehlédnouti rozsah zušlechťovacího řízení.

Tato reforma zušlechťovacího řízení provedena byla toliko v rámci výkonné moci vládní; nebylo tudíž třeba měniti neb doplniti za tím účelem celní zákon.

* * *

Účelem revise celního tarifu bylo zvýšení některých celních sazeb zemědělských i průmyslových, aby čeleno bylo zvýšeným celním tarifům v Německu a Francii. Nelze probírati se všemi těmito sazbami do všech podrobností. Jen některých navržených změn lze v těchto úvahách se dotknouti.

Lihovarům mělo přijíti se vstříc dočasným (do 1. srpna 1888) snížením cla z melassy z 6 zl. na 0·25 zl., ježto domácí cukrovarnictví, využitkujíc melassu samo, neposkytovalo lihovarům dosti této suroviny, tak že ji bylo nutno z ciziny dováženi. Hned při této příležitosti budiž poznamenáno, že toto snížení pokládáno v Čechách za přílišné a že k návrhu českému (posl. dr. Kaizl) bylo při rokování v poslanecké sněmovně přijato snížení cla jen na 1 zl. 50 kr.

Obilní cla zvýšena byla v tarifové předloze tak, aby vyrovnávala se těmže clům v Německu. Cla na ovoce a zeleniny považována byla ode dávna za negociační; měla usnadniti nám jednání o obchodní smlouvu s Italií. Proto i v návrhu celního tarifu navržena byla některá zvýšení, aby při jednání s Italií, též se Srbskem bylo z čeho slevovati. Cla na dobytek zvýšena byla v některých položkách (voli, jalovina, telata) s přiznaným ochranářským účelem. Proti Francii namířeny zvýšené celní sazby některých požitkovin (ústřice, humry, cognac a pod.). Důsledkem zvýšených cel z obilí a mouky byly zvýšené sazby na chléb, těstoviny; k tomu pak zvýšeny sazby na sago, masité droby, sýr, kakao.

Přádelníci vymohli sobě zvýšené sazby na bavlněnou přízi. Při každé tarifové revisi vznikají spory mezi přádelnami a tkalcovnami. Prvnější žádají za zvýšená cla na přízi, aby mohly obstáti před soutěží s levnější a v některých případech dokonalejší přízí cizí a poznenáhlu svoji výrobu tak zdokonaliti, že by nebylo třeba z ciziny příze vůbec dováženi Skutečně podařilo se celní ochranou dojíti toho, že postupně přádelny rakouské vyvyrábějí i jemnější druhy příze (t. zv. vyšší čísla). Majitelům tkalcoven naproti tomu záleží hlavně na tom, aby pro své závody mohli opatřiti si přízi za nejlevnější ceny a míti tak možnost konkurence i na zahraničních trzích. Pravidelně ukazují k tomu, že některé druhy zvláště jemnější příze v Rakousku se nevyrábějí anebo aspoň ne v té kvalitě, jako v cizině. Proto žádají

tkalcovny co nejnižší cla na přízi. Za těchto různých potřeb dvou hospodářsky zajisté stejně důležitých odvětví průmyslových vyhledává se z pravidla při revisích tarifových kompromis, který by obojí tato odvětví do jisté míry uspokojoval. Hlasy obchodních komor řídívají se dle toho, které z obou těchto odvětví v jich obvodu převládá. Komory, v jichž obvodu sídlí tkalcovny, pokládají přádelnictví toliko za pomocné odvětví pro tkalcovny. Komory zase, zastupující hlavně přádelny, pokládají tento průmysl za samostatný, zasluhující plné celní ochrany.

Ač tentokráte obchodní komory ve Vídni a v Chebu vyslovily se proti vyšším clům na přízi, přece akceptovala vládní předloha zvýšené sazby. Jen pro nejvyšší čísla (nad 50) zachována při surové přízi dřívější sazba, při dublované pak dokonce snížena sazba. Se zvýšením celních sazeb na přízi souviselo zvýšení sazeb na tkané látky; jmenovitě brán v navržených sazbách zřetel k tomu, aby barvení a přetiskování látek mohlo obstarávano býti domácím průmyslem. Na zboží prýmkářské, stávkové zvýšena cla dle přání Pražské komory. Též na výrobky lněné navrhována vyšší cla. V oboru průmyslu vlněného zvýšena byla cla jak na přízi tak na látky. Že i při zboží hedbávném byla cla zvýšena, mělo býti odvetou na francouzská cla zemědělská.

Žádné neb jen skrovné změny navrhovány byly při průmyslu slaměném, papírovém, skelném a kamenném. Naproti tomu v oboru dřevařském provedeny velké změny.

V oboru železářství byla výše cla na surové železo předmětem sporu. Země se železářským průmyslem, mezi nimi Čechy, přály si snížených cel na surové železo, kdežto země alpské žádaly cla zvýšená. Spor v návrhu tarifovém rozhodnut v neprospěch zemí prvějších; dosavadní výhoda, dle které mohly jisté druhy železa přiváženy býti za sníženou sazbu (místo 80 kr. za 50 kr. z metr. centu), byla z návrhu vypuštěna. Také cla na některé druhy železného zboží byla zvýšena, zvláště na stroje. A tak mohly by probírány býti všechny třídy celního tarifu a v každé téměř setkali bychom se se sazbami zvýšenými.

Lépe než takovýmto líčením znázorněna bude povaha projektované celní revise, budou-li uvedeny jen některé sazby tarifu z r. 1882 vedle sazeb navrhovaných.

	Tarif z r. 1882	Návrhy předlohy
Kukuřice (za 100 kg. ve zl.)	0·25	0·50
ječmen, oves	0·25	0·75
pšenice	0·50	1·50
žito	0·25	1·50
slad	0·60	1·50
luštěniny	0·50	1·—
mouka a mlýnské výrobky	1·50	3·75
čerstvé hrozny	5·—	10·—

	Tarif z r. 1882	Návrhy předlohy
ořechy, jemná zelenina	2·50	5·—
čerstvé květiny a listy, řezané	1 50	5·—
voli za kus	10·—	15·—
jalovina za kus	2·—	3·—
telata za kus	1·—	1·50
chléb	1·50	3·75
těstoviny, ságo	6·—	10·—
masité droby	20·—	25·—
sýr	10·—	20·—
kakao, chokoláda	50·—	60·—
bavlněná příze jednoduchá, surová:		
a) do čís. 12 angl.	6·—	6·—
b) přes čís. 12 do čís. 29	8·—	8·—
c) » » 29 » » 50	12·—	14·—
d) » » 50	16·—	16·—
bavlněná příze dublovaná, surová:		
a) do čís. 12	6·—	8·—
b) přes čís. 12 do čís. 29	8·—	10·—
c) » » 29 » » 60	12·— / 16·—	16·—
d) » » 60	16·—	12·—
bavlněná příze, jednoduchá neb dublovaná, bílená neb barvená:		
a) do čís. 12 angl.	10·—	12·—
b) přes » 12 do čís. 29	12·—	14·—
c) » » 29 » » 50	16·—	18·—
d) » » 50	20·—	20·—
příze adjustovaná pro drobný prodej	30·—	35·—
bavlněné zboží, hrubé, hladké:		
a) režné	32·—	34·—
b) bílené	40·—	45·—
c) barvené	50·— / 60·—	55·—
d) více barevné	60·—	70·—
bavlněné zboží, hrubé, vzorkované:		
a) režné	40·—	45·—
b) bílené	50·—	55·—
c) barvené	50·— / 70·—	65·—
d) více barevné	70·—	80·—

	Tarif z r. 1882	Návrhy předlohy
bavlněné zboží jemné:		
a) režné	70·—	80·—
b) bílené, barvené neb přetištěné . . .	100·—	120·—
vyšívané tkaniny, krajky	200·—	300·—
samety	80·—	90·—
šedé plátno k balení	2·—	6·—
provazy, lana	3·—	5·—
umělé květiny atd. atd.	170·—	450·

* * *

Výbor, který v rakouské poslanecké sněmovně projednával vládní předlohu, nečinil zásadních námitek (příl. 195., sesse X.). Volání obchodních komor po politice smluvní nezůstalo bez účinků. Vláda byla tázána, aby objasnila své stanovisko, hledíc k případnému jednání s cizími státy o obchodní a celní smlouvy. Ministr obchodu dal na to odpověď, že jest dojista přáním mocnářství, aby zahraniční poměry obchodní uspořádány byly smlouvami. Dodal ihned, že se zřetelem na vzájemnou povahu takových ujednání získati lze koncesse jen tehdy, je-li ochota ke vzájemným koncessím. Proto chystaný celní tarif ve svém celku nesmí prohlašován býti za minimální, ježto by takovým způsobem nebylo lze na jeho základě uzavírati smlouvy. Nesmí tudíž otázka tato řešena býti hned napřed zásadně, nýbrž dlužno na základě daných poměrů podrobně uvažovati všechny v příčině té rozhodující okolnosti, jmenovitě míti zřetel na dočasný stav jednotlivých odvětví průmyslových.

Krátký smysl této odpovědi, vybalený ze všech v takových případech obvyklých diplomatických opatrností, byl ten, že Rakousko-Uhersko rádo by vyjednávalo s jinými státy o celní a obchodní smlouvy, bude-li na straně těchto států k tomu projevena ochota. V tomto směru souhlasil také výbor s vládou, vyjadřuje souhlas ten dost opatrně těmito slovy: »Znamenití odborníci a vyslovení přívrženci a zástupci ochranných cel vyslovili ve výboru své mínění v ten rozum, že celní sazby, obsažené ve vládní předloze, vystoupily vůbec až ku hranicím nejkrajnější možnosti a že četné z navržených celních posic jsou jen v tom případě přijatelny, předpokládá-li se, že bude jich užito při případném uzavírání obchodních smluv, jichž nutno si přáti; třeba proto klásti vládě na srdce, aby hlavní svoji pozornost obrátila nikoliv snad k dalšímu zvyšování celních sazeb, nýbrž spíše k stabilisování těchto; a jestliže následkem celní politiky sousedních států na severních a západních hranicích mocnářství nutno beze všech pochybností setrvati aspoň nyní při ochranné politice celní, aby domácí zájmy byly hájeny, měl by na jihovýchodních hra-

nicích zachován a inaugurován býti systém, pokud možno co nejvolnějších styků obchodních, aby našemu vývozu do přirozených, zeměpisnou polohou podmíněných tržišť v orientu klestěny byly volné dráhy neb otevřeny byly nové dráhy.«

Nejspornější položkou, která nejen ve výboru, nýbrž i potom v parlamentu zvláště živě byla přetřásána, byla položka týkající se cla na surový petrolej.

Význam této petrolejové otázky byl již na dřívějším místě objasněn. Bylo též již dříve řečeno, že při jednáních s uherskou vládou podařilo se rakouské vládě docíci toliko toho, aby v předloze celního tarifu clo na těžce zápalný (ruský) petrolej zvýšeno bylo ze 1 zl. 10 kr. na 1 zl. 42 kr. a clo na lehce zápalný (americký) petrolej z 2 zl. na 2 zl. 10 kr. Toto rozřešení neuspokojilo však zástupců haličských.

Výbor hledal nejprve správný způsob řešení této otázky v tom, aby při vyclení surového petroleje z ciziny přiváženého rozlišováno bylo mezi skutečným surovým, tedy k osvětlování nezpůsobilým petrolejem a pak petrolejem, který jen přimísením jiných látek byl zbarven, který tedy nebyl již surovinou, nýbrž umělým polotovarem. Za tím účelem konána byla anketa expertů, kteří měli podati své úsudky, bylo-li by lze najíti nějakých opatření, kterými by při vyclení petrolej dle určitých známek mohl býti takto rozlišován. Anketa expertů (23. května 1886) nebyla však s to, aby naznačila bezpečný prostředek, dle kterého by celními úřady petrolej surový od petroleje uměle smíseného lehce mohl býti rozeznán.

Minorita ve výboru — v čele poslanec Suess — vytasila se se zvláštním návrhem. Položka cla na surový petrolej se týkající měla býti nahrazena položkou tohoto obsahu: »Clo na petrolej bez předběžného raffinování neb čištění k osvětlování nezpůsobilý stanoveno budiž (za 100 kg) 9 zl., případně 8 zl. 50 kr. netto; clo z části petroleje dani spotřební nepodrobeného a daň spotřební nahrazeny budťež z celní pokladny.« Smysl tohoto návrhu, který dlužno blíže objasniti, byl takový: Raffinerie, která by přivážela z ciziny surový petrolej, platila by z něho clo 9 zl. (event. 8 zl. 50 kr.) bez ohledu na to, byl-li přivezený petrolej skutečnou surovinou neb umělou smíseninou. V raffinerii zjistilo by se pak po provedené raffinaci, mnoho-li čistého petroleje bylo z přivezeného surového petroleje skutečně získáno. Z tohoto získaného kvanta čistého petroleje vypočetlo by se clo na tento petrolej připadající. Suma, o kterou raffinér při přívozu surového petroleje na clu byl více zaplatil, vrátila by se mu. Potom by z celní pokladny nahrazena byla ještě spotřební daň (6 zl. 50 kr. za 100 kg.) té polovici, ve které se raffinerie nacházela.

Nelze upříti, že tímto způsobem byla by otázka vyclení surového petroleje bývala nejspravedlivěji rozluštěna. Raffinér byl by tak platil vlastně clo z toho množství čistého, k osvětlování

způsobilého petroleje, které obsaženo bylo v přivezené surovině, nechť byla tato jakéhokoliv druhu. Ve výboru setkal se proto tento návrh minority ihned se všeobecným souhlasem, jmenovitě též se souhlasem zástupců haličských. Ale skutkem se proto přece jen nestal.

Vláda rakouská otázala se ihned uherské vlády, jaké stanovisko by tato zaujala vůči tomuto návrhu. Odpověď přišla rychle i byla úplně odmítavá. Byloť proti tomuto návrhu namítáno, že by raffinerie petrolejové musily podrobeny býti zvláštnímu, obtížnému dozoru. Nad to ale musily by raffinerie opatřiti se částečně jiným zařízením; domácí a zahraničná surovina nemohla by spracována býti v témže závodě, nýbrž bylo by třeba závod rozděliti tak, aby domácí surovina spracována byla v jedné, cizí surovina pak v druhé, oddělené části závodu. Takové břemeno zdráhala se uherská vláda tamním zkvétajícím raffineriím ukládati.

Za takých poměrů opřela se i rakouská vláda návrhu minority ve výboru. Když však nespatřovala ve výboru dost ochoty, aby rozumný tento návrh byl opuštěn, vyslovila hrozbu, že provede ústavní důsledky z toho, bude-li přijetím minoritního návrhu celá předloha celního tarifu zmařena. Všeobecně byla tato hrozba vykládána tak, že vláda rozpustí říšskou radu. Pod nátlakem této hrozby opuštěn byl skutečně ve výboru návrh minority. Ale Haličským zástupcům přiznána za to náhrada tím, že celní sazba na těžce zápalný (t. j. ruský) surový petrolej zvýšena byla na 2 zl. (místo na 1 zl. 42 kr., jak vláda byla navrhovala). Clo na lehce zápalný (t. j. americký) surový petrolej ponechal výbor ve výši vládou navrhované 2 zl. 10 kr. Při rokování v poslanecké sněmovně bylo však i clo na lehce zápalnou surovinu zvýšeno nad návrh výborový, a sice na 2 zl. 40 kr.; stalo se tak k návrhu poslanců z Haliče.

* * *

O předloze celního tarifu, která vyšla z porad výborových, jednáno bylo v poslanecké sněmovně ve dnech 12.—22. června 1886. Nejhlavnějšími předměty debat byla cla na obilí a surový petrolej. Z debat těch vyšel celní tarif trochu pozměněný. Oproti původním návrhům vládním změny ty byly tyto:

Clo z melassy až do 1. srpna 1888 pro lihovary zvýšeno (za 100 kg. ve zl.) z 0·25 na 1·50; clo na znečištěný paraffin z 4 na 6 zl.; clo ze surového petroleje — jak již bylo řečeno — z 1 zl. 42 kr. na 2 zl. a ze 2 zl. 10 kr. na 2 zl. 40 kr.; při lněném zboží stanovena nová celní položka pro damašek 80 zl.; clo na součástky nožířské zvýšeno z 10 na 15 zl. Snížena pak byla tato cla: příze vlněná, dublovaná přes čís. 45 z 16 na 14 zl.; raffinovaný borax z 4 na 3 zl.

I v panské sněmovně provedeny byly na předloze celního tarifu některé změny. Sproštěny byly cla upotřebené, znamenané

pytle z šedého plátna k balení neb z juty, které přivezeny byly pro obilí a během dvou měsíců, naplněné obilím, zase byly vyvezeny; clo na krajky zvýšeno ze 400 na 500 zl.; pro knihařské plátno sníženo clo z 50 na 30 zl., pro šicí, pletací stroje z 40 na 30 zl., clo na některé stroje pro přádelny z 4 zl. 25 kr. na 3 zl.

Z debaty v poslanecké sněmovně vytknouti sluší některé zajímavější body.

Důrazně bylo konstatováno, že revise celního tarifu byla provenience uherskou, a to nejen co se týkalo cel agrárních, nýbrž i cel průmyslových. Východištěm tarifové reformy v Rakousko-Uhersku byla celní revise v Německu z r. 1885. Bez této revise nebylo by bývalo došlo u nás k témuž opatření. Nikdo německou tarifovou revisí netrpěl tolik jako Uhry, které chtěly na to dáti odpověď a zvýšenými cly průmyslovými v říši Rakousko-Uherské donutiti Německo, aby vrátilo se k poměrům smluvním. Jestliže tedy rakouská sněmovna — jak pravil jeden z řečníků — hlasuje dnes pro průmyslová cla, musí si býti úplně vědoma toho, že nečiní tak výhradně z vlastního zájmu. Také bylo předpovídáno, že zvýšená agrární cla v říši Rakousko-Uherské nebudou míti vlivu na ceny plodin zemědělských, ježto clo může na cenu obilí působiti jen v zemi obilí přivážející, nikoliv však v zemi obilí vyvážející.

Poněvadž v době té otázka celní jednoty Rakousko-Uherska s Německem byla oblíbeným předmětem úvah v tisku a různých shromážděních, nemohla poslanecká sněmovna vyhnouti se tomu, aby v debatě o tuto otázku nebylo častěji zavaděno. V poslanecké sněmovně přivedla tuto otázku na přetřes strana — tehdy ještě málo sympatická — německo-nacionální, antisemitická. Vynikající řečník a politik z německé strany (Plener) dal na to odpověď, že celní jednota s Německem neznamenala by ničeho jiného než to, že by rakouský průmysl ztratil vedoucí své postavení na uherských trzích. Se zřetelem na časovost této otázky nebude snad nevhodno, přihlédne-li se zde trochu k tehdejší debatě o této věci. Celní jednotou s Německem vydány by byly uherské trhy německému průmyslu. Stačí porovnati jen vývozní síly Německa a Rakouska. Celkem vyváží — ovšem dle tehdejších, klubem průmyslníků uveřejněných dat — každý z obou těchto států:

bavlněné příze . . .	Rakousko	9·1	mil.,	Německo	15·0 mil.,
bavlněného zboží . .	»	7·8	»	»	57·0 »
vlněné příze . . .	»	4·9	»	»	16·6 »
vlněného zboží . .	»	30·5	»	»	134·0 »
hedbávného zboží .	»	4·0	»	»	61·0 »
oděvu, prádla, konfekce	»	8·0	»	»	56·0 »
kůže, zboží koženého	»	21·0	»	»	83·0 »
železa	»	16·0	»	»	179·0 »

Z čísel těchto poznati lze, oč na světovém tržišti rakouský průmysl je slabší než německý a jak musí záležeti na tom, aby aspoň vnitřní trh průmyslu rakouskému byl zachován, nikoliv však vydán přemocnému soupeři. Celní jednota jen s předlitavskou polovicí neměla by pro Německo ceny. Celní jednota celé říše, uherskou polovici v to počítajíc, měla by pro Německo ovšem velké ceny, ježto by jeho průmyslu otevřela zcela neobmezený přístup na uherské trhy, ale pro rakouský průmysl znamenala by těžkou pohromu. Místo po celní jednotě mělo by spíše voláno býti po obchodní smlouvě s Německem. Třeba doba nejprudší celní války nebyla právě příznivou, nelze neuznati, že za jediné správný poměr v obchodních stycích mezi Rakousko-Uherskem a Německem sluší považovati toliko tarifovou smlouvu, nikdy však celní jednotu.

Kdo po takových, z řad Němců samých pronesených projevů byl by se býval nadál toho, že nepatrný hlouček německý, který tenkráte bez ohledu na hospodářské momenty jen z motivů politických zastával se v rakouském parlamentu celní jednoty s Německem, dovede v poměrně krátké době vnutiti tuto ideu ostatním stranám německým?

Již tehdy v poslanecké sněmovně ozývala se předzvěst obratu, který brzo potom, za pět let, v obchodní politice rakousko-uherské skutečně nastal. »Proud, který následkem břemen, dodatečnou konvencí převzatých« — míněna tu nešťastná konvence s Anglií z roku 1869, ve které této zemi z příčin politických přiznány byly všechny výhody obchodní, aniž za to byly žádány nějaké ústupky — »v letech sedmdesátých v Rakousku zavládl, přestřelil cíl, ježto žádal za odstranění všech smluv pod dojmem jediné tísnivé smlouvy, a tak zamítán byl celý smluvní systém; při podrážděnosti veřejného mínění, která se ještě stupňuje, kdykoliv jde o porušení hospodářských zájmů, bylo pochopitelno, že vynořil se tehdy mocný, všeobecný proud proti obchodním smlouvám. Není to proto nijakým pokořením pro obchodního politika, tím méně pokořením pro zákonodárný sbor, provedl-li v dobách, ve kterých proud takový pozbyl trvanlivosti a vnitřního oprávnění, návrat k zásadám, které po zralých a často trudných zkušenostech průmyslu poskytnouti mohou takové stability, jaké tento potřebuje. Jest nepochybno a zkušeností dokázáno že autonomní tarif není zárukou takovéto stability, že spíše vázání tarifů smlouvou na deset neb i více let znamená pro průmysl větší stabilitu než tarif autonomní«.

Řečník, který hájil takto politiku smluvní, nebyl sanguinikem; přiznávalť sám, »že bude ještě dlouho trvati, než bude potřeba návratu k smlouvám všeobecně uznána«. Netušil, že obrat k politice smluvní byl již blízkým, téměř na samém obzoru.

Změny, které ve výboru a v poslanecké sněmovně rakouského parlamentu na vládní předloze, jmenovitě v otázce cla na

surový petrolej byly provedeny, oddálily uskutečnění předlohy té. V uherském parlamentu jednáno o předloze celního tarifu ve dnech 8.—11. června 1886 i byl týž v generální debatě přijat 151 proti 113 hlasům. Ve specielní debatě pokračováno bylo potom ve dnech 21.—26. června 1886. Když právě v té době v rakouském parlamentu na předloze tarifové provedeny byly některé změny, prohlásil v Uhrách předseda ministerstva Tisza dne 26. června 1886, že vzdává se pro ten rok úmyslu, aby celní tarif byl projednán. Byla tedy jednání v Uhrách odročena, aby mohly obojí vlády změny v rakouském parlamentě přijaté projednati. Jednání protáhlo se až do jara 1887. Dne 29. dubna 1887 přijata byla v uherském sněmu po dlouhém svízelném jednání předloha celního tarifu i s clem petrolejovým, jak byly přijaty v rakouském parlamentu. V tomto posledněji pak přistoupila poslanecká sněmovna ve schůzi dne 5. května 1887 k změnám panskou sněmovnou přijatým.

Všeobecný celní tarif touto revisí uskutečněný prohlášen byl v Rakousku jako zákon ze dne 21. května 1887, ř. z. č. 52, v Uhrách pak jako článek 25. zákonů z r. 1887.

* * *

Třetí vyrovnání rakousko-uherské bylo takto skončeno. V říšském zákonníku otištěny příslušné zákony dnem sankce, 21. květnem 1887 datované: o způsobu příspěvků k společným nákladům (říš. zák. čís. 47), o zmocnění vlády, aby uzavřena byla s uherskými zeměmi celní a obchodní smlouva (ř. z. č. 48), o zmocnění vlády, aby uzavřela s uherskou vládou dohodu o splácení dluhu 80milionového (ř. z. č. 49) a rovněž s rakousko-uherskou bankou (ř. z. č. 50), o obnovení privilieje rakousko-uherské banky (ř. z. č. 51) a o změně všeobecného celního tarifu ze dne 25. května 1882, ř. z. č. 47 (ř. z. č. 52).

Bilance byla tentokráte pro tuto polovici ne nepříznivou, lze-li totiž jakousi výhodu spatřovati v tom, že nebyla rakouská polovice nucena k vůli zachování jednotnosti mocnářství vziti na se nových obětí. Než, zvykli jsme v této polovici skromnosti při jednáních s Uhry i mohli jsme se těšiti z toho, že celní a obchodní smlouva s Uherskem prodloužena byla beze změn na dalších deset let, že nepodařilo se Uhrům donutiti naši polovici k zvýšenému kvotnímu příspěvku a že při obnovení privilieje bankovního na dalších deset let nestal se nijaký další krok k zostření dualistického rázu tohoto ústavu neb k sesílení uherského vlivu na správu téhož.

K těmto »úspěchům« rakouským, rázu ovšem jen negativního, přibyl také jeden úspěch rázu positivního. V novém celním tarifu podařilo se rakouské polovici v otázce vyclení surového petroleje vymoci platnost zdejšímu stanovisku, ne sice docela, ale aspoň v hlavní části.

Za neúspěch rakouský nemohlo býti počítáno, že při vyrovnání tomto nepodařilo se současně prosaditi předlohu o reformě daně cukerní. Předloha ta byla jen poodložena, aby opravena byla způsobem, jímž by spíše vyhověno bylo zájmům cukrovarnictva.

A jaká byla bilance vyrovnavací kampagne se stanoviska českého? Mezi položky zisku mohli jsme zapsati Pražákova jazyková nařízení o šetření rovnoprávnosti při vrchních zemských soudech v Praze a v Brně z r. 1886. Nařízení ta nepatřila sice do souboru vyrovnání; ale jisto bylo, že vláda k nařízením těm odhodlala se jen pod nátlakem nutnosti, aby pro vyrovnací předlohy získána byla majorita. Mezi neúspěchy zase zapsali jsme zmar akce směřující k decentralisaci banky cedulové. Tento neúspěch, ač byl bolestný, měl přece jednu dobrou stránku Obsahoval pro nás poučení, jak máme v hospodářském směru brátí se ku předu. Ukázalť nám nutnost toho, abychom nastoupili v otázce úvěrní cestu vedoucí k samostatné organisaci. Že pak poučení to nepadlo u nás na neúrodnou půdu, ukázalo se při zřizování zemské banky pro království České.

ČÁST TŘETÍ.

POSPOLITÉ ZÁLEŽITOSTI MEZI RAKOUSKEM A UHERSKEM V DOBĚ LET 1888—1896.

Do periody mezi třetím vyrovnáním z r. 1887 a provisorními vyrovnáními z r. 1897/9 spadá celá řada pospolitých záležitostí, jež bylo třeba v souhlasu obou říšských polovin uspořádati. Byly to skoro vesměs záležitosti velkého dosahu.

Především provedeny byly reformy v oboru nepřímých daní. Reformovány daň z cukru a daň z lihu v zásadním směru; k tomu družily se některé změny menšího dosahu, týkající se daně z lihu, piva, cukru, petroleje.

V ohledu vojenském uskutečněn byl nový branný zákon.

V oboru námořní dopravy uspořádány byly poměry rakousko-uherského Lloydu k státu, stanovena pravidla o přístavních poplatcích. Mimo to provedeno zrušení svobodných přístavů Terstu a Rjeky.

Vynikající důležitosti byly zákonodárné akce týkající se úpravy valuty a patentního práva v Rakousko-Uhersku.

Konečně provedeno v tomto období na poli mezinárodní politiky obchodní velké dílo, obchodní a celní smlouvy z r. 1892 a násl.

Velká tato díla provedena byla v rakouském parlamentu přes to, že poměry parlamentární nebyly již tak klidné a jasné, jako dříve. Železný kruh pravice začal počátkem této periody při různých příležitostech ukazovati trhliny, které, třeba podařilo se je někdy s menší, někdy s větší námahou zaceliti, nemohly zůstati bez účinků na pevnost tohoto parlamentárního útvaru. Na opačných lavicích v sněmovně, na levici, počaly zřetelněji objevovati se známky formací, jež tlačily strany na levici zastoupené do kolejí urputné německé politiky nacionální.

Dne 18. prosince 1890 rozešla se říšská rada na vánoční prázdniny. Zakončila tím X. sessi; neboť dne 23. ledna 1891 byla rozpuštěna a nové volby vypsány. Vláda byla se starou majoritou nespokojena. Dala jí o tom věděti v officiální zprávě vídeňských novin, vysvětlujíc, že k rozpuštění parlamentu nutkaly »změny uvnitř jednotlivých stran vzniklé, za kterých poměry majoritní staly se obtížné a pochybné, jakož i příští úkoly parlamentu. Nadešel okamžik, aby politické poměry byly vyjasněny. Rakousko potřebuje i příště parlamentu, který rakousky smýšlí, cítí i jedná, který moc a vážnost mocnářství klade nad zájmy stranické. Parlamentární většina má státním potřebám vyhověti a býti s to, aby vyvíjela silnou činnost zákonodárnou; má býti pevnou hradbou proti nevlasteneckým a výstředním elementům; má chrániti ústavu říše i ústavu království a zemí na říšské radě zastoupených, jakož i ctíti a vážiti si individuality národů a nejdůležitějšího základu mravnosti, náboženského přesvědčení.« Divně to věru vysvědčení a divný vděk pro strany, jež byly tak obětavě vládu podporovaly.

V březnu 1891 provedeny nové volby.

V obnovené říšské radě, jež po provedených volbách sešla se dne 9. dubna 1891 k XI. sessi — sesse tato trvala potom až do 22. ledna 1897 — doznalo seskupení stran jak na pravici tak na levici velkých změn. Nejdůkladnější změny spatřiti bylo lze na lavicích českých. Již průběhem jednání o vyrovnání tlačil proud voličstva české poslance z království do opposice; osud národnostních požadavků při obnově privileje rakousko uherské banky, školský návrh Liechtensteinův i jiné ještě události sesilovaly mocně proud ten. Na konec neubránila se strana národní (staročeská). Při volbách do říšské rady slavila v Čechách ve všech volebních okresích, vyjímajíc jediný, vítězství strana svobodomyslná (mladočeská). Na akcích, jež na říšské radě podniknuty byly v této periodě od roku 1891, má již účast strana svobodomyslná.

Reforma daně cukerní.

Mezi předlohami, které při příležitosti obnovy rakousko-uherského vyrovnání byly mezi rakouskou a uherskou vládou smluveny, byla též předloha o reformě daně cukerní. Rakouská vláda předložila v souboru vyrovnacích předloh parlamentu dne 5. května 1886 osnovu zákona za tímto účelem. Osnovu tu nepodařilo se však dostati pod střechu současně s ostatními předlohami vyrovnání se týkajícími. Bylať proto, jak stala se o tom již dříve zmínka, předloha tato vypjata ze souboru otázek vyrovnavacích a projednána potom v obou polovicích samostatně.

Pronikavá reforma daně cukerní byla opravdu naléhavou.

Až do r. 1865 spočívala spotřební daň z cukru v Rakousku na systému daně ze suroviny. Základem pro výměru daně byla

váha řepy k výrobě cukru určené. Tento po 15 let (od r. 1850) trvavší způsob zdanění změněn byl zákonem ze dne 18. října 1865, ř. z. č. 105. Na místě daně dle váhy řepy zaveden systém daně paušalované dle výkonnosti zařízení a dle časové doby výrobního procesu. Nový tento způsob zdanění byl pro výroby cukru velmi výhodný. Paušalováním daně oproti dřívější výměře dle váhy řepy snížena byla daň cukerní — jak v r. 1877 při příležitosti parlamentární expertisy bylo výroky znalců zjištěno — o 25 procent.

Tato pro cukrovary výhodná změna ve zdanění cukru nemohla zůstati bez účinků na rozvoj cukrovarnictví a s ním souvisejícího zemědělství. Pěstování řepy rychle se rozšiřovalo, domácí výroba cukerní stoupala nad domácí potřebu a výroba ta tím poukazována byla na vývoz cukru. Tento vývoj zračí se i v stoupajícím počtu cukrovarů i ve vzrůstajícím vývozu. Ze 144 vzrostl počet cukrovarů v rakouském celním obvodu během osmi let, od r. 1864 počínajíc, na 256, tedy o 112. Vývoz cukru pak, který byl v r. 1865 jen 250.000 metr. centů, vzrostl v průměru let 1871—1873 na 690.000, v průměrů let 1876—1877 na 1,300.000, v r. 1878 na 1,600.000, v r. 1879 na 2,200.000, v r. 1881 na 2,900.000, v r. 1884 na 3,450.000, v r. 1886 na 3,000.000 metr. centů.

Rozvoj cukerního průmyslu pociťován v širokých kruzích výhodně. Konsument pociťoval to ve snížených cenách cukru. Rolník nalezl plodinu, již mohl výhodněji zpeněžiti než jiné. Průmysl strojní, dopravní ústavy, uhelné doly braly podíl na cukerním zisku. Velké peněžní sumy, přitékající z ciziny k nám v dobách ažia, měly příznivý vliv na obchodní naši bilanci. Přes to vše nescházeli již tehdy — ovšem v řadách starších, jen pro domácí konsum pracujících cukrovarníků — škarohlídci, lekající se vzrůstu příliš rychle nad domácí potřebu stoupajícího.

Byl tu však jiný, tichý účastník, který z tohoto rozvoje cukerní výroby neměl žádné radosti. Tímto účastníkem byl stát. Financím státním nešel vzrůst výroby a vývozu cukerního nijak k duhu. Příčinou byly berní restituce, které stát poskytoval z cukru do ciziny vyvezeného.

Čistý výnos cukerní daně, který plynul po srážce berních restitucí do státní pokladny, za systému paušalované daně klesal měrou hrozivou. Čistý tento zisk byl:

v kampagni	1864—5 okrouhle	6	mil. zl.,
»	1865—6 až 1868—9 průměrně	$5^3/_4$	» »
»	1869—70 až 1872—3 »	$4^3/_4$	» »
»	1873—4	3	» »
»	1874—5 až 1877—8 » již jen . .	875.000	»

Při tom nesmí však býti zamlčena kuriosita, že v kampagni 1875—6 stát nejen nezískal nijakého čistého výtěžku, nýbrž musil

na berní restituce ještě 26 000 zl. ze svého doplácetí! Daň spotřební činila sice v těchto letech 6 až 15 mil. zl. ročně, ale z daně té musily býti zapravovány restituce z vyvezeného cukru.

Tento nepříznivý finanční výsledek pro stát zaviněn byl systémem paušalované daně. Daň vyměřována byla za tohoto systému dle časové doby, po kterou byly v činnosti přístroje určené k spracování řepy (lisy, diffuséry), aby z ní vyčerpány byly cukernaté látky. V tom spočívala pro cukrovarníka pobídka, jednak aby nejpečlivějším výběrem a pěstováním řepy získal suroviny co nejcukrnatější, jednak aby za pomoci pokračující techniky opatřil si stále způsobilejších přístrojů, kterými by co největší množství nejcukrnatější řepy za den mohlo býti zpracováno. Takovým způsobem bylo lze docíliti co největších úspor na dani. Že šlo tu o veliké sumy, poznati lze z tohoto výpočtu: V sedmnáctileté periodě od kampagně 1865—66 až do kampagně 1882—83 včetně vyplaceno bylo na berních restitucích okrouhle 200 mil. zl. ze státní pokladny, kdežto čistý výtěžek cukerní daně z domácí spotřeby činil jen 94½ mil. zl.

I z národohospodářských příčin nebylo lze poměry takové pokládati za zdravé. Největších úspor berních a tedy i největších úspěchů získati mohly cukrovary v krajinách k pěstování řepy nejlépe se hodících, opatřené dokonalým strojním zařízením. Cukrovary, které nemohly vyráběti za tak příznivých podmínek, musily býti předstiženy. Proto úkaz, že počet cukrovarů, kterých bylo v r. 1872 ještě 256, klesl na 231 v r. 1875 a na 226 v roce 1878. Úkaz to svědčící, že v odvětví cukrovarnickém stvořen byl berním zákonodárstvím zárodek, z kterého důsledně vyrůstala koncentrace výroby ve velkém.

* * *

Výhoda, které požíval cukrovarník za systému paušalované daně, měla zvláštního významu při vývozu cukru do ciziny, při kterém daň z vyvezeného výrobku byla vrácena. Vyrabitel, jak bylo řečeno, uspořil při výrobě na dani státu povinované; při vývozu byla mu však daň plným obnosem navrácena. To, oč takto vráceno bylo při vývozu cukru nad daň skutečně zaplacenou, bylo tajnou prémií, kterou podporován byl vývoz. Tajnou byla prémie proto, že ze zákona samého nebylo lze ji vyčísti; teprve když vypočtena byla výše daně, kterou zákon se zřetelem na poměry výrobní za přiměřenou předpokládal, pak výše daně, kterou zákon skutečně ukládal, bylo lze zjistiti výši premie.

Příklad to lépe objasní. V kampagních 1875—76 a 1876—77 činila domácí spotřeba cukru okrouhle 3·4 mil. metr. centů. Dle příslušných čísel měl stát z toho na dani obdržeti za tato dvě léta asi 13¼ milionů zl. Skutečně zbylo státní pokladně jen 370.000 zl. (1875—76 deficit 26.347 zl., 1876—77 pak čistý výtěžek 396.214 zl.). Rozdíl mezi 13¼ mil. zl. a 370.000 zl., tedy

zaokrouhleně as 12¾ mil. zl., musil obrácen býti k tomu, aby doplněny byly restituce za vyvezený cukr, jež při vývozu 1,784.000 metr. centů à 11 zl. 18 kr. vyžadovaly dohromady 19,950.000 zl. Z toho lze vypočísti, že cukrovar vyvážející cukr platil z každého metrického centu státu 3 zl. 91 kr. daně, že mu však při vývozu vráceno bylo z každého metr. centu 11 zl. 18 kr. jako restituce daně, tedy o 7 zl. 27 kr. více, než skutečně jako daň byl zaplatil. Těchto 7 zl. 27 kr. při každém metr. centu bylo tajnou prémií vývozní. O tolik — ovšem po srážce komisionářských, dopravních a pod. výloh — mohl potom cukrovar metrický cent cukru na cizím trhu levněji prodávati než doma.

Výše tajné této prémie nebyla ovšem nikdy ani stálou, ani u všech cukrovarů stejnou. Také nebylo snadné tajnou tuto prémii přesně vypočítati. Neboť základní příčina prémie spočívala v tom, že ve skutečnosti vyrobeno bylo z řepy větší množství cukru, než předpokládáno v zákoně ukládajícím na cukerní výrobu daň; difference, o kterou zdaněno menší množství cukerního výtěžku z řepy než skutečné množství, byla prémií, pakli tento výtěžek vyvážen byl za hranice. Čím dokonalejší bylo zařízení cukrovaru, t. j. čím více dovedl týž vytěžiti cukru z řepy nad výtěžek zákonem předpokládaný, tím vyšší byla také prémie při vývozu.

Byla-li ve příkladu právě uvedeném prémie pro kampagně 1875—76 a 1876—77 vypočtěna sumou 7 zl. 27 kr. za metrický cent — příklad tento vzat byl z čísel uvedených ve zprávě výboru jednající o reformě cukerní daně (příl. 477, sesse X.) — nelze ovšem ručiti za naprostou přesnost, ježto mezi interessenty samými bylo sporno, jak by výše prémie přesně měla býti vypočítána. S touto reservou dlužno dodati, že pro kampagně 1877—78 vypočtěna byla exportní prémie 5 zl. 20 kr., dle jiného výpočtu zase 5 zl. 84 kr. za metr. cent.

Prémie cukerní jsou zajímavým příkladem, jak nepopíratelně správná berní zásada může v praxi odkloněna býti od původního svého směru. Jest zajisté zcela ospravedlněno, že vyrabiteli výrobku spotřební daní podrobeného vrací se zaplacená daň z toho výrobku, který vyvezen byl za hranice. Vždyť daň spotřební stihnouti má dle své povahy jen předměty uvnitř státu spotřebované, nikoliv jiné. Ale při cukru dovedli vyrabitelé využitkovati — není to nikterak míněno ve špatném smyslu — slabých stránek berního zákonodárství. Cukrovary dovedly svojí vynalézavostí předstihnouti berní techniku státní, tak že mezi zákonným předpokladem a skutečným stavem cukerní techniky byl rozdíl. Nesmí to naprosto vykládáno býti v neprospěch cukrovarů, jakoby neprávem snad těžily na úkor státu. Nikoliv, to bylo by křivdou. Bylo naopak věcí berní techniky státní, aby dovedla technických pokroků v cukrovarnictví využitkovati zrovna tak rychle, jako výrobci. Nedovedl-li to stát, neměl práva si stěžo-

vati, že dovedli cukrovarníci ve svůj prospěch využitkovati berního předpisu, dle kterého daň z vyrobeného cukru zapravená byla jim při vývozu téhož vrácena. Cukrovarní průmysl proměnil zkrátka berní restituce ve vývozní prémie.

Vývozní prémie byly mocným, ale také povážlivým lakadlem k vývozu. Prémie působila na cenu výrobku uvnitř hranic přesněji než ochranné clo, zvyšujíc cenu o celou výši prémie samé. Neboť kdyby vyrabitel cukru v ceně cukru doma zpeněženého neobdržel též prémii, obdržel by doma vlastně méně, než za berních restitucí při vývozu do ciziny. Berní restituce, která se byla zvrhla v exportní prémii, byla zvýšením ceny pro domácí konsum. Konsument domácí musil prémii vývozci poskytovanou zaplatiti, a to jednak jako poplatník zúčastněný dle své poplatnosti na restituci ze státní pokladny vývozci poskytované, jednak při spotřebě cukru ve zvýšené ceně téhož. Výhody z obětí, jež musil takto domácí konsument přinášeti, spadaly do klína konsumentům v zemích, do kterých cukr byl za prémiových podpor dovážen, tedy konsumentům anglickým, ježto hlavní část našeho vývozu cukerního šla do Anglie.

Tato povaha berních restitucí cukerních, vlastně exportních premií byla všeobecně známou a nespornou. Vědělo se též, že jediná náprava spočívala by v tom, aby prémie ty byly zrušeny. Ale vědělo se též, že stát, který by cukerní prémie o své újmě zrušil, zadal by smrtící ránu svému cukernímu průmyslu. Jako Rakousko, poskytovalo i Německo, Francie, Rusko vývozu cukernímu exportní prémie. Cukr státu, ve kterém by prémie ty byly odstraněny, nemohl by na cizích tržištích se udržeti oproti soutěžícímu cukru ze států s vývozními prémiemi. Prémie cukerní bylo by lze — jak všeobecně bylo uznáno — odstraniti jen shodou všech států prémie poskytujících. Na takovou shodu nebylo tehdy naděje.

* * *

Za takových poměrů šlo jen o to, aby zamezeny byly aspoň újmy, které vznikaly státním financím z nevhodné úpravy daně cukerní. Prvním pokusem k tomu směřujícím byl zákon ze dne 6. července 1877, ř. z. čís. 57. Pokus tento chtěl státu pomoci způsobem zcela primitivním, snad až naivním. Cukerní daň v celém svém systému zůstala nezměněnou, jedině sazby byly zvýšeny. Výsledek byl také podle toho. Zklamal úplně. V kampani 1877—78 vyrobeno bylo 3,120.000 metr. centů (asi 1,750.000 metr. centu konsumováno z toho doma, 1,370.000 metrických centů pak vyvezeno) Z toho zapraveno státní pokladně na dani 16,686.058 zl. (tedy 5 zl. 34 kr. z metrického centu); ale státní pokladna musila na restitucích berních nahraditi vývozcům z každého vyvezeného metr. centu 11 zl. 18 kr., tedy dohromady 15,335.217 zl. Zbyl tedy státní pokladně čistý výnos berní toliko 1,350.841 zl.

Chudý tento výsledek nutkal k další změně berních předpisů cukerních, která provedena byla zákonem ze 27. června 1878 ř. z. č. 71. Tentokráte šlo se o krok dále. Na předpisech o způsobu, vyměřování daně a j. nebylo ničeho změněno; ale ve prospěch státní pokladny stanoven byl kontingent. Státu měl každoročně z cukerní daně zabezpečen býti určitý čistý výnos. Tento výnos vyměřen byl pro dobu od 1. srpna 1878 do 31. července 1879 sumou 6 mil. zl., pro každý další rok sumou vždy o 500.000 zl. stoupající; jakmile by kontingent státu náležející dostoupil sumy 10,500.000 zl., měla býti provedena nová změna zákona. Aby ale státu tento výnos zajištěn byl pro všechny možné případy, bylo dále předepsano, že v letech, ve kterých by stanoveného kontingentu nemělo býti dosaženo, musí cukrovary nedostatek dle poměru předepsané daně doplatiti.

Výsledek této změny ve zdanění cukru byl následující:

V kampagni 1878—79 činila spotřební daň z cukru	20,656.855 zl.
na restitucích za vyvezený cukr musilo býti vráceno	18,960.724 »
zbyl tedy státu čistý výnos	1,696 131 zl.
Aby dosaženo bylo kontingentu 6,000.000 zl. musily cukrovary v této kampagni doplatiti .	4,303.869 zl.
V kampagni 1879—80 byl výsledek trochu jiný; spotřební daň činila	19,175.784 »
na restitucích bylo třeba nahraditi však . .	20,843.110 »
Objevil se tedy deficit	1,667 326 zl.,
který, kdyby nebylo kontingentu, byl by býval stihl státní pokladnu. Takto musily cukrovary, aby státu zůstalo předepsaných 6,500.000 zl., doplatiti	8,167.326 zl.

Tyto doplatky, jež cukrovary k dosažení státního kontingentu musily uhrazovati následkem poslední zákonné změny, byly příčinou četných stížností. Cukrovar nevěděl vlastně, jakou daň bude v určitém roku platiti; nemohl předvídati, nenastane-li potřeba doplatků a jaké výše budou tyto. Stěžovalo to cukrovaru každý přesný výpočet výrobních nákladů. Proto naléháno bylo znovu na změnu zákona o cukerní dani. Cukrovarníci sami žádali, aby zvýšeny byly berní sazby; ovšem žádali současně za zvýšené restituce, byli však ochotni přiznati státu vyšší kontingent. Tak došlo zase k změně daně cukerní zákonem ze dne 18. června 1880 ř. z. č. 74. Spotřební daň z cukru zvýšena na 80 kr. z metr. centu řepy. Restituce berní stanovena na 8 zl. 40 kr. z metr. centu cukru s polarisací pod 92 proc. do nejméně 88 procent, na 9 zl. 40 kr. s polarisací pod $99^5/_{10}$ procent do nejméně 92 procent, a 11 zl. 55 kr. s polarisací aspoň $99^5/_{10}$ procent. Kontingent berní pro stát vyměřen byl sumou 10,000.000 zl. a měl každým rokem zvýšen býti o 400 000 zlatých; až by do-

*

sáhl kontigent 12,800.000 zl., mělo státi se nové zákonné opatření.

Ani touto změnou nebyla dosažena kýžená stabilita v poměrech cukerních. V době počínající kampagní 1880—81 až do 1886—87 jen dvakráte nebylo třeba, aby cukrovary doplácely na kontingent. Byl totiž čistý výtěžek cukerní daně po srážce vývozních restitucí vyšší než předepsaný kontingent

v kampagni 1881—82 o . . . 2,381.554 zl.,
» » 1882—83 » . . . 737.433 »

Naproti tomu musily cukrovary k státnímu kontingentu doplácetí

v kampagni 1880—81 . . . 4,708.002 zl.
» » 1883—84 . . . 1,810.546 »
» » 1884—85 . . . 12,045.041 »
» » 1885—86 . . . 10,937.186 »
» » 1886—87 . . . 7,195.826 »

Za těchto sedm roků byl výnos cukerní daně 232,220.000 zl.
Restituce daně za vyvezený cukr činily . . 188,135.000 »
Doplatky cukrovarů na kontingent byly . . 36,969.000 »
Čistý výnos státu z daně cukerní byl . . . 80,781.000 »

Roční průměry z těchto čísel činí:

Průměrná roční daň z cukru státu odvedená byla . . . . . 33,175.000 zl.
restituce daně byly průměrně ročně . . . 26,876.000 »
doplatky cukrovarů k doplnění kontingentu 5,242.000 »
tak že zbyl státní pokladně průměrný roční čistý výnos . . . . . 11,541.000 »

Nebylo to Rakousko samo, které za systému daně ze suroviny a exportních prémií získalo tak smutných zkušeností se stanoviska státních financí. Totéž bylo lze pozorovati i v Německu přes častější změny tamního zákona (v r. 1883 a 1886). Výnos daně, který činil tam ještě v roce 1873 a 1875 přes 60 milionů, klesl v kampagni 1885—86 na 17 mil. marek, 1886—87 na 15 milionů marek.

Poměry takové nutkaly k zásadní změně berního systému při zdanění cukru jak v Německu tak v Rakousku. V Německu stalo se tak zákonem ze dne 9. července 1887.

Na mysli sluší ještě míti, že rok 1884 byl rokem krise pro cukrovarství, kterou započala povážlivá depresse cen cukru. Doplatky k doplnění státního kontingentu berního každoročně se opětující ukládaly cukrovarům břemeno velmi obtížné. Změna předpisů o dani cukerní byla za stavu toho přáním všeobecným.

Ostatně již při poradách o poslední zákonné změně v roce 1880 malá jen důvěra kladena byla v dlouhé trvání tohoto stavu

cukerní daně. Poslanecká sněmovna, usnášejíc se dne 13. května 1880 o změně zákona, vyzvala vládu, aby tato ve shodě s uherskou vládou připravila pro nejbližší zasedání říšské rady osnovu zákona, kterým by zdanění cukru postaveno bylo na jiné základy a zavedena byla daň z hotového výrobku. Současně ukládáno bylo již tehdy vládě, aby tato jednala s jinými státy, nebylo-li by lze mezinárodní shodou odstraniti vývozní prémie.

* * *

Přáním, toužícím po změně daně cukerní, mělo vyhověno býti předlohou, kterou rakouská vláda byla s uherskou vládou při příležitosti obnovy třetího vyrovnání ujednala a 5. května 1886 parlamentu předložila (příl. 176, sesse X).

Vláda v motivech k této předloze otevřeně přiznala, že dosavadní způsob zdanění cukru na základě suroviny trpí podstatnými nedostatky. Nejprve jest daň nestejnoměrně rozdělena; kvalita řepy v Rakousku jest v jednotlivých krajinách příliš různá, tak že cukrovary v krajinách s lepší řepou jsou protežovány oproti cukrovarům v krajinách s horší řepou i tím, že překročujíce paušalovací měřítko získávají úspor berních. K tomu přistupuje plýtvání kapitálem se stanoviska národohospodářského zavržitelné. Každé nově vynalezené zařízení v přístrojích, za kterého dána možnost spracovati více suroviny neb rychleji a vyšinouti tak výrobu nad paušalovací měřítko, musí býti v cukrovaru ihned provedeno. S tím pak souvisí, že paušalovací měřítka, jež ustanovují se každoročně před zahájením kampagně na základě dobrých zdání odborných znalců, ukazují se býti nedostatečnými, aby zabezpečen byl zaručený čistý výnos berní. Z toho vzniká potřeba doplatků, jež dostoupily v některém roku (na př. 1884 až 1885) k takové výši, že není zhola možno, aby náklady výrobní mohly přesně napřed býti určeny.

V zájmu cukrovarního průmyslu nutno proto při zdanění cukru přejíti k jinému systému. Nejvhodnějším systémem jest daň z hotového výrobku.

Daň tato stihá přímo výrobek v době, kdy jest konsumu nejblíže, na základech pro každého stejných. Za této daně může každý cukrovar zařídíti se dle daných poměrů, nejsa nucen velkými, často zbytečnými náklady svá zařízení za účelem berních úspor měniti neb doplňovati. Vybírání této daně lze přizpůsobiti potřebám průmyslovým. Dána-li možnost, aby přechováván byl nezdaněný cukr ve svobodných skladištích, dána tím zároveň vyrabiteli možnost, aby mohl daň platiti teprve tehdy, když podařilo se mu cukr odbýti. Přesunutí daně z výrobku na konsumenta provede se bezpečněji než při dani ze suroviny. Také stát při tom dobře pochodí, protože zaručena mu bude daň stálejší, jež stoupati bude současně se stoupající výrobou.

Vláda ve svých motivech k předloze připojených doznala, že nemohla vyhověti přání v r. 1880 vyslovenému, aby působila k mezinárodní dohodě za účelem zrušení vývozních prémií cukerních. Třeba by dohoda taková byla žadoucí, nebylo žádné naděje, že by zakročení rakouské vlády korunováno bylo výsledkem; zmar kroků, jež v té příčině podnikla jiná vláda, byl toho důkazem.

Zásadní předpisy, jež vládní předloha měla na mysli, byly tyto: Dani podroben toliko cukr k spotřebě způsobilý, tedy jen raffináda, nikoliv surovina. Výše spotřební daně vyměřena na 10 zl. z metr. centu. Z vyvezeného cukru měly poskytnuty býti bonifikace (vývozní prémie), a sice z metr. centu cukru:

a) s polarisací pod 93 až nejméně 88 procent . . . 1 zl. 16 kr.,
b) » » » 99·5 » » 93 » . . . 1 » 26 »
c) » » nejméně 99·5 procent . . . . . 1 » 55 »

Pro tyto bonifikace stanovena měla býti maximální hranice 4 mil. zl. Zároveň navrženy byly pro vybírání daně kontroly podobné, jaké navrženy a uzákoněny byly při zavedení daně z petroleje: uzavírka závodů, stálý odborný dozor státních orgánů finančních, označování výrobních místností, povinnost vedení knih, evidence zásob, oznámení o dopravě cukru ze závodu atd.

Ve vyrovnacím výboru, kterému tato vládní předloha v poslanecké sněmovně byla přikázána, odevzdána záležitost ta zvláštnímu subkomitétu, který vyslovil souhlas se zásadami ve vládní osnově vyjádřenými. Ale jen se zásadami, nikoliv i s podrobnějšími ustanoveními. V subkomitétu tom měli převahu, aneb aspoň rozhodující slovo zástupci blízcí cukernímu průmyslu. Zástupcům těmto nevyhovovaly především sazby vývozních bonifikací, které prohlašovali za příliš nízké. Maximální hranice těchto bonifikací (4 mil. zl.) uznána za nedostatečnou. Konečně nelíbila se některá příkrá ustanovení kontrolní. Ve smyslu těchto úvah byly v poradách subkomitétu (od 7. května 1886 do 23. února 1887) po výslechu ankety formulovány návrhy odchylné od vládní předlohy.

Subkomitét navrhl pro daň spotřební sazbu 10 zl. 50 kr.; pro vývozní bonifikace navrženy byly sazby 1 zl. 70 kr. a 1 zl. 80 kr. pro surový cukr a pro raffinádu 2 zl. 50 kr. Maximální suma bonifikací ze státní pokladny placených navržena byla 6 mil. zl.

* * *

Rakouská vláda přicházela tehdy přáním subkomitétu co nejochotněji vstříc. Nevyčkávajíc ani, jak o odchylných návrzích subkomitétu vysloví se výbor a sněmovna, zahájila vláda o těchto návrzích jednání s vládou uherskou. Výsledek toho byl takový, že hned na podzim r. 1887, dne 4. října, předložena byla říšské

radě nová vládní předloha o cukerní dani (příl. 454. sesse X.). Zásadní změny, jež tato předloha oproti dřívější obsahovala, byly tyto:

Sazba daně zvýšena na 11 zl. z metr. centu cukru. Ale dle přání subkomitétu zvýšeny byly též exportní bonifikace, a sice z metr. centu cukru:

a) s polarisací pod 93 až nejméně 88 procent . . . 1 zl. 50 kr.,
b) » » » 99·5 » » 93 » . . . 1 » 60 »
c) » » aspoň 99·5 procent . . . . . 2 » 30 »

Maximální hranice těchto vývozních bonifikací, jež uhrazovány měly býti ze státní pokladny, zvýšena byla na 5 mil. zl.

Těmito proponovanými pravidly přešlo se v Rakousku od systému tajných či skrytých prémií vývozních k systému zjevných prémií. Neboť v zákoně samém měly označeny býti přesně a číselně berní výhody, jež poskytovány budou nadále cukru při vývozu do ciziny.

Byla-li jednání v subkomitétu o první vládní předloze z r. 1886 hodně zdlouhavá — trvalať přes tři čtvrtě roku — pracováno bylo tentokráte v subkomitétu plnou parou; ve dvou schůzích subkomitétu byla vládní předloha projednána a přijata. Subkomitét pracoval pod nátlakem poměrů v Německu. Tam totiž reformována byla cukerní daň zákonem ze dne 9. července 1887, který dnem 1. srpna 1888 vstoupiti měl v platnost. Měla-li rakouskému cukrovarnictví zachována býti plná konkurenční schopnost, bylo třeba přispíšiti si, aby nové předpisy o cukerní dani mohly v Rakousku vstoupiti v život též dnem 1. srpna 1888.

Otázka vývozních prémií cukerních byla jak ve výboru tak i v plné sněmovně potom důkladně projednávána. Otázka ta visela tehdy jaksi ve vzduchu. Bylať právě z popudu anglické vlády na přetřes dána otázka, neměly-li by cukerní prémie internacionální dohodou býti odstraněny. Konány právě v té době, ve které radil se v Rakousku výbor poslanecké sněmovny o cukerní předloze, v Londýně v listopadu a prosinci konference zástupců mocností, kterých zúčastnily se rakouská i uherská vláda společným delegátem. Na této konferenci sjednotili se delegáti zastoupených států, vyjímajíc Belgii, na tom, že mají státy ty zvláštní konvencí vzíti na se závazek zaručující úplně, že nebudou ani zjevné ani tajné vývozní prémie cukerní poskytovány. Poněvadž všechny až do tehdejší doby zavedené methody, dle nichž cukr byl zdaněn, nemohly zaručiti, že cukerní technika nedovede využitkovati nedokonalostí berní techniky, spatřována jediná záruka před možností vývozních prémií toliko v tom, že ve všech státech, jež ku konvenci by přistoupily, zaveden bude systém, zdaňující cukr při konsumu.

Při konferenčních poradách bylo také dotknuto se potřeby, aby zrušena byla přívozní cla na cukr a aby stanoveny byly pro-

středky na ochranu států, jež by ku konvenci přistoupily, v tom směru, by do jiných států nemohl cukr požívající doma vývozních prémií dovážen býti za stejných podmínek, jako cukr nepožívající nijakých prémií. Byl také skutečně vypracován v tomto smyslu nástin konvence, který sdělen byl jednotlivým státům, aby se o něm vyjádřily.

Přes slibné tyto přípravy neměla londýnská konference positivních výsledků. Nejprve ustoupila Francie ještě dříve, než konvenci podepsala. Potom zamítnuta byla konvence v samé Anglii pod nátlakem konsumentů a takových odvětví, jež zabývala se zpracováním cukru (confitury a pod.).

Na londýnské konferenci vyslovil zástupce Rakousko-Uherska ochotu tohoto státu přistoupiti k zrušení prémií cukerních; při tom prohlásil, že Rakousko-Uhersko, aby chránilo své cukerní závody před cizí soutěží, nuceno bylo přiznati jim sice zjevnou prémii, takové prémie že však lze snáze odstraniti než prémie tajné. Výrok ten byl tehdy velmi komentován.

Nikdo nebyl sice takovým sanguinikem, aby od londýnských konferencí očekával rychlé odstranění cukerních prémií vývozních. Ale již to zdálo se býti symptomatickým, že na konferenci té podařilo se získati souhlasu zástupců jednotlivých států, jmenovitě též Francie — ač tato později odhodlala se k ústupu — ve které poskytovány byly prémie zvláště vysoké. Soudilo se z toho, že veřejné mínění v Evropě počíná se obraceti směrem odsuzujícím — jak to jistý prémiím nepřátelský řečník nazval — prémiové nešvary.

* * *

Tato mimo rakouské hranice konaná jednání nemohla zůstati beze všeho vlivu na jednání v rakouské sněmovně o novém systému cukerní daně. Ve výboru, jak zpravodaj musil ve své zprávě doznati (příl. 477., sesse X.), projeveny byly theoretické pochybnosti o oprávněnosti zjevných vývozních prémií, poskytovaných z peněz berních, ježto i jiná odvětví průmyslová mohla by tytéž nároky činiti. Ale bylo také uznáno, že za daných poměrů zrušení prémií mělo by osudné následky nejen pro cukerní průmysl, nýbrž i pro zemědělství i pro státní hospodářství.

»Nepříznivé poměry, kterými v posledních letech průmysl cukerní neobvyklým poklesnutím cen byl navštíven, působí přímo pustošivě na zúčastněné kruhy; kdyby vývoz cukerní zákonodárným opatřením, náhlým odstraněním vývozních prémií a redukcí domácí výroby na polovici měl býti podvázán, nebylo by lze to za takých poměrů zodpovídati nejenom se zřetelem na zúčastněné kruhy, nýbrž i se zřetelem na státní finance jež by chřadnoucím cukerním průmyslem stiženy byly na výnosu přímých i nepřímých daní!« Tak líčil cukerní situaci tehdy zpravodaj výboru (poslanec dr. Mezník).

Systém daně z hotového výrobku, který dle předlohy měl býti zaveden, přijat byl u stran při cukerní výrobě nesúčastněných proto sympaticky, že v případě, kdyby došlo k mezinárodní dohodě zrušující cukerní prémie — tehdy nikoliv za nemožnou pokládané — provedena by mohla býti příslušná opatření v Rakousku beze všech obtíží.

Dnes po brusselských cukerních konferencích není nezajímavo připomenouti sobě tehdejších událostí. Ale v stále měnivém víru událostí nových zapomíná se tak snadno a tak rádo na události starší. Nikoliv beztrestně, jak dnešní cukerní poměry ukazují.

Zásada exportních prémií nebyla tedy v roku 1888 spornou. Spornou byla jen výměra těchto prémií. Vládní proposice nedosahovaly sice výše, kterou přál sobě subkomitét původně. Nicméně spokojil se subkomitét i s redukovanými sazbami (o 20 kr.), a sice na raffinádu 2 zl. 30 kr. (nikoliv 2 zl. 50 kr., jež sobě subkomitét byl přál), na surovinu 1 zl. 50 kr. a 1 zl. 60 kr. (nikoliv dle přání subkomitétu 1 zl. 70 kr. a 1 zl. 80 kr.); též s maximální sumou prémií 5 mil. zl. spokojil se subkomitét, ač přál si dříve vyššího maxima 6 mil. zl. Působilať na subkomitét okolnost, že zákonnou reformou cukerní daně v Německu exportní prémie byly sníženy. Nad to byla ve výboru zastoupena silná minorita, které i sazby vládou navržené zdály se býti nepoměrně vysokými. Minorita tato — v čele poslanec Plener — chtěla, aby na místě pevných prémií stanovena byla pohyblivá skála, dle které by vývozní prémie rok od roku postupně klesala a parallelně s tím daň stoupala, aby celkový výsledek zůstal pro cukrovarnický průmysl nezměněným. Tím měly »připravovány býti poznenáhlu takové zdravé poměry, jaké v zájmu státních financí, konsumentů a v dobře pochopeném zájmu průmyslu samého jednou konečně musí přivoděny býti.« Tak předpovídal již tehdy zpravodaj minority.

Jak tento minoritní návrh s pohyblivou skálou vypadal, bude lze poznati z následujícího:

Spotřební daň z cukru měla činiti v prvním roku 10 zl. (ze 100 kg) a stoupati každoročně o 5 kr., tak že by v desátém roku byla 10 zl. 45 kr. Exportní prémie měla v prvním roku býti z raffinády 2 zl., ze surového cukru 1 zl. 30 kr., ev. 1 zl. 40 kr., pak měla každoročně snižována býti o tolikéž, o kolik zvyšována byla daň, t. j. o 5 kr., tak že v desátém roce byla by exportní prémie z raffinády 1 zl. 55 kr., ze surového cukru 85 kr., ev. 95 kr. Současně měla klesati maximální hranice exportních prémií, jež ze státní pokladny měly býti nahražovány, z původních 4·5 mil. zl. v prvních pěti letech ročně o 100.000 zl., v další době pak ročně o 200.000 zl., tak že by v desátém roce maximální suma prémií činila 3·2 mil. zl. Po desíti letech došlo by se takto k mírným sazbám, jež by potom mohly býti zachovány.

O předloze cukerní daně debatováno bylo v poslanecké sněmovně obšírně v sedmi schůzích ve dnech od 27. ledna do 7. února 1888 (prot. o 181.—187. schůzi, sesse X.). Hlavním thematem byly vyšší či nižší exportní prémie. Na konec přijaty návrhy výborové.

Reforma daně cukerní stala se skutkem v Rakousku zákonem ze dne 20. června 1888. ř. z. č. 97; v Uhrách pak článkem XXIII. zákonů z r. 1888.

Reforma daně z lihu.

Změna předpisů o dani z lihu, jež provedena byla v r. 1884 zákonem ze dne 19. května 1884, ř. z. č. 63, byla polovičatou a proto zklamala také svými výsledky. Účelem této změny ve zdanění lihu byl přechod od fakultativní daně z výrobku k obligatorní dani z výrobku. Účel tento nebyl však důsledně proveden. Jen větší lihovary podrobeny byly závazně zdanění z hotového výrobku. Menším lihovarům ponecháno bylo na vůli, aby samy se rozhodly, chtějí li podrobiti se novému způsobu zdanění, či setrvati při starším způsobu. Lihovary menších rozměrů měly přilákány býti k novému způsobu zdanění výhodou, která jim měla poskytnuta býti všeobecnou úlevou při výměře alkoholového obsahu dani za základ sloužícího. Při lihovarech podrobených zdanění dle zapařovací prostory stanoven byl za základ zdanění vyšší výtěžek alkoholový.

Za platnosti tohoto zákona nezlepšily se finanční výsledky daně z lihu. Lihovary, podrobené dani z hotového výrobku, t. j. průmyslové lihovary, nebyly postiženy plnou daní, jak zákonem bylo předpokládáno; zákonem předpokládán byl totiž 75% výtěžek alkoholový, kdežto ve skutečnosti byl tento výtěžek vyšší. Lihovary zdaněné dle zapařovací prostory dovedly zrovna tak, jako před tím, využitkovati při výrobě prostory zdanění podléhající co nejvíce ve svůj prospěch. Všeobecně bylo usuzováno, že za platnosti zákona z r. 1884 lihovary zdaněné dle výrobku platily na dani místo sazby 11 kr. zákonem stanovené skutečně jen 9 kr., lihovary pak zdaněné dle zapařovací prostory dokonce jenom 5—6 kr. z každého litru vyrobeného lihu.

Tento výsledek změny zákona nemohl uspokojiti. Musiloť býti uznáno, že pouhým zvýšením berních sazeb, aniž by stala se změna ve starém systému, zvýšena bude ještě více nestejnoměrnost ve zdanění. Proto bylo nutno, aby opuštěn byl zúplna systém daně paušalované a nahrazen systémem přiměřenějším, který zaručoval by jednak státu vyšší finanční příjmy, jednak rozdělil berní břímě stejnoměrněji na závody dani podrobené.

Vládní předloha (příl. 500., sesse X.), kterou zahájena byla reforma daně z lihu, položila v čelo motivů jako úvod tuto

suchou, ale pro rakouské poplatníky významnou větu: »Rozmnožené státní potřeby vyžadují rozmnožených státních příjmů«. Bylo věru zapotřebí opatření nejen pronikavého, ale dokonce heroického, aby ve státní finance přiveden byl pořádek. Vykazovalť státní rozpočet trvalý deficit rok co rok. Deficit ten činil průběhem desítiletí 1878—1887:

pro rok	1878	23,326.541 zl.,
» »	1879	78,598.506 »
» »	1880	25,173 262 »
» »	1881	53,466.310 »
» »	1882	37,565.158 »
» »	1883	28,194.465 »
» »	1884	40,363 674 »
» »	1885	15 237.277 »
» »	1886	8,791.930 »
» »	1887	27 675.208 »

Dohromady činily schodky za těchto deset let 338,392.331 zl., čili ročně průměrně 33,839.233 zl. Největší část schodků těch přičísti slušelo na vrub investic (hlavně železnic) a účelů vojenských.

Když studovány podrobněji rozpočty jiných států, aby v nich nalezen byl nějaký pramen příjmů, jehož by bylo lze v Rakousku použiti vhodně k odstranění trvalých schodků, narazilo se na jednu daň, která vynikala zrovna svou mohutností všude, kde byla zavedena. Byla to daň z lihu. Tak poskytovala tato daň státu roční příjem v Anglii při obyvatelstvu 35 mil. skoro 217 mil zl., ve Francii při obyvatelstvu 37 mil. 124 mil. zl., Rusku při obyvatelstvu 78 mil. 420 mil. zl., Spojeným státům severoamerickým 170 mil. zl., Belgii 16 mil. zl., Švédsku 10 mil. zl., Hollandsku 22 mil. zl., Německu při 47 mil. obyvatelů 89 mil. zl. Jak skrovným vedle těchto čísel vypadal roční příjem z daně lihové v Rakousko-Uhersku s 38 mil. obyvateli během posledních desíti let 16 až 17 mil. zl. V Předlitavsku samém byl čistý příjem daně z lihu v roku 1886 7,664.594 zl. a pohyboval se v poslední době mezi 7 a 8 mil. zl — (Budiž zde k vůli illustraci ihned dodáno, že ve státním rozpočtu předlitavském pro r. 1902 předpokládán výtěžek daně z lihu 90,000.000 K.)

Ovšem byly sazby lihové daně v těchto státech mnohem vyšší než v Rakousku. Dle našich peněz byla sazba daně v Anglii 247 zl. 28 kr., ve Francii 79 zl 10 kr., v Rusku 148 zl. 28½ kr., ve Spojených státech severoamerických 127 zl. 6 kr., v Belgii 65 zl., ve Švédsku 57 zl., v Hollandsku 126 zl. 30 kr. Rakouská sazba 11 zl. proti těmto sazbám byla dojista skrovnou.

Proto obrácena pozornost i u nás k dani z lihu, a to tím spíše, že nabádal k tomu příklad Německa. Tam totiž právě v té době provedena byla reforma daně z lihu zákonem ze dne

18. června 1887. A jako po reformě daně cukerní v Německu provedena byla reforma téže daně v Rakousko-Uhersku, tak na reformu daně lihové v Německu následovala v zápětí reforma daně té u nás. V Německu před touto reformou živě ventilován byl projekt státního monopolu na prodej lihovin. Dle tohoto projektu, který byl původu francouzského, měl stát míti výhradné právo, aby všechen v lihovarech vyrobený lih skoupil za ceny po srážce daně dle průměru posledních deseti let stanovené (ku př. lih z brambor hl. za 35 marek, lih z obilí za 30 marek, lih vinný za 100 marek, lih z ovoce za 365 marek atd.); skoupený lih měl býti v státních závodech čištěn a pak státem prodáván. Tímto monopolem byl by dle předběžných výpočtů — místo tehdejšího výnosu daně z lihu 50 mil. marek — získal stát 250 až 280 mil. marek. Projekt ztroskotal však na nechuti německého říšského sněmu, aby takovým způsobem soukromá volná výroba lihu byla podrobena státní moci. U nás tu i tam zavaděno bylo sice o to, neměl-li by zaveden býti státní monopol lihový, ale mnoho ohlasu myšlenka tato nenalezla.

* * *

Nebyly to jen finanční poměry této polovice, jež nutkaly ku reformě předpisů o dani z lihu. Tentokráte tlačilo se na reformu tuto ještě více z polovice uherské; tamní finance vyžadovaly ještě důtklivěji nápravy, než finance zdejší.

Mimo tyto momenty finančně politické stala se reforma daně lihové nutnou i z příčin finančně technických.

Tehdejší zdanění lihu spočívalo v největší části na systému paušalovacím. Měl-li z daně docílen býti větší výtěžek, musil býti tento systém opuštěn. Příčiny byly tytéž jako při dani cukerní. Systém berního paušálu lákal, ba přímo nutil vyrabitele k tomu, aby hleděl získati úspor na dani. To bylo možné, dovedl-li vyrabitel urychliti uměle postup výrobní, hlavně kvašení, co nejvíce. Při zrychleném postupu výrobním nebylo ovšem lze nakládati hospodářsky se surovinami. Bylo tedy za takovýchto poměrů surovinami při výrobě lihu přímo mrháno, tak že se stanoviska hospodářství národního dlužno bylo to zavrhovati.

Berní zákonodárství za systému paušalované daně nemohlo svými sazbami stihnouti přesně výrobu lihovou. Za měřítko musil stanoven býti určitý číselný výtěžek lihu ze suroviny. Nechť namáhal se zákon sebe více, aby vystihl správně tento výtěžek, nemohlo se mu to nikdy podařiti, protože nemůže nižádný zákonodárce předvídati, k jakým pokrokům výrobní technika dospěje. Vlastní zájem vyrabitele jest vždy tak mocným, že využitkuje technických pokroků, aby zmírnil své berní břemeno. Stát přijímal tak daň nikoliv z množství lihu skutečně vyrobeného,

nýbrž toliko z množství fiktivního, zákonem předpokládaného, jež bylo mnohem menší než skutečné.

Kdyby zvýšena byla prostě paušalovací měřítka, zvýšil by se býval výnos daně; ale byl by se tím podporoval spíše velký průmysl lihový než průmysl menší, ježto velká, kapitálová výroba snáze mohla se vyzbrojiti zařízením, aby zvýšenému bernímu břemenu unikla, pokud se týče toto břímě sobě zmírnila.

Z těchto příčin dohodly se vláda rakouská a uherská, aby starý systém paušalovací byl opuštěn a aby zaveden byl systém daně konsumní. Novému tomuto systému měly podrobeny býti lihovary, které podléhaly dani z výrobků, pak lihovary zdaněné dle zapařovací prostory. Vyjmuty z nového systému berního měly zůstati ostatní, t. j. drobné lihovary, jež zabývaly se zpracováním ovoce, vinných matolin a pod. (t. zv. kotlové lihovary). Těmto drobným lihovarům měla na dále paušalována býti daň dle obsahu destillačních přístrojů (kotlů), anebo měla se výše daně s nimi smluviti.

Že tyto drobné lihovary byly z reformy vyloučeny, bylo zcela ospravedlněno. Byly to lihovary nejmenších rozměrů, jež zpracovaly tak malá množství lihu, že neměla valného významu, jak vysvítá z toho, že v kampagni 1885—9 bylo takových lihovarů v Předlitavsku 43.889, jež zaplatily na dani jen 222.979 zl. Kdyby tyto drobné, selské lihovary byly bývaly podrobeny novému systému bernímu, způsobovalo by to velkých rozpaků; berní dozor byl by býval nepoměrně nákladný, nehledíc k tomu, že nebylo lze zavésti do primitivního způsobu těchto lihovarů měřicí přístroje.

Hlavní zásady, na kterých nová daň z lihu měla spočívati dle obsahu vládní předlohy (příl. 500, sesse X.), byly tyto:

Líh vyrobený v lihovarech podroben jest dani konsumní, jež zapravena má býti v momentu, ve kterém přechází líh ten do volného obchodu. Sazba daně jest dvojí: jednak 35 kr., jednak 45 kr. z každého hektolitru a alkoholového stupně, čili při 100° lihu 35 zl., neb 45 zl. z hektolitru. Množství lihu, jenž má podroben býti nižší sazbě 35 zl., stanoveno jest pevnou sumou (kontingentem), vyměřenou pro celý obvod říše Rakousko-Uherské 1,878.000 hl. Z tohoto množství připadnouti má na království a

země na říšské radě zastoupené	997.458 hl.,
na země koruny uherské	872.542 »
na Bosnu a Hercegovinu	8.000 »

Jak má kontigent, na každou polovici připadající, rozdělen býti mezi jednotlivé závody, určí se zvláštními zákony v těchto polovicích.

Z lihu, který vyrobí se nad výši, kontingentem stanovenou, musí placena býti vyšší sazba 45 zl.

Hospodářským lihovarům přiznána byla výhoda zvláštních bonifikací pro lih, ze závodu odvezený, jež — dle vládní předlohy — měla činiti

při lihovarech s průměrnou denní výrobou . 4—7 hl. z každého hl. 1 zl.
» » » » » » . 2—4 » » » » 2 »
» » » » » » . do 2 » » » » 3 »

Při vývozu lihu do ciziny přiznány vývozní bonifikace 5 zl. z každého hektolitru. Maximální hranice těchto bonifikací vyměřena byla 1 mil. zl.

* * *

Vládní předloha podána byla parlamentu dne 31. ledna 1888. Zvýšená sazba daně motivována byla vzrůstajícími potřebami státními a deficitem. Bylo nápadno, proč navrhla vláda zvýšení daně tak náhlým skokem z 11 zl. na 35 zl., po případě 45 zl. Skok ten překvapoval tím spíše, že za systému paušalovacího berní sazba 11 zl. z hektolitru lihu byla jen nominální, na papíře, ve skutečnosti že však — jak bylo již řečeno — činila daň odváděná státu z hektolitru lihu jen 5—6 zl. při lihovarech zdaněných dle zapařovací prostory a jen 9 zl. při lihovarech zdaněných dle výrobku. Bylo ostatně také známo, že rakouská vláda připravovala se zvýšiti sazbu daně jen asi na 16 zlatých; tak aspoň vysvětloval finanční ministr v poradě odborníků k přípravám přizvaných. Ale uherská vláda chopila se příležitosti, aby využitkovala reformy daně z lihu důkladně ve prospěch svých financí, jež byly v nepříznivějším ještě stavu než finance rakouské. Byly tedy vysoké sazby, vládní předlohou navržené, dílem vlády uherské.

Rakouský finanční ministr musil — vlastně proti původním svým zámyslům — odůvodňovati potom v poslanecké němovně, proč tak beze všeho přechodu berní sazba byla zvýšena. Uznal, že správnější je zásada, aby daň zvyšována byla jen postupně, nikoliv náhlým skokem, protože není třeba přetížiti poplatníka najednou přílišným břemenem. Ale tato zásada hodí prý se vlastně jen na přímé daně. Při této zasahuje stát mocí — třeba byla moc ta zákonnou — do důchodů poplatníkových, netázaje se, chce-li týž platiti nebo ne. Příliš velký skok byl by při těchto daních nebezpečným. Proto nezvyšují se přímé daně, jako daň pozemková, domovní, náhle, nýbrž zvýšení, je-li ho třeba, rozvrhuje se postupně na delší řadu let. Jiné jsou prý poměry při daních nepřímých. Poplatník platí daň z předmětu, který konsumuje. Jde-li o předmět nikoliv nezbytný, záleží na vůli poplatníka, chce-li daň platiti čili nic. Nikdo nemůže ho nutiti, aby předmět daní podrobený skutečně konsumoval a spotřební daň z něho platil.

Také psychologicky snažil se finanční ministr náhlý skok berní sazby odůvodniti. Předvídá-li se, že stát bude potřebovati

o hodně zvýšených příjmů a že bude nucen zvyšovati daň rok od roka, kdož ví, nejsou-li morální účinky, vlastně roztrpčující účinky na poplatnictvo horší, zdražuje li se spotřební předmět každoročně o nějaký krejcar. »Má-li již« — tak prohlašoval finanční ministr doslovně — »státi se něco ne zcela příjemného, staniž se to najednou.«

Dvojí berní sazba (35 zl. a 45 zl.), pak kontigent vyměřený pro líh požívající výhody nižší sazby 35 zl. měly míti za účel, jednak aby poskytnuta byla hospodářským lihovarům jakási opora v soutěži s velkými továrními lihovary, jednak aby zamezena byla nadvýroba.

Měl-li při rozdělování lihového kontingentu, mírnější sazbě podrobeného, zřetel vzat býti na hospodářské lihovary. Předpokládalo se, že cena všeho lihu vyrobeného a ke konsumu docházejícího říditi se bude dle ceny lihu vyšší sazbou zdaněného. Dle toho by požívali vyrabitelé lihu mírněji zdaněného difference mezi nižší a vyšší sazbou jako zvláštní výhody. Vyšší sazba pro líh nad kontingent vyráběný stanovena byla proto, aby lihovarům z kontingentu poděleným nebylo poskytnuto postavení monopolu pro výrobu o domácí konsum se starající a aby dána byla možnost vyráběti pro vývoz. Zvláštní bonifikace zemědělským lihovarům přiznány byly proto, aby poskytla se jim náhrada za ztrátu výhod, jež vyplývaly pro ně z dřívějšího systému paušalovacího.

Vládní předloha napodobovala věrně německý zákon o dani z lihu ze dne 18. června 1887.

Předloha tato nebyla v parlamentě uvítána vlídně. Zaráželo nejdříve, že berní sazby byly tak exorbitantně zvýšeny. Hledíc k skutečnému tehdejšímu zatížení výroby lihové, znamenaly nové sazby pro lihovary podrobené dani produkční čtyrnásobné, pro lihovary zdaněné dle zapařovací prostory dokonce šestinásobné zvýšení berního břemena. K tomu přistupovalo, že vlastně nebylo zjevno, k čemu má použito býti zvýšeného výtěžku reformované daně. Deficit ve státním rozpočtu vypočten byl tehdy okrouhle na 21 až 24 mil. zl., vyšší výnos daně pak odhadován asi na 30 až 35 mil. zl. Již tehdy vyskytl se návrh, aby na zvýšeném výnosu přiznána zemím účast. Stát měl ponechati si jen 23 mil. zl., výnos pak převyšující tuto sumu až do 35 mil. zl. měl rozdělen býti mezi země dle počtu obyvatelstva; výnos nad 35 mil. zlatých měl potom zachován býti státní pokladně. Odůvodněn byl návrh tento tím, že zvýšené sazby berní budou míti nepříznivý vliv na konsum a v dalších důsledcích na příjmy samosprávných korporací do té doby ze samostatných dávek z lihu jim vyplývajících; účast ve zvýšeném výnosu daně měla těmto korporacím býti náhradou za ztráty ty.

Jiná stížnost týkala se toho, že kontingent mírněji zdaněný vyměřen byl ve prospěch uherské polovice. Vládní předloha

brala za základ pro rozdělení to výrobu lihu v obou polovicích, dovolávajíc se toho, že při dani cukerní přiznáno bylo této polovici právo vybírati daň i z toho cukru zde vyrobeného, který vyváží a konsumuje se v Uhrách. Proti tomu žádáno bylo v této polovici, aby kontingent rozdělen byl dle skutečné spotřeby každé z obou polovin. Vypočtlo se, že dle rozdělení vládního připadá z kontingentu v Předlitaví na osobu 4·51 litru, v Zalitaví ale 5·54 litru. Také ve způsobu vládních výpočtů shledávána byla nesprávnost v tom, že kontingent v obou polovicích počítán dle různých průměrů, na jedné straně šestiletého, na druhé tříletého. Správný výpočet měl prý býti takovýto: Celkový kontingent 1,908.110 hl. (místo nesprávného 1,878.000), kontingent rakouský 1,058.046 hl. (místo 997.458 hl.), kontingent uherský 850.063 (místo 872.542 hl.).

* * *

Žádná nová daň, kterou zasahuje se v důchodové poměry obyvatelstva, nemůže obejíti se bez záchvěvů širokých vrstev. Tím prudčí byly tyto záchvěvy, když šlo o tak velké zvýšení daně na předmět široké, oblíbené spotřeby obyvatelstva. Největší vzrušení způsobila vládní předloha v Haliči a tím také v mocném křídle pravice, v klubu Polském.

Nikdo se tím netajil, že zvýšení berní sazby čili zdražení lihu bude míti v zápětí snížení konsumu, třeba jen dočasné. Netajil se tím sám ministr financí (Dunajewski), oceňuje toto snížení asi na 15—20%. Zkušenosti v Německu získané novým zákonem to dotvrzovaly; kleslyť po reformě daně z lihu i produkce i konsum. Také ve Francii po zvýšení daně z lihu následoval po jistou dobu zmenšený konsum. Malou jen útěchu poskytovalo faktum, že takové snížení konsumu bylo vždy jen dočasné, že po nějaké době, když obecenstvo přivyklo si na zvýšené ceny, konsum zase stoupl. Pro Halič vyhlídka na snížený konsum lihu byla tím povážlivější, čím většího významu lihovarnictví mělo tam pro zemědělské a průmyslové poměry.

Rozruch, který rozproudil se mezi obyvatelstvem v Haliči a jeho zástupci na říšské radě, přiostřoval se tak, že hrozily z toho politické komplikace. V Haliči konány bouřlivé schůze, časopisy tamní bouřily, deputace odtud stihala deputaci ve Vídni, polští poslanci hrozili, prohlašujíce vládní předlohu za nepřijatelnou, klub polský radil se téměř nepřetržitě, finanční ministr — Dunajewski — hrozil demissí. Z vřavy té, jež trvala dva a půl měsíce, ozývalo se ryčně jedno heslo: propinace.

V bývalém království Polském příslušelo velkostatkům a některým městům, jakožto vrchnostem, výhradné právo vyráběti a prodávati v celém obvodu poddaného území lihové nápoje, t. zv. právo propinační. Toto právo, majíc mnohem přísnějších

forem než v jiných zemích, jmenovitě v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, udrželo se v Haliči, když po rozdělení Polsky země tato přivtělena byla k Rakousku. Haličský sněm upravil právo to zákonem ze dne 30. prosince 1875, z. z. č. 55 z r. 1877, v tento způsob: Výhradné právo vyráběti lihové nápoje bylo zrušeno a výroba ta prohlášena za svobodnou živnost; výhradné právo prodeje lihových nápojů zachováno bylo v platnosti do r. 1910, po tomto roku však mělo pominouti a oprávněnému velkostatku neb městu příslušeti již jen reální právo na jediný výčep v každé obci, jež nachází se v obvodu oprávněného velkostatku neb města. Po uplynutí r. 1910 má oprávněným za zrušené propinační právo poskytnuta býti náhrada z propinačního fondu k tomu účelu zvláště zřízeného, do kterého povinny byly nově zřízené pivovary a lihovary platiti jistou dávku (2000 zl.) jednou pro vždy a výčepníci v propinačních výčepech jistou roční dávku, jejíž výše řídila se dle počtu obyvatelstva v místě (10, 15, 20, 60, 80, 100 zl.).

Zcela podobně zachována propinační oprávnění v Bukovině.

Jmění propinačního fondu v Haliči činilo tehdy 3,244.402 zl., v Bukovině pak 278.000 zl.

Ochrana neztenčeného tohoto propinačního práva byla bojovným heslem poslanců z Haliče. Kdyby následkem zvýšené daně lihové klesl konsum — a to očekávalo se jistě — zmenšil by se výnos, který propinační právo oprávněným dosud poskytovalo. V tom spatřována těžká škoda pro Halič. Především patří mezi oprávněné města, jichž důchody z propinačního práva budou seslabeny, klesne-li konsum lihu. Dále stíženy budou velkostatky v Haliči, k jichž podstatě propinační právo tak patří, že při odhadu, zadlužování kapitalisovaný výnos propinace počítá se do ceny. Snížení tohoto výnosu znamenalo by tedy znehodnocení statků těch.

Rozhořčení poslanci polští prohlašovali na volebních schůzích i jinde, že v případě schválení vládní předlohy zaujmou jiné postavení jak proti vládě, tak proti ostatním majoritním stranám na říšské radě. Toho chtěla německá levice obratně využitkovati, aby přivodila jiné politické poměry, jinou vládu, jinou majoritu. Nabídla polským poslancům spojenství za účelem jiné úpravy daně lihové na nových základech takto formulovaných: 1. Chtějí-li haličští poslanci zachovati daň dle zapařovacího prostoru — t. j. dřívější výhodnou daň — a doplniti tuto konsumní daní, jsou německé strany ochotny to podporovati. 2. Snížení berní sazby. 3. Spravedlivé rozdělení kontingentu. 4. Zvýšená bonifikace pro hospodářské lihovary. Jasnější světlo na účel této nabídky vrhala zmínka k tomu připojená, že »všechny další otázky zůstavují se další ještě dohodě«.

Německá tato nabídka přišla však pozdě. Mezi tím bylo již mezi stranami na pravici a vládou jednáno o tom, jak by škodám pro Halič mohlo býti zabráněno. Konejšivě působila na polský

klub též audience místopředsedy klubovního Jaworského u císaře (dne 14. dubna 1888). Spory vyrovnány tím, že do předlohy vřaděno bylo ustanovení: Z výnosu daně bude oprávněným majitelům statků a městům v Haliči v náhradu za úbytek z propinačního práva poskytnuta roční suma 1,000.000 zl. až do r. 1910, oprávněným v Bukovině pak roční suma 100.000 zl. až do r. 1911. Zároveň zvýšena byla bonifikace pro ty hospodářské lihovary, jež by vyráběly lih kontingentovaný, takovým způsobem, že měla činiti

pro lihovary s průměrnou denní výrobou od 4 do 7 hl. . 3 zl.,
» » » » » » 2 » 4 » . 4 »
» » » » » do 2 hl. . . . 5 »

Pro hospodářské lihovary, jež by vyráběly lih nad kontingent, mělo zůstati při bonifikacích, jež ve vládní předloze byly proponovány.

Tyto návrhy přijaty byly potom v sněmovním výboru i byla dle nich vládní předloha modifikována.

Německá levice nemohla potlačiti své zklamání nad tím, že selhaly politické její naděje, jež pojila k předloze o dani z lihu. Hlavní její list sám si dodával útěchy: »Boj o lihovou daň působiti bude rozkladně na veřejný život v Polsku, nové seskupení stran již nastává a byť kázeň byla sebe tužší, zlomena budou pouta, jimiž vzpírající se donucováni jsou ještě k poslušnosti (Neue freie Presse). Na polské poslance ze všech německých stran sypaly se hanlivé výčitky; opakován znovu nedávný, snad dobře míněný, ale nešťastně formulovaný výrok jednoho z polských poslanců: »nie honorówo ale zdrówo«. A v předvečer debaty o dani z lihu v poslanecké sněmovně praeludováno bylo v Neue freie Presse takto: »Počíná nyní kořaleční éra. Kořalka, propinace, prémie, patriotické lihovary, taková budou hesla, jež zazní národům rakouským v sluch. Běda pijákům kořalky! Stát i lihovarníci chystají se, aby neřesti kořalečního moru pořádně využitkovali.«

V tomto tónu pokračováno v dlouhé debatě, jež o reformě daně z lihu konána byla na základě návrhů výborových (příl. 631, sesse X.) v poslanecké sněmovně ve dnech od 29. května až do 4. června 1888. Hlučně zaznívalo z řad levice nepřátelství proti Polákům, proti velkostatkářům. Prvějším vyčítána propinace, poslednějším hospodářské lihovary, protežované oproti průmyslovým lihovarům. A hořkost v německých stranách byla tak mocná, že dlouho ještě, ba ještě podnes metá se do polských lavic v sněmovně slovo »propinace«, kdykoliv jde o to, aby polští poslanci hodně byli pokořeni.

Předloha o dani z lihu přijata byla v poslanecké sněmovně za základ podrobné debaty 184 proti 113 hlasům. Nejspornější část, náhrada Haliči a Bukovině za propinaci, přijata skrovnou většinou 165 proti 153 hlasům.

Reforma daně z lihu stala se skutkem v Rakousku zákonem ze dne 20. června 1888, ř. z. č. 95; v Uhrách článkem XXIV. zákonů z r. 1888.

Kontingent nižší dani podrobený, připadající na každou polovici, rozdělen byl poprve v Rakousku zákonem ze dne 20. června 1888, ř. z. č 96, v Uhrách článkem XXV zákonů z roku 1888.

Z rakouského kontingentu 997.458 hl. přikázáno bylo tehdy hospodářským lihovarům 780.000 hl., tak že na průmyslové lihovary zbylo 217.000 hl.; z těchto posledněj ších dostalo se továrnám na kvasnice podílu 86 000 hl.

Jen důsledkem zvýšené daně z lihu bylo zvýšení celních sazeb na přívoz lihovin. Clo na likéry a podobné připravované (slazené) lihoviny stanoveno bylo na 76 zl. (z metr. centu), clo na ostatní lihoviny na 60 zl.

Nový branný zákon.

Dne 3. listopadu 1888 předložily obojí vlády parlamentům předlohy nového branného zákona. K předlohám těm připojeno bylo obšírné vysvětlení příčin, pro které pokládáno bylo za potřebné změniti branný zákon. Vysvětlení to mohlo zníti zcela krátce. Rakouská branná moc zůstala o hodně pozadu za brannou mocí jiných států. Státy sousední sesilovaly různými opatřeními svá vojska, Rakousko-Uhersko nepokračovalo však stejným krokem.

V Rakousko-Uhersku stanoven byl válečný stav vojska branným zákonem z r. 1868 na 800 000 mužů; při pozdějších změnách některých předpisů zákona branného nebylo na tomto čísle ničeho měněno. Počet 800.000 mužů odpovídal branným poměrům jednotlivých velmocí v r. 1868. Čítalať tehdy válečná moc v Německu (německý spolek a jižní Německo dohromady) 1,229.000, ve Francii 1,350.000, v Rusku 1,467.000, v Italii 480.000 mužů. Od té doby zvýšen byl válečný stav ve všech těchto státech; činilť tento:

	vojsko	zemská obrana	dohromady mužů
v Německu	1,076.000,	1,331.000,	2,410.000
ve Francii	2,175.000,	1,088.000,	3,263.000
v Rusku	2,159.000,	765.000,	2,924.000
v Italii	634.400,	300.000,	934.400

V těchto číslech zahrnuto jen mužstvo, jež tvořilo aktivní armádu, nikoliv i doplňovací zálohy neb podobné formace, které na př. v Německu čítaly ještě další 1,479.000 mužů.

V předloze branného zákona dosáhnouti chtěla vláda toho, aby válečný stav zvýšen byl nad 800.000 mužů. V předpisech předlohy nebylo to však vysloveno přímo; stav válečný neměl býti již určitým číslem stanoven. Zvýšení toho dosáhnouti se mělo

*

zvýšeným každoročním kontingentem branců k vojsku odvedeným. Dle výpočtů vojenské správy odvedeno bylo do té doby ročně průměrně 119.345 branců. Počet ten zvýšen měl býti na 150.000 branců, jež by se roztřiďovali na řadové vojsko 103.100, na zemskou obranu 22.500 a na doplňovací zálohu 24.400 mužů.

Vláda neprovedla ve svých vysvětleních výpočet o tom, jaký účinek očekává od tohoto rozmnoženého každoročního kontingentu na zvýšení válečné moci mocnářství. Učinili to průběhem jednání o branné předloze za vládu jiní, vypočítávajíce, že počet stálého vojska zvýší se takovým způsobem na 1,452.000 mužů, ku kterým připočtli ještě vysloužilé vojáky z první výzvy domobrany 424.000, tak že celá válečná moc dospěti měla k stavu 1,900.000 mužů. Pro dobu míru oceňováno zvýšení presenčního stavu vojenského o 30.000 mužů ročně. Toto zvýšení znamenalo pro poplatnictvo rozmnožení vojenského břemena ročně okrouhle 5 mil. zl.

Současně se zásadní touto změnou branných poměrů provedeny měly býti ještě některé jiné změny, jež vojenská správa pokládala za nutné.

Nejprve měla povinnost stavěti se k odvodu přeložena býti z 20. na 21. rok branců. Dle vývodů vojenské správy byly výsledky odvodů v první třídě, 20. rokem branců počínající, velmi nepříznivé, poněvadž ve věku tom tělesný vývoj nebyl ještě takovým, aby odvedení mohli bez škodlivých zdravotních následků snášeti obtíže vojenské služby. Způsobovalo-li by snad někomu, hledíc k poměrům výdělkovým, hospodářské obtíže, odročiti vojenskou službu o rok později, mohl by vyhnouti se tomu tím, že přihlásí se dobrovolně v dvacátém roku k službě.

Jiná změna týkala se ústavu jednoročních dobrovolníků. Jediná úleva měla dobrovolníkům poskytnuta býti tím, že sproštěni byli dřívější povinnosti, dle které musili o výhodu jednoroční vojenské služby žádati. Jinak obsahovala vládní předloha vesměs přísnější předpisy o jednoroční dobrovolné službě. Dobrovolníku, který ukončil svá studia, odňato právo žádati za odklad aktivní služby. Zakázáno dobrovolníkům, aby během aktivní služby pokračovali ve svých studiích. Odňato jim právo, aby pro aktivní službu voliti si směli garnisonu. Jednoročním dobrovolníkům stavu lékařského uloženo za povinnost, aby půl roku vykonávali obyčejnou vojenskou službu a druhý půl roku po dosaženém doktorátu službu assistenčních lékařů. Nejdůležitější z navrhovaných změn byla ta, že dobrovolníkům, kteří nevykonali s prospěchem zkoušky na důstojníka v záloze, uloženo za povinnost, aby sloužili aktivně ještě druhý rok.

Doplňovací záloha prohlášena byla vládní předlohou za integrující součástku vojska. Důsledně byla povinnost dostaviti se k cvičením ve zbrani rozšířena na doplňovací zálohu. Při tom

zůstalo při předpisech zákona ze dne 31. května 1888, ř. z. č. 77, dle kterých v případě potřeby mužstvo tří nejmladších ročníků doplňovací zálohy může na rozkaz císaře povoláno býti k činné službě vojenské.

Konečně navrženy byly předlohou změny některých trestních ustanovení branného zákona.

Vládní předloha (příl. 670, sesse X.) projednávána byla s neobvyklým kvapem. Dne 3. listopadu 1888 byla vládou podána a již dne 26. listopadu mohl po skončených poradách ve výboru podati zpravodaj o ní zprávu (příl. 685, sesse X.).

* * *

Branný výbor neprovedl na vládní předloze nižádné změny. Zdálo-li se mu některé ustanovení příliš přikré, neprovedl důsledky toho v textu navrženého zákona, nýbrž přioděl dle obvyklých způsobů přání svá platonickou formou resoluční, vyzývající vládu, aby tato snažila se přáním takovým vyhověti. Na rozdíl od rychného jednání v Uhrách, kde opposice s Apponyim v čele organisovala proti předloze hlučný odpor — odpor, který otřásl postavením ministerstva Tiszova — byl průběh jednání v rakouském výboru poměrně klidný.

Nejživěji — po celé dvě schůze — bylo jednáno o předpisech, jež týkaly se instituce jednoročních dobrovolníků Ve výboru vysloveny byly nejprve obavy, nebudou-li dobrovolníci trpěti újmy ve svých studiích, zakáže-li se jim, aby po dobu činné služby pokračovali ve studiích. Na to odpověděl ministr vyučování, že výhody dobrovolnické bylo při studiích tak zneužíváno, že právnické fakulty samy naléhaly na to, aby zakázána byla kumulace činné služby se studiemi. Spíše prý dlužno uvažovati, neměla-li by studijní doba přiměřenou reformou právnických a státovědeckých studií býti zkrácena. Ostatně přislíbil ministr, že dobrovolníkům budou jisté úlevy poskytnuty, aby nebyli zkráceni v požitcích ze stipendií neb zdržováni při zkouškách. Jednání v té příčině zakončeno resolucí, vyzývající ministra vyučování, aby co nejdříve dobrovolníkům, pokračujícím ve studiích, povolil způsobem natizovacím přiměřené úlevy.

Vážné výtky činěny byly ve výboru proti předpisu, odsuzujícímu jednoročního dobrovolníka k dvouleté službě v případě nezdaru důstojnické zkoušky. Vysloveny byly obavy, že dvouletá služba dobrovolnická stane se pravidlem, že bude patřiti k tomu velká mravní síla, aby dobrovolník po dvouleté službě vrátil se zase ku svým studiím. Žádáno rozšíření výhody dobrovolnictví i pro frekventanty učitelských ústavů. Důstojnickým zkouškám vytýkáno, že postupuje se při nich nestejnoměrně neb libovolně; žádána oprava učebních instrukcí pro dobrovolníky, aby vyučování obmezeno bylo jen na předměty nezbytné.

Také otázky jazykové při důstojnických zkouškách bylo se dotknuto. Žádáno, aby dobrovolníkům dovoleno bylo konati důstojnické zkoušky v jazyku mateřském a aby k zkouškám přikazováni byli důstojníci znalí mateřského jazyka zkoušených dobrovolníků. Proti tomuto požadavku kladen z německé strany požadavek, aby dobrovolník nucen byl prokázati znalost němčiny k službě postačitelnou, ježto německá řeč jest řečí armádní; bude prý to jen k prospěchu dobrovolníka samého.

Vláda se hájila proti těmto výtkám. Učebná osnova pro dobrovolníky neobsahuje více než minimum vědomosti pro důstojníka nutných i nelze předpokládati, že ti, kdo prokázali způsobilost k jednoročnímu dobrovolnictví, nebyli by s to, aby při trochu píle a dobré vůli při zkoušce neobstáli. Dle platných instrukcí žádá se při zkoušce od dobrovolníka znalost němčiny, postačující pro službu; jinak však dovoleno, aby ti, jichž mateřskou řečí není němčina, během zkoušky při svých vývodech, zvláště při předmětech zvláště obtížných používali mateřského neb jiného jim běžného jazyka. Za tím účelem přikazují se do zkušebních komisí důstojníci znalí příslušných zemských jazyků. V té příčině stalo se prý již vše, co se stanoviska vojenské potřeby státi se mohlo.

Také netřeba prý se obávati, že by dvouletá služba dobrovolnická stala se pravidlem. Vláda sama si toho nepřeje; naopak armáda potřebuje tak velkého počtu záložních důstojníků, že nesmějí důstojnické zkoušky býti nad potřebu stěžovány. Nutí-li se dobrovolník, aby konal činnou službu u sboru, ku kterému patří, jest to v zájmu pohotovosti vojska, ježto dobrovolník obeznámí se podrobně s poměry, ve kterých v případě války bude činným.

Proti přiznání výhody dobrovolnické frekventantům učitelských ústavů prohlásila se vláda z dvojí příčiny; jednak nelze prý dle příslušných předpisů klásti učitelské ústavy na roveň středním školám; jednak poskytnuty stavu učitelskému jiné již výhody (zařadění do doplňovací zálohy).

Jednání toto skončilo — jak ani jinak nemohlo býti — obvyklými resolucemi k vládě, aby míra vědomostí při důstojnických zkouškách obmezena byla na nejnutnější požadavky, aby zkušební komise zřizovány byly tak, že by zkoušený mimo průkaz o znalosti německého jazyka pro službu postačitelné měl příležitost konati zkoušku v řeči mu běžné a aby dobrovolníkům vykonavším důstojnickou zkoušku s prospěchem rok jich vojenské služby vpočítán byl do zákonné praxe, pokud se týče do státní neb veřejné služby.

Tímto klidným tokem plynulo celé jednání o branné předloze ve výboru. Poslanci činili obvyklé dotazy, pronášeli obvyklé žaloby na vojenskou správu, vyslovovali obvyklé žádosti. Ministr zemské obrany — jako vždycky, kdykoliv jde mu o povolení

nových vojenských břemen — odpovídal, vysvětloval, konejšil, sliboval. A poslanci, nemohouce na předloze s uherskou vládou smluvené ničeho měniti, připojovali k osnově zákona své resoluční žádosti, jež pronášeny byly již častěji, jež pronášejí se i dnes a jež pronášeny budou znovu, kdykoliv jednáno bude o nějakou vojenskou předlohu.

Tentokráte vyzývána byla vláda m. j.: aby mužstvu námořní zálohy a obrany poskytovány byly co největší úlevy, když mají se dostaviti ku kontrolním shromážděním neb žádají za povolení na cesty; aby předložila osnovu zákona, dle které by žádosti branců za výjimečné povolení k sňatku osvobozeny byly od kolků a poplatků; aby příslušníkům zálohy, zemské obrany a doplňovací zálohy, kteří v době povolání ku cvičením ve zbrani a ku kontrolním shromážděním prodlévají v cizině, poskytovány byly co nejširší úlevy; aby předpisy, týkající se zaopatření vojenských vdov a sirotků, rozšířeny byly i na vdovy a sirotky po důstojnících a mužstvu vojska, námořnictva a zemské obrany, pro které dosud neplatí; aby brancům poslední třídy v případech zvláštního zřetele zasluhujících poskytnuty byly všemožné úlevy; aby brancům k činné službě povolaným, kteří nemohou si opatřiti právního zástupce, poskytována byla v případě mobilisace zvláštní zákonná ochrana; aby brancům, kteří absolvovali s prospěchem rolnickou školu a mají budoucně spravovati rodinné statky, povoleny byly při výkonu presenční služby všemožné úlevy.

* * *

V poslanecké sněmovně konána o branné předloze dlouhá debata ve dnech od 7. prosince až do 18. prosince 1888 (prot. o 273—281 schůzi, sesse X.). Generální debata dotýkala se jen málo předmětu samého, jako spíše všeobecné politické situace vnitřní a hlavně situace zahraniční. Německé strany se zvláštním důrazem a se zřetelným úmyslem snažily se, aby dokázaly, že mezi zahraniční politikou Rakouska, opírající se o spolek s Německem a vnitřní politikou, namířenou prý proti Němcům, jest neudržitelný rozpor. Jakých rozměrů nabyla tato debata, vidno z toho, že počet přihlášených řečníků byl 105, tedy téměř třetina sněmovny. Ve speciální debatě hodně vysoko nad úroveň obvyklých debat vynikala debata o předpisech, týkajících se jednoročních dobrovolníků. Nejvýmluvnější a nejbystřejší řečníci v sněmovně (z české strany poslanci dr. Engel, dr. Herold, dr. Mattuš) vyvstali na obranu intelligence proti úzkoprsosti vojenské správy. Ovšem bez — aspoň okamžitého — výsledku.

Předloha branného zákona přijata byla v rakouské poslanecké sněmovně téměř jednomyslně.

* * *

Ne tak klidné bylo jednání o branné předloze v Uhrách. Následkem některých neshod mezi obyvatelstvem a vojenskou správou použito bylo tam branné předlohy, aby kladeny byly požadavky, mající tendenci přiblížiti organisaci vojska v druhé polovici národnostním poměrům Nehledíc k tomu, spatřováno bylo v branné předloze porušení konstitučního principu v tom, že odejmuto parlamentu právo, stanoviti kontingent rekrutní. V rakouském parlamentu bylo totéž vytýkáno. Aby chráněno bylo právo parlamentu, činil poslanec dr. Mattuš návrh, dle něhož přijato do branné předlohy výslovné ustanovení (k § 14.), že po uplynutí desíti let má vláda předložiti říšské radě předlohu, stanovící, má-li dosavadní kontingent branců býti zachován, či změněn.

Vláda si původně přála, aby nová branná předloha vstoupila v platnost již dnem 1. lednem 1889. Ale přání to nebylo splněno. V Rakousku přispíšil si sice parlament, ale v Uhersku počalo parlamentární jednání o branné předloze teprve po novém roku 1889. A bylo hodně bouřlivé. Dvě věci po celé první čtvrtletí 1889 rozčilovaly veřejné mínění v Uhrách tak, že i část vládní strany začala stavěti se proti branné předloze. Předně neuspokojil naprosto právě zmíněný dodatek v rakouské sněmovně přijatý, nýbrž žádáno bylo jasné ustanovení v předloze samé, že stanovený kontingent platí jen pro deset let a o nic déle. Jen po dlouhém zdráhání, když dokonce byl pohrozil dne 16. ledna demissí, přivolil Tisza k tomu, aby takové ustanovení do předlohy výslovně bylo vřaděno. Uherskému veřejnému mínění přísluší skutečná zásluha, že obhájilo práva parlamentu v této věci zcela nepochybně, statečněji než stalo se v rakouském parlamentu.

Horší bylo úskalí druhé: jazyková otázka při důstojnických zkouškách. Žádáno prudce, aby dobrovolníkům dovoleno bylo konati tuto zkoušku jazykem maďarským. Marně konejšil Tisza: »Poněvadž armádní řečí stala se němčina, jest nezbytno, aby důstojníci ovládali jazyk ten slovem i písmem; ve válce závisí život tisíců na tom, aby důstojník rozuměl německy.« Rovněž marně vykládal ministr vyučování: »Německá řeč zavedena obligatorně na středních školách Zákonodárství uznalo tím, že každý vzdělanec mimo mateřskou svoji řeč znáti má ještě jinou řeč. Německá a maďarská kultura stojí sobě nejblíže« atd. Odpor proti branné předloze tím nezlomen.

Dne 11. ledna činil Apponyi návrh: Poněvadž předpisem o kontingentu právo parlamentu bylo porušeno, poněvadž není podáno záruk, že důstojnické zkoušky konány budou v jazyku maďarském, poněvadž předpisy o dobrovolnické službě byly zostřeny, poněvadž o finanční stránce předlohy nebylo podáno žádného vysvětlení, budiž předloha vrácena, aby vláda vypracovala novou, ve které by učební systém vojenský přiveden byl v souhlas s národním systémem vyučovacím v Uhrách. Dne 16. ledna pronesl

jakay okřídlené slovo: »Každý Maďar má se německy naučiti, ale zkoušku důstojnickou má konati jen maďarsky; armáda potřebuje důstojníků, nikoliv učitelů řečí.« Dne 17. února, krátce před hlasováním, konán manifestační průvod v Pešti proti předloze.

V této otázce však nesměl Tisza povoliti. Dne 26. března za velkého rozčilení a bouřlivých výstupů přijaty dobrovolnické paragrafy branné předlohy většinou 254 proti 145 hlasům.

Ježto v Uhrách § 14. předlohy (o kontingentu nováčků) byl doplněn, musila předloha znovu do rakouského parlamentu.

Poslanecká sněmovna ve schůzi dne 10. dubna 1889 (prot. o 333. schůzi, sesse X.) většinou dvoutřetinovou přistoupila ku změně uherským parlamentem provedené, když den před tím byla totéž učinila sněmovna panská.

Tak stal se skutkem nový branný zákon ze dne 11. dubna 1889, ř. z. č. 41, jemuž v Uhrách odpovídal článek IX. zákonů z r. 1889.

Rakousko-uherský Lloyd.

Paroplavební společnost »rakouský Lloyd«, založena byla jako akciový podnik v r. 1836. Hned v r. 1837 postavil se tento podnik do služeb rakouské vlády, která svěřovala mu dopravu poštovní, zabezpečujíc mu za to jisté výhody, na př. slevu lodních poplatků konsulátních. Od r. 1855 poskytována byla Lloydu roční státní subvence 1 mil. zl. za to, že týž pořádal zrychlenou plavbu mezi Terstem a Alexandrií a po Pádu. Výše této subvence byla několikráte změněna; zásadní změna podpory záležela v tom, že od r. 1858 místo pevné roční sumy poskytována byla subvence dle délky plaveb Lloydem vykonaných, či t. zv. mílné (při rychlé plavbě 4 zl. 20 kr., při normální plavbě 3 zl. 50 kr. za mořskou míli); rovněž tak ukládány Lloydu nové dopravní povinnosti. Smlouvou mezi vládou a Lloydem byly vzájemné poměry upraveny.

Při prvním vyrovnání z r. 1867 zůstal Lloyd podnikem mocnářství co celku podléhajícím. Podřízen byl společnému ministru zahraničních záležitostí, který ve všech poštovních a námořských záležitostech Lloydu se týkajících dorozumětí se měl s obapolnými ministry obchodu; státní subvence Lloydu poskytnutá převedena byla do budžetu ministerstva zahraničního. První smlouva, která byla takto mezi Lloydem a ministrem zahraničním za součinnosti obojích parlamentů uzavřena, byla smlouva ze dne 18. listopadu 1878.

Předlitavské polovici záleželo velmi na tom, aby Lloyd sprostředkoval pravidelnou dopravu mezi Terstem a Východní Indií. Uherská polovice zdráhala se však přispívati na tuto dopravu. Proto bylo Předlitavsko v r. 1872 (zákon ze dne 14. dubna 1872, ř. z. č. 72) nuceno, uzavříti s Lloydem ještě separátní smlouvu za účelem sprostředkování přímé a pravidelné dopravy mezi Terstem a Bombayem za roční subvenci 190.000 zl.

Při vyrovnání z r. 1878 doufalo Rakousko, že převezme Uhersko podporu i pro tuto východoindickou dopravní linii na společný účet celé říše. Podařilo se také mezi vládami docíliti souhlasu, že mezi linie na společný účet podporované má východoindická linie býti vřaděna a že za to rovněž na společný účet podporována má býti linie Rjeka-Liverpool, již si byla uherská polovice přála. V celní a obchodní smlouvě s Uhry zachován byl sice v příčině Lloydu dřívější stav, jen firma podniku přeměnila se ve firmu »Rakousko-uherský Lloyd«; ale uherský parlament nepřistoupil na ujednání o podpoře linie východoindické a anglické. Byly tedy na společný účet podporovány jen linie středomořské.

Při vyrovnání z r. 1887 tušilo se již, že podnik Lloydu sotva bude moci setrvati dlouho ve spojení s oběma polovicemi říšskými. V obchodní a celní smlouvě s Uherskem uzavřené bylo proto ustanoveno, že dosavadní řízení podniku ministrem zahraničním má trvati jen po dobu platnosti tehdejší smlouvy, po případě po dobu, na kterou by smlouva ta byla obnovena. Byla také smlouva ta obnovena dne 19. března 1888 (ř. z. č. 93) na dobu 10 let a týkala se dopravy po adriatickém a středozemním moři (uherský článek XXI. zákonů z r. 1888). Zároveň uzavřelo Předlitavsko samostatně smlouvu s Lloydem ze dne 25. června 1888 (ř. z. č. 94 a 104), jež týkala se východoindické dopravy.

Dle těchto smluv měl Lloyd dostávati tyto podpory:

ze společných říšských prostředků	1,300.000 zl.
z pokladny Předlitavské	552.630 zl.
dohromady	1,852.630 zl.

Oproti stavu z r 1878 zmenšilo se břemeno finanční pro Předlitavsko; neboť tehdy podpora na východoindickou linii, čítajíc v to poplatky průplavné (Suez), činila 647.000 zl., kdežto nyní činila jen 552.630 zl. Správně bylo proto v rakouském parlamentu uznáno, že smlouvami z r. 1888 Předlitavsko za menších obětí získalo nárok na větší služby, k nimž byl Lloyd povinován.

Ale výhoda tato rozplynula se brzo v dým. Prostonárodně bylo by lze říci: za málo peněz málo muziky. Rakousko-uherský Lloyd nebyl prostě s to, aby za snížené podpory vyhověl zvýšeným nárokům. Poměry podniku tohoto zhoršovaly se tak, že hrozila mu zkrátka katastrofa.

Příčiny byly mnohé. Nejprve zdražená režie následkem stoupajících cen uhlí. Vidno to, srovná-li se celková režie Lloydu v jednotlivých letech s potřebou na uhlí. Tyto byly:

r. 1885	celková	režie	10,023.226 zl.,	v tom	náklad	na	uhlí	1.933.298	zl.
» 1886	»	»	10,515.333 »	»	»	»	»	2,110.420	»
» 1887	»	»	10,187.450 »	»	»	»	»	2,098.202	»
» 1888	»	»	10.106.052 »	»	»	»	»	2,317.117	»
» 1889	»	»	10,298.965 »	»	»	»	»	2,513.277	»
» 1890	»	»	9,826.811 »	»	»	»	»	2,468.123	»

litavským, jemuž správní orgány Terstské byly příliš vzdáleny. Generální agentie v Pešti měla býti zrušena a úkoly téže přeneseny na generální agentii v Praze.

* * *

Vládní předloha přijata byla nezměněně v národohospodářském výboru poslanecké sněmovny (příl. 202, sesse XI.). Rovněž tak v sněmovně samé, která rokovala o této záležitosti dne 7. a 8. července 1891 (prot. o schůzi 40. a 41., sesse XI.).

Správa podniku Lloydového i společná vláda musily vyslechnouti mnohé trpké slovo při této debatě. Vytýkáno zejména, že podnik Lloydu, ač již passivní, vyplácel dividendy, používaje k tomu reservního fondu. Vláda ničeho nečinila proti tomu, až tak celý reservní fond byl ztráven. Vysloveny dále pochybnosti, postačí-li zvýšená podpora k ozdravění Lloydových poměrů. Všeobecně pak vytýkáno nedostatečné železniční spojení Terstu s ostatním územím mocnářství, stesk to, který ještě častěji byl opakován.

Tak došlo k zákonům ze dne 25. července 1891, ř. z. č. 105 a 106 (v Uhrách k článku XXIX. zákonů z r. 1891), na základě kterých zrušení článku VI. celní a obchodní smlouvy s Uhry vyhlášeno bylo předsedou ministerstva dne 22. prosince 1891, ř. z. č. 191.

Nová smlouva s Lloydem prohlášena byla nařízením ministerstva obchodu a financí ze dne 12. srpna 1891, ř. z. č. 122.

Podnik Lloydový stal se tak sice rakouským, podržel však přes to svoji firmu, jako »Rakousko-uherský Lloyd«. Pojeny k této přeměně velké naděje, že oživen bude náš zámořský obchod, zvláště když současně provedeno bylo jiné ještě důležité opatření, zrušení svobodného přístavu Terstského a Rjeckého.

Konec svobodných přístavů v Terstu a v Rjece.

Císař Karel VI., chtěje podporovati rozvoj zámořského obchodu rakouského, nadal patentem ze dne 18. března 1719 město Terst a území téhož právem, že smí tam přiváženo býti zboží odjinud, aniž by podrobeno bylo clům neb jiným poplatkům tohoto druhu. Tímto opatřením lákán měl býti obchod, aby soustředil v Terstském přístavu výměnu zboží mezi Rakouskem a cizinou, pokud zboží to přiváženo býti mohlo po moři. Podobným právem nadáno bylo i přístaviště Rjeka.

Již v celní a obchodní smlouvě rakousko-uherské ze dne 27. června 1878, ř. z. č. 62, bylo rozhodnuto, že zrušeny mají býti všechny celní výhradky, tedy i svobodná přístaviště v Terstu a Rjece. Nepodařilo se však během desítiletí, po které tato

ten zvýšen býti na 1,473.528, tedy o 189.728 mil. Za to měla subvence Lloydu býti zvýšena Kdežto v r. 1888 podpory činily dohromady 2,162.630 zl., byly zvýšeny nyní na 3,400.000 zl., tedy o 1,237.370 zl. Ovšem nuceno bylo hraditi nyní celou podporu Předlitavsko, kdežto před tím část podpory uhrazována byla na společný účet říšský.

Toto zvýšení podpory bylo na poměry Předlitavska značné; nicméně nedosahovalo výše podpor, jaké jiné státy poskytují svým dopravním podnikům. Průměrné podpory, jež paroplavební společnosti v jednotlivých státech dostávaly ze státní pokladny průměrně ročně za každou míli plavby, vypočteny byly za účelem srovnání takto:

Peninsular and Oriental Company	4 zl. 43 kr.
Méssageries maritimes	4 » 13 »
Severoněmecký Lloyd (Norddeutscher Lloyd) . . .	3 » 66 »
Navigazione Generale Italiana	2 » 83 »
Rakousko-uherský Lloyd	1 » 97 »

Lloydu smlouvou uloženo za povinnost, aby poznenáhlu obnovil svůj lodní materiál. Poněvadž by podnik ten povinnosti této v době dozírné byl býval sotva mohl dostáti, povolena mu byla současně nezúročitelná zápůjčka 1.500.000 zl. splatná v pěti ročních lhůtách po 300.000 zl. Obnovení lodního parku Lloydového bylo nezbytné, měl-li tento podnik býti s to, aby soutěžil s jinými podniky. Stačíť srovnati počet a obsah lodí Lloydu s jinými paroplavebními podniky, aby byl poznán nápadný rozdíl.

Tak čítaly:

Navigazione Generale Italiana	111	parolodí se	103.545 reg. tunami
Méssageries maritimes . . .	62	» »	177.941 » »
Severoněmecký Lloyd . . .	76	» »	185.558 » »
Peninsular and Oriental Comp.	49	» »	192.658 » »
Rakousko-uherský Lloyd . .	73	» »	79.715 » »

Ministerstvu obchodu vyhrazeno smlouvou právo dozoru nad veškerým hospodářstvím podniku, právo nahlížeti do obchodních knih a pod. Dopravní tarify, jakož i všechna pravidla o dopravě podrobena schválení ministra obchodu.

Ve správě podniku provedena měla býti dle smlouvy reorganisace. Ústřední správa ponechána byla v Terstu, ježto proti přeložení téže do Vídně bránila se obec Terstská. Jmenovati presidenta správní rady, vyhrazeno císaři a dva členy téže ministrovi obchodu. Správní rada pak ustanoviti měla výkonný komitét pro běžnou správu podniku v Terstu, a [illegible] ve Vídni, který by zprostředkoval styky podniku s úřady a obchodními kruhy. Tímto posledním měl podnik býti v ustavičném kontaktu s obchodem.

litavským, jemuž správní orgány Terstské byly příliš vzdáleny. Generální agentie v Pešti měla býti zrušena a úkoly téže přeneseny na generální agentii v Praze.

* * *

Vládní předloha přijata byla nezměněně v národohospodářském výboru poslanecké sněmovny (příl. 202, sesse XI.). Rovněž tak v sněmovně samé, která rokovala o této záležitosti dne 7. a 8. července 1891 (prot. o schůzi 40. a 41., sesse XI.).

Správa podniku Lloydového i společná vláda musily vyslechnouti mnohé trpké slovo při této debatě. Vytýkáno zejména, že podnik Lloydu, ač již passivní, vyplácel dividendy, používaje k tomu reservního fondu. Vláda ničeho nečinila proti tomu, až tak celý reservní fond byl ztráven. Vysloveny dále pochybnosti, postačí-li zvýšená podpora k ozdravění Lloydových poměrů. Všeobecně pak vytýkáno nedostatečné železniční spojení Terstu s ostatním územím mocnářství, stesk to, který ještě častěji byl opakován.

Tak došlo k zákonům ze dne 25. července 1891, ř. z. č. 105 a 106 (v Uhrách k článku XXIX. zákonů z r. 1891), na základě kterých zrušení článku VI. celní a obchodní smlouvy s Uhry vyhlášeno bylo předsedou ministerstva dne 22. prosince 1891, ř. z. č. 191.

Nová smlouva s Lloydem prohlášena byla nařízením ministerstva obchodu a financí ze dne 12. srpna 1891, ř. z. č. 122.

Podnik Lloydový stal se tak sice rakouským, podržel však přes to svoji firmu, jako »Rakousko-uherský Lloyd«. Pojeny k této přeměně velké naděje, že oživen bude náš zámořský obchod, zvláště když současně provedeno bylo jiné ještě důležité opatření, zrušení svobodného přístavu Terstského a Rjeckého.

Konec svobodných přístavů v Terstu a v Rjece.

Císař Karel VI., chtěje podporovati rozvoj zámořského obchodu rakouského, nadal patentem ze dne 18. března 1719 město Terst a území téhož právem, že smí tam přiváženo býti zboží odjinud, aniž by podrobeno bylo clům neb jiným poplatkům tohoto druhu. Tímto opatřením lákán měl býti obchod, aby soustředil v Terstském přístavu výměnu zboží mezi Rakouskem a cizinou, pokud zboží to přiváženo býti mohlo po moři. Podobným právem nadáno bylo i přístaviště Rjeka.

Již v celní a obchodní smlouvě rakousko-uherské ze dne 27. června 1878, ř. z. č. 62, bylo rozhodnuto, že zrušeny mají býti všechny celní výhradky, tedy i svobodná přístaviště v Terstu a Rjece. Nepodařilo se však během desítiletí, po které tato

Bývá u nás oblíbeným zvykem, podceňovati význam opatření rakouské vlády a naopak přeceňovati význam opatření uherské vlády. Dle zvyku toho ukazuje se tak rádo na to, jak prý uherská vláda činí vše možné, aby zvýšila význam přístavu Rjeckého, a jak naopak rakouská vláda nepodniká ničeho, aby povznesla význam přístavu terstského. Snad v mnohých oborech jsou takové kritiky správny. Ale pokud týká se podpor pro rozvoj přístavu terstského, činí se vládě zajisté křivda. Třeba jen uvážiti, co vše rakouská vláda podnikla ve prospěch Terstu, aby zrušení svobodného přístavu nemělo v zápětí žádných škod pro toto město a aby obchodní význam téhož neklesl.

Během přípravných jednání přála sobě vláda zvěděti, jaká opatření měla by v Terstu býti provedena, aby mohlo svobodné přístaviště beze všech obav býti zrušeno. Obec terstská a tamní obchodní a živnostenská komora vypracovaly — již v r. 1886 — podrobný program takových opatření. Program ten obsahoval tyto požadavky: Stát postarati se má o povznesení plavby zlepšením poměrů obchodního loďstva a zvýšením subvencí pro dopravní linie. Zákonným způsobem má býti zabezpečena podpora průmyslovým podnikům, jež by na terstském území byly zřizovány. Domovní daň činžovní v Terstu sluší přiměřeně upraviti. Dlužno povoliti ve prospěch obchodu terstského nová differenční cla, pokud se týče nová osvobození od cel a zabezpečiti lokálním podnikům restituce cel zapravených za zpracované suroviny. Třeba opatřiti přímé železniční spojení s drahou Rudolfovou a vystavěti dráhu Turskou. Dopravné sazby do Terstu a Rjeky mají býti srovnány na stejnou výši. Stát zabezpečiti má obci dosavadní způsob vybírání potravní daně. Třeba zříditi přiměřený svobodný obvod (punto franco). Třeba poskytnouti konečně největší úlevy při vyclení zboží, jež nacházeti se bude v Terstu v době, kdy svobodné přístaviště bude zrušeno.

Nelze zapříti, že vláda podnikla, seč byla, aby všem těmto přáním bylo vyhověno.

Námořní plavba podporována měla býti dle zvláštních zákonných předpisů. Především byl již uskutečněn zákon ze dne 19. června 1890, ř. z. č. 130, vedle kterého osvobozena byla námořská plavba parníky a železnými plachetními loděmi od daně živnostenské a daně z příjmů. Dále připravován zákon o podpoře obchodního loďstva — předloha (příl. 735, 745, 764, sten. prot. o schůzi 243, 244, sesse XI.) uskutečněna byla později jako zákon ze dne 27. prosince 1893, ř. z. č. 189 — dle kterého zabezpečeny měly býti parním i plachetním lodím ze státních prostředků trvalé podpory provozovací a mimo to podpory cestovné. Konečně projednávána byla zrovna v té době, když šlo o zrušení svobodného přístaviště terstského, na říšské radě předloha, zabezpečující rakousko-uherskému Lloydu — podniku to terstskému — značně zvýšenou státní podporu.

Zřizování průmyslových závodů v Terstu samém a v území tohoto města mělo podporováno býti způsobem v Rakousku do té doby neobvyklým. Zákonem ze dne 8. ledna 1891, ř. z. č. 8. byla vláda zmocněna, aby průmyslovým závodům, jež budou ve zmíněném obvodu nově zřizovány, poskytovala jednak osvobození od daní a poplatků při zřizování, dále osvobození od daně z příjmu a daně domovní. Zákon tento prodloužen byl později zákonem ze dne 10. srpna 1895, ř. z. č. 131 a dále cís. nařízením ze dne 27. prosince 1900, ř. z. č. 228. Teprve v r. 1901 odhodlala se vláda, aby zvláštní předlohou domáhala se podobných výhod pro nově zakládané průmyslové závody v celém Předlitaví.*)

Také co se týče domovní daně činžovní, vyhověno bylo přáním terstským. Především byly již zákonem ze dne 30. května 1889, ř. z. č. 89, osvobozeny od kolků a poplatků a od daně domovní všechny skladištní stavby v Terstu, které prováděla obec ve spolku s tamní obchodní komorou. Mimo to bylo zákonem ze dne 30. prosince 1891, ř. z. č. 2 ex 1892, zastaveno progressivní zvyšování domovní daně činžovní ze všech budov v Terstu na dobu pěti let a za základ daně stanoven toliko 80% výnos činžovní se srážkou 15% na zachování budovy, což znamenalo vlastně, že povoleno bylo srážeti 30% z činžovního výnosu při výměře činžovní daně.

V míře velmi rozsáhlé vyhověno bylo přáním terstským, aby výhoda differenčních cel pro přívoz zboží po moři byla rozšířena.

Již v celním tarifu z r. 1882 byla pro přívoz některých předmětů po moři ve prospěch rozvoje obchodu terstského stanovena nižší, t. zv. differenční cla (čili detaxy). Předměty ty byly: káva (clo 40 zl., po moři 37 zl.), kakaová zrna a slupky (24, ev. 20 zl.), čaj (100, ev. 90 zl.), koření (clo 24, 40, 80 zl., po moři sleva 5 zl. za 100 kg.), palmový i kokosový olej (1 zl., ev. 50 kr.), indigo (clo 3 zl., po moři přívoz volný), cochenilla (clo 3 zl., po moři beze cla). Toto opatření mělo v zápětí, že přívoz těchto předmětů přes Terst stoupl; byltť v r. 1880 jen 146.420 metr. centů, v r. 1883 pak 453.408 metr. centů. K těmto předmětům měly v případě zrušení svobodného přístavu terstského připojeny býti jiné ještě předměty (rostliny, části rostlin, houby, gumy, pryskyřice), jež při přívozu po moři osvobozeny měly býti vůbec od cla. Konečně měla všeobecně snížena, pokud se týče odstraněna býti cla na přebrané jižní ovoce, suché mandle, olejové semeno.

Přáním po novém železničním spojení Terstu s pozadím téhož, jmenovitě po vystavění dráhy Turské a po revisi želez-

*) Předloha vládní v té příčině podaná nebyla dosud projednána následkem neshod mezi zástupci zemí průmyslových a zástupci zemí s nevyvinutým ještě průmyslem.

ničních tarifů při dopravě do Terstu nemohlo býti tehdy ještě vyhověno. Ale trochu přišlo se vstříc stavbou dráhy Terst-Herpelje-Divača a peagní dopravou na trati Divača-Lublaň, tak že tím připojen Terst k trati státních drah ze severu (z Prahy, Lince) vedoucí.

Poměry potravní daně v Terstu upraveny byly zákonem ze dne 23. června 1891, ř. z. č. 79. Poněvadž úprava ta odpovídala úpravě téhož předmětu v jiných uzavřených městech (ku př. v Praze, Vídni), byla obci zachována možnost, aby současně s touto daní vybírala i přirážky k ní k účelům obecním.

Zvláštní pozornost věnovala vláda, aby zrušením svobodného přístavu terstského neutrpěl rozvoj obchodu. Především provedl stát sám rozsáhlé stavby přístavní a nádražní nákladem přes 20 mil. zl., k čemuž povoleny mu byly prostředky zákonem ze dne 4. června 1880, ř. z. č. 83. Kolem těchto přístavních staveb získal stát plochu 726.702 m², která měla zůstati svobodným obvodem (punto franco), aby tam zboží bezcelně mohlo býti vykládáno. Také o stavbu potřebných skladišť bylo postaráno tím, že obci a obchodní komoře, které vzaly společně tento úkol na se (nákladem 12 mil. zl.), udělena k tomu koncesse na 90 let. Mimo to dovoleno bylo za určitých opatrností užívati i soukromých skladišť k bezcelnému ukládání zboží.

Aby i poslednímu přání obchodnictva terstského bylo vyhověno, bylo při jednání o této záležitosti vládě uloženo, aby při dodatečném vyclení zásob zboží nacházejících se v Terstu v době zrušení svobodného přístavu počínala si vůči obchodníkům a průmyslníkům co nejliberálněji.

* * *

Nelze zapříti, že postupováno bylo těmito opatřeními velmi opatrně, aby svobodný přístav terstský byl zrušen. K opatrnému tomuto postupu nabádaly trudné zkušenosti, jichž získáno bylo při podobné příležitosti, když totiž zrušen byl celní výhradek města Brody v Haliči. Smutno bylo naslouchati, když polští poslanci na říšské radě líčili poměry, jaké v tomto městě od té doby zavládly, co celní výsada byla zrušena. Kvetoucí toto město klesalo velmi rychle. Počet obyvatelstva za jediné desítiletí ztenčil se téměř na polovici, z 30.000 na 16.000. Domy z největší části prázdné klesly v ceně o 70 až 80%. Dřívější, čilým obchodem stoupající zámožnost byla ta tam. Chudoba a bída vítala cizince vstupujícího do tohoto, pozbytím celní výsady ochuzeného města, jemuž nepřišlo se vstříc podpůrnými opatřeními, aby přechod z dřívějších do nových poměrů proveden mohl býti bez hospodářských otřesů.

Vládní předlohy o zrušení svobodných přístavů Terstu a Rjeky projednány byly v národohospodářském výboru sněmovny

rychle. Jediný týden od té doby, co byly vládou předloženy, stačil, aby zpravodaj na základě výborového jednání podal sněmovně zprávu a návrhy (příl. 174, sesse XI.).

V plné sněmovně projednány byly předlohy v jediné schůzi dne 12. června 1891 (prot. o 20. schůzi, sesse XI.). V posledním okamžiku takřka vyslali Terstští ještě své zástupce, aby oddálili provedení opatření, před kterým se lekali. Ovšem marně. Bylo jedenkráte pevně rozhodnuto, že poslední zbytky starých merkantilistických institucí mají padnout. A padly také.

Zákony ze dne 23. června 1891, ř. z. č. 76 a 77, oznamovaly obyvatelstvu v říši rakousko-uherské, že celé mocnářství konečně spojeno bylo v jediné všeobecné celní území.

Obchodní smlouvy z roku 1892.

Trůnní řeč, kterou zahájena byla dne 11. dubna 1891 nová, XI. sesse říšské rady, obsahovala následující, v proudu celého znění sice se ztrácející, za to však tím důležitější odstavec:

»Vláda usilovně se snaží, aby obchodně politické styky se zahraničními státy, pokud stalo se to potřebným, aneb aspoň žádoucím, upraveny byly znovu. Směřuje se při tom k tomu, aby úmluvy ty provedeny byly, pokud lze, současně a na delší dobu. Takovým způsobem mají zabezpečeny býti stabilní poměry, za kterých průmysl i zemědělství nacházely by příznivé poměry k svému rozvoji.«

Těmito slovy prozrazeno bylo, co již dávno nebylo žádným tajemstvím, že mezi státy trojspolkovými jedná se horlivě o to, aby politické spojenství doplněno bylo spojenstvím na poli politiky hospodářské. Právě v době, kdy trůnní řečí o těchto jednáních vydána byla nejofficiálnější zpráva, spěla nejdůležitější část jednání k blízkému konci.

Vlastně bylo jednání o obchodní a celní smlouvy se sousedními státy připravováno již dříve, právě uprostřed nejprudšího celního boje. Vyvrcholením celních zápasů středoevropských byl celní tarif rakousko-uherský z r. 1887 a zostřené celní sazby zemědělské v Německu z téhož roku. Ale právě při poradách rakouského parlamentu o tomto celním tarifu prohlásil ministr obchodu (Bacquehem), že klade velký důraz na to, aby tarifová novela provedena byla legislativou co nejrychleji, ježto blíží se jednání o obchodní smlouvy se sousedními státy; dle ministrova mínění neobsahoval celní tarif z roku 1882 dostatečných cel negociačních, takže říše Rakousko-Uherská, nejsouc pro smluvná jednání dostatečně vyzbrojena, vstoupiti by musila v boj se zbraněmi nerovnými. Jen tak lze vysvětliti, že některé — zvláště průmyslové — celní položky stanoveny byly výměrou, jež převyšovala skutečnou potřebu ochrany.

*

Vědělo se také, téměř na minutu napřed, v kterém momentu nastati má očekávaný rozhodující obrat v celní a obchodní politice nejen rakousko-uherské, nýbrž i ostatních středoevropských států. Momentem tím měl býti dle všeobecného přesvědčení rok 1892. Datum 1. února 1892 bylo hospodářsky velevýznamné. Dnem tím končila platnost převážné většiny konvencionálních (smluvních) tarifů kontinentálních, jmenovitě smluvní tarif francouzský, který byl pro velká území hospodářská důležitým. Tato důležitost lehce jest vysvětlitelnou.

Obchodní smlouvy mezi jednotlivými státy, i když nejsou smlouvami tarifovými, t. j. smlouvami obsahujícími dohodu o jednotlivých položkách vzájemných celních tarifů, obsahují doložku nejvyšších výhod. Následkem této doložky netýká se obchodní smlouva mezi dvěma státy uzavřená jenom těchto dvou států, jakožto přímých smluvních účastníků, nýbrž i všech jiných států, jež smlouvou s některým z obou těchto účastníků zabezpečily si nejvyšší výhody. Trvání neb zrušení nějaké takové smlouvy mezi dvěma státy má takto význam pro celou řadu jiných států. Právě pro tento účinek má dnes doložka nejvyšších výhod tolik odpůrců.

Rok 1892 byl pro říši Rakousko-uherskou v ohledu zahraniční obchodní politiky bezprostředně důležitým vlastně jen se zřetelem na dva státy, Italii a Švýcarsko, jichž smlouvy měly v roce tom dozráti. Ale ježto říše naše smlouvami s doložkou nejvyšších výhod připoutána byla nepřímo k smlouvám mezi jinými státy uzavřeným, zvýšen byl tím vliv tohoto termínu na zahraniční naše poměry obchodní.

* * *

Celkem nebyla v Rakousku růžovou nálada, s kterou obchodně-politické události roku 1892 byly očekávány. Bezohledný postup Německa proti Rakousku, přísné rozlišování mezi politickým a hospodářským přátelstvím, jaké bylo z rozhodujících kruhů německých jako pravidlo hlásáno, tísnilo i naděje těch rakouských stran, kterým politické spojenství s Německem bylo více než sympatické. Předpovědi o příštím vývoji obchodních poměrů zahraničních vyznívaly trudně, nálada byla skeptickou. Touto tísnivou náladou vysvětliti lze jistý nápadný zjev: smlouvy v roce 1892 ujednané nebyly sice příliš dobré — jak ukázaly výsledky — nebyly ale také přespříliš špatné, odpovídajíce jen všem těm poměrům, jež byly předcházely, ale nicméně uvítány byly s takovým výbuchem nadšení, jako kdyby jimi slavilo Rakousko veliké vítězství na poli zahraniční obchodní politiky; tento radostný výbuch byl jen výrazem všeobecné úlevy nad tím, že smlouvy ty nedopadly tak nepříznivě, jak bylo se obáváno.

Než nepředbíhejme událostem.

Jestliže říše Rakousko-Uherská, jako nejprvnější mezi státy střední Evropy, postavila se v čelo nového směru obchodně-politického, zahajujíc celním tarifem z r. 1878 éru t. zv. autonomní celní politiky, neznamenalo to nikterak, že by byla bývala vůbec vyhýbala se obchodním smlouvám s jinými státy. Nikoliv, říše Rakousko-Uherská uzavírala i nadále obchodní smlouvy, a to nejen povšechné smlouvy, obsahující vlastně jen klausuli o nejvyšších výhodách, nýbrž i smlouvy tarifové. Ale povaha těchto posledněji ších smluv byla přece jen jiná než v dobách politiky smluvní.

Bylo již v jedné z dřívějších kapitol vysvětleno, jak Rakousko-Uhersko dostalo se na dráhy autonomní celní politiky. Celní a obchodní smlouva s Německem ze dne 9. března 1868 musila býti Rakousko-Uherskem vypověděna, neboť poměry touto smlouvou vytvářené byly neudržitelny. Pro finance říšské byla smlouva ta hrozivou; výnos celní nepřevyšoval ani 20 mil. zl. Řízení appreturní, dle této smlouvy dovolené, ohrožovalo jedno z kvetoucích našich průmyslových odvětví. K tomu připojiti dlužno chaotický stav konvencionálních tarifů a zastaralou klassifikaci všeobecného tarifu. Do těchto neutěšených poměrů pak padla pověstná dodatečná konvence s Anglií ze dne 30. prosince 1869, kterou anglickým výrobkům bez náhrady otevřeny byly volné brány do této říše.

Nechť bylo tehdy příčinou Německo či Rakousko-Uhersko, že nedošlo k tarifové smlouvě, lhostejno; tarifová smlouva s Německem se neuskutečnila, nýbrž toliko smlouva (ze dne 16. prosince 1878), jejíž nejpodstatnějším obsahem byla doložka o nejvyšších výhodách. Na tomto stavu nebylo ničeho změněno pozdějšími smlouvami mezi Rakousko-Uherskem a Německem ze dne 11. dubna 1880, ze dne 23. května 1881 a ze dne 8. prosince 1887. S Italií uzavřena byla již dne 27. prosince 1878 tarifová smlouva se sazbami na tehdejší doby značně vysokými; smlouva ta obnovena dne 7. prosince 1887. Rovněž se Švýcarskem uzavřela říše naše podobnou tarifovou smlouvu ze dne 23. listopadu 1888. S Belgií konečně upraveny obchodní styky smlouvou ze dne 23. února 1867, stále prodlužovanou, jejíž podstatou byla doložka nejvyšších výhod.

Takové byly smluvní poměry mezi státy, jichž týkaly se obchodní smlouvy z r. 1892.

Obchodní poměry, jak vytvářily se na sklonku let osmdesátých a na počátku let devadesátých, nabádaly takřka samy sebou, aby mezi Rakousko-Uherskem, Německem, Italií a Švýcarskem došlo k smluvní úpravě obchodních styků. Hrozilo střední Evropě především nebezpečí ze Spojených států severoamerických. Státy ty dovedly získati pro své zemědělské výrobky v Evropě silný odbyt. Ale současně započaly zavírati své hranice před zbožím z Evropy dováženým; tarif Mac Kinleyův znamenal

závoru pro Evropu. Dále započínala právě tehdy probleskovati myšlenka o snahách Anglie, aby celé její koloniální území sloučeno bylo v jediný hospodářský celek; tehdy zdálo se uskutečnění myšlenky té spíše možným, než dnes po výsledcích loňského kongressu koloniálních ministrů v Londýně.

Vedle toho měla na vývoj obchodní politiky ve střední Evropě velký vliv Francie. Nebylo již tajno, že směr obchodní politiky tohoto státu bude ochranářský. Celní válka mezi Francií na jedné a Švýcarskem i Italií na druhé straně byla přede dveřmi.

Proti možným účinkům všech těchto událostí chtěly se státy trojspolkové pojistiti. Rakousko-Uhersku šlo o odbyt zemědělských výrobků; průkop Arlberkem, který v době prudkých celních bojů s Německem otevříti měl našemu obilí a dobytku cestu do Francie, byl málo platen, když vysoké celní sazby ve Francii zabraňovaly zboží tomu přístup přes hranice. Německu záleželo zase na tom, aby pro své průmyslové výrobky zjednalo si tržiště v Rakousko-Uhersku a Italii. Této poslednější jakož i Švýcarsku šlo o náhradu za zatarasená tržiště francouzská.

Naléhala-li v Rakousko-Uhersku uherská polovice na to, aby smluvním poměrem s Německem tamním zemědělským výrobkům získána byla německá tržiště, působil před Litavou zase průmysl týmž směrem. Opětovné změny sazeb tarifových po dobu celní války byly — jak již dříve bylo o tom se zmíněno — pro průmysl nepohodlné. Při každé možné i nemožné příležitosti způsobem více neb méně hlučným ozývalo se z řad průmyslových heslo: stabilita celních poměrů. Toto heslo mělo tehdy moc zrovna suggestivní. Přísahal na kouzelnou moc stability celních poměrů kde kdo. Ve sněmovně rakouské potřebovalo se zavaditi jen o poměry zahraničního obchodu a hned plynul ze rtů všech řečníků vzdech: jen stabilitu celních poměrů, jen stabilitu!

Hesla taková, vržená s příslušnou smělostí do zúčastněných vrstev, mívávají čarovnou moc. Osvědčilo se to i v tomto případě. Doba autonomní celní politiky byla pro obchodní bilanci říše Rakousko-uherské velmi příznivou. Zvláště příznivou byla doba, po kterou působil celní tarif z r. 1887, t. j. doba od 1888 až 1891. Průměrné roční aktivum obchodní bilance dostouplo tehdy takové výše — (průměrný roční vývoz 763·3 mil. zl., přívoz 586·7 mil. zl., aktivum tedy 176·6 mil. zl.) — jaká od té doby nebyla již dosažena; nejpříznivější aktivum z doby platnosti obchodních smluv od r. 1892 do 1901 činilo 134·8 mil. zl. (1893). Za platnosti autonomního celního tarifu snížen byl průměrný roční přívoz, a zvýšen průměrný roční vývoz. Vidno to z těchto čísel:

		Průměrný roční přívoz	vývoz	Vývoz proti přívozu +	—
v době	1842—1853 (v mil. zlatých)	136·4	128·6	—	7·8
»	1854—1867 » »	243·0	280·4	37·4	—
»	1868—1878 » »	526·8	501·1	—	25·7
»	1879—1881 » »	604·0	697·2	93·2	—
»	1882—1887 » »	592·9	711·2	118·3	—
»	1888—1891 » »	586·7	763·3	176·6	—
v roku	1892 » »	622·6	722·7	100·1	—
»	1893 » »	670·7	805·5	134·8	—
»	1894 » »	700·0	795·5	95·5	—
»	1895 » »	722·5	741·8	19·3	—
»	1896 » »	705·8	774·0	68·2	—
»	1897 » »	755·3	766·2	10·9	—
»	1898 » »	819·8	807·6	—	12·2
»	1899 » »	804·4	930·8	126·4	—
»	1900 » »	848·2	971·0	122·8	—
»	1901 » »	826·3	942·7	116·4	—

* * *

Vybéřeme-li z těchto čísel — vzatých ze statistického materiálu předloženého rakouskou vládou parlamentu dne 28. ledna 1903 přílohou k předlohám vyrovnavacím — jen čísla z doby autonomního celního tarifu a připojíme-li k tomu průměry z doby platnosti obchodních smluv z r. 1892, poskytnut bude tento obraz:

	Průměrný roční přívoz	vývoz	Vývoz vyšší než přívoz o
	(v milionech zlatých)		
od r. 1879 do 1881 (celní tarif z r. 1878) .	604·0	697·2	93·2
» 1882 » 1887 (» » » 1882) .	592·9	711·2	118·3
» 1888 » 1891 (» » » 1887) .	586·7	763·3	176·6
» 1892 » 1901 (obchodní smlouvy z roku 1892) . .	747·6	825·8	78·2

Úmyslně kladu zde tato čísla vedle sebe. Jde z nich na jevo tolik, že čisté aktivum obchodní bilance rakousko-uherské — ovšem průměrně ročně — kleslo o hodně nejen pod průměrné roční aktivum z doby vysokých a nejvyšších autonomních celních sazeb (1882—1887 a 1888—1891), nýbrž že aktivnm to kleslo i pod průměrné roční aktivum z doby platnosti nejprvnějšího autonomního celního tarifu z r. 1878, tarifu to, který — jak officiosně se líčí — »neznamenal nikterak ještě radikální změnu dřívějšího režimu, nýbrž byl toliko tarifem přechodným s dvojitou tváří, jsa způsobilým k nastoupení dráhy jak ochranářské tak svobodné,« tarifu, »který dřívější konvencionální sazby zvýšil jen výjimečně a velmi opatrně v některých skupinách, ku příkladu při kávových náhražkách, bavlněné přízi, bavlněném zboží, zboží provaz-

nickém, hedbávných látkách, láhvovém sklu, hudebních nástrojích atd.« (srovnej »Statistische Materialien über den österreichisch-ungarischen Aussenhandel nebst Vergleich der Zollsätze vor 1878 bis 1901« k příl. 1622 stenogr. protokolu poslanecké sněmovny, sesse XVII.).

Ani v poslanecké sněmovně nemohlo se zapírati, že perioda autonomních celních tarifů byla pro Rakousko-Uhersko hospodářsky příznivou. Vývoz zemědělských výrobků do Německa ovšem trpěl pod tlakem vysokých tamních cel; ale nahrazeno to bylo pro celkovou bilanci jednak tím, že zvýšen vývoz průmyslových výrobků, jednak tím, že za zvýšené celní ochrany získal domácí průmysl rozšířenějšího odbytu na domácích trzích. Byla srovnávána data z let 1877 a 1888, jež podávala tento obraz (v milionech zlatých):

	1877	1888
Přívoz: tovary	157·5	174·1
suroviny a pomocné látky pro průmysl	122·9	160·1
ostatní druhy zboží	274·7	198·8
dohromady	555·2	533·0
Vývoz: tovary	248·9	283·3
uhlí	10·5	24·7
ostatní zboží	407·0	420·8
dohromady	666·6	728·8
Vývoz byl tedy vyšší o	111·4	195·8

Vývoj tento kritisován byl doslovně takto: »Celkový výsledek jest nepopiratelný: mírné snížení přívozu, značné zvýšení vývozu — v celku patrně příznivý rozvoj naší výroby. Co zde naznačeno bylo v hrubých rysech, ukazují denní zkušenosti i pozorné pozorování našich průmyslových poměrů, že totiž během naznačené periody (t. j. 1877—1888) náš průmysl nad míru zřetelně se byl povznesl. Statistický náčrtek, zabývající se tímto předmětem a a spočívající na datech a obchodních živnostenských komor (A. Peez, Die österreichische Handelspolitik der letzten fünfundzwanzig Jahre, Berichte und Gutachten veröffentlicht vom Vereine für Socialpolitik, Leipzig, 1892), ukazuje na takové rozmnožení průmyslových závodů, na takové rozšíření výroby, na zakládání tolika nových průmyslných podniků v odvětvích dosud nám cizích, že o faktu příznivého rozvoje průmyslového během těchto třinácti let nelze nijak již pochybovati.« Tohoto výroku doslovně se lze dočísti ve výborové zprávě, příl. 343 k stenografickému protokolu poslanecké sněmovny, sesse XI. Takovými slovy líčiti mohl zpravodaj (Dr. Hallwich) rozvoj rakouských poměrů hospodářských na sklonku periody autonomních celních tarifů. Jakými asi slovy líčiti by musil týž zpravodaj rozvoj průmyslových poměrů rakouských dnes na sklonku periody obchodních smluv z r. 1892? Zakončujíce éru celní autonomie mohli rakouští hospodáři oddych-

nouti sobě s uspokojením nad tak příznivými výsledky, že mohlo překročeno býti k těžkému dílu, k úpravě valuty. Stojíce dnes na sklonku první periody smluvní, nazíráme na obraz zcela jiný: továrny pracující sotva na polo, dělnictvo nedostatečně zaměstnané, deputace průmyslníků u dveří ministerských s naléhavými prosbami, aby stát, urychluje své dodávky, poskytl průmyslu aspoň nějaké zaměstnání.

Post hoc, ergo propter hoc, není vždy správné; nebylo by také v tomto případě správné, kdyby vina na nynějších tísnivých poměrech průmyslových připisována měla býti výhradně na účet obchodních smluv z r. 1892. Příčiny tohoto stavu tkví bez odporu i v jiných poměrech. Obchodním smlouvám přičísti bude lze snad jen nepřímý vliv na tento stav, a to v tom asi směru, že otřesy průmyslové a obchodní, jaké objevily se v sousedním státu, snadněji mohly sdělovati se přes hranice slaběji než druhdy střežené.

Nechť tomu jakkoliv, jisto jest, že obchodní smlouvy z roku 1892 nesplnily množství všech těch nadějí, s jakými byly uvítány. Ale tenkráte, když před těmi, kdo se o uskutečnění těchto smluv — díla to, činícího prý »v hospodářském i politickém ohledu nárok na evropský, ba snad i světový význam« — se vším úsilím zasazovali, rozprostírala se do daleké budoucnosti široká prostora, plná nádherných zámků, běda bylo každému, kdo odvážil se i jen z daleka pochybovati o správnosti dráhy obchodními smlouvami nastoupené. Na naší české straně byla taková odvaha. Český řečník (poslanec dr. Kramář) dovolil si tehdy hlučná panegyrika, ozývající se v poslanecké sněmovně, rušiti skeptickým názorem, že »obětujeme bez potřeby velké, oprávněné zájmy svého průmyslu, že otevíráme své hranice přemocnému průmyslu německému v době, kdy jsme sami kapitálem dost silni, abychom mohli průmyslové ochrany zúplna využitkovati, že opouštíme systém, který doopravdy nezpůsobil nám nijaké škody« (sten. protokol o 94. schůzi posl. sněm., sesse XI.). Výsměch v německém tisku, výsměch na všech německých stranách v sněmovně, ironická odpověď z ministerské lavice ozvaly se jako odveta na tyto pochybnosti.

Toto přeceňování významu obchodních smluv z r. 1892 jest vysvětlitelno. Nehledělo se na smlouvy ty jako na opatření jen hospodářské, nýbrž jako na opatření velkého dosahu politického. Takový důraz kladen byl na politický dosah smluv těch, že sám ministr obchodu, doporučuje sněmovně smlouvy obchodní k přijetí, mohl zakončiti svá slova tímto projevem: »Mocnářství hrálo v této velké akci dobrou úlohu a málokdy ještě mohla se akce vládní těšiti takového, skoro jednomyslného souhlasu, jako tyto smlouvy, když obsah jejich byl uveřejněn; a příčina tohoto zjevu spočívá v tom, že smlouvy tyto odpovídají nejen správným cílům hospodářským, nýbrž že požívají též našich politických sympatií.

Hlásíme se věrně k politickému spolku s říší německou a s Italií. Víme, že spolkem tím zabezpečuje se evropský mír, přejeme si a doufáme, že obchodními smlouvami blahodárná politická tato alliance vybudována bude také tím směrem, ve kterém dosud postupováno bylo odděleně, směrem hospodářským. K spolku tří velmocí, proniknutých pevnou vůlí, aby politický mír byl zachován, přistoupilo spojenství těchže států, aby hospodářský mír byl zabezpečen, spojenství stejně upřímné, stejně mocné.« Bouřlivá, nadšená pochvala v sněmovně i v německém tisku byla ministrovi odměnou za tento politický projev.

Bohužel nebyl politický význam, k obchodním smlouvám se pojící, ani dost málo mocnější, aby zvýšil celkovou jich hospodářskou cenu pro nás.

* * *

Všeobecná nálada v Rakousko-Uhersku až na jisté výjimky byla tedy — shrne-li se to, co bylo uvedeno — velmi příznivá úmyslům vlády, aby od autonomního celního systému přešlo se k systému smluvnímu. V uherské polovici přáli si míti volnou dráhu pro zemědělské své výrobky do Německa. Průmysl před Litavou přál si stability v celních poměrech, obávaje se opětovných skoků v celních sazbách domácích i zahraničních. Německu hrozila celní válka s Ruskem, Italii a Švýcarsku celní zápas s Francií. Nad celou střední Evropou vznášel se mrak Mac Kinleyovy billy, hrozící zatarasiti evropským výrobkům cestu do Spojených států severoamerických.

Za těchto poměrů zasedli dne 2. prosince 1890 ve Vídni zástupci Německa se zástupci rakousko-uherskými k společnému poradnímu stolu, aby dohodli se o nové úpravě vzájemných styků obchodních. Po poradách pět měsíců trvajícíeh skončena byla tato společná jednání dne 3. května 1891 dohodou o předběžné osnově obchodní a celní smlouvy. Potom zahájeny byly jak Německem tak Rakousko-Uherskem dne 23. května 1891 ve Vídni současné porady se Švýcarskem, které zakončeny byly v prosinci téhož roku. S Italií jednalo Rakousko-Uhersko i Německo současně v Mnichově v době od 19. srpna do 20. listopadu 1891. Mezi tím jednáno bylo v Berlíně mezi tamním rakouským diplomatickým zástupcem a Belgií o obchodní smlouvy. Všechna tato jednání mezi vládami měla za výsledek, že dne 6. prosince 1891 byly definitivní osnovy smluv ve Vídni (smlouva s Italií v Římě) podepsány.

Rakouská vláda předložila potom parlamentu dne 7. prosince 1891 předlohy obchodních smluv s Německem, Italií, Belgií, a dne 10. prosince 1891 předlohu obchodní smlouvy se Švýcarskem (příl. 319, sesse XI., sten. prot. o schůzi 82. a 84).

V Předlohách těchto obsaženy byly tyto části:

1. Obchodní a celní smlouva mezi Rakousko-Uherskem a německou říší;

2. veterinářská smlouva mezi Rakousko-Uherskem a německou říší;

3. ujednání o vzájemné ochraně vynálezů, vzorků a známek mezi Rakousko-Uherskem a německou říší;

4. obchodní a plavební smlouva mezi Rakousko-Uherskem a Italií;

5. obchodní a plavební smlouva mezi Rakousko-Uherskem a Belgií;

6. obchodní smlouva mezi Rakousko-Uherskem a Švýcarskem.

Všechny tyto smlouvy přikázány byly dne 10. prosince 1891 zvláštnímu výboru k předběžné poradě.

Z příčin na snadě jsoucích nelze pouštěti se zde do podrobného rozboru všech těchto smluv. Nutno obmeziti se jen na nejvýznačnější body.

Třeba z čísel, jež byla před chvílí uvedena, vycházelo, že chystané tyto smlouvy nesplnily všechny naděje, jež v prvním nadšení byly k nim pojeny, přece nelze jim upříti velkého významu. Podařilo se v oboru obchodní a celní politiky podrobiti shodným pravidlům velký obvod střední Evropy, čítající dohromady 113 milionů obyvatel, z nichž na Rakousko-Uhersko připadalo 43 milionů. Jaký význam toto sloučení mělo pro obchodní styky říše Rakousko-Uherské, oceniti lze z toho, že dle ročních průměrů z doby 1885—1890 dosahovaly obchodní styky mezi touto říší a obvodem do smluv pojatým těchto čísel:

Z celkového vývozu 718 mil. zl. byl vývoz do těchto zemí průměrně ročně 413 mil. zl., t. j. 58%; z celkového přívozu 566 mil. zl. byl přívoz z těchto zemí průměrně ročně 247 mil. zl. t. j. 44%.

Hlavní obchodně politické cíle, kterými řídila se vláda, ujednávajíc tyto smlouvy, vylíčeny byly v motivech k uvedeným předlohám takto:

»Úmyslům vlády, mající na zřeteli prospěch průmyslu a obchodu, nebylo by odpovídalo, kdyby měly způsobeny býti pronikavé změny ve výši celních sazeb pro přívoz do Rakousko-Uherska. Přechody a skoky, nijak nesprostředkované, nabývají v životě hospodářském více než kdekoliv jinde povahy experimentů; i byla tudíž vláda daleka toho, aby, uzavírajíc smlouvy, chtěla s hospodářskými našimi zájmy experimentovati. Nové smluvní sazby pojí se ku konvencionálním tarifům starších smluv a kde — jakož bylo tomu tak v četných a velmi důležitých bodech — nebylo takového pojítka, stanoveny byly nové sazby

s rozvážnou opatrností takovou výší, aby na základě osvědčené klassifikace našeho autonomního celního tarifu zájmy jednotlivých případů byly individualisovány. Odchylky, jež tímto způsobem nastaly v celní ochraně, pohybují se dle přesvědčení vlády uvnitř takových hranic, že o zdárném dalším rozvoji příslušných výrobních odvětví nemůže býti pochybováno. Při tom rozhodoval též úmysl, aby poskytnuty byly úlevy při opatřování polotovarů takovým průmyslovým odvětvím, jichž výrobní poměry stíženy byly nepříznivou změnou celní sazby na konečný výrobek.

Mezi výrobními podmínkami průmyslovými rozhodující vliv mimo absolutní výši cla přísluší též stabilitě těchto. Ze dvou celních sazeb poslouží průmyslu spíše sazba na dlouhou řadu let zabezpečená, třeba by číselně odchylovala se od sazby druhé, jen když odchylkou tou neporušuje se celní systém. Právě toto hledisko musí býti zvláště oceněno, posuzují-li se koncesse v tarifu našem jmenovitě Německu povolené. Neboť nemůže konečně žádnou stranou býti neuznáno, že citelný moment nejistoty v našich poměrech spočíval v tom, že poměry ty ve stycích s mocnou průmyslovou říší sousední nebyly definitivně uspořádány, ač v nejširších kruzích kotvilo přesvědčení, že k takovému definitivnímu uspořádání dojíti se musí, protože vězí v tom úhelný kámen naší obchodní politiky, jež jinak nedospěje ku klidu. Ve smyslu takových úvah stanovena byla ve všech smlouvách lhůta platnosti na dvanáct let.

Z těchže příčin záleželo vládě na tom, aby všechny smlouvy uzavřeny byly, nikoliv jedna po druhé, nýbrž všechny najednou se stejnými počátečnými a závěrečnými termíny. Byloť při tom úmyslem vlády, aby se zřetelem na příští konvencionální tarif rakousko-uherský byl stanoven najednou bez provisoria jediný celek, který nebylo by třeba dodatečně v některých částech měniti. Kdyby byla vláda postupovala od části k části, nebyla by se ubránila výtce druhdy často nikoliv neprávem projevované, že každá celní reforma znamená sice stabilitu, ale stabilitu jen v jediném směru — ve směru nahoru.«

K těmto úvahám připojila vláda slib, který uvítán byl radostně na všech stranách. »Nejbližší vážný úkol obchodní politiky vlády směřovati bude k tomu, aby smlouvami zabezpečeny byly obchodním stykům na východ podmínky pro pravidelný vývoz na delší dobu; ve směru tom byly základy pro takový postup již stanoveny ve shodě s vládou uherskou.« Slib tento nedlouho na to splněn byl obchodními smlouvami se Srbskem, Rumunskem, Bulharskem a Ruskem.

Význam všech ujednání, o kterých měl parlament rozhodovati, spočíval nejhlavněji v celních sazbách, ve kterých smlouvající státy poskytly sobě na vzájem některé koncesse. Pro nedostatek místa není možno, aby uvedeny byly zde všechny jednotlivé celní položky, ve kterých staly se následkem ujednání těchto změny.

Dlužno proto dotknouti se jaksi přehledně a zásadně obsahu smluv s jednotlivými státy uzavřených a upozorniti při tom jednak na výhody, jež získány byly pro Rakousko-Uhersko, jednak na ústupky, jež musila naše říše za to navzájem povoliti. Jen takovým způsobem bude lze získati jakýsi obraz o smlouvách těch v celku.

* * *

Nejprve dlužno pojednati o ujednáních s Německem.

Jako první a také nejhlavnější výhodu ujednání s říší Německou označiti sluší snížení německých celních sazeb na obilí. Jak vysoko slušelo výhodu tuto ceniti, bude lze poznati nejlépe, porovnají-li se sazby německých celních tarifů s ujednanými sazbami.

	Celní tarify		Smluvené
	1885	1887	sazby
pšenice (v markách)	3·—	5·—	3·50
žito »	3·—	5·—	3·50
oves »	1·50	4·—	2·80
luštěniny »	1·—	2·—	1·50
ječmen »	1·—	2·25	2·—
kukuřice »	1·—	2·—	1·60
slad »	3·—	4·—	3·60
mouka »	7·50	10·50	7·30

V tehdejších poměrech obilního trhu bylo toto snížení německých celních sazeb výhodou pro vývoz uherského obilí a uherské mouky do Německa. Pro Předlitaví, hlavně pro Čechy a Moravu výhodou byly snížené sazby na ječmen a slad. Již tehdy bylo uznáváno, že německé snížené sazby obilní budou pro říši naši míti plného významu jen tehdy, nebudou-li tytéž výhody přiznány Rusku. Pozdější smlouvou mezi Německem a Ruskem z r. 1894, kterou tytéž sazby přiznány byly i tomuto státu, cena výhody nám poskytnuté ovšem trpěla. Také čísla o vývozu obilin a mouky — ječmen a slad vyjímajíc — do Německa z let 1892 až 1901 dokazují, že přes snížené sazby vývoz náš klesl.

Jinou výhodou měla býti úprava vývozních poměrů pro dobytek. V celních sazbách přiznalo nám Německo toliko snížení cla na voly z 30 na 25·50 marek a cla na jalovinu a vepřový dobytek z 6 na 5 marek; ostatní celní sazby zůstaly nezměněny, ovšem byly vázány, tak že Německo po dobu smluvní nesmělo je zvyšovati. Hlavní koncesse, kterou Německo naší říši učinilo, záležela ve veterinářské úmluvě, kterou za určitých podmínek dovolen byl dobytku přechod přes německé hranice, až do té doby mu z příčin veterinářských uzavírané. Jakým způsobem později — zvláště po roku 1894 — předpisy této veterinářské úmluvy Německem byly prováděny a jak zájmy našeho vývozu dobytčího do Německa poškozovány byly nedostatečným prováděním

veterinářských opatření v uherské polovici, o tom lze se takřka makavě poučiti ze statistických čísel znázorňujících, jak vývoz dobytka z říše Rakousko-Uherské do Německa po roce 1894 poklesl.

Předmětem jiné výhody bylo dříví. Za zvýšených celních sazeb německých nastala nepříznivá změna v dřevním našem vývozu do Německa. Vývoz nezpracovaného dříví stoupal, kdežto vývoz zpracovaného a řezaného dříví klesl. Stali jsme se tak v Rakousku dodavateli nezpracovaného dříví (kmenů) pro německé pily. Úmluvou s Německem pracováno k tomu, aby našim domácím pilám zabezpečeno bylo zpracování dříví a aby teprve zpracovaný materiál dovážen byl do Německa. Podařilo se Rakousko-Uhersku přiměti Německo k tomu, že snížilo clo na zpracované dříví z 0·40 na 0·30 marek (za 100 kg., čili z 2·40 na 1·80 z 1 m³) a clo na řezané dříví z 1 na 0·80 marek (čili z 6 na 4·80 marek z 1 m³). Clo na dříví nezpracované bylo smlouvou vázáno.

V oboru výroby prvotní získány byly na Německu další výhody snížením cla na víno a mošt z 24 na 20 marek, na maso s 20 na 15 marek, na máslo z 20 na 16 marek, na chmel z 20 na 14 marek; dovoz peří pak sproštěn dřívějšího cla 6 marek.

V oboru cel průmyslových prohlašováno především za výhodu, podařilo-li se dosíci na Německu aspoň tolik, že celní sazby na lněnou přízi a lněné zboží byly beze změny vázány. Dřívější pro Rakousko výhodný vývoz režného plátna nepodařilo se na Německu již vymoci. Lněný průmysl utrpěl v soutěži s průmyslem bavlnářským velkých ztrát; kdyby agitaci německých průmyslníků v tomto oboru bylo se podařilo zvýšiti německá cla na lněné výrobky, bylo by to znamenalo pro toto naše odvětví přímou pohromu. Proto považováno za zisk již to, že útok namířený přímo proti tomuto v Čechách sídlícímu průmyslovému odvětví byl odražen a že na nových dvanáct let tehdejší stav byl zachován.

Při zboží porcelánovém snížilo Německo svá cla, při bílém zboží porcelánovém z 14 na 10, při barevném zboží z 30 na 20 marek. V oboru sklářství podařilo se na Německu vymoci snížení cel při mnohých předmětech až na polovici. Jiná snížení celních sazeb, jež Německo nám přiznalo, týkala se nábytku z ohýbaného dříví, papíru a zboží papírového, koženého, zboží krátkého, ceresinu, tuhy atd.

Výhody tyto mohly získány býti jen za patřičnou náhradu, za koncesse, které Rakousko-Uhersko bylo nuceno povoliti Německu ve svých celních sazbách. Při povaze obchodních styků mezi Německem a Rakousko-Uherskem jest zjevno, že koncesse Německu povolené pohybovaly se hlavně na poli průmyslovém.

Nejprvnějším takovým odvětvím jest odvětví bavlnářské. Celkem ušetřeny byly rakousko-uherské sazby na bavlněnou přízi;

toliko položka, bavlněná příze vícepramenná, jednou vinutá, i, doznala snížení sazby z 24 zl. na 18 zl. Naproti tomu ožkách, týkajících se bavlněného zboží, musilo Rakousko-ko povoliti Německu četná snížení sazeb. Vlastně znamenala í ta tolik, že od zvýšených sazeb svého tarifu z roku 1887 se Rakousko-Uhersko k sazbám tarifu z r. 1882. Nejlépe to znázorněno, položí-li se jednotlivé položky vedle sebe:

Bavlněné zboží, obyčejné, hladké (ve zlatých):

	Obchodní smlouva	Celní tarify		
	1892	1887	1882	1878
ové	32·—	34·—	32·—	32·—
ené	40·—	45·—	40·—	40·—
vené	50·—	55·—	50·—	40·—
e barevné, pře- né	60·—	70·—	60·—	60·—
Bavlněné zboží, jné, vzorkované:				
ové	40·—	45·—	40·—	40·—
ené	50·—	55·—	50·—	50·—
vené	60·—	65·—	50·—	50·—
e barevné, pře- né	70·—	80·—	70·—	70·—
Bavlněné zboží, né, husté:				
ové	50·—	55·—	50·—	50·—
ené	60·—	65·—	60·—	60·—
vené	70·—	75·—	60·—	60·—
e barevné, pře- né	80·—	90·—	80·—	80·—
Bavlněné zboží, :				
ové	70·—	80·—	70·—	60·—
á tkaniva k vy- ní)	35·—	80·—	70·—	60·—
ené, barvené, ře tkané neb pře- né	100·—	120·—	100·—	90·—
né zboží nej- nější	140·—	160·—	160·—	150·—
rový, nevzorko- k vyšívání . .	35·—	160·—	160·—	150·—
y (rideaux, sto- atd.)	150·—	300·—	200·—	150·—

	Obchodní smlouva 1892	Celní tarify 1887	1882	1878
Jiné vyšívané tkané látky	200·—	300·—	200·—	150·—
Krajky	225·—	300·—	200·—	150·—
Samety a sametové tkané látky, zboží stuhové, prýmkářské, knoflíkové	85·—	90·—	80·—	70·—
Zboží stávkové . . .	75·—	90·—	80·—	70·—

Při této příležitosti žádalo Německo, aby obnoveno bylo dřívější appreturní řízení. K žádosti této nebylo Rakousko-Uherskem přivoleno.

V oboru průmyslu vlněného povoleny byly Německu tyto úlevy: celní sazba na vlněnou přízi surovou, jednoduchou nad čís. 45 metr. snížena z 12 na 10 zl., na přízi bílenou, barvenou nad čís. 45 metr. z 16 na 14 zl.; mimo to snížena celní sazba na vlněné samety, stuhy, zboží prýmkářské a pod. ze 100 zl. na 85 zl. Jiných koncessí nebylo učiněno, ač nescházelo k tomu nátlaku.

V odvětví průmyslu hedbávného povoleny byly Německu snížené sazby na zboží polohedbávné, a sice: na samety a sametové stuhy 300 zl. (místo dřívějších 400 zl.) a na jiné zboží polohedbávné 225 zl. místo dřívějších 250 zl.

Předmětem dlouhého jednání mezi Německem a Rakousko-Uherskem bylo clo na železo a železné výrobky. Rakouské železářství těšilo se v celním tarifu vždy zvláštní ochraně. Clo na surové železo, stanovené v tarifu z r. 1879 sazbou 0·50 zl., zvýšeno bylo v tarifu z r. 1882 na 0·80 zl. Železářský průmysl nepřál obchodní smlouvě s Německem, obávaje se, že tuto vysokou sazbu nebude lze udržeti. Obavy ty byly odůvodněny. K naléhání Německa sníženo clo toto smlouvou na 0·65 zl. Vedle toho snížena celá řada našich sazeb na železné výrobky; jako: kolejnice z 2·75 zl. na 2·50 zl., plech od 0·4 do 1 mm. z 5 zl. na 4·75 zl., plech pod 0·4 mm. z 6 zl. na 5·25 zl., drát pod 0·5 mm. z 6 zl. na 5 zl., roury z litého železa z 6·50 zl. na 6 zl., kosy, srpy z 6·50 zl na 6 zl., kované kotle z 8·50 zl. na 7·50 zl., zboží plechové z 15 zl. na 12 zl., železniční kola z 6 zl. na 5·50 zl., hladké pily, pilníky, hoblíky, šídla a pod. z 20 zl. na 15 zl., zboží nožířské z 50 zl. na 45 zl., psací péra, špendlíky, háčky, sponky, přesky, knoflíky, náprstky, udice a pod. drobné předměty z 50 zl. na 30 zl., jehly ze 100 zl. na 50 zl.

Mezi sazbami na nedrahé kovy sníženy sazby na zinek z 5, 3 a 1 zl. na 3, 1·50 a 0 zl. Také v sazbách na stroje musila nastati některá snížení, z nichž nejdůležitější byla sazba na stroje zvláště nepojmenované, snížená z 15 zl. na 12 zl. V oboru papírnictví provedena reciprocita sazeb německých a rakousko-uherských

při hrubších výrobcích; proto sníženy naše sazby na roveň německých sazeb, a to sazby tuhého papíru z 3 zl. na 0·50 zl., papíru k balení z 3 zl. na 1·50 zl., papíru psacího a tiskového z 5 zl. na 3 zl. Při jemnějších druzích papírových výrobků bylo snížení sazeb poměrně mírnější, jako: pestrý papír z 7 zl. na 5 zl., tapety z 25 zl. na 18 zl.

V průmyslu kožním bylo nutno snížiti sazby na podešvové kůže z 18 zl. na 15 zl., ježto Německo snížilo tutéž sazbu z 36 na 30 marek; pro kůži leštěnou snížena sazba z 18 na 15 zl., pro obuv z 35 na 32·50 zl. a j. Konečně i pro některé druhy zboží dřevěného a chemikalií sníženy sazby se zřetelem na snížené sazby německého tarifu.

Důležitým bodem smlouvy mezi Německem a Rakousko-Uherskem byla ujednání o dopravě železniční, mající zaručiti stejné dopravní podmínky pro obě strany. V závěrečném protokole bylo v té příčině obsaženo ustanovení tohoto znění: »Strany smlouvající podporovati se budou navzájem v oboru železničních tarifů, zvláště úpravou přímých dopravních sazeb. Obě strany se shodly, že dopravní sazby a všechny dopravní slevy neb jiné úlevy, které buď tarifem samým anebo zvláštními nařízeními neb ujednáními výrobkům vlastního území budou poskytnuty — vyjímajíc výhody pro zásilky k dobročinným neb veřejným účelům — povoleny mají býti v stejném rozsahu a v témže dopravním směru na téže dráze transportům, které přecházejí z území strany jedné do území strany druhé, aneb které dopravují se jako transit přes území strany poslednější, a že dopravní sazby při přerušené výpravě na základě lokálních neb svazových tarifů vypočítané k žádosti druhé strany musí započítány býti též do přímých tarifů.«

V tomto ujednání přehlédlo se tehdy z naší strany, že stejné dopravní sazby a podmínky platiti mají jen pro dopravu, dirigovanou týmž směrem. Praktického významu nabyla tato otázka, když v Německu počátkem roku 1898 zavedeny byly na železnicích pro dopravu sladu z vnitra směrem k hranicím mírnější sazby než pro dopravu směrem opačným od německých hranic do vnitřního německého území. Tím ovšem zhoršeny byly tehdy podmínky pro vývoz sladu z Rakouska do Německa oproti dopravě sladu z Německa k nám. Neprávem vytýkáno bylo tehdy Německu, že porušilo ujednání právě zmíněné. Dle slovného znění tohoto ujednání nebyla tato výtka ovšem správnou; ale jinou byla otázka, odpovídalo-li toto opatření Německa celému smyslu a duchu úmluvy.

* * *

Smlouvě s Italií položena byla za základ tarifová smlouva ze dne 7. prosince 1887.

Z jednání s tímto státem vycházelo mocnářství naše s dvěma velkými ztrátami: jednak zvýšeny byly celní sazby na naše lněné

zboží při dovozu do Italie, jednak zachována byla v platnosti t. zv. vinná klausule.

Ve všeobecném celním tarifu italském stanovena byla na lněnou přízi jediná sazba 35 lir (ze 100 kg.), na lněné látky pak sazby 97·50, 124·80 a 158·60 lir dle jakosti zboží toho. Smlouvou z r. 1887 zmírněny byly tyto sazby na přízi 11·50 lir a na látky 57·75 lir. Pro lnářství naše byly zmírněné tyto sazby proto důležité, že největší část lněných výrobků do Italie dovážených pocházela z mocnářství Rakousko-Uherského.

Proti zmírněným těmto sazbám na lněné zboží zdvihl se v Italii prudký odpor. Agitace proti tomu, zahájená průmyslovými kruhy v Lombardsku, šířila se rychle i uchvátila na konec též rozhodující kruhy v italském parlamentu. Italie následkem toho vstoupila v jednání s Rakouskem-Uherskem, jsouc pevně odhodlána nepřipustiti, aby dosavadní stav byl zachován. Co do sazeb na lněnou přízi odmítala Italie jakýkoliv ústupek od sazby svého všeobecného tarifu; co do látek lněných chtěla připustiti toliko lepší klassifikaci mezi jednotlivými druhy lněných látek.

Jednání o tomto předmětu bylo velmi tuhé; zdálo se dokonce v některém okamžiku, že zmařena bude neshodou obou stran smlouva vůbec.

Rakouští zástupcové právem namítali proti konvenčnímu tarifu italskému, že — nehledíc k výši sazeb — italské tarifování lněných výrobků jest anachronismem. Bylať lněná příze podrobena jednotné (smluvené) sazbě 11·50 lir bez ohledu na jemnost a způsob zpracování; rovněž tak při lněných látkách, podrobených jednotné smluvené sazbě 57·75 lir, nebylo hleděno k tomu, šlo-li o tkanivo řidší či hustší, hladké či vzorkované, surové či bílené. Posice rakouských zástupců při jednání seslabena tím, že Italie v předběžných úmluvách s Německem a Švýcarskem byla dosáhla ve snížených celních sazbách na hladké zboží hedbávné jistých ústupků, tak že Rakousko nemohlo již hedbávné zboží voliti proti Italii jako předmětu negociačního, aby za ústupky v sazbách na toto poslednější zboží dosáhlo vzájemných ústupků na Italii při lněném zboží.

Jednání toto nemohlo skončiti jinak než kompromisem. Smluvený celní tarif italský měl dle konečné úmluvy obsahovati co do lněných výrobků tyto sazby:

Lněná příze od 7.000 do 20.000 metrů na kilogram .	17·50 lir,
» » » 20.000 » 37.000 » » » .	22·— »
lněné látky přes 10 až 26 nití	66·40 »
» » » 26 » 45 »	84·— »

Druhým bolestínem italské smlouvy byla — a jest i podnes — vinná klausule. Klausule tato vyžaduje bližšího vysvětlení, hledíc k rozruchu, jaký v kruzích vinařských v Rakousku i Uhersku způsobila.

V celním tarifu z r. 1878 byly na přívoz vína k nám stanoveny tyto sazby: na víno v sudech 12 zl., v láhvích 20 zl. Smlouvami s Rumunskem a Italií byly tyto sazby zmírněny; clo na víno z Rumunska sníženo (jako pohraničná výhoda) na 5 zl. 26 kr., na víno z Italie 3 zl. 20 kr. Italie za to přiznala dovozu našeho vína clo 5·77 lir. V celním tarifu z r. 1882 stanoveno bylo jednotné clo na víno 20 zl.; ve smlouvě se Srbskem povolena byla i vínu z této země jako pohraniční úleva nižší sazba 3 zl. 20 kr. Rumunsku přiznaná celní úleva pominula v roku 1886, když zahájena byla s tímto státem celní válka.

Když jednáno bylo v r. 1887 o obnovu smlouvy s Italií (smlouva ze dne 7. prosince 1887), nechtěla tato země přiznati dovozu vína dřívější clo 5·77 lir. Docházelať koncem r. 1887 obchodní smlouva Italie s Francií. Poměry mezi těmito státy panující, dále zřejmý proud ochranářský ve Francii ukazovaly, že nepodaří se Italii, aby uzavřela s Francií smlouvu pro vlastní zájmy výhodnou a že bude nucena spokojiti se toliko s povšechnou smlouvou o nejvyšších výhodách. Kdyby Italie byla přiznala Rakousko-Uhersku sazbu na dovoz vína 5·77 lir, platila by bývala — hledíc k povaze smlouvy o nejvyšších výhodách — tatáž sazba i pro dovoz francouzských vín do Italie. Jest pochopitelno, že státu, s kterým hrozila celní válka, nemohla Italie přiznati tak cennou výhodu. Proto stanoveno bylo v Italii autonomně clo na víno 20 lirami, jakož rakousko-uherský celní tarif z r. 1887 podržel autonomní sazbu 20 zl. Ale pro vzájemné obchody vínem otevřely si Rakousko-Uhersko a Italie zadní dvířka, připojivše ke smlouvě ze dne 7. prosince 1887 závěrečný protokol s tímto ustanovením: »Ve případě, že během platnosti smlouvy pro dovoz vín stanoveno by bylo v Italii clo 5 lir 77 cent., bude této sazby použito i na všechna vína z Rakousko-Uherska docházející; Rakousko-Uhersko zavazuje se v tomto případě, že poskytne italským vínům všechny zvláštní výhody, vyznačené v závěrečném protokolu k obchodní a plavební smlouvě ze dne 27. prosince 1878; clo bude v tomto případě činiti 3 zl. 20 kr. ze 100 kilogrammů a platiti pro víno dovážené v sudech nechť po moři či po suchu.« Toto ustanovení označuje se všeobecně jako vinná klausule.

Kdežto v době od r. 1879 až do r. 1887 ve vzájemných stycích obchodních mezi Italií a Rakousko-Uherskem vyclíváno bylo víno na hranicích těchto států dle smluvených sazeb (na rakouských sazbou 3 zl. 20 kr., na italských sazbou 5 lir 77 cent.), zůstalo ustanovení závěrečného protokolu od r. 1888 počínajíc neprovedeno; víno na hranicích obou států vyclíváno od tohoto roku počínajíc dle autonomních celních sazeb (20 zl., po případě 20 lir). Vinná klausule zůstala tedy jen na papíře.

Do nové obchodní smlouvy s Italií pojata byla vinná klausule nezměněně. Trvala na tom Italie. Žádala buď sníženou celní sazbu rakouského autonomního celního tarifu anebo tuto klausuli.

Všeobecné snížení sazby nemohlo Rakousko-Uhersko povoliti, hledíc k obchodním poměrům s Francií. Musilo tedy sáhnuto býti k eventualitě druhé, k vinné klausuli.

Proti této klausuli zdvihl se v jižních zemích rakouských, v Tyrolsku a v Dalmatsku velký odpor. Byloť se obáváno, že soutěží levných italských vín, za sazbu 3 zl. 20 kr. do Rakouska dovážených, poškozeno bude domácí vinařství. Italii po dobu 12 let přiznáno takto právo, aby dle své libosti rozhodla o tom, kdy dovoz italských vín do našeho mocnářství podroben má býti výhodné sazbě. Vinná klausule odpovídala jen zájmům italským, aniž za výhodu takové ceny poskytnuta byla Rakousku koncesse přibližné ceny. Bylo přímo prohlašováno, že pro majitele vinic rakouských vinná klausule znamená přímo konfiskaci majetku.

Při jednáních v rakouském parlamentu byla zjevnou snaha ukonejšiti pobouřené vinaře rakouské. Ministr obchodu omlouval se, že vinná klausule není nijakou novotou, byvši do nové smlouvy s Italií přejata v nezměněném znění z dřívějších smluv, účastníkům všeobecně známých. Dále vysvětloval, že jest vůbec pochybno, zda zda Italie výhod vinnou klausulí přiznaných skutečně použije, čili nic; na doklad ukázáno bylo na to, že vinná klausule platí již od r. 1887, aniž by Italie projevila vůli, aby vstoupila její ustanovení v rakousko-uherském a italském zahraničním obchodu v platnost. Italské vinařství nacházelo se v nejtěžších poměrech na jaře r. 1888, když následkem celní války s Francií francouzská tržiště byla italským vínům uzavřena. Tehdy byla oprávněnou obava, že italská vína následkem mírné sazby vinné klausule zaplaví obvod rakousko-uherský; neboť tenkráte nevědělo se v Italii doopravdy, kam obrátiti se s ohromnými zásobami vína z francouzských trhů vyloučeného. V těžké a opravdové této kalamitě hledána v Italii vládou, účastníky i vyrabiteli východiště na všech stranách; zřizována byla za patronance státní vinná skladiště ve Švýcarsku, v Německu, organisovány byly oenologické missie, dokonce jižní Amerika měla býti pro italská vína získána. Přes tyto svízele neodhodlala se italská vláda k tomu, aby použila vinné klausule; patrně proto, že snížením své celní sazby na přívoz vína (na 5·77 lir), jež klausulí tou bylo jí za povinnost uloženo, byla by bývala všem státům, s nimiž vázaly ji smlouvy o nejvyšších výhodách, otevřela své hranice pro levný dovoz vín, jmenovitě i Španělsku.

Nepoužila-li italská vláda vinné klausule v dobách nejtěžších — tak bylo totiž usuzováno — netřeba se obávati, že tak učiní v době, když nejhorší následky celní války s Francií byly již překonány, když obchodní poměry vinařské se změnily a když Německo ve prospěch italského vývozu změnilo své celní sazby; v Německu totiž sazba na víno v sudech snížena byla z 24 na 20 marek, dále povoleno bylo Italii pro červené víno k zmlazování výhodné clo 10 marek, clo na čerstvé hrozny sníženo z 10 na 4 marky a pětikilové balíky s hrozny osvobozeny vůbec od cla.

Také čísla z doby 1879—1887 uváděna byla na doklad toho, že vinné klausuli nesluší přičítati tak nebezpečný význam, jak činilo to pobouřené obyvatelstvo dalmatské a tyrolské. V době 1879—1887 platily ve stycích Italie a Rakousko-Uherska následkem obchodní smlouvy ze dne 27. prosince 1878 již skutečně tytéž sazby, jež uvedeny jsou ve vinné klausuli. Za platnosti sazeb těch byl obchod mezi těmito státy — uvádím tato čísla, hledě k dnešní aktuálnosti této otázky — následující:

	Přívoz vína z Italie do Rakousko-Uherska v q	Vývoz vína z Rakousko-Uherska do Italie v q
	a) za sazbu 3 zl. 20 kr.	za sazbu 5 lir 77 cent.
1879	14.025	7.319
1880	7.970	55.091
1881	5.349	20.773
1882	4.299	37.625
1883	13.925	29.539
1884	19.099	43.569
1885	6.178	85.595
1886	4.319	77.566
1887	5.902	27.372
průměrně ročně	9.003	42.622
	b) za sazbu 20 zl.	za sazbu 20 lir
1888	2.555	8.118
1889	635	4.851
1890	668	3.014
1891	1.565	2.466
1892	475.867*)	2.124*)

Z čísel z let 1879—1887 bylo dovozováno, že nízké celní sazby na víno prospěly spíše vinařství rakousko-uherskému než italskému. Čísla ta podávají vysvětlení úkazu, že boj proti vinné klausuli nebyl tehdy v jižních krajinách jednomyslným. V některých krajinách jižního Tyrolska (Trident), pak v Gorici (Friaulsko) bylo sice proti vinné klausuli brojeno, ale z příčiny zcela opačné; nemělo záviseti na vůli Italie, zda snížené sazby v klausuli obsažené stanou se platnými čili nic, nýbrž žádáno bylo přímo, aby nízká cla zavedena byla ihned. Právě z těchto krajin dováženo bylo za nízké sazby 5 lir 77 cent. do Italie hojně vína. Když v r. 1888 tato sazba nahrazena byla autonomní sazbou 20 lir, stihla vinaře v končinách těch pravá kalamita; nemohli pro svá

*) Čísla z roku 1892 dlužno vysvětliti tím, že — jak bude ještě zvláště uvedeno — dnem 27. srpnem 1892 Italie použila svého práva dle vinné klausule, takže od toho dne dováženo tamní víno do Rakousko-Uherska za snížené clo 3 zl. 20 kr. a naopak zase za clo 5·77 lir.

vína najíti ihned odbytu, tak že musili je prodávati za ceny přímo směšné.*)

Zvláště horlivě namáhal se zpravodaj o obchodních smlouvách v poslanecké sněmovně (poslanec Hallwich), aby chlácholil vinaře rakouské (zpráva výboru příl. 343, str. 32—36, sesse XI.). Omlouval vládu, že přijetím vinné klausule neučinila ničeho jiného, než že zachovala v platnosti status quo. Před čtyřmi roky bylo prý totéž ustanovení do obchodní smlouvy s Italií pojato, aniž by se strany účastníků byl se býval ozval odpor proti tomu. »Lze tedy právem předpokládati, že obavy vinařů jsou přehnané a zaviněné spíše okamžitou nouzí vinné výroby, nepříznivými výsledky posledních vinobraní a pod. Statistika neodůvodňuje takové obavy. Též v desítiletí 1878—1887 netrpěly ani výroba ani vývoz vína přes snížené celní sazby. Spíše lze z dat toho se týkajících nikoliv bezdůvodně souditi naopak.« Zpravodaj očekával zlepšení poměrů našeho vinařství od jiných okolností a opatření než cel: od opatření vlády za účelem zdokonalení vinařství, dále od toho, že domácí konsumenti zvyknou si na levná vína z rakouského jihu, že následkem devastace vinic ve Francii bude tam třeba našich vín k zmlazování a pod. Třeba vinařství v Italii v poslední době pokročilo a vína tamní jsou levná, nesmí prý zase býti přehlíženo, že vinařství v Rakousku jest pokročilejší, že mimořádně levné ceny italského vína způsobeny byly jen mimořádnými poměry — ztráta tržišť, mimořádně příznivé žně, levné pracovní podmínky — že rakouská vína nebude lze tak snadno vypuditi z konsumu, že snížená cla na italská vína v Německu tlačiti budou italský export přímo do Německa atd.

Mimo toto množství hospodářských důvodů přivolal zpravodaj na pomoc i politické důvody. »Nedozírně škodlivé následky v ohledu politickém« musil by prý míti v zápětí každý krok, který, jsa namířen proti vinné klausuli, mohl by ohrožovati smlouvu s Italií vůbec; »výroba vinařská jest tak nucena, aby rozhodla se pro přijetí těchto smluv«.

Praktická zkušenost jest nejspolehlivějším soudcem. Dnes na prahu jednání o obnovu obchodních smluv z roku 1892 jest otázka vinné klausule zrovna tak palčivou, jakou byla v r. 1891. Zase namířeny jsou proti této klausuli prudké útoky nejen z vinařských krajů před Litavou, nýbrž i z rozhodujících kruhů za Litavou; tentokráte zdá se, že klausuli té strojí se již pohřeb. Jest proto zajímavo stopovati, jakých účinků měla tato klausule na obchod s vínem v mocnářství Rakousko-Uherském.

Především nesplnily se předpovědi tehdejšího ministra obchodu (Bacquehema) a zpravodaje v poslanecké sněmovně, že

*) V Gorici v některých obcích z vinných sklepů zřízeny výčepy; za vstupné 10 kr. mohl každý vypiti v nich vína dle libosti (řeč posl. Coroniniho v 95. schůzi poslanecké sněmovny, sesse XI.).

Italie neodhodlá se, aby snížením své sazby na přívoz vína provedla vinnou klausuli. Italská vláda velmi brzo na to, jak obchodní a plavební smlouva s Rakousko-Uherskem dnem 1. února nabyla platnosti, provedla předpis vinné klausule, tak že tato stala se platnou dnem 27. srpna 1892 (ř. z. č. 125).

Poměry přívozu a vývozu vína v sudech mezi Rakousko-Uherskem a Italií, jak vyvinuly se za platnosti vinné klausule, znázorněny jsou v těchto číslicích:

	Přívoz vína v sudech do Rakousko-Uherska vůbec	z Italie
v r. 1881—1890 (roční průměr)	22.309 m. centů,	6.293 m. centů,
» 1891	30.963 »	1.565 »
» 1892	514.744 »	475.867 »
» 1893	1,207.085 »	1,188.202 »
» 1894	901.487 »	885.704 »
» 1895	791.875 »	776.681 »
» 1896	866.590 »	847.449 »
» 1897	1,427.644 »	1,400.643 »
» 1898	1,523.764 »	1,507.396 »
» 1899	1,407.567 »	1,391.782 »
» 1900	1,022.235 »	1,004.764 »
» 1901	643.856 »	627.466 »

	Vývoz vína v sudech z Rakousko-Uherska vůbec	do Italie
v r. 1881—1890 (roční průměr)	610.682 m. centů,	33.802 m. centů,
» 1891	332.409 »	2466 »
» 1892	189.297 »	2124 »
» 1893	188.371 »	4961 »
» 1894	162.796 »	6398 »
» 1895	177.150 »	7117 »
» 1896	161.912 »	5124 »
» 1897	139.736 »	2830 »
» 1898	140.871 »	1428 »
» 1899	152.538 »	1447 »
» 1900	142.520 »	1971 »
» 1901	120.027 »	1236 »

Čísla tato, jmenovitě čísla přívozu nepotřebují vysvětlení; illustrujíť dostatečně, proč ozývá se tak hlasitě volání, aby vinná klausule byla odstraněna.

Přivolilo-li Rakousko-Uhersko ve smlouvě s Italií k tomu, aby tato země zvýšila cla na lněné výrobky a aby v její prospěch svědčící vinná klausule byla zachována v další platnosti, přineslo obět velmi značnou. To se také všeobecně pociťovalo. Snažil se proto ministr obchodu povzbuditi v parlamentu příznivější náladu pro smlouvu s Italií, ujišťuje s velkou rozhodností, že za tuto

oběť dány byly Rakousko-Uhersku dostatečné kompensace. »Prohlédnete-li si tarif, uzříte krok za krokem účinky těchto kompensací. Nevypuštěna ni jediná sazba, přibylo naopak mnoho nových sazeb, jež dosud stanoveny byly autonomně. Zhoršena — mimo lněné výrobky — nebyla nižádná sazba, zlepšeny byly ale četné posice; uvádím-li toliko zboží z hladké příze, vzorkované zboží vlněné a železo, představují jen tyto posice samy o sobě dva miliony vývozní ceny. K tomu pojí se ještě dále porcelán, stříbrné sklo, fezy, kaučukové střevíce, konfekce, hedbávné šátky, hudební nástroje, cellulosa atd.« Těmito slovy hájil doslovně ministr obchodu (prot. o 98. schůzi, sesse XI.) své dílo.

Bylo to také pravda. Oproti celním sazbám, jež ujednány byly s Italií poslední smlouvou ze dne 7. prosince 1887, podařilo se vymoci tentokráte na Italii mnohem více ústupků. Vyličiti podrobně všechny tyto ústupky bylo by lze jen s italským celním tarifem v ruce. Postačí, uvedou-li se zde jen některé z nich.

Celní přirážka na přetištěné kartouny snížena z 75 na 70 lir; sazba na bavlněné knoty snížena ze 150 na 100 lir; clo na látky z hladké příze sníženo ze 200, 175 a 150 lir na 185, 160 a 140 lir; na prýmkářské zboží z 220 na 180 lir; na vlněné koberce ze 110 na 100 lir; celní přirážka na vlněné zboží konfekční snížena všeobecně z 50 na 40%; clo na cellulosu (1 lira) zrušeno; pro kaučukovou obuv sníženo clo z 2 lir (z páru) na 1·25 lir; pro kamna a části kamen z 3 lir na 2·50 lir; pro porcelán z 18 na 16 lir; pro sklenice uvnitř postříbřené z 18 na 12 lir; pro drobné zboží skleněné ze 100 na 60 lir; pro drobné zboží dřevěné a pod. ze 100 na 75 lir; pro drobné zboží kožené z 200 na 120 lir; pro některé hudební nástroje z 2 na 1·50 lir; pro zboží prýmkařské, stuhy a elastické tkaniny kaučukové ze 140 na 130 lir; pro fezy a pod. ze 100 na 60 lir atd.

* * *

Při jednáních o obchodní smlouvy se Švýcarskem nekynuly valné naděje na úspěchy. Až do r. 1888 upraveny byly celní sazby ve Švýcarsku mírným tarifem, jehož četné položky zmírněny byly ještě smlouvou s Francií r. 1882 uzavřenou. Dnem 1. května 1888 vstoupil ve Švýcarsku v platnost nový generální celní tarif s tak zvýšenými sazbami, že Rakousko-Uhersko — podobně jako Německo a Italie — vypovědělo Švýcarsku starší smlouvu a uzavřelo dne 23. listopadu 1888 novou tarifovou smlouvu, platnou do 1. února 1882.

Poněvadž obchodní smlouvy, jež Švýcarsko bylo uzavřelo s Francií, s Německem, Italií a Rakousko-Uherskem, končily týmž dnem, připravilo se Švýcarsko na další dobu novým generálním tarifem ze dne 10. dubna 1891 povahy ochranářské; odpovídalo to tehdejší náladě obyvatelstva švýcarského, roztrpčeného vyso-

kými celními sazbami francouzskými, kterými export některých předmětů ze Švýcarska byl postižen. Za takovéto nálady obecenstva nemohla spolková rada švýcarská odvážiti se, aby při jednání o smlouvách povolila druhým stranám značnějších koncessí. Pokud šlo o Rakousko-Uhersko, záleželo hlavně na tom, aby export zdejší nebyl podroben vysokým clům generálního tarifu švýcarského z r. 1891; týkalo se to nejvíce předmětů zemědělských, které z území rakousko-uherského značnou měrou do Švýcarska se vyvážejí (obilí, luštěniny, mouka, dobytek jatečný, slad, víno, dříví, vejce a j.). Při celé řadě takových vývozních předmětů musilo považováno býti již za úspěch, podařilo-li se při jednání se Švýcarskem zachovati v platnosti celní sazby dřívější smlouvy, mírnější než nový generální tarif z r. 1891.

Tak podařilo se zachovati dřívější sazby švýcarské pro obilí, luštěniny, mouku, slad, řepku, dříví. Podobně zachována pro rakouský vývoz vína sazba 3·50 franků z dřívější francouzské smlouvy. Clo na vejce (1 frank), přiznané do té doby jen Italii, zabezpečeno bylo též Rakousko-Uhersku. Nezměněno zůstalo clo na koně (3 fr.), na skopový dobytek (0·50 fr.), na voly (15 fr.), ač v generálním tarifu švýcarském sazby tyto byly zvýšeny. Naproti tomu musilo Rakousko-Uhersko přijmouti zvýšené sazby na krávy, jalovinu (18, ev. 12 fr.); rovněž tak zvýšené sazby na škrob (z 0·60 na 1·20 fr.), na uzeniny, slaninu (z 3, ev. 4 na 4, ev. 6 fr.), na sušené ovoce (z 1·50 na 2·50 fr.); clo na láhve z obyčejného skla sníženo z 4 na 3 fr., z broušeného skla z 8 na 6 fr. atd.

* * *

S Belgií uzavřena byla obchodní a plavební smlouva ze dne 23. února roku 1867 na základě doložky o nejvyšších výhodách. Následkem toho byla Belgie účastna ipso facto všech výhod, které říše Rakousko-Uherská přiznala smlouvami jiným státům. Kdyby s Belgií nebyla bývala uzavřena zvláštní smlouva, získala by tato země pro svůj obchodní styk s Rakousko-Uherskem všechny výhody, které toto přiznávalo novými smlouvami Německu, Italii, Švýcarsku. Naproti tomu bylo by bývalo Rakousko-Uhersko ve svých obchodních stycích s Belgií v nevýhodě. Neboť belgický konvenční tarif — platný následkem smlouvy s doložkou nejvyšších výhod i pro Rakousko-Uhersko — spočíval na smlouvě s Francií, jejíž platnost končila 1. únorem 1892. Od tohoto dne mohla Belgie stanoviti si svůj tarif, který by byl platil i pro Rakousko-Uhersko. Jestli výhody nových smluv byly Belgii přiznány, doporučovalo se, aby Rakousko-Uhersko vyhradilo si za to od Belgie jisté obchodní a celní výhody, jichž platnost nezávisela by na obnově smluvních poměrů Belgie s jinými státy.

Hlavní význam smlouvy s Belgií nespočíval snad ve snížení belgických cel; tamní tarif obsahoval celkem mírné sazby, jež

v největší části položek řídily se dle ceny předmětu; z pravidla bylo clo stanoveno nejvýše 10% ceny. Spíše šlo ve smlouvě této o to, aby sazby belgické ve stycích s Rakouskem byly vázány; jmenovitě záleželo na některých předmětech, jež mohly do Belgie dováženi se beze cla. Tak vázány byly smlouvou s Belgií celní položky týkající se škrobu, hovězího dobytka, vepřového dobytka, různého zboží dřevěného, skleněných perel a knoflíků, masa, zvířecích surovin, minerálních vod, nábytku, rukaviček, obuvi, oděvů, klobouků, porcelánu, drobného zboží, ceresinu, olejového a jiného semene, chmele.

Snížena byla smlouvou belgická cla pro skopový dobytek z 2·50 fr. na 2 fr. (z kusu), pro pivo z 6 na 5 fr. (z hektolitru), pro zvěřinu z 0·30 na 0·15 fr. (z kilogramu) a pro švestky z 25 na 15 fr. (z kilogramu).

* * *

Poslanecká sněmovna, která o předložených smlouvách jednala, měla svázané ruce. Smlouvy ujednány byly jednak mezi zúčastněnými státy — bylyť již dne 6. prosince 1891 skutečně podepsány — jednak dohodly se o nich vlády obou říšských polovicí. Každá změna, kterou by byl parlament na nich předsevzal, způsobila by bývala takovou poruchu, že by to bylo mohlo ohrožovati výsledek celého jednání. C'est à prendre ou à laisser! Tak zněl kategorický imperativ, který vyslovil ministr obchodu hned na počátku výborových schůzí slovy zdvořilými sice, ale zcela rozhodnými: »Smlouvy, jež podařilo se přivésti k místu za spolupůsobení států trojspolkových, jsou jednotným celkem; nižádná z nich nesmí býti o sobě zamítnuta, mají-li ostatní zůstati v platnosti. Nikoliv snad jen proto, že by vláda si toho přála, nýbrž smlouvy tyto byly úmyslně vnitřním svým ústrojím dohromady spjaty. Chceme tento hospodářský obvod zabezpečiti a později rozšířiti. Nenecháme nikým ohroziti zdar tohoto díla, které opírá se o souhlas veřejného mínění. Vláda musila by proto odmítnouti každou zodpovědnost za kroky, kterými by působeno bylo v tom směru, aby souvislost smluv navzájem se doplňujících byla porušena. Vláda musí proto trvati na tom, aby celý komplex smluv přijat byl současně a, jak se samo sebou rozumí, nezměněně a co nejrychleji.«

Tomuto imperativu podrobil se také parlament téměř bez námitky. Jediný toliko pokus se stal, aby na smlouvě s Italií provedena byla změna. Poslanci z jižního Tyrolska a Dalmatska navrhovali ve výboru, aby obchodní a plavební smlouva s Italií vrácena byla vládě za účelem nového jednání s Italií o tom, by vinná klausule ze smlouvy byla vypuštěna a nahrazena předpisem přiměřeným zájmům obou států. Návrh tento byl ovšem beznadějným, třeba přihlášen byl pro plenum sněmovny jako minoritní.

Ve výboru přijaty byly — jak ani jinak nemohlo býti — smlouvy vládou předložené beze změny. Zpráva, kterou výborový zpravodaj doprovodil tyto smlouvy (příl. 343, sesse XI.), tlumočila hluboké uspokojení nad tím, že po dlouhých, těžkých, vysilujících zápasech mezinárodního hospodářského rázu podařilo se na značné části bojiště zastaviti na povel další zápasy, na části bojiště, představující 131 milionů duší s obchodním obratem 7755 milionů zlatých. S pravým nadšením — tkvícím spíše v momentech politických než hospodářských — opěvována ve výborové zprávě smlouva s Německem. »Smlouva s Německem vyniká v každém směru jako nejdůležitější a nejobsažnější. Důležitost tato tkví v poměru obou sousedních států, které, jsouce spřízněny historicky, kulturně i geograficky, působí na sebe navzájem přitažlivě. Pro průmyslově nadmíru vyvinuté Německo jest naše mocnářství přirozeným pozadím a širokým tržištěm pro přebytky tamní průmyslové výroby, jediným velkým konsumpčním územím na východě, kdežto mocnářství Rakousko-Uherské, spojeno jsouc na své dlouhé hranici skrze tuto říši se světovým trhem, s mořskými drahami, s průmyslovým a obchodním předvojem západní Evropy, odváží tam hlavně své výrobky zemědělské. Kde panují takové přirozené podmínky existenční, nemůže trvalou býti hospodářská a obchodní isolace neb rozluka, nehledíc k ostřejším protivám, které, což jest dojista pozoruhodno — vyjímajíc horlivost ve zvyšování celních sazeb v jistých mezích — během uplynulých třinácti let nikdy nevystupovaly tak zjevně jako proti jiným státům. Smlouvou s Německem zpečeťuje se znovu tradicionální spolek, jehož se Rakousko nikdy nebylo zřeklo. Že bylo třeba tak dlouhé doby, aby spolek ten byl obnoven, spočívalo vlastně jen v obtížích, aby přiveden byl v soulad s potřebou hájiti a oživiti vlastní zájmy průmyslové.«

Takový byl úvod, kterým zpravodaj zahájil svůj úsudek o smlouvě s Německem. Když pak v dalším postupu při bedlivějších úvahách o podrobnostech smlouvy nebylo lze pominouti mlčením i značné oběti, jež obnovou smluvních poměrů našemu mocnářství byly ukládány, přesunul se zpravodaj v závěrku svého chvalozpěvu zase na půdu všeobecných úvah o velkoleposti provedeného díla. »Hlavní prospěch celku spočívá v tom, že přišly k místu smlouvy jako takové, že uprostřed navzájem se potírajících evropských i mimoevropských zájmů soustředěny byly velké, mocné zájmy v jediný celek. Jediná možnost, že vrátí se podmínky výhodné výměny statků, že provedena bude mezinárodní dělba práce aspoň v střední Evropě, že politický a vojenský trojspolek, jako záruka míru, promění se ponenáhlu v pevný spolek hospodářský, musí přispěti k tomu, aby vážnost spolku toho byla upevněna i sesílena a tím i mocenský význam tohoto státu zabezpečen.«

Nadšené akcenty, jakými hospodářské smlouvy s Německem v rakouském parlamentu uvítány byly ve straně, ku které při-

náležel zpravodaj výborový, jsou vysvětlitelny, béře-li se zřetel na proud německo-nacionální, mezi německým obyvatelstvem v Rakousku vzrůstající. V tomto proudu přehlížely se skutečné poměry; přehlíželo se — lhostejno, zda nevědomky či vědomě — že Německo, upravujíc své zahraniční styky obchodní, nepřicházelo a nepřichází naší říši zrovna vlídně vstříc a že nebyla blahovůle vůči říši Rakousko-Uherské pohnutkou Německu, aby s naší říší navázalo smluvní styky obchodní. Mnohem jasnějším světlem osvětluje cenu obchodní smlouvy s Německem pro Rakousko-Uhersko výrok jednoho z nejhlavnějších vyjednavatelů rakouských, kterému příslušelo při jednáních dost rozhodující slovo: »Jednání nebyla snadná, jakož vůbec všechny smlouvy s Německem jen těžce přicházejí k místu« (sr. Philippovich, »Die österreichisch-ungarische Handelspolitik und die Interessen Oesterreichs«, v časopise Zeitschrift für Volkswirtschaft, Socialpolitik und Verwaltung, XI. svazek, 1902).

Ale střízlivé úvahy o významu a ceně souboru obchodních smluv pro Rakousko-Uhersko nebylo lze potlačiti přes takovéto přeceňování smlouvy s Německem. Musiloť býti uznáno, že říše naše bude s to, aby využikovala výhodných stránek nových poměrů jen za určitých podmínek. Jako naléhavé nejbližší úkoly označeny byly v oboru vnitřní politiky úprava valuty, reforma železničního tarifnictví, reforma celního řízení. V oboru zahraniční politiky pak prohlášeno za nutné, aby naše mocnářství navázalo obchodní styky se státy východními a balkánskými novou úpravou smluvních poměrů.

Zpráva výboru zakončena byla obvyklou řadou přání, vyjadřujících vše to, co do smluv nemohlo býti pojato.

V poslanecké sněmovně jednáno bylo o obchodních smlouvách ve dnech 12. až 18. ledna 1892. (prot. o 94—99 schůzi, XI. sesse). Neméně než 78 poslanců přihlásilo se k slovu. Smlouvy přijaty velkou většinou. Německá 254 proti 42, italská 211 proti 88 hlasům.

V Uherském sněmu přijaty byly tytéž smlouvy již dříve, dne 23. prosince 1891.

* * *

Při debatě v poslanecké sněmovně rakouské, za »bouřlivé, dlouho trvající, několikráte se opakující pochvaly a potlesku v celé sněmovně, za blahopřejných projevů ministrů a četných poslanců« — jak zaznamenáno ve stenografickém protokole — vítal ministr obchodu smlouvy obchodní před zraky posluchačů touto perspektivou do budoucnosti: »Den 1. února není žádným negativním dnem, na kterém to neb ono opadává, není dnem obchodně politických dušiček, nýbrž jest pro nás dnem obrozujícím, dnem pro nová positivní díla, dnem trvalého systému obchodních smluv, uzavřených mezi spřátelenými státy, určených a způsobilých, aby byly pevným základem pro rozvoj hospodářského blahobytu.

Velký to cíl, velké to dílo! A máme zadostiučinění, že se to uznává a oceňuje, nejen v této sněmovně, nýbrž i mimo ni, skoro bezvýjimečně, též těmi, kteří musí v těchto smlouvách přinášeti oběti.«

Nazíral tedy ministr správně do budoucnosti? Nejlepší odpověď na tuto otázku mohou dáti čísla znázorňující zahraniční obchodní poměry naší říše. Budtež na konec připojena tato — z officielní statistiky vyňatá — čísla, týkající se přívozu a vývozu mezi státy smlouvami z roku 1892 vázanými:

Rok	Přívoz do Rakousko-Uherska v milionech zlatých z Německa	z Italie	ze Švýcarska	z Belgie
1885	174·0	45·7	18·6	2·4
1886	176·6	46·5	18·7	1·9
1887	183·7	45·7	19·1	2·5
1888	182·4	40·8	16.4	3·4
1889	186·7	42·4	18·3	3·3
1890	193·0	38·3	18·2	2·6
1891	220·1	34·0	23·1	10·2
1892	229 6	42·0	26·2	9·5
1893	245·3	50·8	23·8	10·4
1894	257·6	49·9	22·6	10·6
1895	257·6	47·5	21·3	13·3
1896	256·7	47·2	22·1	12·8
1897	269·8	55·0	22·8	13·5
1898	281·8	59·2	25·1	15·4
1899	299·0	59·7	27·7	19·5
1900	317.5	57·1	28·1	13·0
1901	316·8	52·0	24·6	15·5

Rok	Vývoz z Rakousko-Uherska v milionech zlatých do Německa	do Italie	do Švýcarska	do Belgie
1885	234·6	108·9	32·4	0·5
1886	249·3	110·8	47·3	0·5
1887	262·1	123·5	44·3	0·9
1888	272·5	67·0	47·5	1·7
1889	310·1	75·0	50.6	1·0
1890	323·8	65·6	47·4	0·8
1891	373·0	46·8	42·4	7·4
1892	355·8	53·3	31·3	5·2
1893	377·1	57·3	37·6	6·1
1894	387·1	52·3	42·0	6·9
1895	350·1	62·3	34·7	7·5
1896	367·7	60·1	35·1	7·9
1897	371·2	59·4	31·9	6·6
1898	388·3	57·9	32·0	5·8
1899	448·5	71·7	35·6	6·6
1900	470·8	73·5	34·2	7·4
1901	455·2	68·2	32·2	6·8

Statistika zahraničního obchodu mocnářství ukazovala, jaký význam mohl by Balkán míti pro naše zboží, kdyby podařilo se tomuto získati tam pevné půdy. Z celkového vývozu z mocnářství v roku 1891 a 1893, činícího úhrnem 798 a 799 mil. zl., šlo

	v r. 1891	v r. 1893
do Německa za	375 mil. zl.	363·11 mil. zl.
» Italie »	48 » »	56·57 » »
» Švýcarska »	42 » »	37·19 » »
» Belgie »	7 » »	5·85 » »
Dohromady »	472 mil. zl.	462·72 mil. zl.

výrobků do států, s nimiž uzavřeny byly obchodní smlouvy, v předcházející kapitole vylíčené.

Do států balkánských činil vývoz z Rakousko-Uherska v témže roce:

	v r. 1891	v r. 1893
do Turecka za	16·6 mil. zl.	25·62 mil. zl.
» Bulharska »	11·4 » »	8·84 » »
» Rumunska »	23·3 » »	32·58 » »
» Srbska »	15·3 » »	14·35 » »
» Řecka »	3·0 » »	3·34 » »
Dohromady »	69·6 mil. zl.	84·73 mil. zl.

Třeba tento vývoz nedosahoval čísel vývozu do států západních, přece byl významným nejprve proto, že předmětem jeho byly samé výrobky průmyslové, tedy výrobky v mocnářství zpracované, a dále proto, že od politického osamostatnění slovanských národů na Balkáně bylo lze nadíti se hospodářského rozvoje těchže a s tím stoupající konsumpční způsobilosti pro průmyslové výrobky.

Ostatně kázala i politika, kterou mocnářství naše na Balkáně provozuje, aby s národy tamními navázány byly co nejtěsnější styky hospodářské. Proto bylo snahou mocnářství, aby sjednány byly obchodní smlouvy se Srbskem, Bulharskem a Rumunskem.

Nejdříve podařila se dohoda se Srbskem.

Již od počátku předcházejícího století (od r. 1718) panovaly mezi Rakouskem a Srbskem přátelské styky obchodní. Když obchodní smlouvou s Tureckem ze dne 22. května 1862 cla na přívoz z říše Rakouské zvýšena byla na 8% ceny přivezeného zboží, neplatilo to pro přívoz zboží z Rakouska do Srbska, tehdy ještě v područí Turecka se nalézajícího; i po této smlouvě rakouské zboží podrobeno zůstalo při přívozu do Srbska dřívějšímu clu 3% z ceny téhož. Obrat v těchto poměrech nastal od dob berlínského kongressu. Praeliminární konvencí ze dne 8. července 1878, na tomto kongressu uzavřenou, pomýšleno na celní jednotu mezi mocnářstvím Rakousko-Uherským a Srbskem; ale skupština

srbská nepřistoupila na tuto proposici. Naopak nastoupilo Srbsko cestu samostatných obchodních smluv s jinými státy, z nichž nejprvnější uzavřena byla dne 7. února 1880 s Anglií. Byla to smlouva zaručující oběma stranám nejvyšší výhody; Srbsko připojilo k ní doložku, dle které zachovalo si právo, že »smí sousedním státům k usnadnění styků v pohraničních okresích přiznati výhody zvláštní, jež by státům k nejvyšším výhodám oprávněným nepříslušely«.

Podobnou smlouvu o nejvyšších výhodách nabídlo Srbsko i Rakousko-Uhersku. Toto však odmítlo, dovolávajíc se toho, že právo na nejvyšší výhody přísluší mu již na základě dřívějších smluv. Srbská vláda na konec to také uznala a uzavřela s mocnářstvím naším obchodní a veterinářskou smlouvou ze dne 6. května 1881. Tato smlouva obsahovala úmluvu o jednotlivých položkách celního tarifu (smlouva tarifová) a ustanovení o pohraničních výhodách. Nejvýznačnější koncesse v této smlouvě záležela v tom, že pro některé předměty (papír k balení, tuhý papír, kamenické, hliněné zboží, obyčejné, tabulové, duté sklo, surové železo, železné polotvary, železné a ocelové nástroje a nářadí) povolena byla rakouskému přívozu oproti přívozu z jiných států cla poloviční.

Za této smlouvy vyvinuly se obchodní poměry mezi Rakousko-Uherskem a Srbskem způsobem, který zračí se v těchto číslech, vyznačujících roční průměry z doby 1884—1891.

	Dle rakouských dat	dle srbských dat
Vývoz z Rakousko-Uherska do Srbska	15·7 mil. zl.,	27·9 mil. din.
Přívoz ze Srbska do Rakousko-Uherska	16·0 » »	36·2 » »

Nápadný jest nesouhlas srbských a rakouských záznamů, pokud jde o přívoz ze Srbska do Rakousko-Uherska. Vláda vysvětlovala nesouhlas tento hlavně tou okolností, že v Srbsku počítá se mezi předměty odtud do říše naší vyvážené též obilí, jež zasíláno bylo sem v mlecím řízení, kdežto v Rakousko-Uhersku toto obilí se do statistických výkazů nezařaďuje. Dále vysvětlována byla okolnost, že přívoz ze Srbska je větší než vývoz od nás do Srbska tím způsobem, že mnohé, bezcelně ze Srbska vyvážené předměty přicházejí sice na naše trhy, avšak vyvážejí se odtud dále hlavně do Německa, takže jde při tom vlastně jen o průvoz. Bral-li se na tyto okolnosti ohled, mohlo se míti za to, že vývoz od nás do Srbska a přívoz odtud k nám se navzájem vyrovnávají.

Smlouva se Srbskem z r. 1881 končiti měla dne 16. září 1892; srbská vláda vypověděla smlouvu tu v čas, tak že bylo třeba starati se o obnovu smluvních poměrů. Poněvadž jednání mezi oběma státy se protahovalo, bylo třeba po dvakráte smlouvu prodloužiti. Teprve dne 9. srpna 1892 podepsali zástupci obou

stran novou smlouvu, která dne 3. února 1892 předložena byla v Rakousko-Uhersku parlamentům (příl. 581, sesse XI.).

Nová smlouva nebyla pro Rakousko-Uhersko již tak příznivou, jako smlouva z r. 1881. Měla na celní sazby v Srbsku vliv zvýšená daň »obrt« a pak »trošarina«. Prvější daň jest jakousi daní výdělkovou, vyměřovanou dle ceny zboží během berní periody obchodovaného: druhá daň jest daní ze spotřeby některých předmětů (potravin, nápojů, píce, paliva, topiva). Mimo to zavedlo Srbsko dnem 2. (14.) dubna 1892 nový všeobecný tarif celní se zvýšenými sazbami.

Hlavní změna smlouvou provedená záležela v tom, že na místě celních sazeb, jež v dřívější smlouvě stanoveny byly dle určitého procenta ceny předmětu přiváženého, nastoupily sazby stanovené určitou sumou; starší cla hodnotná nahražena byla cly specifickými. Dřívější, poměrně nižší sazby zachovány byly nezměněné pro některé druhy výrobků papírových, pro líh, pivo, sklo, kůži na podešve, cukr, barchenty a podobné látky. Sníženy byly celní sazby pro kožené odpadky, některé skleněné výrobky, polohedbávné samety, stuhy a pod. Osvobozeny od cla zůstaly: železniční vozy, parníky, kamenné a hnědé uhlí, papírová masa a cellulosa, stroje a části strojů, předměty literární a umělecké. Největší část sazeb oproti dřívějšku byla zvýšena.

Koncesse, které novou smlouvou Srbsku byly poskytnuty, záležely hlavně v tom, že zachován byl dřívější stav. Jen při přívozu srbského obilí byly dřívější t. zv. pohraniční výhody obmezeny. Dle dřívější smlouvy dovolen srbskému obilí (žitu, pšenici, ječmenu, kukuřici a ovsu) přívoz za celní sazby 25 kr. z metr. centu; tyto sazby zvýšeny byly pro pšenici a žito na 75 kr. a pro oves na 60 kr., kdežto při ječmenu a kukuřici zůstaly sazby 25 kr.

S novou smlouvou spojena byla veterinářská úmluva, kterou chtělo se Rakousko-Uhersko chrániti, aby dovozem srbského dobytka nebyly zde šířeny nakažlivé dobytčí nemoci. Rakousko-Uhersko vyhradilo si jmenovitě právo, že zásylky dobytka, mezi kterými by dle zvěrolékařského ohledání objevila se nakažlivá nemoc, může nazpět zaslati, nebo že zásylky takové může podrobiti karanténě po dobu nejvýše osmi dnů.

Výbor sněmovní, který o nové smlouvě se radil (příl. 600, sesse XI.), měl za to, že pro zemědělství jest tato smlouva výhodnější, nežli smlouva dřívější. Pro průmysl spatřoval výhodu v tom, že nastanou jasné poměry nejen co do celních sazeb v Srbsku, nýbrž i co do zdanění zboží do Srbska dováženého. Spoléhal ovšem na obratnost rakouského obchodu, do Srbska vyvážejícího. Nejvíce však působila na rozhodnutí výboru obava, že by mohlo dojíti k celní válce se Srbskem, kdyby smlouva nebyla přijata. Nebylo na naší straně mnoho chuti, pustiti se v takovouto

válku, sotva podařilo se jakž tak ukončiti celní válku s jiným sousedem, s Rumunskem.

Tyto důvody rozhodovaly také v plné sněmovně, která schválila smlouvu se Srbskem ve schůzi dne 14. března 1893.

Obchodní konvece s Rumunskem z r. 1893.

Ode dávna (od r. 1718) požívalo Rakousko v obchodu s Rumunskem výhody, že přívoz do této poslednější země podroben byl clu tří procent dle ceny přiváženého výrobku. Tato výhoda přiznána byla Rakousku ohledně Rumunska i smlouvou s Tureckem dne 22. května 1862 uzavřenou.

Rumunsko, ač dle Pařížského traktátu ze dne 30. března 1856 přiznáno mu bylo právo samostatnosti v oboru zákonodárství obchodního, nemělo práva, aby samostatně uzavíralo obchodní smlouvy s jinými státy. Tohoto práva chtělo Rumunsko získati přes odpor Turecka. Proto stanovilo si v roku 1874 samostatný celní tarif, zvyšující sazby četných položek, jež právě pro rakouský vývoz byly důležité. Také pokoušelo se Rumunsko, aby samostatně uzavřelo s jinými státy obchodní smlouvy; bylo zjevno, že samostatnost Rumunska v oboru obchodní politiky bude mezinárodně uznána, jakmile jednotlivé státy uzavírati budou s Rumunskem přímo bez prostřednictví Turecka obchodní smlouvy.

První stát, který těmto přáním Rumunska přišel vstříc, bylo Rakousko-Uhersko, upravivši svoje obchodní styky s Rumunskem obchodní konvencí ze dne 22. června 1875.

Výsledek této konvence byl pro Rakousko-Uhersko nápadně příznivý. Obchodní styky Rakousko-Uherska s Rumunskem v pětiletí konvenci předcházejícím (1871—1875) byly (dle rumunské statistiky) takovéto:

	Přívoz z Rumunska	Vývoz do Rumunska
v roce 1871	49,635.217 lei	37,028.629 lei
» 1872	81,688.383 »	38,773.290 »
» 1873	68,768.568 »	39,348.143 »
» 1874	55,476.380 »	48,308.102 »
» 1875	38,735.496 »	40,206.069 »
roční průměr 1871—1875	58,860.806 lei	40,532.846 lei

Byl tedy přívoz z Rumunska do Rakousko-Uherska příznivější průměrně ročně o 18,327.960 lei.

Po konvenci z roku 1875 nastal převrat, který zračí se v těchto číslech:

*

	Přívoz z Rumunska	Vývoz do Rumunska
v roce 1876	73,790.878 lei	78,885.051 lei
» 1877	90,134.238 »	179,782.782 »
» 1878	67,273.674 »	168,043.027 »
» 1879	68,856.820 »	124,754.860 »
» 1880	82,958.681 »	126,401.465 »
roční průměr 1876—1880	76,602.856 lei	135,573.434 lei

Byl tedy vývoz do Rumunska průměrně ročně příznivější o 58,970 578 lei než přívoz odtud k nám.

Podobný byl výsledek obchodních styků s Rumunskem v pětiletí 1881—1885. Průměrný roční vývoz z Rakousko-Uherska do Rumunska byl 134·55 mil. lei, přívoz odtud k nám 74·44 mil. lei, aktivní saldo ve prospěch Rakousko-Uherska činilo tedy průměrně ročně 60·11 mil. lei.

Tento příznivý rozvoj byl však uprostřed roku 1886 náhle přerušen celní válkou našeho mocnářství s Rumunskem. Konvence z r. 1875, která končila dnem 1. červnem 1886, nebyla již obnovena. Příčinu toho hledati dlužno na straně rumunské i na straně naší, t. j. uherské. Rumunsko chtělo brániti se proti mohutnějícímu přívozu z Rakousko-Uherska. V Uhrách zase nepříznivým zrakem hledělo se na vývoz rumunských zemědělských plodin a surovin, hlavně dobytka k nám i naléhalo se na provádění co nejpřísnějších veterinářských opatření na rumunských hranicích.

Tato celní válka, která trvala od 1. června 1886 do 11. července 1891, měla neblahý vliv na obchodní styky mezi Rakousko-Uherskem a Rumunskem. Vývoz z mocnářství Rakousko-Uherského do Rumunska klesl; ještě více klesl přívoz z Rumunska do naší říše. Následující čísla znázorňují vliv celní války s Rumunskem na obchodní naše styky s tímto státem, a to v zrcadle rakouské i rumunské statistiky:

	Dle rakouské statistiky v milionech zl.		Dle rumunské statistiky v milionech lei	
	Přívoz z Rumunska	Vývoz do Rumunska	Přívoz z Rakousko-Uherska	Vývoz do Rakousko-Uherska
1882	39·—	53·9	134·5	74·6
1883	38·9	48·7	153·0	71·4
1884	33·3	45·3	129·8	70·3
1885	40·—	39·1	120·6	83·7
1886	10·—	34·3	93·5	34·6
1887	4·3	23·7	53·4	21·2
1888	2·8	25·6	50·8	13·5
1889	2·8	24·9	49·3	16·8
1890	3·8	30·—	52·7	8·9
1891	4·—	22·3	71·1	23·2
1892	5·6	27·2	89·3	31·5

Těžko posouditi, který z obou států trpěl celní válkou více. Jisto jest tolik, že snížen byl vývoz z Rakousko-Uherska do Rumunska. Poměrně ještě více klesl vývoz z Rumunska do Rakousko-Uherska. Současně však zvýšil se celkový přívoz do Rumunska. Rumunsko ztratilo takto tržiště pro svoje výrobky v našem mocnářství. Ale průmyslové výrobky, které až do té doby přiváželo z Rakousko-Uherska, přiváželo dále, odebírajíc je odjinud, hlavně z Německa a z Anglie. Pro naši říši mělo to trvalých následků. Anglický a německý průmysl zaujal na rumunských tržištích posice, na kterých vládl dříve průmysl rakouský; když pak celní válka skončila, nemohl rakouský průmysl dobýti již posice ve válečné době konkurenty obsazené.

Nejhlavnější druhy zboží, jichž vývoz do Rumunska celní válkou byl zmenšen, byly zboží konfekční, kovové, kožené, skleněné, papírové, oleje, mýdla, cukr, nábytek, tužky.

Celní válka s Rumunskem skončila tím, že Rumunsko, vypověděvši všechny obchodní smlouvy, zavedlo nový autonomní celní tarif ze dne 25. července 1891, který platil pro všechny státy stejně, mocnářství Rakousko-Uherské v to čítajíc. Rumunsko nechtělo již vstoupiti s nižádným státem ve smluvní poměr, nýbrž přidržeti se autonomní celní politiky. Tento úmysl byl však zviklán středoevropskými obchodními smlouvami z roku 1892.

Bez smluv s jinými, jmenovitě se sousedními státy ohrožen byl by býval vývoz zemědělských plodin z Rumunska. Neplatily by bývaly totiž pro Rumunsko nižší smluvní sazby, o kterých se smlouvající státy byly dohodly, nýbrž vyšší sazby všeobecných celních tarifů. Za těchto vyšších sazeb nebyla by rumunská pšenice na dřívějších tržištích, hlavně v Německu, mohla s jinou (ruskou, uherskou) pšenicí konkurovati. Volky nevolky musilo Rumunsko pustiti se v jednání s Německem o obchodní smlouvu, která byla uzavřena dne 21. října 1893.

Ostatní státy (Anglie, Francie, Italie, Švýcarsko) použily ještě během roku 1893 toho, že smlouvami zabezpečily svým výrobkům na rumunských trzích nejvyšší výhody, jaké přiznány byly Německu uvedenou smlouvou. Také Rakousko-Uhersko učinilo totéž dohodnuvši se s Rumunskem o obchodní konvenci ze dne 21. (9.) prosince 1893. Konvence ta svým obsahem byla toliko smlouvou o nejvyšších výhodách, nikoliv smlouvou tarifovou.

Smlouva předložena byla parlamentu dne 22. února 1894 (příl. 817, sesse XI.). Byla pak ve výboru (příl. 874, sesse XI.) i v plné sněmovně dne 26. května 1894 nezměněně přijata.

Obchodní konvence s Ruskem z roku 1894.

Ruská říše provozovala ode dávna dvojí obchodní politiku; vůči evropskému západu, jmenovitě od celního svého tarifu z roku 1822 sledovala politiku ochranářskou, hájíc co nejúzkost-

livěji celní svoji autonomii, kdežto vůči obrovskému území na východě holdovala vždy zásadám svobodné tržby.

Obchodní poměry Ruska s Rakouskem upraveny byly smlouvou ze dne 2. (14.) září 1860, dle které oba tyto státy přiznaly si nejvyšší výhody jiným státům poskytnuté, ale jen potud, pokud by každý z těchto států poskytnul tutéž náhradu, jakou poskytnul jiný stát za výhodu mu přiznanou. To znamenalo tolik: Poskytlo-li Rusko jinému státu nějakou koncessi, na př. sníženou nějakou celní sazbu, aniž by poslednější stát v náhradu za to zavázal se k nějakému ústupku, platila koncesse ta i pro Rakousko; jestli však za koncessi tu poskytnut byl Rusku příslušným státem nějaký ústupek, mohlo Rakousko koncesse té státi se účastno jen za rovněž takový ústupek. Smlouva Ruska s Rakouskem byla tedy smlouvou o nejvyšších výhodách starší, již nemoderní formy.

Od roku 1877, kdy zavedeno bylo v Rusku placení cel zlatem, až do r. 1891 (celní tarif ze dne 11. června 1891) stupňovalo Rusko ochranářskou svoji politiku, zvyšujíc celní sazby. Když pak obchodními smlouvami z roku 1892 státy v střední Evropě (Rakousko-Uhersko, Německo, Italie, Švýcarsko, Belgie) spojeny byly v území, ohraničené zevně vyššími (autonomními sazbami), kdežto uvnitř platily smluvené nižší sazby, odpovědělo Rusko na novou obchodně politickou formaci důrazným svým způsobem. Úkazem ze dne 1. (13.) června 1893 prohlásilo svůj generální tarif z r. 1891 za minimální tarif, který platiti měl pro zboží přivážené ze států, které přiznávaly přívozu z Ruska nejvyšší výhody; pro státy pak, které nepřiznávaly Rusku nejvyšší výhody, zvýšeny byly sazby tarifu o 15—30% a platily jako tarif maximální. Zároveň uzavřelo Rusko s Francií obchodní konvenci ze dne 5. (17.) června 1893; v této přiznalo Francii minimální tarif a poskytlo nad to při 24 posicích tohoto tarifu úlevy, na které žádný jiný stát neměl nároku.

Rakousko-Uhersko přispíšilo sobě, aby získalo od Ruska výhody minimálního celního tarifu. Ty mu byly také přiznány. Ale na snížených sazbách, jež přiznány byly Francii, nemohlo mocnářství naše bráti podílu.

Německé říši nebyly rovněž výhody Francii poskytnuté přiznány; pro říši tu neplatil dokonce ani ruský minimální tarif. Německo zahájilo jednání s Ruskem o obchodní smlouvu a vedlo je způsobem takovým, že začátkem srpna 1893 vypukla mezi těmito státy prudká celní válka.

Tato válka prospěla rakouskému průmyslu, ježto tento počal hojněji zásobiti ruský trh svými výrobky na místě německého průmyslu. Proti Francii, požívající jistých výhod, bylo naše mocnářství v nevýhodě. Bylo lze také předvídati, že utrpěl by náš vývoz do Ruska těžkých ztrát v tom okamžiku, ve kterém by celní válka mezi Německem a Ruskem zakončena byla smírem, jakož se potom skutečně stalo obchodní smlouvou mezi Ruskem a

Německem ze dne 10. února 1894. Proto spěcháno bylo u nás, aby náš poměr k říši ruské co nejrychleji byl uspořádán.

Zákonem ze dne 19. března 1894, ř. z. č. 49, zmocněna byla vláda, aby upravila provisorně obchodní poměry s Ruskem; to také se stalo. Ale definitivní smlouva byla nezbytnou. Smlouvou s Německem přiznalo Rusko tomuto státu úlevy větší ještě než Francii (v 71 celních posicích) a týkaly se tyto úlevy předmětů od nás do Ruska vyvážených. Nad to hrozil mocnářství Rakousko-Uherskému ruský maximální tarif. Za takých poměrů ujednána byla s Ruskem obchodní konvence ze dne 18. (6.) května 1894.

Co do formy byla konvence tato smlouvou o nejvyšších výhodách; ale obsahem svým byla smlouvou tarifovou, ježto Rusko se zavázalo, že nebude z předmětů z mocnářství Rakousko-Uherského přivážených vybírati cla vyšší než taková, jaká výslovně přiznána byla Německé říši a jaká jednotlivě uvedena byla ve zvláštním seznamu k smlouvě s touto říší připojeném. Tyto snížené celní sazby týkaly se ovoce, chmele, minerálních vod, sýra, jemné kůže (safián, glacé, chagrin a pod.), některých kožešin, rukavičkářského zboží, vyřezávaného dřevěného zboží, zboží hliněného, skleněného, železného, strojů a pod.

Naproti tomu přiznalo Rakousko-Uhersko Rusku vázanost svých obilních cel (kukuřice 50 kr., ječmen, oves 75 kr., pšenice, žito 1 zl. 50 kr., luštěniny 1 zl.) a všechny výhody jiným státům poskytnuté. Rusko žádalo sice, aby přiznány mu byly při dovozu obilí snížené sazby, povolené pohraničnímu dovozu ze Srbska (ječmen, kukuřice 25 kr., oves 60 kr., pšenice, žito 75 kr.); na tyto koncesse Rakousko-Uhersko však nepřistoupilo, obávajíc se, že by potom tytéž výhody musilo přiznati všem státům, v jichž smlouvách obsažena jest doložka nejvyšších výhod. Podařilo se tedy zachrániti těmto úlevám srbskému obilí poskytovaným povahu úlev pohraničních. Také nepodařilo se Rusku vymoci pro vývoz svého dobytka k nám zvláštní výhody celní neb veterinářské.

Obchodní konvence s Ruskem ze dne 18. (6.) května 1894, předložena byla parlamentu dne 26. května 1894 (příl. 938, sesse XI.). Ve schůzi poslanecké sněmovny, konané dne 30. května 1894 byla obchodní konvence s Ruskem schválena.

Obchodní konvence s Bulharskem z roku 1896.

Jen s velkými obtížemi i obětmi podařila se úprava obchodních styků mocnářství Rakousko-Uherského s Bulharskem.

Pokud Bulharsko podrobeno bylo Turecku, platila pro obchodní naše styky s touto zemí ustanovení obchodní smlouvy s Tureckem ze dne 22. května 1862. Když Berlínskou smlouvou ze dne 13. července 1878 prohlášeno bylo Bulharsko za samo-

správné, tributární knížectví pod suzerenitou sultanovou, bylo pochybno, může-li země ta uzavírati samostatně obchodní smlouvy s jinými státy. Bulharsko dovozovalo (z nejasného článku VIII.) pro sebe oprávnění, provozovati samostatnou zahraniční politiku obchodní. Bylo-li skutečně v právu čili nic, jest lhostejno; Bulharsko nastoupilo prostě cestu samostatné obchodní politiky a dovedlo na ní setrvati.

V první době své samostatnosti zachovávalo Bulharsko starší obchodní smlouvy, jež bylo Turecko uzavřelo, tedy pokud šlo o Rakousko-Uhersko, smlouvu z r. 1862. Nemělo hrubě ani času, aby pouštělo se v samostatnou obchodní politiku. Musiloť organisovati své vojsko, potom vypukla zase válka se Srbskem, nastolen nový panovník; bylo třeba vpraviti se v nové poměry. Ale státní samostatnost, nová organisace správy vyžadovaly prostředků. Zavedlo proto Bulharsko, aby své finance sesílilo, k dosavadnímu clu, obnášejícímu 8% z ceny přivezeného zboží, ještě přirážku $1^1/_2$% za účelem přístavních a nábřežních staveb. Mimo to zavádělo spotřební daně k účelům zemským a obecním (akcízy, octroi) ze zboží přivezeného, pokoušejíc se, opatřiti si pod tímto titulem vedle cel zvláštních příjmů.

Velmoci se těmto zvláštním dávkám napřed vzpíraly, ale brzo se odporu toho vzdaly. Obratná Anglie chtěla nejdříve z odporu velmocí pro rozvoj svého vývozu do Bulharska těžiti. Smlouvou ze dne 26. listopadu 1889 přiznala Bulharsku právo, aby toto vybíralo mimo 8% clo dle ceny vyměřované ještě $1^1/_2$% přirážku a k tomu ještě akcízy a octroi (obecní daně spotřební) zákonně zavedené. Po příkladu Anglie nuceny byly i jiné státy, Německo a Francie, uzavříti v roku 1890 podobné smlouvy s Bulharskem.

Rakouská vláda, opatřivši si zmocnění zákonem ze dne 12. června 1890, ř. z. č. 113, uzavřela dne 17. října 1890 s Bulharskem podobnou smlouvu, kterou přiznány byly tomuto nejvyšší výhody v našem mocnářství; výše cel na náš přívoz do Bulharska sjednána byla na $8^1/_2$% z ceny přiváženého zboží. Smlouva tato musila býti několikráte obnovována, a to pokaždé za podmínek pro mocnářství naše nepříznivějších. Smlouvou ze dne 5. ledna 1895 přistoupilo Rakousko-Uhersko na $10^1/_2$, smlouvou ze dne 9. května 1895 pak na průměrné 14% clo dle hodnoty zboží počítané.

Toto zvýšení cel na přívoz do Bulharska nebylo ani tak nepříznivým, jako spíše zemské a obecní daně (akcízy a octroi) ukládané v Bulharsku na přivezené zboží. Tyto daně stěžovaly obchod s Bulharskem neobyčejně. Především měnila se často výměra těchto daní, tak že nebyly spolehlivé kalkulace možny. Nad to byl způsob, jak vybírány byly obecní daně spotřební (octroi), pro obchod nebezpečný. Tyto daně musily zapravovány býti ze zboží pokaždé, kdykoliv toto přešlo do území jiné obce, tak že z téhož zboží musilo octroi placeno býti třeba po několikráte.

Těmto svízelům odpomoženo mělo býti obchodní konvencí uzavřenou mezi Rakousko-Uherskem a Bulharskem dne 21. (9.) prosince 1896.

Obsah konvence této byl následující:

Clo na zboží z Rakousko-Uherska do Bulharska přivážené stanoveno bylo zásadně 14 procenty ceny tohoto zboží. Výjimkou z tohoto pravidla stanoveno bylo pro některé druhy zboží clo vyšší nad 14%, pro jiné druhy zboží zase clo nižší pod 14%.

Vyšší clo nad 14% stanoveno bylo pro tyto druhy zboží: zboží provaznické 25%; cukr, sklo okenné 20%; lihoviny, svíčky, mýdla, sukna, vlněné látky 18%; kůže, zboží kožené 16%; obuv s podešvemi 280 fr. za 100 kg.; oděv na líci z vlněných látek 300 fr. ze 100 kg.

Nižší clo pod 14% ceny stanoveno bylo pro toto zboží: zboží skleněné, porcelánové, drobné, quincaillerie, kartáčnické 12%; lněná příze a tkaniva, mouka, minerální vody, zboží z litiny 10%; dříví k palivu, stavební, řezané, dužiny, hospodářské stroje a nářadí, kamna, krby 8%.

Otázka akcízů (zemských daní spotřebních) a octroi (obecních daní spotřebních) rovněž upravena byla smlouvou. Stanovena nejprve zásada, že daně ty uvaleny býti smějí na přivezené zboží jen tehdy, jsou-li podrobeny stejným daním tytéž druhy domácího zboží. Dávkám akcízovým podrobeny byly jen určité druhy zboží (potraviny, nápoje, pícniny, paliva, stavební materialie) a výše těchto akcízů stanovena byla pro celou dobu smluvní, tak že vzdalo se Bulharsko práva, zvýšiti tyto daně během té doby. O obecních daních spotřebních pak bylo ustanoveno, že mají vybírány býti jen jednou současně se clem a že zboží, z něhož octroi bylo jednou zapraveno, smí volně přecházeti z obce do obce.

Obchodní konvence s Bulharskem předložena byla říšské radě dne 6. dubna 1897 (příl. 3., sesse XII.). Hned při prvním čtení téže bylo jí v poslanecké sněmovně mnohé vytýkáno, hlavně příliš vysoké sazby celní na nejdůležitější předměty rakouského vývozu. Výbor sněmovní snažil se, aby smlouvu ospravedlnil, jak jen bylo možno (příl. 113, sesse XII.), líče ji jako poměrně příznivou. Zamlčel však hlavní důvod, který nutkal k tomu, aby smlouva byla nezměněně přijata. Vývoz z Rakousko-Uherska do Bulharska byl mnohem značnější, než naopak přívoz z Bulharska do našeho mocnářství. Byloť průměrem let 1888—1895 ročně vyvezeno z Rakousko-Uherska do Bulharska zboží za 28 mil. fr., přivezeno z Bulharska do Rakousko-Uherska zboží za 3·4 mil. fr.

Jaký význam tyto vzájemné obchody měly pro smlouvající státy, vidno z toho, že náš vývoz do Bulharska činil 34·5% všeho přívozu bulharského, přívoz z Bulharska k nám jen 4·4% všeho vývozu bulharského; vývoz náš do Bulharska činil však jen 1% všeho našeho vývozu, a přívoz z Bulharska k nám dokonce ani ne $^1/_4$% všeho našeho přívozu.

Z čísel těchto patrno, že na naší straně musilo mnohem více záležeti na tom, aby obchodní konvence s Bulharskem stala se skutkem, než na straně bulharské.

Konvence byla schválena poslaneckou sněmovnou ve schůzi dne 10. května 1897.

První krok k úpravě valuty.

Hned po obnově smluvních obchodních poměrů se sousedními státy přikročilo se k jinému opatření nemalého významu hospodářského, k opatření, jehož uskutečnění tak dlouho bylo jen zbožným přáním národohospodářských theoretiků a praktických finančníků v Rakousko-Uhersku. Učiněny první kroky na dráze, jež měla vésti na konec k spořádanému peněžnictví, k úpravě valuty v této říši.*)

V Rakousko-Uhersku zavedena byla od 1. listopadu 1858 počínajíc (patenty ze dne 19. září 1857, ř. z. č. 169 a ze dne 27. dubna 1858, ř. z. č. 63) měna stříbrná na základě poměru: 1 celní libra stříbra = 45 zl. (čili 1 kg. stříbra = 90 zl.). Toto opatření provedeno bylo tehdy z příčin politických. Rakousko, chtějíc státi se členem německé celní jednoty, musilo splniti podmínku pro členství stanovenou, zavésti totiž spořádané poměry peněžní. Stříbrná tato měna udržela se jen po dobu velmi krátkou, jen do konce r. 1858. Italská válka, jež byla vypukla, měla v zápětí, že zastavena výměna bankovek drahým kovem u cedulové banky. Jako před 1. listopadem 1858 zavládlo po novém roku 1859 v rakouském peněžnictví zase hospodářství papírové. Náběh k úpravě poměrů těch, který stal se v r. 1862 při příležitosti reformy poměrů rakouské národní banky, nevedl k cíli. Opatření, jež k odstranění nuceného oběhu bankovek provedena byla s neobyčejným napjetím sil státu v letech 1863—1865, zmařena byla rázem, když pro mobilisaci vojska v r. 1866 nebylo lze opatřiti peněz jinak než státním tiskařským lisem.

Poměry peněžní v Rakousku se tak ještě více zhoršily. Vedle bankovek s nuceným oběhem kolovaly rovněž takové státovky. Stříbro vymizelo úplně z oběhu. Nemohlo se udržeti, ježto oproti papíru mělo ažio, jež v r. 1870 dostoupilo výše přes 21%. Překážkou k nápravě těchto nezdravých poměrů byl přechodný dluh státní v státovkách ve výši 312 milionů zlatých, ku kterému dlužno bylo připočísti ještě sumu státovek vydaných na místě

*) Podrobně vylíčil všechna opatření k úpravě valuty směřující ministeriální rada dr. A. Spitzmüller v článku: »Die österreichisch-ungarische Währungsreform,« uveřejněném v časopisu Zeitschrift für Volkswirtschaft, Socialpolitik und Verwaltung, XI. svazek, 1902. V této stati použito článku jmenovaného.

dílčích hypotekárních poukázek (t. zv. salinek) až do výše 100 mil. zlatých.*)

Když v r. 1867 vypořádány byly pospolité poměry mezi oběma polovicemi říšskými, byla úprava peněžnictví vřaděna mezi záležitosti, jež uspořádány mají býti dle společných zásad. Že k uspořádání tomu nedojde tak hned, bylo tehdy více než zřejmo. Nicméně pojata a v r. 1878 opakována byla v celní a obchodní smlouvě, uzavřené mezi Rakouskem a Uherskem, platonicky míněná a za takovou také považovaná přípověď, že podány budou co nejdříve předlohy směřující k úpravě peněžnictví.

V celní a obchodní smlouvě, která při třetím vyrovnání v r. 1887 s Uhry byla uzavřena, stal se však již rozhodný krok ku předu. V článku XII. této smlouvy vzaly vlády v obou polovicích na se povinnost, že »ihned, jakmile celní a obchodní smlouva bude uzavřena, zřídí komisi za účelem porady o přípravných opatřeních, potřebných, aby za příznivých finančních poměrů mohlo v říši zavedeno býti placení hotovými.« Krok tento odůvodněn byl událostí, jež byla právě v té době v poměrech drahých kovů na zahraničních trzích se odehrávala; ve světle této události otázka úpravy měny v Rakousko-Uhersku nabyla jiné tvářnosti.

Událostí tou bylo neobyčejné znehodnocení stříbra, jaké započalo býti zřetelným od r. 1873. Zavedením měny zlaté hodilo Německo na trh zbytečné své zásoby stříbrné v době, kdy výroba tohoto kovu rok od roku vzrůstala, kdy odtok stříbra do Indie byl obmezen. V Skandinavii zavedena měna zlatá (1872), rok na to usnesena táž měna ve Spojených státech severoamerických, 1875 zavedena zlatá měna v Nizozemí. Účinek takových událostí na cenu stříbra zřetelný byl u nás v ažiu. V r. 1870 bylo ažio stříbra (t. j. vyšší cena stříbrných mincí oproti papírovým penězům) 21·89, v r. 1871 ještě 20·38, v r. 1872 jen 9·27, r. 1875 jen 3·40%, v r. 1878 zmizelo dokonce úplně, ba v některých okamžicích měl papír dokonce vyšší cenu než stříbro. Pod tlakem tohoto znehodnocení stříbra zastavena byla v r. 1874 částečně, v r. 1878 úplně volná razba stříbra v zemích latinské mincovní unie. Marnými byly pokusy ve Spojených státech (Bland-bill z r. 1878, Windom-bill z r. 1890) zastaviti klesání ceny stříbra opatřením, dle kterého povinen byl stát k měsíčním nákupům určitého množství.

---

*) Tyto poukázky zvány salinky, poněvadž do zástavy za ně dány státní solné podniky v Gmundenu a jiné. Salinky byly zúročitelné, ale nebyly oblíbeny, tak že obecenstvo je nechtělo kupovati. Proto výdaj salinek přiveden byl v souvislost se státovkami. Stát měl právo vydati za 100 mil. zl. salinek. Ale salinky, které by stát těžko jen dostal do oběhu, mohl stát nahraditi v oběhu státovkami; t. j. kolik salinek z celkové sumy 100 mil. zl. nepodařilo se státu udati, za tolik v náhradu vydány byly státovky. Stát při tom získal úrok ze salinek nahrazených v oběhu státovkami. Mohly tudíž za salinky vydány býti státovky do nejvyšší sumy 100 mil. zlatých.

Za těchto poměrů hrozila Rakousko-Uhersku záplava stříbrem. Byloť se zřetelem na klesající cenu stříbra výhodno, dal-li si kdo ze stříbra raziti rakouské mince, ježto tyto představovaly vyšší hodnotu. Od r. 1858 do 1891 bylo v Rakousko-Uhersku raženo 428,747.633 stříbrných mincí (v tom 377,816.053 zlatníků). Z této sumy raženo v r. 1877—1879 celkem 105,733.083 zlatých (v tom 104,126.327 zlatníků). V těchto třech letech ražena tedy v rakouských mincovnách čtvrtina celé zásoby stříbrných mincí z doby třiatřicetileté datující. Bylo pro peněžní poměry této říše pravým štěstím, že sáhnuto bylo vládami před i za Litavou energicky k opatření, jež rok před tím po pařížské mincovní konferenci provedeno bylo v zemích latinské mincovní unie, že totiž od počátku roku 1879 zastavena byla v obou polovicích volná razba stříbrných mincí.

* * *

Toto administrativní opatření, jehož si veřejnost téměř ani nepovšimnula, o které tehdy v parlamentu nikdo ani nezavadil, o kterém snad ani vláda sama nevěděla, ježto stalo se na zcela obyčejný poukaz vídeňského mincovního úřadu — ani v říšském zákonníku, ani v některém vládním věstníku, ani v úředních novinách nelze se o tomto opatření ničeho dočísti*) — mělo pro budoucnost rakousko-uherské měny rozhodujících následků, jichž vlády nebyly si ani snad vědomy. Byloť vlastně nejprvnějším krokem k úpravě peněžních poměrů. Rakouská papírová valuta byla tímto opatřením od zákonného svého základu, od stříbra, odpoutána. Zajímavým byl zjev na toto opatření následující. Papírová valuta rakousko-uherská měla vyšší cenu než zákonný její podklad, cena stříbra klesla po několik let pod cenu papíru, bankovek a státovek.

Kdyby volná razba stříbra nebyla bývala v Rakousko-Uhersku zastavena, bylo by nezbytně bývalo nastalo přesycení peněžního oběhu stříbrem; umělá inflace oběhu stříbrem pak bývala by stlačila cenu stříbrného našeho zlatníku. Takto ale odňata byla soukromé spekulaci možnost, aby využitkovala rozdílu v ceně neraženého a raženého stříbra k spekulacím. Následkem toho vyvíjela se platební síla rakousko-uherské mincovní jednotky,

---

*) Mincovní úřad vídeňský rozeslal tehdy na konci r. 1878 novinám malou noticku tohoto znění: »Dodávky stříbrných prutů do mincovního úřadu rozmnožily se tou měrou, že nestačí zařízení strojní přes všechen spěch, aby všem požadavkům, sahajícím hluboko až do r. 1879, správně a určitě mohlo býti vyhověno. Za těchto poměrů nejsme s to, abychom určili i jen přibližně lhůtu pro razbu budoucích zásilek stříbrných prutů, a dáváme proto všeobecně na vědomost, že ode dneška počínajíc až na další nepřijímáme ani přihlášek ani záznamů stříbrných prutů neb jiného stříbrného materiálu a že tudíž každá taková zásilka bude odmítnuta.« Takovýmto vlastně jen manipulačním poukazem vzniklo opatření, jemuž v dějinách rakouského peněžnictví přísluší význam kromobyčejný.

»rakouského zlatého«, samostatně a neodvisle od světové ceny stříbra. Poznati to lze z následujícího srovnání. Cena ryzího stříbra, obsaženého ve 100 stříbrných zlatnících, vypočtěná dle ceny stříbra v Londýně a dle kursu londýnských devis byla:

v roku	1883	. . . .	97 zl.	64 kr.	rak. čís.
»	1887	. . . .	91 »	— »	» »
»	1888	. . . .	86 »	08 »	» »
»	1889	. . . .	82 »	12 »	» »
»	1891	. . . .	84 »	70 »	» »

Cena 100 zl. rak. čís. byla by dle těchže podmínek měla ve zlatě činiti:

v roku	1883	. . . .	82 zl.	38 kr.	rak. čís.
»	1887	. . . .	72 »	42 »	» »
»	1888	. . . .	69 »	34 »	» »
»	1889	. . . .	69 »	38 »	» »
»	1891	. . . .	73 »	15 »	» »

Ve skutečnosti činila skutečná kursovní cena 100 zl. rak. čís. průměrně ve zlatě:

v roku	1883	. . . .	84 zl.	08 kr.	rak. čís.
»	1887	. . . .	79 »	85 »	» »
»	1888	. . . .	81 »	39 »	» »
»	1889	. . . .	84 »	33 »	» »
»	1891	. . . .	86 »	33 »	» »

Skutečnost, že platební schopnost rakouského stříbrného neb papírového zlatého nebyla závislou na ceně kovu, položeného rakouské měně za základ, nutkala k určitému, trvalému rozřešení. Bylať tato skutečnost pro dobu klesajících cen stříbra příznivou; nebylo však nijak vyloučeno, že v případě nějaké nenadálé události, která by měla nepříznivý vliv na platební poměry rakouské, mohlo by v téže skutečnosti vězeti nebezpečí. V době, ve které přechod ke spořádaným poměrům peněžním byl připravován, zůstalo Rakousko-Uhersko ušetřeno od takových nenadálých událostí.

Tím lze také vysvětliti, že v širokých vrstvách obyvatelstva nejevil se valný zájem pro otázky, jež týkaly se měnných poměrů. Ba, pokud o otázkách těch bylo uvažováno, pokládána byla papírová naše měna za jakousi ochrannou hradbu proti cizině. Působilať tu vlivem svým theorie národohospodářská, učící, že papírová měna v zemi je prémií pro vývoz zboží do ciziny, překážkou pro přívoz zboží z ciziny. Přehlíženo bylo arciť, že měna papírová v Rakousko-Uhersku nemohla tak snadno přivoditi všechna ta nebezpečenství, o jakých lze dočísti se v každé učebnici národního hospodářství. Scházelať v Rakousko-Uhersku — aspoň v době, o kterou zde jde — hlavní k tomu podmínka, totiž možnost ne-

obmezeného rozmnožení papírových peněz v oběhu; takováto inflace nebyla u nás možnou, jednak protože výše státovek, jež mohl stát vydati, obmezena byla kontingentem, jednak protože cedulová banka, vydávajíc neuhrazené bankovky s nuceným oběhem, vázána byla určitým maximem a protože konečně přísnými předpisy bankovního statutu zatarasen byl státu přístup do sklepů bankovních.

Přičítá-li se papírovým penězům neblahý účinek, že zdražují obyvatelstvu potřeby životní, aniž by současně působily k zlepšení podmínek mezdních, nebyl účinek ten v Rakousko-Uhersku v periodě, o kterou jde, citelným, již proto, že, opatřujíce sobě předměty nejširších potřeb lidových, nejsme odkázáni na cizinu, vyrábějíce předměty ty doma; v tomto směru scházelo proto v cizích poměrech cenných u nás měřítko, z kterého bylo by lze klesání hodnoty naší měny posuzovati. V obchodu, poukázaném na styky s cizinou, hospodářské slabiny naší měny oproti státům se spořádanými měnnými poměry nemohly zůstati nepozorovány. Při stoupajícím ažiu musil přívozce za zboží v cizině platiti vyšší cenu, kdežto vývozce trpěl zase ztrátu při klesajícím ažiu, přijímaje za zboží do ciziny vyvezené menší ceny než v době vyššího ažia. Částečně mohl se přívozce neb vývozce chrániti proti takovým ztrátám, kryje se obchodem v cizích valutách a devisách. Právě faktum, že takovéto »krycí obchody« se často vyskytovaly, bylo důkazem, že v papírové měně v Rakousko-Uhersku vězelo jisté nebezpečenství, třeba nebezpečenství to v širokých vrstvách nebylo za pravidelných poměrů pozorováno.

Jak ale v mimořádných poměrech vědomí o nebezpečenství z neuspořádané měny hrozící pronikalo i do širších kruhů, o tom poučné líčení vyčísti lze z motivů, které uherská vláda připojila ke svým valutním předlohám. Praví se tam m. j.: »Klesající ažio zlata zhoršilo hlavně v posledních letech« — míní se tu r. 1890 a 1891 — »poměry našeho zemědělství. Za své výrobky, jichž cena řídila se dle cen světových tržišť, dostal rolník za klesajícího ažia méně, břemena jeho zůstala však stejná. V r. 1890 kleslo ku př. ažio zlata z dřívější výše — 25 procent — na 12·75 proc. Cena pšenice na mezinárodním trhu byla za 25procentního ažia 8 zl. ve zlatě a zůstala tatáž, když ažio kleslo na 12·75 procent. Ježto cena suroviny na domácím tržišti přizpůsobuje se více méně cenám mezinárodním, obdržel rolník za metr. cent pšenice při 25procentním ažiu zlata 10 zl. v papíru; při ažiu zlata 12·75 pro činí cena téhož metr. centu pšenice v papíru jen 9 zl. Rolní obdržel takto za svůj výrobek o celých 10 procent méně a z tét menší sumy peněz v ceně stoupajících musil uhraditi celkem t vydání, jako dříve. Toto stoupání ceny peněz mělo pro rolník proto skoro týž význam, jako kdyby jeho daně, mzdy, hypotekární úroky i jiné výlohy byly se zvýšily o 10 procent, ježto ty výlohy uhrazovati musí stejnou sumou peněz, nechť cena naší peněz v poměru k zlatu jest vyšší či nižší.«

Jako na poměry zemědělské musí klesající ažio působiti i na poměry průmyslu, který odkázán jest na vývoz (ku př. cukr, papír) a jehož ceny závisí tudíž na tržních poměrech mezinárodních. Ale i pro průmyslová odvětví, která nejsou odkázána na vývoz, může klesající ažio býti nebezpečné, ježto snižuje se tím celní ochrana; protože clo musí platiti se v Rakousko-Uhersku zlatem, znamená klesající ažio zlata zrovna tolik, jako kdyby celní sazba byla snížena. Takovým způsobem mohou v celních sazbách samy sebou nastati změny větší než jakýmikoliv obchodními smlouvami, aniž by bylo lze přičísti to někomu na vrub.

* * *

V kruzích rozhodujících musily tyto okolnosti býti pohnutkou, aby konány byly již v r. 1889 přípravy k opatřením, kterými by peněžní poměry v Rakousko-Uhersku byly upraveny. Nutkaly k tomu příčiny zevní i vnitřní.

Říše Rakousko-Uherská hnedle byla by bývala samojedinou, v jejímž peněžnictví zachována vláda papírová. Z řady států s papírovým hospodářstvím mizel pomalu jeden za druhým. V r. 1879 zavedeny byly ve Spojených státech severoamerických platy hotovými; totéž provedeno v r. 1883 v Italii. I malé Rumunsko zavedlo v r. 1890 zlatou měnu. Konečně i Rusko zahájilo r. 1890 přípravy, aby za účelem příští úpravy svého peněžnictví sesílilo své zlaté zásoby.

Vnitřní poměry v Rakousku i v Uhersku byly pro akci valutovou příznivy. Rozpočty v letech 1889 a 1890 ukazovaly příznivou tvář jak před tak za Litavou. Novými, pokud se týče zvýšenými spotřebními daněmi (daň z petroleje, cukru, lihu) nejen dosažena byla v rozpočtech rovnováha, nýbrž bylo nad to lze očekávati pro delší ještě periodu přebytky ve státním hospodářství. Obchodní bilance z dob autonomní celní politiky byly příznivými a nové obchodní smlouvy, jež byly připravovány, zdály se slibovati výsledky ještě příznivější. Říši nehrozily odnikud zápletky, tak že bylo lze předvídati delší periodu klidu a míru, nezbytného, měla-li tak těžká akce končiti plným úspěchem. Cena domácí valuty pomalu sice, ale neustále se zlepšovala. Od polovice roku 1888 do 1890 kolísala londýnská devisa kolem 120, ukazujíc zřetelnou tendenci ještě dále klesati; v září 1890 klesla dokonce na 111·35 ovšem pod vlivem stoupající ceny stříbra, k němuž uměle dán byl podnět ve Spojených státech severoamerických zvýšenými nákupy stříbra pro státní pokladnu (Windom-bill).

Poněvadž nárazkepřípravám ku změně valuty rakousko-uherské vycházel od znehodnoceného stříbra, nemohlo býti valné pochybnosti o tom, že úprava valuty, mající za účel, aby přivoděny byly poměry zaručující nejpravděpodobněji stálost, nemůže než přikloniti se ku zlatu. Byl tedy problém valutní akce takový: Za kov, který měl státi se základem příští rakousko-uherské měny

musilo prohlášeno býti výhradně zlato. Dále musilo určeno býti množství zlata, jež mělo nahraditi dosavadní měnnou jednotku, čili dosavadní zlatý rakousko-uherského čísla. Hledíc k dosavadnímu oběhu papírových peněz bylo nutno určiti, jakým způsobem by se měly tyto peníze z oběhu odstraniti a nahraditi.

Takové musily býti první, přípravné kroky k úpravě valuty. Po těchto krocích následovati musila opatření, aby peníze odpovídající nové valutě uvedeny byly do všeobecného oběhu a aby pro užívání peněz těch ve všeobecném oběhu dán byl právní podklad. Současně pak bylo třeba konati přípravy, aby odstraněn mohl býti nucený oběh bankovek zabezpečením cedulové banky potřebnými kovovými zásobami úhradními.

Způsobem tímto postupováno bylo v Rakousko-Uhersku k úpravě valuty.

Dříve než o těchto zásadních otázkách stalo se rozhodnutí, musila konána býti anketa, jež v celní a obchodní smlouvě s Uhry byla ujednána. Původně byl spor mezi oběma vládami o to, má-li konána býti jediná, společná anketa, či v každé z obou říšských polovicí samostatná anketa. Již při debatách v rakouském parlamentu o tomto předmětu prohlašovala uherská vláda oficiálně, že trvá na samostatné anketě, nehodlajíc svoliti k anketě společné. Toto stanovisko uherské vlády zvítězilo také; konány byly tedy ankety dvě, rakouská ve Vídni ve dnech 8.—17. března 1892, uherská v Pešti ve dnech 8.—10. března 1892. Tento rozestup, požadovaný uherskou vládou následkem státoprávní citlivosti, měl prakticky význam jen formální; otázky, které expertům k anketám přizvaným byly kladeny, zněly v obou říšských polovicích identicky a také v odpovědích expertů nelze shledati odchylek, z nichž bylo by lze dovoditi, že o zásadách valutové akce byly by v každé polovici panovaly různé směry.

Znalci při obou anketách vyslechnutí shodovali se na nepatrné výjimky v tom, že má zvolena býti měna zlatá. Hledíc ku velkým zásobám stříbrných mincí v říši nebylo doporučeno, aby stříbro bylo prodáno, nýbrž mělo se za to, že by provisorně měly stříbrné mince kurantní býti podrženy a částečně přeměněny v drobné mince. Za základ převodu dosavadní jednotky v příští zlatou jednotku, čili za relaci, doporučen byl průměrný kurs jisté periody, jež předcházela změně valuty. Co do volby mincovní jednotky klonilo se mínění ankety k tomu, že vhodnější byla by jednotka nižší než dosavadní. Většina expertů nedoporučovala, aby za nové valuty vydávány byly nezúročitelné a směnitelné státní poukázky. Bohatý materiál, který k této anketě byl vládou připraven, uveřejněn byl tiskem.

Po těchto přípravách dohodla se rakouská vláda s vládou uherskou o obsahu předloh, jež by parlamentům měly býti za účelem úpravy valuty podány.

* * *

V rakouském parlamentu podal vládní předlohy valutové ministr financí Steinbach dne 14. května 1892 (příl. 436, sesse XI.).

Ve vládních předlohách dána měla býti odpověď na mnohé otázky, jež zvědavé obecenstvo při této příležitosti kladlo. O tom, že příští měna bude na zlatě založena, nebylo nižádné pochybnosti. Ale šlo především o otázky v obor mincovní techniky spadající. Jaké budou příští mince, jež budou obíhati? jaký bude jich název? na jaké sumy budou zníti? a jiné podobné otázky, týkající se základní váhy, stříže, zrna, zákonné odchylky, legování atd. Jiné otázky byly povahy finanční. Úprava oběhu peněžního předpokládala, že vzaty budou z oběhu peníze papírové (státovky), aby nahrazeny byly kovem a bankovkami směnitelnými, bez nuceného oběhu, t. j. jednak aby místo státovek v oběh dány mohly býti mince kovové, jednak aby pro bankovky bankou do oběhu dané opatřen byl kov k úhradě potřebný. K tomu ovšem bylo zapotřebí peněžních prostředků a proto oprávněna byla otázka, odkud budou prostředky tyto opatřeny. Mimo to byly na snadě i otázky státoprávního rázu. Jak provedena bude celá tato valutní akce, hledíc k druhé říšské polovici? a další otázka, jaká při každé téměř pospolité záležitosti s Uhry poplatníky před Litavou naplňuje obavami, jak rozděleny budou náklady této akce mezi obě polovice?

Nade všechny tyto otázky vynikala svým významem otázka příští relace. Jakou cenu má míti příští »rakouský zlatý«? čili jinými slovy, jaké množství zlata má obsahovati příští »zlatý zlatník«, nechť potom pojmenován bude jakkoliv? Otázka ta byla zvláště obtížnou následkem zvláštních poměrů jež — jak dříve bylo řečeno — v rakouské měně byly nastaly tím, že měna ta, ač základem její bylo stříbro, čili mincovní jednotkou stříbrný zlatník, odpoutána byla již od r. 1879 od tohoto stříbrného základu. Hodnota rakouské jednotky mincovní na světovém trhu nebyla měřena podle obsahu stříbra v mincovní jednotce se nacházejícího ($^1/_{45}$ celní libry), nýbrž podle důvěry, která v rakouské měnné poměry byla kladena, čili podle úvěru, který příslušné poměry rakousko-uherské vzbuzovaly. Zevní známkou tohoto poměru byl úkaz, že rakouská papírová zlatka měla vyšší platební způsobilost než $^1/_{45}$ celní libry stříbra, t. j. než množství stříbra v mincovní jednotce obsažené.

Ustanovení relace pro příští měnu bylo nemalého dosahu hospodářského. Znamenalo to rozhodnutí, jakou platební způsobilost bude míti v nové měně starý rakouský zlatý, anebo tolikéž, mnoho-li ve zlatě dostati neb platiti má budoucně ten, kdo dle tehdejší měny dostati neb platiti měl »jeden zlatý« rakouského čísla. Od tohoto rozhodnutí očekávaly celé vrstvy obyvatelstva, zůstanou-li hospodářské jich poměry tytéž, či budou-li následkem změněné valuty zhoršeny.

Otázka zněla prostě takto: Má příští zlatý býti těžší či lehčí?

Otázku tu dlužno blíže vysvětliti čtenáři, kterému měnné poměry jsou méně běžné.

Jestli na místě starých mincí měly zavedeny býti mince nové, bylo nezbytno, aby určeno bylo zároveň zcela přesně, jakým způsobem staré mince mají na nové býti přepočítávány. Protože nové mince nazvány korunovými, bylo třeba určiti, kolik korunových mincí rovnati se má určitému počtu starých mincí rakouského čísla; tedy 100 starých zlatých = 200 nových korun. Ale slovo »koruna« je jen prostým názvem pro určité množství měnného kovu, v tomto případě zlata, ježto nová měna spočívati měla na zlatém podkladu. Proto záležel hlavní problém valutní akce v tom, aby správně určen byl poměr: 100 zlatých rakouského čísla rovnati se bude tomu neb onomu (ale určitému) množství zlata; tedy 100 zl. rak. čísla = x gramů zlata; anebo též, což úplně lhostejno, 1 zl. rak. čísla = x gramů zlata.

Protože 1 zl. rak. čísla rovnal se zcela určitému množství stříbra, totiž $^1/_{45}$ celní libry stříbra, mohla snad vypočtena býti cena této $^1/_{45}$ libry stříbra ve zlatě a položena potom v nové měně na roveň staré jednotce? To bylo by bývalo nespravedlivé proto, že rakouská »zlatka« měla následkem poměrů dříve již zmíněných na světovém trhu vyšší platební způsobilost než skutečný její stříbrný obsah. Musila tedy za základ výpočtů vzata býti tato skutečná platební způsobilost rakouského zlatého, nikoliv stříbrná cena téhož. Obtíž spočívala ale v tom, že tato skutečná způsobilost zlatého na mezinárodních trzích nebyla stálou, nýbrž se měnila, někdy byla vyšší, někdy zase nižší. Bylo za těchto poměrů možno dvojí: buď zvoliti zcela určitý den a určiti dle platební způsobilosti tohoto dne kovový (zlatý) obsah příští mincovní jednotky; anebo určiti obsah ten dle průměru platební způsobilosti rakouského zlatého po určitou delší neb kratší periodu.

Kdyby na příklad platební způsobilost rakouského zlatého pokládána byla za rovnou 2 frankům, znamenalo by to, že 1 zl. rak. čísla by měl na roveň pokládán býti 0·580 gramů ryzího zlata. Kdyby platební způsobilost měla kladena býti na roveň 2 frankům 50 centimům, znamenalo by to: 1 zl. rak. čísla = 0·725 gramů ryzího zlata. V prvějším případě (1 zl. rak. čísla = 0·580 gramů zlata) ceněn by byl rakouský zlatý nízce; kdyby na místě starého zlatého při úpravě valuty zavedena byla nová mince obsahující jen 0·580 gramů zlata, mluvilo by se o »lehkém« zlatém. V případě druhém (1 zl. rak. čísla = 0·725 gramů zlata) ceněna by byla platební způsobilost rakouského zlatého vysoko, i mluvilo by se v případě volby tohoto měřítka pro příští minci o »těžkém« zlatém.

Volba »lehkého« zlatého byla by bývala výhodnou pro dlužníky, pro vývozce i pro stát samý. Dlužník po úpravě valuty,

zavádějící lehký zlatý, byl by se býval mohl sprostiti svých dřívějších závazků menším množstvím kovu, t. j. menším množstvím hospodářských statků, než závazek činil. Vývozce byl by býval za cenu získanou v cizině za vyvezené předměty mohl si opatřiti doma sumy číselně vyšší. Stát by byl býval mohl při lehkém zlatém zaměniti obíhající státovky menší sumou zlata.

Volba »těžkého« zlatého byla by bývala výhodnou pro věřitele, pro všechny osoby, odkázané na stálé důchody (úředníky, dělníky); neboť osoby tyto, přijímajíce platy (úroky, služné, mzdy) v těžkém zlatém, braly by vlastně více než před tím. Rovněž pro přívozce byl by těžký zlatý býval výhodným, ježto byli by mohli prodávati přivezené zboží doma za cenu co do sumy třeba proti dřívějšku nezměněnou, ale co do obsahu přijatých mincí zvýšenou.

Třeba takto měly některé vrstvy obyvatelstva při úpravě valuty zájem na lehkém, jiné zase na těžkém zlatém, přece nebylo lze děliti při tom obyvatelstvo na dvě zájmové skupiny, jež by byly snad bývaly příkře stály proti sobě. I ten na př., kdo měl zájem na volbě lehkého zlatého, měl zase v jiném směru třeba zájem na těžkém zlatém. Dlužník mohl míti ovšem výhodu, platil-li nadále úrok v lehčích mincích. Ale vystupoval-li jako kupec zboží, mohla tato výhoda zmařena býti tím, že vyrabitel, prodávaje zboží za lehčí mince, zvýšil by přiměřeně ceny tohoto zboží a že dlužník jako kupec musil by nákup obstarávati si dráže než dříve. Nebo pro úředníka, dělníka měl by býval těžký zlatý výhodu, zvyšuje jeho důchod; otázkou bylo však, nebylo-li by toto zvýšení důchodu bývalo zmařeno přiměřeným snížením služného, mzdy aneb zvýšenými cenami předmětů potřeby.

Čím hlouběji mohl stát, určuje kovový obsah nové mince v poměru k platební schopnosti staré mince, do všech hospodářských poměrů obyvatelstva zasahovati, tím naléhavější byla jeho povinnost, aby vyvaroval se při tom co nejopatrněji všeho, čím by zájmy té které vrstvy mohly býti poškozeny. Hlavně musilo záležeti na tom, aby převod ze starých do nových poměrů proveden byl bez znatelných otřesů cenových a bez ostřejších změn v poměrech důchodových. Nové peníze měly takřka samy sebou připnouti se bez nárazů k penězům dřívějším. Úkol tento byl velmi obtížný. Spravedlivě sluší dnes uznati, že podařilo se ho provésti klidněji, než snad bylo očekáváno.

Krajní směry určovaly jaksi maximální a minimální hranici, mezi kterými při určování kovového obsahu nové, na místo starší nastupující mince mělo býti voleno. Na straně jedné žádán byl těžký zlatý, odpovídající dvacetifrankové zlaté minci rakouské, tak zv. zlatému zlatníku (nominelně 8 zl.) a navrhována rovnice 1 zl. = 2 fr. 50 cent. = 0·725 gramů zlata. Na straně druhé — a v té nalézali se Uhři — navrhován byl lehký zlatý dle rovnice 1 zl. = 2 fr. = 0·580 gramů zlata.

*

Vlády dohodly se konečně na zásadě, že příští relaci mez starou a novou měnou za základ sloužiti má prostřední kursovní hodnota rakouské měny v letech 1879—1891. Tato prostřední kursovní hodnota byla určena tak, že zjištěny byly v jmenované periodě průměrné měsíční kursy dvaceti franků a z toho vypočtena cena 100 zl. ve zlatě (= 250 franků) ve zlatých rakouské měny. Způsobem takovým byla za periodu 1879—1891 pro 100 zl. ve zlatě zjištěna prostřední cena 118 zl. 75 kr. rak. čísla, ježto v 78 případech pohyboval se kurs nad, v 78 jiných případech pak pod touto hranicí. Hledíc k povaze případů, pohybujících se nad touto hranicí (38 případů pohybovalo se mezi $118^3/_4$ a $122^1/_2$ zl., 40 mezi $123^3/_4$ zl. a 126 zl. $81^1/_2$ kr.), zaokrouhlena vypočítaná suma nahoru na 119 zl. Tím stanovena cena rakouského zlatého na okrouhle 84 krejcarů ve zlatě či 2 franky 10 centimů. Dle váhy zlata činilo to rovnici 1 zl. = 0·609 gramů. Znamenalo to zákonnou relaci 1 : 18·23.

Shodou okolností se přihodilo, že kursovní cena rakouského zlatého na světovém trhu v době, ve které valutové předlohy byly parlamentu podány, shodovala se téměř s cenou v předlohách těch navrženou. Nebyla to ovšem pouhá náhoda, nýbrž působila k tomu též okolnost, že relace vládou navržená byla známou a že vláda, nevyčkávajíc parlamentárního vyřízení předloh, počala s nákupem zlata již napřed, tak že kurs zlata, který byl r. 1891 kolem 116, zase se zvýšil.

* * *

Vládní předloha valutní nebyla jedinou osnovou, nýbrž souborem osnov zákonu navzájem se doplňujících. Patřilo sem šest osnov zákonů, jež byly:

1. osnova zákona, kterou stanovena měna korunová;

2. osnova zákona, kterou ministerstvo království a zemí na říšské radě zastoupených zmocněno, aby uzavřelo s ministerstvem zemí uherské koruny mincovní a měnnou smlouvu;

3. osnova zákona, týkající se toho, jak plněny mají býti na zlato znějící závazky v mincích korunové měny;

4. osnova zákona, doplňující článek 87. stanov rakousko-uherské banky;

5. osnova zákona, kterým zmocněn finanční ministr, aby k opatření zlata za účelem razby zlatých mincí korunové měny na účet státu uzavřel zápůjčku, a kterým vydána pravidla o správě a kontrole nově ražených mincí;

6. osnova zákona o konversi dluhopisů pětiprocentní renty, 5% železničních státních dluhopisů dráhy vorarlberské a $4^3/_4$% železničních dluhopisů dráhy korunního prince Rudolfa.

Osnovy tyto byly jen prvním krokem na dráze vedoucí ke spořádaným poměrům valutním v Rakousko-Uhersku. Měl celé akci dán býti právní základ tím, že stanovena byla podstata budoucí měny v Rakousko-Uhersku. Na základě tomto musilo pak později ještě dále býti budováno. Přehlíží-li se postup celé valutní akce, lze rozeznávati v něm čtyři stadia, z nichž každé obsahovalo opatření, plynoucí jako důsledek z opatření předchozích. Prvním stadiem v akci valutové bylo stanovení právních základů pro budoucí měnu; a tento účel sledovaly osnovy zákonů právě uvedených. Druhým stadiem byla opatření, aby odstraněny byly z oběhu státovky s nuceným oběhem a nahrazeny byly mincemi nové měny tak, by obecenstvo přivyklo si na nové peníze. Třetím stadiem pak byla opatření, ukládající obecenstvu za povinnost upotřebiti nových peněz k účelům měnným. Čtvrtým — dnes teprve chystaným — stadiem mají býti opatření směřující k odstranění nuceného oběhu bankovek. Jakmile bude rakousko-uherská banka povinna, aby každou jí předloženou bankovku vyměnila ihned zlatem, čili jakmile zavedeny budou platy hotovými, bude lze pokládati celou valutní akci za ukončenou.

Hledíc k tomu, že obecenstvo mělo nejlepší příležitost pozorovati postup akce valutní v prvních stadiích ve změnách peněz jeho rukami probíhajících, netřeba zabývati se obsahem jednotlivých osnov zákonů příliš podrobně, nýbrž jen tou měrou, pokud třeba toho, aby porozuměno bylo souvislosti celé této akce.

* * *

Osnovou prvního zákona (vlastního zákona mincovního) stanovena byla základní pravidla pro příští mince ražené na podkladě zlaté měny. Pro pojmenování nové měny hledán byl výraz, který v různých řečích tohoto mocnářství měl by podobné znění; proto zvolen název »měny korunové«. Jednotka »koruna« zvolena tak, aby bylo přepočítání starých peněz v nové co nejsnadnější. Ozvaly se sice během příprav k akci valutní hlasy, aby za mincovní jednotku v Rakousko-Uhersku zvolena byla jednotka, odpovídající buď francouzskému franku nebo německé marce; těmto radám nebylo vyhověno, ježto pokládáno bylo za nejdůležitější, aby v první řadě brán byl zřetel na potřeby domácího oběhu, třeba by nebylo bez důležitého významu pro mezinárodní mincovní politiku, kdyby obvod tak rozsáhlý, jakým jest říše Rakousko-Uherská, připojil se k nějaké již zavedené mincovní soustavě, sesiluje tak její vliv v mezinárodních obchodních stycích. Číslo nových mincí — hledíc k přijaté relaci, jak stala se o tom již zmínka — stanoveno bylo tak, že z 1 kg. ryzího zlata raziti se má 2952 korun; protože ale k zlatu přimísiti dlužno měď v poměru 900 : 100, přichází na 1 kg. mincovního, t. j. legovaného zlata 3280 korun. Z 1 kg. ryzího zlata raziti dlužno proto 147·6 kusy dvacetikorun neb 295·2 kusy desetikorun; z 1 kg. mincov-

ního zlata tedy 164 kusy dvacetikorun neb 328 kusy desetikorun. Dvacetikoruna váží tedy 6·775067 hrubě, ryzí zlato v ní 6·09756 gr. desetikoruna váží tedy 3·3875338 hrubě, ryzí zlato v ní 3·04878 gr. Tolerance stanovena $^{2}/_{1000}$ při hrubé a $^{1}/_{1000}$ při čisté váze zlatých mincí; zákonná odchylka, až do které mince přijímati se mají za plné, stanovena při dvacetikorunách na 6·74 gramů, při desetikorunách na 3·37 gramů. Stanoviti výši ražebného pro soukromníky ponecháno bylo cestě nařizovací; určena toliko maximální hranice razebného 0·3% pro dvacetikoruny a 0·5% pro desetikoruny. Zlaté dvacetifranky (8 zl.) neměly býti na dále raženy. Naproti tomu razba dukátů zachována i na dále následkem potřeby této mince pro obchod v orientu, kde ve všeobecném oběhu používá se jí za jednotku.

Stříbrné mince dřívější měny ponechány až do dalšího opatření v oběhu; nová razba těchto mincí však na dále zakázána. Dřívějším kurantním mincím zachována platební moc, takže zůstaly tyto mince i za nové zlaté měny kurantními. Jako nové drobné mince zavedeny koruny (1 kg. minc. stříbra = 200 korunám; legování 835 stříbra : 165 mědi), dále niklové dvacetihaléře a desetihaléře, z 1 kg. niklu 250 dvacetihaléřů a 333 desetihaléřů, a bronzové dvouhaléře a haléře. Maximum oběhu korun stanoveno bylo na 200 milionů pro obě polovice dohromady; počítánoť při stanovení této maximální sumy na to, že bude korunami třeba nahraditi v oběhu staré čtvrtzlatníky, jakož i papírové zlatky, jež nejdříve měly z oběhu býti vzaty. Z celkového kontingentu 200 mil. připadlo dle klíče 70 : 30 na Rakousko 140, na Uhersko 60 milionů korun (na osobu v celé říši průměrně 4 K 84 h). Množství niklových mincí obmezeno maximem 60 mil. korun, z toho 42 mil. na Předlitavsko, 18 na Zalitavsko, a množství bronzových mincí maximem 26 mil. korun, z toho na Předlitavsko 18·2 mil., na Zalitavsko 7·8 mil. korun. Státní pokladny zavázány přijímati drobné mince, a sice stříbrné (koruny) neobmezeně, niklové a bronzové do výše 10 korun. Soukromníkům uloženo za povinnost přijímati koruny do 50 K, niklové mince do 10 K, bronzové do 1 K. Z podobných příčin, z jakých zachována razba starších dukátů, zachována i razba starých levantinských tolarů s letopočtem 1780, ježto tyto mince v rozsáhlých krajinách Afriky těší se podnes velké oblibě.

Ježto ustanovení mincovního zákona byla jen přípravou k pozdějším opatřením, výslovně bylo v zákoně určeno, jaká opatření mají ještě následovati. Pozdějším legislativním aktům ponecháno takto, aby zavedeno bylo obligatorní účtování v korunové měně a upraveny byly právní poměry při tom se vyskytující, aby odstraněny byly z oběhu staré stříbrné mince (dvouzlatníky, zlatníky, čtvrtzlatníky), aby nahrazeny byly v oběhu státovky, aby upraven byl oběh papírových peněz a učiněna byla opatření, kterými by zavedeny byly platy hotovými.

* * *

Druhá osnova zákona, obsahující mincovní a měnnou smlouvu mezi Předlitavím a Zalitavím, měla za účel, aby to, co předepsáno bylo první osnovou, stalo se závazným i pro druhou říšskou polovici. Ustanovení mincovního zákona přioděna byla formou smlouvy mezi oběma polovicemi. Hledíc k citlivosti uherské pro státoprávní samostatnost, musila býti uherské polovici ponechána jistá volnost v zevní úpravě mincí; stanoveno proto toliko, že zevní výprava mincí v obou polovicích má býti »co možná souhlasnou«. Kontingenty drobných (stříbrných, niklových, bronzových) mincí rozděleny mezi obě polovice v poměru 70:30; zároveň určeno, že v témže poměru mají rozvrženy býti mezi obě polovice také náklady, jež vzniknou výměnou mincí rakouské měny a razbou. Při příležitosti té podařilo se uherské vládě odstraniti společnou instituci generálního úřadu zkoumacího (General-Probiramt) ve Vídni. Mince ražené v kterékoliv z obou říšských polovicí přezkoumávány byly ve Vídni generálním úřadem zkoumacím. Uherská vláda rozhodla se, že zřídí si vlastní takový úřad. Následkem toho musilo býti ujednáno, že každá z obou vlád podrobovati bude svoji razbu kontrole příslušného úřadu druhé polovice. Obě vlády zavázaly se, že další kroky k úpravě valuty směřující podniknou ve vzájemné shodě a že dohodnou se o předlohách zákonů, jichž k tomu bude zapotřebí. Určitěji znělo ujednání o výměně státovek. Obě vlády zavázaly se, že ve vhodném okamžiku předloží parlamentům předlohy za tím účelem, aby státovky vzaty byly z oběhu. Ježto takovéto opatření mohlo provedeno býti jen se značnými náklady, bylo třeba dohodnouti se mezi oběma polovicemi, jak tyto náklady budou uhrazeny. V příčině té bylo ustanoveno, že státovky, jež vydány byly na základě salinek do oběhu nerozšířených, odstraní rakouská vláda vlastním nákladem z oběhu; jen pokud šlo o státovky, jež byly prohlášeny za společný přechodný státní dluh až do výše 312 mil. zlatých, zavázala se uherská polovice přispěti k nákladům 30 procenty (t. j. dle klíče 70:30).

V poslanecké sněmovně k tomuto ujednání připojen byl dodatek, že nejdříve mají z oběhu odstraněny býti státovky, znějící na jeden zlatý, t. j. papírové zlatky.

Výslovně bylo do mincovní smlouvy pojato ustanovení, že obě vlády dohodnou se ve vhodné chvíli o tom, aby oběh papírových peněz byl uspořádán a aby zavedeny byly platy hotovými. K tomuto ujednání poznamenala rakouská vláda — a je to významno, hledíc k dnešním poměrům této otázky se týkajícím — v motivech doslovně tolik: »Vlády v obou státních obvodech dohodnou se o zásadách, dle kterých uspořádán bude v obou obvodech oběh papírových peněz a pokládají za poslední cíl a za zakončení úpravy valutní, aby stala se dohoda o zásadách a termínu pro platy hotovými. Tím jest smluvně zabezpečeno, že postup vlád v obou státních obvodech za účelem úpravy valuty bude zrovna tak rozhodným, jako opatrným a způsobilým, aby vedl krok za krokem ku konečnému cíli. Jmenovitě bude poslední

krok, zavedení platů hotovými, oběma vládami teprve tehdy stanoven a legislativám navržen, až budou přesvědčeny, že naše mincovní a měnné poměry jsou dostatečně konsolidovány«.

Mincovní a měnná smlouva měla platiti do konce r. 1910. Každé z obou polovicí vyhrazeno však právo, aby rok před vypršením smlouvu vypověděla. V případě výpovědi musí ještě po dvě leta mince dle smlouvy ražené připuštěny býti v oběhu obou polovicí a po tutéž dobu zachována býti korunová měna; po této době bude každá polovice povinna vyměniti své drobné mince v druhé polovici kolující. Nebude-li mincovní smlouva v čas vypovězena, platiti má pro dalších deset let.

* * *

Ostatní osnovy zákonů ve vládní předloze obsažené byly významu podřízenějšího.

Třetí z osnov zákonů výše uvedených byla nutnou proto, že zavedením korunové měny zastavena byla v Rakousku i Uhersku další razba zlatých mincí, znějících na 8 zl. (20 franků) a na 4 zl. (10 franků). Stát v mnohých případech vzal na se závazek, že plniti bude určité platy v těchto rakouských neb uherských zlatých mincích. Také byly případy, že soukromé osoby vzaly na se podobné závazky (na př. některé zápůjčky u velkých peněžních ústavů zněly na tyto zlaté mince). Bylo proto třeba opatření, aby takovéto závazky mohly plněny býti přes to, že neměly býti již raženy mince k tomu určené; též bylo třeba upraviti právní podmínky k tomu.

V třetí osnově zákona bylo proto předepsáno, že platební závazky, znějící na dřívější zlaté mince, mohou plněny býti nejen v těchto mincích, nýbrž i ve zlatých mincích korunové měny. Zároveň určen klíč k přepočítání takových závazků tím způsobem, že 42 rakouských neb uherských zlatých ve zlatých mincích kladeno na roveň 100 korunám měny korunové Tento způsob vyrovnávání závazků ve zlatě rozšířen byl též na placení cel.

Ve čtvrté osnově zákona doplněny stanovy rakousko-uherské banky (článek 87.).

Dle článku 87. svých stanov byla rakousko-uherská banka povinna, aby zákonné mince stříbrné aneb stříbrné pruty vyměňovala u svých hlavních ústavů ve Vídni a v Pešti bankovkami. Když v r. 1879 zastavena byla volná razba stříbra, byla banka sproštěna povinnosti, aby přijímala stříbrné pruty, dávajíc za ně v náhradu bankovky. Měla-li zavedena býti nová měna, musilo započato býti s razbou nových mincí i bylo třeba starati se o to, aby zaujaly nové mince v oběhu úkoly mincí dřívějších. Ježto bylo žádoucí, aby do velkého obchodu, stýkajícího se s cedulovou bankou, nové mince co nejrychleji vnikly, nedoporučovalo se vyčkávati všeobecné změny stanov banky, nýbrž spíše bylo radno, aby

měnou stanov poskytnuta byla bance ihned možnost k sprostředkující působnosti. Proto musilo, jak osnovou bylo navrhováno, rakousko-uherské bance přiznáno býti stanovami právo, aby vyměňovati mohla svými bankovkami mince měny korunové i pruty zlata. Pokud šlo by o pruty zlata, přiznáno bance právo, aby odečtla si náklady, jež by v případě razby zlata toho v mince jí vzešly.

Pátá osnova zákona zabývala se finanční stránkou valutové akce.

Vláda nechtěla akci valutovou nijak ukvapiti, nýbrž využitkovati jen příznivých situací, jež by se naskytly; nechtěla proto přikročiti ihned k tomu, aby odstraněny byly na rychlo z oběhu papírové peníze, pokud se týče státovky, za něž by v náhradu dány byly do oběhu nové mince. Opatření takové bylo by bývalo nebezpečné, ježto hledíc k pochybnostem o aktivitě platební bilance rakousko-uherské bylo nejisto, dovedl-li by oběh domácí udržeti trvale zlatou minci; obavy, že by mince ty odplynuly do ciziny, byly tím odůvodněnější, čím déle trvala v Rakousko-Uhersku éra papírového hospodářství.

Proto bylo odstranění státovek z oběhu pošinuto prozatím na pozdější dobu, až by legislativou opatření takové uznáno bylo nezávadným. Ale bylo třeba již napřed ozbrojiti se pro tento moment potřebnými peněžními prostředky, aby v příhodném okamžiku byly pohotově mince, jimiž by odstraněné státovky mohly býti nahrazeny.

Suma státovek, v oběhu kolujících — vyjímajíc státovky, jež nahrazovaly salinky do oběhu nevniknuvší — obmezena byla nahoru maximem 312 miliony zlatých. Ježto dle mincovní a měnné smlouvy, s uherskou polovicí uzavřené, měly náklady odstraněním státovek vznikající rozděleny býti dle klíče 70 : 30 mezi obě polovice, náleželo rakouské polovici uhraditi 218,400.000 zlatých. Suma tato, přepočtěná na novou zlatou měnu dle přijaté relace, činila 183,456.000 zlatých ve zlatě.

Proto žádala vláda pátou osnovou parlament za zmocnění, aby mohla uzavříti zápůjčku 183,456.000 zl. ve zlatě. Ze zápůjčky té měly ihned raženy býti zlaté mince korunové měny. Mince tyto měly býti uschovány in natura buď v ústřední státní pokladně neb ve sklepích rakousko-uherské banky. Správě finanční zakázáno, aby o své újmě uložených mincí upotřebila; jen legislace měla býti oprávněna disponovati těmito prostředky. Kontrolní komisi státního dluhu uloženo za povinnost, aby bděla nad neztenčeným zachováním těchto mincovních zásob a podávala říšské radě zprávy.

V přísných těchto kontrolních opatřeních ozývala se stará, dřívějšími zkušenostmi odůvodněná obava, že by akce valutní mohla býti v některém stadiu svého vývoje zmařena. Staré obavy, že by vláda mohla prostředků pro úpravu valuty povolených užiti v mimořádném případě k účelu zcela jinému — obavy, které se

zřetelem na celou historii rakouské valuty nebyly tak zhola zbytečnými — diktovaly opatrnost.

Aby konečně uveden v pořádek oběh státovek, které zastupovaly salinky a o jichž odstranění měla rakouská polovice na svůj vrub se postarati, uloženo finančnímu ministrovi, aby v pravý čas zvláštní osnovou zákona navrhl parlamentu příslušná opatření.

Šestá osnova zákona, která mezi vládní předlohy byla pojata, netýkala se vlastně akce valutové, nýbrž byla finančním opatřením k akci té proto připojeným, aby zmírněno bylo finanční břímě téže. Šlo totiž o konversi některých státních dluhů na nižší míru úrokovou.

Těmito dluhy byly: dluhopisy pětiprocentní renty vydané dle zákona ze dne 11. dubna 1881, ř. z. č. 33, sumou 238,877.100 zl; dále pětiprocentní železniční dluhopisy vorarlberské dráhy, vydané dle zákona ze dne 8. dubna 1884, ř. z. č. 51, při sestátnění této dráhy sumou 5,988.000 zl; konečně čtyři a tři čtvrtěprocentní železniční dluhopisy dráhy korunního prince Rudolfa, vydané při téže příležitosti dle téhož zákona sumou 55,450.000 zl.

Dle osnovy vláda měla býti zmocněna, aby dluhy tyto konvertovala zapůjčkou nejvýše čtyřprocentní. Snížení ročního úrokového břemena z této konverse vyplývající ceněno na $1\frac{1}{2}$ milionů zlatých.

* * *

Vládní předlohy valutní podány byly v rakouské poslanecké sněmovně slavnostním způsobem. Jen při předlohách vynikající důležitosti jest v Rakousku zvykem, že ministr, klada předlohu na předsednický stůl, doprovází ji doporučujícím výkladem. Tak stalo se tenkráte. Finanční ministr, Dr. Steinbach, uznal za vhod poukázati na význam zahájené akce. Výklady ministrovy nepřekypovaly nijak nadšením; byly ť klidné a vážné. Hned napřed upozornil, že úprava valuty vyžadovati bude obětí, jež jen stát se spořádanými financemi bude s to na se vzíti. Jako konečný cíl valutové reformy označil, aby z rakouského zákonodárství měnného vyloučeny byly momenty aleatorické. Tento moment vnikl do nejširších vrstev v té míře, že stoupání neb klesání ceny peněz pokládá se za zjev zcela přirozený, že budují se na tom kombinace, že dokonce odůvodňují se zákonná opatření, aby stoupání neb klesání ceny peněžní bylo přivoděno, ač pojem peněz, jakožto měřítka hodnot, předpokládá stálost. Správně ukazoval ministr, jak trpí rakouské hospodářské poměry kolísajícími cenami stříbra, z nichž vyplývá důsledný požadavek, aby rakouská měna odpoutána byla od kolísání cen kovu tohoto. Před ukvapeným postupem varoval ministr; každý krok, kterým má býti postoupeno ku předu, může učiněn býti jen z půdy napřed upev-

něné. Ale jakmile učiní se jednou první krok, nesmí další postup býti zaražen neb dokonce nastoupena cesta zpáteční; nejhorším, co by se státi mohlo, byl by obrat na cestě jednou nastoupené. Nesmí proto pro jednotlivá stadia valutní akce předpisovány býti přesné lhůty, dokud nebyly opatřeny příslušné zlaté prostředky, ježto by zájmy státu vydány byly v plen spekulaci. Také nesmí — jakož se bylo již jednou stalo — změna valuty bráti se takovým způsobem ku předu, aby ztenčeny byly prostředky oběžné; hospodářské důsledky toho, kdyby oběh zápasiti musil s nedostatkem prostředků, byly by nebezpečné.

Celou tendenci slov ministrových, dne 14. května 1892 pronesených, bylo lze vystihnouti asi takto: Státní správa musí v akci valutové, jednou nastoupené, důsledně postupovati, nesmí však si vázati při tom napřed ruce určitými lhůtami.

Také poslanecká sněmovna uznávala valutní předlohy za zvláště důležité. Pokládalať za nutné, aby dříve, než předlohy ty přikázány byly výboru, poskytnuta byla poslancům příležitost projeviti svá mínění o chystané akci. Ve dnech 21. až 25. května 1892 (prot. o schůzích 132—135, sesse XI.) provedeno první čtení vládních předloh, jehož hojně využitkováno ku kritice.

Výbor valutový, jemuž předlohy byly přikázány, neučinil na nich — nehledíc k některým méně podstatným ustanovením — valné změny. Zpráva, kterou zpravodaj výborový (poslanec Szczepanowski) podal o předlohách těch sněmovně (příl. 491, sesse XI.) byla zajímavým a důkladným spisem o otázce valutové, jehož cena nepominula tím, že tehdejší vládní předlohy, byvše uzákoněny, pozbyly významu aktuálního. Svůj závěrečný úsudek o tom, co od úpravy valuty lze očekávati, shrnul zpravodaj, jakožto nadšený přívrženec této akce, v tato nesmírně růžová slova: »stabilitu a klid pro národní hospodářství, vážnost a moc pro stát.«

Ovšem byly ve výboru vysloveny mnohé pochybnosti o valutovém projektu. Zajímavé bylo stanovisko, jež zaujali čeští členové výboru, vedení poslancem Drem. Kaizlem. V čele vládních předloh, jako nejprvnější článek první osnovy zákona, nacházelo se ustanovení, že »na místo dosavadní rakouské měny nastupuje měna zlatá, jejíž početní jednotkou jest koruna.« Čeští členové výboru pokládali toto ustanovení za nesprávné i nebezpečné, zbytečné i nedostatečné. Za nesprávné proto, že mluveno tu o zavedení měny zlaté, ač dle dalšího obsahu zákona zachována dřívější měna, t. j. možnost platiti dle dřívější rakouské měny. Za nebezpečné proto, že ve veškerém obecenstvu vzbuzena má býti domněnka, jakoby zavedena byla skutečně zlatá měna, domněnka, jež mohla by býti škodlivou v případě, že klesne cena rakouských peněz pod paritu zlata. Za zbytečné proto, že vlastního účelu zákona bylo by lze dosáhnouti bez prohlášení zlata za kov měnný. Za nedostatečné proto, že ponechána obecenstvu alternativa plniti závazky starými neb novými mincemi. Z této příčiny podali čeští

členové výboru minoritní návrh, dle jehož obsahu mělo ze zákona vypuštěno býti označení nové měny jako zlaté.

Ze změn, jež na vládní předloze byly ve výboru provedeny, dlužno se zmíniti o jedné. Výbor projevil přání — jemuž i ve zvláštní resoluci dán byl výraz — aby i stříbrné mince zachovány byly v oběhu jako kurantní. V předlohách vládních nebylo na to pomýšleno, ježto dle nich stříbrné mince měly raženy býti jen jako drobné, t. j. s obsahem stříbra, jehož cena byla daleko pod nominální cenou mincí těch. Aby dána byla možnost zavésti i mince stříbrné jako kurantní, bylo ve výboru ražení stříbrných mincí se stříbrným obsahem pod nominální cenu obmezeno jen na mince jedné koruny. Mělo se na mysli, že dojde k ražení nových stříbrných mincí o dvou korunách s takovým obsahem stříbra, který by odpovídal ceně dvou korun. Ve skutečnosti k tomu však nedošlo.

* * *

V poslanecké sněmovně jednáno bylo o valutových předlohách ve dnech 11. června do 20. července 1892 (prot. o schůzích 152—160, sesse XI.).

Rozumí se samo sebou, že o akci tak dalekosáhlé, jakou byla úprava valuty, nemohla v sněmovně panovati jednohlasnost. Ozvaly se četné hlasy, této akci nepřející.

Zjevnými odpůrci úpravy valutové byly někteří zástupci venkovští z alpských zemí. Jich stanovisko nebylo ovšem originární, nýbrž diktováno bylo takřka hesly vnikajícími do Rakouska z agrárního tábora z Německa. V těžké krisi zemědělské, trvající již půl druhého desítiletí, pátráno na všech stranách po příčinách klesajících cen obilních. Mezi příčinami těmi přičítána velká vina měně zlaté. Stoupající cenou zlata zvýšena platební způsobilost peněz v zemích zlaté měny; výsledek toho jeví se v klesající ceně zboží. Mezi hlavní články víry německých agráníků pojat proto článek, žádající měnu stříbrnou, aneb aspoň — ježto při demonetisaci stříbra tato měna nebyla ani dobře možnou — měnu dvojitou. V tomto smyslu potírána byla v domnělém zájmu agrárním valutová akce, ježto měla vésti k měně zlaté.

Jiní odpůrci akce valutové rekrutovali se z řad odpůrců kapitálu. Na počátku let devadesátých živějším ještě než dnes byl v Rakousku spor mezi liberálním a konservativním proudem v oboru hospodářském. A jak to již bývá ve sporech, ve kterých se příliš generalisuje, přestřelováno rádo na obou stranách. Z takových přestřelků vyvinuly se jisté pojmy, kolem kterých sjednocovaly se jisté názory, tužby celých téměř stran, třeba podstata pojmu samého nebyla ani správně oceňována. Takovým pojmem byl — a jest i ještě dnes — kapitál. Nemyslilo se ovšem na kapitál v tom smyslu, jak definuje ho věda národohospodářská, nýbrž na něco zcela jiného. Kapitály, toť byly zásoby peněžní, na-

romaděné bez poctivé práce, rozmnožované na úkor poctivých pracujících rukou, zabezpečující majitelům bez přičinění všechny rozkoše životní. Zlatý kov v oběhu poskytovati bude prý tomuto kapitálu zvýšenou možnost neoprávněných zisků, zvýšenou příležitost k spekulacím. I z vědeckých výroků kuly se proti takovémuto kapitálu zbraně. »Nemůžeme zhostiti se pocitu opovržení, když počestní, na zlato přísahající mužové, nepozorujíce, kterak hluboká jich důkladnost ukrutným způsobem klamána jest tendencí tak zjevnou, mohou národu raditi, aby odevzdal své stříbro jen proto, by třída kapitalistů na koupi a prodeji s usměvačnou tváří nikoliv stříbro ni zlato, nýbrž peníze vydělávala.« Tento výrok Steinův citován jako ostrý argument proti reformě valuty, směřující k méně zlaté, ve které spatřováno opatření jedině ve prospěch »kapitálu« v tomto smyslu pojímaného.

Jak málo tento, více méně heslovitý odpor dovedl pochopiti a oceňovati význam reformy, o kterou šlo, nad jiné jasně stopovati lze na způsobu, jak pohlíženo na význam papírových peněz. Papírové peníze byly prohlašovány téměř za ideál peněz, odstranění jich z oběhu za těžkou pohromu. Vynikající poslanec, zaujímající ve veřejném životě úřad vynikající důležitosti, mohl bez ostychu pronésti v poslanecké sněmovně takovýto chvalozpěv na papírové peníze: »Papírová zlatka zrozena byla v největší hospodářské a politické nouzi Rakouska. Papírová zlatka osvědčila se vždy jako věrný přítel. Hned, když se zrodila, uspořila státu úroky. Papírová zlatka jest nejlepším vlastencem, jehož lze si myšliti. Pan finanční ministr může na př. cestovati do Ameriky i může tam zůstati, chce-li. Ale papírová zlatka, kdykoliv překročí rakouské hranice, musí se navrátiti, nevydrží v cizině, touhou po domovu musí nazpět do Rakouska, nepřicházejíc s prázdnými rukami, nýbrž přinášejíc práci pilným rukám ve vlasti. Umře-li, umírá pro vlast« atd.

Ale také z vážných příčin hospodářských bylo v poslanecké sněmovně předlohám valutovým oponováno. Na jedné straně zavrhována reforma jako škodlivá, na druhé straně nezdála se navrhovaná opatření dostatečnými a včasnými. Obojí tyto hlasy ozývaly se z téhož tábora. Mluvčím prvnějšího směru byl Suess, směru posledněj šího poslanec Neuwirth.

Poslanec Suess, jakožto vynikající autorita v oboru geologie, zaujímal po celou dobu reformy valutové zvláštní stanovisko, odpovídající vědeckému jeho přesvědčení. Byl duší tělem příznivcem bimetallismu. Náhledy jeho o budoucnosti drahých kovů pokládány za směrodatné. Budoucnost tu představoval si v hlavních rysech takto: O budoucnost stříbra netřeba míti starostí. Stříbra ukryto v zemi dostatečné množství. Výrobní náklady s dolováním stříbra spojené budou klesati následkem rozvoje techniky výrobní. Naproti tomu ale chmurnou jest budoucnost zlata. Ve větším množství vyskytuje se tento kov v naplaveninách. Jakmile

tyto budou vyčerpány, nastane nedostatek zlata. Cena jeho bude neustále stoupati i nehodí se proto tento kov k tomu, aby samojediný byl základem měny ve větším počtu států.

Z tohoto základního názoru vyplývaly další důsledky. »Jest sice možno, že v příštích letech rozmnoží se výroba zlata, že nákup zlata bude snazší než dnes, ale běda státu, který, nemaje k tomu přirozených podmínek, dal by se zvýšenou touto výrobou snad svésti k tomu, aby zahájil trvalé platy hotovými. Třeba v nejbližších letech očekávati lze stoupající výrobu zlata, jest jisto, že přijde potom doba, ve které zlato dohraje úplně svoji úlohu.« Tento nedostatek zlata musí míti v zemích se zlatou měnou v zápětí nedostatek peněžních prostředků (kontrakci) v oběhu. Jest-li nepříznivé následky a nebezpečí objevují se pro celý svět již v této době upotřebením zlata, jakožto jediného prostředku měnného, budou nepříznivé následky ty jen zvýšeny, připojí-li se Rakousko-Uhersko k státům s měnou zlatou. Pro chudší obyvatelstvo jest měna zlatá zvláště nebezpečnou; dávát mu do rukou jen drobnou minci.

Za neutěšených poměrů cen stříbra nemohl ani odpůrce zlaté měny navrhovati měnu stříbrnou; ba ani měnu dvojitou nebylo lze doporučiti, hledíc k zkušenostem, jež bylo lze stopovati v zemích latinské mincovní unie. Proto ani poslanec Suess nemohl dospěti k důslednému návrhu, aby zlato vyloučeno bylo ze služeb měnných. Navrhl také razbu zlatých mincí na základě pohyblivé relace, t. j. relace, kterou by stanovovati měla finanční správa od případu k případu dle toho, jak poměr ceny obou kovů se vyvíjí. O nevhodnosti tohoto návrhu na pohyblivou relaci netřeba šířeji se zmiňovati.

Není nezajímavo stopovati, vyplnila-li se předpověď, věštící nedostatek zlata čili nic. Čísla znázorňující cenu roční výroby zlata od r. 1891 jsou tato:

1891	644,802.080 K
1892	724,584.800 »
1893	777,274.720 »
1894	894,150.960 »
1895	980,956.160 »
1896	998,159.760 »
1897	1.165,095.360 »
1898	1.415,831.680 »
1899	1.515,963.520 »
1900	1.261,622.480 »
1901	asi 1.310,000.000 »

V letech 1891—1895 vyrobeno průměrně ročně zlata za . . . . . 804,353.744 K

V letech 1896—1900 vyrobeno průměrně ročně zlata za . . . . . 1.271,334.560 K

Uváží li se k těmto číslům ještě, že množství zlata v mincích nashromážděného činila r. 1893 asi 19.400 mil. korun, v poslední době pak asi 25.000 mil. korun, nezdá se, že by pessimistická proroctví o budoucnosti zlata se mohla splniti; naopak spíše je možno, že ihned, jakmile po skončených válečných událostech na jihu Afriky dolování na zlato dostane se do kolejí normálních, výroba zlata stoupne nad výši, jež dosažena byla v předcházejícím desítiletí.

Akce valutová zahájena byla k nátlaku z Uher; odtud ozývaly se hrozby, že uherská vláda zahájí samostatně a o své újmě razbu stříbra, nebude-li přikročeno k úpravě valuty. Relace, jež ve vládních předlohách byla stanovena, byla prý vypočítána uměle na prospěch uherské polovice. Na tuto strunu uhodil poslanec Neuwirth, kterému nezdálo se býti správným, že při valutové akci hned na počátku určena byla relace mezi dosavadním papírem a zlatem. Na příkladech valutových reform z jiných států (Spojených států severoamerických, Italie, Rumunska) dovozoval, že rakouská měna byla by poznenáhlu dospěla k paritě zlata, že však stanovením relace, při které cena rakouského zlatého kladena byla na roveň 84 kr. ve zlatě, přerušen byl tento příznivý vývoj. Koupěmi devis, jež prováděl uherský finanční ministr, pešťské banky a celá řada tamních spekulantů, působeno bylo prý na zlo takovým způsobem, aby do nové měny zaveden byl »lehký« zlatý.

Ve vládních předlohách zůstalo prý mnoho otázek nezodpovědených. Není tam ničeho řečeno o době, kdy mají fundovány býti salinky, kdy zavedeno má býti závazné účtování v korunové měně, kdy platy hotovými atd. Zkrátka předlohy jsou pravou Pandořinou skříní budoucích svárů s Uherskou polovicí.

Správný postup v akci valutové měl prý býti jiný, a to takový: Nejdříve měla razba stříbra zastavena býti zákonným aktem. Potom měly by vzaty býti z oběhu, po případě fundovány státovky. Za prostředky k tomu mohly by sloužiti výnos stříbrných dolů státních, zápůjčka ve zlatě a obmezený vydaj říšských poukladničních poukázek. Po tom zas následovati měla opatření za účelem úspor platidel a měnidel v oběhu vybudováním instituce poštovní spořitelny, rozvojem žírového a checkového obchodu. Teprve po těchto přípravách mělo by přikročeno býti ku změně měny a k stanovení relace.

Nutno obmeziti se jen na tyto ukázky některých zvláště vynikajících momentů z obsáhlé debaty, jež v poslanecké sněmovně byla konána. Předlohy valutové přijaty byly při jmenovitém hlasování 190 proti 91 hlasům. Uveřejněny byly potom jako zákony ze dne 2. srpna 1892, ř. z. č. 126—131.

Druhý krok k úpravě valuty.

Skoro se zdálo, že budou míti pravdu ti, kdo valutové akci prorokovali nepříznivý výsledek. Na základě zmocnění, vysloveného zákonem ze dne 2. srpna 1892, ř. z. č. 130, vydala rakouská finanční správa v r. 1893 a 1895 zlatou rentu nominální výši 150,000.000 zl.; obdržela za to hotově 143,773.958 zl. 87½ kr. ve zlatě. Ježto zápůjčka mohla uzavřena býti do výše 183,457.000 zl. ve zlatě, zůstalo neupotřebeno zmocnění k zbytku zápůjčky 39,682.041 zl. 12½ kr. ve zlatě.

Do peněžních operací, připravujících valutovou reformu, vrhalo těžké stíny ažio, jež v r. 1893 se bylo objevilo. Zákony z r. 1892 stabilisováno bylo ažio zlata (1 zl. r. č. = 84 kr. ve zlatě) spíše příliš vysoko než nízko; mohlo se míti za to, že platební způsobilost peněz rakouského čísla byla spíše podceňována než přeceňována. Vždyť bylo to odpůrci valutové reformy přímo vytýkáno; byloť dokonce tvrzeno a předpovídáno, že by rakouská papírová zlatka bývala vystoupila k paritě zlata, kdyby nebylo příliš spěcháno, aby hned v prvních počátcích valutové reformy stanovena byla relace, která se zřetelem na tento předpovídaný vývoj prohlašována byla za nepříznivou pro obyvatelstvo. Hodně černě bylo líčeno, jaká újma stala se rakouskému poplatníkovi, že na místě papírové zlatky, jež mohla prý vyšinouti se k ceně 100 krejcarů ve zlatě, dány mu do rukou dvě stříbrné koruny, které jakožto součást zlaté měny representovaly nejvyšší možnou cenu 84 kr. ve zlatě.

Jak naděje přívrženců valuty, očekávajících od zákonného stabilisování relace stálost peněžních poměrů, tak předpovědi odpůrců reformy byly vyvráceny faktem, že mincovní jednotka korunové měny měla najednou na světovém trhu cenu nižší, než bylo stanoveno. Rozdíl v ceně té činil v listopadu 1893 dokonce 5½ procenta. Smutné to věru vyhlídky pro postup valutové reformy!

Příčinou tohoto nepříznivého úkazu byla bursovní spekulace v devisách. Již při anketě, kterou připravována byla akce valutová, podal jeden z expertů, zasvěcený do všech záhybů obchodů na vídeňské burse, o této burse úsudek co nejnepříznivější. »Od té doby, co padlo heslo o relaci aktuální, t. j. o relaci dle nějakého příštího dne bursovního, pokládá se to mezinárodní spekulací, podporovanou jinými úkazy, za volnou prémii, aby zlato vyměňováno bylo za rakouské bankovky, a po drahnou již dobu není bursa pro kursy devis teploměrem, který by byl měřítkem pro hospodářskou teplotu, nýbrž jest pecí, kde teplota ta se vyvinuje a kde skoro každého dne kus národního jmění proměňuje se v dým«. Události z let po 1892 ukázaly, že tento úsudek byl správným.

Vyvíjely-li se kursy devis a valut v roce 1892 způsobem pro přívoz zlata příznivým, měla na tom podíl spekulace. V době, kdy kursy v roce 1891 byly poklesly, zaopatřily se peněžní ústavy hojně devisami a valutami, aby tyto pak výhodně realisovaly, jakmile stanovena bude valutovými zákony vyšší relace, jež byla všeobecně očekávána. Hojně nahromaděné zásoby devis v druhé polovici r. 1892 tlačily na kursy devis, tak že se vyplácelo dodávati zlato dle tarifu rakousko-uherské bance. Takovýmto způsobem cena těchto devis plynula do sklepů banky, která podržela si zlato, vydávajíc za ně v oběh bankovky. Jest proto pravdě podobno, že nebyla tak pohotově část devis, která jindy sloužila k tomu, aby uhrazeny byly závazky zdejší do ciziny.

Podobným způsobem účinkovala opatření, kterými shromažďováno bylo zlato, k úpravě valuty potřebné. Bankovní skupina, které svěřil stát prodej dluhopisů za účelem valutové zápůjčky, dodala státu zlato dříve (1893), než byla zápůjčku k subskripci vyložila (1894). Proto musila skupina tato svých pohledávek na zlato znějících, které jindy na trhu byly pohotově, použiti tentokráte k dodávce zlata vládám. Vlády podržely toto zlato ve svých pokladnách, nevydávajíce je do oběhu. Nad to uherská vláda sama ještě zakupovala zlato.

K tomu účinkovala ještě jiná okolnost. Vláda provedla v r. 1893 konversi dluhopisů, ku které zmocněna byla zákonem ze dne 2. srpna 1892. Na vídeňské burse použito bylo toho spekulačně, aby kurs rakouských effektů hnán byl do výše. Účinky toho jsou ještě dnes v paměti každého, kdo pozoroval tehdy vývoj rakouských peněžních poměrů. Cizina nepohlížela na vývoj rakouských poměrů a na výnosnost rakouských cenných papírů tak růžově, jako vídeňská bursa; stoupajících kursů vídeňských použila proto k tomu, aby rakouské a uherské effekty zasílala hromadně do vlasti. Bylo tudíž v Rakousko Uhersku třeba k platům do ciziny prostředků, kterých tu nebylo. Proto tedy stoupající ažio zlata.

Mimo toto ažio, jež objevilo se hned při prvních krocích k úpravě valuty směřujících, působila nepříznivě jiná ještě okolnost: zhoršená obchodní bilance říše Rakousko-Uherské.

Od obchodních smluv, jež vstoupily dne 1. února 1892 v život, očekáváno bylo mnoho. Sám ministr financí za nejhlavnější pohnutky, jež dodávaly mu odvahy, aby zahájil reformu valutovou, označil svého času tyto okolnosti: spořádané státní finance a obchodní smlouvy. Finance státní ovšem nesklamaly dík bývalému železnému kruhu pravice, který povolil státu prostředky nejen pro okamžité potřeby, nýbrž hodně nad výši těchto potřeb (viz hlavně zvýšenou daň z lihu). Ale naproti tomu sklamána byla veřejnost výsledky obchodních smluv. Bylo již v jiné kapitole (obchodní smlouvy z roku 1892) číselně vylíčeno, jaký vliv jevily

nové smlouvy na přívoz a vývoz říše Rakousko-Uherské. Stačí zde připomenouti, aby účinek tento mohl býti oceněn, jen tato čísla:

v době	prům. roční přívoz	vývoz	přebytek
1888—1891	586·7,	763·3,	176·6 mil. zl.
1892—1896	684·3,	767·9,	83·6 » »
1897—1901	810·8,	883·7,	72·9 » »

Právě v době, kdy nastoupeny byly první kroky k úpravě valuty, bylo zhoršení obchodní bilance rakousko-uherské zvláště citelné, jak vidno, seřadí-li se vedle sebe tato čísla:

Aktivní saldo rakousko-uherského zahraničního obchodu bylo:

v roce	1891 . .	173·0,	se zušlechťovacím řízením	186·2	mil.	zl.
»	» 1892 . .	100·1,	» » »	118·6	»	»
»	» 1893 . .	134·8,	» » »	163·4	»	»
»	» 1894 . .	95·5,	» » »	117·0	»	»
»	» 1895 . .	19·3,	» » »	40·6	»	»
»	» 1896 . .	68·2,	» » »	89·2	»	»
»	» 1897 . .	10·9,	» » »	26·7	»	»
»	» 1898 . .	—12·2,*)	» » »	2·4	»	»
»	» 1899 . .	126·4,	» » »	147·0	»	»
»	» 1900 . .	122·8,	» » »	156·3	»	»
»	» 1901 . .	116·4,	» » »	143·4	»	»

Nejen náhlé klesání aktivního salda bilančního, jež pozorovati lze od r. 1892 do r. 1898, bylo pro valutovou reformu nepříznivé, nýbrž též kolísání tohoto salda, ježto každý plán do budoucnosti vypočítaný může býti zvrácen výsledkem zahraničního obchodu.

* * *

Za takových poměrů nebylo divno, ozvaly-li se v Rakousku hlasy s povelem: zastavit, k noze zbraň! A v Rakousku bylo mnoho dobré vůle uposlechnouti tohoto povelu a vyčkati pro další akci na poli valutním příznivějších poměrů. Ale v Uhrách nejevila se žádná chuť k vyčkávací této politice. Naopak, odtud zazněl povel: ku předu! A tak se šlo také v říši poslušně ku předu.

Zahájeno bylo tedy druhé stadium valutní reformy. Šlo tedy — jak odpovídalo původnímu plánu — v tomto stadiu o to, aby vybaveny byly z oběhu státovky.

Dle obsahu mincovní a měnné smlouvy ze dne 2. srpna 1892, ř. z. č. 127. (článek XVII. uherských zákonů z r. 1892) uloženo bylo obojím vládám, aby ve vhodném okamžiku vystoupily s před-

*) V roce 1898 byl zahraniční obchod sumou touto passivní.

lohami za účelem výměny státovek v oběhu se nacházejících. Oběma vládám byly potřebné k tomu prostředky 312,000.000 zl. rak. čís. (v Předlitavsku 218,400.000 zl., v Zalitavsku 93,600.000 zl.) již povoleny, aby z těchto zakoupeno bylo zlato k výměně potřebné.

Vlády dohodly se dle toho o další akci, k jejímuž pokračování měly legislativami připraveny býti podmínky.

Dne 26. února 1894 předloženy byly rakouskému parlamentu za tím účelem předlohy, obsahující tři osnovy zákonů (příl. 819, sesse XI.), a sice:

1. osnovu zákona, zmocňujícího ministerstvo království a zemí na říšské radě zastoupených, aby s ministerstvem uherským uzavřelo úmluvu o výměně státovek v celkové sumě 200 milionů zlatých rak. čísla;

2. osnovu zákona, kterým ze zásoby zlatých mincí, uložených dle zákona ze dne 2. srpna 1892, ř. z. č. 130, přikazuje se část finančnímu ministrovi;

3. osnovu zákona, zmocňujícího finančního ministra, aby přechodný dluh v partiálních hypotekárních poukázkách (salinkách) snížil až na sumu 70 mil. zl. rak. čísla.

Dle první osnovy zákona měly z oběhu vybaveny býti státovky nikoliv úplně (312 mil. zl.), nýbrž jen do výše 200 mil. zl. (Ostatní část státovek sumou 112 mil. zl. vybavena byla z oběhu teprve později na základě cís. nařízení ze dne 21. září 1899, ř. z. číslo 176.) Z této sumy 200 mil. zl. připadalo na Předlitaví 140 mil. zl. (70%), na Zalitaví 60 mil. zl. (30%). Prostředky k tomu opatřeny byly zápůjčkou dříve již zmíněnou.

Při této příležitosti měly dle úmyslu obou vlád dány být do oběhu mince o jedné koruně. Nejprve vybaveny byly staré čtvrtzlatníky sumou 15 mil. zl. z oběhu a vydány byly na jich místě mince jednokorunové (za 30 mil. K.). Dále ale měla ze sumy 200 mil. zl. státovek jistá část nahražena býti v oběhu rovněž mincemi jednokorunovými, a to do výše 40 mil. zl.

Jestli vzaty měly býti z oběhu státovky značnou sumou 200 mil. zl., bylo třeba postarati se o to, aby do oběhu dány byly na místo vybavených státovek jiné peněžní prostředky, neměl-li nastati nedostatek platidel. Proto měla na místě státovek z oběhu vzatých dána býti náhrada dle tohoto plánu:

1. Místo státovek do sumy 40 mil. zl. vydány měly býti do oběhu mince o jedné koruně v téže sumě.

2. Suma ostatních 160 mil. státovek měla nahrazena býti v oběhu nepřímým způsobem. Ze zápůjčky, již stát na základě zmocnění z r. 1892 byl uzavřel, opatřeno bylo zlato, z něhož raženy byly zlaté dvacetikoruny. Zdálo by se bývalo snad nejpři-

*

rozenější, kdyby stát za státovky z oběhu vybavené dal do oběhu tyto zlaté mince v stejné sumě. To by bylo bývalo tehdy nejen nebezpečné, nýbrž přímo nerozumné. Neboť hledíc k tehdejšímu ažiu zlata, byly by mince zlaté v zemi nemohly se udržeti. Proto stanoven byl tento postup: stát uložil za 160 mil. zl. zlaté mince u rakousko-uherské banky, která mu za tyto mince vydala do téže výše své bankovky a mince stříbrné; tyto bankovky a stříbrné mince, jež obdržel stát od rakousko uherské banky, dány měly býti potom do oběhu na místě státovek z oběhu vzatých. Z jmenované sumy 160 mil. zl. vypadalo na Předlitaví 112 mil. zl. (224 mil. K.), na Zalitaví 48 mil. zl. (96 mil. K.).

Zlaté dvacetikoruny, jež takto měly rakousko-uherské bance býti odevzdány, byla tato povinna složiti ku své kovové úhradě; toto zlato mělo sloužiti k úhradě jen těch bankovek, jež za to státu byly odevzdány, nikoliv však k úhradě jiných bankovek. Státu mělo příslušeti právo, žádati za vrácení zlatých dvacetikorun do banky složených kdykoliv, ovšem proti tomu, že sám by vrátil bance bankovky neb stříbro od ní přijaté.

V první osnově dále obsažena byla ustanovení o postupu, v jakém státovky mají býti vzaty z oběhu — nejprve měly totiž vzaty býti z oběhu papírové zlatky — jak naložiti dlužno se státovkami z oběhu vzatými a jak náklady operace té mají býti mezi obě polovice rozděleny (dle známého klíče 70 : 30). Dozor nad prováděním této operace svěřen měl býti kontrolní komisi státního dluhu.

Druhá osnova zákona ve vládních předlohách se nacházejícího byla jen prostým důsledkem valutových zákonů z r. 1892. Dle obsahu těchto zákonů směla vláda jen se svolením legislace upotřebiti prostředků, jež pro účely valutové zápůjčkou byly opatřeny. Mělo-li prostředků těch upotřebeno býti k vybavení státovek z oběhu, bylo proto zapotřebí zvláštního legislačního aktu. To bylo také účelem druhé osnovy.

Třetí osnova zákona ve vládních předlohách navrhovaného týkala se dílčích hypotekárních poukázek, čili t. zv. salinek. Tyto poukázky nebyly valně oblíbeny i klesalo proto jich množství v oběhu. V roce 1893 stoupl však jich oběh téměř do výše zákonem přípustné (100 mil. zl.). Příčinou tohoto zvýšeného oběhu bylo, že rakousko-uherská banka si je opatřila. Vysvětlení toho bylo snadné. Banka mohla zásobu státovek vpočísti si do kovové úhrady. Státovky byly však bezúročné, neposkytujíce výnosu. Bylo to tedy výhodné, opatřila-li si banka místo státovek zúročitelné státní poukázky, které státovky zastupovaly, obzvláště když úrok z nich zvýšen byl na $3^1/_2\%$. Takovéto jednání nesrovnávalo se s povinnostmi banky i bylo proto zakázáno finančním ministrem, jakmile týž o tom zvěděl.

S akcí valutovou souvisely salinky proto, že na místě té části těchto poukázek, která do oběhu nevnikla, směla finanční

správa vydávati státovky; tato možnost byla pro státní pokladnu výhodnou, ježto uspořen úrok ze salinek, jež nahraženy byly v oběhu státovkami.

Měly-li státovky odstraněny býti z oběhu, bylo třeba též opatření o salinkách. Proto mělo finančnímu ministru dáno býti zmocnění, aby odstranil z oběhu salinky, pokud se týče státovky je zastupující v sumě 30 mil. zl. Zbyla by tedy po této operaci ještě v oběhu suma 70 mil. salinek. Prostředky k tomu opatřeny měly býti tím, že zmocněn finanční ministr k vydání renty do výše potřebné sumy.

Připomenouti dlužno již zde, že trvale odloučeny byly salinky od poměrů valutních provisorním vyrovnáním z r. 1899 — cís. nař. ze dne 21. září 1899, ř. z. č. 176 — a že k tomuto provisornímu opatření měla teprve čtvrtým vyrovnáním mezi Rakouskem a Uherskem dána býti zákonodárná sankce.

* * *

Jednání o vládních předlohách, jichž obsah byl tuto naznačen, nebylo hladké ani ve výboru ani v poslanecké sněmovně.

Bylyť se změnily poměry politické. Kdežto první předlohy valutní hájil člen ministerstva Taaffova, ministr financí Steinbach, řídila nynější akci valutovou nová vláda, v jejíž čelo postaven byl Windisch-Graetz; předlohy tyto pak hájil nový ministr financí, Plener. Nová vláda opírala se o novou majoritu, t. zv. »trojnohou«, skládající se z části Němců, Poláků a klubu konservativců. Majorita tato co do pevnosti a semknutosti svých řad nemohla se měřiti s bývalou pravicí; mnohdy našli se v její řadách dissidenti, jako tomu bylo právě při této příležitosti, kdy část trojnohé majority s Dipaulim v čele postavila se přímo proti vládním předlohám.

Majorita výboru schválila vládní předlohy (příl. 886, sesse XI.). Charakteristické pro poměry v této majoritě bylo, že zpravodaj výborový (poslanec Szczepanowski) musil ve své zprávě, o usneseních výborových sněmovně podané, potlačiti obsáhlou stať, ve které posuzován postup akce valutní. Zpravodaj hájil v této stati své zprávy akci valutovou zrovna tak vřele, jako ji byl hájil v r. 1892, když svěřeno mu bylo zpravodajství o prvních valutových předlohách. Ale tato vřelost nenašla tentokráte ohlasu u majority. Ažio, jež se bylo zahnízdilo, sklamání nad očekávanými výsledky obchodních smluv sklamaly naděje majority. Vládní předlohy byly sice majoritou vládě votovány, ale bez nadšení a jen z povinnosti. Nebyly proto do zprávy výborové připuštěny vývody zpravodajovy, kterými by dán byl na jevo plný souhlas s celou akcí valutovou.

Minorita výboru vystoupila s požadavkem, aby jednání o vládních předlohách bylo odročeno, až předloženy budou nové

stanovy rakousko-uherské banky. V čelo této minority postavili se poslanci čeští (zpravodaj minoritní poslanec dr. Kramář).

Formálně shodovali se sice všichni členové minority v tom, že by jednání o vládních předlohách mělo býti odročeno, ale ve věcných příčinách, kterými odklad ten byl odůvodňován, rozcházeli se členové ti namnoze.

Část členů vzpírala se předlohám, jsouc zásadně proti úpravě valuty, proti zlaté měně. Byli to členové, kteří hned při prvních vládních předlohách byli se postavili do opposice. A tak znova rozvinul se boj o zásadu: reforma valuty čili nic?

Jiní členové brojili nikoliv proti zásadě samé, nýbrž proti postupu v akci valutní. Spor točil se tu o dva body, na kterých zbudován vládní plán postupu. Prvním bodem byl úmysl vlády dáti do oběhu za 40 mil. zl. mince o jedné koruně, druhým pak, vlastně nejspornějším bodem byla část vládního programu, dle kterého odevzdána měla býti rakousko-uherské bance suma 160 mil. zl. ve zlatě.

V prvním bodu spatřováno bylo porušení hlavní zásady, na které reforma valuty měla býti vybudována. Dle valutních zákonů z r. 1892 spočíval plán reformní v tom, že státovky v oběhu se nacházející měly nahrazeny býti plnými mincemi, tedy zlatem ra ženým dle stanovené relace. Šloť přece o to, aby peněžní oběh v rakousko-uherském mocnářství vyplněn byl mincemi plné ceny místo papíru a aby oběh mincí kurantních nebyl zúžen. To slibovala též vláda v motivech ku svým předlohám, uznávajíc za nutné, aby suma obíhajících státovek uhrazena byla kovem. Dle nové vládní předlohy měla však část státovek (40 mil. zl.) v oběhu nahrazena býti mincemi drobnými, tedy zase jen mincemi fiduciárními, povahy úvěrové. Není to lhostejno pro obyvatelstvo, ježto zmenšen tak oběh kurantních prostředků peněžních: to znamenati by mohlo zdražení peněz čili klesání cen zboží, mzdy pracovní.

Argumentace tato předpokládala takto, že papírové peníze (státovky) v oběhu se nacházející byly penězi měnnými, majícími tutéž povahu, jako mince kurantní; jen v tomto smyslu bylo lze tvrditi, že dle propositce vládní budou měnné peníze v oběhu nahrazeny mincemi drobnými. To mohlo právem tvrzeno býti potud, pokud dle vládních opatření z oběhu vzaté mince čtvrtzlatníkové — ražené jako kurantní — nahrazeny byly sumou 15 mil. zl. mincemi drobnými (korunami). Ale pochybno bylo, bylo-li lze totéž tvrditi o náhradě státovek korunami. Byly sice státovky následkem zastavené volné razby stříbra odpoutány od stříbrného svého základu, ale proto nezměnila se ještě jich vlastní podstata, záležející v tom, že byly přes to vše penězi jen úvěrovými, fiduciárními zrovna tak, jako stříbrné, neplně ražené koruny.

Naproti těmto námitkám dovozoval zpravodaj, že nebude obyvatelstvo poškozeno, budou-li na místě části státovek dány v oběh

stříbrné koruny, hledíc k tomu, že povinnost soukromníků přijímati tyto mince na místě placení jest zákonně obmezenou a že musí přijímány býti od státních pokladen beze všeho obmezení. Ostatně oběh drobných peněz v Rakousku jest poměrně menší než jinde. Bylo vypočteno, že připadá drobných minci:

v Anglii (480 mil. shillingů) na osobu . . . . . 12 shillingů,
v Německu (494 mil. marek) » » . . . . . 10 marek,
ve Francii a v zemích latinské mincovní unie na osobu 6 franků,
v Rakousku pak na osobu sotva . . . . . 5 korun.

Hlavní a nejprudší námitky obracely se proti tomu, že dle vládního programu měla k součinnosti při této akci povolána býti rakousko-uherská banka.

Především vytýkáno bance, že ovládána jest ve své působnosti snahou po zisku co největším beze zření k oprávněným zájmům státu. Na doklad uváděno, jak rakousko-uherská banka pod titulem eskomptu neoprávněně skoupila salinky — o tom stala se před chvílí zmínka — a jak jen pod nátlakem finančního ministra upustila od této praxe. Banka bránila se ovšem proti této výtce. Státu prý nebyla tím způsobena žádná škoda. Kdyby banka, nezakoupivši žádných salinek, vykázala cedulovou reservu přes 100 mil. zl., byla by prý úroková míra v takové míře poklesla, že by publikum kupovalo tytéž salinky, tak že by stát byl býval nucen platiti obyvatelstvu tytéž úroky, které platil bance, nehledíc k tomu, že by byl býval dán podnět ke zbytečným spekulacím.

Dále vytýkáno rakousko-uherské bance, že naddržuje ve své působnosti uherské polovici na úkor této polovice. Celá valutová akce zahájena byla na podnět z Uher. Z uherské polovice vychází nátlak, aby v akci té bylo pokračováno. Banka rakousko-uherská, v jejíž čele stojí guvernér uherské národnosti, nemůže činiti nároku, aby jí svěřeny byly tak značné prostředky. Jak naddržuje banka uherským zájmům, dokazují čísla o eskomptu této banky v obou polovicích. Eskompt ten byl:

	v Rakousku	v Uhersku
průměrem roku 1891	116·8 mil. zl.	73·4 mil. zl.
» » 1892	103·1 » »	68·8 » »
» » 1893	98·1 » »	70·3 » »
v lednu 1894	64·5 » »	64·7 » »
v únoru 1894	51·9 » »	60·7 » »

Nejvíce však popudily nejen minoritu ve výboru, nýbrž celou sněmovnu, vládu i veřejné mínění proposice, které rakousko-uherská banka chystala pro nastávající obnovu bankovního privileje. Usnesením valné hromady této banky ze dne 5. února 1894 zmocněna byla generální rada, aby zahájila s vládami jednání o obnově privileje. Nediskretním způsobem uveřejněny byly požadavky, jež banka při této příležitosti hodlala státu klásti. V těchto

požadavcích banka, přiznávajíc oběma polovicím říše podíl na čistém zisku, převyšujícím 6% akciového kapitálu, kladla za podmínku, aby stát splatil bance celý dluh původních 80 mil. zlatých. Nedosti však na tom; banka chtěla ponechati sobě beze všeho ostychu celý t. zv. relační zisk, jenž činil slušnou sumu $13^1/_2$ mil. zlatých.

Tento relační zisk — o němž rozhodnuto bylo definitivně teprve při provisorní obnově privileje v r. 1899 — vznikl takto: Banka ve svých bilancích účtovala sobě cenu zlata, jež nacházelo se v její kovové úhradě pro vydané bankovky, v poměru k ceně stříbra dle relace $1 : 15^1/_2$. Když ve valutových zákonech z r. 1892 přijata byla jako základ pro novou zlatou měnu zákonná relace 1 : 18·23. přepočetla banka cenu svého zlata dle této nové relace. Tím zvýšila se cena zlata toho o $13^1/_2$ mil. zl.; o to byl tedy zvýšen zisk bankovní. Banka převedla tento zisk prostě na účet svého reservního fondu, odvolávajíc se na ustanovení stanov (čl. 101), dle kterého nerealisované kursovní zisky z effektů, v majetku banky se nacházejících, mají zúčtovány býti k dobru reservního fondu.

Tento smělý výklad, dle něhož úhrada kovová prohlášena byla za »effekty«, překvapil všeobecně. Bylo žádáno, aby relační tento zisk považován byl za zisk vůbec, který měl rozdělen býti aspoň dle pravidel o bankovním zisku platných, t. j. aby státu přiznán byl příslušný podíl k odpisu dluhu 80milionového; ba ozvaly se i hlasy, dovozující, že relační tento zisk patřil by celý státu a měl by upotřeben býti k odpisu z uvedeného dluhu 80milionového.

Jak nepříznivý byl dojem, který vzbudilo toto počínání rakousko-uherské banky, vyčísti lze z mírných sice co do formy, ostrých však co do věci slov, jimiž zpravodaj výborový zakončil svoji zprávu, podanou sněmovně o vládních předlohách: »Když zpráva tato byla již zakončena, dostaly se do veřejné známosti nové proposice banky o finančních podmínkách pro obnovu privileje, které vzbudily ve veřejnosti velmi nepříznivý dojem a podnítily ve výboru návrh, aby zpravodajství o těchto třech zákonech odročeno bylo až na další. Finanční ministr prohlásil ve výboru tyto podmínky za nepřijatelné; výbor pak vyslovuje pevnou naději, že vláda trvati bude na tomto odmítavém stanovisku, jakož i přesvědčení, že podmínky ty nemohou býti přijaty. Hledíc ku prohlášením finančního ministra zamítnut byl odročovací návrh 22 proti 11 hlasům.«

Všechny námitky, pronesené ve výboru proti vládním předlohám, projednávány byly obsáhlým způsobem v poslanecké sněmovně ve dnech od 8. do 11. května 1894 (prot. o schůzích 287—290, sesse XI.). Odročovací návrh zamítnut byl 166 proti 106 hlasům a předlohy přijaty.

Uveřejněny byly potom jako zákony ze dne 9. července 1894, ř. z. č. 154—156.

Řízení přikazovací při dani z lihu.

Beze všeho hluku, bez živějšího zájmu širší veřejnosti provedena v roku 1894 jistá zákonná změna, která nezůstala ve svých pozdějších důsledcích bez vlivu na vzájemné finanční poměry obou říšských polovicí. Změna ta záležela v tom, že do obchodních styků mezi oběma polovicemi, jakož i mezi Bosnou a Hercegovinou zavedeno bylo t. zv. přikazovací řízení. Začátek s tímto řízením učiněn při obchodu lihem.

Dle obsahu základních zákonů z r. 1867, o vyrovnání jednajících, mají záležitosti týkající se nepřímých daní s výrobou průmyslovou souvisejících upravovány býti dle stejných zásad v obou polovicích. Mezi zásady, které v zákonodárství týkajícím se nepřímých daní v obou polovicích byly přijaty, patřila také ta, že nepřímá daň z předmětu, podrobeného takové dani při výrobě, náleží té říšské polovici, ve které předmět ten byl vyroben. Dle toho spotřební daně z piva, petroleje, cukru, lihu náležely té polovici, v jejíž obvodu tyto předměty byly vyrobeny, bez ohledu na to, byly-li v obvodu téže polovice také skutečně spotřebovány.

Nelze upříti, že tento poměr neshoduje se s podstatou a účelem spotřebních daní. Daň spotřební platiti má ten, kdo konsumuje předmět dani podrobený. Na tom nic nemění, že stát vybírá daň tuto v jiném momentu než v době spotřeby, na příklad v momentu výroby, přenechávaje vyrabiteli, aby zapravenou daň vhodným způsobem přesunul na konsumenta. Má tedy stát, vybíraje v některém momentu výrobním daň spotřební, nárok jen na daň z těch předmětů, které v jeho obvodu také skutečně se konsumují. Důsledností této zásady jsou berní restituce, záležející v tom, že stát spotřební daň při výrobě vybranou vrací vyrabiteli za předměty, jež týž z obvodu státního vyváží.

V obchodních stycích mezi oběma polovicemi nebyly berní restituce zavedeny. Totéž platilo i o obchodních stycích každé z obou polovicí s Bosnou a Hercegovinou, jež patří v společný celní obvod mocnářství Rakousko-Uherského. Nechť tedy předměty dani spotřební podrobené konsumovány byly kdekoliv uvnitř hranic společného celního obvodu, spotřební daň při výrobě vybraná patřila té části státu, kde předmět byl vyroben. Daň z cukru neb piva, jež vybrána byla před Litavou od cukrovarů, pivovarů, plynula do státní pokladny předlitavské beze zření k cukru neb pivu, jež vyvezeny byly odtud do Uherska neb do Bosny a Hercegoviny, aby tam byly spotřebovány. Podobně ponechávala sobě polovice uherská spotřební daň zapravenou tam i z toho množství petroleje, které vyvezeno bylo do Předlitaví a zde konsumováno.

Na nesrovnalost tu bylo již dávno z uherské polovice poukazováno. Nebyly-li však činěny návrhy, aby stala se v té příčině náprava; lze sobě vysvětliti to tím, že nebylo ani na této ani

na druhé straně Litavy valného finančního zájmu na změně těchto poměrů. Připláceli ovšem uherští občané, spotřebujíce náš cukr, naše pivo k nim dovážené, do státní pokladny rakouské na spotřební daň, jež v této polovici již při výrobě byla vybrána. Ale naopak připláceli rakouští poplatníci uherské státní pokladně, konsumujíce uherský petrolej, uherský lih k nám dovážený. Proto při předcházejících reformách spotřebních daní tento poměr, ač bylo si ho povšimnuto, nebyl pojat do reformy, ježto předpokládalo se, že vzájemným přívozem a vývozem mezi oběma polovicemi vyrovnávají se újmy, jež snad za takového stavu každé z obou polovicí se způsobují. Výslovně bylo toho se dotčeno při reformě daně cukerní; mělo se za to, že spotřební daň z našeho cukru v Uhrách spotřebovaného nahrazuje se uherským petrolejem u nás navzájem spotřebovaným.

Když tyto poměry přívozní a vývozní počínaly se v náš prospěch pošinovati hlavně následkem vzrůstajícího petrolejového průmyslu v Haliči, začalo se z uherské strany naléhati na takovou úpravu, při které by každé polovici zabezpečen byl výnos spotřebních daní takový, jaký odpovídal domácí spotřebě. Počátek učiněn byl při lihu. Že právě tento předmět byl zvolen jako nejprvnější, vysvětliti lze tím, že při poslední reformě daně lihové (zákonem ze dne 20. června 1888) stalo se jakési opatření berní, platné pro vzájemné obchodní styky. Bylo (§ 74.) předepsáno, že dovozu lihu z jedné polovice do druhé, z něhož ve výrobní říšské polovici nebyla daň zapravena, sluší daň v druhé polovici zúčtovati, aby první nebyla zkrácena.

Byl-li takovýmto vzájemným zúčtováním zabezpečen výrobní říšské polovici nezkrácený výnos daně z lihu do obchodu mezi oběma polovicemi přicházejícího, sama sebou se nabízela takřka myšlénka, že takovéhoto vzájemného zúčtování bylo by lze použiti, aby každé z obou polovicí zabezpečen byl plný výnos daně z lihu, který odpovídal by skutečné spotřebě lihu v každé z nich. Myšlénka tato doporučovala se tím spíše, že dle zkušeností při dřívějším zúčtování získaných nebylo třeba se obávati finančně nepříznivých následků pro některou polovici.

Vzor, jak by bylo lze uskutečniti tuto myšlénku, nalezen v německém zákonodárství, jímž upraveny obdobné poměry jižních států německých k celistvému obvodu celnímu.

Za tím účelem podala vláda, dohodnuvši se s vládou uherskou, dne 18. dubna 1894 rakouskému parlamentu příslušnou předlohu (příl. 882, sesse XI.). V předloze stanovena byla zásada, že z lihu, který z některé polovice přejde do druhé polovice neb do Bosny a Hercegoviny, má daň, v prvější polovici vybraná, nahrazena býti území posledněji jmenovanému. Aby tato zásada mohla býti provedena, stanoveny byly podrobnější předpisy o zúčtování vzájemných zásilek lihových, o kontrole zásilek těch finančními úřady, o po-

vinnostech dopravních ústavů, o pokutách na přestoupení předpisů těch ukládaných a pod.

Poněvadž pro Bosnu a Hercegovinu ustanovena byla roční suma 600.000 jakožto náhrada za přívoz předmětů z Rakouska a Uherska podrobených spotřební dani, předepsáno bylo v této předloze, že podíl spotřební daně, který dle takového zúčtování připadne na Bosnu a Hercegovinu, odečten má býti od paušální sumy 600.000 zl.

Vládní předloha nesetkala se v rakouském parlamentu s nijakými překážkami. Výbor přijal předlohu vládní beze změny (příl. 922, sesse XI.), maje za to, že při lihu nový tento způsob, nazvaný přikazovacím řízením, nebude míti ve směru finančním nijakých znatelných následků. Ovšem ohradil se výbor proti tomu, aby tato úprava považována byla za prejudic pro jiné spotřební daně, jmenovitě pro daň z cukru, piva a petroleje.

V plenu sněmovny přijata byla předloha o přikazovacím řízení při lihu dne 25 května 1894 (prot. o 298 schůzi, sesse XI.) bez jakékoliv debaty. Přikazovací řízení při lihu stalo se skutkem zákonem ze dne 18. června 1894, ř. z. č. 121.

Ohražení výboru mělo cenu jen platonickou. Byloť přece jasno, že po tomto prvním kroku následovati budou se strany uherské kroky další, aby přikazovací řízení rozšířeno bylo i na ostatní spotřební daně

Berní restituce z vyvezeného piva.

Dle zásady, že spotřební daň z piva, vybíraná napřed hned při výrobě v pivovaře, má stihnouti toliko pivo v obvodu říše skutečně konsumované, poskytuje se z piva za hranice říše vyvezeného náhrada daně napřed zapravené. Dle příslušných předpisů poskytovány berní náhrady za pivo, vykazující ve stavu odkysličeném aspoň $2^1/_2$ sacharometrových stupňů, které vyváželo se za hranice celního obvodu v množství aspoň jednoho hektolitru, dvojím způsobem a to buď:

a) bez ohledu na obsah tresti mladinek, z nichž pivo pocházelo, z každého hektolitru 1 zl. 50 kr., aneb

b) se zřetelem na nejnižší obsah tresti, s kterou vyvážející sládek před vývozem v posledních šesti měsících vyráběl mladinky, z každého hektolitru a každého sacharometrového stupně 16·7 krejcarů.

Tato výměra berních restitucí nebyla dostatečnou zvláště pro sládky, kteří, hledíce k potřebám domácího odbytu, nuceni jsou vyráběti pivo různých stupňů. Tito sládci směli i při vývozu silnějších piv činiti nárok na restituci daně zapravené jen z nejslabšího piva, jež byli vyrobili Mimo to nebyl brán zřetel na výtratu, kterou trpí mladinky průběhem výrobního procesu.

Sládci domáhali se již ode dávna změny těchto předpisů o berních restitucích z vyvezeného piva, kladouce požadavek, aby daň skutečně zapravená byla při vývozu celou zapravenou sumou nahrazena. Požadavek tento byl nejen spravedlivý, nýbrž i hospodářskými momenty odůvodněný; záleželo přece na tom, aby usnadněn byl vývoz takovému průmyslovému odvětví, jež patří k odvětvím nejvyvinutějším. Vláda, chtějíc těmto žádostem přijíti vstříc, předložila již v X. sessi — dohodnuvši se s uherskou vládou — za tím účelem zvláštní osnovu zákona říšské radě. Tato předloha narazila však zde na tuhý odpor. Měly dle předlohy té zavedeny býti do pivovarů nové měřicí přístroje. Poslanecká sněmovna přijala na konec vládní předlohy (příl. 501, sesse X.) ale v tak změněné formě, že musila zahájena býti nová vyjednávání s uherskou vládou.

Teprve dne 9. května 1894 byla vláda s to, aby předložila říšské radě novou předlohu o restituci daně z piva při vývozu (příl. 909, sesse XI.). V této předloze upuštěno zúplna od nových měřicích aparátů. Sládkům vyvážejícím pivo povoleny restituce berní z piva, jež odkysličené vykazuje aspoň $2^1/_2$ sacharometrových stupňů. Výše restituce záviseti měla na volbě vyvážejícího sládka, majíc činiti buď:

1. bez ohledu na tresť mladinek z každého hektolitru piva 1 zl. 50 kr., nebo

2. hledíc k nejnižšímu obsahu tresti mladinek v posledních šesti měsících před vývozem vyrobených z každého hektolitru piva a každého sacharometrového stupně této tresti 16·7 kr., nebo

3. dle plně zdaněného a úředně zjištěného obsahu původní tresti z každého hektolitru piva a každého sacharometrového stupně této tresti 16·7 kr., nebo

4. dle průměrně na hektolitr vypadajícího obsahu tresti mladinek v posledních šesti měsících před vývozem vyrobených z každého hektolitru piva a každého sacharometrového stupně průměrného obsahu tresti 16·7 kr.

K tomu připojeno bylo ještě ustanovení, že za výtratu způsobenou kvasením, uložením a pod. má poskytnuta býti ještě nad to zvláštní náhrada, činící 4 procenta povolené restituce.

Předloha tato uvítána byla příznivě. Ve výboru, který o předloze té jednal (příl. 939. sesse XI.), projeveno bylo přání, aby náhrada za výtratu zvýšena byla na 5 procent. Ale od přání toho bylo upuštěno, ježto každá změna, jež na vládní předloze byla by provedena, měla by bývala v zápětí potřebu, aby jednáno bylo s uherskou vládou znovu.

V poslanecké sněmovně projednána byla 2. června 1894 (prot. o schůzi 305, sesse XI.). Jediný řečník, který přihlásil se při předloze té k slovu (český poslanec Čestmír Lang), pronesl

oprávněné výtky, že se zvýšenými berními restitucemi z vyvezeného piva přichází se tak pozdě, když jiné státy, hlavně Německo, dovedly intensivnější podporou vývozních zájmů svého pivovarského průmyslu dávno již získati pro své výrobky cizí tržiště, z nichž rakouskému a hlavně českému pivovarnictví těžko podaří se je vypuditi. Zpravodaj výborový odpovídal na to variací na thema: lépe pozdě než vůbec nikdy. Předloha — jak samo sebou se rozumí — přijata byla beze změny; stala se potom skutkem jako zákon ze dne 2 října 1894, ř. z. č. 396.

Dodatky ku předpisům o dani z petroleje.

Vybírání daně z petroleje způsobovalo vládě mnohé rozpaky. Zákon ze dne 26. května 1882. ř. z. č. 55, kterým zavedena byla nová daň z petroleje, byl jen po krátkou dobu v platnosti a již pozorovaly finanční orgány, že tento zákon se obchází tím, že těžce zápalný (o sobě k osvětlování nezpůsobilý), daně prostý petrolej směsován byl s lehce zápalným petrolejem (benzinem) za tím účelem, aby touto smíseninou opatřen byl petrolej k osvětlování způsobilý.

Tento úkaz byl nebezpečný pro státní pokladnu a ještě nebezpečnější pro široké vrstvy publika. Státní pokladna ošizena byla tím o část spotřební daně. Publiku dostávalo se zase petroleje horší kvality, k tomu ještě nebezpečného, snadno výbušného. Solidní průmysl petrolejový musil pak snášeti konkurenci se zbožím, z něhož nebylo třeba platiti spotřební daň, tedy se zbožím o tuto daň levnějším.

Směsování těžce zápalných petrolejů s lehce zápalnými (benzinem) tak rychle se vzmáhalo, v obchodu počala tato smísenina dobrý petrolej tak rychle zatlačovati, že bylo třeba nějakého opatření k zamezení toho. Vláda rakouská ve shodě s vládou uherskou pokládala za nejvhodnější, aby zakázáno bylo takovéto směsování petrolejů těžce a lehce zápalných, pokud provádí se to mimo petrolejové rafinerie.

K účelu tomu podána byla říšské radě již dne 11. března 1893 vládní předloha (příl. 659, sesse XI.), dle které směsování petroleje, převyšujícího při 12° R 880° hutnosti, s petrolejem lehce zápalným za účelem výroby petroleje k osvětlování způsobilého mělo býti zakázáno.

Předloha tato byla teprve počátkem r. 1896 ve výboru projednána (příl. 1405, sesse XI.). K druhému čtení dostala se v poslanecké sněmovně dne 24. března 1896. Přijata byla bez námitek a uveřejněna potom jako zákon ze dne 19. června 1896, ř. z. č. 104.

* * *

V téže době ukázala se potřeba, aby předpisy o dani z lihu jinak ještě byly změněny. Potřebu tu vyvolaly nově zaváděné petrolejové a benzinové motory.

Těmto motorům věštěna velká budoucnost v odvětvích malého průmyslu. Velký průmysl měl své parní neb vodní motory. Malý průmysl jen ve větších městech mohl v plynových motorech opatřiti si přiměřenou hybnou sílu. Pro průmysl, který následkem svého skrovnějšího objemu neb stanoviště nemohl na takovéto hybné síly počítati, spatřována nejvhodnější výpomoc v petrolejových a benzinových motorech.

Mnohem rychleji než v Rakousku šířily se takovéto motory v živnostech a v malém průmyslu jinde, jmenovitě v sousedním Německu. Znalci tvrdili, že vadí v Rakousku vysoká daň spotřební na petrolej stanovená. Proto domáhaly se obchodní a živnostenské komory toho, aby petrolej upotřebený za hybnou sílu osvobozen byl od spotřební daně. Přání ta našla ohlasu v poslanecké sněmovně, ve které vláda resolucemi byla vyzývána, ab podala příslušnou předlohu.

Vláda vyhověla tomu, podavši ve srozumění s uherskou vládou předlohu parlamentu dne 16. června 1896 (příl. 1421, sesse XI.). Osvobození od spotřební daně mělo se týkati jen benzinu určeného pro motory, pak benzinu, jehož zapotřebí jest k čištění petrolejových šachet. Na přání, aby též petrolej (a nikoliv toliko benzin) pro motory upotřebený osvobozen byl od spotřební daně, nebyl vzat ohled v této vládní předloze. Obávalať se vláda, že by takovéto osvobození petroleje od daně zavdalo podnět k zneužití zákona, t. j. že by pod záminkou potřeby petroleje pro motory vymáháno bylo sproštění od daně i pro petrolej určený k jiným účelům. Při benzinu nebylo takové obavy, ježto týž hodí se pro svoji výbušnost k osvětlování méně než petrolej, tak že lze spíše kontrolovati, nebude-li poskytnuté výhody zneužito.

Vládní předloha přijata byla bez námitek jak ve výboru (příl. 1445, sesse XI.), tak v poslanecké sněmorně dne 27. března 1896 a stala se skutkem jako **zákon ze dne 19. června 1896**, ř. z. č. 105.

Zvýšené vývozní prémie cukerní.

Reformou cukerní daně, jež provedena byla zákonem ze dne 20. června 1888, ř. z. č. 97, přešlo se v Rakousko-Uhersku od tajných vývozních prémií k systému prémií zjevných. Prémie byly v zákoně samém výslovně vyměřeny a sice:

a) z cukru (100 kg) pod 93 až aspoň 88% polarisace 1 zl. 50 kr.
b) » » » » » 99·5 » » 93% » 1 » 60 »
c) » » » » s polarisací aspoň od 99·5% 2 » 30 »

Maximální suma vyvozních prémií, jež měly vývozcům býti ročně poskytnuty, stanovena kontingentem pěti milionů zlatých.

Na vývozní prémie cukerní pohlíženo bylo již tehdy jako na nutné zlo. Jakožto opatření hospodářské politiky lze pokládati vývozní prémie za ospravedlněné potud, pokud jde o podporu slibného průmyslu, kterou má býti témuž usnadněn začátek. Ale umělá podpora průmyslu již vyspělého a dokonale vyvinutého nebyla ospravedlněnou, hledíc k tomu, že díti se to mohlo jen na účet domácích konsumentů. Nicméně nebylo by bývalo radno, aby vývozní prémie cukerní byly v Rakousko-Uhersku odstraněny, dokud nebylo totéž opatření provedeno v zemích konkurenčních; kdyby říše naše samojediná byla bývala prémie zrušila, znamenalo by to bývalo ztrátu úspěchů za těžkých obětí získaných.

Zákonem o dani cukerní z r. 1888, zavádějícím maximální hranici vývozních prémií, byly vlastně prémie oproti dřívější době sníženy. Mělo to býti jakousi, třeba jen hodně předběžnou přípravou k úplnému odstranění vývozních prémií vůbec, jehož doufalo se dosáhnouti mezinárodní úmluvou. Příprava tato nebyla tehdy nikterak beznadějnou. V Německu sledován zákonodárstvím o dani cukerní z r. 1888 a 1891 týž cíl; pomýšlelo se v zákoně samém již napřed na případ možného snížení, ba dokonce i plného zrušení prémií. V roce 1895 zdála se Rakousko-Uhersku býti doba příhodnou tomu, aby dán byl podnět k mezinárodnímu jednání za účelem odstranění prémií.

Než naděje tyto trvaly jen krátce. V Německu změnily se mezitím názory o významu cukerních prémií. Především zastaveno bylo tam snížení prémií, jež mělo nastati, dnem 1. srpnem 1895 počínajíc. V roce 1896 pak odhodlalo se Německo k ráznému kroku. Prémie cukerní byly zákonným způsobem téměř zdvojnásobněny; ze 1·25, pokud se týče 2 a 1·65 marek (za 100 kg.) zvýšeny byly prémie na 2·50, pokud se týče 3·55 a 3 marky. Současně kontigentována byla celá výroba cukerní na 17 milionů metr. centů a daň spotřební zvýšena z 18 na 20 marek.

Toto opatření Německa mělo býti ranou namířenou proti ostatním státům cukr vyvážejícím; cukernímu průmyslu těchto států mělo býti znemožněno, aby mohl konkurovati s průmyslem německým na cizích tržištích.

Proti tomu musilo ovšem Rakousko-Uhersko hájiti vývozní způsobilost domácího cukerního průmyslu, podobně jako se musila rok později k témuž postupu odhodlati Francie. Vývoz cukru z Rakousko-Uherska nemohl býti dán v plen německé soutěži. Že tento vývoz z říše naší rychle a stále stoupal, přes to, že od r. 1888 vývozní prémie byly sníženy, vidno z toho, že bonifikace za vyvezený cukr ze státní pokladny vyplacené činily:

v roce	1888—89 . . .	5,323.115 zl.,
» »	1889—90 . . .	7,828.295 »
» »	1890—91 . . .	8,766.288 »
» »	1891—92 . . .	8,677.628 »
» »	1892—93 . . .	9,141.915 »
» »	1893—94 . . .	9,706.707 »
» »	1894—95 . . .	9,068.112 »

Průměrná roční suma bonifikací za tuto dobu byla 8,358.865 zl.

Poněvadž cukrovarníci sumu 5 mil. zl. musili státní pokladně nahraditi, nepřináležela jim z vyveženého cukru plná prémie zákonem stanovená, nýbrž jen prémie zmenšená o doplatek, který státní pokladně musil býti nahrazován. Proto činila skutečná vývozní prémie, stanovená při surovém cukru na 1 zl. 60 kr. z metr. centu, v jednotlivých letech, a sice:

v roce	1888—89 . . .	1 zl. 53·76 kr.,
» »	1889—90 . . .	1 » 21·74 »
» »	1890—91 . . .	1 » 10·93 »
» »	1891—92 . . .	1 » 12·52 »
» »	1892—93 . . .	1 » 07·78 »
» »	1893—94 . . .	1 » 03·57 »
» »	1894—95 . . .	1 » 21·06 »

Průměrem let 1888—89 až 1894—95 činila vývozní prémie z metr. centu 1 zl. 18·76 kr., průměrem posledních pěti let téhož období však jen 1 zl. 11·17 kr. Nebyla tedy prémiemi dosažena výše zákonem z r. 1888 předpokládaná.

Silné zvýšení cukerních prémií v Německu nutkalo i vlády v Rakousku a Uhersku, aby podobným způsobem zabezpečily domácí cukerní výrobě možnost soutěže na tržištích až do té doby získaných. Opatření, jež měla se v tomto směru státi, musila provedena býti chvatně, ježto zvýšené prémie v Německu měly platiti od 1. srpna 1896.

V poradách, jež konány byly za tím účelem v r. 1896 mezi oběma vládami, rozcházela se mínění o prostředcích, jakými by cukernímu vývozu měla podpora býti poskytnuta. Uherská vláda byla toho náhledu, že by měly vývozní prémie býti přímo zvýšeny. Rakouská vláda hájila zase náhled, že by sazby prémií z r. 1888 měly býti zachovány, že však vývozu cukernímu povoleny by měly býti vyšší prémie nepřímo, t. j. tím způsobem, že by kontingent, stanovící nejvyšší hranici prémií, měl býti zvýšen z 5 na 9 mil. zl. Suma 9 mil. zl. odpovídala totiž přibližně sumě bonifikací, jež v posledních letech za vyvezený cukr byly vypláceny.

Poněvadž zvýšeným kontingentem způsobena by byla státní pokladně újma ročních 4 mil. zl., hledána náhrada za to ve zvýšené sazbě spotřební daně. Při roční domácí spotřebě cukru asi

2·88 mil. metr. centů bylo třeba zvýšiti daň cukerní okrouhle o 2 zl. z metr. centu. Tímto zvýšením spotřební daně přesunouti se mělo přímě zvýšených prémií na domácí konsumenty.

Takové byly pohnutky, jež přiměly vládu, že dne 3. června 1896 podala říšské radě předlohu (příl. 1538, sesse XI.) dle které spotřební daň z cukru měla z 11 zl. zvýšena býti na 15 zl. (z metr. centu) a kontingent vývozních bonifikací z 5 na 9 mil. zl. Předloha ta označena výslovně jako nutné opatření. Jako takové měla míti ráz jen přechodní; zvýšená sazba daně a kontingentu měla platiti jen na jediný rok od 1. srpna 1896 do 31. července 1897.

Poněvadž sněmovna měla se již dne 15. června rozejíti na prázdniny, bylo třeba jednati v parlamentu co nejrychleji.

Výbor projednal také spěšně vládní předlohu (příl. 1544, sesse XI.). Ozvaly se sice ve výboru ojedinělé hlasy, aby říše naše zrušila vývozní prémie cukerní, činíc tak v Evropě začátek. Ale většina přijala vládní předlohy beze změny pod tlakem zvýšených prémií v Německu. Poněvadž během výborových jednání kritisována byla činnost cukerního kartelu a škodlivost rayonování řepy, připojil výbor ku svým návrhům resoluční přání, aby vláda vyšetřila zevrubně poměry a působnost cukerních kartelů a aby učinila ústavním způsobem opatření proti kartelům těm i proti řepnímu rayonování.

V poslanecké sněmovně přijata byla předloha 130 proti 82 hlasům. Debata, jež konána byla zde ve dnech 13. a 15. června 1896, byla velmi prudká. Již při debatě v poslanecké sněmovně o reformě daně cukerní z r. 1888 byl systém cukerních prémií bezohledně a ostře kritisován; ale kritika ta byla veskrze věcnou, neklesajíc nikde pod úroveň takřka akademickou. Tentokráte z prudkých výpadů během debaty vyciťovati již bylo lze politickou elektřinu, jež se v parlamentní síni počala hromaditi. Na křeslech ministerských nezasedalo již ani ministerstvo koaliční, ani přechodné ministerstvo Kielmannseggovo, nýbrž od 2. října 1895 ministerstvo Badeniho. Oposice, potírající prudce toto ministerstvo, obracela se zrovna tak prudce i proti cukerní předloze, již toto ministerstvo zastupovalo.

Uherský sněm přijal předlohu tutéž ve dnech 21. až 30. června 1896.

Předloha uveřejněná jako zákon ze dne 5. července 1896, ř. z. č. 111.

Nový zákon platiti měl jen po dobu jediného roku. Ale platil déle, než bylo původně zamýšleno. Rok na to, když zákon ten v poslanecké sněmovně byl projednán, byla sněmovna ta již jevištěm obstrukce německých stran. Nebylo proto lze postarati se parlamentním způsobem o to, aby zákon, dospívající koncem července 1897, nahražen byl novými předpisy. Byl proto zákon ten prodloužen o rok cís. nařízením ze dne 24. srpna 1897, ř. z.

č. 193, a v následujícím roce pak na neurčitou dobu cís. nařízením ze dne 9. července 1898, ř. z. č. 119.

K novým předpisům došlo potom cís. nařízením ze dne 17. července 1899, ř. z. č. 120, jež spadalo již v rámec provisorního vyrovnání.

Dobytčí sůl.

Otázkou, jak by opatřena byla levnější sůl dobytčí pro zemědělství, zabýval se rakouský parlament během této periody po dvakráte, v r. 1893 a 1896.

Dle předpisu celní a obchodní smlouvy mezi oběma polovicemi uzavřené má solní monopol spravován býti v obou státních obvodech dle smluvených zákonů a správních opatření, jež měniti lze jen vzájemným souhlasem. Zákonem ze dne 7. června 1868, ř. z. č. 70 (uherským článkem XI. zákonů z r. 1868), bylo předepsáno, že výroba a prodej dobytčí soli mají býti úplně zastaveny; to také od 1. července 1868 provedeno.

Rakouská sněmovna, schvalujíc tento zákon, jednala vlastně proti svému přesvědčení. Schvalovala opatření, s nímž nijak nesouhlasila. Proto zajímavý zjev, že sněmovna, ač zastavila další výrobu a prodej dobytčí soli, jedním dechem schválila resoluci, dle které vláda byla vyzvána učiniti opatření, aby přiměřenou změnou ujednání s Uherskem uzavřených umožněn byl další prodej dobytčí soli za levnou cenu.

Podobná přání opětována byla od té doby v četných resolucích. Vláda zahájila v r. 1890 vyjednávání s Uhry za tímto účelem, avšak bezvýsledně. Uhři nechtěli povoliti, aby prodávána byla levnější sůl pro dobytek.

Obrat nastal, když dne 27. listopadu 1891 přijata byla v rakouské poslanecké sněmovně resoluce vyzývající vládu, aby v souhlasu s uherskou vládou podala předlohu zákona, dle kterého by každého roku 500.000 metr. centů čisté, přirozené soli, a nebylo-li by to možno, přiměřené množství denaturované soli podle počtu dobytka jednotlivých zemí a okresů bylo kontingentováno a za příslušných opatrností za sníženou cenu nejvýše 5 zl. za metr. cent do konsumu pro rolnictvo odevzdáno. Uherská vláda prohlásila, že proti zákonu takovéhoto obsahu ničeho nenamítá.

Ve smyslu toho podala vláda na počátku 1893 říšské radě předlohu zákona (příl. 593, sesse XI.), která netýkala se však Dalmatska, ježto tam prodávána byla šedá sůl za sníženou cenu 4 zl. 65 kr. za 1 q. Tato předloha přijata byla ve výboru (příl. 607, sesse XI.) i v sněmovně beze změny a stala se skutkem jako zákon ze dne 30. března 1893, ř. z. č. 65.

Zákon tento měl vstoupiti v platnost rok po vyhlášení, t. j. dne 1. května 1894. Ale již dne 17. října 1893 podán v sněmovně

poslancem Wielowieyskim návrh, aby zákon vstoupil v platnost hned 1. lednem 1894 (příl. 734, sesse XI). Návrh ten byl přijat a proveden zákonem ze dne 14. prosince 1893, ř. z. č. 175.

Těmito zákonnými opatřeními nebylo však rolnictvu valně posloužено. Z celkového kontingentu $^1/_2$ mil. metr. centů připadaly na jediný kus dobytka $4^1/_2$ kg. soli, kdežto skutečná potřeba činila 12 kg. Chtěl-li proto rolník zásobiti se dostatečným množstvím soli pro dobytek, musil mimo dobytčí sůl, jíž nebyl vyměřen postačitelný kontingent, přikupovati i dražší kuchyňskou sůl. Nejčastěji nekupoval rolník vůbec žádné soli, ježto přísnými kontrolními opatřeními byly objednávky stěžovány. Svědectví o tom vydávala čísla, znázorňující odbyt dobytčí soli, který byl

v r. 1894 jen 116.907 q, t. j. o 383.093 q méně než kontingent,
» » 1895 » 38.670 » » » » 461.330 » » » »
» » 1896 » 34.000 » » » » 466.000 » » » »

Proto požadováno bylo všeobecně, aby kontingent dobytčí soli byl zrušen a způsob objednávek zjednodušen. Těmto požadavkům přišla vláda vstříc, předloživši dne 19. října 1896 novou předlohu (příl. 1577, sesse XI.), dle které prodej dobytčí soli neměl býti obmezen kontingentem a prodej usnadněn; aby pak nebylo dobytčí soli zneužíváno k jiným účelům, předepsána denaturace soli (přimísení $^1/_2\%$ červeného kysličníku železitého a $^1/_4\%$ pelyňkového prášku k $99^1/_4\%$ kuchyňské soli).

Vládní předloha po prvním čtení, jež konáno bylo dne 30. října 1896, projednána bez závad ve výboru (příl. 1625, sesse XI.) i v sněmovně a stala se skutkem jako zákon ze dne 23. prosince 1896, ř. z. č. 237.

Při této příležitosti vysloveno bylo mimo jiné též přání, aby dobytčí sůl prodávána byla rolnictvu metr. cent za 3 zl. Trvalo to plných šest let, než tomuto přání bylo vyhověno. Spotřeba dobytčí soli následkem nových předpisů sice stoupala, nikoliv však v té míře, jak bylo, soudíc dle opětovných přání kruhů zemědělských, očekáváno. Činilať tato spotřeba:

v roku 1898 . . . . 156.000 metr. centů,
» 1899 . . . . 182.000 » »
» 1900 . . . . 204.000 » »
» 1901 . . . . 208.000 » »

Proto odhodlala se vláda k tomu, aby cena dobytčí soli snížena byla od 1. února 1903 počínajíc na 6 K za metr. cent. Předloha říšské radě za tím účelem podaná (příl. 1562, sesse XVII.) projednána a schválena byla ve schůzi poslanecké sněmovny dne 18. prosince 1902.

Přístavní poplatky.

V obor záležitostí, dotýkajících se pospolitých zájmů obou polovicí říše, patří i předpisy o vybírání poplatků od lodí v rakouských a uherských přístavech kotvících. Celní a obchodní smlouva obsahuje v té příčině ustanovení, že přístavní poplatky v přístavech obou obvodů říšských vyměřovány mají býti dle stejných pravidel.

Pravidla ta upravena byla v Předlitavsku zákonem ze dne 10. června 1883, ř. z. č. 108, který již nevyhovoval v mnohých ohledech. V rámci opatření směřujících k tomu, aby povznesen byl rakouský obchod námořní (subvence Lloydu, skladištní stavby v Terstu), bylo třeba upraviti modernějším způsobem předpisy o přístavních poplatcích. Ten účel měla vládní předloha podaná říšské radě v r. 1896 (příl. 1556, sesse XI.).

Hledíc k menšímu významu tohoto předmětu pro naše poměry, stačí uvésti, že šlo hlavně o to, aby poplatky přístavní byly zmírněny a aby domácím plavebním podnikům poskytnuty byly některé úlevy. Tak měla povinnost platiti přístavní poplatek nastati nikoliv již tím, že loď do přístavu vplula, nýbrž teprve tehdy, když provedena na lodi do přístavu vpluvší nějaká obchodní operace (na př když započato s vyloďováním zboží). Dále zavedena pro poplatky stupnice, při které rozlišováno mezi domácími a cizími loděmi a četností návštěvy přístavní. Zvláštní úlevy poskytnuty lodím plachetním. Největší význam přikládán však tomu, že pro lodi, které během určité doby (20 dnů při parolodích, 60 dnů při plachetních lodích) zakotvily by v několika přístavech, vyměřen jediný přístavní poplatek a že zavedeno jednotné předplatné pro návštěvu přístavů po celý rok.

Poněvadž při výhodách, jež povoleny byly lodím navštěvujícím několik přístavů, nemohlo rozlišováno býti mezi rakouskými neb uherskými přístavy, v nichž loď by zakotvila, bylo třeba dohodnouti se s Uherskem o tom, kde mají přístavní poplatky býti placeny a jak mají býti mezi oběma polovicemi rozdělovány. Proto bylo třeba doplniti celní a obchodní smlouvu i obsažena byla v té příčině ve vládní předloze osnova zákona, dle které přiznáno každé z obou polovicí říšských zásadně právo, aby vybírala přístavní poplatky ve svém obvodu. Jen poplatky získané z ročního předplatného, pak poplatky z lodí, jež za jediný poplatek mohly by po určitou dobu zakotviti v několika přístavech, měly děleny býti mezi obě polovice stejným dílem. Šloť při tom o sumy celkem málo značné.

Vládní předloha nesetkala se s nižádným odporem ani ve výboru (příl. 1615, sesse XI.), ani v poslanecké sněmovně, která schválila ve schůzi dne 3. prosince 1896 (prot. o 541. schůzi, sesse XI.) osnovy zákonů ve vládní předloze obsažené. Tak staly se skutkem zákony ze dne 27. února 1897, ř. z. č. 71. a 72.

Přípravy k reformě patentního práva.

Až do konce r. 1899 platily u nás o ochraně vynálezů předpisy cís. patentu ze dne 15. srpna 1852, ř. z. č. 184. Předpisy ty nevyhovovaly potřebám moderního rozvoje. Nevyhovoval především příkře provedený systém ohlašovací, který vylučoval naprosto, aby úřad zkoumal, jestli ohlášený vynález jest opravdu novým a užitečným. Dále scházela odvolací stolice, k níž by býval mohl se odvolati ten, jehož patentní právo bylo ministerstvem obchodu zrušeno neb za neplatné prohlášeno. Řízení v záležitostech patentních nebylo upraveno, ochrana vynálezů byla kusá a j.

Tyto předpisy platily v obou polovicích říšských. Byloť v celní a obchodní smlouvě s Uhry ustanoveno, že podmínky, za jakých lze udělovati výsady, mají v obou polovicích vytčeny býti dle týchž pravidel a že zachovávány mají býti v obou polovicích dosavadní předpisy, dokud by nedošlo k novým zákonům souhlasně vydaným. Dále bylo ustanoveno, že nemají patenty na vynálezy uděleny býti v žádné z obou polovicí samostatně, nýbrž jen v obou polovicích současně.

Nejtěžší snad vadou tohoto poměru bylo řízení, jež bylo třeba provésti, šlo-li o nějakou záležitost patentní. Teprve když docílen byl souhlas mezi úřady v obou polovicích, mohlo právo výsadní býti uděleno.

Nedostatky moderního zákona patentního pociťovány byly dávno již v Předlitavsku. Od r. 1881, 1888, 1892 opětují se časté pokusy, aby připraveny byly pro zákonodárné sbory předlohy za účelem reformy zákona. Ale marně. V Uhrách měli malý jen zájem na reformě patentního práva, hledíc ke skrovnému počtu takových záležitostí; nad to obávali se tam, že každou reformou bylo by řízení v záležitostech patentních zdraženo. Následkem tohoto odporu uherského nebylo lze dospěti u nás k reformě zákonné, ač naléháno bylo na ni nejen příslušnými kruhy, nýbrž i říšskou radou samou. Bylať v této polovici trpce pociťována nespravedlivost toho, že bez souhlasu Uher nelze provésti reformu, ač počet patentních případů zdejších byl nepoměrně větší než v Uhrách. Počet udělených výsad byl v každé z obou polovicí takovýto:

v r.	1870	v Předlitavsku	705,	v Zalitavsku	53,
»	1872	»	874,	»	47,
»	1875	»	1099,	»	76,
»	1878	»	1260,	»	69,
»	1880	»	2439,	»	90,
»	1882	»	2279,	»	98,
»	1885	»	2369,	»	102,
»	1887	»	2573,	»	287,
»	1890	»	3595,	»	415,
»	1892	»	3829,	»	338.

znamu (volební opravu, nový soudní řád, berní reformu), jež podaří se skoncovati pravidelně jen za poměrů úplně spořádaných. Ale ze stran v parlamentu zastoupených nebylo lze vykrystalisovati majoritu, jež byla by schopnou provésti dílo tak velkého politického významu, jakým jest obnova spolku s Uhry. Trojnohá většina pod vůdcovstvím koaliční vlády se neudržela; podobala ať se pocestným, kteří, setkavše se náhodou na cestě, nemohou v noclehárně zamhouřiti oka ze strachu, aby jeden nebyl druhým oloupen. Nepatrné slovinské paralelky při nižším gymnasiu v Celji dohnaly majoritu tu k rozchodu. Dne 18. června 1895 rozloučila se koaliční vláda, na jejíž místo nastoupila den na to vláda Kielmannseggova, která jako zjevná vláda přechodná rovnati měla cesty příští vládě definitivní, jmenovitě odstraniti této vládě již napřed z cesty dva velké balvany: purkmistrovskou otázku ve Vídni a výminečný stav v Praze.

Vláda Kielmannseggova úřadovala jen čtvrt roku. Dříve již ukazováno bylo na muže predestinovaného, aby řídil osudy Předlitavska. Pochlebný projev mocnářův o vzorném řízení správy v Haliči upozornil na hraběte Badeniho, který také dne 2. října 1895 vstoupil v čelo nového ministerstva. »Ministerstvem vyrovnavacím« zváno bylo ministerstvo to, hledíc k úkolům, jež mělo splniti. Jako Polák pokládal Badeni za opatrné, aby naklonil sobě německé strany, znepokojené vládou, ve které zasedali tři polští ministří a příslušník konservativní šlechty z Čech vedle úřednických ministrů. V programové své řeči, vyslovené v poslanecké sněmovně dne 22. října 1895, učinil Badeni proto hlubokou poklonu před »kulturou německého národa, zářící přede všemi ostatními národy«. Polský krajan, který v haličských dálavách posuzoval výši německé kultury dle literárních a vědeckých pomníků německého národa, měl brzy na to příležitost, aby poznal zářící kulturu německých předáků politických v Rakousku hodně z blízka.

V takovémto politickém ovzduší zahájeny přípavy k čtvrtému vyrovnání mezi Rakouskem a Uherskem na všech stranách. Především vystoupilo tentokráte na kolbiště obyvatelstvo samo prostřednictvím svých zájmových i politických korporací. Dále chystala se vláda, aby zahájila jednání s vládou uherskou. K tomu družil se obtížný úkol, aby v poslanecké sněmovně připravena byla vyrovnavacím předlohám majorita. Ve všech těchto přípravách bylo horlivě pokračováno. Vláda jmenovitě poříde doufala, že bude moci skoncovati vyrovnání ještě s parlamentem, který zvolen byl v r. 1891. Nemohlť tedy nikdo ještě předvídati, jaké události se v rakouském parlamentu chystaly.

Hlasy zájmových korporací o hospodářském spolku s Uherskem.

Příprav k obnově hospodářského svazku mezi Rakouskem a Uherskem tentokráte horlivě zúčastnily se korporace zájmové samosprávy, zemědělské rady, odchodní a živnostenské komory. Tyto korporace nebyly sice vládou vyzvány, aby pronesly své návrhy, nýbrž učinily tak o své újmě pod nátlakem kruhů obyvatelstva, jehož přání tlumočily.

Již při dřívějších vyrovnavacích akcích nemlčely tyto zájmové korporace zcela, nýbrž vystupovaly také s určitými požadavky. Způsob však, jak tentokráte vystupovaly, lišil se hodně od způsobu dřívějšího. Na všech stranách probírán byl poměr mezi Rakouskem a Uherskem zevrubně a dopodrobna i mluveno bez ostychu, zcela neomaleně. Zapomínáno bylo dokonce na všechny národnostní i politické rozpory, které jsou v Předlitavsku tak mocné, že i při hospodářských otázkách dohánějí obyvatelstvo k rozstupu v nepřátelské tábory. Všeobecně bylo pociťováno, že při obnově celní a obchodní pospolitosti s Uherskem jen tehdy může rakouská polovice doufati v úspěch, podaří-li se, aby vystupovaly všechny národnosti a strany v této polovici jednotně a svorně. Zjev tento, v Rakousku málo obvyklý, bylo lze snadno vysvětliti; dosavadní úprava vzájemných poměrů mezi Předlitavím a Zalitavím vedla k důsledkům, jež tížily stejně všechny výrobní vrstvy obyvatelstva před Litavou.

Beze všech rozpaků vržena do diskusse zásadní otázka, má-li zachován býti na dále obchodní a celní spolek, či má-li nastati rozluka. Poměry mezi oběma polovicemi změnily se důkladně, že o této otázce mohlo býti u nás otevřeně diskutováno. Ještě v r. 1870 obžalován byl z velezrády rakouský občan, který v jistém veřejném shromáždění hájil personální unii mezi Rakouskem a Uherskem; tentokráte projednávala se otázka oprávněnosti pospolitého svazku s otevřeným hledím.

Odpovědi na tuto zásadní otázku nevyzněly a nemohly také vyzníti zcela stejně. Jednotlivé vrstvy obyvatelstva rozestoupily se při této příležitosti ve dva tábory, z nichž první byl pro další spolek s Uhry, druhý pro rozluku. Do prvního tábora přihlásili se všichni, kdo měli zájem na tom, aby zachráněn byl rakouským výrobkům odbyt v Uhrách; patřili sem tedy zástupci takových průmyslových odvětví, jež odkázána byla na vývoz výrobků do říšské polovice za Litavou. V druhém táboře seřadili se zástupci výrobních odvětví, jež ohrožována byla vzrůstajícím přívozem levnějších výrobků z Uher; sem patřila především část zemědělství a mimo to některá průmyslová odvětví, která vyloučena byla s uherských trhů konkurencí tamního domácího průmyslu, rychle vzkvétajícího za vydatné podpory státní. Přes tato odchylná mínění o zásadní otázce v jedné věci panovala úplná jednomyslnost

všeobecným bylo přesvědčením, že obchodní a celní smlouva nemá pro Rakousko žádné ceny, bude-li v Uhrách vykládána a prováděna na úkor Rakouska takovým způsobem, který ve své podstatě neznamená ničeho jiného než stálé porušování jednotlivých ustanovení této smlouvy. Ze všech projevů zájmových korporací čišila hluboká trpkost nad tím, jak v Uhrách jednostranným a naprosto neoprávněným způsobem postupuje se ve vládních i jiných rozhodujících kruzích proti všemu, co jest rakouského původu, a jak tamní opatření namířena jsou proti hospodářským zájmům této polovice. Trpkosti této dán byl výraz někde ostřejší, jinde méně ostrý, ale všude stejně rozhodný.

Cenu těchto projevů z řad zájmových korporací vycházejících zvyšovala ta okolnost, že nepohybovaly se jen ve všeobecných tvrzeních a úvahách, jež by předpokládaly silnou víru u těch, jim svědčily, nýbrž že zjevna byla všude snaha, aby každé tvrzení bylo podepřeno nezvratnými důkazy, vylučujícími každou pochybnost. Dojem ten nemůže setřen býti ani tím, že tu i tam z příčin na snadě jsoucích nadsazováno, aby odůvodněnost konečných návrhů jaksi spíše vynikla. Následkem této snahy snesen byl v těchto projevech materiál velice cenný, který nemálo přispěl k tomu, aby hospodářské poměry v obou polovicích střízlivě mohly býti posuzovány. Zevrubná statistika předlitavských i zalitavských poměrů střídá se tu s líčením praktických a zkušených znalců, statistika vzájemných obchodních poměrů mezi oběma polovicemi s důkladnými zprávami o opatřeních státních, jež obchodnímu rozvoji napomáhají neb překážejí. Právem lze přičísti těmto projevům zásluhu, že objasnily hospodářské poměry obou říšských polovic měrou dříve nedosaženou. Ovšem nelze zamlčeti, že mnohou pomůcku poskytla při tom statistika uherská, zvláště pokud šlo o to, aby číselně znázorněny byly vzájemné styky obchodní.

Nelze na tomto místě probrati obsah všech projevů, jež tehdy učinily různé zemědělské, živnostenské, průmyslové i obchodní korporace. Postačí, přihlédne-li se zde k obsahu jen některých z nich, a to těch, jež jsou nám nejbližší; míním tím projevy českého i německého odboru zemědělské rady pro království České, pak projev obchodní a živnostenské komory v Praze. Zvláště projev Pražské obchodní a živnostenské komory vyniká svojí důkladností a věcnou prohloubeností takovou měrou, že vzbudil ohlas i mimo český obvod, jak ještě blíže bude uvedeno. Mimo to dlužno dotknouti se vážného projevu obchodní a živnostenské komory ve Vídni, ježto tento vedle Pražského projevu nejčastěji byl citován.

* * *

Projev českého odboru zemědělské rady pro království České obsažen ve zprávě pátého komitétu o otázce rakousko-uherského vyrovnání ze dne 21. května 1896, č. 81 (číslo tisku XXV., rok 1896). Z obsahu tohoto projevu uvésti dlužno

místa význačnější, pokud možno slovným zněním, aby tak vystižena byla nálada v příslušných kruzích vládnoucí. Významnější místa projevu tohoto jsou taková:

Příčinu smutných poměrů, v jakých zemědělství v království Českém se nalézá, hledati dlužno částečně ve vykořisťujícím postavení, jaké uherská část říše oproti naší polovici s ní v obchodním a celním svazku se nacházející zaujímá a jaké sobě při každé příležitosti zajišťuje a uhájiti dovede.

Postavení říše Rakousko-Uherské se od doby, kdy vydán byl první vyrovnací zákon ze dne 21. prosince 1867, podstatně změnilo. Ve prospěch obou říší, ne však stejným dílem. Neboť, kdežto státní příjmy v r. 1866, tudíž rok před vyrovnáním, činily 491·14 mil. zl. a vydání 531·27 mil. zl., činí příjem Rakousko-Uherska v r. 1894 1.128,479.901 zl. a vydání 1.228,935.982 zl.

Stoupal tudíž roční pravidelný příjem o 22¾ mil. zlatých, předlitavské, uherské i společné příjmy v to počítajíc.

S rozmnožovanými příjmy a vydáními stoupaly i dluhy obou dvou polovicí mocnářství; sloužíce ze začátku k úhradě deficitu, obracovány byly po dosažení rovnováhy ve státním rozpočtu půjčky na plodné investice železniční, úpravu drah vodních atd. V r. 1867 činí celý všeobecný společný státní dluh 2712 mil. zl.; v roce 1894

činí dluh tento	2760 mil.
státovky a salinky	408 mil.
dluhy Předlitavska	1237 mil.
dluhy zemí uherských	2280 mil.
	6685 mil.

Zvyšovaly se tudíž dluhy celého mocnářství v průběhů 28 let ročním pravidelným průměrem 142 mil. zl.

Toto zvyšování pravidelných příjmů a dluhů státních nedělo se však v obou polovicích říše stejným tempem; v zemích předlitavských pokračovalo volněji, v zemích koruny Uherské rychleji.

Obnášel totiž státní rozpočet příjmů království a zemí na

říšské radě zastoupených v roce 1868	281,345.907 zl.
celkový pak příjem v roce 1894	619,105.779 zl.
Stoupl tudíž příjem v Předlitavsku o . . .	337,859.872 zl.

Příjem státní koruny Uherské, činící sumu 112,392.000 zl. v r. 1868, zvýšil se na 466,688.000 zl. v roce 1893, čili celkem o 354,296.000 zl.

Z tohoto přehledného číselného obrazu příjmů Rakouska a Uherska jde na jevo, že obě polovice mocnářství, vyvíjejíce se sice hospodářsky a kulturně, nepokračovaly stejným krokem a lze při energickém rozmachu Uher vypočísti dobu, kdy druhá tato polovice říše svým ročním státním příjmem Předlitavska

se vyrovná. Neboť kdežto v naší polovici stouply příjmy v poměru k oněm z roku 1868 o 120%, v Zalitavsku zvýšily se o 315%.

Nelze popříti, že Uhry, rozvíjejíce se hospodářsky a kulturně, nalezaly se v letech dřívějších v poměrech neutěšených a přinuceny byly činiti značné dluhy; dluh koruny uherské vzrostl od r. 1867, kdy kromě ročního příspěvku 29,188.000 zl. ku všeobecnému státnímu dluhu Uhry vůbec žádného dluhu neměly, na 2280 mil zl., kdežto dluh zemí Cislajtánských v téže době, totiž až do roku 1894, toliko na 1237 mil. zl. stoupl. Avšak nesmí se zapomenouti, že Uhersko, vzavši na se tyto dluhy, větší díl jich na plodné investice věnovalo. Připomenouti dlužno toliko, že dle výkazu státní účtárny uherské

jmění státní v r. 1894 činilo . . . . . 2674 mil. zl.
břemena státní v témže roce . . . . 2332 mil. zl.
tudíž čistého jmění že zbývalo . . . 342 mil. zl.

Stejnou měrou, jakou zvyšovaly se státní příjmy uherské, stupňoval se vzdor dluhům této říše také její úvěr. Nejlepším měřítkem v úvěru státním jest zajisté kursovní hodnota dlužních úpisů rentových. Srovná-li se tedy kursovní hodnoty papírů státních obou říší tak, jak znamenaly tyto dnem 31. prosince 1895, shledá se, že kursovní hodnoty obou říší ve stejné výši se nalézají, ano že dokonce uherské papíry výše nad rakouské jsou ceněny.

Znamenaly totiž v dobu výše jmenovanou rakouská zlatá renta 120·75, uherská zlatá renta 121·45, rakouská korunová renta 99·80, uherská renta korunová 98·60 v penězích.

Dlužno proto při vyrovnání v roce 1896 počítati s Uherskem jako se státním útvarem značně silnějším, než v dřívějších vyrovnáních se býti jevil, a bude se při vyrovnání tomto jednati se státem, jehož úvěr a síla našemu v ničem nezadá, kdežto první a druhé vyjednávání bylo vedeno s materielně slabým a třetí se státem pomalu se pozdravujícím.

Uhry se vším úsilím pracovaly k tomu, aby co možno nejvíce odděleny byly od zemí předlitavských a aby jak v politickém tak v hospodářském vzhledu dosáhly úplné samostatnosti.

Pohlíží-li se na zkušenosti uplynulé doby, na horečnou snahu Uherska podporovati svůj domácí, vlastenecký průmysl, obchod a zemědělství, politiku obchodní a dopravní, zřízení zvláštní statistiky k cíli seznání přívozu a vývozu, nelze ubrániti se domněnce, že celní a obchodní svazek, ve kterém se nalézáme, jen do té doby potrvá, ve které Uhersko zmohutnělé pozná, že jemu svazek takový ku prospěchu slouží.

Vykořisťujíc tohoto svého postavení, dovedlo Uhersko vždy při uzavírání celních a obchodních smluv svým zájmům zjednati platnost a na úkor naší poloviny, zvláště království Českého a nejvíce na úkor zemědělství našeho.

Od r. 1867 zemědělství Uherské netušenou měrou rozkvetlo přirozeným vývinem vlastní síly i znamenitou podporou se strany vlády.

Z dat statistických po ruce jsoucích sluší ukázati na zvětšenou výrobu hospodářských plodin v Uhersku, a srovnati s tím výrobu Rakousku.

Sklidilo se v milionech hektolitrů:	v Uhrách r. 1869	v Uhrách r. 1893
pšenice	22.259	55.827
žita	13.789	16.658
ječmene	8.456	2.121
ovsa	10.997	24.437
kukuřice	17.682	47.653
řepy	5.967	15.433

	v Rakousku 10tiletý roční průměr od r. 188—1890	v král. Českém 10tiletý roční průměr od r. 188—1890
pšenice	15.752	6.289
žita	27.808	13.542
ječmene	18.152	9.912
ovsa	35.005	15.595
kukuřice	6.103	161
řepy	40.500	39.516

Počet dobytka dle sčítání z r. 1890 a dat uherské statistické roční zprávy jest následující ve vzájemném porovnání v obou polovicích říše:

	Uhersko	Rakousko	Čechy, Morava, Slezsko
koně	1,997.355	1,548.197	369 313
osli a mezci	25.550	57.952	551
hovězí dobytek	5,592.873	8,643.936	2,851.791
ovce	11,180.841	3,186.787	521.758
vepře	5,554.130	3,549.700	914.939
kozy	367.073	1,035.832	500.068

Jest přirozeno, že obrovský vzrůst výroby všech hospodářských plodin musil hledati odbytu na trzích cizích; zvýšil se ce počet obyvatelstva Uher z $15^1/_2$ mil. v r. 1869 na 17,349.398 roce 1890, avšak domácí spotřeba daleko nestačila tento přetek obilnin stráviti. Následkem toho čím dále tím více stoupal voz hospodářských plodin uherských.

Dobře jsouc sobě tohoto vzrůstajícího vývozu plodin hospodářských vědoma, uherská vláda toho dbala, aby jí rakouské tiště pro její hospodářské přebytky otevřeným zůstalo. Doavními železničními stupňovitými sazbami, které, skracujíce

uměle vzdálenosti, tlačí ceny nejen meliva, nýbrž i ceny domácího obilí, učinila svým výrobkům přístupným trh i v nejzazších končinách naší říše a uherská mouka vytlačuje vítězně naši pšenici.

Za těch okolností není divu, že rány, které Uhersko svou nadvýrobou obilnin a dobytka rakouskému zemědělství zasazuje, jsou toho druhu, že ohrožují existenci celého zdejšího polního hospodářství, poněvadž výrobní podmínky ohromných latifundií uherských mnohem jsou příznivější, než v naší polovině; není divu, že tento zápas o bytí či nebytí sráží šiky nejrůznějších stran politických v agrární sdružení a že všichni zemědělci volají po ochraně proti útočným Uhrám.

Z obavy, abychom neztratili trh uherský pro tovární své výrobky průmyslu bavlnářského, soukennického atd., poskytuje vláda rakouská ve svých obchodních smlouvách s cizími státy koncesse na zemědělské útraty uherskému státu agrárnímu; a z bázně, aby nebyli poškozováni továrníci průmyslu textilního, bez rozpaků v šanc jsou vydávány tisíce existencí rolnických a zemědělských. Neboť jedno jest jisto. Rakouské rolnictvo, vyrábějící 16 mil. hektolitrů pšenice a potřebující 28 mil. hektolitrů, předraze musí zaplatiti státu uherskému vyrábějícímu 55 mil. a spotřebujícímu 34 mil. své spojenství.

Jakým způsobem vzrůst vývozu do Rakous v zemědělských výrobcích pokračuje, sloužiž následující přehled k úvaze.

Vývoz Uherska do Rakous obnášel v nejhlavnějších výrobcích v milionech zlatých následovní:

	1886	1894
obilniny a mouka	98·4	126·9
ovoce, zeliny atd.	10·6	11·9
dobytek atd.	69·7	101·7
zvířecí výrobky, jako mléko, vejce, peří atd.	9·9	14·5
tuky, máslo atd.	3·5	6·2
	192·1 mil. zl.	261·2 mil. zl.

Stoupl tudíž průběhem 8 let dovoz u mouky a obilí o 29%, u ovoce a zelin o 13%, u dobytka o 44%, u výrobků zvířecích o 46%, u tuků o 77%.

Dodati k tomu sluší, že veškerý vývoz Uherska do Rakous i za hranice činil v r. 1894 562·564 mil. zl., a že do Cislajtanie samé z tohoto množství bylo vyvezeno za 383·8 mil. zl., z čehož na hospodářské výrobky toliko výše jmenované 261·2 mil. zl. připadlo, nehledíc k jiným plodinám půdy, jako dříví, mineraliím, lnu a konopí, tabáku atd. Z toho jest vidno, že více než dvě třetiny celého vývozu Uherska do Rakouska představují výrobky hospodářské a že tudíž Uhersko, zatlačené ze světového trhu Ruskem, Amerikou a Indií, hledí nahraditi v naší polovině říše tuto ztrátu.

Minimálním jest naproti tomu vývoz rakouských hospodářských výrobků do Uher.

Ze statistických dat samou vládou uherskou pořízených lze seznati, že v roce 1894 Rakousko vyvezlo do ciziny (nikoliv do Uher) za 633·1 mil. zl. a Uhry za 171·4 mil. zl. zboží; že Rakousko poslalo v témže roce 411·4 mil. zl. do Uherska a Uhersko do Rakouska za 383·8 mil. zl. zboží, a že tudíž Rakousko do Uher as 39% Uhry do Rakouska 73% všech svých výrobků dodávají, a mohlo by se z toho dovoditi, že Uhry daleko více na Předlitavsko, než toto na Zalitavsko jest odkázáno.

Egoisticky hájíce svou říši před cizinou, t. j. Rakouskem, spatřují Uhři životní zájem svůj pro dobu přítomnou v tom, aby západ průmyslové Evropy zůstal otevřen výrobkům zemědělským, tudíž jejich, ale aby hranice rakousko-uherské se uzavřely zemím agrárním, t. j. Rusku, Rumunsku a Americe, a aby zejména Rakousko jako odbytiště jejich plodin jim zůstalo otevřeno.

Madaři zajisté také pilně k tomu pracovati budou, aby na poli průmyslové výroby emancipovaly se od ciziny; dokud pak toho nedosáhnou, aby učinili ze země pouze agrární také zemi industrielní, a dokud uherské kruhy heslo rozluky celní nevyřknou, dotud svými výrobky hospodářskými a za pomoci svého, ve státní správě se nalézajícího železnictví náš trh budou zaplavovati a tím naše zemědělce, kteří mají vyšší režii a menší úrodu, budou ničiti a ochuzovati.

Doufáme, že tlumočíme správně hlas a mínění našich kruhů zemědělských, když tvrdíme:

Celní a obchodní jednota s Uhry, v níž za nestejných podmínek výrobních uherskému zemědělství takové podpory se poskytují, že náš hospodář soutěž a zápas vydržeti nemůže a v existenci své jest ohrožen, jest premií textilního průmyslu kapitalistického na úkor našeho zemědělstva.

Celá řada jest faktorů, které podporují uherské zemědělství v tomto vítězném postupu. Již větší úroda půdy, poskytující větší sklizně. Dle úřední zprávy c. k. ministerstev obchodu měl 10tiletý průměr od r. 1884—1893 následující roční výsledky:

Průměrně sklidilo se na hektar metrických centů:

	v Rakousku	v Uhrách
pšenice	10·7	11·8
žita	9·8	11·14
ječmene	10·8	10·8
ovsa	8·7	8·8

Při průměrně stejné ploše osevné sklízí tudíž rolník uherský o 1·1 metr. centů pšenice a 1·34 m. centů žita více než hospodář rakouský; tato přírodní nerovnost musí porušovati rovnováhu a tlačiti naše ceny.

Bylo by velice za těžko, ne-li naprosto nemožno, vypočítati číslicemi škodu, kterou zemědělství naše následkem tlaku cen se strany Uher trpí; neboť kromě ceny světové působí na stlačování cen také mnohost nabídky, která se strany Uher následkem stále stoupající nadvýroby a stížené cizím obilím konkurence za hranicemi vždy naléhavější v tuzemsku se stává. Rakousko jest samo o sobě státem obilí dovážejícím; ve spojení obchodního a celního svazku s Uherskem jsme však ve své celistvosti státem vývozu schopným, který vládne přebytkem úrody. Celní ochrana, t. j. zavedení ochranných cel oproti jiným státům nepřichází u nás následkem toho téměř k pražádné platnosti a domácí ceny nemohou stoupati o obnos stávajícího cla přívozního; zejména však království České, spojující v sobě vlastnosti země agrární a země průmyslové, nese sice všechny nevýhody, kterých země průmyslová rolnictvu přináší (zdražení a nedostatek sil pracovních atd.), ale nepožívá výhod, které země průmyslová usnadněním odbytu a zvýšením cen zemědělských výrobků rolnictvu poskytuje a jest tudíž tím více poškozováno.

Následkem uherské obchodní politiky tržní vyvíjejí se poměry stále k naší škodě. Majíce kommunikace ve svých rukou a převládající vliv při uzavírání celních a obchodních smluv, Uhry těchto vymožeností bezohledně ku svému prospěchu používají a vykořisťují. Od posledního vyrovnání představuje Uhersko hospodářsky dokonce jiný stát, stát, který svými agrárními úspěchy naši polovici říše udolati hrozí.

Za tohoto stavu věcí nemáme pochybnosti, že celní rozluka s Uhry by tomuto úpadku naší výroby obilné a polního hospodářství hráz postavila a nelekáme se zrušení celní a obchodní jednoty s Uherskem, ano, spatřujeme v tom možnost naše hospodářské poměry uzdraviti.

K tomu všemu dlužno ale ještě na to vzíti zřetel, že vyrovnávací zákony zejména na úkor našemu zemědělství jsou porušovány v Uhersku.

Jedním článkem porušení těchto celních a obchodních smluv tvoří zřízení statistické kanceláře uherské, zavedení deklaračního řízení a tím i cla statistického.

Vydáním tohoto zákona se strany uherské zajisté smlouva celní a obchodní platně byla porušena; i poplatek ze zásylek zboží byl zaveden i zvláštní statistika uherská byla zřízena. Jen této vnitřní statistice uherské za data, která jsme v mnohém případu, zejména o pohybu obchodu mezi Uhry a Rakouskem uvedli, jsme povděčni; ze statistiky té o úžasném vlivu uherského obilí na naše zemědělské poměry úsudek jsme si učiniti dovedli. Však odkázáni jsouce na uherské prameny a tudíž zajisté ne na neprospěch, leč k dobru Uher přizpůsobené, na tom trvati musíme, abychom v budoucnosti nikoliv o jednostrannou statistiku opírati se mohli.

Jest na bíledni, že materiál statistický, ač ne vždy jest spolehlivým průvodčím, jest přece velmi vhodnou pomůckou k úpravě poměrů obchodních. Jím zjevy se vysvětlí, které temnými by zůstávaly, a příčiny buď pokroku buď úpadku obchodu státu se seznají. Zřízení statistické kanceláře dle článku X. zajisté jest žádoucí a našemu zemědělství by muselo býti jen vítáno, kdyby na základě rakouských čísel o poměrech svých k Uhrám mohlo sobě úsudky činiti. Zřízení společné statistické kanceláře, která by o pohybu obchodů mezi zeměmi uvnitř Rakousko-Uherska zprávu podávala, zajisté bylo by na prospěch a toho sobě žádáme, aby právě tak, jako společná statistika pro přívoz a vývoz zahraničný, o pohybu obchodů mezi zeměmi byla zřízena. Avšak neoddáváme se žádným illusím, že Uhři svoji samostatnou statistickou kancelář již od roku 1881 existující chtěli by zrušiti, a statistiku společnou přijmouti. V tom případu žádáme, aby v uznání důležitosti statistiky vnitrozemské rakouská statistická kancelář byla zřízena.

Jiným porušením celní a obchodní smlouvy se strany uherské jsou tamní zákony, směřující ku podpoře průmyslu, které na vývin průmyslových závodů takový měly účinek, že na ně lhostejně pohlížeti nemůžeme.

Zákonem z roku 1881 poskytuje se nově zřízeným závodům továrním osvobození od daní ze živností a od přirážek obecních na tyto daně připadajících, od příspěvků komorám obchodním a od všeobecné přirážky ku dani z příjmů; osvobození od poplatků při nabývání nemovitostí, osvobození od kolků a poplatků ze smluv společenských; levná sůl k účelům továrním. Zákonem z roku 1890 byly tyto výhody ještě rozmnoženy prodloužením na 15 let, dále ustanovením, že stavební material, stroje atd. ku zřízení továren královskými státními drahami bez výdělku mohou býti dováženy a že mohou zemědělské pozemky k účelům továrním býti expropriovány.

Těmito výsadami, poskytnutými domácímu průmyslu uherskému kromě jiných přímých podpor, dány uherské industrii takové prémie, že měly netušený vliv na rozkvět průmyslových závodů. Tak zejmena cukrovarské závody od r. 1882 rychle se zakládaly, velkým kapitálem jsouce dotovány a na ohromné spracování zařízeny. Kdežto v r. 1889 bylo přivezeno do Uher ještě za 5 mil. zl. cukru, obnášel v r. 1893 větší vývoz než dovoz o 2 mil. zl., a páčí se odhad výroby v letošní kampani na 132·500 milionů metr. centů proti 110.900 mil. metr. centů v r. 1894—5.

Poskytováním takovýchto výsad porušuje se rovnováha průmyslových závodů velmi citelně na úkor této polovice říše; neboť jest vlastně totéž, když na hranicích vybírá se celní poplatek, jako když se továrně půjčí půl milionu bez úroků a sleví se jí veškeré daně; při stejných jinak podmínkách výrobních jest

továrna státem podporovaná s to mnohem laciněji vyráběti, než ona, která podpory nemá a může tudíž vítězně konkurenci podnikati.

K vyrovnání povstalé nerovnosti musily by tudíž buď podobné výhody průmyslu nově zakládanému v naší části říše se přiznati, aneb výhody poskytované v Uhersku odstraněny býti, aby nastala rovnováha a parita vzájemná.

Nadvýroba obilná v Uhrách sama o sobě neměla by pro nás takového škodlivého účinku, kdyby železnictví v Uhrách nepodporovalo vývoz obilí tou měrou, že uherská mouka a obilí vnikly dnes i do nejzazších horských míst naší říše; nízké železničné tarify hlavně to jsou, které způsobují, že dnes náš rolník uherské mouce jako lepší a lacinější před moukou z vlastního obilí vyrobenou přednost dává.

Železniční politika uherská pracovala se vším úsilím k tomu, aby vláda sestátněním drah tarify sama mohla upravovati. Politikou touto způsobeny byly Uhrám sice prudké finanční otřesy, ale dnes nalézá se všechno téměř železnictví soustředěno v rukou státu, který považuje železnice jako prostředek k dosažení jiných velkých politických a obchodních účelů, podřizuje v různém směru zájem výdělku jedné tratě zájmům celkové politiky obchodní. Uherská železniční síť zvětšila se z 2633 km. v roce 1868 na 12573 km. v roce 1893. Z těch drah je 7575 km. státních, 2877 km. soukromých ve státní správě a 2121 km. soukromých, které v ohledu tarifů pod poručnictvím státu se nacházejí. Tuto cestu Rakousko nesledovalo, ponechávajíc většinu svých drah v rukou soukromých společností; z 15621 km. drah v roce 1891 bylo drah společných 1595 km., ve správě gen. ředitelství rak. státních železnic 6747 km., drah soukromých 7166 km. a cizozemských 99 km.

Za takového stavu věcí není divu, že nemůže býti dodržován čl. VIII. celní a obchodní smlouvy ze dne 27. června 1878, že železnice v obou polovicích říše dle stejných pravidel se budou spravovati a železnice, které se nově vystaví, pokud toho prospěch obapolného obchodu vyhledává, dle týchž zařízení stavitelských a provozovacích zařizovati. Politika obchodní obou států čím dále tím více se různí a prospěch obapolného obchodu jedině pro stranu Uher se rozumí.

Zavedením stupňovitého tarifu v Uhrách, kterým příjem z jedné kilometrové tuny v r. 1888 z 2 zl. 24 kr. na 1 zl. 81 kr. v r. 1893 se snížil, jest umožněna doprava oněch ohromných nákladů obilí do všech končin naší říše. S těmito sazbami náš hospodář, obchodník a mlynář nijak konkurovati nemůže.

Stůjž zde v krátce poměr některých doprav obilí a mouky z Uher a u nás:

vagon mouky a pšenice z Pešti do Kolína . . . . 124 zl.
» » » » » Ústí . . . . . 146 »
» » » z Kolína do Ústí . . . . 48 » 40 kr.

Stojí tudíž vagon domácí mouky a obilí na př. z Kolína do Ústí 48 zl. 40 kr., uherské mouky pouze 22 zl., nehledíc k refakciím, které se vývozníku surovin uherských dostává a které nám známy nejsou.

Za takovýchto okolností není divu, že mlýny domácí, hájíce stěží svou existenci, jen mletím pro spotřebu domácí se zabývati mohou a že celý kvetoucí vývoz náš za posledních deset let úplně zanikl. Můžeme jen působení této tarifní politiky přičítati, že za pětiletí 1885—1890 klesl počet mlýnů v obvodu obchodní komory pražské z počtu 1702 o 44, v obvodu komory plzeňské ze 1269 mlýnů o 51, a v obvodu komory chebské za jediný rok 1885 že ubylo 41 mlýnův a že počet jich v dalším pětiletí snížil se při 1100 mlýnech o dalších 52 atd. Zejmena tyto differentiální tarify, stejná sazba na mouku jak na obilí, refakce, poskytované obchodním velkomlýnům, slevy skladného atd. umožňují dovoz uherského obilí k nám a způsobují, že výroba našich mlýnů klesla v posledních letech o polovici.

Vzhledem ku znění celní a obchodní smlouvy, že železnice dle týchž pravidel provozovacích řízeny býti mají, a vidouce, že politika tarifová v Rakousko-Uhersku čím dále tím více se na úkor naší polovice říše rozchází a že se naprosto dle stejných zásad neřídí, žádáme opětovně:

a) zrušení stupňovitého tarifu a zavedení jednotné sazby kilometrové;

b) zavedení 30% deklassifikace suroviny (obilí) proti sazbám pro mouku;

c) odstranění refakcií;

d) odstranění slev skladného;

e) zavedení stejnoměrného tarifu, jaký při zásilkách vagonových platiti má pro zásilky nejméně 50 metr. centů.

Netřeba znovu odůvodňovati stanovisko proti restitučnímu řízení při obilí, určeném k semletí, neboť sluší trvati na tom:

a) že uherským kartelovaným mlýnům restitučním řízením poskytuje se neoprávněná premie výrobní;

b) že se zneužíváním restitučního řízení vykonává k veliké újmě polního hospodářství na vývoj ceny pšenice umělý tlak, který značně přispívá ku klesání pozemkové renty;

c) že domácí průmysl mlýnský konkurenci mlýnů uherských, restitučním řízením podporovanou, se zdarem čeliti nemůže a že následkem toho hyne;

d) že toto řízení restituční jest ve výslovném odporu s celními a obchodními smlouvami.

*

Restituční (mlecí) řízení zavedeno bylo ve snaze, aby mlýny, které jsou zařízeny na export zahraničný a vydány tudíž konkurenci s obilím světovým, exportu toho nepozbyly, což by se stalo, kdyby byly přinuceny kupovati obilí pouze tuzemské, jehož cena je následkem ochranných cel vyšší než cena obilí cizího.

Málo pomůže ministerské nařízení ze dne 6. ledna 1896, jež zavedlo změnu řízení onoho v ten způsob, že mouka z obilí cizího bez cla přivezeného ve lhůtě 6 měsíců musí býti vyvezena, že za 100 kg. pšenice 100% mouky se má vyvézti, aby se clo odepsalo, jakož i celní kauce v hotovosti má býti žádána. Tyto prostředky nejsou s to, aby páchanému zneužívání tohoto řízení učinily přítrž.

Český odbor rady zemědělské chová přesvědčení, že nebude-li řízení restituční plně zrušeno a odstraněno, čím dále tím více nevycleným cizím obilím budeme zaplavováni a místo abychom v exportu mouky do ciziny úlevy a dechu nabyli a zásoby své aspoň o jistou částku zmenšili, že ku prospěchu uherských velkozávodů zásoby naše cizím obilím k nezměrné škodě našeho zemědělství rozmnožovány a ceny stlačovány budou.

Jiný předmět rakouských stížností jest solní monopol. Za hlavní pravidlo tohoto monopolu bylo mezi Rakouskem a Uherskem přijato, že cena soli se tak upraví, aby se dovážení její z království a zemí v radě říšské zastoupených do zemí koruny uherské aneb naopak nevyplácelo.

Po dlouhých a dlouhých bojích zákonem ze dne 30. března 1893 konečně hospodáři naši toho dosáhli, že dobytčí sůl smí být opět vyráběna a že až do množství 500.000 metr. centů ročně polním hospodářům dle počtu a druhu dobytka za sníženou cenu 5 zl. za metr. cent smí býti vydávána.

Avšak odebírání této dobytčí soli spojeno je s takovými procedurami a vexativními opatřeními, že naše hospodářské spolky namnoze odebírání její se zřekly, poněvadž jednak zmíněné obtíže při odebírání, jednak i manipulační a jiné výlohy cenu této »laciné« dobytčí soli, k její škodě chemicky zbarvené, tak zdražovaly, že se cena ta mnoho od ceny čisté soli nelišila.

Snížení ceny za dobytčí sůl stalo se však po nesmírném namáhání parlamentu a následkem nesčetných petic našich hospodářských spolků. Uherská vláda houževnatě snížení ceny soli odpor stavěla a jakož článkem XI. sůl za společnou záležitost byla uznána, nemohla tato polovice říše žádných ústupků v této věci přiznati.

Z toho důvodu žádáme vládu, aby na přání naše byl zřetel vzat a aby jednak snížením ceny soli pro dobytek, jednak ulehčením odběru soli zemědělství našemu nutné hospodářské pomůcky se dostalo, po případě aby solní monopol ne za společ-

nou, leč pro obě poloviny říše za samostatnou záležitost byl prohlášen.*)

Nelze pochybovati, že hospodářské vyrovnání s Uherskem bude zavírati v sobě jako součást úpravu vzájemného poměru obchodu s dobytkem.

V zákonodárství rakouském v posledním desítiletí mnoho a intensivně se pracovalo, aby šíření se nákazy dobytka ať toho nebo onoho druhu hráz se postavila. Zákony ze dne 10. července 1879, 29. února 1880 atd. a konečně zákon ze dne 17. srpna 1892, k vyhubení nákazy plicní směřující, měly ve zdravotním ohledu při obchodu vnitrozemském i zahraničném pronikavé účinky, a zejména zákon posléze jmenovaný způsobil, že, jak úřední zprávy z r. 1895 v měsíci prosinci vykazují, žádný kus plicní nákazou stižený v této polovině říše se neobjevil a úředně nebyl ohlášen.

Rakousko tudíž přísným a bezohledným prováděním zákona, což ovšem nestalo se bez obětí se strany státu (od r. 1892 bylo poskytnuto náhrady 1,555.766 zl.), tak daleko dospělo, že dnešního dne dobytek plicní nákazou stižený téměř zúplna ze svých království a zemí vypudilo.

Ne tak děje se však uherské polovici říše. Kdežto zákon rakouský z r. 1892 obsahuje přesně vytčená opatření, jakých při objevení se plicní nákazy šetřiti dlužno, ponechává se v Uhrách správní cestě, aby příslušná opatření činila. Důsledky toho jsou patrné; neboť v Rakousku celá stáj čili zvířata nakažená i nákazou podezřelá ve 14 dnech musí býti vybita, v Uhrách však pouze nákazou stižená zvířata se porážejí, nákazou podezřelá zvířata však po 6 měsíců jsou pozorována a jen na rozkaz ministerstva musí býti odstraněna. Následkem těchto nedostatečných opatření se strany uherské nelze se diviti, když v Uhrách nákazy neubývá, ale spíše přibývá; a poněvadž také opatření desinfekční atd. nejsou takového druhu, aby nákaze energicky bránila, nelze se nadíti, že konečně obě polovice říše budou dobytčího moru prosty tak, abychom veterinářské konvence s Německem, která byla příčinou vydání zákona ze dne 17. srpna 1892, použíti mohli. Neboť vedle této konvence mají se hranice Německa exportu našeho dobytka tenkrát otevříti, až plicní nákaza v obou polovicích říše úplně bude vymítěna. To se však v uherské polovici říše následkem nedosti ráznych opaopatření se strany vlády neděje a jest naše polovice říše zbavena výhod, kterých by požívati mohla z exportu dobytka, beztoho čím dále tím více klesajícího.

V uvážení těchto okolností žádáme tudíž vládu, aby k tomu působila, by zákony k zamezení dobytčí nákazy vydané, které

*) Žádosti ve příčině dobytčí soli částečně bylo vyhověno brzo potom zákonem ze dne 23. prosince 1896, ř. z. č. 237.

na uzavírání smluv s cizími státy vliv mají. také v obou polovicích říše stejně byly vydávány a prováděny a aby zejména opatření k vyhubení plicní nákazy v Uhrách směřující v brzku a se vším důrazem byla učiněna.

Mimo tyto zvláštní požadavky zemědělství ve statích předcházejících dlužno zmíniti se též o stanovení kvoty a bonifikace daní potravních i náhrady cel, pokud s vyrovnáním souvisí.

Již při posledním vyrovnání bylo provedeno úplné odloučení restituce daní od cel a kvoty; v zákonech vyrovnacích z roku 1887 ustanovení o restituci nenalézá se již více mezi zákony o příspěvku kvotovém a celním, leč přímo jako odstavec XI. celní a obchodní smlouvy; jestliže pak zprávy o konferencích vládních nyní vedených nás neklamou, tedy v otázce daní spotřebných dohodnutí již docíleno v tom smyslu, že při cukru, pivě a petroleji má daň do toho území přikázána býti, v němž předmět daně se konsumuje.

Na základě statistických cifer samou uherskou vládou pořízených lze dokázati, kterak Uhry v materielním ohledu se rychle povznesly.

Uherské přímé a nepřímé daně se nepoměrně zvýšily, vývoz se nesmírně rozmohl, celá řada kvetoucích závodů průmyslových povstala, jednotné železnictví v rukou státu umožňuje Uhrům prováděti obchodní politiku ve velkém slohu s úspěchem.

Uherské státní příjmy zvýšily se o 173%, ze 167 mil. na 473 mil., ne tak státní příjmy Předlitavska, jež pouze ze 300 na 635 mil. zl. čili o 111% vzrostly.

Jeví se tudíž poměr, který by při určování příspěvku kvotového měl býti přijat, číselně as jako 57:43.

Výtěžek cel rozvržený vedle přirozeného poměru, jak na něm účast mají obě polovice říše, nahrazen by měl býti oběma z nich dle poměru 83:17.

Jedině tehdy vyhověno by bylo požadavku spravedlivé úpravy vzájemných příspěvků na společné potřeby říše, jestliže

1. kvota příspěvků na uhražování společných výdajů upraví se tak, by odpovídala skutečným hospodářským poměrům obou polovicí říše;

2. jestliže výtěžek z cel rozdělí se mezi obě polovice říše v poměru, v jakém každá z nich účastnou jest při dovozu vyceleného zboží;

3. jestliže vzájemné vyrovnání daní spotřebných mezi oběma polovicemi říše a restituce spotřebních daní za věci přes společnou celní hranici vyvezené upraví se dle poměru, v jakém ta která polovice říše na konsumu, resp. na vývozu předmětů spotřební daně účast béře.

Vedle samého zemědělství má též se zemědělskou výrobou souvisící hospodářský průmysl, hlavně průmysl cukrovarský, lihovarský a pivovarský, své zvláštní zájmy na rozřešení rakousko-uherského vyrovnání, jež nelze pominouti mlčením.

Průmysl cukrovarnický vyslovil tehdy tyto požadavky:

1. aby v tomto případě, že kontingentování výroby cukerní v Rakousko-Uhersku bude zavedeno, ustanovený kontingent byl mezi obě polovice říše spravedlivě dle poměru skutečné výroby rozdělen;

2. aby budoucně cukrovarům se strany uherské vlády nebylo poskytováno žádných zvláštních přímých ani nepřímých výhod, zejména žádných dopravních tarifů, které by nebyly též našim tuzemským podnikům poskytovány.

Průmysl lihovarnický formuloval své požadavky zase takto:

1. Aby hospodářským lihovarům rakouským zajištěny byly podmínky existenční a aby zachován jim byl dostatečně velký kontingent, odpovídající faktické spotřebě. Dále nesmí býti Uhrům, jak při prvním rozdělení se stalo, přikázán příliš velký kontingent, nýbrž i tam nechť upraví se dle faktického konsumu.

2. Obnosy kontingentu pro obě polovice říše nechť neurčují se pevně napřed na celých 10 let, jako posud, nýbrž pouze na 3 léta. Vždy po 3 letech nechť upraví se cifry kontingentu v poměru k rostoucímu konsumu a sice tak, že by se nový kontingent vždy přikázal jen hospodářským lihovarům, a sice v první řadě nově založeným.

3. Budiž usnadněno zakládání společenstevních hospodářských lihovarů, pro malostatkáře velmi důležitých.

4. Každoroční přebytky nespracovaného kontingentu nechť mohou býti toliko hospodářským lihovarům přikázány.

5. Zákonitá osmiměsíční pracovní doba hospodářských lihovarů nechť rozšíří se aspoň na 9 měsíců.

6. Velkým průmyslovým lihovarům nechť určí se v poměru k přikázanému kontingentu maximální denní výroba.

7. Nechť zavedou se ochranné prostředky proti rostoucímu dovozu uherských lihovin s nepatrnou daní vyrobených do Předlitavska.

8. Vzhledem ku klesajícímu vývozu z Rakouska, jakož i vzhledem ku zvýšení exportní prémie se strany Německa nechť i v Rakousku prémie exportní přiměřeně se zvýší.

Průmysl pivovarnický projevil zase tyto požadavky:

1. aby při jednání s vládou uherskou domáháno se bylo v první řadě jasného uzákonění jednotlivých, dosud po různu vydaných předpisů o dani z piva a o kontrole pivovarů;

2. aby změněn byl dosavadní způsob zdanění a aby zavedena byla daň ze sladu;

3. aby malým, jmenovitě hospodářským pivovarům, stále zanikajícím, poskytnuta byla ochrana, a aby tyto malé závody při úpravě daně podporovány byly ve své existenci berními úlevami.

Na základě těchto svých úvah dospěl český odbor k přesvědčení, že pro zemědělství rakouské jest nezbytnou nutností, aby nejen příspěvkový poměr mezi oběma polovicemi říše spravedlivě byl upraven, nýbrž aby též dosavadní obchodní a celní poměr mezi oběma polovicemi říše byl změněn tím způsobem, že by na příště mezi oběma polovicemi zavedena byla celní hranice, kterouž by vzájemné rozdíly ve výrobních poměrech obou těchto částí říše mírnými cly byly vyrovnány, aniž by říše sama vůči cizině povahy celní jednoty pozbyla.

Tomuto přesvědčení pak odpovídaly závěrečné návrhy, kladoucí tyto požadavky:

1. aby dosavadní celní a obchodní smlouva mezi Rakouskem a Uherskem byla vypovězena;

2. aby finanční část vyrovnání, zejména pokud se týče upravení kvoty příspěvků ku společným potřebám říše, upravena byla způsobem hospodářské síle obou polovicí říše přesně vyhovujícím.

3. aby k ochraně tuzemské výroby zemědělské na místě obnovy dosavadního jednotného celního spolku do života vstoupila mezi oběma polovinami říše vnitrozemská celní konvence, dle níž by sice říše vůči cizině i nadále zůstala hospodářským celkem, zevnější celní čarou ohraničeným, při tom však zároveň mezi oběma polovinami zavedena byla vnitrozemská čára celní, kterouž by různosti v podmínkách výrobních mírnými cly diferenčními byly vyrovnávány.

* * *

Neméně důkladný byl projev *německého odboru zemědělské rady pro království České* ze dne 22. ledna 1896, čís. 2863 (čís. tisku XIV., r. 1896). I v projevu tomto obsaženy jsou žaloby na dosavadní poměry mezi Rakouskem a Uherskem. Ale od projevu českého odboru liší se projev německého odboru zásadně tím, že neklade se v něm rozhodný požadavek celní rozluky, nýbrž trvá se na zachování dosavadní pospolitosti a žádá se toliko náprava v určitých směrech. Z obsahu projevu německého odboru sluší uvésti tolik:

Komplex otázek označovaný jako »rakousko-uherské vyrovnání« patří mezi nejvážnější problémy, jichž řešení zasahuje hluboce v blahobyt všeho obyvatelstva. Význam spočívá ve vzájemných poměrech obou polovin, které odkázány jsou obchodně politicky zrovna tak na se, jako spojeny jsou státoprávně. Naše průmyslově vyvinutější říšská polovice nalézá pro průmyslové své výrobky v Uhrách přirozená tržiště, kdežto Uhrám zase

otvírají se u nás pro bohaté přebytky tamního zemědělství nejen hojný odbyt, nýbrž i přes území této polovice všechny cesty k spotřebním střediskům západní Evropy, k světovému trhu.

Každé akci, kterou nynější hospodářské styky mají upevněny býti na delší zase dobu, musí jako poslední cíl tanouti na mysli obchodně politická dohoda, předpokládajíc ovšem, že cíle toho bude lze dosíci, aniž by porušeny byly vlastní zájmy existence hospodářské, a že nebude ho třeba zakoupiti přílišnými obětmi, jež příčily by se křiklavě solidaritě zájmů jednotného politického organismu.

Úvahy o hospodářské povaze vyrovnání musí vycházeti od skutečných poměrů mezi oběma polovicemi. V nejprvnějším směru dlužno hleděti k otázce vzájemných příspěvků k společným nákladům. V té příčině schází měřítko zákonem stanovené, ba ani z dosavadních zvyklostí nemohlo se měřítko takové vyvinouti. Jest proto rozvrh příspěvků na obě polovice problémem obtížným a spletitým a pro obyvatelstvo tím vážnějším, že společná říšská potřeba během desítiletí činí přes 1.400 mil. zl. a že každé procento uložené některé polovici dosahuje během desítiletí asi 14 mil., čili ročně 1·4 mil. zl. Dle příslušných statistických výkazů činila:

	Společná potřeba celé říše	Úhrada z celních příjmů	Úhrada z příspěvků kvotních
1888 . .	166,708.000 zl.	39,357.000 zl.	127,351.000 zl.
1889 . .	147,344.000 »	39,782.000 »	107,562.000 »
1890 . .	140,910.000 »	41,527.000 »	99,383.000 »
1891 . .	142,529.000 »	44,866.000 »	97,663.000 »
1892 . .	145,886.000 »	47,283.000 »	98,603.000 »
1893 . .	144,756.000 »	42,283.000 »	102,473.000 »
1894 . .	148,858.000 »	44,377.000 »	104,488.000 »
1895 . .	152,962,000 »	47,540.000 »	105 422.000 »
dohromady . .	1.189,953.000 zl.	347,008.000 zl.	842,945.000 zl.
roční průměr .	148,744.000 »	43,376.000 »	105,368.000 »

Z podílu uhrazovaného příspěvky kvotovými připadlo:

	na Rakousko celkem	na Rakousko na osobu	na Uhersko celkem	na Uhersko na osobu
1888 . .	87,363.000 zl.	3 zl. 69 kr.	39,988.000 zl.	2 zl. 37 kr.
1889 . .	73,787.000 »	3 » 08 »	33,775.000 »	2 » 16 »
1890 . .	68,177.000 »	2 » 85 »	31.206.000 »	1 » 79 »
1891 . .	66.997.000 »	2 » 80 »	30,666.000 »	1 » 76 »
1892 . .	67,642.000 »	2 » 83 »	30,961,000 »	1 » 77 »
1893 . .	70,296.000 »	2 » 94 »	32,177.000 »	1 » 84 »
1894 . .	71,679.000 »	2 » 99 »	32.809,000 »	1 » 88 »
1895 . .	72,320.000 »	3 » — »	33,102.000 »	1 » 89 »
dohromady .	578,261.000 zl.	24 zl. 18 kr.	264,684.000 zl.	15 zl. 46 kr.
roční průměr	72,282.000 »	3 » 02 »	33,085,000 »	1 » 93 »

Kvotový klíč dosavadní, který hledíc k precipuu pro Vojenskou Hranici činí 68·6 : 31·4, poškozuje zájmy Rakouska, zvláště uváží-li se, že veškeren celní důchod počítá se na účet celé říše, tedy dělí se vlastně mezi obě polovice dle kvotového klíče, ač z důchodu toho vybírá se v Rakousku 86·13, v Uhersku však jen 13·7 procent. Proto bylo by záhodno, aby celní důchody rozdělovány byly dle spravedlivého měřítka mezi obě polovice; arciť by to předpokládalo správnou statistiku o určení zboží, jež do říše z ciziny se dováží.

Byl-li pro náhradu berních restitucí zaveden při vyrovnání v roce 1878 modus, dle kterého rozdělují se restituce ty mezi obě polovice dle objemu výroby, po případě dle podílu každé polovice ve výnosu spotřebních daní, dlužno uznati to za spravedlivé. Ale polovice zdejší poškozena byla přikazovacím řízením, jež dle zákona ze dne 18. června 1894, ř. z. č. 121, zavedeno bylo při dovozu lihu z jedné polovice do druhé; kdyby totéž řízení rozšířeno býti mělo ještě na cukr a pivo, bylo by to zkrácením této polovice, jmenovitě pokud by šlo o pivo, ježto daň pivní zapravuje vlastně podnikatel, aniž by bylo jisto, že se mu podaří přesunouti pokaždé daň tuto na konsumenty.

Měly by proto výpočty kvoty prováděny býti na jiném základě než dosavadním Methoda, dle které z berního břemene činí se závěrky na berní způsobilost, nemůže býti správnou. Jedině správným měřítkem měla by býti finanční způsobilost, měřená dle výše národního důchodu.

Co se týče poměrů rakousko-uherské banky, dlužno vytknouti, že hypoteční oddělení této banky slouží vlastně zájmům uherského majetku pozemkového a jen skrovnou měrou zájmům rakouského majetku pozemkového. Jak zmocňuje se uherská polovice tohoto oddělení stále výlučněji, poznati lze z toho, že podíl hypotečních zapůjček poskytnutých na nemovitý majetek v Uhrách stoupal v jednotlivých letech v těchto procentech:

1874	1875	1876	1877	1878	1879	1880	1881	1882
51·2	54·2	51·1	57·9	58·0	60·1	61·7	64·8	68·1
1883	1884	1885	1886	1887	1888	1889	1890	1891
69·7	71·8	72·5	73·3	75·4	75·5	76·0	76·7	78·0
			1892	1893	1894			
			79·0	80·8	82·4			

Podrobnější obraz o obchodech hypotečního oddělení rakousko-uherské banky poskytují tato čísla:

	Stav všech hypotečních zápůjček	Z toho poskytnuty zapůjčky na domy	na velkostatky	na drobné statky
V Rakousku:	zl.	zl.	zl.	zl.
průměr . 1881—85	27,486.000	9,834.000	17,534.000	118·000
» . 1886—90	25,556.000	11,501.000	13,930.000	125.000
v roku . . 1891	25,665.000	11,037.000	14,528.000	100.000
» . 1892	25,494.000	10,251.000	15,143.000	100.000
» . . 1893	24,134.000	9,356.000	14,683.000	95.000
» . . 1894	23,126.000	8,781.000	14,254.000	91.000
V Uhersku:				
průměr . 1881—85	62,224.000	7,684.000	49,453.000	5,087.000
» . 1886—90	78,530.000	11,570.000	61,583.000	5.377.000
v roku . . 1891	91,133.000	16,366.000	68,662.000	6,105.000
» . . 1892	95,963.000	18,160.000	71,493.000	6,310.000
» . . 1893	101.129.000	19,488.000	74,878.000	6,763.000
» . . 1894	108,379.000	21,057.000	80,005.000	7,317.000

Tento nepoměrný rozdíl v zápůjčkách poskytovaných hypotečním oddělením rakousko-uherské banky v Rakousku a v Uhersku lze vysvětliti tím, že v Rakousku postaráno jest jiným způsobem o dostatečný hypoteční úvěr. Nicméně doporučovalo by se, aby hypoteční oddělení bylo od rakousko-uherské banky úplně odděleno a samostatně organisováno jako říšský ústav hypoteční, který by zabývati se měl hlavně úvěrem pro selský majetek pozemkový, ježto jest to právě menší majetek pozemkový, který nucen jest platiti z úvěru vyšší úroky; při tom mohla by býti vzata v úvahu přeměna nevypověditelných soukromých zápůjček v zápůjčky v delších lhůtách umořovatelné.

Jako v projevu českého odboru zemědělské rady ukazováno i v projevu německého odboru na dlouhé řadě statistických dat, jakou převahu má polovice uherská nad polovicí rakouskou co do výroby zemědělské. Poukazováno na rychlý vzrůst výroby obilin, vína, tabáku, ovoce, zelenin, na rychlé pokroky v odvětví rybářském, drůbežnickém, dobytkářském, mlékařském, lesnickém. Při tom chválena čilost uherského ministerstva orby ve všech odvětvích zemědělských. V Uhrách samých bylo v r. 1893 již 21 vyšších hospodářských ústavů, 26 rolnických, 20 vinařských škol a 26 jiných zemědělských ústavů. V době 1881—1893 provedeny meliorace plochy 226.869 hektarů. Dotace uherského ministerstva orby stále se zvyšuje; bylať

v průměru let	1881—1885 ročně	1,806.000 zl.
» »	1886—1890 »	3,175.000 »
v roku	1891	4,477.000 »
»	1892	5,153.000 »
»	1893	5,532.000 »

Současně s těmito opatřeními majícími za účel, aby povznesena byla výroba zemědělská, sleduje uherská vláda bezohlednou, jen na prospěch domácího zemědělství a průmyslu vypočítanou politiku obchodní, majíc před očima jediný, egoistický cíl, aby každá zahraniční, i rakouská konkurence byla vytlačena a aby současně upraveny byly domácímu obchodu vítězné cesty na cizí tržiště. K cíli tomuto uplatňuje státní správa veškeren svůj vliv. Zřizují se nové dopravní cesty, železniční síť se doplňuje, dráhy se postátňují, provádějí se reformy v oboru tarifní politiky se sebevědomým důrazem.

Jak rozšiřovala se železniční síť v obou polovicích, vidno z těchto čísel, jež naznačují délku drah:

1870	v Rakousku . .	6.106 km.,	v Uhrách . .	3.477 km.
1875	» . .	10.312 »	» . .	6.422 »
1880	» . .	11.406 »	» . .	7.078 »
1885	» . .	13.317 »	» . .	9.022 »
1888	» . .	14.837 »	» . .	10.395 »
1890	» . .	15.307 »	» . .	11.246 »
1892	» . .	15.710 »	» . .	12.140 »
1893	» . .	14.968 »	» . .	12.573 »

V Rakousku přišlo v roce 1867 na 10.000 obyvatelů 2·3 km., v Uhrách 1·34 km.; naproti tomu v r. 1893 v Rakousku 6·7 km., v Uhrách 7·2 km.

Postátněním drah uvolnilo si Uhersko ruce pro účelnou tarifovou politiku na všechny strany. Všemi možnými opatřeními podporuje se rozvoj uherského přístaviště v Rjece a domácí paroplavební společnost Adrie.

Takovými opatřeními hledí Uhersko emancipovati se od rakouského průmyslu a zabezpečiti současně domácím výrobkům rakouská tržiště.

Uhři správně pochopili, že každá celní a obchodní politika musí opírati se o tarifovou politiku k stejným cílům řízenou. Právě proto, že uherská vláda dovede tarifovou politikou poškozovati rakouské zájmy, třeba na to naléhati, aby za účelem loyálního plnění smluvených závazků obě smlouvající strany uvědomovaly se navzájem o všech tarifových opatřeních a úlevách, jež v jich obvodu se poskytují; tato vzájemná povinnost měla by stanovena býti výslovně v celní a obchodní smlouvě.

Zevrubně probírá se německý odbor zemědělské rady statistikou vzájemných obchodů mezi oběma polovicemi, dospívaje k výpočtu, že v době od r. 1887 do r. 1894 vývoz tovarů z Rakouska do Uherska stoupl o 20 procent, vývoz surovin z Uherska do Rakouska v téže době však o 56 procent.

Všeobecné úsudky, k nimž tyto úvahy dospěly, přiodívá německý odbor těmito slovy: »Národohospodářsky i politicky nesmí význam hospodářského spolku s Uherskem býti podceňován a dlužno důsledky rozluky dojista vážně posuzovati. Kdyby došlo k rozluce společného celního obvodu a mezi Rakouskem a Uherskem měly zřízeny býti celní šraňky, těžce spočinuly by útraty takovéto hospodářské války na obou polovicích. Náraz, který pocítil by rakouský průmysl, byl by dvojnásobně předstižen škodami, jež by stihly zemědělskou výrobu uherskou; nelzeť nijak odčiniti skutečnost, že obě říšské polovice následkem rozvoje všech výrobních poměrů jsou na sebe navzájem odkázány. Ale v zájmu hospodářské sebeobrany musí právem býti žádáno, aby spolek takový vykládán byl nejen dle ztrnulého slova, nýbrž dle smyslu a ducha způsobem loyálním. Jestliže proti dosavadnímu spolku tak často se brojí, hledati sluší příčiny v tom právě, že důvěrou smluvní tolik bylo otřásáno; tím dlužno vysvětliti, že tak často ozývá se v naší polovici požadavek, aby výpovědí celního a obchodního spolku získány byly nové základy k volnému vyjednávání, při kterém by významnější měrou než dosud zájmy této polovice postaveny byly v popředí.«

Co do podrobností vyslovena byla německým odborem zemědělské rady dlouhá řada přání, jež zde podáváme v tom pořádku, v jakém byla učiněna. Přání ta jsou následující:

I. V oboru výroby zemědělské žádáno, aby s obilními zásilkami přicházejícími z Uher nebylo na rakouských drahách nakládáno příznivěji než s výrobky domácími, aby zrušeny byly refakcie a všechny jednostranné úlevy (ku př. tarify stupňové), aby pro obilí zaveden byl tarif kilometrový a aby v státní železniční radě aktivován byl zvláštní komitét, který sledoval by neustále tarifní opatření v Uhrách i jinde a činil vládě neb železniční radě návrhy. Dále žádáno, aby mlecí řízení bylo úplně zrušeno, aby celní nedoplatky váznoucí za uherskými exportními mlýny pod titulem mlecího řízení byly co nejdříve a co nejdůrazněji vymáhány a aby ustanovení o zrušení mlecího řízení vřaděno bylo do celní a obchodní smlouvy s Uhry.

II. V oboru dobytkářství žádáno, aby v Uhrách prováděna byla přísně opatření policie veterinářské, aby s Uherskem při novém vyrovnání uzavřena byla veterinářská konvence, a aby na základě dohody s Uherskem opatřena byla rolnictvu levnější sůl dobytčí ve větším množství.

III. V oboru lesnictví žádáno, aby státní i soukromé dráhy v obou polovicích dovozu plodin a výrobků lesnických do Uher poskytovaly tytéž výhody, jež poskytují se dovozu uherských výrobků do Rakouska.

IV. V zájmu cukerního průmyslu žádáno, aby kontingent berních restitucí z vyvezeného cukru zvýšen byl na 9,600.000 zl.,

anebo aby zvýšena byla bonifikace na 3 zl. z metr. centu surového cukru. Dále žádáno, aby v případě, že v Německu zvýšeny budou vývozní premie, výroba cukru v mocnářství Rakousko-Uherském byla kontingentována, při čemž by pro výměru kontingentu jednotlivým závodům rozhodující byl nejen několikaletý průměr výrobní, nýbrž i výrobní výkonnost; celková suma kontingentní měla by v mocnářství stanovena býti 9 mil. metr. centy suroviny.

V. V zájmu lihovarnictví žádáno, aby kontingent mezi oběma polovicemi rozdělen byl dle skutečné spotřeby lihu, aby po každých třech letech se zřetelem na zvýšený konsum rozdělení to bylo revidováno, aby zvýšená suma kontingentní přikázána byla jen hospodářským lihovarům, aby zřizování společenstevních lihovarů bylo usnadňováno, aby dosavadní osmiměsíční výrobní perioda prodloužena byla na 10 měsíců, aby průmyslovým lihovarům stanoveno bylo výrobní maximum odpovídající jich kontingentu a aby konečně na kvalitní lihoviny v Uhrách vyrobené (ku př. na slivovici) ukládána byla vyšší daň spotřební.

VI. V zájmu pivovarnictví žádáno, aby předpisy o dani pivní byly jednotně uspořádány, aby zavedeno bylo zdanění dle sladu a aby povoleny byly hospodářským pivovarům berní bonifikace z vyvezeného piva.

VII. Ve směru všeobecném žádáno, aby i v Rakousku zaveden byl statistický poplatek, aby kvota na Uhry vypadající zvýšena byla měrou odpovídající hospodářským, finančním i populačním tamním poměrům, aby berní restituce rozdělovány byly dle hrubého výnosu příslušných daní, naproti tomu příjmy celní dle poměrů přívozu z ciziny v každé polovici, aby při úpravě poměrů rakousko-uherské banky jednotnou organisací této banky nebylo vikláno, aby zachována byla jednotnost v měně a mincovnictví a aby hypoteční oddělení rakousko-uherské banky bylo reorganisováno.

VIII. V ohledu dopravním žádáno, aby zřízeno bylo druhé železniční spojení s Terstem přes Karavanky a aby provedeny byly průplavy labsko-dunajský a dunajsko-oderský.

* * *

Obchodní a živnostenská komora v Praze vyslovila svá přání v petici ze dne 21. března 1896. Komora ta snažila se, aby podala pro posouzení poměrů mezi oběma polovicemi spolehlivý podklad, opírající se o fakta, nikoliv o pouhá tvrzení. Proto pořádala celou řadu ústních anket, jichž výsledky vylíčila v petici uvedené. Právě pro spolehlivost všech vývodů, doložených skutečnými poměry, získal tento projev obchodní komory pražské — zrovna tak jako dřívější projev téže komory o poměrech prů-

myslových ze dne 28. listopadu 1890, č. 7028 — velkého významu. Málo který spis přispěl tolik k tomu, aby vzájemné poměry obou polovic byly správně oceňovány, jako tato petice pražské obchodní komory. Komora, líčíc poměry, vycházela arciť jen z obvodu svého působiště; ale dovedla z tohoto obmezeného obvodu vyšinouti se na vyšší stanovisko, s kterého přehlížela poměry celého mocnářství. Z této příčiny přísluší spisu komory význam trvalý i dlužno tím vysvětliti, že ze spisu toho čerpá poučení každý, kdo zabývati se chce blíže otázkou rakousko-uherského vyrovnání. Jestliže záleželo komoře na tom, aby svým spisem ukázala na cesty, na jakých by při vyrovnání zájmy průmyslu a obchodu této polovice měly býti hájeny, podařilo se jí to zúplna. Ohlas, jaký spis ten vzbudil — ani snad ne tak v českých, jako spíše v mimočeských zúčastněných kruzích — jest toho důkazem.

Ježto do všech podrobností petice pražské obchodní komory nelze zabíhati, nutno obmeziti se na hlavní body závěrečných úvah komory; čtenář vyčte z nich, jaká mínění byla rozšířena — a jsou až dosud — v kruzích průmyslových a obchodních všeobecně o vzájemném poměru rakousko-uherském.

Vylíčivši výsledky ústní ankety a náhledy jednotlivých zástupců průmyslových, osvětluje komora celou situaci v závěrečných svých úvahách, z nichž — ač zasluhovaly by uveřejnění nezkráceného — uvésti sluší aspoň toto:

Ze všech těchto vývodů vane nádech pessimismu; stížnosti, že vývozu našeho do Uher ubývá a soutěživost našeho průmyslu proti uherskému klesá, že se tomuto poskytují výhody protismluvné a onomu obtíže v cestu kladou, stále se opakují a prognosy do budoucna jsou nadmíru nepříznivé.

Vše to zdá se však na první pohled býti nesprávným nebo alespoň přemrštěným, přihlédneme-li k číslicím úřední uherské statistiky obchodní, dle níž dovoz z Rakouska do Uher bezmála u všech průmyslových výrobků prý stoupnul. Domnělý rozpor ten vysvětluje se však známou nespolehlivostí uherské obchodní statistiky ihned a úplně.

Tolik však je jisto, že účast průmyslu našeho při vývozu do Uher jest mnohem menší, než jak by se dle uherské statistiky zdálo, a že tedy svrchu zmíněné stesky na ubývání vývozu do Uher ani dost málo přehnány nejsou, aniž se jim skutečného podkladu nedostává.

Vzhledem ku steskům těm jest dokonce i pravdě podobno, že se rozvaha obchodních styků mezi oběma polovinami říše ve skutečnosti kloní ve prospěch Uherska, že tedy nikoli my, jak uherská statistika uvádí, nýbrž Uhry po stránce té jsou aktivními.*)

*) Správnost tohoto tvrzení dosvědčena později rakouskou statistikou o vzájemných obchodech mezi Předlitavskem a Zalitavskem, když byla tato provisorním vyrovnáním z r. 1899 v Předlitavsku zavedena.

Každým způsobem jest však v zájmu konečného objasnění hospodářského spolubytí obou polovin říše a v zájmu správného posouzení všech zde v úvahu přicházejících otázek naléhavou potřebou, aby zjišťování výměny zboží mezi oběma polovinami říše konalo se na příště pokud možná objektivně a zároveň spolehlivě. Nelze pochybovati, že by ve směru tom nejlepší výsledek zabezpečilo zřízení statistické kanceláře oběma polovinám společné a zavedení společných norem dotyčných. Proti tomu nemůže zajisté ani Uhersko míti důvodných námitek, anoť statistické spracování rozhodujících zde skutečností nemůže zavdati příčin k sporům politickým neb národnostním; na konec by upravení této statistiky na stejném základě, jako nynější statistika společného celního území, vyhovělo zajisté i nejdalekosáhlejším přáním Uherska.

Kdyby však nebylo lze Uhersko získati pro zavedení společné statistiky, nezbude nic jiného, než po způsobu uherské obchodní statistiky také v této polovici říše zavésti zvláštní statistiku obchodní, která by zvláště také náš obchod s Uherskem měla na zřeteli. Komora žádost takovou předložila již dříve ministerstvu.

Veliká část interessentů dovozuje ve svých vývodech, že vývoz do Uher klesá následkem rozvoje uherského průmyslu domácího, a vyslovuje obavu, že v dozírné budoucnosti výroba naše z druhé poloviny říše úplně bude vytlačena. Část interessentů stěžuje si dokonce již dnes na soutěž uherských továren v Rakousku samém, pokud se týče v cizozemsku. Všichni, jež komora vyslechla, shodují se v tom, že poukazují na neobyčejné povzbuzování a jednostranné podporování uherského průmyslu tamější vládou, jež při volbě dotyčných prostředků nehledí vždy na to, příčí-li se i znění celní a obchodní smlouvy, a jsou dále za jedno, stěžujíce si na nedostatek blahovolnosti, jíž průmysl této poloviny říše musí postrádati. Veškeří interessenti, i ti, kteří na dalším trvání nynějšího svazku největší mají zájem, žádají jakožto podmínku jeho obnovení úplnou rovnoprávnost a poskytnutí záruk, že smlouva také se strany Uher bude nestranně a spravedlivě vykládána a dodržána.

Hospodářský rozvoj, jejž Uhersko za účinné podpory vlády v posledních letech zaznamenává, nemá věru sobě rovného.

Žel, že není úřadních dat, která by rozvoj ten ciferně mohla znázorniti. Komora jest daleka, aby na důkaz průmyslového rozkvětu Uherska mezi sebou porovnávala zcela nesouměřitelné údaje uherské statistiky průmyslové z r. 1884 a 1890, jak to komora budapešťská učinila s našimi statistikami průmyslu, aby dokázala náš průmyslový rozvoj.

Nezbývá tedy, než vylíčiti na základě skrovných úřadních dat po ruce jsoucích velikolepý rozvoj jednotlivých průmyslových odvětví, resp. uherského průmyslu vůbec.

Ve směru tom sluší především ukázati na značný vzrůst uherského obyvatelstva zabývajícího se průmyslem a obchodem, jehož od r. 1870 do r. 1890 o celých 41·3%, resp. o 31·6% přibylo, kdežto přírůstek všeho obyvatelstva v době té pouhých 12% obnášel.

Důkazem rychle rostoucího velkoprůmyslu uherského jest stále stoupající spotřeba uhlí v Uhrách. Ačkoli uhlí v uherských dolech vždy více se dobývá, přece dovoz uhlí a koksu nepřetržitě roste; neboť kdežto dovoz ten r. 1882 pouze půldruhého milionu metrických centů obnášel, dosáhl již roku 1889 7 milionů, v roce 1893 13 milionů a v r. 1894 13·6 milionu metrických centů. Připočítáme-li tedy k uherské domácí výrobě uhlí přívoz a odečteme-li vývoz, obdržíme spotřebu uhlí v Uhrách v r. 1890 asi 39 mil., v r. 1891 asi 43 mil., v r. 1892 asi 44½ mil., v r. 1893 asi 50 mil., v r. 1894 asi 55 mil. metr. centů; vystoupila tedy prodlením pěti let téměř o polovinu. Při tom sluší považiti, že Uhry mají po celé zemi přečetná a bohatá ložiska znamenitého hnědého uhlí, v nichž se posud netěží. Není však pochybnosti, že se tak brzy stane — bylať již loňského roku za tím účelem zřízena akciová společnost vládnoucí kapitálem jednoho milionu zlatých — a že pak cena uhlí v Uhersku, posud dosti vysoká, značně klesne a zakládání nových průmyslových podniků nemálo povzbudí.

Stálý rozvoj uherského průmyslu poukazuje dále přibývající dovoz průmyslových pomocných látek a klesající jich vývoz. Obnášelť

v roce	dovoz	vývoz
1889	44,459.000 zl.	85,336.000 zl.
1890	49,236.000 »	85,556.000 »
1891	57,956.000 »	80,331.000 »
1892	60,152.000 »	72,087.000 »
1893	48,275.000 »	74,441.000 »
1894	53,773.000 »	79,368.000 »

Také vývoz tovarů z Uher stále se vzmáhá. Činilť

v roce	zlatých
1889	171,159.000
1890	175,772.000
1891	187,702.000
1892	178,435.000
1893	185,065.000
1894	192,339.000

Jak náhlý byl hospodářský rozmach uherský zejména v posledních letech, dokazuje jasně nesmírný přírostek podniků akciových. Pouze v roce 1895 bylo v Uhrách založeno 42 nových

akciových společností s akciovým kapitálem více než 70 mil. zl. a kapitál akciových společností již stávavších zvýšen okrouhlou sumou o 30 milionů zlatých. Za jediný rok rozmnožil se tedy v uherském národním hospodářství uložený akciový kapitál o celých 100 milionů zlatých.

Jak rychle jednotlivá průmyslová odvětví v Uhrách postupují, o tom svědčí nejlépe okolnost, že na př. uherská výroba cukru od 495.262 metr. centů v r. 1888—1889 vystoupila na 1,145.202 metr. centů v r. 1892—1893, výroba piva od 503.271 hl. v roce 1888—1889 na 1,321.568 hl. v r. 1892—1893, výroba lihu od 88 milionů hektolitrových stupňů v r. 1888—1889 na 110 mil. hektolitrových stupňů v r. 1892—1893 a že výroba mouky v budapešťských parních mlýnech, která v letech 1886—1890 obnášela okrouhle 4,313.000 metr. centů, na 5,393.000 metr. centů v r. 1893 se rozmnožila.

Sama budapešťská obchodní a živnostenská komora musila doznati, že »rozvoj uherského průmyslu již dnes není tak nepatrný a budoucí jeho vývin také není vyloučen«.

Skutečně však jsou dnes již téměř všechny v Rakousku provozované výrobní odbory také v Uhrách zavedeny; ano i ony industrie, jichž rakouským zástupcům na vývozu do Uher posud nejvíce záleží, tak zejména různá odvětví průmyslu textilního se, jak známo, v Uhrách provozují a naši interessenti ubezpečují, jak z vývodů jejich seznati lze, že soutěž jejich již dnes pociťují.

A největší škoda z toho pro naši polovinu říše a také pro Uhersko samo záleží v tom, že rozvoj uherského průmyslu na naše poškození vychází, že totiž v Uhersku téměř bez výjimky jen takové výroby se zavádějí, které již u nás trvají a zdatnými jsou, kdežto by přece bylo mnohem přirozenější a prospěšnější, kdyby Uhry nejprve oněch industrií si všímaly, které v mocnářství našem vůbec se neprovozují a jejichž výrobky i my musíme z ciziny dovážeti. Nelzeť pochybovati, že výroba tohoto zboží — jsouc podporována rozsáhlými výhodami, jež uherská vláda průmyslu poskytuje — také v Uhrách by v brzku tak pokročila, aby mohla cizí konkurenci zdatně čeliti, a mocnářství naše by se ku prospěchu všech takto znenáhla vyprostilo od cizozemska. Na místě toho se však vypovídá v Uhersku především našemu průmyslu konkurenční boj, jehož přirozeným konečným výsledkem nemůže býti než hospodářské seslabení obou částí a trvalá závislost celé říše na cizině.

Nelzeť přec žádati od našeho dávno zdomácnělého a na výši technických pokroků stojícího průmyslu, aby se všech svých posavadních vymožeností vzdal a k jiné produkci přestoupil, to tím méně, poněvadž zdar takového experimentu právě v této polovici říše velmi jest pochybným, ba ani ne pravděpodobným. Průmysl náš nepožívá totiž ani dost málo oněch výhod a podpor, jakých

se dostává uherskému, a nemohl by tedy cizí soutěži opříti se tak, jak by dle lidského domyslu tomu musilo býti v Uhersku.

Že rozvoj uherského průmyslu téměř výhradně jen k naší škodě vychází, o tom nepopíratelné svědectví podává nejen seznam průmyslových podniků v posledním čase v Uhrách založených, mezi nimiž se nevyskytuje téměř ani jediná v říši naší posud neprovozovaná výroba, nýbrž i ta skutečnost, že právě rakouské firmy namnoze přecházejí do Uher zřídit tam závody, jaké v této polovině říše provozovaly či posud provozují, a dále fakt, že právě náš vývoz do Uher poměrně stále klesá, zatím co účast jiných průmyslových států, zvláště Německa, při uherském dovozu jak absolutně, tak i poměrně stále roste.

Obnášelť uherský dovoz:

	1889	1890	1891	1892	1893	1894
			tisíců zlatých			
z Rakouska . .	394.673	412.125	420.423	427.523	416.987	442.258
z Německa . .	16.900	18.870	19.640	24.659	28.141	28.838
z Francie . . .	1.309	1.066	1.421	1.599	1.768	2.241
	1889	1890	1891	1892	1893	1894
			v procentech			
z Rakouska . . .	85·90	84·89	83·62	82·32	81·17	80·96
z Německa . . .	3·68	3·89	3·91	4·75	5·48	5·28
z Francie	0·28	0·22	0·28	0·31	0·34	0·41

Ve výkazu tom jest cizí zboží v Rakousku překládané a celý rakouský vnitřní obchod zcela nepovšimnut. Jest proto velmi podobno pravdě, že účast našeho průmyslu na uherském vývozu ještě mnohem větším poměrem se ztenčila.

Povznesení uherského průmyslu sluší v první řadě připsati rozsáhlým výhodám, jichž průmyslová výroba v Uhrách požívá. Uherská vláda osvědčuje při každé příležitosti vynikající porozumění pro hospodářské otázky a plní dotyčné své úkoly s neochabující rázností a houževnatostí, pranic se neohlédajíc, zdali zvolené k tomu prostředky doslovu a duchu smlouvy mezi oběma polovinami říše trvající také skutečně vyhovují.

Sluší tu zejména vytknouti:

1. přímé výhody, průmyslu v Uhrách poskytované;
2. lepší poměry odbytu;
3. nedostatek sociálně politických břemen;
4. uherskou tarifní politiku železniční.

K bodu 1. Jak daleko uherská vláda v této příčině jde, jest obecně známo. Zákony z r. 1881 a 1890 jí poskytují možnost, nově vznikající podniky osvoboditi od daní, poplatků a kolků,

k jich provozování potřebné pozemky vyvlastňovati, suroviny, stroje a pod. za svéstojné náklady dopravovati atd. Že se výhod těch hojně užívá, jest na bíledni; od vydání zmíněných zákonů dostalo se jich bezmála pěti stům továren (nepočítajíc v to velikou řadu hospodářských lihovarů). Uherská vláda však nepřestává na těchto zákonitých výhodách a jde mnohem dále, poskytujíc průmyslníkům, kteří v Uhersku nové závody podnikají, na dlouhou řadu let nezúročitelné půjčky, tedy skutečné dary, přenechávajíc jim zdarma neb za velice nízké ceny státní pozemky, stavivo atd., stavíc jim celé dráhy vlečné a jiné, vodní průplavy atd., udílejíc jim slevy cla z dovážených strojů a vycházejíc jim vstříc všemi možnými způsoby. Uherskému průmyslu mlýnskému byla ponze tím, že předpisy o mlecím řízení v jeho prospěch byly vykládány a prováděny, dána možnost, aby zisk z mlecího řízení obrátil ku snížení ceny svých výrobků k nám dovážených.

K bodu 2. Vláda uherská dále horlivě o to pečuje, aby průmyslu svému zjednala pokud možná největší odbyt. Při tom ji vydatně podporuje silně vyvinutá národní pýcha Uhrů, kteří domácímu výrobku, byť i horší a dražší byl, před každým jiným dávají přednost; tato nechuť Uhrů ke všemu cizímu míří pohříchu v první řadě proti průmyslu naší poloviny říše, který již z této příčiny u nich velmi těžké má postavení. Poměry ty jsou ještě více přiostřovány počínáním si uherské vlády, která na odbyt uherských výrobků bezprostředně a mocně působí. Přes celní a obchodní smlouvu bylo totiž při opravě řízení dodávacího v roce 1886, 1887 a 1890 všem veřejným korporacím nařízeno, aby zadávajíce dodávky jen uherskou výrobu měly na zřeteli, za kterýmž účelem při železnicích zřízena zvláštní dodávková komise. Při všech veřejných submisích jest tedy cizí i rakouská produkce skutečně vyloučena a uherský výrobek co do ceny všelikého ohledu na cizí, snad lacinější soutěž prost. Tam, kde bezprostřední nátlak není možný, tedy u velkého obecenstva, podporuje se odbyt uherských tovarů tím, že se výrobky uherských továren všeobecně doporučují a všichni zájemníci vyzývají, by potřebu svou od těchto továren opatřovali. Bezpočetné jsou příslušné výnosy uherského ministerstva obchodu k tamějším obchodním komorám, které vyzváním těm bez odkladu vyhovují a známost domácích výrob všemožně rozšiřují. Za účelem tím byl r. 1893 dokonce zvláštní seznam všech uherských firem, požívajících státní podpory, pořízen a komorám k dalšímu rozšíření odevzdán.

Že toto fedrování odbytu uherského průmyslu v první řadě na účet naší výroby se děje, vysvítá nejlépe ze zmíněné již okolnosti, že četné rakouské firmy do Uher se stěhují, což by zajisté nečinily, kdyby svůj odbyt v Uhersku i bez tohoto prostředku mohli obhájiti.

K bodu 3. Jest známo, že v Uhrách není tak vysoce vyvinutého zákonodárství na ochranu dělnictva, ani povinného pojišťování dělníků. Z toho plyne pro uherský průmysl znamenitá výhoda proti našemu, jemuž zmíněné zákony značná břemena ukládají.

K bodu 4. Pečujíc o hospodářský rozvoj, uherská vláda také dopravnictví uherské podřídila hlavně ohledům na národní hospodářství. Známo jest, jak energicky uherská vláda provedla postátnění téměř celé uherské sítě železniční. Nyní jest, zvláště od sestátnění uherských tratí společnosti státních drah neobmezenou vládkyní zemských železnic, jejichž síť ještě dále rozšířiti horlivě se snaží. Hlavní linie jsou většinou již dostavěny, nyní se podporuje vybudování hlavně drah místních a podružných. Již dnes rozvoj uherských drah místních dostoupil tak vysokého stupně, jaký i v pokročilejších státech jest vzácností. Ve všech částech země vznikají ponenáhlu spojení železniční a spolu s tím i prostředky dopravní, hlavně vozidla stále se rozmnožují a doplňují. Právě nedávno podniknuta k účelu tomu nová investiční výpůjčka.

Neméně energickou činnost vykazuje uherská vláda také v oboru nitrozemské námořní plavby. Od několika let věnuje se v Uhrách vodním stavbám a lepšímu splavnění vodních cest opět největší pozornost a regulace řečišť atd. provádí se s velkým nákladem a na nejširším podkladě. Podniky pro plavbu na řekách, mezi nimi v prvé řadě uherská akciová společnost pro plavbu na řekách a po moři, dosahují proto stále většího rozvoje. Ještě rychleji vyvíjí se také uherská plavba námořní. Proto se vláda uherská nyní snaží, aby ze vzrůstající Rjeky, kterouž jak známo značnými hmotnými obětmi za přístaviště upravila, učinila také obchodní středisko; snaží se proto dalekosáhlými výhodami vytvořiti ve Rjece rozsáhlý samostatný vlastní obchod, poznávajíc správně, že rychle se vyvíjející uherský průmysl brzy bude nucen vyhledávati cizozemská odbytiště a že bude tudíž nutno mu zjednati co největší přímé spojení s cizinou.

Za takových poměrů není divu, že tato promyšlená, všem odvětvím dopravy věnovaná péče uherské vlády přivedla dopravnictví na výši, pomocí jíž dána jest možnost nadržovati nejúčinnější měrou dopravě a tím také výrobě zboží. Značné zvýšení dopravy zboží jest toho stkvělým dokladem. Stouplo totiž veškeré dopravené zboží na král. uherských státních drahách z 9,208.000 tun v roce 1888 na 23,988.000 tun z roku 1893; na veškerých uherských drahách z 22,620.000 tun na 35.014.000 tun; úhrnný počet ujetých tunových kilometrů na státních drahách z 1601,005.000 na 3492,902.000, na veškerých uherských drahách z 2794,552.000 na 4211,890.000.

Příjmy uherských státních drah stouply celkem z 39,944.000 zlatých (nebo 8976 zl. za provozovací kilometr) v roce 1888 na

79,296.000 zl. (10.271 zl. za kilometr) z r. 1893; přebytek z dopravy z 18,537.000 zl. (4312 zl. za kilometr) na 36,504.000 zl. (4823 zl. za km.). Za tuto dobu obnášel příjem veškerých uherských drah 81,473.000 zl., resp. 102,591.000 zl. (7840, resp. 8243 zl. za km.), přebytek z dopravy 41,366.000, resp. 48,889.000 zl. (3981, resp. 3929 zl. za km.).

Stejnou měrou stoupla i doprava po vodách nitrozemských a po moři. Roku 1871 obnášela námořní doprava v Rjece jen 1,210.000 metr. centů v ceně 14,694.000 zl., deset let na to 3,064.000 q v ceně 43,978.000 zl., v r. 1891 již 8,645.000 q v ceně 93,296.000 zl., v roce 1893 10,159.000 q v ceně 127,143.000 zl.

Během 22 let vzrostla tudíž doprava námořní ve Rjece o 112,449.000 zl., t. j. o 765%, naproti tomu zvýšila se v téže období doprava pomořská v Terstu jen o 33%. Kdežto význam Rjeky pro náš obchod zahraniční den ode dne stoupá, klesá podíl Terstu na tomto obchodě stále více, ba obchod terstský vykazuje dokonce úbytek. Rjeka, podporována jsouc uherskou vládou co nejusilovněji, nepřestává však na tom, aby Terst z Uher vytiskla, ale soutěží s ním již i v Rakousku; již nyní totiž příkl. velmi značný obchod s jutou jde jak do Uher tak do Rakouska přes Rjeku. Následkem svého vysoce vyvinutého dopravnictví dospěje Uhersko k tomu, že Rakousko — setrvá-li toto na svých dosavadních zásadách — časem úplně překoná.

Velkolepý vzrůst uherského dopravnictví nebyl by totiž mohl nastati, kdyby Uhersko bylo své dopravní podniky považovalo jen za zřídla státních příjmů a kdyby bylo tarify jejich vyměřovalo ne z ohledu na celé hospodářství národní, nýbrž jedině dle šablonovitého každoročního rozpočtu příjmů a výdajů. Uherská vláda však sleduje konsekventně a — jak zkušenost učí — plným právem zásadu, že úlohou dobře vyvinutého dopravnictví jest v prvé řadě, povznésti výměnu zboží za účelem všestranného podporování průmyslu a obchodu a že tudíž je nutno, aby jednak ceny dovozného, jež jsou hlavním činitelem při vypočtení podmínek výrobních, ve všemožné stabilitě byly drženy, jednak aby také slevy dovozného, vyžadují-li toho hospodářské ohledy, byly povolovány. Uherská vláda jest právě toho mínění, že slevy dopravní zvětšeným ruchem se nahradí, a nechápe se vždy pochybného a svým zvratným účinkem škodlivého prostředku, okamžitě totiž sazby zvyšovati, ani tam, kde tato naděje nedochází okamžitého splnění. A právě okolnost, že uherská politika tarifní není kolísavou, že není určována jedině stanoviskem soukromého hospodářství, nýbrž za hlavní účel drah pokládá napomáhání veškerému hospodářství, to bylo, co nikoliv nepatrnou měrou velkolepý rozvoj uherského dopravnictví spoluzaložilo a povzneslo.

Aby tento cíl umožnila, neváhala uherská vláda všemi silami a prostředky zasaditi se o postátnění uherské sítě železniční. Cíl

tento byl dosažen, a dnes rozsáhlé držení vlastních železnic a výkon vozby na mnohých soukromých, zejména místních drahách umožňuje vládě promyšleně a nerušeně prováděti dopravní politiku uherským zájmům úplně přizpůsobenou. Neboť i nemnohé uherské soukromé dráhy, ovládány jsouce drahami státními je obepínajícími, jsou nuceny uherské politice tarifní se podříditi. Z toho důvodu nemá také Uhersko dnes již aktuálného zájmu na postátnění jižní dráhy, jejíž uherská trať úplně podléhá vlivu jeho tarifů, což má přirozeně účinek i na rakouské trati této dráhy v pospoji s Uhrami.

Bohužel směřovala uherská politika dopravní již od počátku k tomu, aby podporován byl výlučně vlastní průmysl a aby rakouská soutěž — bez ohledu na obchodní smlouvu — byla co nejvíce vytlačena; vyjádření interesentů komorou podaná jsou toho výmluvným dokladem. Což jest to jiného než přímé porušení smlouvy, když se povolí úlevy dovozné jen uherským, ba dokonce cizozemským firmám, rakouským však se odeprou?

Jednotné celní území vyžaduje nutně také jednotnou politiku hospodářskou v každém směru, tudíž i v dopravnictví.

Této jednotnosti v hospodářské politice není, ježto Uhersko svému průmyslu vyhrazuje jednostranné výhody a náš průmysl přímo a nepřímo zatlačuje.

Výhody, jež Uhersko svému průmyslu poskytuje, rovnají se však podstatou svou úplně ochrannému clu, ježto uherský průmyslník o obnos těchto přímých a nepřímých výhod laciněji vyrábí, než rakouský. Zcela správně praví tudíž dotázaní průmysloví strojničtí: »V obou případech musí zdejší továrník překonati v Uhrách tuto differenci; proto však přece uherský továrník jest proti němu nejen v Uhersku, nýbrž i v Rakousku (anoť není celní zápory) o částku tu ve výhodě a tudíž i zde konkurentem silnějším než onen. Kdyby tedy uherské strojnictví někdy vyspělo tak, že by více vyrábělo než Uhry samy spotřebují, obrátí se přirozeně především do Rakouska a rakouský průmysl musí v tomto konkurenčním zápasu podlehnout.« Jak velký rozdíl panuje v podmínkách výrobních obou polovicí říše, dokázali právě také průmysloví strojničtí a zástupci chemického průmyslu jasně na příkladech ve svém vyjádření uvedených, věc daleko ještě nevyčerpávajíce. Jest tudíž nejvýše nutno, aby se při nastávajícím vyrovnání těmto neudržitelným poměrům učinila přítrž a aby odpomoženo bylo aspoň tam, kde zakročení již předem neukáže se marným.

V prvé řadě jest to dopravnictví. Článek VIII. celní a obchodní smlouvy nesmí zůstati příště jen na papíře, nýbrž musí býti oživen a správné provádění jeho z obou stran zajištěno a kontrolováno. Jest zcela dobře možno, aby zdejší tarif na týchž zásadách spočíval jako tarif druhého území, čehož bylo by lze

nejsnáze docíliti zřízením společného ministerstva komunikačního. Na každý způsob musí však naprosto a pro všechnu budoucnost zabráněno býti dílem otevřenému, dílem tajnému boji, jejž vede Uhersko proti naší výrobě pomocí nižších tarifů, slev tarifních atd.

Revise dotyčných předpisů, dále ustanovení, aby refakcie neplatily jen pro jistou stanici východnou a konečnou, nýbrž pro jisté nejmenší množství zboží a jistou nejmenší vzdálenost kilometrovou a konečně možnost bezpečné kontroly, že předpisy tyto se dodržují, což státi se může pomocí společného úřadu kontrolního anebo inspektorů podobných, jaké připouští čl. V. a VIII. celní a obchodní smlouvy, jest nutně žádoucí.

Tarifní politika naší poloviny říše, která byla posud ovládána jen ohledy fiskálními, měla by nadále chopena býti s hlediska méně úzkoprsého a dále prozírajícího. Nikoli nespolehlivé a — vzhledem k tomu, že máme veliké státní dráhy ceny pouze strategické, jejichž pasivnost od samého počátku byla zřejma — také zcela neoprávněné výhradné ohledy na výsledky bilanční, nýbrž zřetel k hospodářství celkovému měl by zde býti vodítkem. Dále jest nezbytně třeba, aby účinky uherské politiky tarifní na naše národní hospodářství jak vzhledem k našemu vývozu do Uher a do cizozemska, tak i vzhledem k zvětšení soutěživosti uherské v Rakousku stálé kontrole byly podrobeny a dle potřeby odvratnými prostředky neškodnými učiněny nebo aspoň represaliemi zodpovědeny. K dosažení účelu toho doporučuje se zříditi zvláštní orgán, který by jednak sám uherská opatření horlivě sledoval, resp. stesky a přání interesentů přijímal, jednak vládě návrhy na odvratná opatření neb na represalie podával.

K plnění úkolu prvnějšího hodila by se především celní a obchodní konference, článkem XXI. celního a obchodního svazku stanovená, poněvadž by se v ní protivné zájmy obou stran nejsnáze mohly urovnávati. Komora tedy prosí, by ministerstvo k tomu působilo, aby celní a obchodní konference zřídila stálý výbor, jemuž by náleželo, zabývati se těmito, jakož i všemi ostatními, celního a obchodního svazku se týkajícími otázkami.

Dále jest záhodno, k dosažení úkolu druhého aktivovati ve státní železniční radě zvláštní komitét, jenž by uherské tarify stále v patrnosti měl a zmíněné návrhy podával.

Ze však uherská tarifní nařízení úředně toliko v řeči uherské se uveřejňují, jest žádoucno, aby se opatření ta reprodukovala též ve věstníku pro rakouské dráhy, tak aby vešla ve známost obecnou.

Dále jest naléhavou potřebou, zříditi druhé železniční spojení s Terstem, které by cestu do Cech co nejvíce zkrátilo, tedy dráhu přes Karavanky.

Také cestám vodním, nezbytným pro dopravu laciného zboží hromadného, musí se věnovati větší pozornost. V ohledu tom budiž především uplavnění Vltavy a malého Labe, komorou tak často žádané, dokončeno a provedení dunajsko-vltavsko-labského průplavu v bedlivou úvahu vzato a dle možnosti urychleno.

Živnostenské a zejména sociálně politické zákonodárství, ukládajíc hmotná břemena, tvoří podstatnou část podmínek výrobních, neboť stížení průmyslu zákonodárstvím na ochranu dělnictva a pojišťováním dělníků, zvláště úrazovým, jest, jak známo, velice značné.

Leč v Uhersku jest pouze nemocenské, ale nikoliv též úrazové pojišťování zavedeno a předpisy k ochraně dělnictva nečiní na průmyslníka v Uhersku ani z daleka takových hmotných požadavků jako u nás; slyšení majitelé strojíren dokázali, že výhoda, kterou uherský podnikatel větší strojírny má pouze z toho, že tam není pojišťování úrazové, celých 14.000 zl. obnáší. Toto zákonité utvrzení tak velikých rozdílu ve výrobních podmínkách příčí se však pojmu jednotného celního území, pročež jest žádoucno, aby různosti ty zmizely. Účel ten byl by nejlépe dosažitelný tím, kdyby se živnostenské a sociální zákonodárství, podobně jako v Německu, v obou polovinách říše dle stejných zásad upravilo. Při nejmenším budiž však fakticky jednotný postup v záležitostech těchto v obou polovicích říše zahájen a — pokud Uhersko zmíněným zákonodárstvím způsobené stížení našich poměrů nevyrovná — od všelikého dalšího obtížení našeho průmyslu naprosto upuštěno.

Předpisy o dodávkách v Uhersku, pokud v sobě zahrnují jednostranné a výhradné nadržování výrobě uherské, jsou v přímém odporu s celní a obchodní smlouvou, která ve článku XIV. prohlašuje rovnost příslušníků obou zemí.

Předpisy těmi jest uherský výrobek co do stanovení ceny všelikého ohledu k naší a cizí soutěži zbaven a konkurenci uherské jest nad to dána i možnost, aby plynoucích z toho zisků použila k snižování cen proti našemu průmyslu i tam, kde se s ním ve skutečně volné soutěži setkává. Toto nadržování uherské výrobě není tedy pouze prémií bezprostřední, nýbrž může v důsledcích svých průmysl náš z Uher nadobro vytisknouti.

Komora tedy žádá, by v příslušném jednání o zrušení těchto cizí soutěž vylučujících předpisů o dodávkách bylo naléháno.

Poněvadž však naděje, že úřady uherské praksi svou také skutečně změní, jest skutečně malá, žádá komora, aby vláda při zadávání státních dodávek stejnou blahovolnost a týž ohled k našemu průmyslu jevila, jak to vláda uherská vůči svému průmyslu činí, což se u nás, žel, tak často musí pohřešovati.

Jednostranné bezprostřední výhody uherskému průmyslu poskytované osvobozením od daní, poplatků, kolků atd. taktéž odporují pojmu jednotného celního území, pročež by při obnově celního a obchodního svazku o zrušení jich mělo býti naléháno.

Komora si však nijak netají obtíže, jež požadavku tomu v cestu se staví a splnění jeho téměř beznadějným činí.

Úřední kruhy uherské, jakož i nejširší vrstvy tamějšího obyvatelstva otázku tu již častěji vzaly na přetřes a vždy rozhodně protestovaly proti takovému zasahování v jejich domnělou samosprávu.

Namítlo se v Uhrách právem: »Jestliže se u nás všemožně snažíme, hospodářskou zdatnost zvýšiti a zemi k vyššímu hospodářskému stupni povznésti, avšak v Rakousku stejně racionálním způsobem se nepostupuje, nebylo by se konečně čemu diviti, dojde-li se k výsledkům zcela rozdílným. Leč rovněž tak jest přirozeno, kdyby to i mnozí nechápali, proč my pak bychom měli trpěti za chyby Rakouska.«

Slova ta obsahují mnoho pravdy. Výroba a obchod nemají v této polovici říše věru na růžích ustláno, i nedivíme se, proč Uhersko nechce na dotčených cestách za námi následovati.

Podnikavosti staví se u nás všude překážky v cestu: Nejprve nesnáze při povolení nového závodu se všemi s ním spojenými útratami a požadavky sousedů, policie stavební, bezpečnostní, živnostenské a zdravotní, živnostenského inspektora atd., pak téměř nesnesitelné daně, přirážky, poplatky, příspěvky k pojišťování dělnictva a břemena zákonodárství k ochraně dělníků, jakož i četná družina pokut a vexačních opatření kontrolních, rakouské právo akciové, vysoké a stále měnivé tarify železniční a podlamování obchodu a výroby všelikými jinými normami a předpisy, a stěžováním odbytu, to vše ochromuje podnikavost a působí, že větší nové závody u nás velmi zřídka vznikají a že i starousedlé rakouské firmy do Uher odcházejí, kde s otevřenou náručí jsou uvítány a odkud, díky jednotnému celnímu území, trh náš přece mohou ovládati. Proto zcela správně bylo v Uhrách řečeno: »Skutečná jest pravda, že podlamováním podnikavosti v Rakousku byla hospodářská prosperita jeho silně poškozována.«

Zde třeba zjednati nápravu od kořene; do našeho zákonodárství a do naší správy musí vniknouti nový, průmyslu a obchodu příznivý duch, jehož tím více jest potřebí, poněvadž hospodářská budoucnost této poloviny říše, která v zemědělské produkci rok od roku stává se passivnější, v první řadě závisí na prospívání průmyslu a obchodu.

Ve směru tom jest především třeba časové, výrobnost méně stěžující úpravy zákonodárství živnostenského a ochrany dělnictva se týkajícího, zavedení dotčené již instituce technického poradního

sboru, změny zákona o úrazovém pojišťování tím způsobem, aby zabezpečeno bylo spravedlivé rozvržení příspěvků správně vyměřených, berní opravy, která by byla s to, odvádění veřejných poplatků postaviti na základ spravedlivý, dále revise našeho poplatkového zákona, pořízení nového, novodobým poměrům přizpůsobeného zákona o akciových společnostech, účinné podporování činnosti vývozní, péče o maloživnosti, vydání jednotných norem o rozepisování a zadávání veřejných dodávek atd. a nikoli naposled činnost veřejné správy, výrobě a obchodu příznivá. Že takové blahovolné jednání nejen té které straně, nýbrž celkovému hospodářství a tím v první řadě státu samému prospívá, dokazuje jasně příklad, jež Uhersko nám poskytuje.

Co se týče otázky dalšího trvání neb zrušení celního a obchodního svazku, má komora za to, že by zrušení jeho národnímu hospodářství obou států těžké, sotva snesitelné rány zasadilo, a že tedy svazek za šetření stejných práv a povinností má býti obnoven.

Jesti fakt, že obě poloviny říše jsou hospodářsky na sebe odkázány a se — alespoň ještě dnes — navzájem doplňují. Oběma státům stejně záleží na zachování svazku: Uhersku proto, poněvadž přebytek svých zemědělských plodin téměř jen v Rakousku může odbýti, a Rakousku proto, že mu pro průmyslové výrobky Uhry posud jsou vydatným odbytištěm.

Zájem Uherska o zachování svazku jest ovšem mnohem větší než zájem naší poloviny říše, neboť Uhersko by v případě rozluky experimentovalo celými 72% veškerého svého vývozu (jenž činil v roce 1894 562,563.702 zl., z čehož 406,973.941 zl. na naší polovinu připadlo), kdežto Rakousko jen 39 procenty svého celkového vývozu jest účastno exportu do Uher. Úhrnný vývoz společného celního území v obchodě speciálním obnášel totiž v roce 1894 822,835.987 zl., úhrnný obchod rakouský tedy, když od sumy té i celý v uherské obchodní statistice zaznamenaný uherský vývoz do celní ciziny (148,315.843 zl.), který však v sobě zahrnuje obchod generální, odečteme a rakouský vývoz do Uher, 442,258.285 zl., připočítáme, celých 1116,778.429 zl., podíl na Uhersku tedy jen 39%. Ve skutečnosti jest však účast rakouského průmyslu při vývozu do Uher, jak již svrchu dokázáno, mnohem menší, poněvadž veliká část zboží v našem dovozu do Uher vykázaná není původu rakouského.

Rozloučení svazku a zřízení celní zápory mezi oběma polovinami říše mělo by na uherské zemědělství účinek skutečné katastrofy. Jestiť ono zajisté s odbytem své nadprodukce skoro výhradně na Rakousko odkázáno, neboť v cizozemsku nemůže lacinější zamořské a ruské konkurenci trvale čeliti. Jen tím, že soutěž ta od říše naší obilními cly jest zdržována, že tedy konsumenti naši potřebu svou domácím zemědělstvím neuhrazenou

musejí krýti produkty uherskými, bylo tamnímu zemědělství posud umožňováno, že svou nadprodukci za slušné ceny odbylo. Kdyby se však na uherský dovoz do naší poloviny říše uložilo clo, byť i menší než na dovoz cizozemský, vypudilo by cizozemské obilí plodiny uherské zajisté nadobro z této poloviny říše, poněvadž by bylo lacinější než obilí uherské. Toto by pak ani u nás, ani v cizozemsku za ceny slušné nemohlo býti odbyto — neboť kdyby odbytu chtělo dosáhnouti, musily by ceny sestoupiti daleko pod náklad výrobní — a zůstalo by tedy odkázáno jen na trh uherský.

Pod tlakem nesmírného nadbytku by však i zde ceny daleko pod úroveň nákladů výrobních byly stlačeny a uherské zemědělství ocitlo by se v krisi, která by na ně a na celé uherské hospodářství vůbec musila působiti co nejzhoubněji. Vždyť by se účinky toho neobmezily jen na výrobu obilí, nýbrž strhly by — z obdobných příčin — také uherský chov dobytka a celou prvotní výrobu, jakož i všechny hospodářské vedlejší industrie a konečnými následky by veškerý průmysl, veškerý obchod, zkrátka veškeré hospodářství uherské vůbec bylo těžce poškozeno. Náhlé schudnutí osob prvotní výrobou se zabývajících a jiných, agrární krisí přímo postižených, jichž jest v Uhersku nejméně tři čtvrtiny všeho obyvatelstva, by ovšem jejich konsumní sílu, tudíž i chuť k nákupům výrobků průmyslových zcela podryly. Odbyt těchto výrobků by tudíž nesmírně klesl, průmysl by tím krutou ránu utrpěl a za dlouhou dobu by se nevzpamatoval.

V Uhrách jsou si toho dobře vědomi; vědí, že uherské zemědělství má toliko jedno bezpečné odbytiště, totiž Rakousko, a nepokrytě doznávají, že »dnes neznají jiného důvodu pro obnovu celního a obchodního svazku s Rakouskem, než zájmy zemědělské«.

Dovozené právě hospodářské seslabení Uherska bylo by přední příčinou, že by v případě rozluky svazku také tato polovina říše, totiž náš do Uher vyvážející průmysl a obchod náš u veliké míře byl poškozen, neboť ochabnutím kapacity uherského odbytiště by také vývoz našich průmyslových výrobků do Uher na dlouhou dobu značně byl seslaben.

Vzhledem k cizozemské soutěži byl by vývoz ten již pouhým zřízením celní zápory silně ohrožen, zvláště pak, kdyby uherské dovozné clo bylo tak vysoké, jako clo nynějšího společného celního území. V případě tom bychom bezpochyby převážnou část svého vývozu do Uher pozbyli, ježto cizozemská konkurence, pracující za příznivějších podmínek a laciněji než my, od společného celního území posud jen clem byla zdržována, by nás pak v Uhersku daleko předstihla.

Ale i tenkrát, kdyby uherské clo pro náš dovoz bylo differencielní, tedy nižší než pro dovoz z ciziny, by nám cizo-

zemská soutěž v Uhrách, jak i jednotliví interesenti konstatují, při mnohých výrobcích průmyslových působila úspěšnou soutěž, ba by nás i zatlačila, při takových výrobcích totiž, které my přes nižší clo a přes menší vzdálenost bychom do Uher dodávati mohli přece jen dráže nebo při stejné ceně hůře, nežli naši konkurenti zahraniční.

Také jest samozřejmo, že by za vlivu celní ochrany uherský domácí průmysl — až by těžkosti zmíněné hospodářské krise byly překonány — mnohem rychleji a mohutněji prospíval, než za poměrů nynějších. Platí to v první řadě o industriích, již nyní v Uhersku stávajících, které výrobky své snadno a rychle rozmnožují a tak za krátko celého uherského odbytu se zmocniti mohou.

Poněvadž, jak svrchu dokázáno, v Uhrách posud většinou tytéž výroby se provozují, jako u nás, jest pochopitelno, že by tento rozvoj uherského domácího průmyslu hlavně našeho vývozu do Uher se dotekl a umenšil.

Naše zemědělství ovšem myslí, že by mu ze zrušení svazku vznikly veliké výhody, anoť by bezcelné uherské soutěže bylo zbaveno a ceny svých plodin o dnešní celní sazbu, pokud se týče (kdyby na uherský dovoz bylo uloženo clo diferenční) o diferenční clo zvýšiti mohlo. Zisk ten však po soudu komory jest domnělý. Zvýšení cen zemědělských plodin, tudíž potravin, mělo by totiž v zápětí též zvýšení mzdy a tím také zvýšení cen výrobků průmyslových, čímž by zemědělství zisku svého úplně pozbylo, aniž by s to bylo, průmyslu ze ztráty uherského odbytiště hrozící škodu zvýšením konsumu tuzemského nahraditi.

Průmysl by z toho však nezměrnou škodu vzal, poněvadž by zdražení výrobků jeho mělo za následek ztrátu veliké části jeho exportu do ciziny a poněvadž by při mnohých výrobcích, jichž dnešní clo není dost vysoké a je snad až do roku 1903 vázané, byla snad i cizozemské konkurenci cesta do Rakouska otevřena.

Také my se stanoviska průmyslu a obchodu této polovice říše máme tedy zavedení samostatného území celního za podnik riskantní, z něhož dosud musíme zrazovati.

Jsme arci pevně přesvědčeni, že rozvoj hospodářských poměrů obou částí říše další trvání celního svazku již v dohledné době vážně ohrozí, a že jeho zrušení bude pak snad více žádoucí, než další jeho trvání. Avšak dosud tomu po našem názoru tak není a nebude tomu asi ani během příštího desetiletí.

Obnovení svazku musí však býti vázáno na podmínku, že stejné povinnosti vyžadují také stejná práva a že jednotnost celního území vyžaduje také jednotnost výrobních podmínek, aspoň pokud se zakládají na zakonných a jiných normách.

Přání svá v této příčině komora již dříve pronesla. Než je bude krátce opakovati, chce jen jediné věci ještě se blíže dotknouti, totiž přání, svého času se strany uherské proneseného, aby nepřímé zákonodárství berní bylo osamostatněno.

Interesenti komorou vyslechnutí co nejrozhodněji a tak důvodně pronesli se proti splnění tohoto požadavku, že komora nemá, co by jich vývodům připojila a že může úplně k nim se přidati. Poznamenává jen, že i uherský ministr financí proti požadavku tomu se vyslovil, řka, »že by pak nebylo možno, zájmy průmyslu chrániti; neboť by pak vypukla mezi oběma polovinami říše nezdravá soutěž, podporovaná eventuelně prémiemi veřejnými nebo tajnými, která by měla za následek úplné zničení neb seslabení průmyslu v polovici slabší«.

Naproti tomu nemá komora námitek proti tomu, aby — jako tomu jest při dani lihové — také při ostatních daních nepřímých byla daň při přechodu dotyčného produktu do území druhé polovice říše této poslednější nahrazena; arci musí k tomu při vyměření kvoty náležitý vzat býti zřetel.

Obnovení celního a obchodního váže tedy komora na splnění následujících přání:

Aby podmínky výrobní, pokud spočívají na zákonných neb jiných předpisech, byly v obou polovicích říše rovnými učiněny, aby tedy zákonodárství živnostenské, o ochraně a pojišťování dělníků atd., pak dopravnictví incl. tarifnictví atd. byly prohlášeny za záležitosti, které ve smyslu § 2. zákona ze dne 21. prosince 1867 ř. z. č. 146 mají dle stejných zásad býti spravovány. Pokud tomu tak nebude, musí býti požadováno, aby jednostranné výhody, udělované uherskému průmyslu, byly, pokud odporují smlouvě, odstraněny a aby naše provenience byla v Uhrách také skutečně rovnoprávnou s proveniencí uherskou.

Dále budiž naše hospodářská politika přiměřeně upravena a provanuta novým, průmyslu, a obchodu příznivým duchem. V té příčině jest zejména zapotřebí změna zákonodárství živnostenského a na ochranu dělnictva, kterážto změna by činnost výrobní méně znesnadňovala, zavedení technických sborů poradních při zemských úřadech politických, změna zákona o úrazovém pojišťování zaručující spravedlivé rozdělení správně vyměřených příspěvků, spravedlivá reforma berní, revise zákona poplatkového, nový zákon o společnostech akciových, vydatné podporování exportu jakož i maloživnosti, vydání jednotných norem o vypisování a zadávání veřejných dodávek atd a větší blahovůle správních úřadů vůči průmyslu a obchodu.

Vzhledem ku dopravnictví jest skutečné provádění a další rozvedení článku VIII. smlouvy v tom směru žádoucí, aby tarify dle stejných zásad se stanovily, což by nejlépe docíleno bylo

zřízením společného ministerstva komunikací. Každým způsobem budiž však naléháno na to, aby refakcie nebyly na příště udělovány pro určité stanice, nýbrž pro určité minimum zboží a kilometrů a aby v té příčině nastala úplná parita obou polovicí říše. Zachování těchto předpisů budiž kontrolováno společným úřadem kontrolním anebo inspektory způsobu takového, jak vyznačeno ve článcích V. a VIII. smlouvy. Naše tarifní politika budiž příště upravována ne výlučně se stanoviska soukromého hospodáře, nýbrž reformována — po příkladu oné polovice říše — tak, aby ohledům na celkové hospodářství státu především byl dán průchod. Účinky uherských tarifů na naše hospodářství dlužno zkoumati stálým výborem celní a obchodní konference, jenž vůbec všemi otázkami smlouvy zabývati se má; ve státní železniční radě dlužno pak zříditi stálý komitét, který by podával návrhy na uchopení prostředků ochranných nebo represalií.

Dále dlužno zříditi nové železniční spojení s Terstem a sice dráhu přes Karavanky, již komora opětovně doporoučela, dokončiti uplavnění Vltavy a malého Labe a co nejvíce uspíšiti provedení projektovaného průplavu dunajsko-vltavsko-lábského.

Vzhledem k nepřímému bernímu zákonodárství vyslovuje se komora rozhodně proti osamostatnění a pro zcela stejnoměrné upravení jeho v obou částech říše, nemá však námitek proti vzájemnému odpočítávání všech těchto daní při přechodu dotyčných produktů na území druhé polovice říše po příkladu zákona ze dne 18. června 1894, ř. z. č. 121, avšak s předpisy méně vexatorními. Na finanční úbytek, který by tím pro naši polovici říše nastal, dlužno ovšem při vyměřování kvoty příslušný zřetel vziti.

Za příčinou správného zjištění výměny zboží obou částí mocnářství budiž zavedena společná statistika obchodní. Pokud se tak nestane, budiž po příkladu Uherska i v této polovici říše zavedena statistika zvláštní, data ta obsahující.

* * *

Aby znázorněna byla nálada, jaká byla nejen v Čechách, nýbrž i jinde o příštím vyrovnání, dotkneme se i dobrého zdání, jež podala obchodní a živnostenská komora ve Vídni dne 24. června 1896, čís. 6500 (příloha 7. k protokolu o 705. plenární schůzi).

Komora vídeňská uvádí, že z kruhů průmyslových a obchodních ozývají se četná přání, aby obchodní a celní smlouvy s Uherskem byly změněny. Příčinu všeobecné nespokojenosti s výsledky spolku s Uherskem hledati sluší v hospodářském rozmachu v Uhrách za platnosti smluv těch se jevícího, kdežto v Rakousku nelze znamenati výsledků stejně příznivých. V Uhrách působily

účasti obchodních a živnostenských komor. Komerční zástupcové při konsulátech měli by rakouským obchodníkům a průmyslníkům podávati informace o poměrech důležitějších.

4. V zájmu rakouského mlynářství třeba zrušiti mlecí řízení.

5. Do celní a obchodní smlouvy mělo by vřaděno býti ustanovení, že nesmí v žádné z obou polovicí poskytovány býti výrobě výhody na úkor druhé polovice a že zvláště při vojenských dodávkách nesmí dávána býti přednost uherským offerentům před rakouskými.

6. Zákonodárství sociálně politické mělo by prohlášeno býti za společnou záležitost říšskou, jak tomu jest v Německu, aby výrobní podmínky v obou polovicích byly stejné.

III. Zřizování akciových společností jest v Rakousku stěženo podmínkou, že k tomu třeba státního povolení. K tomu přistupují ještě další obtíže, že úřední řízení při koncessování takových podniků jest zdlouhavé, že poplatky při tom jsou vysoké, nehledíc k nepoměrně značným daním akciovým podnikům ukládaným. Ježto v Uhrách akciový podnik zříditi lze mnohem snadněji, vyskytují se případy, že zřídí se v Uhrách akciový podnik, který ohlásí potom v Rakousku filiální závod. Ježto velké závody zříditi lze jen pomocí akciové formy, překáží se v Rakousku rozvoji velkých podniků i seslabuje se tak konkurenční schopnost rakouského průmyslu na světových tržištích. Nutno proto žádati, aby zřizování akciových podniků bylo usnadněno; jmenovitě odstraněn by měl býti systém koncessní.

IV. Jiný stesk vídeňské obchodní komory týkal se dopravní daně z paroplavby po Dunaji. Ač Pařížskou smlouvou z r. 1856 bylo ustanoveno, že plavba po Dunaji nemá podrobena býti žádným poplatkům a ač dle aktu o Dunajské plavbě uzavřeného mezi pobřežními státy dne 7. listopadu 1857 dovoleno bylo vybírati poplatky při plavbě jen v případech, když měla tím dána býti náhrada za jistá plavební opatření (ku př. poplatky přístavní a pod.), zavedena byla v Uhersku v r. 1875 dopravní daň, která stíhá dopravu železniční i lodní. Daň tato byla citelnou pro rakouský paroplavební podnik, Dunajskou paroplavební společnost, která zprostředkuje dopravu po celém Dunaji. Konkurenční plavební podnik uherský stížen byl touž daní; ale uherská vláda vynahradila mu to zvýšenou subvencí, tak že daň tato namířena byla jen proti rakouskému podniku. Proto žádáno, aby celní a obchodní smlouvou bylo zabezpečeno, že daň tato bude zrušena.

Konečně uznávala Vídeňská komora zapotřebí jednotné obchodní statistiky, příznivějšího klíče kvotního a delšího termínu pro celní a obchodní spolek. Návrhy, jež komora na základě svých úvah formulovala, zněly takto:

a) Jest pro obě polovice životní otázkou, se zřetelem na smluvní poměry s jinými státy dokonce nezbytnou potřebou státní,

aby Rakousko-Uherské mocnářství obnovou celního a obchodního spolku zachováno bylo jako jednotný obvod hospodářský. Spolek ten budiž proto obnoven, ale na dobu delší, aspoň patnáctiletou.

b) Při uzavírání tohoto spolku dlužno opatřiti všechny záruky, že v uherské polovici prováděna budou ustanovení smlouvy v její duchu a dle jejich znění, že předpis, kterým vyloučena celní čára mezi oběma polovicemi nebude učiněn illusorním jinými opatřeními správními a že opominuty budou v Uhrách jednostranné podpory domácího průmyslu na úkor průmyslu rakouského.

c) Musí bezpodmínečně uplatněn býti požadavek, aby Dunajská paroplavební společnost osvobozena byla od dopravní daně ukládané jí v Uhrách.

d) Lépe dbáno má býti toho, aby do celní a obchodní konference přivoláváni byli na obou stranách odborníci, zvláště členové obchodních komor.

e) Zvláštní péče věnována budiž tomu, aby dohlíženo bylo nad vybíráním a správou cel a aby instituce celních dozorců byla vhodně vybudována.

f) Obchod a průmysl budiž v této polovici co nejvíce podporován, i dlužno proto vziti v úvahu tato opatření:

1. aby zřízeny byly vodní cesty, zvláště průplav Dunajsko-Vltavsko-Labský a Dunajsko-Oderský;

2. aby poskytnuty byly vývozu značnější úlevy tarifové při vývozu;

3. aby konsulátní služba byla zdokonalena a přibráni obchodní zástupci ke konsulatům;

4. aby vývoz podporován byl přímo tím, že by vhodné osoby vysílány byly do ciziny, mající za úkol zastupovati tam zájmy rakouského průmyslu;

5. budiž mlecí řízení zrušeno;

6. akciové zákonodárství budiž změněno a při tom odstraněn systém koncessní;

7. budiž zařízena dostatečná a spolehlivá statistika průmyslu rakouského.

Přípravy ke čtvrtému vyrovnání rakousko-uherskému.

Na obvyklé blahopřání, jež pronášela na nový rok 1896 vládní strana v Uhrách ministerskému předsedovi, baronu Banffymu, odpověděl tento velmi sebevědomě, že vláda klade na to důraz, aby jednání o obnově rakousko-uherského vyrovnání provedena byla ještě starou sněmovnou. Byť na uherské i na ra-

kouské straně ve vládních kruzích pevný úmysl, aby vyrovnání tentokráte projednáváno bylo tempem co nejrychlejším a přivedeno ku konci tak včasně, že by nebylo třeba dáti výpověď z celní a obchodní smlouvy. Působiť to v cizině nejnepříznivějším dojmem, vzniknou-li následkem výpovědi nejdůležitějších státních smluv mezi oběma polovicemi pochybnosti o stabilitě ústavních poměrů Rakousko-Uherského mocnářství jako celku.

Přípravy k obnově vyrovnání postupovaly dvojím směrem souběžně. Nejprve jednaly již od 3. ledna 1896 obojí vlády, na rakouské straně Badeni a finanční ministr Bilinski, na uherské straně Banffy a finanční ministr Lukacs, o komplexu otázek, jež by vyrovnáním měly býti uspořádány. Vedle toho jednaly kvotové deputace z obou parlamentů zvolené o příštím klíči příspěvkovém. Tuto poslednější otázku vyloučily vlády — zrovna tak, jako stalo se to při předcházejícím vyrovnání — ze svého oboru působnosti, ponechávajíce kvotovým deputacím starost, aby našly nějaký modus vivendi.

Nálada v širokých vrstvách obecenstva a v parlamentech nebyla vyrovnacímu jednání příznivou. Jak pohlíželo se na hospodářský spolek s Uherskem v Předlitavsku, vysvětleno bylo v předcházející kapitole. V Uhrách, jak se samo sebou rozumí, nebyli též s hospodářským spolkem spokojeni; rozhodný ton, s jakým v Rakousku pojednávalo se o příštím uspořádání poměrů mezi oběma polovicemi, dráždil Uhry, poháněje k odvetám. A ještě dříve, než mezi vládami vůbec něčeho určitého bylo ujednáno a než kvotové deputace se vůbec sešly, započala mezi zákonodárnými sbory v obou polovicích ostrá střelba s obou stran.

První výstřel vybuchl v uherském sněmu. Sotva bylo oficiálně v novinách sděleno, že ministři zahájili dne 3. ledna 1896 jednání o obnově hospodářských poměrů mezi oběma polovicemi, přišla oposice (Ugron) do uherského sněmu dne 9. ledna s návrhem vyzývajícím vládu, aby zastavila další jednání s vládou rakouskou. Oposici nelíbil se spěch, s jakým mělo býti o vyrovnání jednáno; spěch tento prý jest v jednostranném prospěchu rakouské polovice. Ostatně nemá býti s Rakouskem jednáno, ježto nevládne se v této polovici konstitučně. Banffy odmítl ovšem tyto rady, jež mu oposice udílela.

Na uherský výstřel následovala prudká palba z rakouské polovice, a hned se tří stran, z českého sněmu, potom ze sněmu dolnorakouského a konečně z rakouské poslanecké sněmovny.

Na českém sněmu odůvodňoval dne 17. ledna 1896 poslanec dr. Fořt návrh, vyzývající vládu k opatřením, »aby k zjednání podkladu pro dosažení naléhavě nutných změn o dosavadních obchodních i politických stycích mezi Uherskem a královstvími a zeměmi na říšské radě zastoupenými byl platný nyní, zákonem ze dne 21. května 1887, ř. z. č. 48, posledně upravený celní a

obchodní svazek rakousko-uherský ve smyslu článku XXIII. dotčeného zákona v čas vypovězen« (příl. XIX. sněmu z r. 1895—96). Současně podal poslanec Tausche návrh vyzývající vládu, aby při blížícím se jednání za příčinou vyrovnání rakousko-uherského se postarala všemi prostředky o to, aby hájeny byly hospodářské prospěchy království Českého, zvláště pak zemědělství, hospodářského průmyslu a živností (příl. LVIII. sněmu z r. 1895—96).

V odůvodnění svého návrhu, jež vzbudilo pozornost nejen v zasedací síni českého sněmu, nýbrž i dále mimo ni, dovozoval poslanec dr. Fořt, že celní pospolitost Rakouska s Uherskem není naprosto žádnou podmínkou dualismu neb společného útvaru ústavního a že k zrušení celní čáry mezi Rakouskem a Uherskem až do r. 1851 trvavší nebyly pohnutkou ohledy národohospodářské, nýbrž ohledy politické. Ode dávna (od konce století 17.) vyvinuly se mezi Rakouskem a Uherskem celní hranice. Celní politika vykonávaná vídeňskou dvorskou kanceláří vůči Uhersku směřovala k tomu, aby Uhersko hospodářsky bylo se strany rakouské vyssáváno; vším právem stěžovali si uherští stavové v četných deputacích na to, že poměr mezi Uherskem a rakouskými zeměmi jest poměrem kolonie k zemi dominující, a císař Josef netajil se, že takový poměr opravdu panuje. V Uhrách v této první periodě byla celní čára, postavená mezi Rakouskem a zeměmi uherskými, prostředkem nad míru nenáviděným. Uhry žádaly při nejmenším jakousi rovnoprávnost, reciprocitu. Však nadarmo.

Vůdčí myšlenkou bylo, chrániti se proti zemědělským produktům uherským, naproti tomu vyhraditi Uhersko jakožto doménu průmyslovým výrobkům rakouským.

Boj Rakouska o primát v Německu proti Prusku byl zárodkem úplného obratu v celní politice rakouské. Rakousko snažilo se přivtěliti se ve směru hospodářském i celním k Německu, aby primát Pruska, tehdáž již značně rostoucí, mohlo podlamovati. A tak se stalo, že za Metternicha vypracován plán na zřízení velké rakousko-německé celní unie, do kteréž i země uherské měly býti pojaty. A aby se tak mohlo státi, proto státníci rakouští ve své celní tendenci vůči Uhersku obrátili a začali se starati o to, aby celní čára mezi Rakouskem a Uherskem byla odstraněna.

Právě Maďaři, kteří si v dřívějších letech co nejvíce stěžovali na utiskování celními poplatky rakouskými, právě ti co nejrozhodněji proti zrušení celní čáry se vyslovili; tak zejména r. 1836, r. 1840 a ještě bezprostředně před r. 1848.

Se strany Uherska jevila se před r. 1848 velmi tuhá opposice proti snahám k tomu směřujícím, aby stoletá celní čára mezi Rakouskem a Uherskem byla zrušena. Roku 1848 na prešpurském sněmu vypracovali si Uhři novou ústavu se samostat-

ným ministerstvem uherským. Prvním dílem ministerstva toho bylo utužiti samostatnost v ohledu celním. Absolutismus smetl všechno obratem ruky. A prvním dílem absolutismu bylo, že celní čára mezi Rakouskem a Uhrami zrušena. Stalo se to koncem r. 1848 dne 20. prosince tím, že zrušeny nejprve t. zv. třicátkové uherské úřady pohraniční a agendy jejich svěřeny celním úřadům uherským. Roku 1850 zrušena i cla a celní čára ponechána jen pro kontrolu berní. Roku 1851 pak i tato celní čára odstraněna, tak že dnem 1. července 1851 poslední zbytky staleté celní čáry rakousko-uherské vzaly za své.

Když celní čára r. 1851 byla zrušena, vypracoval ministr Bruck celý plán pro spojení rakouských zemí se zeměmi německými v ohledu celním. Historie učí, že se plán ten nezdařil; proč, víme všichni: následkem obratnosti státníků pruských. Však Rakousko ještě v r. 1860 pokusilo se poznovu o získání zemí německých pro myšlenku společné celní unie. Opětně vypracován do podrobna příslušný plán, leč opět bez úspěchu. Spory o primát v Německu dospěly konečně k válce r. 1866 a u Králové Hradce všecky fantastické plány vysoké politiky rakouské na spojení Rakouska se zeměmi německými v ohledu celním byly nadobro a bohudík navždy pohřbeny.

Když došlo k vyrovnání z r. 1867, Uhři sami postavili se na půdu staré tradice a řekli: »V ohledu celním neznáme žádného nuceného spojenství se zeměmi rakouskými; vyhražujeme si plné právo v té příčině, ale jsme ochotni čas od času s druhou polovicí říše v příčině případného zřízení společného celního obvodu se smluviti.« Tato myšlenka vtělena též ve vyrovnávací zákony z r. 1867.

V dalším dovozoval dr. Fořt, že dnešní stav jest útvarem nelogickým, organicky nezdravým.

Jednotnost celního obvodu, tedy jednotnost území hospodářského předpokládá nezbytně jednotnost výrobních podmínek, čili jinými slovy, jednotnost hospodářské politiky a jednotnost orgánů na tuto politiku působících.

To jest nepominutelná podmínka celního spojení, která splněna jest ku př. v Německu, ve Spojených státech severoamerických.

Jen Rakousko-Uhersko při jednotném území má dvojí vládu, z nichž každá provozuje vnitřní hospodářskou politiku o své újmě. Zcela přirozeným následkem jest to, že vzniknouti musí řada rozporů a kolisí, že nastati musí hospodářský zápas mezi oběma polovinami, zápas, v němž vítězí ten, kdo jest silnější a bezohlednější. Konec konců jest vyssávání a hospodářské vykořisťování jednoho kompaciscenta se strany druhé.

Uherský stát jak ve směru průmyslovém, tak zejména ve vývoji zemědělství a konečně i ve směrech státního hospodářství

finančního v průběhu posledních 25 let učinil pokrok, jakýž dějiny státní, vyjímajíc bleskorychlý rozkvět některých amerických měst, vůbec nevykazují.

Spolupůsobily při pokroku tom přirozené podmínky výrobní: neobyčejná plodnost půdy, výhodné podnebí atd. Vedle těchto přirozených podmínek spolupůsobila však také okolnost, že Uhersko od více než 25 roků těší se vládě, která se vším úsilím a s pravým pochopením věci vzorně snaží se pracovati o hospodářské povznesení své vlasti.

Nejen ve směru berním, ale i kommunikačním, živnostensko-právním pracuje k tomu, aby si průmysl svůj takřka ze země vydupalo. Co pak se děje v oboru zemědělském, netřeba ani uvádět.

Meliorace, školství, péče o úvěr atd., ve všech těchto směrech pracuje státní správa co nejusilovněji. Všechno to od 25 roků co nejintensivněji působí na vývoj uherského zemědělství a tím lze vysvětliti, že tatáž země, která před 25 roky sotva stačila ku krytí schodku naší polovice říše, o 100 a více procent v produkci zemědělské postoupila ku předu.

Rozvoj tento dál se na útraty rakouské polovice.

Rakouský průmysl, který měl před lety takřka výhradní doménu pro svůj odbyt v Uhrách, dnes tento odbyt buď již úplně neb z valné části ztratil, neb jej co nevidět ztratí.

Jedině průmysl textilní podržuje do dnes značný export do Uherska. Uhersko se ovšem i v tomto oboru snaží pracovati všemi silami, aby si zřídilo podniky průmyslu toho vlastní. Leč, nemá-li průmysl naděje, že by na další dobu odbyt v Uhrách mu byl vyhrazen, tím nebezpečněji působí vliv spojenství s Uherskem na naše zemědělství.

Nepříznivý vliv ten jeví se jako tlak na ceny zemědělských výrobků v této polovici. Železniční politika uherská, mlecí řízení sesilují konkurenční způsobilost uherského obilí u nás.

Nejbližší cesta vedoucí k nápravě za platnosti dosavadního hospodářského spolku s Uherskem byla by ta, kdyby zřízen byl za účelem jednotné správy ve věcech hospodářských nějaký společný orgán, který by vnitřní hospodářskou politiku dle potřeby a prospěchu obou polovin stejnoměrně a spravedlivě řídil. Takového společného orgánu ale nebude lze se domoci za nynějších poměrů. Rozluka mezi oběma polovicemi nemůže se státi nepominutelným cílem programu této polovice v otázce příštího vyrovnání, ježto způsobila by velké rány zdejšímu průmyslu. Rozlukou možno sice jakožto možnou eventualitou Uhersku hroziti, použití toho jako prostředku taktického, ale positivním programem rozluka býti nemůže.

Jediné východiště spatřoval dr. Fořt v celní unii mezi Rakouskem a Uherskem. Vzory k tomu bylo by lze najíti v plánech,

které od let padesátých se občas objevují a které se týkají zřízení t. zv. středoevropské celní unie. Řada samostatných států vchází vespolek v jednotu celního území, která má za účel společnou ochranu a společné podporování zájmů. Upozorniti lze na celní unii Bruckem propagovanou, na celní unii, o kterou se jednalo v r. 1862, na celní unii, o kterou běželo v letech osmdesátých, a konečně na celní unii, kterou ventiloval a do nejmenších podrobností vypracoval bývalý státní podsekretář uherský dr. Matlekowics před uzavřením posledních celních smluv v r. 1892. Myšlenka takové celní unie záleží v tom, že dva nebo více hospodářsky samostatných států sloučí se v jedno celní území se společnou zevnější celní hranicí za účelem dosažení obchodně politických cílů, naproti tomu však každý z těchto sloučených států si ponechává právo, aby k ochraně vlastních svých potřeb ohradil se většími či menšími cly vyrovnávacím i proti spojencům v celní unii sloučeným. To jest jádro myšlenky t. zv. celní unie.

Společenství obapolnému dán by byl výraz tím, že na vnitřní celní hranici zevní cla vůči cizině platné byla by valně snížena neb dokonce odstraněna. Mezi Rakouskem a Uherskem jest možno zříditi takto útvar, který nebude nijakž totožný s dosavadním nesnesitelným stavem věcí, nýbrž který by sloučenství politickému odpovídal, zároveň však oba státy přiváděl k zdárnému vývoji, krátce útvar, kterým by se oba státy navzájem doplňovaly a nikoliv jeden druhého vykořisťoval.

V oboru státoprávním, jak již z historického vývoje plyne, jest útvar ten najisto možným.

Sněmovní komise, která radila se o tomto návrhu dra Fořta, usnesla se doporučiti sněmu návrh vyzývající vládu, »aby ve smyslu článku XXIII. zákona ze dne 21. května 1887, ř. z. č. 48, celní a obchodní smlouvu s Uherskem v pravý čas a za tím účelem vypověděla, by získán tím byl pro volné jednání podklad, na kterém bylo by lze vyšší měrou než dosud hájiti všechny hospodářské zájmy království a zemí na říšské radě zastoupených«. V sněmovní schůzi dne 7. února 1896 byl návrh tento přijat jednohlasně po delší debatě, ve které uváděny byly důvody již z předešlé kapitoly známé.

* * *

Po příkladu českého sněmu ozval se dne 13. února 1896 sněm dolnorakouský. Po bouřlivé debatě usnesl se tento sněm vyzvati vládu, aby celní a obchodní smlouvu s Uhry uzavřenou včasně vypověděla a jen tehdy ji obnovila, budou-li odstraněny dosavadní nesrovnalosti týkající se spotřebních daní, mlecího řízení a železničních tarifů a bude-li značně snížena kvota na rakouskou polovici připadající způsobem, kterým by přivedena byla ve shodu s poměry obou říšských částí.

V rakouské poslanecké sněmovně hned na to dne 15. února 1896 podán byl společný pilný návrh poslanců všech stran (Kuenburg, Engel, Deym, Zaleski, Steinwender, Dipauli) ukládající vládě, aby celní a obchodní smlouvu rakousko-uherskou v čas vypověděla a postarala se o to, by v obnoveném spolku politické a hospodářské zájmy této polovice v plném rozsahu byly chráněny a důkladně byly odstraněny všechny ty škody, jež nesprávným výkladem a použitím jednotlivých předpisů platné celní a obchodní smlouvy této polovici skutečně se způsobují. Debata o tomto pilném návrhu byla velmi stručnou; navrhovatelé obmezili se na krátká prohlášení jménem svých stran. Ministr obchodu (Glanz) odpověděl ihned, že vláda pustila se již v jednání s uherskou vládou a že soustřeďuje své snahy k tomu cíli, aby zahájené jednání skoncováno bylo způsobem chránícím zájmy rakouské ještě dříve, než skončí lhůta výpovědní; nepodaří-li se to, použije vláda práva výpovědního.

Konečně dlužno se zmíniti, že skoro současně (dne 22. února 1896) přichvátala i rakouská zemědělská společnost s resolucí: Vláda má vstoupiti v jednání s uherskou vládou, přistoupiti k obnově celního a obchodního spolku jen za tou podmínkou, že oproti nynějšímu stavu zjednány budou základy, aby dostatečnou měrou chráněny byly zájmy zemědělství i státu; kdyby podmínky pro takové základy neměly býti splněny, nelekali by se příslušníci zemědělství důsledků z toho vyplývajících, ba ani celních šraňků mezi oběma polovicemi.

Na tyto projevy před Litavou nebylo mlčeno za Litavou. Dne 3. března 1896 podali v uherském sněmu opoziční poslanci (Kossuth, Apponyi, Molinari) návrh, aby celní a obchodní spolek s Rakouskem byl vypovězen a aby Uhersko ustavilo se jako samostatný celní obvod. Návrh tento byl sice vládní většinou zamítnut, ale reagováno bylo ostře na požadavky z Rakouska se ozývající a zvláště ostře odmítnut požadavek, aby rakouská kvota k společným příspěvkům byla snížena. Byl takto dán zřetelný pokyn uherské kvotové deputaci, která chystala se právě k jednáním s deputací rakouskou.

* * *

Jarní tyto bouře přešly a nastalo ticho. Kvotové deputace v ústraní smlouvaly se na vzájem o výši budoucích příspěvků obou polovicí. S malým ovšem úspěchem. Referenti probírali se spoustami čísel a brousili svůj vtip ve vzájemných notách. Vlády pak spěchaly, aby dospěly k určitým ujednáním. Jednání prodloužila se přes celé letní prázdniny; odročené parlamenty popřávaly vládám dostatečného klidu.

Rouška z výsledků tohoto jednání mezi vládami odhalila se, když po letních prázdninách sešli se zase poslanci k podzimnímu

zasedání parlamentárnímu. Ve výkladech, jimiž doprovázeli oba finanční ministři své předlohy rozpočtové, podali nástin o obsahu příštího vyrovnání. Napřed učinil tak v uherském sněmu dne 3. září 1896 uherský finanční ministr Lukacs, a dne 1. října 1896 následoval jeho příkladu v rakouském parlamentu finanční ministr Bilinski. Co do věcného obsahu příštího vyrovnání byla mezi výklady obou ministrů plná shoda. Ale po stránce formální snažil se každý z obou ministrů, aby vylíčil obsah vyrovnání jako svůj úspěch; na obou stranách bylo ujišťováno, že s výsledkem vládního jednání může býti úplně spokojena polovice, již ministr zastupoval.

Přirozeně zajímá nás více výklad, který podal finanční ministr v rakouské poslanecké sněmovně. Proto budiž v následujících řádkách nastíněn obsah tohoto výkladu.

Výklady uherského kollegy v tamním sněmu byly přijaty velmi přívětivě; Uhři byli s obsahem ujednání celkem spokojeni. Proto bránil se rakouský ministr hned napřed proti tomu, aby z tohoto vlídného přijetí vládních úmluv v Uhrách nebylo neprávem dovozováno, že Rakousku hrozí zase škody. »Máme v úmyslu uzavříti vyrovnání, které vyhovuje zájmům obou stran, které, spočívajíc na základě spravedlnosti, odstraní mnohé, co tu i tam poškozovalo, a přivede k platnosti mnohé, čeho tu i tam jest zapotřebí. Při takových vyrovnáních musí tu i tam vyskytnouti se kollise, které nějakým způsobem musí býti odklizeny; ale celkem lze pokládati vyrovnání za zdařené jen tehdy, jsou-li obě strany spokojeny. »Jsem,« pravil ministr doslovně, »přesvědčen a dokážu také, že obě strany mohou býti opravdu spokojeny.«

Přecházeje k podrobnostem, dotkl se ministr nejprve změn v příštím obsahu celní a obchodní smlouvy s Uherskem.

Jako zisk pro Rakousko zaznamenáno, že zrušeno má býti mlecí řízení. Nesvolila k tomu však uherská vláda zdarma, nýbrž jen za náhradu, která záležeti měla ve zrušení t. zv. Tyrolské dávky obilní. Tato dávka dle mínění ministrova nesrovnávala se s ustanovením celní a obchodní smlouvy, dle kterého nelze v žádné polovici zaváděti dávky neb poplatky na předměty z druhé polovice dovezené, jež by nestíhaly domácí předměty téhož druhu. Jakási výhoda pro rakouskou polovici spočívati měla v tom, že mlecí řízení mělo zrušeno býti hned dnem 1. lednem 1898 počínajíc, kdežto Tyrolská dávka teprve v r. 1903.

Četným stížnostem rakouským, že na rakouských železnicích se zásilkami z Uherska nakládá se příznivěji než s domácími zásilkami, doufal ministr odpomoci novým ustanovením celní a obchodní smlouvy, dle kterého obě strany přiznávají sobě navzájem plnou rovnost jak při lokálních tarifech, tak při tarifech průvozních a dle kterého s rakouským zbožím nesmí v Uhrách nakládáno býti nepříznivěji než s uherským zbožím v Rakousku.

O otázce dodávek v Uhrách stalo se dohodnutí toho obsahu, že ani národnost ani státní příslušnost oferenta nesmí při dodávkách býti důvodem, aby s oferenty bylo různě nakládáno, a že jen podmínky v ofertě samé stanovené mají býti rozhodujícími, když objednávka bude zadávána.

Stížnostem rakouského průmyslu na četné podpory, které poskytují se v Uhrách státem tamnímu průmyslu, nemohlo býti vyhověno, ježto nelze v tom Uhersku překážeti; Rakousko může však tolikéž činiti i chystá v té příčině vláda určité návrhy. Nicméně podařilo se zabezpečiti aspoň jednomu odvětví průmyslovému, odvětví petrolejovému, zvýšenou celní ochranou jistou podporu.

Podařilo se dále uskutečniti přání zemědělskými a průmyslovými kruhy často pronášené, aby konsulátním úřadům přidáni byli odborní zástupcové těchto odvětví.

V oboru spotřebních daní ujednány byly mnohé změny. Nejprve musilo býti uherské vládě povoleno, aby některé z těchto daní byly zvýšeny, a sice daně z piva, lihu, cukru. Tato koncesse Uhrám odůvodněna byla tím, že tam vybírány k spotřebním daním ještě zvláštní přirážky způsobem pro stát obtížným. Z koncesse této ale bude míti i rakouská státní pokladna prospěch; tak aspoň těšil ministr rakouské poplatníky. Nicméně podařilo se rakouské vládě prosaditi při tom některé zdejší požadavky. Nejprve donuceno bylo Uhersko, aby ze svého lihového kontingentu, podrobeného nižší dani z lihu, postoupilo část (19.000 hl.) rakouské polovici; mimo to rozšířena byla pro hospodářské lihovary produkční doba z osmi na dvanácte měsíců. Při dani z piva nemohlo býti sice zabráněno zvýšení téže; ale podařilo se vymoci na uherské vládě aspoň tolik, že daň ta vyměřována bude co do výše dle stupňů, stanovených dle množství výroby v pivovarech (5000 hl. a 15.000 hl.), tak že menším pivovarům poskytnuty budou tak úlevy berní.

Ovšem musila Uhersku přiznána býti koncesse, že přikazovací řízení bylo rozšířeno z daně lihové i na daně z piva, cukru a petroleje.

Nejobtížnějším úkolem byla úprava poměrů rakousko-uherské banky. Ministr poukazoval tu na výhodné stanovisko, jež mohli Uhři zaujmouti; kdykoliv některý jich požadavek narážel na straně rakouské na překážky, odvolávali se prostě na své právo zříditi si svoji vlastní cedulovou banku. Chtělo-li Rakousko, aby společná cedulová banka byla zachována, musilo učiniti Uhersku ústupky. Nicméně měl ministr za to, že bankovní otázka rozřešena byla pro Rakousko příznivě.

Především musila Uhersku přiznána býti v zevním označení (nápisy, štíty, znaky atd.) i ve vnitřní správě plná parita. »Parita ta jest úplně spravedlivou,« pravil ministr. »Uhři mají právo na

paritu jako Rakousko i chtějí, aby aspoň zevně v organisaci banky dán byl výraz tomu, že přísluší jim plná rovnoprávnost v příčině udělení bankovního privileje. Nebylo-li by toto právo Uherska uznáno, došlo by k rozdělení banky. Toho si však Rakousko nepřeje. Byly to důležité a vysoce politické zájmy mocnářství, jež přiměly vládu, aby učinila Uhrám koncessi v otázce bankovní parity, ježto jen tak mohla zachrániti princip jednotnosti bankovní. Tato jednotnost v řízení banky neutrpěla žádné újmy. Uherská vláda byla dosti prozřetelnou, aby žádala jen to, co v rámci jednotné správy bankovní generální radou bylo lze požadovati.«

Z principu parity vyplývalo, že z členů generální rady polovice přiznána musila býti příslušníkům uherským. »Že by správa banky byla zhoršena, přizná-li se Uhrům tento vliv, nelze pochopiti. Uhrům záleží na solventní, dobře řízené bance zrovna tolik, jako Rakousku.«

Z téhož principu vyplývalo dále, že oběma ředitelstvům ve Vídni a v Pešti přiznána musila býti větší samostatnost, jmenovitě co se týče disposic s prostředky bankovními k úvěrovým potřebám sloužícími, dozoru nad bankovními filiálkami v obvodu každého ředitelstva prostřednictvím zvláštních dozorců a zřizování pobočných ústavů bankovních; též zřízení samostatné správy v Pešti pro hypotekární obchody bankovní v obvodu uherském bylo takovouto paritní koncessí Uhersku. »Bankovní ředitelstva, poskytujíce úvěr, jsou již dnes autonomními; trvá zde paritétní organisace tedy již po deset let.« Byl to požadavek uherský, aby každé ředitelství vykonávalo dozor nad filiálkami a pobočnými ústavy bankovními ve svém obvodu. »Jednotná správa banky generální radou nebude tím absolutně nijak obmezena; dlužno se proto ohraditi proti tomu, že by tím banka byla rozdělena neb ruinována.«

Státní dozor nad správou bankovní byl rozšířen. Nejprve tím, že vyhraženo bylo vládě, aby jmenovala viceguvernéry banky a jich zástupce. Dále rozšířeno právo vládního komisaře, pokud jde o zastavení výkonu usnesení bankovní správy; kdežto dříve právo to příslušelo komisaři, jen pokud šlo o usnesení příčící se stanovám, má na dále rozšířeno býti i na usnesení, směřující proti státním zájmům té které polovice. Tohoto rozšířeného dozorčího práva nad bankovní správou bylo třeba proto, že bance přikázány byly rozsáhlé a důležité úkoly v záležitostech týkajících se úpravy valuty.

V oboru finančním líčil ministr výhody, které získá stát novou úpravou poměrů bankovních. Dluh původních 80 milionů zlatých bude snížen na 30 milionů, jež zůstane stát bance dlužen. Ke snížení dluhu použije se nejprve relačního zisku, který byla banka dříve přikázala reservnímu fondu (15—16 mil. zl.), tak že

stát splatí hotově 30 mil. zl. Co do způsobu, jak má suma tato (30 mil.) býti splacena, musila Uhrům učiněna býti koncesse. Předlitavsko vzalo splacení této sumy úplně na svá bedra. Uhersko uvolilo se přispěti k tomu 30 procenty, ale nikoliv najednou, nýbrž ve formě amortisačních a úrokových příspěvků na 50 let rozdělených, tedy roční splátkou 180 000 zl.

Také ustanovení o podílu státu na zisku bankovním bylo změněno ve prospěch státu potud, že přiznána státu — za jistých podmínek — účast na zisku tom, jakmile zisk banky převyšoval by 4% zúročení akciového kapitálu. Zisk na stát vypadající nemá však na dále dělen býti mezi obě polovice dle klíče 70:30, nýbrž dle výnosu obchodů banky v každé polovici. Prakticky znamenalo to výhodu pro Uhersko, ježto tak přiznán mu podíl na zisku 35 až 40%.

V úmluvách obou vlád bylo též ujednáno, že má v akci valutní dále býti pokračováno. Především měly vzaty býti z oběhu zbývající státovky 112 mil. zl. Na jich místě měly dány býti do oběhu desetikorunové bankovky, až do celkové sumy 80 neb 90 mil. Dále měly raženy býti nové mince pětikorunové i mělo k tomu použito býti stříbra, jež přechovávala banka ve svých sklepích. Mimo to měl upraven, vlastně zmenšen býti oběh dílčích hypotekárních dluhopisů (salinek). Zavedení platů hotovými mělo býti odročeno až na vhodnou dobu.

* * *

Takové byly nárysy vyrovnavacího obrazu, jejž ministr ve svém výkladu v parlamentě byl nastínil. Rakouský ministr sám cítil, že neuchystal této polovici nikterak příjemné překvapení. Jen jaksi pour l'honneur du drapeau zakončil svůj výklad, ujišťuje: »Za nejobtížnějších poměrů provedli jsme vyrovnací jednání i mohu klidně tvrditi, že jak rakouská tak uherská vláda mohou s hrdostí pohlížeti na výsledek těchto jednání.«

Ale nad osudem těchto úmluv počínaly stahovati se mraky. Zrovna v den, kterého rakouský finanční ministr hájil v poslanecké sněmovně své dílo, podpisoval panovník rozhodnutí, kterým uherský sněm byl rozpuštěn. Proto nemohl ministr zapříti, že sklamány byly naděje vlády očekávající, že vyrovnání provedeno bude parlamentem právě shromážděným. »Nepodařilo se vládě prosaditi vyrovnání ještě v této sněmovně, ač jí záleželo velmi na tom, aby nebylo třeba hospodářský spolek s Uhry vypověděti. Vláda musí se ostatně poměrům podrobiti,« dodal ministr resignovaně.

V Uhrách, jak bylo řečeno, přijaty byly vládní úmluvy s uspokojením; výjimku činila ovšem krajní levice, která zasazovala se o rozluku a o personální unii. V Rakousku nezněly však

posudky o díle tom příznivě. Hlavně na německých stranách ozývaly se nepříznivé kritiky; nebyl to však jedině věcný obsah vyrovnacích úmluv, proti kterým německá kritika byla namířena, nýbrž rozhodovala tu vlastně nespokojenost s vývojem poměrů politických, jež nechtěly se tehdy obraceti dle tužeb německých.

Nejvíce bylo útočeno na část úmluv, týkající se poměrů rakousko-uherské banky. Hlavní německý orgán, Neue Freie Presse, útočil hned co nejprudčeji: »Nová organisace banky znamená nebezpečenství pro jednotu peněžnictví. Nelze sobě představiti, že by v rakouském parlamentu nepozdvihl se proti takovýmto ujednáním nejživější odpor. Majorita pro takovéto vyrovnání musí býti teprve připravována, shledávána a politicky odměňována. Rakouská vláda vydala v plen pevnost bez potřeby a z nedostatku správných informací. Ministr finanční byl jen čtrnácte dnů v úřadě, když daroval Uhrám paritu. Jsme přesvědčeni, že nedovedl si dosah tohoto ústupku ani uvědomiti, ač mluvil o plánu pevně promyšleném. Za žebráckou almužnu několika milionů na kapitálu a za lapálii několika stotisíc zlatých podroben byl vývoj všeho peněžnictví, tedy blahobyt lidový, cena miliardová, uherskému vlivu a připraveny tak poměry, jež zkrátka jsou neudržitelny. S takovouto bankou nedosáhneme nikdy cíle, platů hotovými; s takovouto organisací, která nemá v dějinách příkladu, která rozrušuje všechny přirozené životní podmínky soukromé banky, nezřizujíc však říšskou banku, která olupuje generální radu o volnost a autoritu, která zájmy bohatšího státu podrobuje vůli státu chudšího, s takovouto organisací nelze zaručiti, že papírové peníze budou odstraněny z oběhu.«

Cituji tuto kritiku nikoliv bez úmyslu; při čtvrtém vyrovnání bude lze posouditi, na kolik tato kritika byla vážně míněna.

V Uhrách mezitím konány byly ve dnech od 28. října do 6. listopadu 1896 volby do sněmu. Vládní strana zvítězila; čítalať v novém sněmu 282 členů, tedy o 65 více než před tím. Vítězství to bylo drahé. Provedlť Banffy volby krutou rukou za vojenské assistence. »Krvavé« tyto volby, při nichž užito bylo vojska i z Předlitavska, podráždily oposici způsobem, který nezůstal bez účinků na její postup v parlamentu.

Posílen výsledkem voleb přál si Banffy, aby v Rakousku připravena byla politická situace příznivá vyrovnání. V některých vládě blízkých listech (Nemzet, Pester Lloyd) dávány byly Badenimu rady, aby se zřetelem k nastávajícím volbám do rakouské říšské rady osvědčil pevnou ruku, jak to byl učinil dříve při volbách haličských. Rady ty způsobily v Předlitavsku zlou krev zvláště mezi vídeňskými antisemity, proti kterým byly namířeny. Proto podán v odvetu na to touto stranou (dr. Pattai a soudr.) dne 16. listopadu 1896 pilný návrh, aby celní a obchodní smlouva s Uherskem byla ihned vypovědena. Návrh tento byl přijat po

krátké debatě, která měla vlastně jen účel, aby odmítnuto bylo uherské zasahování do politických poměrů před Litavou.

Ministr obchodu (Glanz) během této debaty přislíbil, že výpověď bude rakouskou vládou dána, nepodaří-li se nějakým provisorním opatřením docíliti toho, aby nemusila dána býti výpověď, aniž by celní a obchodní smlouva prodloužila se automaticky na dalších deset let. Ale nedostal se již k tomu, aby slib tento splnil. Dne 28. listopadu 1896 zaslala uherská vláda sama do Vídně výpověď.

Dne 22. ledna 1897 zakončena byla XI. sesse rakouské říšské rady. Parlament se rozešel a ve dnech 9. až 24. března 1897 vykonány byly nové volby.

Jednání kvotových deputací v r. 1896 a 1897.

Klíč kvotový, který stanoven byl při třetím vyrovnání rakousko-uherském, měl platnost do konce r. 1897. Bylo tedy při čtvrtém vyrovnání zapotřebí, aby klíč ten byl znovu určen. Vlády se dohodly, že o obnovu klíče starati se mají kvotové deputace, po zákonu k tomu povolané. Proto s jarem 1896 svolány kvotové deputace na obou stranách.

Jednání zahájila tentokráte rakouská kvotová deputace poselstvím ze dne 25. března 1896. Na obsah tohoto poselství měl vliv požadavek po celém Předlitaví jednosvorně se ozývající, že uherský příspěvek musí býti zvýšen.

Rakouské poselství chce zajistiti svým návrhům příznivou náladu u uherské deputace. Deputace obojí nestojí proti sobě jako odpůrci, již by se chtěli navzájem ošáliti, nýbrž jakožto zástupci státních obvodů státoprávně nerozlučným svazkem spjatých a hospodářsky na sebe odkázaných. Obě polovice těší se spořádaným finančním poměrům. Schodky byly ze státních rozpočtů odstraněny a závěrky státních účtů vykazují přebytky. Jestli při vyrovnáních z r. 1877 a 1887 zpečovala se uherská deputace, aby příspěvky této polovice byly zvýšeny, bylo lze to vysvětliti nepříznivými tehdejšími finančními poměry.

Tentokráte jest rovnováha v uherském státním hospodářství nikoliv přechodnou, nýbrž trvalou, jsouc zabezpečena stupňovaným rozvojem všeho národního hospodářství. Také v Předlitavsku nastaly spořádané poměry. Jsou tedy poměry takové, že lze nepředpojatě a klidně o způsobilosti obou polovin ku kvotním příspěvkům uvažovati.

Otázku kvotní pokládá rakouská deputace proto za zvláště obtížnou, že nebyla dosud docílena shoda o methodě, dle které by klíč kvotní měl býti vypočítáván; proto musí po každých de-

příznivý, aby měla při vzájemném smlouvání z čeho slevovati, zklamala se ve svých nadějích velice. Uhři neměli ani nejmenší chuti, aby pouštěli se do nějakého smlouvání. Řekli to také hodně neomaleně.

Uherská deputace souhlasila sice, aby kvota stanovena byla na desetiletí a aby výnos celní zůstal i nadále společným; vždyť tento způsob zúčtování cel prospíval zájmům uherským. Ale ostatní návrhy odmítla úplně.

Nejprve žádala, aby 2%ní praecipuum za Vojenskou Hranici bylo odstraněno. Dovolávala se toho, že během posledního jednání o kvotě byla rakouskou deputací vyslovena k tomu ochota, pakli bude lze nějakou zákonnou formulkou poskytnouti záruky, že Rakousku nevznikne z toho nijaká hmotná újma. Měly by tedy obě deputace zabývati se otázkou, jakým způsobem by takové záruky mohly býti zabezpečeny. Neboť odstranění praecipua za Vojenskou Hranici má pro uherskou polovici jen takový význam, že učiněn bude konec státoprávní anomalii, za které jistá část zemí uherských přispívá k společným záležitostem, jako by byla samostatným územím. Nejde proto Uhersku o to, aby příspěvek jeho za Vojenskou Hranici byl snížen, ač by žádost ta byla zcela oprávněnou, ježto dle berního výnosu ve Vojenské Hranici příspěvek za tuto zem měl by činiti nikoliv 2%, nýbrž jen 1·4%. Rakouská polovice nemá příčiny k obavám, že by způsobena jí byla újma, kdyby praecipuum bylo zrušeno a uherský příspěvek stanoven jediným toliko číslem. Neboť kdyby stal se někdy případ — a tu bila se uherská deputace v prsa, že se to jistojistě nikdy nestane — že by Uhři chtěli při jednání o kvotě předlitavskou polovici zkrátiti, má tato polovice nejlepší proti tomu záruky v tom, že nepřivolí prostě ku kvotě, již bude považovati za nespravedlivou.

Proto vyslovila uherská deputace znova požadavek, aby příspěvek uherský k společným vydáním určen byl jediným toliko procentuálním číslem.

Potom odpovídala uherská deputace na rakouský návrh, aby klíč kvotní stanoven byl poměrem 58 : 42. Odpověděla jadrně a jasně. Rakouská deputace dotkla se citlivého místa uherského, když z toho, že Uhrům přísluší při správě společných záležitostí paritní vliv, dovozovala stejnou povinnost příspěvkovou. Proto zněla odpověď na to hodně podrážděně. Rakouská deputace má právo žádati, co za dobré uzná; ale Uhři mají totéž právo, aby odmítli jednoduše každý neoprávněný nárok. Důsledky, jež dovozovala rakouská deputace z paritního vlivu uherského, příčí se státoprávním poměrům mezi oběma polovicemi.

A na to navázala uherská deputace výklad o státoprávní povaze spolku rakousko-uherského, odpovídající názorům uherským; není pro nás nezajímavo poznati tresť tohoto výkladu.

dušším a nejpřirozenějším měřítkem byl by poměr obyvatelstva. Podle výsledků sčítání lidu vypadl by takto klíč 57·8:42·2; kdyby však nebyl vzat zřetel na Vojenskou Hranici, byl by klíč 58:42. Proti tomuto klíči jen tehdy bylo by lze činiti námitky, kdyby se nezvratně dokázalo, že některá z obou polovic byla by břemenem z toho na ni vyplývajícím tak přetížena, že by nemohla bez přílišného zatížení poplatnictva uhražovati ostatní své státní potřeby.

Také bylo by lze ustanoviti kvotový klíč dle celkové sumy státních vydání neb příjmů v každé polovici, zvláště v tom případě, když k úhradě státních potřeb není třeba úvěru. Dle tohoto měřítka vypadl by klíč takto:

Státní vydání v r. 1886—1894 činila:

v Předlitavsku 4865,687.017 zl., čili průměrně ročně 540,631.891 zl.,
v Uhrách . . 3508,482.434 » » » » 389,851.381 zl.

Z toho vyplýval by klíč 58·1 : 41·9.

Státní příjmy v téže době činily:

v Předlitavsku 4880,176.883 zl., čili průměrně ročně 542,241.876 zl.,
v Uhrách . . 3667,714.469 » » » » 407,523.829 zl.

Dle toho zase byl by klíč 57·1 : 42·9.

Z těchto výpočtů vyplýval by ovšem požadavek, aby uherský příspěvek k společným vydáním byl zvýšen. Požadavek ten jest oprávněným, ježto přes mnohé nepříznivé poměry našly Uhry po r. 1867 pro stoupající potřeby svého kulturního vývoje státního prostředky a zaujaly tak postavení vážnost vzbuzující. Že by snad příspěvek k společným výdajům Uhersko, jak se tam rádo tvrdívá, přílišně tížil, vyvráceno bylo samými uherskými finančními statistiky.

Rakouská deputace kladla takto uherské deputaci na srdce, aby tato přivolila k tomu, by uherský příspěvek byl zvýšen a stalo se dohodnutí o určitém měřítku, dle kterého by příště příspěvek ten na obě polovice byl rozvrhován. Konečné návrhy rakouské deputace zněly takto: 1. Praecipuum 2% za Vojenskou Hranici k tíži Uherska má býti zachováno. 2. Výnos cel budo i na dále společným. 3. Klíč kvotní má býti na příště vyměřen 58:42. 4. Tato úmluva platiti má na dobu deseti let, t. j. od 1. ledna 1898 do 31. prosince 1907.

Takový byl obsah poselství rakouské deputace, jejímž zpravodajem byl poslanec Beer.

* * *

Za tři neděle na to přišla z Uher od tamní deputace odpověď datovaná dnem 15. dubnem 1896 (zpravodaj Falk). Navrhla-li rakouská delegace kvotový klíč pro Rakousko hodně

příznivý, aby měla při vzájemném smlouvání z čeho slevovati, zklamala se ve svých nadějích velice. Uhři neměli ani nejmenší chuti, aby pouštěli se do nějakého smlouvání. Řekli to také hodně neomaleně.

Uherská deputace souhlasila sice, aby kvota stanovena byla na desetiletí a aby výnos celní zůstal i nadále společným; vždyť tento způsob zúčtování cel prospíval zájmům uherským. Ale ostatní návrhy odmítla úplně.

Nejprve žádala, aby 2%ní praecipuum za Vojenskou Hranici bylo odstraněno. Dovolávala se toho, že během posledního jednání o kvotě byla rakouskou deputací vyslovena k tomu ochota, pakli bude lze nějakou zákonnou formulkou poskytnouti záruky, že Rakousku nevznikne z toho nijaká hmotná újma. Měly by tedy obě deputace zabývati se otázkou, jakým způsobem by takové záruky mohly býti zabezpečeny. Neboť odstranění praecipua za Vojenskou Hranici má pro uherskou polovici jen takový význam, že učiněn bude konec státoprávní anomalii, za které jistá část zemí uherských přispívá k společným záležitostem, jako by byla samostatným územím. Nejde proto Uhersku o to, aby příspěvek jeho za Vojenskou Hranici byl snížen, ač by žádost ta byla zcela oprávněnou, ježto dle berního výnosu ve Vojenské Hranici příspěvek za tuto zem měl by činiti nikoliv 2%, nýbrž jen 1·4%. Rakouská polovice nemá příčiny k obavám, že by způsobena jí byla újma, kdyby praecipuum bylo zrušeno a uherský příspěvek stanoven jediným toliko číslem. Neboť kdyby stal se někdy případ — a tu bila se uherská deputace v prsa, že se to jistojistě nikdy nestane — že by Uhři chtěli při jednání o kvotě předlitavskou polovici zkrátiti, má tato polovice nejlepší proti tomu záruky v tom, že nepřivolí prostě ku kvotě, již bude považovati za nespravedlivou.

Proto vyslovila uherská deputace znova požadavek, aby příspěvek uherský k společným vydáním určen byl jediným toliko procentuálním číslem.

Potom odpovídala uherská deputace na rakouský návrh, aby klíč kvotní stanoven byl poměrem 58 : 42. Odpověděla jadrně a jasně. Rakouská deputace dotkla se citlivého místa uherského, když z toho, že Uhrům přísluší při správě společných záležitostí paritní vliv, dovozovala stejnou povinnost příspěvkovou. Proto zněla odpověď na to hodně podrážděně. Rakouská deputace má právo žádati, co za dobré uzná; ale Uhři mají totéž právo, aby odmítli jednoduše každý neoprávněný nárok. Důsledky, jež dovozovala rakouská deputace z paritního vlivu uherského, příčí se státoprávním poměrům mezi oběma polovicemi.

A na to navázala uherská deputace výklad o státoprávní povaze spolku rakousko-uherského, odpovídající názorům uherským; není pro nás nezajímavo poznati tresť tohoto výkladu.

Uhersko jest po zákonu svobodnou, neodvislou, žádnému jinému státu neb národu nepodrobenou říší (regnum liberum, independens et nulli altero regno aut populo obnoxium). V pragmatické sankci vyslovena byla pospolitost dynastie a uložena Uhersku povinnost, aby společně bránilo a udržovalo všechny země a provincie dynastie; ale o způsobu a o prostředcích této společné obrany rozhodovalo Uhersko vždy s plnou suverenitou. Dle vyrovnacích zákonů z roku 1867 jsou Uhersko i Rakousko dvě zvláštní a úplně rovnoprávné části a proto jest při správě společných záležitostí úplná parita mezi nimi nezbytnou podmínkou. Výkon této parity při společných záležitostech říšských jest tudíž právem Uhersku zákonně zaručeným, jež nesouvisí nijak s proporcí, dle které Uhersko na náklady společných záležitostí přispívá. Z principu parity nesmí tedy nikdy činěny býti důsledky o způsobu, jak by společné náklady na Uhersko měly býti rozvrhovány.

Ostatně instituce ze společných prostředků vydržované (ministerstvo zahraničních záležitostí, cizí vyslanectva, ústřední úřady a ústavy vojenské) nenacházejí se na půdě uherské, nýbrž v Předlitavsku a proto těží obyvatelstvo z peněz těmto účelům věnovaných více než obyvatelstvo uherské.

Spravedlivým měřítkem pro příspěvky obou polovic mohou býti jedině majetkové poměry a způsobilost těchto částí mocnářství. Žádá-li rakouská deputace, aby stanoven byl jako měřítko nějaký stabilní, pevný klíč, jímž by nynější nejistota byla odstraněna, příčí se to znění i duchu vyrovnacích zákonů, v nichž patrný jeví se úmysl, aby příspěvkový poměr nebyl vtěsnán do Prokrustova lože tuhé nějaké formulky, nýbrž aby čas od času brány byly v úvahu všechny v této záležitosti rozhodující okolnosti a změny během času nastalé. Proto ustanoveno bylo ve vyrovnacích zákonech, že příspěvkový poměr stanoven má býti deputacemi pokaždé jen na obmezenou časovou periodu; při tom použito bylo výslovně výrazu »negociace (mad. alku)«, aby tím bylo naznačeno, že otázka ta nemá řešena býti dle pravidel napřed stanovených, nýbrž dle zralých úvah na základě vzájemné spravedlnosti a slušnosti. Kdyby tvůrcové vyrovnání byli bývali pomýšleli na nějaký stabilní klíč, byl by výpočet poměru příspěvkového býval pouhým úkolem aritmetickým, který by řešiti mohly vlády samy, aniž by potřebí bylo zvláštních deputací. Také nemělo by smyslu ustanovení, dle kterého v případě nesouhlasu parlamentů rozhoduje panovník, ježto nesouhlas takový nebyl by za pevného klíče možný.

Tím ovšem není vyloučeno, že by deputace od případu k případu nemohly se shodnouti na nějakých základech, na kterých by zbudovány byly výpočty pro kvotové příspěvky. Ale s návrhy rakouské deputace, aby základem tím byly počet obyvatelstva neb závěrečné sumy státních rozpočtů, nelze souhlasiti.

Počet obyvatelstva určitého kraje neposkytuje nijakého měřítka, aby posouzena byla berní způsobilost téhož, ježto tato závisí na zámožnosti, která právě v obvodu mocnářství Rakousko-Uherského jest velmi různá. Podobně nebyly by sumy rozpočtové spravedlivým měřítkem, protože Uhersko bylo nuceno, aby během doby poměrně krátké napravilo všechny nedostatky v oboru svého vnitřního státního života, jež opravdu samo nezavinilo, a aby pořídilo si teprve instituce v Rakousku dávno již existující.

Uherská deputace z těchto příčin setrvala na způsobu výpočtů dříve užitých. Dle toho bylo za základ výpočtu kvotního položiti výnosy daní z posledních 10 let, které v obou polovicích plynuly z obdobných pramenů a vybírány byly dle obdobných zásad. Čísla dle toho byla by tato:

v Předlitavsku 3910,411.876 zl., čili průměrně ročně 434,490.208 zl.,
v Uhersku . 1526,286.904 » » » » 169,587.434 zl.

Tomu odpovídal by klíč 71·927 : 28·073, po případě 69·235 : 30·765.

Na to provedla deputace uherská celou řadu výpočtů na základě poměrů v obou polovicích, aby dokázala, že příspěvek dle dosavadního klíče Uhersku uložený jest přiměřený. Kdyby vzaty byly za základ výpočtů následující poměry v obou polovicích, vypadla by takováto kvota:

Dle výnosu obdobných přímých daní 69·22 : 30 78;

dle výnosu nepřímých daní 71·01 : 28·65 (na Bosnu a Hercegovinu 0·34);

dle ceny výroby hornické a hutnické 75·61 : 24·39;

dle obyvatelstva v hornictví, živnostech a průmyslu zaměstnaného 75·48 : 24·52;

dle počtu příslušníků nemocenských pokladen 85·12 : 14·88;

dle výše příspěvků nemocenských pokladen 87·58 : 12·42;

dle výše akciového kapitálu a reservních fondů 72·3 : 27·7;

dle výše vkladů u poštovní spořitelny 77·16 : 22·84;

dle výnosu železnic 72·58 : 27·42;

dle množství státních papírů v zemi umístěných 87 : 13;

dle výše spotřeby kamenného uhlí 80 : 20.

Z těchto čísel dovozovala uherská deputace, že není oprávněna žádost rakouské deputace, aby kvotní příspěvek uherský byl zvýšen. Oproti návrhům rakouské deputace činila uherská deputace tyto závěrečné návrhy: 1. Praecipuum 2% za Vojenskou Hranici se zrušuje a vyměřuje se pro Uhersko na příště jednotný příspěvek; 2. výnos celní zustane společným; 3. kvotní klíč mezi Předlitavskem a Uherskem bude 68·6 : 31·4; 4. ustanovení ta platiti budou pro dobu desíti let.

* * *

Jednání kvotových deputací podobno jest starému písemnému procesu. Žalobu, odpověď, repliku, dupliku zastupují zde nuncia a renuncia. Jako v starém procesu sporná záležitost objasněna byla vlastně v žalobě a odpovědi, kdežto v replice a duplice podrobeny byly dřívější vývody vzájemným kritikám, tak při jednání kvotových deputací vytknou obojí strany svá zásadní stanoviska v prvních poselstvích, v renunciích však obmezují se na podrobnější rozbory stanovisek dříve zaujatých.

Tak stalo se i v renunciu ze dne 28. května 1896, které poslala rakouská deputace do Pešti.

Jak byla rakouská deputace uherským poselstvím zklamána vysvítá z úvodních slov jejího odvetného spisu: »Rakouská deputace, jakkoliv prodchnuta správností a účelností svých návrhů, neoddávala se ani z daleka naději, že by požadavky její nepotkaly se s námitkami, aneb že by s jejími názory vysloven byl plný souhlas. Ale poznávajíc návrhy uherské deputace nemohla ubrániti se dojmu ohromujícímu (v něm. textu užito slova »verblüffend«) Odstranění praecipua, zachování příspěvku po 25 let zapravovaného a vypočítaného na základě v Rakousku dosud popíraném přes to, že finanční poměry zemí uherské koruny se značně zlepšily, tak zní proposice k nové úpravě příspěvků v obou polovicích!« A převládající ton spisu takto počínajícího jest ironie, jež na mnohých místech hraničí až na podrážděnou jizlivost.

Dovolává-li se uherská deputace toho, že požadavek její týkající se praecipua uznán byl již v r. 1887 tehdejší rakouskou deputací za spravedlivý, upozorňuje rakouská deputace na to, že uznání to bylo jen podmíněné; byloť zrušení praecipua přislíbeno, »bude-li Uherskem přistoupeno na zvýšenou kvotu anebo dohodnou-li se deputace o zásadách, dle kterých by jednou pro vždy zákonitě stanoveny byly základy pro kvotní výpočet.« Ale všechny návrhy, které za tím účelem rakouská deputace učinila, byly uherskou deputací odmítnuty. Ostatně není nynější deputace vázána více neb méně ochotně znějícími vyjádřeními své předchůdkyně Jestli uherská deputace otázku praecipua klade znovu na denní pořádek, dospěla by spíše k cíli, kdyby podala slušný a k diskusi vhodný návrh o kvotě, než když poukazuje na okolnosti známé v Rakousku každému politikovi i mimo zákonodárné sbory se nacházejícímu. Tvrdí-li pak Uhři, že přijetím praecipua šli daleko nad svoji povinnost, dlužno vydati jim svědectví, že dovedli vždy své zájmy se vším důrazem hájiti a že by bývali praecipuum v r. 1872 dojista odmítli, kdyby nebyli kladli tak značnou cenu na to, aby Vojenská Hranice byla k jich území přivtělena.

Mluvila-li rakouská deputace ve svém poselství o paritě Uher, byla si vědoma toho, že otázky na denním pořádku se nacházející bude lze rozluštiti jen za obapolného souhlasu. »Též

dřívější jednání, ba dokonce i slovné znění pragmatické sankce bylo členům rakouské deputace známo. Nebylo tedy třeba, aby citováno bylo příslušné znění dokonce i v latinském textu na důkaz, že Uhry jsou svobodnou, neodvislou říší. Ale tato svoboda a neodvislost nikterak se neporušuje, činí-li se zmínka o úplné paritě obou státních obvodů a klade-li se právě proto požadavek, aby tamní příspěvky byly zvýšeny.«

Ostře kritisovala rakouská deputace, že uherská deputace vyhýbá se tomu, aby stanoveno bylo nějaké pevné měřítko, dle kterého by budoucně příspěvky mezi obě polovice měly býti rozvrhovány. »Byl-li návrh rakouskou deputací učiněný uznáván za nedostatečný, bylo snad lze očekávati, že uherská deputace sama vezme na se úkol, aby vystoupila s protinávrhem, který by stál za úvahu.«

Jako kritisovala uherská deputace nepříznivě rakouský návrh, aby kvotní příspěvky rozvrhovány byly dle populace aneb dle celkových sum rozpočtových, zrovna tak nepříznivě kritisovala zase rakouská deputace výpočty, kterými chtěla uherská deputace dokázati přiměřenost dosavadní kvoty. Cena výroby hornické a hutnické, počet obyvatelstva v živnostech, počet příslušníků nemocenských pokladen a pod. nemohou býti přece podkladem pro výpočty kvotní. Vždyť nikdo nepochybuje, že Rakousko v ohledu průmyslovém vyniká nad Uhersko, jako zase toto naopak vyniká nad Rakousko v odvětví zemědělském. Každý pokus, aby z několika zběžně sebraných údajů činěny byly závěrky na majetkové poměry, musí ztroskotati.

O tom, byl-li příspěvek k společným vydáním na obě polovice správně rozvrhován, lze podati úsudek, vezme-li se zřetel na poměr mezi všemi příjmy každé z obou polovin a výší příspěvku kvotního. Příspěvek kvotní činil v procentech:

	ze všech příjmů obou polovic dohromady	v Rakousku z příjmů	v Rakousku z vydání	v Uhersku z příjmů	v Uhersku z vydání
v roku 1868	22·0	22·4	22·4	21·9	21·9
» 1877	18·3	19·8	18·0	15·8	14·0
» 1888	16·2	19·5	18·2	12·3	12·7
» 1893	8·2	9·7	10·0	6·1	7·0

Z těchto čísel lze poznati, že podíl obou polovin na společných vydáních byl v roku 1868 stejnoměrným, že však od r. 1877 posunul se v neprospěch Rakouska, které procentuálně musí na společná vydání platiti více, než odpovídá právem celkové sumě jeho příjmů.

Poněvadž ale uherská deputace trvala na tom, že výpočet kvoty opírati se má o dřívější způsob (obdobné dani vybírané v každé polovici obdobným způsobem), musila rakouská deputace pustiti se volky nevolky v rozbor daní v obou polovicích, aby dle toho vypočítala kvotní klíč. Dle těchto výpočtů, počítajíc v to

i praecipuum, měl by dle náhledu rakouské deputace klíč býti 62·23 : 37·77; a i kdyby hleděno bylo dle uherského mínění k t. zv. přirážce vyvazovací, byl by klíč 61·1 : 38·9.

Uherská deputace vypočítala klíč 69·235 : 30·765; kdyby do tohoto uherského výpočtu pojato bylo i praecipuum, vypadl by klíč 67·85 : 32·15.

Rakouský výpočet klíče byl dle toho 61·1 : 38·9,
uherský » » » » » 67·85 : 32·15.

Difference mezi oběma výpočty byla tedy velmi značná.

Již tato okolnost ukazuje, jak těžko vypočítati správně klíč až do té doby obvyklý. Rakouská deputace k tomu dále upozornila, že příště bude tento úkol ještě obtížnější, bude-li provedena v Rakousku reforma osobních daní přímých.

Z těchto příčin prohlásila rakouská deputace, že nemůže přistoupiti k návrhům uherské deputace, nýbrž že musí trvati na tom, aby hledíc k zlepšeným financím uherským příspěvek této polovice k společným nákladům byl zvýšen, že jest ale ochotna zkoumati nepředpojatě každý návrh, který by z uherské strany byl podán, aby nalezen byl jiný přiměřenější základ pro výpočet kvotní. Tentokráte nemohla by prý rakouská deputace přistoupiti na návrh, kterým jednání kvotových deputací v r. 1887 bylo zakončeno, »aby totiž upuštěno bylo od všech speciálných výpočtů a zachován byl v platnosti dosavadní stav po dalších deset let«.

V téže době zahajována byla v Pešti oslava tisíciletého trvání uherského státu. Rakouská deputace uzavřela proto své poselství touto vlasteneckou reminiscencí: »Ode dávna přinášely rakouské země, aby zachovaly mocnářství v celistvosti, největší oběti, které sloužily také zemím uherské koruny k prospěchu a jestli Uhersko s oprávněnou dojistá hrdostí zahajuje oslavu svého tisíciletého trvání jako stát, přispělo k tomu měrou nikoliv skrovnou i Rakousko svou krví a svými statky.«

* * *

Vlastenecká tato reminiscence minula se v Uhrách úplně svým cílem. Nejevila se tam žádná ochota, aby v otázce kvotní přišlo se vstříc rakouským požadavkům. V postupujícím jednání obou vlád o ostatním komplexu předmětů rakousko-uherského vyrovnání bylo lze již stopovati, jak splněna budou přání uherská v nejhlavnějších bodech. Otázka kvoty vstoupila proto do popředí, stala se nejspornější částí vyrovnání za i před Litavou. V Uhrách bylo proto heslem: nepovolit.

Tímto heslem ovládáno bylo také renuncium uherské deputace. V šumném víru milleniových slavností v Pešti popřával

si parlament oddechu. Proto se renuncium uherské opozdilo. Byloť posláno do Vídně teprve dne 19. září 1896, když se uherský sněm po letní prázdni zase v Pešti byl shromáždil.

Obsah renuncia uherského byl samá polemika s předcházejícím poselstvím rakouským. A to polemika hodně příkrá, málo obvyklá ve spisech tak státnických. Ovšem zavdala k této polemice podnět mnohá — dojista zbytečná — ostrost některých obratů rakouského poselství. Z obsahu uherské polemiky stačí uvésti jen některá význačnější místa:

Jestliže zlepšily se uherské finance, nelze z toho dovozovati povinnost Uher k zvýšené kvotě. Vždyť zlepšily se současně i finance rakouské. Zvýšil se tedy blahobyt na obou stranách stejnoměrně, tak že způsobilost přispívati k společným výdáním zůstala na obou stranách poměrně stejnou. Jestli ale výdání a příjmy státních rozpočtů stoupaly v Uhrách rychleji, nesmí býti zapomínáno na to, že v zemích uherské koruny dříve, zvláště v letech 1849—1867, provozována byla koloniální politika, jež zdržovala uměle, ba mnohdy i násilně národohospodářský tamní rozvoj. Když v r. 1867 získalo Uhersko státní samostatnost, musilo napnouti všechny své síly mimořádným způsobem, aby napravilo opominutí, jež stala se bez jeho viny. Proto stoupaly potřeby státní mnohem rychleji než blahobyt obyvatelstva.

Sloučení praecipua za Vojenskou Hranici s uherskou kvotou má pro Uhersko jakousi morální cenu, aby odstraněn byl jistý anachronismus, aniž by tím Rakousko bylo poškozeno; jakmile by však Rakousko chtělo z toho činiti předmět kompensační a z tohoto titulu na Uhersku nějakou třeba sebe menší hmotnou obět žádati, zřekne se Uhersko prostě tohoto přání.

Jednajíc o výši kvoty, chránilo se Uhersko, aby neupadlo v podobnou chybu, jaké dopouští se bohužel tak často Předlitavsko, kde ještě dříve, než vlády sestavily příslušný materiál pro výpočet kvoty, tedy ještě dříve, než mohl kdo získati authentickou vědomost o tomto materiálu, sněmy, obchodní komory, spolky atd. hlásaly do celého světa heslo, že Uhersko musí za každou cenu vyšší měrou než dosud přispívati k úhradě společných nákladů. Uherská kvotová deputace v souhlasu s tamním veřejným míněním nikdy nestavěla se a priori na nezvratné stanovisko, že by Uhři neměli nikdy platiti vyšší kvotu, nýbrž zkoumala nestranně napřed příslušná data; a teprve potom, když se přesvědčila, že ve vzájemných poměrech nenastaly podstatné změny, navrhla, aby zachován byl status quo. Očekávala proto, že rakouská deputace buď přijme za základ jednání dřívější, uherskou deputací doporučený postup, anebo že navrhne na místo toho postup lepší. Tomu však nevyhovují rakouské návrhy.

Rakouská deputace poukázala na to, že Uhersko více než kdy jindy je dodavatelem chleba a masa do Rakouska. Uherská deputace přiznává se ochotně, že Rakousko je nejbezpečnějším,

protože nižádnými celními neb tarifárními opatřeními uzavřeným tržištěm pro uherské suroviny. Ale rovněž tolik jest pravda, že na uherském trhu nemohou cizí, clu podléhající výrobky soutěžiti s výrobky rakouskými. »Právě tato okolnost jest jedinou existenční podmínkou a jedinou existenční příčinou celní pospolitosti mezi oběma státy říše a tato pospolitost byla by v tom okamžiku neudržitelnou, jakmile by neodpovídala stejnoměrně zájmům obou částí, nýbrž zabezpečovala jen té neb oné části jednostranné výhody.«

I kdyby bylo lze dle rakouského požadavku vziti za základ budoucích kvotních výpočtů počet obyvatelstva — ač by to nebylo spravedlivé ani praktické — vadila by tomu ta okolnost, že by předpokládalo to změnu základních vyrovnacích zákonů samých. Uherská deputace argumentovala totiž takto: Zákonodárné sbory, které přijaly základní vyrovnací zákony, usnesly se brzo potom o branné předloze, do které pojato bylo ustanovení, že kontingent branců má rozdělen býti mezi obě říšské polovice dle počtu obyvatelstva. Kdyby bývalo při původním vyrovnání úmyslem, aby kvota určena byla dle téhož měřítka, t. j. dle populace, byly by to zákonodárné sbory přece zrovna tak bývaly vyřkly, jak se to stalo v branném zákoně. Ale právě ta okolnost, že nebyl stanoven tento jednoduchý a na snadě jsoucí způsob, nýbrž způsob zcela jiný mnohem obtížnější a složitější, jest nezvratným důkazem, že zákonodárství nepokládalo za spravedlivé, aby přijato bylo za základ měřítko, dle kterého rozvrhuje se krevní daň na obě polovice. Jest ovšem pravda, že zákony nevydávají se na věčné časy a že potřebují změny, jakmile nesouhlasí již se skutečnými poměry.

Otázkou jest však, je-li žádoucím neb účelným, aby přistupovalo se k změně vyrovnacích zákonů?

Vyrovnání z r. 1867 obsahuje mnohá ustanovení, jež pokládána jsou v Uhrách za škodlivá, jež však přijata byla jen proto, aby došlo k uskutečnění dvou zásadních myšlenek v Uhrách vždy hájených, aby totiž obnovena byla uherská ústava a aby i v Předlitavsku plná ústavnost vstoupila v život. »Vyrovnání nebylo tehdy přijato jednohlasně a ještě dnes působí v Uhrách strana co do počtu velmi vážná a čítající ve svém středu vynikající vlastence, která, zaujímajíc zásadní stanovisko proti vyrovnání, přeje si, aby toto bylo odstraněno. Jaké jsou v témže směru poměry před Litavou, zná snad rakouská deputace nejlépe. Kdyby tudíž dnes kterýkoliv bod vyrovnací dostal se na denní pořádek, žádná lidská moc na světě nebude s to, aby hnutí v pohyb takto uvedené zastavila dle libosti na určitém bodu, svedla ho do řečiště napřed ohrazeného, aneb aby zamezila, by proud všech hrází zbavený nerozlil se přes břehy a nepodemlel státoprávní fundamenty, na kterých spočívá mocnářství pro tři desítiletí a na kterých, nechť jsou nedostatky jejich jakékoliv, umožněn byl tak překvapující rozvoj morálních i hmotných sil na obou stranách.« Ostatně otázka,

je-li třeba revise vyrovnavacích zákonů, nepatří před forum kvo-
tových deputací, nýbrž před forum jiné.

Deputace kvotové mají úkol, aby dohodly se v rámci pla-t-
ných zákonů, nikoliv aby dávaly podmět k změně zákonů těc-h.
Již po třikráte podařilo se deputacím, že došlo mezi oběma pol-o-
vicemi k shodě, aniž by bylo bývalo zapotřebí změny zákonné. Obti-e
byly pokaždé velmi značné, mnohdy zdály se býti nepřekonateln-é,
ale na konec slavily vítězství státnický rozhled a vzájemná slušnos-t.
V to lze i nyní doufati.

Na konec ohražovala se uherská deputace proti výtce, je-ž
obsažena byla v závěrečném apelu rakouské deputace. Jako háji-li
rakouské země Uhersko, tak činili i Uhři, když šlo o země ra-
kouské i bylo jich spolupůsobení ne jednou rozhodující pro osudy
mocnářství. Oslava, kterou Uhersko právě koná, neplatí snad »vý-
hradně a jedině, ba ani ne v první řadě té okolnosti, že Uhersko dnes
po tisíci letech ještě existuje, nýbrž že existuje nikoliv snad jako
geografický pojem nebo snad jako provincie mocnářství Rakouského,
nýbrž jako svobodný stát těšící se zákonné samostatnosti a ústav-
nosti. To děkuje Uhersko výhradně oné houževnaté vytrvanli-
vosti a bezmezné obětavosti, s kterou národ uherský hájil svoji
zákonnou samostatnost a ústavní svobodu po staletí proti každému
zbraněmi nejen morálními, nýbrž dost často i v dlouhých krvavých
válkách. Že však v těchto válkách bojovaných za zákonnou samo-
statnost a konstituční svobodu, z jichž výsledku dnes národ uherský
se raduje, národ tento byl by se býval mohl honositi někdy i jen
morální podporou — o hmotné ani nemluvíc — rakouských zemí,
o tom bylo by těžko najíti v dějinách i jediného jen dokladu.«

Uherská deputace setrvala na svých proposicích. Uznávajíc,
že by další písemné jednání nemělo účelu, pozvala rakouskou
deputaci k ústnímu jednání, ve kterém by stal se ještě jednou
pokus k vzájemné dohodě.

* * *

Rakouská deputace nemohla již uherské deputaci na po-
zvání odpověděti. Byl-ť dne 1. října 1896 uherský sněm rozpuštěn
a tím končil mandát uherské deputace. Teprve když nově zvolený
sněm uherský zvolil novou deputaci, zaslala rakouská deputace
dne 19. ledna 1897 do Pešti odpověď, že přijímá pozvání k ústnímu
rozhovoru.

Ale za tři dny na to, dne 22. ledna 1897 rozešla se rakouská
říšská rada. Po nových volbách bylo třeba zvoliti kvotovou depu-
taci znovu. Teprve dne 10. dubna 1897 mohla býti nově zvolená
deputace svolána, aby se ustavila.

Dne 28. dubna 1897 pustila se deputace do meritorního jed-
nání o kvotě i dospěla k usnesení, že má setrváno býti na sta-

novisku, jež byla předcházející deputace ve svém poselství ze dne 25. března 1896 zaujala; přijala tedy deputace za své tehdejší návrhy, z nichž hlavní zněl, aby klíč kvotní byl 58 : 42.

Co do postupu dalšího jednání o kvotě rozhodla se nová deputace, že nemá již býti vyjednáváno písemně, nýbrž ústně, v Pešti, předpokládajíc, že uherská deputace s tím bude souhlasiti. Ta souhlasila také.

Sjely se tedy obojí deputace dne 2. května v Pešti. Jednání svěřeno subkomitétům z obou stran zvoleným. Poněvadž na zásadách, jaké projeveny byly v posláních výše uvedených, nebylo lze docíliti shody, stalo se usnesení, že má — aniž by kterákoliv strana vzdala se zásadního stanoviska, t. j. bez praejudice pro budoucnost — učiněn býti pokus, aby stala se dohoda o kvotě, jež by platiti měla pro příští desítiletí. Sestoupily se tedy dne 3. května zase obojí subkomitéty. Důvěrné porady nevedly k dohodě. Uherští členové subkomitétu trvali na tom, aby kvota vypočítána byla způsobem z uherské strany dříve navrženým; jen v tom případě byli ochotni ustoupiti od navrženého klíče 68·6 : 31·4, kdyby dokázala jim rakouská deputace nějakou chybu v jich výpočtech. Na tento návrh nemohli rakouští členové subkomitétu přistoupiti. Neznamenal totiž jiného, než že Uhři setrvávají ve všem všudy na svém stanovisku, kdežto rakouská deputace opustiti měla úplně stanovisko, které byla hájila a které hájily všechny rakouské deputace, jež až do té doby o kvotě byly vyjednávaly.

Rozešly se tedy kvotové deputace tentokráte bezvýsledně.

Rakouská deputace podala o výsledku celého jednání poslanecké sněmovně zprávu (příl. 164, sesse XII. a příl. 177, sesse XIII.)

Vyrovnací provisorium z roku 1897.

Dne 27. března 1897 sešla se volbami obnovená říšská rada k nové, XII. sessi. V trůnní řeči, kterou poslanci dne 29. března byli v císařském hradě uvítáni, bylo důrazně mluveno o vyrovnání. »Nejdůležitější a nejnaléhavější úloha pro nejbližší příští zasedání záležeti bude v tom, aby uspořádány byly úmluvy, které týkají se celního a obchodního spolku se zeměmi uherské koruny, spotřebních daní v obou polovicích dle stejných zásad upravovaných, úpravy bankovní otázky, dalšího postupu v reformě valutové a konečně příspěvků k úhradě společných nákladů mocnářství.«

Vláda nespěchala, aby podala parlamentu předlohy za účelem úpravy záležitostí v trůnní řeči naznačených. Byly sice předlohy ty smluveny již s uherskou polovicí a tedy hotovy. Nevadilo také nijak, že kvotové deputace se o kvotě nedohodly, ježto ko-

nečné slovo, panovníkovi v té příčině příslušející, poskytovalo záruku, že otázka ta, byť byla sebe spornější, bude rozřešena. Ale závadou byly nevyjasněné politické poměry v poslanecké sněmovně.

Vláda, aby mohla vyrovnání rakousko-uherské v parlamentu skoncovati, potřebovala parlamentární většiny. Poněvadž takovéto většiny nebylo, musila ji vláda teprve shromažďovati. Za národnostního antagonismu stran v rakouském parlamentu jest takový úkol velmi obtížný.

Hrabě Badeni měl již příští většinu vyhlédnutou. Bylo mu často vyčítáno a děje se tak ještě dnes, že přicházeje z Haliče, neznal jiných poměrů, zvláště poměrů českých a vídeňských. Ale tolik sluší spravedlivě uznati, že dovedl rozpoznati, jaká majorita za daných poměrů je v poslanecké sněmovně říšské rady jedině možnou, má-li míti naději na delší trvání. Jádrem takovéto majority musí býti na jedné straně poslanci čeští, na druhé straně mírnější poslanci němečtí. Proto kalkulováno na majoritu, skládající se z českého klubu a z německých stran lidové, pokrokové a velkostatkářské; k těmto pak Badeni, jako Polák, připojil klub polský.

Čeští poslanci musili býti pro majoritu získáni. Po zkušenostech, jakých nabyli svého času čeští poslanci jako část většiny v bývalém železném kruhu pravice, nemohli se spokojiti pouhými směnkami splatnými v nejisté budoucnosti, nýbrž musili žádati určitého skutku státní správy, kterým by dokumentováno bylo, že výkony moci státní nebudou namířeny proti snahám českého národa. Takový byl význam jazykových nařízení pro království České ze dne 5 dubna 1897 a pro markrabství Moravské ze dne 22. dubna 1897.

Není úkolem tohoto spisu, aby líčil vývoj všeobecných politických poměrů v Rakousku, nýbrž jen těch, jež souvisí bezprostředně s vyrovnáním. Nelze proto pouštěti se zde v podrobnější úvahy o tom, bylo-li odůvodněno čili nic, že na první místo národních našich snah postavena byla jazyková otázka, kterážto okolnost jevila potom rozhodující vliv na osudy další české politiky. Zde lze dotýkati se jenom toho, jak vyvíjely se poměry se zřetelem na chystané vyrovnání rakousko-uherské.

Projektovaná majorita nestala se skutkem, aniž připravena byla klidnější atmosféra v parlamentu pro předlohy vyrovnací. Jakkoliv rouška ze zákulisních dějů tehdejších není dosud odhalena, lze přece z různých zjevů i některých odhalení nastíniti hlavní příčiny nezdaru tehdejší akce.

První příčinou bylo, že proti vůli předsedy ministerstva seskupila se majorita jinak, než bylo projektováno. Německé strany, pro majoritu určené, kladly — prý — podmínku, aby pro vstup

jejich vyčkána byla příhodnější doba, až totiž uklidní se rozčilení, jaké v kruzích německého voličstva mohla jazyková nařízení způsobiti. Tvrdí se, že jazyková nařízení byla politickým předákům německým sdělena ještě dříve, než byla vydána a že považováno bylo jaksi za samozřejmé, budou-li německé strany z počátku, než poměry se uklidní, postupovati opositně. Ale z kruhů nepřejících tomu, aby setkaly se v majoritě svobodomyslné živly z české a německé strany, totiž z kruhů konservativního velkostatku a některých konservativních živlů polských, bylo působeno k tomu, aby na místě stran německých zařaděna byla do majoritního útvaru katolická strana lidová. Vůdce této strany, baron Dipauli, prohlásil s jistou ostentativností, že strana jeho staví se vládě k disposici. Tím vzbuzena byla nedůvěra u stran německých, na které bylo počítáno.

Jinou příčinou byla vídeňská otázka. Opětovnou volbou vůdce strany křesťanských sociálů za purkmistra Vídně nastávalo vládě těžké rozhodnutí, má-li volba ta býti potvrzena čili nic. Bylo nebezpečno, aby opětným nepotvrzením drážděna byla v nejširších vrstvách sídelního města populární a dynasticky věrně smýšlející strana. Potvrzení znamenalo však, že na vždycky vzata byla vláda nad hlavním městem říše z rukou liberální strany německé. Potvrzení volby dra. Luegera bylo tedy tak těžkou ranou pro tuto stranu, že nemohla tato ji klidně snášeti.

Konečně podceňován byl vliv německého voličstva. Krajně nacionální agitace vnikla do tohoto voličstva tak hluboko, že i mírnější strany německé, nechtěly-li ztratiti opory v lidu, musily podrobiti se nacionálnímu proudu, řízenému nejkrajnějšími nacionálními stranami, jež ohledy na státní potřeby odkládaly stranou, podřizujíce všechny ohledy úplně účelům agitačním.

Nezdar s projektovanou majoritou pohnul Badeniho, že podal již dne 6. dubna 1897 demissi, která však nebyla přijata. Německé strany na říšské radě zahájily obstrukci, následkem které říšská rada dne 22. června byla uzavřena a tím XII. sesse téže zakončena, aniž by vyrovnání pokročilo bývalo o krok ku předu.

V následujících pak letních prázdninách slavil německý nacionalismus pravé orgie, bouře proti jazykovým nařízením. Nejhlavnějšími jeviští byly Cheb (dne 11. července a dne 6. září 1897), pak Aš (dne 22. srpna 1897).

* * *

Za bouřlivých těchto poměrů sešla se dne 23. září 1897 říšská rada k XIII. své sessi.

Nikdo neočekával, že za rozháraných poměrů v rakouské poslanecké sněmovně bude lze jednati o vyrovnacích předlohách,

o kterých se vlády rakouská a uherská již v r. 1896 byly smluvily. Poněvadž celní a obchodní spolek mezi Rakouskem a Uherskem byl na sklonku předcházejícího roku vypovězen, hrozilo nebezpečí, že počátkem příštího roku 1898 nebudou poměry mezi oběma polovicemi uspořádány. Tím bylo by bývalo nabylo praktické ceny ustanovení v uherském zákoně vyrovnacím obsažené, »že v případě a pokud by nepodařila se úmluva, země sobě zůstavuje právo, aby příslušné poměry upravila zákonně samostatně a že v tomto případě veškerá její práva zachována budou netknuta«.

Bylo proto zapotřebí nějakého opatření, aby tato eventualita nenastala přes to, že vyrovnací předlohy nebyly by parlamentem vyřízeny. Sáhlo se tu k opatření, jež rakouský ministr obchodu byl již rok před tím v poslanecké sněmovně z dálky jaksi naznačoval, aby totiž dosavadní stav prodloužen byl prozatím o rok.

Ježto uherská vláda souhlasila, podána byla rakouskému parlamentu dne 12. října 1897 vládní předloha (příl. 177, sesse XIII.) o prodloužení některých poměrů mezi oběma polovicemi na dobu jednoho roku, t. j. do 31. prosince 1898.

Dle obsahu této předlohy měly býti prodlouženy na rok:

1. předpisy o příspěvcích království a zemí na říšské radě zastoupených k nákladům společných záležitostí rakousko-uherských,

2. předpisy celní a obchodní smlouvy mezi Rakouskem a Uherskem, a

3. privilej rakousko-uherské banky.

Úprava pospolitých záležitostí měla dle této předlohy vstoupiti v platnost jen pod tou podmínkou, že přiměřeně stejné předpisy vstoupí v platnost i v zemích uherské koruny. Že úprava ta měla býti jen provisorní, vysvítalo z ustanovení, dle kterého platnost předpisů těch měla pominouti i před 31. prosincem 1898 v případě, že by tytéž záležitosti před tím ještě byly definitivně upraveny.

Velké rozpaky způsobovala otázka, jakým způsobem by mohla vládní předloha v poslanecké sněmovně býti vyřízena přes obstrukční taktiku německých stran. Nebylo žádné naděje, aby obstrukce ta byla zlomena neb ukonejšena. Poněvadž ale nebylo tehdy ještě tolik zkušeností jako dnes, že za platného jednacího řádu obstrukce početně silnější strany v rakouské poslanecké sněmovně jest nezdolná, doufalo se, že obratným postupem bude lze vládní předlohu stůj co stůj do konce roku projednati.

Především dána vládní předloze taková forma, aby poskytla oposici co nejmenší příležitost k prodlouženému jednání. Předloha obsahovala toliko dva články, z nichž článek první zahrnoval všechny věcné předpisy, článek druhý toliko dobu, od které by

zákon vstoupiti měl v platnost. Opatrnost tato, jak se ukázala, málo byla platnou.

Horší byly nesnáze, jak by dostati bylo lze předlohu na denní pořádek sněmovní, zatarasený různými obstrukčními návrhy německými. Byloť zjevno, že obstrukce nepropustí vládní předlohu ani k prvnímu čtení. Nesnáze ty zvýšeny byly ještě tehdejším předsedou sněmovny, drem. Kathreinerem, který v rozhodujícím okamžiku opustil svůj úřad, přenechávaje tíhu toho místopředsedům (Abrahamoviczi, dru. Kramářovi).

Byl-li postup majority tehdy správný, jmenovitě odpovídal-li předpisům jednacího řádu čili nic, o tom bylo by zbytečno dnes uvažovati. Výsledek aspoň nebyl v nijakém poměru s námahou, která na to byla obětována.

Aby zabezpečila vládní předloze místo v denním pořádku, učinila majorita (poslanec Jaworski) ve schůzi dne 27. října 1897 návrh, aby první čtení vládní předlohy konáno bylo ve večerních schůzích sněmovny a aby za tím účelem denní sezení byla přerušena. Návrh ten byl přijat a již večer dne 28. října, ovšem po prudkých bouřích německých stran, zahájeno bylo první čtení. Byla to pověstná schůze, jež trvala $24^1/_2$ hodiny a ve které proslovil poslanec dr. Lecher známou svou řeč celou noc trvající. V příští večerní schůzi pak, která trvala od $7^1/_2$ hod. večerní do $8^3/_4$ hod. ranní, podařilo se, že vládní předloha přikázána byla budžetnímu výboru.

Ve výboru jednáno bylo o této předloze od 6. do 18. listopadu. Obstrukce byla zde sice překonána; ale 38 minoritních návrhů, jež k předloze z řad oposičních byly podány, nevěštilo mnoho úspěchu v plné sněmovně. Základním tonem debat ve výboru byly stesky, že poslední vyrovnání z r. 1887 dopadlo pro Předlitaví nepříznivě a že stalo se to tím citelnějším, čím rychlejším byl rozvoj hospodářských poměrů, zvláště průmyslu v Uhersku. Všeobecně vyslovován byl náhled, že při definitivních smlouvách s Uherskem musí v dosavadních poměrech provedeny býti pronikavé změny, aby rakouská polovice dosáhla toho, co jí se zřetelem na vzájemné hospodářské poměry po právu náleží. Jmenovitě panovalo jednomyslné přesvědčení ve výboru, že dosavadní kvotní poměr jest pro tuto polovici nespravedlivý a obtížný.

Ve zprávě, kterou výbor sněmovně o svých usneseních podal (příl. 253, sesse XIII.), uznáváno bylo provisorní opatření, jež vláda navrhla, za jediné východiště, aby poměr obou polovin upraven byl až do definitivních smluv. Bylo nezbytnou potřebou státní, aby provisorní tato cesta byla nastoupena, neměly-li státoprávní základy mocnářství býti otřeseny a hospodářské zájmy této polovice poškozeny. Bez tohoto provisoria porušila by byla tato polovice částečně základní zákony vyrovnací. Následky toho,

celní závory na uherských hranicích, byly by pro rakouský průmysl osudné. »I členové výboru — praví se ve zprávě nikoliv bez důrazu — kteří vyslovili se proti vládní předloze, nemohli neuznati, že zmar hospodářské jednoty mezi oběma polovicemi musil by býti velmi litován, ba v řadách minority vyskytli se i členové, nerozpakující se prohlásiti navržené provisorium za státní nezbytnost. Byly to tedy hlavně politické důvody, pro které minorita hlasovala proti vládní předloze.«

Bylo věru zbytečno, namáhal-li se zpravodaj výborový (Piętak), aby dokázal, že německá minorita stavěla se jen z politických důvodů proti vyrovnacímu provisoriu. Hlásalať to minorita zjevně, když návrhy výborové, shodující se úplně s vládní předlohou, dány byly na denní pořádek schůze poslanecké sněmovny dne 24. listopadu.

Události, které se odehrály v poslanecké sněmovně ve dnech 24. až 27. listopadu, pak v ulicích vídeňských dne 26. a 27. listopadu jsou ještě v příliš čerstvé paměti, než aby bylo třeba obšírně je líčiti. Hluk, rvačky, násilí, policie v sněmovně, bouře, srocení dělnictva proti Čechům seštvaného na ulicích. Konec znamenal pád ministerstva Badeniho a nastolení nového ministerstva Gautschova dne 28. listopadu 1897. Dne 29. prosince pak uzavřena byla XIII. sesse říšské rady, jež v dějinách rakouského parlamentu bude míti důležitý význam: skvělá idea parlamentarismu, pro kterou i v Rakousku musila prolita býti lidská krev, než byla v ústavu vítězně vtělena, byla v rakouské poslanecké sněmovně blátem pokálena a tak skrz na skrz zhanobena, že hlouběji nemůže již klesnouti. Německá obstrukce, posilněná v rozhodujícím okamžiku poslanci sociálně demokratickými, zvítězila sice; ale parlamentní myšlenka zraněna byla v Rakousku tak těžce, že rána ta, krvácejíc neustále, ochromuje jakoukoliv činnost parlamentu.

* * *

V Uherské polovici předložila tamní vláda sněmu dne 6. prosince 1897 předlohu o prozatímní úpravě záležitostí celních a bankovních, jakož i některých otázek s těmito záležitostmi souvisejících.

Také uherský sněm nespěchal příliš, aby předlohu tu vyřídil. Teprve dne 22. prosince odůvodňoval Banffy předlohu tu ve sněmu. Ale Uhři stávali se netrpělivými. Zbědované parlamentní poměry v Rakousku malé skytaly naděje, že bude lze uskutečniti celé vyrovnání mezi Badenim-Bilinskim z jedné a Banffym-Lukacsem z druhé strany smluvené. Nad to tlačila opposice v uherském sněmu k tomu, aby použito bylo příležitosti této k hospodářské rozluce Uher od Rakouska. V debatách, jež

konány byly v uherském sněmu ve dnech 29. a 30. prosince, vyjadřovány byly tyto názory nepokrytě.

Oposice mohla býti ukonejšena jen slibem, že vláda přičiní se, aby vyrovnání s Rakouskem skoncováno bylo v čas; kdyby však nebylo naděje, že vyrovnání bude v čas skoncováno, vykoná vláda všechny potřebné přípravy, aby záležitosti vyrovnací upraveny byly v Uhrách zcela samostatně, na základě samostatného práva. Při tom dána byla Předlitavsku určitá lhůta, do které výčkáno má býti, že definitivní vyrovnací předlohy budou parlamentům předloženy. Lhůta ta vyměřena do 1. května 1898.

Uherská vládní předloha spočívala na zásadě samostatnosti a vzájemnosti (reciprocity). Měly prodlouženy býti dle této předlohy o rok dosavadní předpisy, jež týkaly se celní a obchodní smlouvy mezi oběma polovicemi uzavřené, privileje rakousko-uherské banky a dluhu původně 80 mil. zl. obnášejícího, avšak v každé polovici samostatnými akty a s tou podmínkou, »že nynější stav odpovídající těmto ustanovením a zákonům a vzájemnost (reciprocita) v ostatních královstvích a zemích jeho Veličenstva rovněž beze změny se udrží.«

Uherský sněm přerušil dne 30. prosince své porady, aniž byl vládní předlohu projednal. Končil tedy v Uhrách rok 1897, aniž bylo postaráno o to, čím mají nahrazeny býti pospolité předpisy, jichž platnost končila tímto rokem. Ale bylo to hned počátkem roku 1898 napraveno. Dne 4. ledna přijal sněm předlohu o vyrovnacím provisoriu v druhém, dne 8. ledna v třetím čtení, a když pak i sněmovna magnátů dne 15. ledna k usnesením sněmovním přistoupila, bylo vyrovnací provisorium v Uhrách uveřejněno jako článek I. zákonů z r. 1898.*)

*) Jen ponenáhlu dovídá se veřejnost o některých událostech z tehdejší pohnuté doby. Ku genesi uherského článku I. zákona z r. 1898 podala »Neue freie Presse« v čís. 13.893 tento příspěvek: Když předloha tohoto zákona potírána byla v uherském sněmu obstrukčně a hrozilo nebezpečenství, že počátkem nového roku bude následkem zmaru celního a obchodního spolku třeba zříditi mezi oběma polovicemi celní šrańky, smlouváno bylo mezi Badenim a Banffym o to, aby vydáno a v úředních listech publikováno bylo ve formě patentu neb nařízení císařské rozhodnutí, kterým by obyvatelstvu před i za Litavou dáno bylo na vědomí, že obojí vlády setrvávají při dosavadním stavu společného celního území. Banffy byl již na skoku sáhnouti k tomuto prostředku, kterým byl by býval učiněn počátek, aby v Uhrách vládnuto bylo císařskými patenty a nařízeními, tedy absolutisticky. V posledním okamžiku zabránil tomu tehdejší poslanec, pozdější předseda ministerstva Koloman šlechtic Szell, který za účastenství vůdců národní strany, Apponyiho a Horanszkého přiměl Banffyho k tomu, že od myšlenky zvláštního patentu bylo upuštěno; ministerstvo, aniž by vůbec něčeho podniklo, zachovalo za své zodpovědnosti stav společného celního území, jako kdyby celní a obchodní spolek dále trval. Tím odvráceno bylo od Uherska tak zvané zákonodárství s provisorní platností či z nouze, jež v Rakousku je možné dle § 14. stát. zákl. zákona. Stav tento, že vláda bez zákonného podkladu setrvala při určitých poměrech, zván v Uhrách stavem »ex lex«. Trval tehdy v Uhrách, jak výše v textu uvedeno, jen po dva týdny.

Provisoriem tímto prodloužena byla platnost celní a obchodní smlouvy s Rakouskem, privileje rakousko-uherské banky a předpisů o dluhu 80 mil. zl. do 31. prosince 1898 na základě reciprocity, t. j. podmínky, že táž ustanovení platiti budou i v Předlitaví. Výslovně ale bylo do tohoto zákona pojato ustanovení tohoto znění: »Vláda se poukazuje, aby v tom případě, kdyby návrhy, týkající se výše zmíněných ujednání, nemohly nejpozději do dne 1. května 1898 předloženy býti zákonodárstvím obou států mocnářství, předložila za účelem stálé úpravy záležitostí cedulové banky, jakož i ostatních otázek v § 1. tohoto zákona na čas upravených — ohledně těchto posledněji'ch na základě práva samostatné zákonné úpravy vyhraženého v § 68. článku XII. zákonů z roku 1867 — návrhy a sice v čase takovém, aby úprava ta mohla ještě před 31. prosincem 1898 nabýti zákonné platnosti.«

* * *

Poněvadž předloha o vyrovnacím provisoriu v Předlitaví následkem německé obstrukce nemohla v parlamentě býti projednána, musilo potřebné opatření provedeno býti formou provisorního zákona dle článku 14. státního základního zákona ze dne 21. prosince 1867, ř. z. č. 141.

Císařským nařízením ze dne 30. prosince 1897, ř. z. č. 308, prodloužena byla platnost celní a obchodní smlouvy mezi Rakouskem a Uherskem, privileje rakousko-uherské banky a předpisů o dluhu 80 milionů zlatých do 31. prosince 1898 s podmínkou reciprocity v Uhrách.

Ježto mezi kvotovými deputacemi nedošlo k shodě o kvotě, bylo nejvyšším vlastnoručním listem ze dne 30. prosince 1897, ř. z. č. 310, ustanoveno, že dosavadní poměr příspěvků (t. j. 2% praecipuum za Vojenskou Hranici k tíži Uher a pak klíč 70:30) obou polovin má zůstati beze změny v platnosti až do konce roku 1898.

Císařské nařízení ze dne 30. prosince 1897, ř. z. č. 308, předloženo bylo rakouské říšské radě dne 23. března 1898 (příl. 51, sesse XIV.); nebylo však projednáno.

Vyrovnací předlohy z roku 1898.

Nové ministerstvo Gautschovo mělo utišiti rozbouřené vlny německé obstrukce, současně však připraviti půdu, aby vyrovnací předlohy smluvené mezi Badenim a Banffym mohly v rakouském parlamentu počítati na vlídné přijetí. Úkol to přetěžký. Na jedné straně Němci s požadavkem, aby jazyková nařízení pro království České a markrabství Moravské à tout prix byla odstraněna; na

na druhé straně Češi s hrozbou, že nepřipustí vyrovnání, bude-li jim dále křivděno. Gautsch doufal, že modifikací jazykových nařízení přivodí mezi bojovnými stranami smířlivější náladu.

To bylo účelem jazykových nařízení ze dne 24. února 1898, kterými zavedena byla v Čechách t. zv. jednojazyčná rovnoprávnost v oboru vnitřního jednání úřadů.

Němce nepodařilo se však tím usmířiti. Poměry parlamentární zůstaly stejně neutěšené.

V Uhrách stával se Banffy netrpělivým. Při jednání o vyrovnacím provisoriu v uherském sněmu přislíbil, že starati se bude o brzké skoncování definitivního vyrovnání. Bylať mu dokonce — jak bylo již řečeno — vyměřena určitá lhůta do 1. května 1898, ve které měly definitivní vyrovnací předlohy parlamentu býti předloženy. Na počátku března poslal proto Banffy do Vídně urgenci, že nemůže již odkládati déle, aby vyrovnací předlohy byly sněmovně podány. Gautsch obrátil se o rozhodnutí na císaře, který poukázal ho, aby svolal co nejdříve říšskou radu. Na tomto rozhodnutí setrval panovník přes námitky, že svolání říšské rady nebude ničeho platno, ježto říšská, rada uvnitř rozháraná, není schopna nijaké akce.

Gautsch chtěl podniknouti poslední ještě pokus. Obrátil se na Banffyho, aby vymohl souhlas téhož k novému vyrovnacímu provisoriu. Banffy odmítl. Když pak Gautsch odebral se osobně do Pešti, aby ústně vyjednával, nepodařilo se mu ani tolik, aby se s Banffym setkal.

Nenalézaje opory ani v parlamentu ani na rozhodujících místech, aniž sebe menší ochoty u uherské vlády, podal Gautsch demissi a dne 5. března 1898 nastoupil na jeho místo bývalý místodržitel království Českého, hrabě Thun.

Zdálo se, že ministerstvu Thunovu kynou lepší čáky na uklidnění rozbouřených myslí. V řeči, kterou uváděl se nový předseda ministerstva v poslanecké sněmovně dne 21. března 1898, prohlásil týž výslovně za první a nejdůležitější svůj úkol, aby učinil sněmovnu dělnou; při tom sliboval, že »použiti hodlá jenom prostředků ústavou předpokládaných, kdykoliv bude rozhodováno o jakékoliv otázce týkající se politických neb hospodářských zájmů«. Odříkal se tím slavnostně — v předčasném snad optimismu — nezvyklého a tudíž tehdy ještě obávaného paragrafu čtrnáctého. Snad byly tenkráte růžové tyto naděje na lavicích ministerských oprávněny. Aspoň považováno bylo tehdy za šťastnou předzvěst, že do ministerstva vstoupil vedle zástupce českého, dra Kaizla, člen německého velkostatku dr. Bärnreither, který měl býti jaksi sprostředkovatelem mezi vládou a stranami německými.

Nová vláda svolala říšskou radu na den 21. března 1898 k XIV. sessi.

*

Bankovky o desíti korunách zavedeny měly býti z podobné příčiny. Obecenstvu zvyklému na starou papírovou pětku měl dán býti do rukou papírový peníz téže hodnoty. Mimo to nedoporučovalo se tehdy, aby dány byly do oběhu mince zlaté, ježto byly oprávněny obavy, že by mince ty vymizely. Stát odevzdal proto zlato cedulové bance, která na místě tohoto zlata vydala do oběhu nové bankovky o desíti korunách. Následkem toho měly desítikorunové bankovky plně uhrazeny býti zlatem. Tato okolnost jest důležitou, hledíc k chystané akci za účelem zavedení platů hotovými.

Salinky měla vzíti z oběhu rakousko-uherská banka i bylo třeba, aby za tím účelem zvýšena byla kovová úhrada téže o 45 milionů zlatých. Toho docíleno mělo býti splátkou 30 mil. zl. na 80milionový dluh státní a převodem 15 mil. zl. z reservního fondu banky do úhrady, jak ještě později blíže bude naznačeno.

Celá tato operace vyžadovala finančních obětí. Především bylo třeba raziti pětikoruny, jichž množství určeno 64 mil. K. Ježto náklad toho rozdělen na obě polovice dle klíče 70 : 30, náleželo uhraditi Předlitavsku na razbu pětikorun 44·8 mil. K = 22·4 mil. zl. Dále musila rakousko-uherské bance dána býti úhrada 80 mil. zl., aby za to vydala desítikorunové bankovky; z toho připadlo na Předlitavsko uhraditi 56 mil. zl. Konečně musilo Předlitavsko zapraviti na účet dluhu 80milionového rakousko-uherské bance 30 mil. zlatých. Činily tedy tyto náklady v Předlitaví:

na ražení pětikorun	22·4 mil. zl.
rakousko-uherské bance k úhradě desítikorunových bankovek	56·— » »
splátka na dluh 80milionový téže bance	30·— » »
dohromady . .	108·4 mil. zl.

Tyto prostředky nebylo zapotřebí opatřiti tentokráte nějakou úvěrní operací. Již v r. 1892 byla vláda zmocněna, aby výpůjčkou opatřila sobě 183,456.000 zl. ve zlatě. Vláda ale nevyčerpala celý tento úvěr. Opatřila totiž z pokladničních přebytků státních bez jakékoliv úvěrní operace zlata za sumu přes 50 mil. zl. rak. čís. Proto vydány byly dluhopisy jen v nom. výši 150 mil. zlatých, z nichž opatřeny zlaté mince. Poněvadž z těchto mincí zbylo vládě za 58,159.470 zl. r. č., mělo použito býti k úhradě nákladů shora vypočtených jednak těchto zlatých mincí, jednak mincí zakoupených z pokladničních přebytků státních.

Zlaté mince, které takto byly opatřeny, měly býti odevzdány rakousko-uherské bance, která byla povinna odevzdati za to státu stříbrné zlatníky za účelem razby nových pětikorun a vydati desítikorunové bankovky. Státu musilo záležeti na tom, aby zlata ve sklepích banky takto uloženého a bance svěřeného nebylo

užito k účelům jiným než právě uvedeným. Proto bylo třeba, aby mezi vládami obou polovicí a rakousko-uherskou bankou stala se dohoda, která by zaručovala, že uložené zlato nebude svému určení odcizeno. Mimo to bylo třeba, aby přesně uspořádán byl příští poměr vlád obou polovicí mocnářství k zlatým mincím, jež byly za účelem úpravy valuty do rakousko-uherské banky uložily.

K těmto valutním opatřením rázu jaksi technického bylo třeba přidružiti opatření významu juristického.

Valutovými zákony z r. 1892 byly sice zavedeny nové mince korunové měny. Ale nová měna nebyla zavedena závazně, nýbrž platila i nadále dřívější rakouská měna. Nemohlo se to také státi, protože ponechány byly na delší ještě dobu v oběhu starší mince i státovky s nuceným oběhem. Jakmile však starší mince — až na stříbrné zlatníky — z oběhu byly odstraněny a učiněno opatření, aby státovky byly z oběhu vybaveny a aby i bankovky zněly na novou měnu, nastal okamžik, že skutečná cirkulace měnidel a platidel spočívala na penězích odpovídajících předpisům z r. 1892. Mohlo proto přikočiti se k tomu, aby korunová měna prohlášena byla za měnu zákonnou. To vyžadovalo předpisů, kterými upraveno by bylo veřejné účtování dle korunové měny, stanovena platnost korunových mincí k účelům platebním a konečně určen způsob, jak vzájemné závazky vyrovnávány mají býti v měně korunové.

Takové byly vůdčí myšlénky ve valutních předlohách vyrovnacích vyjádřené, dle kterých mělo postupováno býti na dráze směřující k reformě valuty. Tyto vůdčí myšlénky bylo třeba napřed nastíniti, aby porozuměno bylo obsahu jednotlivých valutních osnov, jež obsaženy byly ve vyrovnacích předlohách z r. 1898.

Pokud vládní předlohy týkaly se reformy valuty, čítaly osm osnov zákonů, jichž obsah vylíčen bude v následujících řádkách.

* * *

První osnovou zákona měla rakouská vláda býti zmocněna, aby uzavřela s uherskou vládou ujednání, dle kterého by státovky, jež byly společným přechodným státním dluhem, vzaty byly úplně z oběhu. V osnově stanoveny byly základní podmínky, jež toto ujednání mělo obsahovati.

Zásadně bylo stanoveno, že má vzat býti z oběhu dosud kolující zbytek státovek 112 mil. zl. Ježto některé státovky přicházely do oběhu na místě dílčích hypotekárních poukázek (salinek), musilo býti dále předepsáno, že příště nesmí již státovky takovýmto způsobem do oběhu býti přiváděny. Pokud ale kolovaly by v oběhu státovky na místě salinek, náležeti mělo finanční

správě rakouské, aby je svým nákladem odstranila z cirkulace. Dnem, kterého ujednání mezi oběma vládami vstoupilo v platnost, zakázáno mělo býti, aby státovky znovu dávány byly v oběh ústřední říšskou pokladnou.

Náhradou za 112 mil. zl. státovek z oběhu vzatých měly dány býti do oběhu jiné peněžní prostředky, a sice za 64 mil. korun = 32 mil. zlatých nové mince pětikorunové a za 160 mil. korun = 80 mil. zlatých bankovky znějící na deset korun. Ježto náklady toho rozděleny měly býti na obě polovice dle klíče 70 : 30, připadla ze sumy 112 mil. zl. na Předlitavsko úhradná suma 78,400.000 zl.

Celou tuto operaci provésti měla rakousko-uherská banka. Byl takto zvolen jiný postup, než když na základě zákonů z roku 1894 vzaty byly z oběhu státovky sumou 200 mil zlatých. Tehdy provedly tuto operaci finanční správy v obou polovicích samy. Tentokráte měla operace ta svěřena býti rakousko-uherské bance proto, že největší část nových prostředků, jež měly vybavené státovky nahraditi, t. j. desítikorunové státovky, vydány měly býti bankou. Nedoporučovalo se také, aby stát provedl tuto operaci ohledně státovek, jež měly v oběhu nahrazeny býti stříbrnými pětikorunami, ježto trpěl by tím jednotný postup v celé akci, nehledíc k tomu, že by nebylo lze přijíti tak vstříc potřebám a přáním publika, pokud toto by žádalo papírové bankovky anebo zase kovové mince.

Státovky, jež by vzaty byly z oběhu, měla banka za intervence říšského finančního ministerstva zničiti. Finančním ministerstvům v každé polovici přiznáno právo, aby sůčastnila se toho svými zástupci. Kdyby konečně po zakončené operaci se ukázalo, že některé státovky nebyly k výměně přihlášeny, měl zisk z toho vznikající rozdělen býti mezi obě polovice dle klíče 70 : 30.

Konečně bylo pojato do osnovy zákona formální ustanovení o postupu, jaký má býti zachován, až půjde o to, aby zavedeny byly platy hotovými. Jakmile operace bude provedena, měla by vláda v každé polovici opatřiti rozhodnutí zákonodárného sboru o otázce, kdy mají platy hotovými zákonem býti stanoveny. Tím nebyla pro toto závěrečné opatření valutové stanovena určitá lhůta, nýbrž zůstaveno bylo vládám a parlamentům, aby zvolily k tomu příhodný okamžik.

* * *

Druhá a třetí osnova týkala se nových mincí, pětikorun.

Druhou osnovou zákona zmocněny měly býti obě vlády k tomu, aby doplnily vzájemnou úmluvou původní mincovní a měnnou smlouvu z r. 1892 za tím účelem, by mohly raženy býti nové mince, stříbrné pětikoruny.

Bylo v příčině té třeba rozhodnouti se, mají-li nové tyto mince raženy býti jako mince kurantní či drobné. Mezi zásadní články krajní agrární věrouky patří mimo jiné i učení, že zlatá měna poškozuje výnos zemědělství. I v rakouské poslanecké sněmovně při poradách o reformě valutové v letech 1892 a 1894 bylo stranami zastupujícími zájmy zemědělství brojeno proti tomu, aby zavedena byla v naší říši zlatá měna. Poněvadž ale stranám těmto nekynula naděje na úspěch, žádaly aspoň tolik, aby vedle zlata připuštěny byly i některé druhy stříbrných mincí jako kurantní po způsobu starých tolarů v Německu, jež zůstaly kurantem i při zlaté měně. Měly-li zavedeny býti v naší mincovní stupnici mince pětikorunové, byla se zřetelem na jmenované německé tolary, jakož i dále se zřetelem na francouzské pětifranky na snadě myšlenka, neměly-li by nové pětikoruny raženy býti plnou stříbrnou hodnotou jako kurantní.

Vlády před i za Litavou neměly žádné chuti, aby vyhověly tomuto přání. Nejprve z technických příčin mincovních. Stříbrná pětikoruna ražená plnou hodnotou nabyla by objemu, který by v oběhu učinil z ní minci přímo nemožnou. Jinou příčinou bylo kolísání ceny stříbra, za jakého není vůbec možno zabezpečiti stálý poměr vnitřní hodnoty mezi mincí zlatou a stříbrnou. Konečně bylo třeba vziti zřetel na to, že v stříbrných monetárních prostředcích rakousko-uherských zachován byl starý zlatník jako mince kurantní. Nebylo radno, aby monetární systém zatížen byl nad to ještě balastem nové stříbrné kurantní mince, zvláště když se praktickou zkušeností ukázalo, že aktuální potřeba stříbrného kurantu v oběhu je skrovnou; dokazovaly to výkazy rakousko-uherské banky, v nichž stříbrné zásoby paradovaly nehybně, nenalézajíce odtoku do cev obchodního života.

Proto měly nové pětikoruny raženy býti jako mince drobné. Z 1 kg. mincovního stříbra mělo jich raženo býti $41^2/_3$, tak že váha mince stanovena na 24 gramů. Množství nových mincí kontingentováno sumou 64 mil. korun, z nichž připadnouti mělo na Předlitaví 44,800.000 korun, na Zalitaví 19,200.000 korun.

Stříbro, jehož by bylo k ražbě těchto nových mincí zapotřebí, dodati měla oběma finančním správám rakousko-uherská banka ze zásob svých stříbrných zlatníků, ovšem za náhradu; měla tím rakousko-uherská banka odlehčena býti od nehybných těchto zásob.

V soukromém oběhu stanovena povinnost přijímati pětikorunové mince až do výše dvěstěpadesáti korun.

Třetí osnova zákona, obsahujíc vlastně táž ustanovení, měla za účel, aby doplněn byl zákon o měně korunové ze dne 2. srpna 1892, ř. z. č. 126, ježto v tomto zákonu nebylo na pětikorunové mince pamatováno.

* * *

Čtvrtou osnovou měly uspořádány býti poměry desítikorunových bankovek, jež dány měly býti rakousko-uherskou bankou do oběhu.

Obě finanční správy měly k tomuto účelu odevzdati rakousko-uherské bance zlaté mince korunové měny 160 mil. korun; z těchto připadalo na Předlitaví 112 mil. a na Uhersko 48 mil. korun. Tato suma sloužiti měla za úhradu desítikorunových bankovek bankou vydaných. Suma vydaných těchto bankovek nesměla by ovšem převyšovati 160 mil. korun. Do oběhu měly tyto bankovky dávány býti v témže poměru, v jakém vzaty byly z oběhu státovky.

Bance dáno bylo právo vydati desítikorunové bankovky nad sumu 160 mil. korun do oběhu na místě stříbrných pětikorun, ponechávajíc sobě tyto mince za úhradu bankovek takových. Toto opatření diktováno bylo opatrností pro případ, že obecenstvo v této říši, odvyklé dlouholetým oběhem papírových peněz kovovým mincím znějícím na vyšší obnosy, zdráhalo by se bráti nové pětikoruny. Pro výši bankovek, jež by vydány mohly býti takto na místě pětikorun, stanovena byla maximální hranice 20 mil. korun. Následkem toho mohly do oběhu dány býti desítikorunové bankovky do nejvyšší sumy 180 mil. korun.

Vlády vyhradily sobě právo, že mohou kdykoliv žádati, aby banka vydané desítikoruny vzala z oběhu. V tomto případě náleželo by vládám, aby přikázaly bance potřebné k tomu prostředky ze zásob mincovních v bance uložených. Kdyby pak zavedeny byly platy hotovými, měly mincovní zásoby u banky uložené státi se vlastnictvím této; ovšem by převzala banka za to povinnost, že by vzala všechny desítikorunové bankovky svým nákladem z oběhu.

Z těchto ustanovení jest patrno, že desítikorunové bankovky měly v oběhu úplně uhrazeny býti zlatem (sumou 160 mil. K) aneb stříbrnými mincemi (do sumy 20 mil. korun). Nebylo by bývalo lze ničeho proti tomu namítati, kdyby stát sám tyto desítikorunové poukázky vydával, přechovávaje za ně ve svých pokladnách příslušnou úhradu. Mohly tedy tyto desítikorunové zástupky peněžní vydávány býti zcela dobře jako pokladniční poukázky státní neb pod.; ba nebylo by bývalo ani zapotřebí, aby takovéto poukázky vypraveny byly nuceným oběhem, ježto se zřetelem na neznačné jich množství, potřeby oběhu a zvyklost publika na papír bylo lze najisto spoléhati na to, že se v oběhu udrží. Jestliže ale přes to svěřeno bylo bance, by na základě plné úhrady státem k tomu účelu opatřené vydávala takovéto poukázky jako své bankovky, byla k tomu příčina dvojí. První, a to hlavní příčinou byly truchlivé dějiny rakouské valuty; byly v příliš čerstvé ještě paměti zkušenosti získané s nesměnitelnými papírovými penězi v mocnářství, aby bylo lze potlačiti obavy, že v mimořádné nějaké chvíli státní správa nepoužila by práva vy-

dávati poukázky peněžní měrou, kterou by výsledek valutové reformy mohl býti zmařen. Druhou, podřízenější příčinou bylo, že bylo by se zřetelem na dualistickou formu způsobovalo obtíže, aby takové peněžní poukázky platné pro celou říši jednotně byly spravovány.

S předmětem tímto souvisela do jisté míry pátá osnova.

Vybavení státovek z oběhu provedeno bylo za pomoci rakousko-uherské banky, do které uložil stát k tomu cíli potřebné prostředky ve zlatých mincích. Bylo nutno, aby zabezpečeno bylo, že těchto prostředků použito bude jen k vytknutému účelu a že náležeti bude státu právo k těmto zlatým mincím v případě, kdyby neměla banka již možnost zúčastniti se valutové operace buď proto, že by privilej téže byla zrušena, anebo že by stát převzal cedulové bankovnictví sám do svého oboru působnosti.

Účelem šesté osnovy mělo býti, aby v tomto směru mez vládami obou polovicí a rakousko-uherskou bankou byly ujednány jasné smluvní poměry.

Dle této osnovy dovoleno bylo bance, aby zlaté mince státem jí svěřené — mimo mince určené k úhradě desítikorunových bankovek — vpočítala sobě do kovové úhrady. Pokud za tyto mince odevzdala banka státu stříbrné mince kurantní, mohla vpočítati sobě mince zlaté do všeobecné úhrady, t. j. do úhrady za celkovou sumu bankovek v oběhu se nacházejících. Pokud však za zlaté mince odevzdala banka státu nikoliv stříbrný kurant, nýbrž své bankovky, směly převzaté zlaté mince sloužiti k úhradě jen těchto státu odevzdaných bankovek.

Zlato bance odevzdané mělo přejíti do vlastnictví téže, jakmile by budoucně uložena byla bance povinnost, že musí své bankovky vyměňovati kovem (platy hotovými). Bylo spravedlivé, aby v tomto případě stát dal bance kovové prostředky k případné výměně těch bankovek, jež byla banka dala oběma vládám k disposici za účelem vybavení státovek z oběhu.

Zároveň zachováno mělo býti oběma polovicím právo, aby mohly žádati od banky za vrácení svěřených zlatých mincí v případě, že by banka nemohla spolupůsobiti při otázce valutové. V případě tedy, kdyby bankovní privilej zanikl, anebo kdyby tato banka likvidovala dříve, než by zavedeny byly platy hotovými, příslušeti mělo oběma finančním správám právo žádati na bance svěřené zlaté mince, ovšem za náhradu v stříbrných mincích kurantních neb bankovkách. Totéž mělo platiti i o sumě 30 mil. zlatých, která dle nových stanov — jak byly navrženy — měla na dluh 80milionový bance rakousko-uherské býti splacena.

Dle šesté osnovy zmocněn býti měl pak finanční ministr, aby zlaté mince, jež měly býti rakousko-uherské bance odevzdány, opatřil z prostředků, jež mu byly k tomu účelu povoleny valutovými zákony z roku 1892 a 1894.

* * *

Osnova sedmá týkala se dílčích hypotekárních úpisů (salinek).

Přechodný státní dluh salinek, pojištěných hypotekárně na státních solivarnách v Gmundenu, Halleinu a Úži, vznikl v dobách finančních nesnází r. 1848. Dluh ten udržel se přes opětovné pokusy, aby ze státního hospodářství nějak byl odstraněn.

Co do formy byl tento dluh přechodným; jednotlivé úpisy vydávány byly na krátké lhůty. Ale ve skutečnosti byl to dluh trvalý, neboť úpisy dospělé k splatnosti byly buď nahrazeny novými úpisy aneb prolongovány. Dokud peněžní oběh v říši opíral se o papír, nebylo vlastně ani dobře možno, aby salinky vybaveny byly z finančního rakouského hospodářství. Ustanovením, dle kterého finanční správa za salinky, jichž nepodařilo se udati, mohla do oběhu přivésti příslušnou sumu ve státovkách, dán byl salinkám jakýsi národohospodářský význam; mohlať tímto prostředkem zachována býti jistá elasticita oběžných prostředků. Jakmile však státovky měly úplně odstraněny býti z oběhu, bylo pro tuto souvislost salinek se státovkami zapotřebí nějakého opatření ohledně prvějších těchto dluhopisů.

Státní správa rozhodla se, aby dluh salinkami representovaný byl splacen. Se stanoviska finanční techniky nedoporučovalo se, aby ve formě salinek zachován byl přechodný, t. j. v krátké lhůtě splatný dluh, který co do svého účelu byl dluhem trvalým, nehledíc k tomu, že následkem nedostatku zákonného umořovacího plánu nebyla dána možnost, aby dluh ten poznenáhlu a pravidelným krokem mizel. Nad to způsoboval dluh ten státní pokladně rozpaky. Salinky nebyly oblíbeny a nepodařilo se získati pro ně sympatií kapitalistů ani tehdy, když úrok z nich zvýšen ze 3 na $3^1/_2\%$. Neodbyté papíry obtěžovaly státní pokladny, ve kterých se právě nacházely, ztenčujíce mobilní jich prostředky. Bylo to tím nepříjemnější, že valutovými operacemi seslabeny byly pokladniční přebytky státní.

Již v roku 1894 snížen byl oběh salinek na 70 mil. zl. Tentokráte šlo o to, aby i tento zbytek byl odstraněn. Oběti toho musila úplně vzíti na se předlitavská polovice, ježto uherská polovice dluh ten neuznala za svůj, ač užito ho bylo nejen k potřebám této, nýbrž i uherské polovice. Provedena měla býti operace tato prostě tím, že finanční ministr byl zmocněn, aby za účelem umoření salinek uzavřel zápůjčku zúročitelnou nejvýše $3^1/_2\%$; též dáno bylo svolení, aby k tomu účelu vydány byly dluhopisy investiční renty. Potom měl se postarati finanční ministr o to, aby proveden byl výmaz zástavního práva na solivarech státních pro salinky zajištěného. Jinak ponechána byla finanční správě volnost, aby operaci tuto provedla v příhodné době.

* * *

Poslední, osmá osnova zákona, měla za účel upraviti právní poměry, aby zavedeno bylo všeobecně a závazně účtování v korunové měně.

Nejprve bylo třeba prohlásiti, že od určitého termínu — stanoven byl den 1. ledna 1899 — má korunová měna vstoupiti výhradně v platnost na místě dosavadní rakouské měny. Důsledností toho bylo, že od tohoto dne v hospodářství státu a všech veřejných orgánů měla zavedena býti korunová měna; jedině ve způsobu, jak zapravovány by byly po té době cla, mělo zůstati při starém. Dle toho musily též účty a knihy všech veřejnému dozoru podrobených neb k veřejnému účtování povinných neb veřejným úkolům sloužících korporací, fondů, spolků a nadací, jmenovitě bank, peněžních a úvěrních ústavů, železničních a plavebních podniků a pod. vedeny býti v korunové měně. Všechny předpisy zákonů a nařízení, znějící na jinou měnu, měly předvedeny býti na měnu korunovou.

Při všech platech musily by dle toho mince korunové měny býti přijímány. Vládě přiznáno právo, aby zakázala užívání cizích mincí všeobecně neb v určitých obvodech; dále právo, aby připustila při určitých pokladnách i jiné mince na místě mincí korunových.

Konečně obsažena byla v osnově pravidla o tom, jak závazky, jež vznikly ještě za platnosti dřívější měny, mají býti plněny v korunové měně. Provedena v tomto směru zásada, že všechny závazky, jež zněly na nějakou dřívější měnu, mají nadále plněny býti korunovou měnou.

Vyrovnací předlohy z r. 1898. — II. Předlohy bankovní.

Mezi vyrovnací předlohy, které způsobily největší rozruch, které zavdaly podnět k nejostřejším útokům proti celému dílu vyrovnacímu, patřily předlohy týkající se poměrů rakousko-uherské banky. Patřily sem tři osnovy zákonů:

1. osnova zákona týkající se prodloužení privileje rakousko-uherské banky; dále

2. osnova zákona zmocňujícího vládu, aby uzavřela s uherskou vládou dohodu o dluhu 80milionovém; a konečně

3. osnova zákona zmocňujícího finančního ministra rakouského, aby uzavřel s bankou rakousko-uherskou novou dohodu o témže dluhu.

Změny, jež v ústrojí rakousko-uherské banky dle těchto osnov zákonů byly chystány, vyjádřeny byly v návrhu na změny značného počtu předpisů stanov této banky.

Jednání o novou úpravu poměrů rakousko-uherské banky při příležitosti obnovy vyrovnání zahájeno bylo mezi vládami

a bankou již na počátku r. 1894. Že jednání to nebude snadné, bylo lze pozorovati hned na samém počátku. Generální rada banky vystoupila již dne 5. února 1894 se svými požadavky, jež byly takového rázu, že vzbudily — jak bylo na dřívějším místě podrobněji uvedeno — všeobecné rozhořčení v rakouském parlamentu a hnedle byly by bývaly zhatily postup při valutové reformě, jak byla ho vláda navrhla.

Druhá nemenší obtíž vězela v Uhrách. Tentokráte vystoupila uherská vláda hodně důrazně se svými požadavky. Požadavky tyto nebyly vlastně nové. Uherská vláda sáhla prostě do skladiště, ve kterém uloženy byly starší, nesplněné dosud požadavky uherské; odtud vytasila se s požadavky, majícími za sebou již úctyhodné stáří, s požadavky, jež již při druhém vyrovnání rakousko-uherském dospěly zcela blízko k svému uskutečnění. Tenkráte kladla uherská vláda požadavek, aby cedulová banka byla dualisována tak, že by podržela sice jednotný ústřední orgán a jednotné bankovky, že však těžiště správy vloženo bylo do dvou hlavních ústavů (ředitelství), z nichž první by byl pro Předlitaví, druhý pro Uhersko. V květnových punktacích obou vlád (sr. Kaizl, »Vyrovnání s Uhry roku 1867 a 1877«, str. 55 a 56) byla jen část těchto požadavků splněna. Uherská vláda uznávala jednání o obnovu tohoto vyrovnání za vhodnou příležitost, aby starý svůj bankovní program rozvinula v plném rozsahu téhož.

Vláda rakouská, smlouvajíc se s vládou uherskou o nový statut bankovní, byla v posici defensivní, tedy nevýhodnější. Vycházelať se stanoviska, že dlužno zachrániti jedinou banku pro celý obvod mocnářství za každou cenu, protože jediná, v obvodech obou polovicí říše stejně privilegovaná cedulová banka jest s to, aby chránila kontinuitu hospodářského vývoje v obou polovinách a vyrovnávala hospodářské protivy mezi nimi. Mimo to kladla rakouská vláda důraz na to, aby v akci valutové mohlo setrváno býti na plánu napřed již stanoveném, ve kterém bance rakousko-uherské přikázány byly důležité úkoly; kdyby jednotnost cedulového bankovnictví byla následkem neshody mezi oběma polovicemi musila pominouti, bylo zjevno, že by celý plán načaté akce valutové musil býti důkladně změněn, ač-li by nebyl tím úplně zmařen.

Uherská vláda naproti tomu postavila se na stanovisko, že platnou úpravou státoprávních poměrů mezi oběma polovicemi přiznáno bylo výslovně každé z obou polovicí právo, aby zřídila si samostatně cedulovou banku; prodlužuje-li se vzájemnou shodou obou polovin privilej cedulové banky, děje se to nepíratelně samostatnými akty zákonodárnými v každé polovici. S plnou rozhodností prohlásila uherská vláda, že, jsouc nucena bráti ohled na neochvějné přesvědčení rozhodujících činitelů v zákonodárných tamních sborech, může pustiti se do jednání o prodloužení privileje rakousko-uherské banky jen za určitých podmínek, pakli

totiž v nynější organisaci a správě bankovní i v poměrech téže k oběma polovicím provedeny budou takové změny, kterými by dán byl plný výraz státoprávně odůvodněné paritě obou státních území, jež propůjčují bance cedulové privilegium.

Rakouská vláda nemohla proti požadavku tomu klásti přiměřeného odporu. Je to již údělem rakouské polovice, že ve společném svazku říšském náleží jí úkol hájiti jednotnost říšského celku; protože nemá však za rozervaných poměrů politických a národnostních v sobě dosti síly, aby provésti mohla své požadavky, může svému úkolu dostáti jen za oběti, jež při každé obnově říšské pospolitosti béře na se. Tomu zůstala rakouská polovice i tentokráte věrnou. Akceptovala prostě podmínky uherskou vládou kladené. V předloze říšské radě podané akcentovala to vláda důrazně, upozorňujíc, že úmluvy mezi oběma vládami mají jednotnou povahu a že jen nezměněným přijetím smluvených proposic bude lze skoncovati záležitost rakousko-uherské banky. Jako jindy, řekla vláda parlamentu zcela prostě: c'est à prendre ou à laisser.

Jakou měrou podařilo se uherské vládě, aby tentokráte dosáhla svých cílů, poznáno bude z přehledu změn navrhovaných vládou v organisaci rakousko-uherské banky.

Bankovní privilej prodloužena měla býti dle navrhované osnovy nikoliv jen na obvyklou lhůtu 10 let, nýbrž až do 30. prosince 1910. Delší tato lhůta odůvodněna byla akcí valutovou. Měly tím dány býti záruky, že v poměrech rakousko-uherské banky nenastanou žádné změny, dokud nebude reforma valuty úplně skoncována. Tato delší lhůta byla koncessí povolenou rakouské polovici. V následujících řádkách uvedeny budou změny, jež dle nových, mezi oběma vládami ujednaných stanov v poměrech banky měly býti provedeny. Při tom dlužno rozeznávati dle povahy věci změny těchto předpisů: I. o organisaci banky a o poměru téže k oběma státním správám; II. o obchodech bankovních; III. o bankovkách; IV. o zdanění banky; V. o zrušení banky; VI. o finančních poměrech státu k bance; VII. o hypotekárním oddělení banky.

I. *O organisaci banky a poměru téže k státní správě.*

Rakousko-uherská banka jest soukromou akciovou společností. Poněvadž úkoly cedulové banky jsou v mnohém směru povahy veřejné a právě veřejná stránka bankovní působnosti neustále se rozšiřuje, nadhozena byla v rakouském parlamentu již při třetím vyrovnání otázka, nebylo-li by záhodno, aby stát sám cedulové bankovnictví pojal v obor své působnosti buď prostřednictvím státní cedulové banky anebo — dle vzoru německého — prostřednictvím banky pomocí soukromého kapitálu

zřízené, státem však spravované. K takovéto zásadní přeměně v organisaci banky nezdála se býti doba příhodnou. Při dualistické formě říše byl by setkal se s nesmírnými překážkami plán jediného, nechť státního či jen delegovaného ústavu cedulového pro celou říši. Mimo to nedoporučovalo se to, hledíc k dřívějším důvěrným poměrům mezi bankou a státem, které zanechaly všude v obecenstvu nedůvěru k cedulovému ústavu státu úplně podrobenému; vždyť v poměrech rakouského cedulového ústavu nastaly spořádané poměry teprve od té doby, když hospodářství banky v roku 1862 přísně odloučeno bylo od úvěrního hospodářství státního.

Byla-li soukromá organisace cedulové banky zachována zásadně netknutou, bylo třeba rozšířiti vliv státu na organisaci tu, hledíc na rozšířený obor veřejné působnosti této banky. Nejdůležitějším v tomto ohledu byl obor působnosti bance valutovou reformou svěřený. Nejen pro důležitost úkolů, jež banka měla plniti, ale i pro těžké oběti, jež stát k tomu účelu přinášel, podporuje banku svými peněžními prostředky, bylo nutno, aby samostatnost bankovní správy byla obmezena a vliv státní správy rozšířen. Mimo to bylo třeba vyhověti vytříbenějším názorům o působnosti cedulové banky. Nejen obchod a průmysl má těžiti ze zařízení cedulových, nýbrž i zemědělství přísluší v ohledu tom stejné právo. V Rakousku pak odůvodněným a se zřetelem na valutovou reformu přímo nutným byl požadavek, aby cedulový ústav intensivnějším způsobem než dosud pěstoval obchod žírový.

Z těchto příčin rozšířen byl stanovami obor působnosti rakousko-uherské banky; mimo úkoly dřívější náleží jí má příště, aby starala se o oběh peněžní, aby sprostředkovala platy, vyrovnávajíc je účetně, aby ukájela úvěrní potřeby obchodu, průmyslu, živností i zemědělství, obzvláště však aby zabezpečila platy hotovými, jakmile stanou se příslušná zákonná opatření k tomu účelu.

Aby výkon rozšířených těchto úkolů byl zabezpečen, bylo třeba, aby přiznán byl státu širší než dosud vliv na volbu funkcionářů banky a aby současně působnost funkcionářů těch byla přesně vyměřena; vládám pak musila býti dána možnost, aby nahlížely ve veškerou správu bankovní a zakročily proti opatřením příčícím se veřejným zájmům.

Současně ale bylo nutno splniti požadavek uherský, aby uherské polovici přiznána byla plná parita v poměru k rakousko-uherské bance, a to nejen formální parita, týkající se maďarského názvu, znaku a firmování banky, nýbrž i věcná parita, co se týče vlivu uherské vlády a maďarského živlu ve správě banky; vliv tento zase týkati se měl nejen toho, aby ve správních orgánech zastoupeni byli příslušníci uherští paritně, nýbrž dále i toho, aby

v jistých oborech bankovní působnosti záležitosti týkající se té které polovice spravovány byly zcela samostatně orgány polovice té bez vlivu orgánů polovice druhé. Parita ve správě bankovní provedena takto do nejkrajnějších důsledností.

S hledisek těchto posuzovati dlužno nejprve ustanovení, dle kterého značně rozšířen byl vliv vlády v generální radě banky. Generální rada dle nových stanov skládá se z guvernéra, dvou místoguvernérů, dvou zástupců místoguvernérů a dvanácti generálních radů. Doba úřadování guvernéra císařem jmenovaného, který úřadoval dříve po neobmezenou dobu, omezena byla na pět let. Jednoho místoguvernéra a zástupce téhož náleží jmenovati císaři k návrhu rakouského finančního ministra, druhého místoguvernéra a zástupce téhož k návrhu uherského finančního ministra. Celé předsednictvo podléhá takto vlivu vládnímu. Generální rady voliti má valná hromada tím způsobem, že šest ze zvolených musí býti rakouskými, šest pak uherskými příslušníky.

Plná parita provedena též v ředitelstvech bankovních ve Vídni a v Pešti. Každé toto ředitelstvo skládá se z příslušného místoguvernéra a zástupce téhož, pak z šesti generálních radů z příslušníků té které polovice zvolených. Též při volbě dozorců účtů a náhradníků těchto má býti brán zřetel na to, aby mezi nimi zastoupeni byli příslušníci obou polovin.

Do exekutivního komitétu, který volen jest k obstarávání agendy na rok, jakož i do jiných komitétů zřízených pro jednotlivá hlavní odvětví obchodní musí voleni býti příslušníci obou polovin stejným počtem.

Působnost guvernéra rozšířena byla tím, že všechna usnesení generální rady, exekutivního i jiných komitétů podrobena approbaci téhož.

Místoguvernéři říditi mají ředitelstva jim podřízená i kanceláře při ředitelstvech zřízené a potvrzují všechny spisy, zprávy, korrespondence úředníků ředitelstvu přikázaných. Ve schůzích generální rady přísluší jim táž práva, jako ostatním členům.

Státní správě přísluší dozor nad správou bankovní nejen potud, aby tato řídila se zákony a stanovami, nýbrž aby chráněn byl též zájem státní. K účinnému výkonu dozorčího tohoto úkolu rozšířena práva vládních komisařů obou polovin v tom směru, že mohou súčastniti se schůzí nejen generálního shromáždění a generální rady, nýbrž i všech komitétů, že mohou nahlížeti do všeho hospodářství bankovního a že mohou zastavovati usnesení orgánů bankovních, která by neshodovala se se zákony neb se zájmy příslušné říšské polovice. Dozorčí toto právo netýká se však usnesení generální rady o míře úrokové, zpráv generální radou valné hromadě podaných a konečně služebních záležitostí bankovních zřízenců. Činil-li by vládní komisař námitky proti některému bankovnímu opatření, rozhodne o správnosti toho příslušné ministerstvo.

Správa záležitostí bankovních rozdělena jest mezi generální radu a obě ředitelstva.

Generální radě přísluší, aby stanovila všeobecná i v jednotlivých případech potřebná pravidla pro správu bankovních záležitostí; z tohoto předpisu stanovena však výjimka, dle které přísluší každému ředitelstvu, aby samostatně rozhodovalo o úvěru eskomptním a lombardním ve svém obvodu. Toto rozšíření pravomoci ředitelstev v oboru eskomptu a lombardu na úkor jednotného řízení bankovních záležitostí generální radou odůvodněno bylo praktickou potřebou; generální rada, neznajíc podrobně úvěrní potřeby jednotlivých obvodů, musila již dříve ponechati ředitelstvům, aby tato vyměřovala úvěr uvnitř svých obvodů. Připojeno bylo ale k tomu ustanovení, že náleží generální radě, aby vydávala pravidla pro všechna odvětví obchodní, jež platí potom stejným způsobem pro rakouský i uherský obvod. Generální radě zůstavena též disciplinární moc nad zřízenci bankovními; ale řízení disciplinární prováděna mají býti zvláštními disciplinárními komisemi ve Vídni a v Pešti, jichž členy jmenuje generální rada.

Rozsáhlou měrou rozšířena byla působnost obou ředitelstev ve Vídni a v Pešti. Nejen eskompt a lombard byl na ředitelstva přenesen, nýbrž nad to ještě svěřen jim byl dozor nad tím, jak používá se vůbec úvěru bankovního v jich obvodu. Dále přikázáno v působnost ředitelstev, aby samostatně uvnitř svého obvodu zřizovala pobočné ústavy bankovní a povolovala jednotlivým osobám neb firmám použití bankovního úvěru cestou korrespondenční. Dále přeneseno úplně na ředitelství právo, aby jmenovala censory banky; generální rada zbavena byla práva veta v této příčině.

Od dřívějšího systému dotačního bylo upuštěno. Za dřívějšího způsobu úhrady, spočívajícího na zásadě kontingentní, měla banka chráněna býti před náhle stoupajícím oběhem bankovek tím, že vyměřena byla každému ředitelstvu dotace pro úvěrní potřeby téhož. Následek toho byl takový, že každé ředitelstvo uvnitř svého obvodu vyměřiti musilo dotace pro jednotlivá bankovní místa. Jakmile rozmnoženo bylo právo banky v příčině výdaje bankovek, bylo zbytečno, aby vyměřovány byly nadále takovéto dotace. Také ta okolnost měla na zrušení dotací vliv, že členové každého ředitelstva, jsouce zároveň členy generální rady, mají příležitost posouditi celý stav bankovních prostředků v kterémkoliv okamžiku. Ostatně vzdaly se již před tím (souhlasným přípisem ze dne 3. února 1896) obě vlády toho, aby ředitelstvům vyměřovány byly dotace.

Samostatnost ředitelstev posílena byla tím, že obmezeny byly bezprostřední styky generální rady s bankovními místy v obou polovicích. Všechna písemná opatření generální rady, řízená na jednotlivá místa bankovní, musí býti adresována na příslušné ředi-

telství, aby toto uvědomilo o nich bankovní místa, jichž se opatření ta týkají. Jen v nutných případech smí generální rada sděliti takové opatření přímo bankovnímu místu; ale opatření to musí bezodkladně sděleno býti příslušnému ředitelstvu. Tímto ustanovením stala se ředitelstva vlastními středisky celé bankovní organisace uvnitř obvodu své působnosti.

Další sesílení samostatnosti ředitelstev znamená instituce zvláštního ústředního dozorce při každém ředitelstvu. Každému ředitelství přikázati má generální rada v souhlasu s tímto ředitelstvím ústředního dozorce pro příslušný státní obvod a zároveň potřebný pomocný personál. Ústřední dozorce úřaduje jako referent ředitelstva, jsa orgánem, který pod dozorem místoguvernéra vykonává všechna usnesení a opatření ředitelstva; zároveň přísluší mu výkon dozoru nad bankovními místy v obvodu ředitelstva dle instrukce generální radou vydané. Ústřední dozorce jest též předsedou disciplinární komise. Tímto způsobem opatřen ředitelstvům orgán sprostředkující a soustřeďující styky všech bankovních míst v ředitelstvu.

Poněvadž naléháno bylo v obou polovicích příslušnými kruhy na to, aby rakousko-uherská banka zřizovala četněji filiálky, naléhaly obě vlády na to, aby do stanov bankovních pojato bylo výslovné ustanovení, že banka má býti povinna zříditi filiálky, kdykoliv ji vláda té které polovice k tomu vyzve. Proti tomuto ustanovení bránila se banka houževnatě; na konec podařilo se vládám dosíci jenom toho, že banka zvláštním ujednáním zavázala se zříditi během let 1899—1901 deset nových filiálek v Rakousku a rovněž tolik v uherském obvodu.

Při úpravě poměrů bankovních vystoupila banka se žádostí, aby správa pokladničních hotovostí státních přenesena byla ze státních pokladen na banku. Na obou stranách se uznávalo, že pokladniční služba státní vyžadovala by se zřetelem na moderní zkušenosti a dopravní převraty přiměřené reformy. Také bylo uznáváno, že platy do ciziny měl by stát obstarávati prostřednictvím banky. Poněvadž otázka tato nebyla však dostatečně připravenou, nemohlo o tom státi se definitivní rozhodnutí. Přes to byla do stanov banky vřaděna ustanovení, dle kterých vzala banka na sebe povinnost přijímati pro stát peníze a obstarávati z toho na účet státu platy, pak vyměňovati za stát peníze. Stát zabezpečiti sobě chtěl, že banka tyto služby obstarávati bude bezplatně, kdyby stát jich mínil někdy upotřebiti.

II. *O obchodech banky.*

I při této úpravě poměrů rakousko-uherské banky, jako již dříve, obnovena byla přání, aby k eskomptu bankovnímu připuštěny byly směnky na delší než tříměsíční lhůtu znějící. Hlavně

z kruhů zemědělských poukazováno bylo na to, že pro vzácnost a nevhodnost tříměsíčních směnek v tomto odvětví banka rakousko-uherská nemůže hověti úvěrním potřebám zemědělským.

Těmto přáním nebylo vyhověno. Bylo proti eskomptu směnek na lhůty tři měsíce překročující namítáno, že těm, kdo vyhledávají úvěru bankovního, nesmí poskytovány býti výhody, jdoucí dále, než připouští úvěrní bezpečnost. Zvláště uprostřed valutové reformy dlužno vyvarovati se každého opatření, kterým by i v míře sebe nepatrnější mohl úvěr rakousko-uherské banky býti seslaben. Uvěru u cedulového ústavu mohou využitkovati bezprostředně jen ti, kdo mohou spokojiti se úvěrem na krátkou dobu vyměřeným a splniti své závazky též v krátké lhůtě. Takové vrstvy obyvatelstva, které nemohou za těchto podmínek užiti úvěru u cedulového ústavu, musí ve vlastním zájmu vyhledati sprostředkující prostředky, které by jim otevřely přístup k úvěru cedulové banky. Jest úkolem budoucnosti, aby v tomto směru organisace úvěrní byla vybudována.

Aby však zemědělství ukázána byla — aspoň platonicky — dobrá vůle, byl mezi úkoly banky vřaděn také ten, že má banka hověti úvěrním potřebám zemědělským. O něco cennějším bylo ustanovení do stanov pojaté, že k úřadu censorskému povolávány mají býti také osobnosti zemědělských potřeb znalé.

Míra úroková při eskomptu směnek má u všech bankovních ústavů býti jednotnou. Tuto jednotnou míru úrokovou ustanoviti má generální rada. Usnesením generální rady neb komitétu tím pověřeného mohou z tohoto pravidla stanoveny býti výjimky. Proti těmto posledněǰším usnesením může však vládní komisař mocí svého dozorčího práva zakročiti. Na všech místech bankovních mají směnky k eskomptu podané posuzovány býti stejně a nestranně; to vytknuto bylo důrazně ve stanovách, hledíc k stížnostem, že správa bankovní nepočínala si všude stejně.

Všeobecně bylo uznáváno, že by rakousko-uherská banka měrou rozsáhlejší než do té doby pěstovati měla obchod žírový. Provedení valutové reformy nutkalo zrovna k tomu, aby za účelem vyrovnávání platů hojněji bylo u nás používáno cheků a odúčtovacích zařízení. Neboť tím bylo by lze dosíci dvojího: jednak nebylo by třeba pro cirkulaci tolik kovových prostředků, jednak soustřeďovaly by se v pokladnách cedulové banky větší zásoby kurantních, jmenovitě zlatých mincí, na jichž podkladě mohl by úvěr býti rozšířen. Třeba banka již od r. 1888 na základě dřívějších stanov snažila se, aby žírový obchod rozšířila, má jí novou změnou stanov dán býti opětný popud k tomu zvláštním ustanovením stanov.

Zvláštní důležitosti získal spolupůsobením banky při valutové reformě obchod devisní a valutní. Hned v počátcích valutové reformy (r. 1894) obrátily se obě vlády na rakousko-uherskou

banku s přáním, aby tato v zájmu příznivého průběhu valutové akce rozšířila co nejvíce své obchody devisami a valutami tou měrou, že by domácí obchodnictvo pomocí devis u banky v každé době nashromážděných vyrovnávati mohlo aspoň část svých závazků do ciziny. Banka snažila se skutečně, aby těmto přáním vyhověla. Příležitosti naskytující se při změně stanov bankovních použito k tomu, aby rozšířena byla oprávnění banky v odvětví obchodů devisních. Bance poskytnuto bylo právo, aby kupovala neb prodávala nejen směnky, nýbrž i checky znějící na zahraniční místa, jakož i cizí bankovky, dále směnky nikoliv na korunovou měnu znějící, splatné v obvodu působnosti banky, pak aby vydávala checky a poukázky na zahraničná místa, obstarávala v cizině inkaso a vykonávala tam platy na cizí účet a aby za účelem těchto obchodů činila potřebné vklady v cizině.

Z téže příčiny povoleno též bance, aby poskytovala zápůjčky na cizí směnky, splatné aspoň v šesti měsících. Tyto cizí směnky, připuštěné k obchodu bankovnímu, musí vykazovati tytéž náležitosti jako domácí směnky, připuštěné k eskomptu a lombardu bankovnímu.

Již při poslední úpravě bankovních stanov v r. 1887 bylo bance dovoleno, aby devisy nacházející se v její majetku až do sumy 30 mil. zl. vpočítala do úhrady kovové. Toto ustanovení bylo pro banku výhodné, poskytujíc jí možnost výhodného využitkování kovových prostředků, jež by jinak musily jako kovová úhrada ležeti ve sklepích banky ladem. Ale i pro stát měl devisní obchod význam, ježto rozvojem jeho dány byly jakési záruky, že nebudou zlaté mince odplývati tak rychle do ciziny, jak by bylo nutno, kdyby závazky zdejší za nedostatku devis musily vyrovnávány býti do ciziny hotově, t. j. zlatou mincí. Proto zachováno bylo i tentokráte v stanovách dřívější ustanovení o vpočítatelnosti devis v sumě 60 mil. korun nepřekročující do kovové úhrady; ovšem platiti mělo toto povolení jen potud, pokud nebudou zavedeny platy hotovými. Jen potud obmezena byla vpočítatelnost devis do úhrady kovové, že kladena podmínka, aby takové devisy nezněly na lhůtu tři měsíce překročující. Smí dle toho rakousko-uherská banka opatřovati si devisy i nad tříměsíční lhůtu splatné, avšak nesmí tyto poslednější devisy vpočítávati do kovové úhrady.

S reformou valutovou souviselo obmezení banky do stanov pojaté, že bez svolení obou finančních ministrů nesmí kupovati neb přijímati v zástavu stříbro v mincovaném neb nemincovaném stavu.

Ježto privilej banky rakousko-uherské rozšířena byla již v r. 1887 i na Bosnu a Hercegovinu, rozšířen byl eskomptní obchod banky i na směnky v těchto zemích splatné a obchod lombardní i na zástavní listy tamních hypotečních ústavů úvěrních.

III. *O bankovkách.*

Předpisy o bankovkách a úhradě těchto, jež do nových stanov byly pojaty, souvisely těsně s opatřeními týkajícími se reformy valutové. Konečný cíl této reformy záležel v tom, aby celá cirkulace papírových peněz založena byla na základech bankovní techniky. Ježto projektovaným odstraněním státovek z oběhu (sr. stať o valutových předlohách) zrušen byl nucený oběh těchto papírů, sama sebou naskytla se otázka, co má se státi s nuceným oběhem bankovek, jmenovitě má-li bance uloženo býti za povinnost, aby vydané bankovky vyměňovala drahým kovem čili nic. Bylo tedy třeba rozhodnouti, má-li odstraněn býti nucený oběh bankovek, anebo, jak všeobecně se to označuje, mají-li býti zavedeny platy hotovými, čili má-li s tímto opatřením býti ještě sečkáno.

Tenkráte, když o vyrovnacích předlohách stala se mezi oběma vládami dohoda (r. 1896), uznaly obě vlády za vhodné, aby se závěrečným tímto opatřením, kterým valutová reforma bude korunována, bylo sečkáno, až se ukáže, že celá situace peněžní v říši Rakousko-Uherské bude tomuto kroku příznivou; zvláště radno bylo vyčkati zkušeností, jak osvědčí se nové poměry, za kterých výdej všech papírových cirkulačních prostředků soustředěn bude u cedulové banky. Všeobecné bylo však přesvědčení — a obě vlády to také otevřeně vyjádřily — že k opatření, aby zavedeny byly platy hotovými, dojde na určito v periodě, na kterou bankovní privilej byla obnovena. Proto bylo nutno přizpůsobiti stanovy banky rakousko-uherské takovým způsobem, aby opatření právě označené mohlo provedeno býti beze všech obtíží.

Do nových stanov bylo tedy přejato ze starších stanov ustanovení, dle kterého povinnost banky, aby vydané bankovky vyměňovala kovovými penězi, zůstala i nadále suspendována. Ale bance ponecháno na vůli, aby činila tak ještě dříve, než bude nucený oběh bankovek zrušen. Doufalo se, že banka sama dobrovolně zahájí výměnu bankovek kovem, aby připravila si půdu pro nastávající normální poměry.

Zásadně bylo určeno, že nové bankovky nemají zníti na sumu nižší než 50 korun. Obojí vlády i správa bankovní souhlasily v tom, že za normálních poměrů, koluje-li v oběhu dostatečné množství kovových prostředků peněžních, není zapotřebí bankovek na nižší obnosy znějících. Bankovky znějící na nižší sumy mohly by státi se dokonce nebezpečnými, ježto by z oběhu peněžního snadno vytlačily peníze kovové. Konsolidace valuty vyžadovala tedy, aby výdej nižších bankovek byl obmezen.

Tak žádala ovšem theorie. Praxe však byla jiná. Pro dobu přechodnou bylo bance dáno právo, aby vydávala bankovky znějící na 20 korun, t. j. aby i nadále zachovala v oběhu staré de-

sítky. Oběma finančním ministrům příslušeti mělo však právo, aby ustanovili maximální hranici pro výdej těchto dvacetikorunových bankovek.

Nikoliv do stanov bankovních, nýbrž do jedné z valutových předloh (viz předcházející kapitolu) pojato bylo ustanovení, dovolující bance, aby vydávala bankovky ještě nižší, o 10 korunách (na místě starých pětek).*)

V předpisu o zevním označení bankovek přišel k platnosti uherský paritní požadavek. Na jedné straně bankovky německý text s rakouským znakem, na druhé straně maďarský text s uherským znakem. O textu v jiných jazycích není ve stanovách zmínky. V pečeti banky mají obsaženy býti rakouský a uherský znak vedle sebe sice, ale výslovně předepsáno, že nesmí znaky ty býti spojeny.

V předpisech o kontingentu bankovek neměla provedena býti žádná změna; bylo uznáváno, že předpisy ty vystačí i v případě, že by zavedeny byly platy hotovými.

Ke sporům mezi bankou a oběma vládami zavdala podnět otázka, komu příslušeti má zisk vznikající tím, že některé bankovky v oběhu se ztratí, zničí a pod. Dle dřívějších stanov patřil zisk ten reservnímu fondu banky. Proti tomu bylo však vládami namítáno, že bankovky prohlášeny jsou za platidlo, jež musí býti přijímáno, a že tudíž škoda způsobená obecenstvu ztrátou neb zničením bankovek má býti na prospěch celé veřejnosti, nikoliv bance, která nemá žádného důvodu, aby mohla činiti na tento zisk nárok. Na konec rozhodnut tento spor kompromisem. Zisk ze ztráty neb zničení bankovek již dříve vydaných připadnouti má reservnímu fondu banky; zisk z bankovek, jež teprve budoucně mají býti vydány, náležeti má oběma polovicím.

Předpisy o kovové úhradě musily býti modifikovány, hledíc k změně valutových poměrů. Základem kovové úhrady banky má býti na příště zlato. Mimo to může banka ku kovové úhradě použiti stříbrného kurantu i drobných mincí. Tím, že připuštěny i drobné mince za úhradu, nebyla bezpečnost bankovek ohrožena, ježto oběh těchto mincí byl kontingentován v hranicích nikoliv vysokých; ostatně byla-li banka, jako každý, po zákonu nucena, aby neplnou minci drobnou přijímala jako plnou, nemohlo jí býti na druhé straně bráněno, aby mincí těch nepoužila za úhradu vydaných bankovek. Že takovéto ustanovení není závadným, do-

*) Jak často mění se názory o vhodnosti neb nevhodnosti některého opatření, toho dokladem názory právě v této věci. Při úpravě statutu rakousko-uherské banky v r. 1896 mělo se tedy za to, že bankovky pod 50 korun nebyly by vhodné. Dnes, když připravuje se opatření, aby zavedeny byly platy hotovými, uznává se za nutné, aby pro potřeby oběhu zachovány byly i nižší bankovky na 10 korun. Ovšem žádá se pro tyto nižší bankovky zvláštní úhradné opatření. O tom bude řeč ještě později.

kazováno bylo na příkladech německé říšské banky a francouzské národní banky.

Bylo již v kapitole jednající o valutových předlohách ukázáno, že kovové (zlaté) prostředky banky byly rozmnoženy deposicemi, jež obojí finanční správy do pokladen banky byly učinily. Když šlo o odstranění 200 mil. zl. státovek z oběhu, uloženo bylo do rakousko-uherské banky 160 mil. zl.; za bankovky desítikorunové mělo bance odevzdáno býti 80 mil. zl., k razbě pětikorun dáno bance 32 mil. zl. Dohromady odevzdáno tak bance 272 mil. zl. ve zlatě. K tomu dlužno připočísti splátku 30 mil. zl. na dluh 80milionový, takže zlaté zásoby bankovní rozmnoženy byly ze státních prostředků o sumu 302 miliony zlatých. Za takových poměrů nebylo přece třeba míti o bezpečnost bankovek nijakých obav, dovoleno-li bylo bance, aby i drobné mince (koruny atd.) a stříbrné mince kurantní (zlatníky) vpočítala sobě do úhrady kovové.

K tomu přistupovalo ještě, že akciový kapitál banky zvýšen byl o 15 mil. zl. čili o 30 mil. korun. Nebylo to ovšem zvýšení skutečné, t. j. takové, že by staří akcionáři připlatili o tolik na své akcie, či že by za to vydány byly nové akcie, nýbrž zvýšeni vlastně jen účetní, jak ještě později bude vysvětleno. Ale nicméně znamenalo to sesílení kovové úhrady bankovní, poněvadž suma, o kterou akciový kapitál byl zvýšen, převedena byla z reservního, z úhrady vyloučeného fondu mezi prostředky k úhradě bankovek sloužící.

Těmito opatřeními poskytnuta bance možnost, aby rozmnožiti mohla výdaj bankovek. Obdržela k svým obchodům jednak 30 mil. zl. jako splátku na dluh 80milionový, jednak 15 mil. zl. ve formě zvýšeného akciového kapitálu, dohromady tedy zvýšen fond její o 45 mil. zl., za které mohla vydati bankovky prosté daně. Zvýšených fondů měla banka zapotřebí, ježto odstraněním státovek z oběhu nastávala bance povinnost, aby opatřila cirkulaci dostatečným množstvím měnidel a platidel.

IV. *O zdanění banky.*

Při opravě stanov rakousko-uherské banky bylo třeba zdanění této banky přivésti ve shodu se změnami, jež provedeny byly v berním zákonodárství reformou osobních daní. Banka podrobena byla výdělkové dani podniků veřejně účtujících. Byla jí však přiznána výhoda daně 10%ní, bez dočasného zvýšení na $10^1/_2\%$.

Zároveň byla upravena otázka zdanění úroků ze zástavních listů vydávaných hypotekárním oddělením rakousko-uherské banky. Zástavním těmto listům, vlastně úrokům z nich bylo při posledním

vyrovnání ponecháno osvobození od daní. Ježto však úroky jiných ústavů hypotekárních, jmenovitě též ústavů zemských, podrobeny byly dani při reformě osobních daní, bylo by bývalo anomalií, aby rakousko-uherská banka požívala v té příčině zvláštní nějaké výhody v Předlitavsku. Obtíž, aby úroky ze zástavních listů byly zdaněny, spočívala v tom, že v Uhrách měly listy ty i nadále zůstati daně prosty a že bylo třeba v té příčině samostatného opatření v Předlitavsku, aniž však bylo lze zjistiti přesně množství zástavních listů bankovních v Předlitaví se nacházejících a tím i výši úroků, jež by měly zde býti zdaněny. Okolnost, mnoho-li kuponů zástavních listů vyplácí se u rakouských pokladen bankovních, nemohla býti v té příčině rozhodující, poněvadž z toho, kde někdo předkládá kupony k výplatě, nelze souditi ještě o tom, kde kupony ty podrobeny mají býti dani.

Z nesnází těchto vyvázlo se tím způsobem, že za základ výpočtů vzat byl stav hypotekárních kapitálových pohledávek, které na konci roku vypadaly na Předlitavsko. Ze sumy těchto pohledávek vypočtěn úrok a 2% úrokové sumy takto zjištěné odváděti má banka státu jako paušál daně z úroků těch.

V. *O zrušení banky.*

Při parlamentních debatách o stanovách rakousko-uherské banky v r. 1886, pak při debatách o výměně 200 mil. zl. státovek v r. 1894 a i při jiných příležitostech ozýval se častěji požadavek, aby stát sám převzal cedulové bankovnictví do své správy. Bylo to napomenutím, aby při obnově privileje rakousko-uherské banky pomýšleno bylo na vhodná opatření, kterými by státu poskytnuta byla možnost, aby tuto činnost mohl vziti bez obtíží do svých rukou. Vážnost tohoto napomenutí sesilována byla i tím, že při každé obnově bankovního privileje, jako při obnově každého vyrovnání s Uhry vůbec kladeny byly z uherské strany požadavky, kterým, hledíc k zájmům předlitavským, těžko bylo plnou měrou vyhověti; netrpělivých hlasů před i za Litavou, volajících po rozluce, nebylo lze naprosto ignorovati, třeba nesměly býti také přeceňovány.

Také jednání s bankou o obnovu privileje nebylo zrovna snadné. Banka rakousko-uherská jest soukromou akciovou společností nadanou privilejem, že samojediná smí vydávati bankovky. Kdyby v případě nezdaru jednání mezi vládami a bankou — a že nezdar takový nebyl by zcela nemožným, doznala rakouská vláda sama — banka zastavila svoji činnost, aniž by ihned vstoupila na její místo nějaká jiná organisace, byly by hospodářské následky toho příliš těžké, aby ponechalo se to čiré náhodě. Nesmělo býti zkrátka soukromému podniku bankovnímu ponecháno na vůli, aby zasáhnouti mohl rušivě v rozvoj cedulového bankovnictví.

Z té příčiny kladly při obnově privilege bankovního obojí vlády bance za podmínku, že oběma polovicím musí zůstaveno býti právo převésti bankovní obchod na sebe, kdyby privilej měla někdy pominouti, aneb kdyby banka měla býti zrušena. Měla tím dána býti záruka, aby nenastala žádná porucha ve všech těch poměrech, jež souvisí s výdajem bankovek. Při této podmínce nebylo však nijak praejudikováno tomu, jestli by v takovém případě zřízena byla pro celý obvod mocnářství jediná cedulová banka, či v každé z obou polovicí samostatná banka. Každé z obou polovicí — jak ani jinak nemohlo se státi, hledíc k náladě v Uhrách v té příčině panující — zůstavena byla plná, státoprávně odůvodněná samostatnost, aby rozhodla, jak by cedulové bankovnictví na příště mělo býti uspořádáno.

Jiná ještě okolnost musila býti uvážena. Celá valutová reforma prováděna byla za spolupůsobení rakousko-uherské banky. Stát odevzdal bance velké zásoby zlata, aby zaručen byl bezpečný výsledek velké této reformy. Bylo proto nezbytno, aby v případě zrušení bankovní společnosti zlaté zásoby nebyly svému určení odcizeny.

Do nových stanov bankovních bylo tedy vřaděno ustanovení, že oběma vládám, dohodnuvším se o tom na základě schválení zákonodárného, přísluší právo, aby v případě, že by privilej banky pominula nebo banka byla zrušena, převzaly celý bankovní závod, vyjímajíc oddělení hypotekární, dle ceny bilančně zjištěné. Použijí-li vlády tohoto práva, připadne jim všechno movité i nemovité vlastnictví banky se všemi závazky banky; s obchodem bankovním musí do státní správy přejíti též celý bankovní personál i fond pensijní, se všemi právy a závazky ze služebních poměrů personálu toho vzcházejícími.

Dle tohoto ustanovení má stát právo, aby převzal bankovní obchod, pokud tento jest předmětem bankovního privileje. Na převzetí hypotekárního oddělení neměl stát žádného zájmu i vyloučeno bylo toto oddělení z úmluvy. Reservní fond musil pochopitelně ponechán býti bankovní společnosti. Poněvadž pro převod závodu do rukou státu rozhodnou měla by býti bilanční cena, bylo třeba úmluvy o ceně nemovitostí bankovních, jež by stát musil převzíti. Ježto banka ve svých bilancích uváděla nemovitosti ty cenou nižší než skutečnou, proveden byl komisionální odhad nemovitostí těch a stát zavázal se převzíti nemovitosti ty za cenu komisionálně zjištěnou.

Akcionářům banky vyměřena náhrada 1520 korun = 760 zl. za akcii; ježto na akcii splatil každý akcionář skutečně jen 1400 korun = 700 zl., připlatil by stát na každou akcii o 120 korun = 60 zl. více, než akcionáři skutečně složili. Toto plus odůvodněno bylo tím, že stát převzal by závod úplně zařízený, vyškoleným personálem opatřený a v plné činnosti se nacházející, kteréžto

okolnosti zvyšují skutečnou cenu závodu nad nominelní akciový kapitál.

Reservní fond banky zůstal by zachován akcionářům. Nejdéle ve dvou letech po převzetí bankovního obchodu státem rozdělil by se mezi akcionáře.

Bankovní společnosti příslušelo by i po převzetí bankovního obchodu státem, aby hypotekární oddělení nadále spravovala jako samostatný podnik, pakli by neodhodlala se provésti likvidaci tohoto oddělení.

Také pamatováno bylo na případ, kdyby stát bankovní privilej již neprodloužil, aniž by převzal bankovní závod do své správy, tedy na případ, kdyby stát zřídil si sám svoji cedulovou banku. V tomto případě přiznáno bankovní společnosti právo, aby provozovala nadále bankovní své obchody, vyjímajíc obchod cedulový, aniž by potřebovala opatřiti si k tomu státní koncesse.

VI. *O finančních poměrech státu k bance.*

Poskytuje-li stát bance cenné privilegium cedulové, jest oprávněn žádati od banky za to nějakou náhradu Dle dřívějších stanov poskytovala banka státu náhradu jednak podílem na čistém zisku bankovním, jednak bezúročnou zápůjčkou 80milionovou.

Podíl na čistém zisku nebyl však odváděn do státních pokladen; byloť podílu toho, jakož i 5%ní daně z neuhrazených bankovek nad 200 mil. zl. vydaných použito k splátkám na dluh 80milionový, takže zmenšil se tento do r. 1896 asi o 4 mil. zlatých.

Odměna takovýmto způsobem státu vyměřovaná nebyla přiměřenou. Nebyla přiměřenou ani vzhledem k výhodám vzcházejícím bance z cedulového privilegia, ani se zřetelem na oběti, jež tato polovice přinášela, porovnávajíc to s obětmi uherské polovice.

Jestliže prodloužena měla býti privilej banky místo na deset let až do konce roku 1910, byla to výhodná koncesse pro banku. Odstraněním státovek a salinek z oběhu rozšířena obchodní činnost banky. Prostředky k tomu opatřil bance stát, svěřiv jí potřebné zásoby zlata, bez nichž by banka bývala sotva s to, aby mohla obstarávati úkoly cedulovým bankám za spořádaných poměrů valutních náležející. Zlato to přejde do majetku banky, jakmile reforma valutní bude úplně provedena. Tyto výhody poskytnuty bance v době klesající míry úrokové, tedy v době takové, ve které akcionářům těžko naskytla by se příležitost, aby svůj kapitál tak výhodně mohli uložiti. Nad to valutová reforma měla pro banku v zápětí zvláštní, t. zv. relační zisk $13^1/_2$ mil. zlatých (správně

13,525.166 zl. 55 kr. r. č.), který až do té doby zůstal v reservním fondu.

Také oproti uherské polovici zhoršena byla situace rakouské polovice. Tato musila převzíti nejen celý dluh 80 mil. zl. u banky váznoucí za svůj, nýbrž musila nad to ještě svým nákladem vzíti z oběhu salinky, ač obojí dluh nebyl učiněn v jednostranném snad zájmu Předlitavska, nýbrž v zájmu celé říše, tedy i polovice uherské.

Obojí vlády dohodly se proto, že při obnově bankovního privileje klásti budou za podmínku, aby státu přiznány byly vyšší než dosud finanční výhody, zvláště aby přiznán byl státu vyšší podíl na zisku bankovním, aby dluh 80milionový přiměřenými odpisy byl snížen a aby použito bylo k tomu relačního zisku, o kterém nestalo se do té doby ještě rozhodnutí.

Proti těmto proposicím bránila se správa banky houževnatě, kladouc naopak požadavek, aby k zmírnění břemen uložených bance valutovou reformou splacena byla této značná část 80milionového dluhu hotově. Jen po dlouhých svízelných jednáních podařilo se vyrovnati spory tyto kompromisem, který týkal se podílu státu na čistém zisku bankovním a nové úpravy dluhu 80milionového.

V ohledu prvějším byl státu zásadně přiznán podíl na čistém zisku bankovním, jakmile dividenda akcionářů dosáhne čtyř procent akciového kapitálu. V tomto případě mělo by z části zisku, převyšujícího tato čtyři procenta akciového kapitálu 10% přikázáno býti reservnímu a 2% pensijnímu fondu. Zbytek rozdělen má býti na polovici mezi akcionáře a stát; jakmile dosáhne však dividenda akcionářů dohromady 6 procent, náleží ze zbývající ještě části zisku státu dvě třetiny, akcionářům třetina.

Význam této výhody, že přiznán státu podíl na čistém zisku banky již po 4%ním zúročení akciového kapitálu, seslaben byl tím, že zvýšen byl akciový kapitál — ovšem toliko účetním převodem z reservního fondu — o 15 milionů zlatých, aniž akcionáři potřebovali na akcie skutečně dopláceti. Číselný toho effekt byl ten, že vzhledem k dřívější výši akciového kapitálu podíl státu počínal při zúročení akciového kapitálu $4^2/_3$%ním.

Podíl zisku, který za dřívějších stanov náležel státu, nebyl značný. V desítiletí 1878—1887 (za stanov při druhém vyrovnání upravených) mohl jen ve čtyřech letech přikázán býti státu podíl na čistém zisku, a sice:

V roku	celý podíl zisku v zlatých	z toho připadlo Rakousku 70%	Uhersku 30%
1878 . . .	251.081·22	175.756·85	75.324·37
1882 . . .	153.650·24	107.555·17	46.095·07
1883 . . .	146.866·08	102.806·26	44.059·82
1884 . . .	45.015·80	31.511·06	13.504·74
dohromady . .	596.613·34	417.629·34	178.984·—

V době předcházející přípravám k čtvrtému vyrovnání byl tento podíl státu následující:

V roku	celý podíl zisku v zlatých	z toho připadlo Rakousku 70%	Uhersku 30%
1888 . . .	167.317·02	117.121·92	50.195·10
1889 . . .	232.974·40	163.082·08	69.892·32
1890 . . .	783.380·91	548.366·64	235·014·27
1891 . . .	705.116·04	493.581·23	211.534·81
1892 . . .	68.287·74	47·801·42	20.486·32
1893 . . .	347.201·74	243.041·22	104.160·52
1894 . . .	126.971·98	88.880·39	38.091·59
1895 . . .	338.985·45	237.289·82	101.695·63
1896 . . .	205.595·47	143 916·83	61.678·64
dohromady . .	3,310.841·57	2,317.589·10	993.252·47

Podílu na zisku, který náležel státu, používáno bylo k tomu, aby splácen byl nezúročitelný dluh 80 mil. zl. za státem váznoucí. K témuž účelu upotřebována byla též 5%ní daň, kterou banka byla povinna odváděti z neuhražených bankovek, jež převyšovaly kontingent 200 mil. zl.

Dle stanov nově smluvených neměly ani podíl zisku ani daň z bankovek státu připadající od dluhu státního býti již odpisovány, nýbrž skutečně státním pokladnám vypláceny. Šlo ovšem o to, aby ustanoven byl klíč, dle kterého by podíl ze zisku a daň z bankovek měly mezi obě říšské polovice býti rozdělovány.

Při této příležitosti nechtěli se Uhři spokojiti klíčem 70 : 30 do té doby obvyklým. Když původně stanoven byl klíč 70 : 30, bylo to pro uherskou polovici příznivé, protože bankovní obchody v polovici té nedosahovaly kvoty na ni připadající. Hospodářským rozvojem v Uhrách stoupl též rozvoj bankovních obchodů v tamní polovici a to nad poměr kvotou stanovený. Uhři postavili se proto tentokráte na takovéto stanovisko: Podíl obou státních správ na čistém zisku rakousko-uherské banky jest zvláštní odměnou, kterou banka poskytnouti má podle skutečně docílených výnosů oběma polovicím za privilej jí udělenou; z toho následuje, že každé polovici přísluší z čistého zisku bankovního takový podíl, jaký odpovídá skutečným výnosům obchodů v té které polovici docíleným. Zásada tato uznána byla již při předcházejícím vyrovnání tím, že zdaňuje se banka od té doby v každé polovici dle výsledků obchodní své činnosti.

Rakouská vláda nechtěla v tomto případě povoliti. Otázka kvoty vůbec, t. j. otázka, dle jakého klíče rozděleny mají býti příspěvky k společným nákladům mocnářství, byla při přípravách k čtvrtému vyrovnání nejspornější a nejpalčivější. Na zdejší straně tlak veřejného mínění žádal jednomyslně zvýšenou kvotu uherskou,

na uherské straně zase zněla výzva, aby nebylo k zvýšení kvoty přivoleno za žádnou cenu. Zde. v otázce bankovní nechtěla se uherská polovice pojednou spokojiti ziskovým podílem odpovídajícím všeobecnému klíči kvotnímu!

Ale uherská vláda postavila si hlavu. Prohlásila, že jen za tou podmínkou vstoupí s rakouskou vládou v jednání o prodloužení privileje rakousko-uherské banky, bude-li uznána plná její parita, t j v tomto případě nárok na takový podíl ze zisku bankovního, který odpovídá rozsahu bankovních obchodů v Uhrách. Rakouská vláda, chtěla-li jednotu cedulového bankovnictví zachrániti, musila na konec přivoliti k požadavku uherskému.

Dle toho podíl na čistém zisku bankovním rozdělovati se má mezi obě polovice dle pohylivého klíče, a to na základě příjmů banky dani podléhajících v každé polovici. Dle průměru z let 1888—1897 znamenalo to prakticky klíč 63·54 : 36·46.

Za tuto nepopíratelnou výhodu uherské polovici poskytnutou přivolila uherská vláda zase k tomu, aby upravena byla nově otázka dluhu 80milionového. Tento dluh zmenšen byl za dvacet let až do konce roku 1897 následkem zmíněných odpisů na 76,092.545 zl. Sumu tuto dlužna byla bance rakouská polovice. Uherská polovice zavázána byla dle posledního ujednání z r. 1887 toliko k tomu, aby k umoření 30procentní kvoty dluhu toho přispívala v 50 stejných, bezúročných, ročních splátkách. Dle stavu koncem r. 1897 připadla by tedy na uherskou polovici povinnost umořovati část dluhu 22,827.763 zl. 50 kr. po padesáte let roční splátkou 456.555 zl. 26 kr.

Otázka tohoto dluhu upravena při této obnově privileje bankovního v tomto smyslu: Celý dluh 80milionový, vlastně již jen okrouhle 76·1 mil. zl., snížen byl na 30 mil. zl.; tento zbytek váznouti měl po celou dobu obnoveného privilegia za státem bezúročně a bez závazku amortisačního.

Dle toho snížen byl dluh tento okrouhle o 46·1 mil. zl. Z této sumy zaplaceno bylo bance hotově jen 30 mil. zl. a 16·1 mil. zl. bylo odepsáno. Splátku 30 mil. zl. musila zapraviti bance výhradně rakouská polovice. Na Uhersko byla by měla z této splátky (dle klíče 70 : 30) připadnouti část 9 mil. zl. Uhersko nevzalo však na se povinnost, aby tuto část dluhu bance najednou splatilo, nýbrž zavázalo se toliko k tomu, že uhradí sumu tuto v 50 ročních, bezúročných splátkách, t. j. že po padesáte let ročně zapravovati bude rakouské polovici splátku 180.000 zl.

Ohledně zbytku 30 mil. zl. celého dluhu, který zůstal stát bance dlužen, zavázala se uherská polovice k umořovacím splátkám r. 1911 počínajíc.

Část 16·1 mil. zl. byla z původního dluhu bankou odepsána sice, ale nebylo to lze považovati za nějaký zvláštní dar, který by

byla banka z vděčnosti státu poskytla. Banka byla prostě nucena tak učiniti a neučinila při tom ani špatného obchodu.

Tento odpis souvisel s t. zv. relačním ziskem 13,525.166 zl. 55 kr. Hned tehdy, když banka na základě relace zlata zákonem o korunové měně v r. 1892 stanovené přepočetla cenu svého zlata a docílila tak ve své bilanci zisku právě naznačeného, zaujaly obě vlády stanovisko, že zisk účetně takto docílený nesmí rozdělen býti mezi akcionáře ani obě polovice, nýbrž že má uložen býti v devisách, aby ve vhodném okamžiku použito ho mohlo býti k bankovním obchodům. Zkrátka vlády nedovolily, aby banka, využitkujíc náhodného a fiktivního zisku, seslabila své obchodní prostředky. Rozhodnutí o tom, co se s tímto relačním ziskem má státi, ponecháno bylo k obnově privileje bankovního.*)

Konečné rozhodnutí, o kterém dohodly se vlády s bankou, mělo tento obsah: Z dluhu 80milionového (vlastně již jen 76·1 mil. zl.) odpíše banka prostě 16·1 mil. zl. Za to svolily vlády k tomu, že banka ze svého reservního fondu vybrala 15 mil. zl. a rozmnožila touto sumou akciový kapitál. Pochodily při tom takto obě strany dobře. Stát snížil svůj dluh bance o 16·1 mil. zl. Akcionáři toho ale nepocítili; naopak i jim dostalo se podílu na nenadálém zisku bankovním. Rozmnožen akciový kapitál o 15 mil. zl., t. j. hodnota každé akcie zvýšena o 100 zl., aniž by akcionáři nuceni byli něčeho hotově připlatiti.

Na tomto finančním ujednání s uherskou vládou a bankou velmi si zakládal finanční ministr Bilinski. Ve zprávě o ujednání tom podané (příl. 254, sesse XIV.) čísti lze tato závěrečná slova: »Z finanční dohody vyplynou pro státní správu tyto nové důchody: Předně pevná roční splátka od uherské státní správy 180.000 zl. Po druhé podíl státní správy na čistém zisku rakousko-uherské banky; předpokládá-li se, že podíl ziskový na obě polovice připadající činiti bude průměrem každého roku 1,232.000 zl. a že z toho okrouhle 60 procent, t. j. 739.200 zl. náležeti bude Předlitavsku, získá rakouská státní správa, od r. 1899 počínajíc, roční důchod asi 919.200 zl.«

Finanční ministr zapomenul arcif, aby dopověděl, za jaké morální oběti — o hmotných obětích ani nemluvě — tento roční důchod necelého milionu musil býti od Uher vykoupen.

---

*) K otázce relačního zisku bankovního viz: Wittelshöfer, »Der Kursgewinn der Oesterreichisch-ungarischen Bank an ihrem Goldschatze« v časopisu Zeitschrift für Volkswirthschaft, Sozialpolitik und Verwaltung, IV. Band; Calligaris, pojednání pod týmž titulem v Neue freie Presse ze dne 9. ledna 1896; Wittelshöfer, též v Neue freie Presse ze dne 15. ledna 1896; anonymní spis »Die Agioreserve der Oesterreichisch-ungarischen Bank«, Wien, 1899 (tento spis pochází z kruhů banky samé).

VII. *O hypotečním oddělení banky rakousko-uherské.*

Ze zemědělských korporací vycházel požadavek, aby hypoteční oddělení rakousko-uherské banky bylo od této banky odloučeno a ustaveno jako samostatný říšský ústav pro úvěr hypoteční.

Požadavku tomuto nebylo při obnově bankovního privileje vyhověno.

Vlády pokládaly totiž za prospěšné, aby hypoteční oddělení zachováno bylo ve spojitosti s bankou. Obchodní styky, vznikající z toho, že cedulový ústav provozuje současně obchody hypoteční, nejsou pro banku nijak nebezpečny, ježto vlastní obchody bankovní od obchodů hypotečních přísně jsou odloučeny. Také postaráno jest stanovami dostatečně o to, aby bankovní prostředky nebyly měrou nepoměrnou vyčerpány obchody hypotečními.

Kdyby oddělení hypoteční mělo odloučeno býti od banky, způsobovalo by to značné změny v poměrech bankovní společnosti, nehledíc k tomu, že neradno ustálenými poměry bez potřeby hýbati.

Pro polovici předlitavskou otázka hypotečního oddělení rakousko-uherské banky měla podřízený toliko význam, ježto těžiště činnosti tohoto oddělení spočívá v Uhrách. Také přeměna tohoto oddělení v samostatný říšský ústav hypoteční — jak domáhal se toho zvláště německý odbor zemědělské rady pro království České — nemá pro Předlitavsko valného praktického významu, ježto o úvěr hypoteční v jednotlivých zemích postaráno jest zvláštními zemskými ústavy dokonaleji, než by státi se mohlo říšským ústavem.

Právě proto, že nejhlavnější část obchodů hypotekárního oddělení týkala se uherské polovice, kladla uherská vláda požadavek, aby v Pešti zřízeno bylo zastupitelství tohoto oddělení pro hypoteční obchody v uherské polovici. Tomuto požadavku nemohlo býti odporováno i byl tedy do nových stanov přijat.

Jinak měly změny stanov hypotečního oddělení bankovního hlavně za účel revisi jednotlivých předpisů, aby tyto shodovaly se s novými procesuálními a exekučními předpisy, jež v novější době byly provedeny.

Jakýsi obraz o poměru obchodů hypotečního oddělení rakousko-uherské banky v obou polovicích poskytne následující přehled operací banky v úvěrních obchodech hypotečních.*)

---

*) Upozorniti dlužno, že čísla ta znázorňují toliko úvěrní operace hypoteční v jednotlivých letech, nikoli stav hypotečních pohledávek banky, který byl již na dřívějším místě uveden.

V roku	v Předlitavsku v mil. zlatých	v procentech	v Uhersku v mil. zlatých	v procentech
1888	5·780	27·52	15·228	72·48
1889	2·892	23·48	9·976	77·52
1890	2·159	19·42	8·958	80·58
1891	1·318	10·36	11·414	89·64
1892	2 309	19·86	9·320	80·14
1893	1·018	8·69	10·714	91·31
1894	1·478	7·73	17·658	92·27
1895	0·889	8·35	9·753	91·65
1896	0·958	8·16	10·787	91·84
1897	0 725	7·79	8·581	92·21
průměr z r. 1888—1897	1·953	14·80	11·239	85·20

Z čísel těchto zřejmo, že Předlitavsko má na hypotečních obchodech rakousko-uherské banky zájem daleko skrovnější než Uhersko.

Vyrovnací předlohy z r. 1898. — III. Celní a obchodní spolek s Uhry.

Vlastním jádrem periodicky se opětujících vyrovnání mezi oběma polovicemi jest celní a obchodní spolek, který vlády obou polovin, jsouce k tomu zákonodárnými sbory zmocněny, mezi sebou uzavírají.

Bylo již vyličeno, jak přes dobrou vůli vlád v obou polovicích nepodařilo se celní a obchodní spolek v čas obnoviti a jak z uherské strany dána byla na sklonku roku 1896 výpověď. Poněvadž průběhem roku 1897 nebylo lze nahraditi předpisy starší, ku konci platnosti dospívající, předpisy novými, došlo k jednoročnímu provisoriu, dle kterého platnost starších předpisů zachována byla ještě pro rok 1898. Toto provisorní opatření mělo sice věcně týž obsah, jako předpisy dřívější celní a obchodní smlouvy mezi oběma polovicemi uzavřené; ale formálně lišilo se od dřívějších předpisů zásadně. Kdežto dřívější předpisy o hospodářské pospolitosti spočívaly na smlouvě, tak že tím dána byla záruka pro stejnou úpravu pospolitých záležitostí, vydány byly předpisy vyrovnacího provisoria v každé polovici samostatně, čili každá legislace — v Uhrách parlament, v Předlitaví pohodlný paragraf 14 — v každé polovici upravila pospolité záležitosti o své újmě. Ve věcném obsahu celní a obchodní smlouvy následkem formulky vzájemnostní (reciprocitní) nenastala sice žádná změna. Kdož mohl ale předvídati, nestane-li se formální tato samostatnost někdy nebezpečnou zbraní, pomocí které ta neb ona polovice dovoditi by mohla důsledky takřka na snadě jsoucí, důsledky, k nimž samostatné právo rozhodovací přímo by vyzývalo?

Toto vážné napomenutí vyznívalo ze zprávy, se kterou podávala vláda parlamentu předlohu o obnově celního a obchodního spolku s Uherskem (příl. 264, sesse XIV.). »Vláda musila dospěti k přesvědčení« — tak bylo slovně řečeno — »že dosavadní vývoj poměrů, dospěvší tak daleko, že mezi oběma obvody mocnářství není nijakého zákonně sjednaného celního a obchodního spolku a že nedostatek smlouvy takového způsobu nahrazen byl samostatným postupem na obou stranách na základě dřívějšího stavu a reciprocity, nemůže poskytovati dostatečných záruk pro vzájemné poměry, o které jde, a že nejdůležitější nároky celkového mocnářství neméně než hospodářské zájmy království a zemí na říšské radě zastoupených nutně a neodvratně toho vyžadují, aby přivoděno bylo trvalé a pravidelné rozřešení. Za tímto účelem bylo nutno předložiti nově svolané říšské radě nejen císařské nařízení ze dne 30. prosince 1897, nýbrž i všechny vyrovnací předlohy smluvené s vládou zemí koruny uherské.«

Důtklivé toto napomenutí vyznělo tehdy ovšem na prázdno. Nic také nebyly platny důrazné akcenty, kterými vláda poukazovala na potřebu, aby jednota celního obvodu rakousko-uherského byla zachována. »Hlasy volající po vydatné podpoře exportu dokazují, že vnitřní tržiště celního obvodu není pro domácí výrobu dost rozsáhlé. Toto domácí tržiště jest a bude vždy nejbezpečnější oporou hospodářského vývoje. Zmenšení tohoto tržiště bylo by opatřením nejméně se hodícím do rámce cílů směřujících k tomu, aby výroba a odbyt statků byly rozmnožovány.« Takovým způsobem doporučovala vláda parlamentu svoji předlohu o obnově celního a obchodního spolku.

Ustanovení v této vládní předloze obsažená shodovala se celkem jak co do formálního uspořádání tak co do věcného obsahu s ustanoveními předcházející celní a obchodní smlouvy ze dne 27. června 1878. Postačí proto, jestliže v následujících řádkách dotkneme se toliko doplňků nebo změn, jež byly proponovány.

* * *

Při předcházejících obnovách celního a obchodního spolku s Uhry v r. 1878 a 1887 provedeny byly současně revise autonomního celního tarifu. Tentokráte nebylo nijaké příčiny, aby na celním tarifu provedeny byly značnější změny. Zahraniční poměry obchodní právě s těmi státy, s nimiž říše Rakousko-Uherská pěstovala nejhlavnější obchodní styky, upraveny byly obchodními smlouvami z r. 1892 a z let následujících. Platnost smluv těchto končila 31. prosincem 1903.

Nemohlo býti však pochybno, že nastane potřeba přikročiti ku změně všeobecného celního tarifu, jakmile obchodní smlouvy dospívati budou k závěrečným termínům. Při proudech, jaké panovaly zejména v sousedním Německu hlavně ve vrstvách agrárních,

nemohl nikdo předvídati, dojde-li potom k obnově obchodních smluv, či bude-li nutno vrátiti se k autonomní celní a obchodní politice. Ale v každém případě, nechť by říše vstupovala v nová jednání smluvní, anebo připravovala se k zahájení samostatné obchodní politiky, musila by připraviti si příznivou k tomu půdu revisí všeobecného svého celního tarifu, při které by brán byl ohled na zkušenosti z doby politiky smluvní získané.

Z těchto úvah vyplývalo nové ustanovení do celní a obchodní smlouvy mezi oběma polovicemi zařaděné, dle kterého zavázaly se obě vlády, že zahájí jednání o novém všeobecném celním tarifu tak, aby tento za vzájemné shody nejdéle do konce r. 1902 byl hotov. Při tom vysloven slib, že říditi se budou obě vlády zásadou, aby hověno bylo stejnou měrou zájmům zemědělským i průmyslovým, jak vývoj poměrů nejen doma, nýbrž i na zahraničních tržištích toho bude vyžadovati. Kdyby definitivní celní tarif nemohl býti do konce 1902 ujednán, má dle zásad právě uvedených vypracován býti provisorní celní tarif, než dohotoven bude tarif definitivní.

* * *

Jiný dodatek, do projektované celní a obchodní smlouvy pojatý, zněl takto: »Mlecí řízení, povolené na základě článku X., odst. 2. celního zákona ze dne 25 května 1882, ř. z. č. 47, mlýnům v celním obvodu, které semílají cizozemské obili pro vývoz, zrušuje se dnem 1. ledna 1899.«

Tímto dodatkem vyhověno mělo býti dlouholetým přáním ozývajícím se hlasitě nejen v kruzích zemědělských a mlynářských, nýbrž i na sněmích a v poslanecké sněmovně.

Podstata mlecího řízení,*) jež na základě článku X. celního zákona z r. 1882 upraveno bylo ministerským nařízením ze dne 29. května 1882, ř. z. č. 50, záležela v tom, že mlýnům vyvážejícím mouku za hranice celního obvodu poskytovala se možnost, aby přivážely si z ciziny obilí beze cla s tou ovšem podmínkou, že vyvezou za hranice v určité době přiměřené množství mouky. Lhůta, během které vývoz mouky z přivezeného obilí semleté měl býti proveden, stanovena byla dvanácti měsíci a poměr mezi množstvím vyvezené mouky a obilím beze cla přivezeným vyměřen při pšenici 70 : 100, takže za každých 70 kg. vyvezené mouky nabýval vývozce práva, aby přivezl beze cla 100 kg. pšenice, aniž však musil podati tak zvaný průkaz totožnosti (identity), t. j. průkaz, že vyvezená mouka semleta byla právě z té pšenice, kterou byl beze cla přivezl.

V rakouské poslanecké sněmovně podal poslanec dr. Fořt dne 18. listopadu 1894 (příl. 1010, sesse XI.) návrh, aby mlecí řízení bylo buď úplně zrušeno anebo cestou zákona tak upraveno, by znemožněno bylo použití téhož na úkor domácí výroby. Roz-

*) Srovn. o mlecím řízení str. 133.

počtový výbor poslanecké sněmovny pojednal o této otázce (příloha 1143, sesse XI.); a sněmovna usnesla se také dne 16. července na resoluci, přijímající návrh Fořtův za svůj.

Nařízením ze dne 6. ledna 1896, ř. z. č. 7, snažila se vláda obmeziti mlecí řízení ve třech směrech. Předně zkrácena byla lhůta, ve které třeba mouku vyvézti, na šest měsíců. Dále uloženo mlýnům, aby celní kauci za přivezené obilí skládaly v hotovosti, nikoliv na úvěr, jako se dělo do té doby. Konečně byl poměr mezi vyvezenou moukou a obilím beze cla přivezeným stanoven na 100 : 100. Ježto ale toto opatření nevyhovovalo přáním súčastněných kruhů, vymohla rakouská vláda na vládě uherské, aby mlecí řízení, počínajíc dnem 1. ledna 1899, bylo úplně zrušeno a aby příslušné ustanovení pojato bylo do celní a obchodní smlouvy mezi oběma polovicemi uzavřené.

Upozorniti dlužno hned při této příležitosti, že ke zrušení mlecího řízení došlo teprve o rok později a nikoliv na základě ustanovení celní a obchodní smlouvy. Když totiž předlohy vyrovnací nebyly v říšské radě projednány, odhodlala se rakouská vláda, smluvivši se s vládou uherskou, zrušiti mlecí řízení cestou administrativní. Stalo se tak nařízením ministerstev financí, obchodu a orby ze dne 22. září 1899, ř. z. č. 177, s platností ode dne 1. ledna 1900.*)

* * *

Další doplňky celní a obchodní smlouvy týkaly se dopravy železniční.

Předpisy dřívější celní a obchodní smlouvy byly stručné. Železnice již zřízené mají v obou polovicích dle stejných zásad býti spravovány; železnice, jež se nově zřizují, mají, pokud vyžaduje toho zájem vzájemné dopravy, zařizovány býti dle stejnoměrných norem stavebních a provozovacích. Zvláště má v obou polovicích nezměněně zachován býti dopravní řád ze dne 16. listopadu 1851, dokud nebude shodou obou stran změněn. Lokální dráhy, které nepřekročují vzájemné hranice, zařizuje si každá polovice samostatně.

Tyto předpisy přijaty byly i do návrhu nové celní a obchodní smlouvy, ovšem ve formě pozměněné a přesněji stylisované.

Především pozměněn předpis, ustanovující zcela všeobecně, že má nezměněně zachován býti v obou polovicích dopravní řád z r. 1851. Bylo totiž ustanoveno, že nezměněně mají zachována býti v obou polovicích z dopravního řádu určitá některá ustanovení a sice: ustanovení o zásadách dopravních na hlavních drahách,

*) O polemice, která v Čechách v příčině mlecího řízení se byla ve veřejných listech (Národní listy, Politik, Obzor národohospodářský a j.) rozvinula, sr. spis: Dr. Fořt, Podstata a význam mlecího řízení, Praha, 1900.

…vání tarifů a tarifových úlev při
…opravě výbušných látek, dále do-
… státních obvodech, jakož i při vzá-
…bvody. Z toho následuje, že v každé
…ti samostatně předpisy o povinnostech
… dozoru a kontrole a částečně o povin-
…h a jich zřízenců.

…ylo, že obě polovice dohodnouti se mají
…ch opatření, jež by dotýkaly se zásad práva
… tu případ, kdyby následkem nějaké mezi-
… železniční dopravě bylo třeba přikročiti ku
… řádu pro dráhy říše Rakousko Uherské; mělo
…že taková změna bude moci provedena býti jed-

…ě uloženo oběma vládám působiti k tomu, aby v ta-
…edpisech týkajících se dopravy a klassifikace zboží
… a dále podporována byla správami železničními jed-
… Výslovná povinnost zachovávati ve směrech uvedených
…ost nemohla býti všeobecně správním orgánům železničním
…na, protože nemohlo zasahováno býti do práv soukromých
…, jichž tyto koncesními listinami byly nabyly.

Důležitější než předpisy dosud uvedené byly nové předpisy, jež do celní a obchodní smlouvy byly vřaděny a jež v dřívější smlouvě nebyly obsaženy. V nových těchto předpisech vycházelo se s hlediska, že těsné styky obou státních obvodů mají se osvědčiti dle možnosti v tarifových otázkách železničních a že tedy má každá z obou polovicí ve vzájemných stycích vziti na se aspoň takové závazky, jaké berou na se ve stycích se zahraničnými státy.

Nejdůležitějším v příčině té bylo ustanovení, že pro železniční dopravu mezi oběma polovicemi mají platiti ustanovení, jaká v závěrečném protokolu (čl. 15.) obchodní a celní smlouvy mezi říší rakousko-uherskou a Německem ujednána byla pro železniční dopravu mezi těmito říšemi.

Pozorovatel s rakouskými poměry neobeznámený pozastaví se zajisté nad úkazem, že o dopravních úlevách, které v železničních stycích se zahraničním státem (Německem) byly říší rakousko-uherské povoleny, musilo teprve smlouváno býti s uherskou polovicí, patřící přece do svazku téhož mocnářství. Jest to jen illustrací toho, jak oprávněny byly stesky rakouského obyvatelstva na způsob, jakým nakládá se s rakouským zbožím při dopravě po železnicích v uherském obvodu.

Zmíněný článek 15. závěrečného protokolu obchodní a celní smlouvy s Německem, jehož platnost rozšířena byla na dopravní styky mezi Rakouskem a Uherskem, obsahuje ustanovení, že dopravní sazby a všechny dopravní slevy neb jiné úlevy, které buď

tarifem samým neb zvláštními nařízeními neb ujednáními poskytnuty budou výrobkům vlastního území — pokud nejde o zásilky k dobročinným neb veřejným účelům — povoleny mají býti v stejném rozsahu a v témže dopravním směru na téže dráze zásilkám, které přecházejí z území strany jedné do území strany druhé, anebo které dopravují se jako transit přes území strany poslednější, a že dopravní sazby při přerušené výpravě na základě lokálních neb svazových tarifů vypočítané k žádosti strany druhé musí započítány býti též do přímých tarifů.

Obdobné ustanovení do navržené celní a obchodní smlouvy s Uherskem pojaté předepisovalo, že dopravní úlevy a slevy, poskytované cizím proveniencím na tratích státních drah v některé polovici mocnářství, nesmí odpírány býti témže výrobkům druhé polovice na trati státní dráhy, použité k dopravě do téže pohraniční stanice a že jednotná sazba, pro cizí provenienci dle celé délky použité trati státní dráhy zjištěná, musí býti povolena i průvozní dopravě druhé říšské polovice.

Dále šlo při ustanoveních železniční dopravy se týkajících o to, aby každé polovici zabezpečeny byly přímé dopravní sazby po drahách druhé polovice při vývozu do ciziny, tedy rakouskému vývozu přes uherské dráhy do zemí balkánských a uherskému vývozu přes rakouské dráhy do států západních. Ve směru tomto mohla ujednání týkati se jen takových drah, na které státní správa v každé polovici má přímý vliv, t. j. jen státních drah. K účelu tomuto bylo v celní a obchodní smlouvě nově ustanoveno: že státní dráhy v obou polovicích mají povinnost, aby svolily k stanovení přímých tarifů pro dopravu zboží, které z druhé polovice přes tratě jejich sítě dopravují se do ciziny; dále že pro takovéto přímé tarify po dobu trvání celní a obchodní smlouvy mají ohledně předmětů a relací, pro které povolují se již nyní oproti normálním tarifům na příslušné trati snížené podíly při stanovení tarifů, za maximální podíly sloužiti tyto zmírněné podíly; a konečně že zmírněné podíly, pokud se týče příslušné předměty neb relace mají stanoveny býti dohodou mezi správami obojích státních drah, předpokládajíc souhlas odborových ministerstev.

Těmito ustanoveními byly pro dobu platnosti celní a obchodní smlouvy pro dopravu z jedné polovice po drahách druhé polovice dopravní tarify vázány.

Ač v obou polovicích předepsána jest po řadu let již publicita opatření týkajících se dopravních sazeb, bylo k rakouskému přání do celní a obchodní smlouvy vřaděno ustanovení, že tajné dopravní sazby mají i na příště býti vyloučeny.

Z celého tohoto ujednání vyloučen byl toliko průvoz z Ruska do Německa hlavně po haličských drahách mezi stanicí Novosielica (Bukovina) a Moldava (Čechy). V tomto směru pohybuje se doprava mnohých předmětů z Ruska do Německa kratší

cestou než kdyby přecházela do Německa na samých hranicích rusko-německých. Aby mohlo Rakousko zachrániti tuto dopravu svým drahám, musilo povoliti dopravní podmínky takové, jaké povolují německé dráhy. Kdyby Rakousko nepovolilo takových dopravních podmínek, přešla by doprava ta na německé dráhy na škodu rentability drah haličských. Z této příčiny musily i při nové celní a obchodní smlouvě tyto výjimečné poměry býti zachovány.

Připomenouti dlužno, že — jako při mlecím řízení — vláda, nevyčkávajíc parlamentárního projednání celní a obchodní smlouvy s Uherskem, provedla vynesením ministerstva železničního, vydaným v souhlasu s ministerstvem obchodu dne 22. září 1899, ř. z. č. 178, zásady v těchto ujednáních ohledně železniční dopravy stanovené.

* * *

Také předpisy týkající se záležitostí konsulátních byly doplněny.

Hledíc k požadavkům některých zemědělských korporací, přiznáno bylo mimo ministry obchodu též ministrům orby právo, aby dopisovali přímo konsulátům a těmto zase uloženo za povinnost podávati na dopisy takové potřebná vysvětlení a zasílati periodické výkazy těmto ministrům.

Četně dožadováno se bylo v Rakousku toho, aby při vyslaneckých a konsulátních úřadech systemisována byla místa pro odborné zástupce zemědělské, průmyslové, obchodní neb technické, kteří by stopovali poměry v obvodu svého působiště a podávali do své vlasti zprávy, z nichž by domácí výroba a obchod mohly těžiti. Požadavek tento souvisel se steskem, že konsulátní úřady rakousko-uherské nemají sil dost odborně vyškolených, aby mohly podávati do domova spolehlivé informace ve speciálních otázkách, předpokládajících zcela zvláštní vzdělání. Přání tomu mělo býti vyhověno ustanovením do nové celní a obchodní smlouvy vřaděným, dle kterého přiznáno bylo odborovým ministrům v obou polovicích právo, aby v souhlasu s ministrem zahraničním k studiu obchodních, zemědělských neb technických otázek na svůj náklad vysílali do ciziny odborné zpravodaje, kteří — aniž by přiděleni byli vyslaneckým neb konsulátním úřadům — požívali by téže ochrany a podpory a kteří by prostřednictvím těchže úřadů uvedeni byli k příslušným orgánům zahraničním, u kterých by mohli opatřiti si informací k svým úkolům potřebných.

* * *

Dle dřívější celní a obchodní smlouvy převzaly vlády obou polovicí povinnost, aby sdělovaly sobě navzájem statistický materiál o zahraničních obchodech celního obvodu rakousko-uherského

a aby staraly se shodnými opatřeními o jednotnou publikaci výsledků toho.

V nové smlouvě připojen k tomuto ustanovení dodatek, dle kterého měly obě vlády učiniti vhodná opatření, aby za účelem statistiky o vzájemných obchodních stycích mezi oběma polovicemi dle shodných zásad sbírán a v obou polovicích samostatně uveřejňován byl potřebný statistický materiál.

Tento dodatek pojat do smlouvy proto, že Rakousko po příkladu Uherska chystalo se opatřovati si přehledy o vzájemných stycích mezi oběma polovicemi samostatnou statistikou.

V Uhrách opatřuje si tamní vláda statistiku takovou již dávno na základě článku XIII. zákonů z r. 1881 a článku XVIII. zákonů z r. 1895. Pokud bylo třeba v Rakousku stopovati hospodářské styky mezi oběma polovicemi, bylo lze jako pomůcky použiti toliko uherské statistiky. Nedostatek rakouské statistiky pociťován byl již po delší dobu. Odborné korporace i poslanecká sněmovna rakouská (resoluce ze dne 6. května 1890 a ze dne 11. ledna 1897) naléhaly na to, aby rakouská polovice opatřila si též samostatnou statistiku o vzájemných poměrech. Tomuto přání mělo býti tentokráte vyhověno. Vláda předložila parlamentu příslušnou osnovu zákona (příl. 265, sesse XIV.) za tím účelem. Ježto ale za týmž účelem sbírán byl i v uherské polovici příslušný materiál, doporučovalo se samo sebou, aby zachováván byl v obou polovicích stejný postup a aby i publikace výsledků, pokud možno, navzájem se shodovaly. Bylo na to pomýšleno, aby obě polovice sdělovaly si výsledky navzájem ještě dříve, než by došlo k publikaci, by tyto co možná se shodovaly.

* * *

Dle obsahu základních zákonů vyrovnacích patří mezi záležitosti pospolité, t. j. takové, jež v obou polovicích sluší dle stejných zásad spravovati, záležitosti nepřímých daní s výrobou průmyslovou souvisejících; sem patří záležitosti solního a tabákového monopolu, pak záležitosti daní z piva, lihu, cukru a petroleje.

V předpisech, které o těchto záležitostech obsaženy byly v dřívější celní a obchodní smlouvě, navrženy byly tentokráte tyto změny:

I. Nejprve dovoleno bylo, aby každá polovice, opatřivši si souhlas vlády druhé polovice, mohla vydávati dobytčí sůl, jsouc obmezena jen potud, aby každému obvodu zabezpečen byl poplatek ze soli v něm spotřebované. Tím měla poskytnuta býti možnost, aby v rakouské polovici mohla dobytčí sůl vydávati se zemědělským kruhům za snížené ceny, jakož bylo se již stalo zákonem ze dne 23. prosince 1896, ř. z. č. 237. Bylo tedy takto vlastně schváleno jen opatření již dříve provedené.

II. Důležitější byla změna, jež nastati měla při daních nepřímých.

Pokud tyto daně (z piva, lihu, cukru, petroleje) vybírají se v momentu výroby, může změna v předpisech berních, zvláště změna berních sazeb provedena býti jenom v souhlasu zákonodárných sborů obou polovicí Toto ustanovení ukázalo se býti tísnivým pro uherskou polovici. Tam totiž bylo třeba zvýšiti tyto daně, aby rozmnoženy byly státní prostředky. Poněvadž bez souhlasu této polovice nebylo možno, aby berní sazby byly přímo zvýšeny, musilo postupovati se k tomuto cíli oklikou. Byly totiž při některých z těchto daní mimo daně v souhlasu s touto polovicí stanovené zavedeny v Uhrách ještě zvláštní spotřební dávky, které nemohly však vybírány býti při výrobě, nýbrž v jiném momentu, totiž při drobném prodeji.

Takovéto dávky zavedeny byly v Uhrách z hektolitru piva 5 zl. bez ohledu na stupňový obsah, z metr. centu cukru 6 zl. a z hektolitru lihu 15 zl.

Vybírání zvláštních těchto dávek způsobovalo velkých obtíží. Stát byl by musil vydržovati rozsáhlý a drahý výběrčí a kontrolní aparát, kdyby chtěl dávku tu svými orgány vybírati v momentu drobného prodeje. Musily proto dávky tyto vybírány býti ve formě paušalování neb pronájmu. Tím staly se dávky ty pro obecenstvo velmi obtížné, neposkytujíce ani státu očekávaného výnosu.

Záleželo proto uherské polovici na tom, aby zaveden mohl býti účelnější způsob, jak by dávky ty byly vybírány. Tomuto přání uherskému mělo vyhověno býti tímto předpisem do nové celní a obchodní smlouvy přijatým:

Každá polovice má býti oprávněna, aby ve svém obvodu k nepřímým daním ukládala ještě zvláštní přirážky a aby na všechny takovouto přirážkou stížené předměty, které přivážejí se do jejího obvodu buď z ciziny neb z druhé polovice neb z Bosny a Hercegoviny ukládala ekvivalentní dávku rovnající se této přirážce. Tato přirážka neb ekvivalentní dávka musí však upravena býti tak, aby nevznikla celní čára mezi obvody mocnářství a aby nemohla býti prémií pro vývoz neb výrobu. Jestliže v jedné polovici přirážka taková se zavede, přísluší druhé polovici právo žádati, aby daň z příslušného předmětu zvýšena byla o celou tuto přirážku neb o její část. Vysloví-li druhá polovice tuto žádost, musí první polovice projeviti ve lhůtě jednoho roku souhlas, aby daň takto byla zvýšena. Dozorčí právo, příslušející každé polovici nad vybíráním nepřímých daní v druhé polovici, příslušeti má každé polovici i ohledně vybírání těchto přirážek v druhé polovici.

Poněvadž v Uhrách naléháno bylo na to, aby tamní dávky z piva, lihu a cukru mohly co nejdříve — pokud možno již od

1. září 1898 — vybírány býti ve formě přirážek k daním z těchto předmětů, nová celní a obchodní smlouva měla však vstoupiti v platnost teprve dnem 1. ledna 1899, předpokládajíc parlamentární vyřízení téže, předložila rakouská vláda parlamentu ještě zvláštní předlohu, kterou měl vysloven býti souhlas, aby v Uhrách přirážky ty vybírány mohly býti již od 1. září 1898 (příl. 255, sesse XIV.).

III. Berní restituce, pokud se týče vývozní bonifikace za pivo, lih a cukr, které vyvezeny byly z rakousko-uherského celního území za hranice, uhrazovány byly ze společných celních příjmů říšských. Ježto však tyto restituce, pokud se týče bonifikace skutečně uhrazovány měly býti každou polovicí v poměru ke skutečné výrobě v její obvodu, musilo prováděno býti dodatečné súčtování restitucí neb bonifikací těch, a to jednak provisorní súčtování měsíční a pak definitivní súčtování za celý rok. Na základě tohoto súčtování pak vyrovnána povinnost každé polovice k úhradě restitucí, pokud se týče bonifikací.

Dle nové celní a obchodní smlouvy měl tento způsob súčtovací pominouti. Vysloveno bylo prostě, že každá polovice — a také i Bosna a Hercegovina — má na příště restituce neb bonifikace uhrazovati ze svých prostředků; anticipace ze společných příjmů neměla tedy již míti místa. Prakticky bylo to lze snadno provésti, protože přikazovací řízení, zavedené v r. 1894 při dani z lihu, rozšířeno mělo býti dle ujednání mezi vládami — jak později blíže ještě bude vysvětleno — i na ostatní nepřímé daně, takže kontrola vývozu byla možnou.

K tomu připojeno bylo ještě podrobnější ustanovení pro případ, když za vyvezený cukr vyplaceny byly bonifikace převyšující kontingent bonifikační.

IV. Mezi ustanovení o nepřímých daních vřaděno bylo do celní a obchodní smlouvy na konec ještě toto nové ustanovení:

»Zemská dávka, od starodávna při přívozu obilin do Tyrolska vybíraná, bude nejdéle do konce r. 1903 zrušena anebo v ten způsob upravena, aby dávka ta vybírána byla také z obilin v Tyrolsku vyrobených.«

Tato tyrolská zemská dávka obilní, která není vlastně ničím jiným, než zemským clem na cizí obilí do Tyrol přivážené, datuje se z počátku devatenáctého století. Zavedena byla celou řadou rozhodnutí panovníkových, majících moc zákona. Dávka ta schválena byla též tyrolským sněmem. Dle tyrolských zemských zákonů ze dne 23. dubna 1879 a 18. prosince 1882 věnován byl výnos této dávky k zúročení a umoření zápůjček uzavřených za účelem úpravy řeky Adiže a zmírnění nouze. V roku 1888 upravil sněm usnesením, které bylo sankcionováno, sazby této dávky, jež jsou:

ze 100 kg. pšenice	. . . . .	37½ krejcarů
» » » žita	. . . . .	41 »
» » » ječmene	. . . . .	44½ »
» » » ovsa	. . . . .	65 »
» » » kukuřice	. . . . .	38 »
» » » prosa	. . . . .	46½ »
» » » bobů a fazolí	. . .	37½ »
» » » hrachu a čočky	. .	37 »
» » » sladu	. . . . .	56 »
» » » mouky	. . . . .	49 »

Výnos této dávky praeliminován v tyrolském rozpočtu pro r. 1897 sumou 519.162 zl., čili po srážce výloh s vybíráním spojených 429.185 zl.

Proti této zemské dávce namítá se z uherské strany, že příčí se ustanovení celní a obchodní smlouvy, dle kterého z předmětů z některé polovice do druhé přicházejících nesmějí v této poslednější vybírány býti jiné dávky než takové, kterým podrobeny jsou tytéž předměty domácí. Dle tohoto ustanovení mohla by tyrolská dávka obilní zachována býti jen tehdy v platnosti, kdyby vybírána byla též z domácího, tyrolského obilí.

V této argumentaci mohli Uhři dovolávati se svědectví samé rakouské poslanecké sněmovny, která, jednajíc o peticích tyrolských obchodních a živnostenských komor a některých tamních obcí, přijala dne 16. listopadu 1875 (prot. o 147. schůzi, sesse VIII.) tuto resoluci: »Dávku obilní v Tyrolsku zavedenou klásti sluší na roveň clu uvnitř říšských hranic se zdravými národohospodářskými zásadami nesrovnatelnému i odkazují se proto petice proti dávce té podané vládě s důtklivým vyzváním, aby postarala se o odklizení tyrolské obilní dávky, aniž by státní finance byly stíženy.«

Zvěst, že má obilní dávka býti zrušena, pohnula tyrolský sněm k protestu. Ve schůzi téhož dne 3. února 1897 popírána byla jak právní odůvodněnost tak hospodářská účelnost tohoto opatření. V ohledu prvějším dovozováno, že dávka ta stihá nejen obiliny z uherské polovice, nýbrž i obiliny z polovice zdejší, jediné tyrolské obiliny vyjímajíc. V ohledu hospodářském nepoškozuje dávka ta uherský přívoz obilní, protože v Tyrolsku vyrobí se jen třetina obilí pro spotřebu nezbytného, kdežto ostatní dvě třetiny — as 1 mil. metr. centů — musí do země býti přiváženy, nechť vybírá se z toho dávka čili nic.

Protest tyrolského sněmu zůstal bez výsledku. Vláda rakouská sama pokládala obilní dávku za neudržitelný anachronismus, majíc za dostatečné, poskytne-li se Tyrolsku lhůta, aby připravilo se na úbytek v zemských příjmech zrušením dávky způsobený.

* * *

Při předpisu celní a obchodní smlouvy, který týká se vzájemných styků obchodních a živnostenských mezi příslušníky obou říšských polovin, chtěla rakouská vláda přivésti na přetřes otázku veřejných dodávek v Uhrách. S jakým výsledkem, o tom poučují tato slova v motivech vládních uvedená:

»V stadiu jednání po delší dobu byl úmysl, aby na tomto místě — totiž v článku XIV. celní a obchodní smlouvy — uskutečněna byla dohoda, dle které by státním příslušníkům a produktům při vypisování a zadávání veřejných dodávek zabezpečena byla navzájem rovnost. Ukázalo se však na konec, že nelze dosíci bezpodmínečné shody, jež by byla způsobilou, aby přáním v té příčině projeveným s praktickým účinkem bylo vyhověno a stížnostem zabráněno. Naproti tomu byla by každá shoda toho způsobu stala se pro nás překážkou, když by u nás přikročeno mělo býti k legislativní úpravě řízení submissního se zvláštním zřetelem k tomu, aby co nejvíce brán byl ohled na domácí výrobu. Za těchto okolností dala vláda přednost tomu, aby obě strany zachovaly sobě plnou volnost dispoziční.«

* * *

Předpisy o ochraně patentů upraveny byly v návrhu celní a obchodní smlouvy skoro doslovně podle znění zákona ze dne 27. prosince 1893, ř. z. č. 191, kterým poskytnuta byla oběma polovicím volnost, aby uspořádaly si samostatně poměry patentní. Tato volnost obmezena byla jen ve dvou bodech. Především nesmí po dobu trvání celní a obchodní smlouvy stanoveny býti žádné nové výjimky z ochrany patentní mimo takové, jež stanoveny byly již v době, kdy smlouva ta vstoupila v platnost. Po druhé bylo ustanoveno, že přívoz předmětu patentem chráněného z jedné polovice do druhé nesmí míti za následek ztrátu patentu. Tím ale nebylo obmezeno právo každé polovici příslušící, aby zrušila patent, kdyby oprávněný opomíjel patentu doma využitkovati a na místě toho zabýval se výhradně aneb převážně vývozem patentovaného zboží do druhé polovice.

V předpisech o ochraně známek a vzorků doplněny byly v návrhu nové celní a obchodní smlouvy některé mezery, jež při provádění dřívějších předpisů v praxi se byly objevily. Doplňky ty týkají se jednak úřadů, jež mají v záležitostech známkových rozhodovati, jednak doby, po kterou trvati má ochrana registrováním známky nabytá.

V prvějším ohledu ustanoveno, že v záležitostech, týkajících se ochrany známek státních příslušníků neb osob majících bydliště neb závod v mocnářství, přísluší rozhodovati úřadům té polovice, ku které příslušník patří, po případě, kde osoba ta má bydliště neb závod; jde-li o cizince, pak úřady té polovice, kde žádáno

bylo napřed o registrování. V posledněším ohledu bylo ustanoveno, že priorita známek v případě registrování těchže v obou polovicích počíná od té doby, kdy první registrace byla provedena, a že doba pro ochranu známky počítá se od doby, kdy pozdější registrace byla provedena.

Nezměněné mělo zůstati také ustanovení dřívější celní a obchodní smlouvy, kterým zaručena byla akciovým společnostem, pojišťovacím společnostem, pak výdělkovým a hospodářským společenstvům formální reciprocita při provozování podniků v obou polovicích. K provedení tohoto ustanovení vydán byl v Předlitavsku již dříve zákon ze dne 27. června 1878, ř. z. č. 63.

Při pojišťovacích společnostech vznikly nesnáze, když v Rakousku vydán byl pojišťovací regulativ ze dne 5. března 1896, ř. z. č. 31. Bylo totiž sporno, zda a do jaké míry mohou uherské pojišťovací společnosti podrobeny býti dozoru státních úřadů, jak regulativem bylo stanoveno.

Aby neshody v té příčině se vyskytující byly odstraněny, bylo třeba doplniti zákon právě citovaný příslušným předpisem. Dohodnuvši se s uherskou vládou, podala rakouská vláda v rámci vyrovnacích předloh též zvláštní předlohu, dle jejíhož obsahu změněn měl býti zákon ze dne 27. června 1878, ř. z. č. 63, v § 8. v ten způsob, aby pojišťovací společnosti, provozující v druhé polovici obchody prostřednictvím filiálek, podrobeny byly předpisům v této poslednější platným, jmenovitě úřednímu dozoru tam zavedenému (příl. 266, sesse XIV.).

* * *

Nová byla ustanovení navržené celní a obchodní smlouvy, jež týkala se obchodu s dobytkem mezi oběma polovicemi.

Pro dopravu dobytka mezi oběma polovicemi nebylo při dřívějších vyrovnáních ničeho ujednáno. Poněvadž v ohledu samostatného zákonodárství každá polovice oproti polovici druhé považuje se za cizinu, mohla rakouská polovice chrániti se proti dovozu uherského dobytka veterinářskými opatřeními téhož způsobu, kterými mohla chrániti se před dovozem z cizích států. Opatření taková vytčena byla v zákonech o zamezení a potlačení nakažlivých nemocí dobytčích, hlavně v zákoně ze dne 29. února 1880, ř. z. č. 35 Dle toho mohl dovoz dobytka do Rakouska zakázán býti, kdykoliv vypukla mezi dobytkem v Uhrách nějaká nakažlivá nemoc dobytčí.

Pro Předlitavsko nemělo významu, jakými opatřeními chrání se Uhersko před dovozem dobytka z ciziny, poněvadž odtud do Uherska dobytek se nevyváží. Jen potud veterinářská opatření uherská dotýkala se Předlitavska, pokud Uhersko vykonávalo tato opatření s určitou tendencí proti sousedním státům (ku př. Srbsku),

které prováděly za to odvetu na průmyslových výrobcích z Předlitavska tam dovážených.

Naproti tomu mělo však Uhersko zvláštní zájem na tom, aby dovoz tamního dobytka do Předlitavska nemohl býti stěžován veterinářskými opatřeními na hranicích. Jak právě tato opatření mohou býti působivá, dokázalo Německo svými veterinářskými opatřeními.

Činilo tedy tentokráte Uhersko požadavek, aby do celní a obchodní smlouvy pojato bylo ustanovení, jež by upravovalo vzájemný dovoz dobytka. Rakouská vláda přistoupila na tento požadavek; nebyla si snad vědoma dobře toho, jak velký ústupek činí Uhersku bez jakékoliv vzájemné koncese. Mohlť právem proto finanční ministr Lukacs dovolávati se v uherském sněmu toho, že tamní ministr orby jest zcela spokojen s ujednaným ustanovením o dovozu dobytka mezi oběma polovicemi.

Obsah ujednaného ustanovení jest tento:

S dobytkem pocházejícím z jedné polovice nesmí v druhé polovici zásadně jinak býti nakládáno, než s domácími zásilkami dobytka. Všechny zásilky dobytka, pocházející z krajin nákazy prostých a docházející na místo určení ve stavu zdravém, musí bez jakékoliv překážky připuštěny býti do volného obchodu. Zjistila-li by se nakažlivá nemoc dobytčí u dopravované zásilky, může zásilka ta býti zpět zaslána; byla-li taková nemoc zavlečena neb vypukla-li zejména v některém pohraničném okresu, může obmezen neb zapovězen býti dovoz druhu dobytka nákaze podrobeného. Opatření k provádění těchto zásad potřebná mají učiněna býti vykonávacími nařízeními mezi oběma vládami na dobu platnosti celní a obchodní smlouvy smluvenými; výkon těchto opatření příslušeti má odborovým ministrům v obou polovicích; pokud však by šlo o vrácení nakažených zásilek a o opatření v pohraničních okresích, mají opatření ta prováděti tamní úřady.

* * *

Další nové ustanovení v navržené celní a obchodní smlouvě bylo toto:

Obě vlády učiní v zájmu zemědělství přiměřená opatření, aby v obou obvodech mocnářství vydány byly co možná souhlasné předpisy ve příčině umělého vína a k zamezení falšování důležitějších zemědělských plodin a takových předmětů, jež slouží výrobě zemědělské.

Tohoto ustanovení bylo zapotřebí následkem neshod v zákonodárství obou polovin. Zákony týkající se umělého vína v Rakousku (ze dne 11. června 1880, ř. z. č. 89 ex 1897) a v Uhersku (článek XXIII. zákonů z r. 1893) neshodují se navzájem, vycháze-

jíce z různých zásad. Praktickým důsledkem toho jest, že umělá vína vyrobená v některé polovici, která dle tamních předpisů mohou bez závady dána býti do obchodu, mohou v druhé polovici jako závadná z obchodu býti vylučována. Tomu lze zabrániti jenom tím, bude-li zákonodárství toho se týkající v obou polovicích shodné.

Podobné poměry jsou při některých zemědělských plodinách a některých pomocných prostředcích k výrobě zemědělské. V Uhrách článkem XLVI. zákonů z r. 1895 vydán byl zvláštní zákon týkající se falšování některých zemědělských výrobků a některých předmětů výrobě zemědělské sloužících. Tento zákon týká se mléka a mléčných výrobků, medu, papriky, semen, pícnin a hnojiv. V Rakousku vydány jsou předpisy o falšování jen takových zemědělských výrobků, které patří v kategorii potravin (zákon ze dne 16. ledna 1896); tento rakouský zákon spočívá však na zásadách zcela jiných než zákon uherský.

V těchto poměrech měla by umožněna býti náprava předpisem celní a obchodní smlouvy výše zmíněným.

* * *

Konečně navržena byla změna v ustanovení o společné celní a obchodní konferenci. V této konferenci povoleno bylo zastoupení též ministrovi orby a mezi odborné zástupce vřaděni byli i zástupci zemědělských korporací. Též má postaráno býti o to, aby konference tato častěji se scházela Až dosud státi se tak mohlo jen v případě, když přálo si toho některé ministerstvo. Dle ustanovení nově ujednaného má celní a obchodní konference scházeti se pravidelně a sice aspoň jednou v každém měsíci ve Vídni neb v Pešti, aby projednala běžné záležitosti celní správy.

Vyrovnací předlohy z r. 1898. — IV. Předlohy berní.

Současně s obnovou celního a obchodního spolku mezi Rakouskem a Uherskem provedeny měly býti změny v zákonech týkajících se nepřímých daní. Změny ty byly četné a také důležité. Popud k těmto změnám vycházel z Uher. Poněvadž dle zvyku, který se již ustálil, při každé obnově vyrovnání mezi oběma polovicemi uherská polovice vystupuje aktivně, kladouc pokaždé zcela určité požadavky, rakouská polovice však chová se spíše passivně, obmezujíc se na to, aby odporovala uherským požadavkům, zájmy předlitavské ohrožujícím, podrobujíc se však jinak uherským požadavkům, které pro zdejší zájmy nejsou nebezpečny, nelze spatřovati v tom nic podivného, že rakouská vláda i tentokráte přistoupila na požadavky, jež kladeny byly uherskou vládou v oboru nepřímých daní.

Že šlo tu o značné změny, patrno z toho, že mezi vládními předlohami, jež týkaly se celého tohoto vyrovnání, neméně než osm předloh (příl. 256—263, sesse XIV) týkalo se nepřímých daní. Z osmi těchto předloh dvě toliko vycházely z přímé iniciativy rakouské vlády; všechny ostatní měly uskutečněny býti, více méně v zájmu uherské polovice. Jednalo se v nich hlavně o zvýšení nepřímých daní, vyjímajíc daň z petroleje.

Mezi vládními předlohami berními, jež patřily k vyrovnání ujednanému mezi vládou rakouskou a uherskou v r. 1896, obsaženy byly tyto předlohy:

1. předloha o změně daně cukerní;

2. předloha o individuelním rozdělení náhrad vývozních bonifikací mezi jednotlivé cukrovary;

3. předloha o změně daně z lihu;

4. předloha o změně daně z piva;

5. předloha o slevách daně cukerní a lihové při upotřebení cukru a lihu k výrobě některých tovarů obsahujících cukr a alkohol.

6. předloha o přikazovacím řízení při obchodu pivem, cukrem, petrolejem, mezi Rakouskem, Uherskem a Bosnou a Hercegovinou;

7. předloha o údělech z ročních výnosů daně z piva a lihu královstvím a zemím na říšské radě zastoupeným;

8. předloha o změně celního tarifu v příčině cukru a petroleje.

Z předloh tuto uvedených nepatřily předlohy uvedené pod čís. 2 a 7 mezi předlohy vyrovnací, ježto o nich mohl rakouský parlament v oboru své působnosti rozhodovati zcela samostatně bez ohledu k uherské polovici. Nicméně dlužno k předlohám těm míti zde zřetel jednak z formální příčiny, že předlohy ty vládou podány byly v souboru vyrovnacích předloh, jednak i z věcné příčiny, že obsah jich souvisel s obsahem ostatních předloh. Obraz, jaký poskytovalo vyrovnání jako celek, nebyl by úplným, kdyby o těchto dvou předlohách nebyla učiněna zmínka.

Vlastní účel všech těchto předloh záležel v tom, aby nepřímé daně z cukru, lihu a piva byly zvýšeny. Bylo to — jak bylo již naznačeno — přáním vlády uherské. Mělyť pominouti v Uhrách samostatné spotřební dávky, vybírané z těchto předmětů při drobném prodeji; dávky ty z příčin dříve vysvětlených měly spojeny býti s daní o sazbu dávky zvýšenou.

Toto z uherské strany navrhované zvýšení daně z cukru, lihu a piva přicházelo i rakouské vládě vhod. Jen nesměla se dopustiti chyby, které se byla dopustila v roce 1888, když dle tehdejšího podnětu uherského navrhla náhlé zvýšení daně z lihu, aniž byla odůvodnila to dostatečně finančními potřebami státu. Proto tentokráte podala rakouská vláda parlamentu jakési finanční exposé, kterým vysvětlovala naléhavost toho, aby státní příjmy vydatně byly zvýšeny (srovn. příl. 260, sesse XIV.).

Především poukazovala vláda zcela všeobecně na stálý vzrůst státních potřeb, aniž bylo lze nadíti se, že vzrůst tento bude moci býti zastaven aneb aspoň zmírněn. Rozmnožují se výlohy vojenské, výlohy k účelům kulturním v oboru správy vyučovací, justiční, dopravní, výlohy na trvalá zařízení, jež prováděti musí stát následkem zahájené politiky investiční a konečně výlohy na vydržování rozvětveného organismu státní správy.

Vedle všeobecných těchto momentů, na které poukazuje ostatně každý finanční ministr nejen každoročně při jednání rozpočtovém, nýbrž i při každém novém berním požadavku, uváděla vláda i jednotlivé, konkretní potřeby, jež v době nejbližší příští bude třeba uhraditi. Seznam těchto nejbližších potřeb byl dosti dlouhý.

Nejprve bylo třeba starati se již napřed o úhradu nákladů, jež způsobeny měly býti všeobecným zvýšením platů státních úředníků; nebyloť pochybnosti tehdy, že předloha právě projednávaná bude parlamentem schválena. K tomu přistupovalo, že následkem provedené reformy soudního řízení a osobních daní nastávala nezbytná potřeba, aby rozmožen byl personál v justiční a finanční správě; ukázalo se, že sumy rozpočtem k tomu účelu povolené nestačily. Zvýšily-li se platy státních úředníků, nesměly přehlédnuty býti platy důstojnictva v stálém vojsku a zemské obraně. Náklad těmito opatřeními způsobený odhadován byl na 23 mil. zl.

Mimo to nastávala státu nová starost. Odkládána byla akce k ozdravění zemských financí tak dlouho, až ukázala se naléhavá potřeba, aby stát ze svých příjmů zemským financím přispěl. K této podpoře chystal stát pro nejbližší dobu $10^1/_2$ mil. zl.

Opravy vyžadovalo účtování investiční. Aby řádným rozpočtům bylo uleveno, zřízen byl pro výdaje na trvalá zařízení zvláštní investiční rozpočet, jehož schodky uhrazovány byly investičními úvěrními operacemi. Bylo to potud správné, pokud do investičního rozpočtu zařaďovány byly výlohy na taková zařízení, která slibovala výnos, jehož by mohlo použito býti k zúročení a umoření použitého úvěru. Ale toto pravidlo nebylo zachováváno. Bylyť do investičního rozpočtu zařaďovány výlohy i na taková trvalá zařízení, která neslibovala v budoucnosti nijakého výnosu; výlohy ty patřily do řádného rozpočtu a v tomto mělo o jich úhradu řádným způsobem býti postaráno. Do takových výloh patřily stavby úředních budov státních, pak vodní stavby na řekách v působnost ministerstva vnitra spadajících. Převod těchto výdajů z investičního rozpočtu do řádného rozpočtu měl by za následek zvýšenou potřebu, oceňovanou okrouhle na 7 mil. zl.

Konečně musilo býti pomýšleno na to, aby vyhověno bylo přáním parlamentu, žádajícím za zrušení některých, moderním poměrům dávno již nevyhovujících položek příjmových; míněno tu zrušení malé loterie, novinářského a kalendářského kolku, mýta.

Ubytek, jenž by z toho státní pokladně mohl vzniknouti, odhadován byl přibližně na 10 mil. zl.

Z toho vypočítávala vláda, že v rozpočtech nejblíže příštích bude třeba postarati se o úhradu aspoň 50 mil. zl., které v rámci dosavadních státních příjmů opatřiti nelze. Úhrada ta měla získána býti navrhovaným zvýšením nepřímých daní, jež ještě podrobněji bude vysvětleno.

Dle výpočtů vládních mělo by navrhované zvýšení berních sazeb tento hrubý výsledek:

při dani z piva	17,076.000 zl.,
při dani z lihu	14,489.000 »
při dani z cukru	15.368.000 »
dohromady tedy . .	46,933.000 zl.

Tento výsledek zmenšil by se však ve skutečnosti následkem úlev a výhod při daních těchto poskytovaných, jakými měly býti: berní slevy pro malé pivovary, srážky při placení daně z piva hotovými, zvýšení berní restituce při dani z piva, zvýšení bonifikace pro hospodářské lihovary, poskytování dočasných příplatků k bonifikacím při vývozu lihu, zvýšené příspěvky v Rakousku k berním restitucím. Dle toho vypočítán byl čistý příjem ze zvýšených berních sazeb takto:

při dani z piva	15,008.000 zl.,
při dani z lihu	12,900.000 »
při dani z cukru	15,214.009 »
dohromady	43,122.000 zl.

Poněvadž ale bylo lze od zvýšených berních sazeb očekávati, že aspoň v první době snížena bude spotřeba piva, lihu a cukru, nemohla opatrná finanční správa pro nejbližší dobu počítati s výnosem takto vypočtěným. Proto odhadováno, že zvýšenými berními sazbami při uvedených daních docílen bude v nejbližších rozpočtech výnos zvýšený úhrnem o 39 mil. zl., tedy ani ne o tolik, kolik činily předvídané zvýšené státní potřeby.

Takový byl obsah všeobecných úvah vládních, jimiž odůvodňována byla potřeba zvýšených daní. Třeba nyní přihlédnouti blíže k jednotlivým těmto předlohám.

* * *

Vládní předloha o dani cukerní (příl. 258, sesse XIV.) neznamenala změnu systému této daně, nýbrž toliko změnu berní sazby a pak některých ustanovení, jež souvisela s rozšířením přikazovacího řízení i na tuto daň.

Již zákonem ze dne 5. července 1896, ř. z. č. 111, zvýšena byla sazba této daně z 11 zl. na 13 zl. z metr. centu. Současně zvýšena suma vývozních prémií z 5 mil. zl. na 9 mil. zl. Zákon tento, který platiti měl jen po dobu jediného roku, musil býti prodloužen. Diplomatická jednání v letech 1895 a 1896, aby mezinárodní dohodou zrušeny byly prémie vývozní, skončila nezdarem. Německo zvýšilo své prémie způsobem, který donutil Rakousko-Uhersko k zákonu právě uvedenému.

Poměry zhoršily se ještě, když po příkladu Německa a naší říše pustila se na sklonku r. 1896 i Francie v zápas prémiový. Od dubna 1897 zavedeny byly ve Francii mimo tajné prémie ještě zjevné vývozní prémie, jež výši svojí překonávaly prémie rakousko-uherské i německé. Výsledek těchto zvýšených francouzských prémií jevil se v účincích na vývoz cukru z jednotlivých států exportních. V době od srpna do prosince 1896 vyvezena byla tato množství cukru (přepočítaná na surovinu):

	od srpna do prosince 1896	od srpna do prosince 1897
z Rakousko-Uherska	2,611.195 metr. centů,	2,272.423 metr. centů,
z Německa . . .	4,127.775 » »	3,698.556 » »
z Francie	741,061 » »	2,509.391 » »

Vývoz cukru z Francie za zvýšených exportních prémií rychle vzrostl a předhonil vývoz naší říše, tak že bylo nezbytno, aby podpora vývozu tomu poskytnutá na dále byla zachována. Poněvadž za poměrů na říšské radě nebylo lze zákon z r. 1896 prodloužiti parlamentárním způsobem, stalo se tak cís. nařízením ze dne 24. srpna 1897, ř. z. č. 193, opět na rok, t. j. do konce července 1898.

Nad ochranu poskytnutou cukernímu průmyslu tímto zákonným opatřením nemělo se již dále jíti. Naopak, u vlád převládala spíše snaha, aby ochrana tato poznenáhlu mohla býti restringována. Dokladem toho byla vládní předloha o dani cukerní do vyrovnacích předloh zahrnutá.

Dle předlohy té měla býti daň cukerní zvýšena z 13 zl. na 19 zl. ze 100 kg. Toto zvýšení sazby odpovídalo zúplna poměrům uherským. Tam totiž mimo cukerní daň vybírána byla ještě zvláštní daň z drobného prodeje cukru sazbou 6 zl. ze 100 kg. Tato daň z drobného prodeje byla prostě k dosavadní dani připočítána a tím dána byla nová sazba (13 + 6 zl.). K odůvodnění značného tohoto skoku sazby poukazováno bylo ovšem také na výši cukerní daně v jiných státech, která byla tehdy v rakouských penězích:

v Belgii	21	zl. 60	kr.
ve Francii	28	» 80	»
v Hollandsku	26	» 96	»
v Italii z cukru první třídy .	31	» 27	»
v Italii z cukru druhé třídy .	28	» 78	»

Jiná navržená změna týkala se vývozních bonifikací. Až do té doby rozeznávány byly dle polarisace tři třídy cukru s různými sazbami bonifikačními, a sice: 1. cukr s polarisací pod 93 do 88 procent se sazbou 1 zl. 50 kr., 2. cukr s polarisací 99·5 do 93 procent se sazbou 1 zl. 60 kr. a 3. cukr s polarisací aspoň 99·5 procent se sazbou 2 zl. 30 kr. Poněvadž pod polarisací 90procentní vůbec žádný cukr nebyl vyvážen, navržena byla změna v této klassifikaci, aby napříště rozlišovány byly jen dvě třídy cukru, a sice: 1. cukr s polarisací od 99·3 do 90 procent se sazbou 1 zl. 60 kr. a 2. cukr s polarisací aspoň 99·3 procent se sazbou 2 zl. 30 kr. Odpadla tedy první třída bonifikační sazby a ve zbývajících dvou sazbách pošinuty byly hranice. Sníženou polarisační hranicí pro rafinádu (z 99·5 na 99·3) mělo docíleno býti toho, aby podporován byl vývoz levnější rafinády.

Maximální suma vývozních bonifikací (prémií) 9 mil. zl. byla sice zachována v platnosti. Ale zároveň dáno bylo oběma finančním ministrům zmocnění, aby mohli prémie vývozní přechodně neb trvale snížiti nebo i úplně zrušiti. Vlády měly takto býti připraveny pro případ, kdyby v některé zemi, poskytující svému cukernímu vývozu prémie, tyto měly býti sníženy neb zrušeny.

Vládám rakousko-uherským, jak z motivů k předloze podaných vysvítá, třeba nebylo to výslovně řečeno, zdál se tehdejší stav cukerní výroby, podporované uměle vývozními prémiemi, býti neudržitelným a nezdravým.

Nejen theoretikové národohospodářští, nejen kruhy vládní, ale každý, kdo třeba jen povrchněji nahlédl do poměrů cukerní výroby, tušil i nepokrytě projevoval přesvědčení, že v poměrech výroby té musí nezbytně nastati změna. Konsumenti přestávali již poznenáhlu důvěřovati v tvrzení neustále jim opakované, že důležité zájmy vrstev při výrobě cukru súčastněných nezbytně kážou za povinnnost, aby trpělivě platili za cukr doma nad potřebu vyrobený ceny o mnoho vyšší jen proto, by cukr ten v cizině, hlavně v Anglii prodáván mohl býti co nejlevněji. Snad právě proto, že předvídána nezbytnost změny v těchto poměrech, namáhal se průmysl cukerní téměř horečně, aby využitkoval co nejvíce jen možno a až do krajnosti umělé podpory státem mu poskytované. Poněvadž velká výroba z podpor více mohla těžiti než výroba v malém, mohl v cukerním odvětví pozorován býti zjev, že menší závody klesaly, větší závody se rozšiřovaly. Stačí uvésti vedle sebe tato čísla o počtu závodů cukr vyrábějících (cukr přepočítán na surovinu):

	v kampagni 1888—89	1896—97
Počet závodů s odbytem suroviny do 20.000 q	83	33
» » » » od 20.000—30.000 q .	70	46
» » » » » 30.000—40.000 » .	34	53
» » » » » 40.000—50.000 » .	7	29
» » » » přes 50.000 q	5	40

Již tehdy ohlížely se vlády po prostředcích, kterými by mohla býti zamezena nezdravá převýroba, jež zjevně hrozila. Samo sebou jaksi tlačilo se v popředí úvah opatření, aby výroba cukerní byla kontingentována, opatření to, jež před nedávnem (1886) provedeno bylo v Německu.

Nicméně nebylo toto opatření tehdy vládami ani navrženo; nebylyť poměry k tomu ještě zralé.

Aby kontingentování výroby cukerní mělo nějakých účinků, bylo by bývalo dle mínění vlády třeba vyměřiti kontingent velmi nízko a pokutovati přísně každé překročení téhož. Ale zkušenosti v Německu kontingentováním docílené ukázaly, že závody cukerní brání se každému výrobnímu obmezení a že následkem různých poměrů v jednotlivých letech (ku př. úroda řípy) nelze stanoviti pro každý rok přesně vyměřený kontingent výrobní. Ostatně sotva byla myšlenka kontingentu veřejně vyslovena, přihlašovaly se ihned země, ve kterých výroba cukerní byla teprve v prvních počátcích, aby poděleny byly kontingentem odpovídajícím budoucně možné jich výrobě.

Poněvadž kontingentování výroby nepokládala vláda za opatření způsobilé, aby zamezena byla nadvýroba, hledána pomoc jinde, a sice v tom, aby zavedena byla nová daň ze závodů cukerních se sazbou stoupající progresivně s rozsahem závodů. Daň tato musila by jmenovitě pro velké závody vyměřena býti tak vysokou sazbou, aby byla skutečnou překážkou pro rozšiřování závodů. Ale prakticky nedala se tato myšlenka provésti následkem různých výrobních poměrů v obou polovicích. Kdežto v Předlitaví převládají menší a střední závody, převládají v Uhrách závody velké; uherská polovice nesvolila by k tomu, aby její velké závody podrobeny byly dani vyšší než menší závody v Předlitavsku.

Jediný prostředek, který se vládě naskytoval, bylo rozdělení přeplatků bonifikačních mezi závody cukr vyvážející

Dle dřívějších předpisů měly přeplatky ze státní pokladny, vznikající tím, že za zvýšeného vývozu cukerního bylo na premiích vyplaceno více než 9 mil. zl., nahraženy býti státní pokladně závody, které cukr byly vyvezly. Dle vládní předlohy tentokráte podané měly přeplatky ty rozděleny býti na všechny závody v říši Rakousko-Uherské, a to tak, že dle poměru vývozu vypočtlo se nejprve, mnoho li z celkových přeplatků vypadá na závody v Předlitaví, mnoho-li na závody v Zalitaví a konečně v Bosně a Hercegovině. Bylo pak úkolem zákonodárství v každém tomto obvodu, aby ustanovilo, jak by přeplatky, vypadající na závody jeho obvodu k úhradě, měly býti mezi jednotlivé závody rozvrženy.

Toto opatření bylo předmětem zvláštní předlohy, kterou vláda rakouská současně s předlohou o zvýšené cukerní dani

parlamentu podala (příl. 259, sesse XIV.). Vláda zamýšlela použiti toho, aby kladla jakési překážky neustálému rozšiřování velkých závodů tím, že stanovila poměr, v jakém jednotlivé závody mají nahražovati přeplatky nad kontingent prémií při vývozu vyplacené, dle progresivní stupnice, takže velké závody přispívaly by k náhradě té poměrně více než závody menší.

* * *

Ve vládní předloze týkající se daně z lihu (příl. 262, sesse XIV.) šlo, jako v předloze o dani cukerní, hlavně o zvýšení berní sazby.

Vláda pochvalovala si výsledky reformy daně z lihu z roku 1888 (zákon ze dne 20. června 1888, ř. z. č. 95). Reforma ta vyhověla prý nadějím v ni kladeným. Státním financím poskytla příjem značně zvýšený, nepoškozujíc nijak zájmy zemědělské. Jak stoupl výnos daně z lihu touto reformou, vidno z toho, že hrubý výnos daně v Předlitavsku byl

v kampagni 1887—88 . . . . 9,667.632 zl.
» 1896—97 . . . . 34,276.827 »

Výnos daně zvýšil se dle toho o 254%, kdežto sazba daně, zvýšená z 11 na 35 kr. z hektolitrového stupně, stoupla vlastně jen o 218 procent. Výroba lihu v závodech podrobených dávce konsumní byla

v kampagni 1887—88 . . 1,046.618 hektolitrů,
» 1896—97 . . 1,361.149 »

Taktéž stoupl vývoz lihu za hranice a spotřeba lihu daně prostého v průmyslu.

Vláda tentokráte žádala za zvýšení daně o 15 zl. z hektolitru, t. j. o tolikéž, kolik činila v Uhrách spotřební dávka při drobném prodeji vybíraná. K útěše poplatnictva vypočítávala vláda, jak v jiných státech podroben lih ještě vyšší dani a sice (přepočítáno na rakouskou měnu s 20% ažiem na zlato):

ve Francii	75	zl. 93	kr. rak. čís.
ve Velké Britanii	237	» —	» » »
v Hollandsku	123	» 84	» » »
v Italii	87	» 48	» » »
ve Spojených státech severoamerických . .	122	» —	» » »
v Norvéžsku	128	» 25	» » »
v Rusku	158	» 05	» » »

Jiná změna, jež byla navrhována, týkala se kontingentu, nižší sazbě daně podrobeného.

Dle reformy z r. 1888 stanoven byl kontingent pro říši	1,878.000 hl.
z toho bylo přikázáno Předlitavsku	997.458 »
Uhersku	872.542 »
Bosně a Hercegovině	8.000 »

Ve skutečnosti bylo v předcházejících třech letech vyrobeno lihu nižší sazbě podrobeného:

V kampagni	v Předlitavsku	v Uhersku	v Bosně a Hercegovině
1894—95 . . .	989.618 hl.	768 783 hl.	8000 hl.
1895—96	997.380 »	846.681 »	8000 »
1896—97	997.326 »	862.214 »	7879 »
průměrně ročně .	994.775 hl.	825.893 hl.	7960 hl.

Ježto dle toho Předlitavsko kontingent mu přikázaný téměř zúplna vyčerpávalo, kdežto v Uhrách výroba pokulhávala dost značně za vyměřeným kontingentem, naléháno bylo z rakouské strany na to, aby kontingentní rozdělení, jehož platnost končiti měla srpnem 1898, opraveno bylo způsobem, skutečné výrobě v obou polovicích odpovídajícím. Podařilo se také vládě rakouské, že na Uhersku vymohla ústupek. Z celkového kontingentu 1,878.000 hl přikázáno bylo pro dobu dalšího desítiletí, t. j. do konce srpna 1908

Předlitavsku	1,017.000 hl.
Uhersku	853.000 »
Bosně a Hercegovině	8 000 »

Postoupeno bylo tedy Předlitavsku z uherského kontingentu 19.542 hl.

Aby zemědělské kruhy usmířeny byly s předlohou, která měla tak značně zvýšiti daň důležitého vedlejšího hospodářského průmyslu, zvýšeny měly býti výrobní bonifikace hospodářským lihovarům poskytované (3, 4, 5 zl.) vesměs o 1 zl. Doba výrobní, která v těchto lihovarech obmezena byla ročně na osm měsíců, prodloužena byla současně na celý rok.

Z ostatních změn důležitější byla ta, že kotlové lihovary větších rozměrů a dokonalejšího zařízení podrobeny byly dani na základě měřicího přístroje.

* * *

Jiná daň, k jejímuž zvýšení učinila vláda tentokráte náběh, byla daň z piva (příl 263, sesse XIV.)

Při této dani uvažováno bylo nejprve, neměl-li by změněn býti celý systém zdaňovací. Sotva totiž propukla na veřejnost zpráva, že chystá se změna daně z piva, ihned chopili se interesenti této příležitosti, aby vystoupili s požadavkem, dle něhož daň z piva neměla by vyměřována býti na základě mladinek, nýbrž na základě sladu k výrobě upotřebeného. Žádána zkrátka změna systému daně z výrobku v daň ze suroviny zušlechtěné.

Projektem takovým, který nebyl nikterak novým, zabývala se vláda již několikráte, v r. 1840, 1860 a 1867. Jmenovitě v po-

sledním roku vyzvána byla vláda říšskou radou, aby zreformovala tímto způsobem pivní daň a vystoupila za tím účelem s předlohou zákona. Vláda nevyhověla však tomuto vyzvání, řídíc se důvody, které proti jakékoliv změně vyslovil tehdy spolek pivovarníků ve Vídni.

Spolek tento — jehož dobré zdání i později ještě bylo pro vládu rozhodujícím — pokládal zdanění na základě mladinek jak z příčin národohospodářských, tak z příčin rozvoje pivovarnické techniky za prospěšnější než zdanění na základě sladu. Daň z mladinek ponechává sládkovi plnou volnost, aby volil a spracoval surovinu co nejdokonaleji; i suroviny horší kvality může sládek použiti k výrobě, aniž by musil obávati se škody. Daň ze sladu stanovila by vlastně prémie sládkům požívajícím nejlepší suroviny; neboť daň tato musila by vyměřována býti ze sladu stejným způsobem, nechť kvalita upotřebeného ječmene byla lepší či horší. Sládci by byli nuceni, aby vyhledávali ječmeny nejlepší kvality. Stoupající ceny tohoto měly by za následek, že jen větší, kapitálově silnější pivovary byly by s to, aby opatřovaly si lepší ječmeny. Trpěly by tím malé pivovary, neschopné soutěžiti v ohledu tom s většími pivovary.

Zavedení daně dle sladu předpokládalo by, že by pivo nesmělo býti vyráběno z jiné suroviny než ječmene. Ale k výrobě piva upotřebiti lze i jiných látek, na př. kukuřice, bramborového škrobu neb jiných surogátů. Trpěl by tedy takto technický rozvoj pivovarnictví.

Na první pohled zdálo by se, že by při dani ze sladu zjednodušena byla státní kontrola, protože bylo by třeba zjistiti toliko množství sladu v pivovaře. Ve skutečnosti ale by právě tento způsob podporoval berní defraudace, ježto bylo by lze během postupu výrobního přidávati nezdaněný slad neb jiné surogáty k várce. Na konec nezbylo by jiného, než aby zkoumány byly státními dozorčími orgány mladinky. Dospělo by se tak vlastně k témuž výsledku, jako při dani z mladinek.

Ač vláda neměla tentokráte v úmyslu upustiti od systému zdanění mladinek, který zachován byl v zákoně ze dne 25. dubna 1869, ř. z. č. 49, přece svolala v listopadu 1895 poradní sbor pro záležitosti daně pivní se týkající, aby tento podal svůj úsudek o hnutí ve prospěch daně sladové agitujícím. Jako positivní podklad měl poradám sloužiti návrh, aby daň ze sladu vyměřena byla takto: z 1000 metr. centů sladu během roku nejprve upotřebených činila by daň 8 zl. z každého metr. centu sladu; z dalších 2000 metr. centů 9 zl. za metr. cent a pro pivovary se spotřebou od 4000 metr. centů výše 9 zl. 60 kr. z každého metr. centu.

Poradní sbor vyslovil se sice pro daň ze sladu, ale s podmínkami. Nejprve měl by celý postup výrobní býti kontrolován. Dále by po rok neb po dvě leta měly finanční orgány vyšetřo-

vati, jako dosud, obsah mladinek, aby na základě toho teprve proveden byl definitivní výpočet, v jaké výši měla by daň ze sladu býti stanovena, aby odpovídalo to nynějším sazbám. Teprve po těchto zkušenostech bylo by lze přejíti trvale k dani ze sladu a upustiti od další kontroly výrobního procesu.

Na takovéto proposice přistoupiti nezdálo se vládě býti radno. Byl by to býval skok do tmy, velmi povážlivý, když šlo o daň pro státní finance důležitou nejen v přítomnosti, nýbrž i v budoucnosti, hledíc k tomu, že jednoduchým zvýšením sazby mohl snadno zvýšen býti státní příjem.

Také ozval se návrh, aby po způsobu ve Spojených státech zavedeném daň vyměřována byla z hotového výrobku, t. j. z piva samého. Návrh tento uznán pro zdejší poměry za nevhodný, hledíc k různé jakosti vyrobených piv i k složité kontrole, které by vyžadoval.

Rozhodnuto tedy, že systém daně pivní nemá býti opuštěn. Návrhy ve vládní předloze obsažené směřovaly hlavně k těmto změnám:

Sazba daně měla zvýšena býti z 16·7 kr. na 25 kr. z každého hektolitru a stupně mladinek. Menším pivovarům měly poskytnuty býti úlevy, a to pivovarům s roční výrobou do 2000 hl. sleva 10 procent, pivovarům s výrobou od 2000 do 5000 hl. sleva 15 procent a pivovarům s výrobou od 5000 do 15.000 hl. sleva 5 procent daně. Dále upuštěno bylo od předpisu, dle kterého restituce daně při vývozu piva v jistých případech předpokládala, že musil zjištěn býti obsah mladinek. Konečně povoleno na výtratu při vývozu pět procent (místo čtyř procent).

* * *

Výroba cukru a lihu v mocnářství Rakousko-Uherském vyspěla tak, že na mezinárodních trzích cukr a lih zaujímal čelné místo. Nicméně výrobky, k nimž třeba cukru a lihu, nevyráběly se v mocnářství Rakousko-Uherském ani v takovém množství, aby uhrazena byla domácí spotřeba. Dokazovalť to vzrůstající přívoz různých cukrovinek, zavařeného ovoce, chokoládových výrobků, lihových aromatických essencí a pod. Příčina tohoto úkazu spatřována v tom, že cukr a lih k výrobě takových předmětů upotřebený podroben byl dani, ač v jiných zemích (v Německu, ve Francii, Italii) přiznána cukru a lihu takto upotřebenému osvobození od daně. Cizí výrobky, k nimž užito cukru a lihu daně prostého, mohly na našich trzích snadno soutěžiti s domácími výrobky, nepožívajícími této výhody.

Aby tato nesrovnalost byla odstraněna, žádala vláda zvláštní předlohou (příl. 257, sesse XIV.) za zmocnění, aby průmyslovým závodům prominouti mohla daň z cukru a lihu upotřebeného

k výrobkům tohoto druhu a aby na cizí výrobky obsahující cukr neb lih, které nepožívají doma osvobození od cukerní a lihové daně, mohla při přívozu ukládati celní přirážky přiměřené výše.

* * *

Zákonem ze dne 18. června 1894, ř. z. č. 121, kterým zavedeno bylo t. zv. přikazovací řízení při dani z lihu, protržena byla zásada, dle které nepřímé daně, upravené v obou polovicích mocnářství dle stejných zásad, připadaly státní pokladně té polovice, v jejímž obvodu předměty dani podrobené byly vyrobeny. Jmenovaným zákonem bylo uznáno, že daň z lihu patřiti má státní pokladně té polovice, v jejímž obvodu lih byl spotřebován; zároveň učiněna přiměřená opatření t. zv. přikazovacím řízením, aby z lihu, v některé polovici vyrobeného a zdaněného, do druhé polovice však dopraveného a tam spotřebovaného, daň v první polovici zapravená byla nahrazena druhé polovici.

Při vyrovnacích jednáních mezi vládami v r. 1896 podařilo se uherské vládě dosáhnouti toho, že zásada, až dotud jen při dani z lihu uznaná, provedena měla býti i při ostatních nepřímých daních, t. j. při dani z cukru, piva a petroleje. Byla to koncese učiněná uherské polovici; neboť třeba tehdy z uherské polovice přiváženo bylo do Předlitavska více petroleje než naopak a bylo tedy následkem toho při této dani přikazovací řízení pro Předlitavsko výhodnějším, byla výhoda ta více než vyvážena tím, že z polovice předlitavské do Uher vyváženo bylo mnohem více cukru a piva zde zdaněného.

V motivech předlohy, kterou rakouská vláda v této příčině podala (příl. 261, sesse XIV.), doznána byla újma, jež způsobena bude Předlitavsku, bude-li přikazovací řízení takto rozšířeno. Vláda doufala, že poskytnuta bude Předlitavsku náhrada za tuto újmu zvýšenou kvotou uherskou k úhradě společných nákladů.

Ohledně Bosny a Hercegoviny bylo určeno, že nepřímé daně z předmětů tam zaslaných, které těmto zemím měly by býti nahrazeny, odečtěny mají býti od paušálního podílu celního, který v r. 1879 stanoven byl sumou 600.000 zl.; při tom však vytknuto, že náhrada těchto daní, jež z celního podílu má býti odečtěna, nesmí převyšovati 300.000 zl., takže v každém případě zaručen byl Bosně a Hercegovině roční celní důchod 300 000 zl.

* * *

Vláda, odůvodňujíc potřebu zvýšených daní nepřímých, projevila úmysl, přikázati ze zvýšené daně lihové a pivní část výnosu zemím. Tento úmysl uskutečněn měl býti zvláštní předlohou, podanou parlamentu současně s vyrovnacími předlohami (příl. 260, sesse XIV.).

Předloha tato — jak stala se o tom již zmínka — nepatřila v soubor vyrovnacích předloh. Vláda spojila ji však s předlohami těmi z důvodu více než patrného. Měla zjednána býti touto předlohou smířlivější nálada vůči finančním předlohám vyrovnacím.

Dle obsahu této předlohy měl až do konce 1909 každoročně z výtěžku daně lihové a pivní přikázán býti zemím podíl $10^1/_2$ mil. zl., z něhož by obdržely:

Čechy	3,135.100 zl.
Morava	1,316.200 »
Slezsko	357.200 »
Halič	1,759.700 »
Bukovina	195.800 »
Dolní Rakousy	1,757.700 »
Horní Rakousy	386.900 »
Solnohrady	136.200 »
Štýrsko	567.400 »
Korutany	173.900 »
Krajina	303.900 »
Gorice	26.200 »
Istrie	23.200 »
Terst s obvodem	115.300 »
Dalmatsko	27.000 »
Tyrolsko	175.200 »
Vorarlberk	43.100 »

Podíly tyto vyměřeny byly dle spotřeby piva a lihu v jednotlivých zemích. Země, v kterých vybíraly se zvláštní zemské dávky z piva (Solnohrady, Štýrsko, Korutany, Krajina, Gorice, Istrie, Terst, Dalmatsko, Tyrolsko, Halič), musily by se této dávky vzdáti. Jakmile by výnos daně z piva a lihu převyšoval 98 mil. zl., mělo z přebytku 15% rozděleno býti dále mezi země.

* * *

Poslední předloha vyrovnací (příl. 256, sesse XIV.) konečně týkala se změny celních sazeb na cukr, lih, pivo a petrolej, z ciziny do říše přivážených.

Co do způsobu, jak dle této předlohy měla cla z těchto předmětů budoucně býti vyměřena, navržena byla zásadní odchylka. Až do té doby v celní sazbě obsaženo bylo nejen vlastní clo, nýbrž mimo to ještě spotřební daň, které příslušný předmět doma byl podroben. Jestli zvýšena byla z některého předmětu daň spotřební, musila o tolikéž zvýšena býti celní sazba. Zvýšené sazby daně z piva, lihu, cukru vyžadovaly tedy toho, aby zvýšena byla cla na tyto předměty.

Tomuto jednoduchému postupu překážely však tentokráte dvě okolnosti. První byla ta, že dle návrhu celní a obchodní

smlouvy příslušelo kterékoliv z obou polovicí mocnářství, aby zavedla k spotřební dani ještě přirážku. Bylo by bývalo obtížno, aby pokaždé, kdykoliv by některá polovice takovou přirážku zavedla, ihned měněna byla celní sazba. Druhá okolnost záležela v přikazovacím řízení, jež dle navržených předloh mělo býti rozšířeno. Tímto řízením uznána byla zásada, že spotřební daň z předmětů, takovým daním podrobených, náležeti má té říšské polovici, kde předmět se spotřebuje. Této zásadě příčilo se, když spotřební daň z takových předmětů (z piva, lihu, cukru, petroleje) započítána byla do celní sazby a placena byla současně s clem; neboť clo náleží do společné pokladny říšské a byla tudíž daň spotřební, zaplacená z přivezeného předmětu současně s clem, odvedena do společné státní pokladny.

Aby v tomto směru provedena byla zásada, že spotřební daň patří obvodu konsumpčnímu, a aby i na samostatné přirážky k spotřební dani v některé polovici zavedené mohl vzat býti zřetel, odloučena byla ve vládní předloze při přívozu piva, lihu, cukru a petroleje z ciziny přes hranice daň spotřební od cla. Do celní sazby vřaděno bylo jen čisté clo z těchto předmětů a při tom bylo výslovně ustanoveno, že spotřební daň platiti sluší zvláště.

Změna celních sazeb takto navržená neznamenala tedy zásadní nějakou odchylku od dosavadní výše cel.

Jedině celní sazba na petrolej činila výjimku.

Již z předchozích kapitol bylo lze vyčísti, s jakými obtížemi a spory setkávalo se stanovení cel na petrolej v obou polovicích, zvláště pokud šlo o surový petrolej, přivážený k tomu účelu, aby v zdejších rafineriích byl čištěn. Celní sazby na surový petrolej byly v zájmu haličské výroby petrolejové stále zvyšovány; bylyť v jednotlivých celních tarifech takové:

		surový petrolej	
		těžce	lehce zápalný
v tarifu z r. 1878	z metr. centu brutto . .	0·60 zl.	1·25 zl.
» » 1882	» » netto . . .	1·10 »	2·— »
» » 1887	» » » . . .	2·— »	2·40 »

Ale tyto stupňované sazby nemohly zabrániti tomu, aby přívoz surového petroleje a pak petrolejových smísenin, jako surový petrolej vyclívaných, nevzrůstal, ač stoupající výroba surového petroleje v Haliči stačila, aby uhradila domácí spotřebu. Byloť surového petroleje z ciziny přivezeno:

1885	670.000	metr. centů
1886	800.000	» »
1887	750.000	» »
1888	900.000	» »
1889	1,085.000	» »
1890	970.000	» »

1891	1,052.000	metr. centů
1892	1,168.000	» »
1893	1,309.000	» »
1894	1,084.000	» »
1895	1,048.000	» »
1896	522.000	» »

Výroba surového petroleje v mocnářství stoupala takto v okrouhlých sumách:

1886	425.000	metr. centů,
1887	480.000	» »
1888	780.000	» »
1889	570.000	» »
1890	840.000	» »
1891	970.000	» »
1892	950.000	» »
1893	800.000	» »
1894	1,390.000	» »
1895	2,148.000	» »
1896	3,398.000	» »

Tato domácí výroba zasluhovala ochrany před cizí soutěží. Snad proto, že vyjednávání o obnovu vyrovnání řídili na rakouské straně ministři rodem Poláci (Badeni, Biliński) podařilo se dosáhnouti na uherské vládě ústupek, že svolila k tomu, aby clo na surový petrolej bylo zvýšeno. Provedeno to bylo tak, že rozlišování mezi těžce zápalným (ruským) a lehce zápalným (americkým) petrolejem bylo v celním tarifu odstraněno a stanovena na surový petrolej jediná celní sazba, zvýšená na 3 zl. 50 kr. z metr. centu.

Vyrovnací provisorium z r. 1898.

Vyrovnací předlohy, jichž obsah nastíněn byl v kapitolách právě uvedených, podány byly parlamentu marně. Německá obstrukce neustoupila. Parlament, jehož činnost obstrukcí byla ochromena, musil býti dne 12. června 1898 odročen.

Ministerský předseda marně se snažil, aby německé strany usmířil. Nepomohla skrytá hrozba, rozhlašovaná v oficiosním tisku, když říšská rada byla odročena, která vyznívala heslem, že »volnou jest dráha« k reformám, při čemž jako cíl těchto reform tajuplně naznačována byla změna ústavy, zvláště změna volebních řádů do sněmů (připojení všeobecných kurií) a do říšské rady (návrat k nepřímým volbám); byly-li vládou, jak se určitě tvrdilo, podobné přípravy k převratu ústavnímu skutečně konány, o tom těžko zde rozsuzovati. Nepomohla ministerskému předsedovi ani nová jazyková osnova pro Čechy, která stanovíc pět pásem jazykových v zemi, měla přijíti vstříc německým požadavkům; němečtí pře-

dáci, pozvaní v červenci k poradám do Vídně, zůstali vůči vládě neoblomni, ač jich důvěrník v ministerstvu, Baernreither, horlivě hleděl prostředkovati.

Vláda za těchto poměrů uzavřela dne 24. července 1898 říšskou radu.

Poněvadž nebylo naděje, že by vyrovnání mohlo býti v Rakousku parlamentárně vyřízeno, provisorium vyrovnací pak končilo současně týmž rokem, nastávala vládě starost o to, jakým způsobem měl by poměr mezi oběma polovicemi býti upraven, aby nemusil zahájen býti rok příští poměry neuspořádanými. Starost tato byla naléhavou zvláště se zřetelem na to, co se právě v Uhrách dělo.

V Uhrách využitkovala opposice zmatků rakouských důkladně, žádajíc na vládě, aby konala přípravy k hospodářské rozluce Uherska od Rakouska. Vláda nemohla vůči tomu zůstati nečinnou. V červenci vystoupila s návrhem samostatného celního tarifu pro uherský obvod. S velkou okázalostí pořádána byla o tomto tarifovém návrhu anketa v Pešti, ku které přizváni byli zástupcové zemědělství, průmyslu i obchodu z celé země. Prakticky dosáhl tarif uherskou vládou ostentativně uveřejněný účinku opačného, než bylo zamýšleno. Právě při anketních poradách o podrobných ustanoveních samostatného uherského tarifu ukázalo se účastníkům nad jiné jasně, jak Uhersko odbytem svých zemědělských výrobků závislo jest na Rakousku a jak samostatný tarif uherský, zpáčený samostatným tarifem předlitavským, poškozoval by zájmy zemědělské. Ale na široké, do podrobností nezasvěcené vrstvy lidové působila tato tarifová akce uherské vlády agitačně i bylo třeba postarati se o úpravu vzájemných poměrů mezi oběma polovicemi ještě dříve, než by ze samostatného postupu v Uhrách nevznikly následky nenapravitelné.

V srpnu byly proto povolání rozhodující ministři z Vídně i z Pešti do Išlu, aby zahájeno bylo mezi nimi jednání o dalším postupu ve vyrovnacích otázkách. Jednání bylo zdlouhavé a obtížné; musiloť v něm pokračováno býti koncem srpna v Pešti. O podrobnostech těchto jednání nebyly zprávy dány na veřejnost. Jen o výsledku byla zpravena veřejnost dne 30. srpna 1898 zprávou v úředním časopisu »Wiener Abendpost«, jejíž obsah byl takový:

Jednání o vyrovnání rakousko-uherském podařilo se zakončiti za předsednictví císaře. Majíce zření k panujícím poměrům, nemohly vlády vyhnouti se úvahám o eventualitách, jež by měly nastati, kdyby parlamentní vyřízení vyrovnání mělo setkati se s překážkami. Modality, k nimž by v tomto případě bylo třeba sáhnouti, byly důležitým předmětem porad. Po dlouhých, svízelných poradách podařilo se docíliti souhlasu obou stran o zásadách, dle nichž bude třeba postupovati, kdyby měly nastati skutečně okolnosti, pro které tyto eventuality byly připraveny. »Pro všechny případy jsou vlády vyzbrojeny«.

Tato poslední slova vládního projevu — koncipovaného prý ministrem financí, drem Kaizlem — stala se vodítkem pro taktiku německých poslanců v následující XV. sessi rakouské říšské rady, která svolána byla na den 26. září 1898. Vláda, vyzbrojena jsouc proti obstrukci v parlamentu ujednáním s uherskou vládou, předložila říšské radě hned v druhé schůzi poslanecké sněmovny dne 29. září 1898 vyrovnací předlohy (příl. 1—12, sesse XV.). Byly to tytéž předlohy, jež podány byly již z jara. Vláda neočekávala, že budou parlamentně projednávány, ba přála si snad, aby provozována byla proti nim stará obstrukce. Bylať odhodlána — tak aspoň všeobecně se tvrdilo a vše nasvědčuje tomu, že správně — hned při prvních náběžích obstrukčních odročiti říšskou radu a provésti úmluvy s uherskou vládou uzavřené provisorním zákonem dle paragrafu čtrnáctého; tento postup mohla vláda tím bezpečněji zvoliti, ježto dle úmluv obou vlád ujednaná úprava pospolitých poměrů měla míti platnost prý do roku 1903.

Na jednu věc nebyla však vláda připravena. Ujednala sice s vládou uherskou, co by se státi mělo, kdyby vyrovnání rakousko-uherské nemělo býti v parlamentu projednáváno; zapomněla ale ujednati si s uherskou vládou, co státi se má, když rakouský parlament začne vyrovnání projednávati. Neboť zjevno bylo, že během podzimního zasedání říšské rady vyrovnání nelze v parlamentu projednati, ani za poměrů normálních.

Na tom založily německé strany svoji taktiku. Pustily se prostě do jednání o vyrovnání, ale protahovaly jednání to tak, aby nemohlo býti do konce roku skoncováno.

Hned ve schůzi poslanecké sněmovny, ve které předloženy byly vyrovnací předlohy, podáno bylo šest pilných návrhů, vycházejících z řad německého velkostatku, německé strany pokrokové, lidové, křesťanských sociálů a sociálních demokratů, v nichž žádáno, aby vláda oznámila sněmovně obsah srpnových úmluv s uherskou vládou sjednaných a aby o vládních předlohách bylo ihned v prvním čtení jednáno.

Předseda ministerstva, hrabě Thun, odmítl bližší vysvětlení o úmluvách těch. Prohlásil toliko, že úmluvy s uherskou vládou směřují k tomu, aby stal se pokus projednati vyrovnání parlamentně a aby za tím účelem podány byly parlamentu vyrovnací předlohy. To se také stalo. Záleží tedy na sněmovně samé, bude-li třeba úmluvy ty provésti čili stanou-li se bezpředmětnými.

Poněvadž uznáno sněmovnou za pilno, aby o vyrovnacích předlohách bylo jednáno, provedeno bylo ve dnech 3. až 6. října první čtení předloh těch. Jménem vlády hájil vyrovnací operát finanční ministr, dr. Kaizl. Předlohy přikázány byly výboru 48člennému, který hned dne 7. října byl zvolen.

Pracovní horlivost, v rakouské sněmovně najednou se objevivší, zarazila v Uhrách. Tam přáli si, aby ujednání vyrovnací mezi

Badenim a Banffym byla skutečně a nezměněně provedena. V taktice německých stran spatřováno bylo nebezpečenství pro tyto úmluvy, jmenovitě též v tom směru, že by na obsahu jich mohlo býti něco měněno. Proto vyzýván Banffy, aby provedl přípravy a podal sněmu předlohy, dle kterých stát uherský by příslušné poměry samostatným svým zákonodárstvím si upravil. Banffy již dne 8. října přislíbil, že se to stane, jakmile nabude přesvědčení, že vyrovnací předlohy v Rakousku nebyly by přijaty in merito nezměněné. Bylť mu již před tím rakouský předseda ministerský přislíbil, že zpraví ho v čas o tom, kdyby vyrovnání v rakouské sněmovně nemělo býti parlamentně vyřízeno.

Jisté rozladění mezi vládami před i za Litavou způsobil odstavec v motivech rakouské vládní předlohy, týkající se rozšíření přikazovacího řízení na daň z cukru, piva, lihu a petroleje. Byloť tam řečeno, že za tuto koncessi uherské polovici učiněnou očekává rakouská vláda náhradu ve zvýšeném uherském kvotním příspěvku. V Uhrách si toho původně nikdo nepovšimnul. Teprve následkem polemiky novinářské (mezi poslancem drem. Lecherem v časopisu »Zeit« a dopisovatelem z kruhů vládních v »Pester Lloydu«) upozorněni byli v Uhrách na toto místo vládních motivů. Ve sněmu uherském konejšil Banffy oposici tím rozhořčenou ujištěním, že uherská vláda nepřivolí k tomu, aby kvotní příspěvek uherský byl zvýšen. Ostatně zahájila v Uhrách oposice proti vyrovnacím předlohám obstrukci, požadujíc zřízení samostatného celního obvodu.

Současně téměř začaly vyrovnací předlohy projednávány býti ve výborech sněmovních. V Uhrách počal výbor pracovati dne 7. října a pokračoval rychle. V Rakousku zahájeny byly výborové porady dne 13. října, když byl několik dní před tím (dne 3. října) důvěrník německý Bärnreither z kabinetu vystoupil a na jeho místo povolán svobodný pán Dipauli.

Výbor v rakouské sněmovně pracoval důkladně. Od 13. do 26. října trvala generální debata o předlohách, skončivší volbou tří subkomitétů. Obstruující strany, čítající 21 členů (z 48) ve výboru, prováděly tak zvanou technickou či suchou obstrukci. Vláda marně slibovala ústupky, prohlašujíc, že netrvá na některých nepopulárních předlohách (hlavně na zvýšené dani z piva). Dne 3. listopadu započalo jednání v subkomitétech a teprve dne 17. listopadu dostala se první (a také poslední) z předloh, totiž předloha o celním a obchodním spolku do plného výboru. Výsledek to tím skrovnější, že průběhem výborových jednání nastal rozkol mezi německým velkostatkem a ostatními stranami německými, ježto prvější na rozdíl od poslednějších přáli si, aby vyrovnací předlohy byly skutečně projednány a včasně vyřízeny. Rozkol ten neměl však politických důsledků.

Vláda, vidouc bezvýslednost celého tohoto parlamentárního jednání, vzala dne 9. prosince 1898 všechny vyrovnací předlohy

zpět a obmezila se prostě na to, že dle vzoru předlohy o provisoriu vyrovnacím roku předcházejícího podala dvě krátké předlohy (příl. 367 a 368, sesse XV.), kterými loňské vyrovnací provisorium a ustanovení o kvotě prodlouženo mělo býti o půl roku, t. j. do 30. června 1899. Ježto nebylo žádné naděje, že by tyto předlohy mohly býti parlamentem uskutečněny, odročila vláda dne 21. prosince 1897 říšskou radu a smluvila se s uherskou vládou, aby pro příští rok 1899 obnoveno bylo provisorium vyrovnací.

Císařským nařízením ze dne 30. prosince 1898, ř. z. č. 239, vydaným na základě paragrafu čtrnáctého, prodloužena byla platnost zákonů o celním a obchodním spolku s Uherskem, o rakousko-uherské bance a o dluhu 80 milionovém pro příští rok. Znění tohoto císařského nařízení shodovalo se se zněním předcházejícího provisoria, jež bylo stanoveno cís. nařízením ze dne 30. prosince 1897, ř. z. č. 308.

* * *

Hůře bylo v Uhrách. Tamní ústava neposkytuje vládě prostředku tak pohodlného, jakým jest v Rakousku paragraf čtrnáctý. Vláda chtěla vyrovnací provisorium provésti ve sněmu stůj co stůj, ale oposice činila proti příslušné předloze obstrukci, již nebylo lze zdolati.

Vládní strana stála věrně po boku Banffyho. Ve své schůzi dne 6. prosince 1898 usnesla se na návrhu zákona, zmocňujícího vládu, aby pro případ, že by vyrovnací předlohy do konce roku nebyly zákonodárně vyřízeny, udržela stav dosavadní s podmínkou reciprocity v záležitostech předlohami těmi upravených.

Návrh tento byl sice pro vládu morální posilou, ale poněvadž nebyl sněmem vyřízen, nastal koncem roku 1898 stav takový, že v uherské polovici celní a obchodní spolek, poměry rakousko-uherské banky a dluhu 80 milionového nebyly zákonodárným způsobem uspořádány, t. j. že nastal v příčině té stav nazvaný tam ex lex.

Když po novém roku dne 3. ledna 1899 sešel se uherský sněm, zahájeno bylo jednání s oposicí, aby nastal mír v parlamentě. Banffy a s ním majorita sněmovní byli ochotni vyhověti oposici v tom směru, že předpisy o vyrovnacím provisoriu vydány mají býti jakožto výron samostatného práva uherského sněmu, dle kterého týž sám mocí práva sebeurčení upravuje poměry ve vyrovnacím provisoriu uspořádané. Ale Banffy trval na tom, aby do příslušného zákona pojato bylo další ustanovení, že jednání o obnově celního a obchodního spolku s Rakouskem má býti v roce 1901 zahájeno a že spolek ten pro případ, kdyby neměl do r. 1903 býti uskutečněn, trvati má na základě reciprocity na dále v platnosti,

až uherské zákonodárství učiní jiné opatření. Dodatkem tímto mělo znemožněno býti oposici, aby r. 1903, když by šlo o obnovu celního a obchodního spolku s Rakouskem, nemohla jednání zmařiti a přivoditi zase stav ex lex.

Opposice na podmínku Baffyho nepřistoupila. Banffy byl nucen odročiti dne 1. února 1899 sněmovnu. Po marných námahách ukonejšiti obstrukci a poznávaje, že při nevraživosti následkem »krvavých« voleb proti jeho osobě namířené není smíření s oposicí možno, ustoupil Banffy a jeho místo zaujal dne 26. února Szell, kterému podařilo se smírem s oposicí zažehnati obstrukci proti vyrovnacímu provisoriu.

Při tomto smíru ujednáno bylo s oposicí také znění předlohy o vyrovnacím provisoriu, o které jednáno bylo potom v uherském sněmu v březnu 1899. V živé debatě, která se k předmětu tomuto pojila, projevil Szell o budoucích svých úmyslech tolik, že jest odhodlán zachovati celní pospolitost na základě smlouvy, jak to zákonně předepsáno; kdyby však nebylo lze smlouvy uzavříti, postará se vláda o to, aby podstatný obsah nynější celní a obchodní smlouvy jednostranným opatřením, užívajíc klausule reciprocitní, byl uzákoněn a vstoupil v platnost, ale s obmezením této platnosti jen do roku 1903, po případě 1904.

V tomto prohlášení vězelo již jádro t. zv. Szellovy formulky pro příští vyrovnací provisorium, jehož obsah byl takto z uherského sněmu napřed určován.

Velmi důrazně, jak uznati sluší, hájil Szell celní pospolitost Rakouska s Uherskem. »Obojí hospodářská území mají v mnohém ohledu protichůdné zájmy, nicméně je možno, aby zájmy ty byly srovnány. Co se týče celkových zájmů hospodářských, jsou Uhry a Rakousko na sebe poukázány, snad průmysl rakouský větší měrou na konsumpční obvod uherský. Za panujících poměrů evropské celní politiky jest více než kdy jindy uherská výroba nezbytně odkázána na rakouské trhy, rakouský průmysl zase na odbyt uherský. Opposice tvrdí sice ve svých řečích, že chce zabrániti celní válce s Rakouskem; zaujme-li však země stanovisko neobmezené volnosti při vzájemných jednáních, mohla by v poměru k Rakousku přiblížiti se k takovému stavu, který měl by v zápětí otřesy zrovna takové, jako celní válka. Pospolitý život s Rakouskem má své výhody i své stinné stránky; nemůžeme požívati současně výhod celního spolku i celní rozluky.«

Vyrovnací provisorium v uherském sněmu projednané uveřejněno bylo jako článek IV. zákonů z r. 1899. Smysl tohoto uherského provisoria byl totožný s provisoriem rakouským; prodloužena byla do konce r. 1899 platnost předpisů o celním a obchodním spolku s Rakouskem, o rakousko-uherské bance a o dluhu 80 milionovém. Ale formou lišilo se toto provisorium jak od provisoria z roku předcházejícího, tak od provisoria ra-

kouského. Oposice v uherském sněmu vtiskla článku IV. zákonů z r. 1899 kus své rázovitosti. Zcela jasně a nepokrytě projevuje se v tomto zákoně, že Uhersko upravuje pospolité poměry výhradně mocí své státní samostatnosti. Praviť se v úvodu zákona toto:

»Poněvadž mezi zeměmi uherské koruny a královstvími a zeměmi na říšské radě zastoupenými nebyl celní a obchodní spolek k místu přiveden, nastoupil na základě a ve smyslu § 58. článku XII. zákonů z r. 1867, dle kterého ‚země koruny uherské, jakožto země od ostatních zemí panovníkových po právu odloučené, mohly by cestou vlastní své zodpovědné vlády a vlastního zákonodárství činiti opatření a upraviti své obchodní záležitosti celní čarou', pro země koruny uherské právní stav samostatnosti celního obvodu.

Poněvadž dále předlohy zákonů o prodloužení privilieje rakousko-uherské banky a o záležitostech s tím souvisejících byly sice ve lhůtě v § 3. článku I. zákonů z r. 1898 stanovené parlamentům obou států říše předloženy, nebyly však až dosud projednány, ustanovuje se ohledně těchto záležitostí jakož i ohledně celního a obchodního spolku, a to ohledně poslednějšího na základě § 68. článku XII. zákonů z roku 1867, dle kterého ‚země zůstavuje sobě své zákonné právo sebeurčovací a zachovávají se její práva též v této příčině nedotknutá,' jak následuje . . .«

Jak vyhověno bylo tímto zněním názorům uherské oposice, poznati lze, srovná-li se stanovisko této strany s obsahem provisoria právě uvedeného. Oposice uherská nechtěla o vyrovnacím provisoriu ani slyšet, odvolávajíc se na to, že provisoriem z roku předcházejícího (článek I. zákonů z r. 1898) byla samostatnost celního obvodu uherského výslovně uznána; nechtěla proto připustiti, aby uherský sněm vzdal se této celní samostatnosti. Nové provisorium odpovídalo skutečně těmto názorům. Vydáno bylo jako výron samostatné moci uherského zákonodárství, upravovati celní poměry dle libosti a opakováno to v zákoně na dvou místech za sebou; ukazuje se to ještě dále v tom, že nezmocňuje se již vláda, aby uzavřela celní spolek s Rakouskem, nýbrž že sněm sám činí potřebná opatření, jaká uznává potřebnými, bez ohledu na druhou polovici.

Samostatnosti uherské v oboru záležitostí do celního a obchodního spolku zahrnutých nemohlo dostati se plnějšího uznání.

Prozatím mělo toto uznání cenu vlastně jen theoretickou a formální, nikoliv praktickou. Neboť tímto uznáním samostatného práva určovacího nepozbyly platnosti speciální zákony, jež vydány byly souhlasným zákonodárstvím v obou polovicích o jednotlivých záležitostech do celní a obchodní smlouvy spadajících. Zůstaly tedy nadále v platnosti zákony na př. o ochraně známek a vzorků o připouštění akciových a pojišťovacích společností z jedné polovici v druhé, zákony o nepřímých daních a monopolech a zvláště

také všeobecný celní tarif a obchodní smlouvy s jinými státy uzavřené.

Ale koncem roku 1903 dospívaly tyto obchodní smlouvy a mocnářství Rakousko-Uherské musilo se k novému jednání o úpravu obchodních styků s jinými státy vyzbrojiti novým celním tarifem. Bude připravován jednotný celní tarif, společný pro celé mocnářství či vystoupí Uhersko s vlastním samostatným celním tarifem? Bude ministr zahraničních záležitostí jednati s jinými státy o obnovu obchodních smluv jménem jednotného mocnářství či jménem dvou celně samostatných států?

S takovýmito chmurnými úvahami hleděno bylo v Rakousku do nedaleké budoucnosti.

Vyrovnací provisorium z roku 1899.

Jak v Rakousku, tak v Uhersku převládalo přesvědčení, že nejdůležitější poměry mocnářství nemohou spočívati na základech tak vratkých, jakými byla vyrovnací provisoria, po dvakráte již opakovaná. V Rakousku nemohlo předvídáno býti vůbec, zda a kdy říšská rada bude schopnou vážnější nějaké práce zákonodárné. Pro vážnost mocnářství bylo nebezpečno, aby byl každoročně prováděn v parlamentu experiment, nebylo-li by snad přece lze vyrovnací provisorium ústavně vyříditi, experiment, který by na konec nevedl jinam než k paragrafu čtrnáctému. V Uhrách rovněž bylo nebezpečno, aby pospolitost mocnářství každým rokem vydávána byla v plen útokům opposice.

Byla tedy na obou stranách ochota, aby zabezpečena byla hospodářská pospolitost mocnářství na delší dobu, aniž by třeba bylo každoročních provisorií.

Již v druhé polovici května 1899 zahájeny byly mezi oběma vládami porady v té příčině, které následkem mnohých obtíží se se prodloužily, takže skončeny byly teprve počátkem července. Obsah úmluv, jež podařilo se mezi oběma vládami ujednati, uveřejněn byl dne 10. července 1899 v časopisu »Allgemeine Zeitung«. Byltť takový:

Vyrovnání, jež smluveno bylo mezi Badenim-Bilińskim na jedné a Banffym-Lukacsem na druhé straně v roku 1896, má vstoupiti v platnost dne 1. ledna 1900. Poněvadž však podmínka uherským zákonodárstvím stanovená, že vyrovnací předlohy v obou státech uskutečněny mají býti parlamentním způsobem, nebyla splněna, nastává v Uhrách právní stav samostatného celního obvodu; celní a obchodní spolek neexistuje již, nýbrž jen celní spojenství, a to jen potud, pokud v obou polovicích zachována bude nezměněně reciprocita. Kdyby v Rakousku měla reciprocita býti porušena, přísluší uherské vládě právo, aby ihned učinila nová

opatření k uplatnění hospodářských a finančních práv uherských, po případě i cestou nařizovací. Toto celní spojenství trvati má až do 31. prosince 1907, tedy do lhůty původně projektované, pokud se týče po normální periodu desítiletou. Nejdéle roku 1901 má však státi se pokus, aby ústavní cestou upraven byl řádný celní a obchodní spolek, který by platil as od r. 1903 do r. 1913.

Kdyby se nepodařilo, aby celní a obchodní spolek uskutečněn byl takto nejdéle v r. 1903, nesmí nižádná mezinárodní obchodní smlouva uzavřena býti na dobu přes rok 1907. Výpověď z platných obchodních smluv, a to jak smluv na určitý termín vázaných (smlouvy s Německem, Ruskem), tak smluv bez konečných termínů (na př. smlouva s Rumunskem) může dána býti na konec roku 1903 k žádosti kterékoliv z obou polovin.

Autonomní celní tarif má ještě dříve, než zahájeno bude jednání s cizinou, nahrazen býti novým, revidovaným celním tarifem. Na základě tohoto tarifu mohou nové obchodní smlouvy, pokud do té doby parlamentárním způsobem uskutečněn bude celní a obchodní spolek mezi Rakouskem a Uherskem, uzavřeny býti na libovolnou dobu, třeba do r. 1913, jinak však, jak bylo dříve již řečeno, jen do r. 1907. Smlouvy ty uzavírati má jménem obou států mocnářství ministr záležitostí zahraničních způsobem dosavadním.

Rakousko-uherské bance prodlouženo bude privilegium do konce r. 1910, t. j. do termínu původně smluveného. Kdyby celní spojenství mělo v r. 1907 pominouti, pominulo by též privilegium společného cedulového ústavu. Nový statut bankovní s novou organisací banky, jimiž parita Uherska dále byla vybudována, vstoupí současně s ostatními vyrovnacími zákony Badeni-Banffyovskými dne 1. ledna 1901 v platnost. Pomine-li v r. 1907 společenství bankovní, povinny budou obě státní polovice, aby poskytly bance náhradu za postup bankovního privilegia na tři leta 1907—1910.

Uherský vládní dopisovatel, který zprávu právě uvedenou uveřejnil, snažil se získati veřejné mínění v Uhrách pro tato ujednání. Proto doprovodil zprávu svoji ještě těmito úvahami:

V těchto podstatných bodech, ohledně kterých došlo v poslední době mezi oběma vládami ke konfliktu, splněny byly požadavky uherské zúplna.

Jak z tohoto obsahu vyplývá, nezbylo zevně mnoho v těchto ujednáních z tak zvané »Szellovy formulky«, dle které celní spojenství mělo trvati do r. 1903 aneb — pro případ, kdyby mezinárodní obchodní smlouvy o rok byly prodlouženy — do roku 1904, potom ale pominouti, kdyby nepodařilo se zákonodárnými akty zabezpečiti spojenství toto; ale účelu této formulky bylo skutečně dosaženo. Účelem tím bylo, aby uherskému státu totožností závěrečných termínů pro rakousko-uherský celní spolek a pro mezinárodní obchodní smlouvy zabezpečena byla plná volnost akce

v dalším vývoji hospodářských poměrů. Tato akční volnost byla uherskému státu skutečně zachována, jenom termín, ve kterém se stane skutkem, pošinut byl o čtyři, po případě o tři roky. V tom nelze však spatřovati újmy pro zájmy polovice uherské, ježto této může býti jen výhodno, bude-li míti o několik let více času, aby připravila se na možnou hospodářskou samostatnost.

Tyto úmluvy vtěleny byly také ve formu zákona. V Uhrách přijal sněm příslušné předlohy dne 26. července 1899. Tyto pak uveřejněny jako článek XXX. zákonů z r. 1899.

V Předlitavsku mohly úmluvy ty uskutečněny býti toliko paragrafem čtrnáctým. Stalo se tak cís. nařízeními ze dne 17. července 1899, ř. z. č. 120. a ze dne 21. září 1899, ř. z. č. 176. Neobešlo se to bez hlučného protestu německých stran, křesťansko-sociální stranu v to čítajíc, německých obcí s Vídní v čele, bouřlivých demonstrací atd. Ministerstvo Thunovo vzalo na se břímě, že provedlo toto vyrovnací provisorium císařským nařízením. Oběť ta byla marnou, neboť o osudech tohoto ministerstva bylo již rozhodnuto. Musiloť třetí den na to, když bylo vydalo cís. nařízení ze dne 21. září, podati demissi, aby nastoleno bylo ministerstvo Claryho, jež neviděl z parlamentních zmatků jiného východiště než zrušení jazykových nařízení.

Předměty, které tímto vyrovnacím provisoriem byly upraveny, jsou tyto:

Císařským nařízením ze dne 17. července 1899, ř. z. č. 120, provedeny byly změny v předpisech o nepřímých daních tak, jak byly v r. 1896 mezi oběma vládami smluveny, s některými jen odchylkami.

Daň z piva zvýšena nikoliv dle smluvených návrhů, nýbrž jen o tolik, aby sazba byla zaokrouhlena; stanovena byla totiž místo 16·7 kr. z každého hektolitru a stupně sazba daně 17 kr. = 34 h. Jinak vyhověno bylo dávnému přání sládků; bylyť totiž předpisy týkající se daně z piva sjednoceny.

Daň z lihu upravena rovněž dle úmluv, ale zůstalo při staré sazbě (35 a 45 kr.); následkem toho nebyly zvýšeny výrobní bonifikace pro hospodářské lihovary. Nově rozvržený kontingent lihu menší dani podrobeného mezi obě polovice byl přijat.

Daň cukerní upravena byla dle smluvených předloh; sazba byla tedy zvýšena na 38 K ze 100 kg.; též proveden úmysl, aby nově upraveno bylo rozvržení náhrad za státní premie nad kontingent při vývozu vyplacené mezi cukrovary.

Dále uskutečněna byla předloha, která týkala se cel na cukr, pivo, líh a petrolej; rovněž předloha osvobozující od daně cukr a líh, upotřebený k výrobě předmětů tyto látky obsahujících.

Též provedena byla předloha o přikazovacím řízení, ale jen ohledně daně z cukru a to nikoliv dle plné berní sazby, nýbrž jen ohledně té části daně, o kterou sazba byla zvýšena (12 K).

Brzo na to bylo však přikazovací řízení zavedeno cís. nařízením ze dne 29. prosince 1899, ř. z. č. 267, v rozsahu mezi oběma vládami smluveném, t. j. bylo rozšířeno z cukru a lihu i na pivo a petrolej a platilo při cukru plnou berní sazbou 38 K. To stalo se proto, že mezi tím uherská kvotová deputace byla přivolila k tomu, aby kvotní příspěvek uherský zvýšen byl o 3% (nový kvotní klíč stanoven totiž dle poměru 6·56 : 34·4).

Druhým cís. nařízením ze dne 21. září 1899, ř. z. č. 176, provedena byla ostatní, a to hlavní část vyrovnacích předloh. Byly to nejprve předlohy valutní a bankovní; provedeny byly tak, jak byly mezi Badenim a Banffym v r. 1896 smluveny a jak v předlohách v r. 1898 po dvakráte parlamentu předložených byly formulovány. Rovněž uskutečněna předloha, kterou zavedena byla v této polovici samostatná statistika o vzájemných stycích mezi oběma polovicemi.

Za nejdůležitější z předloh, jež tímto cís. nařízením byly provedeny, pokládána byla předloha o celním a obchodním spolku s Uherskem. Ač bylo prohlašováno, že uskutečněny mají býti tímto provisoriem úmluvy mezi Badenim a Banffym, přece provedeny byly odchylky právě v této předloze. Je zajímavo srovnati, které ze změn v uvedených úmluvách po případě v předlohách z r. 1898 obsažených byly tímto provisoriem provedeny a které zůstaly neprovedeny.

Provedeny byly změny navržené ohledně berních restitucí při vývozu cukru, lihu, piva, ohledně patentních předpisů a předpisů o ochraně známek a vzorků, o pojišťovacích společnostech a o obchodu dobytkem. Nebyly však provedeny smluvené změny, které týkaly se odborných zástupců při vyslanectvích a konsulátech, solního monopolu, přirážek k nepřímým daním a zastoupení zemědělství v celní konferenci a při jednáních o obchodní smlouvy. Dlužno připojiti ještě, že samostatně zrušeno bylo mlecí řízení (nařízením min. ze dne 23. září 1899) a že ustanovení, týkající se železniční dopravy, provedena rovněž samostatně min nařízením ze dne 22. září 1899.

* * *

Cís. nařízení o celním a obchodním spolku s Uhry obsahovalo ve svém úvodu důležitá ustanovení, kterými splněny byly podmínky, za jakých uherská polovice přivolila k tomu, aby vyrovnací provisorium provedeno mohlo býti v Předlitavsku bez parlamentární součinnosti. Tyto podmínky byly uzákoněny též v korrespondujícím uherském zákonu (článek XXX. zákonů z r. 1899), ale způsobem odchylujícím se od rakouského textu.

Rakouské cís. nařízení ustanovuje podstatně toto: hospodářský poměr obou polovicí, předpokládajíc souhlasné předpisy v ze-

mích uherských, prodlužuje se do konce 1907, neuzavře-li se do roku 1903 celní a obchodní spolek; jednání o celní a obchodní spolek musí zahájeno býti nejpozději v r. 1901; autonomní celní tarif musí ještě před zahájeným jednáním o nové obchodní smlouvy s cizinou nahrazen býti novým celním tarifem, zabezpečujícím stejnoměrně zemědělské i průmyslové zájmy obou polovicí; kdyby do konce r. 1907 uzavřen byl nový celní a obchodní spolek, pozbudou ustanovení tato platnosti; kdyby v uherské polovici nebyla vzájemnost (reciprocita) zachována zůstaveno jest této polovici, aby provedla samostatně příslušná hospodářská a finanční opatření.

Tato v rakouském cís. nařízení obsažená ustanovení nevynikají nikterak jasností. Naopak zdá se, že úmyslně stylisována byla tak, aby pravý význam zůstal ukryt. Vždyť jen složitou interpretací lze propracovati se k tomu, aby poznán byl vlastní účel těchto předpisů. Tento vlastní účel vyjádřen však zcela jasně a bez obalu v uherském zákoně (čl. XXX. ex 1899.)

Uherský zákon týmiž slovy, jako provisorium předcházející (čl. IV. ex 1899), klade důraz na to, že sněm upravuje hospodářské styky s druhou polovicí mocí svého samostatného práva sebeurčovacího. V § 1. ustanovuje se, že dosavadní stav má trvati do konce 1907, předpokládajíc reciprocitu v Předlitavsku. Zajímavý je tento dodatek: Jakoliv celní a obchodní záležitosti mezi oběma polovicemi upraveny jsou v Uhrách do konce 1907 mocí samostatného práva sebeurčovacího, »ustanovuje se v příčině obchodních smluv, jež s cizinou během této doby po případě budou uzavírány, že mají býti uzavírány jménem obou států.« V § 4. pak obsaženo ustanovení, o kterém rakouské cís. nařízení mlčí: »Jestliže do r. 1903 celní a obchodní smlouva se neuskuteční, nesmí mezinárodní obchodní smlouvy uzavírány býti na delší dobu než platí tyto předpisy, t. j. ne s platností přes rok 1907.« A dále: »Každý z obou států jest oprávněn žádati, aby obchodní smlouvy, dospívající ku konci, byly vypověděny. Obchodní smlouvy, neobsahující konečné lhůty, musí vypověděny býti na rok 1903, žádá-li za to některý z obou států.« A konečně dodává se v § 5., jednajícím o následcích porušené reciprocity v některé polovici, ihned toto: »Pokud k tomuto účelu bylo by třeba bezodkladných opatření, má vláda právo, aby opatření jako nutná uznaná provedla cestou nařizovací. Taková nařízení musí předložena býti zákonodárnému sboru ve 14 dnech, a není-li tento shromážděn, ihned, jakmile se sejde. Kdyby kterákoliv z podmínek v § 4 nebyla zachována, má to tytéž právní účinky, jako kdyby nebylo šetřeno reciprocity.«

Vybalíme-li obsah předpisů tuto uvedených z právnického obalu a přeložíme-li je do prosté mluvy, znamenaly asi tolik: Celní a obchodní pospolitost mezi Rakouskem a Uherskem trvati bude do konce r. 1907. Ovšem může během této doby úmluvou mezi oběma polovicemi obnoven býti celní a obchodní spolek

na lhůtu jakoukoliv; kdyby se to nestalo, znamenal by rok 1907 konec společného celního obvodu rakousko-uherského. Obchodní smlouvy s cizími státy mohou uzavírány býti jen na základě nového automního celního tarifu, a to na lhůtu libovolnou, bude-li celní a obchodní spolek mezi oběma polovicemi do konce r. 1903 obnoven, jinak jen na lhůtu končící rokem 1907.

Kdyby tedy nepodařila se obnova celního a obchodního spolku mezi oběma polovicemi do konce roku 1903, bylo by mocnářství, chtějíc uzavříti s cizím některým státem obchodní smlovu v nepříznivé situaci, ježto sotva který stát byl by ochoten uzavříti smlouvu na tak krátkou lhůtu. Nicméně i v takovémto případě bylo by lze učiniti ve smlouvě s cizím státem opatření, aby smlouva uzavřena byla jen do konce r. 1907, aby však za jistých předpokladů automaticky se prodloužlla, po případě prodloužena byla samostatným aktem v každé z obou polovin mocnářství.

Poněvadž smlouvám s cizími státy předcházeti musí samostatný celní tarif, stala se posice Rakouska vůči Uhersku mnohem obtížnější než druhdy. Kdežto dříve zůstal dosavadní celní tarif v platnosti, dokud nepodařilo se ho obnoviti, byla platnost nynějšího celního tarifu obmezena závěrečnou lhůtou. Ostatně chtěla-li by rakouská polovice obnovy smluv s cizinou, která je možnou jen na základě nového celního tarifu, musí jí záležeti na tom, aby celní tarif byl obnoven; t. j jinými slovy uherská polovice má moc donutiti polovici rakouskou k přijetí celních sazeb v Uhrách požadovaných, ježto bez souhlasu Uher není možný nový celní tarif, není možnou obnova zahraničních smluv ochodních.

Provisoriem vyrovnacím z r. 1899 odevzdán byl takto klíč k úpravě mezinárodních obchodních poměrů této říše do rukou uherských.

Neshoda mezi rakouskými a uherskými předpisy o vyrovnacím provisoriu z r. 1899 zavdala podnět k mylným výkladům před i za Litavou. Bylo totiž vyslovováno mínění, že hospodářská pospolitost mezi Rakouskem a Uherskem a tím i jednotnost společného celního území pomine roku 1907, nepodaří-li se obnoviti mezi oběma polovicemi celní a obchodní spolek do konce r. 1903. V Uhrách zejména hájila část oposice v parlamentu náhled, že v tomto případě jednota celního území sama sebou (»automaticky«) skončí roku 1907. Za důvod uváděno bylo, že odpovídá takový výklad úmluvě, která na počátku roku 1899 sjednána byla mezi ministerským předsedou Szellem a oposicí, aby tato upustila od obstrukce; v této úmluvě — jež označována byla v Uhrách jako »paktum« — bylo prý výslovně uznáno, že bylo by porušením reciprocity, opravňujícím uherskou polovici k úplné samostatnosti v tomto směru, »kdyby nový autonomní celní tarif nebyl uskutečněn do konce 1903.« (Sr. otevřený dopis býv. uherského po-

slance Polonyi-a předsedovi ministerstva uveřejněný v uherských časopisech dne 25. října 1902).

Jest ovšem možno, že při úmluvách Szella s oposicí v Uhrách o takové evetualitě bylo jednáno; ale ze slovného znění provisoria z r. 1899 nelze těchto důsledku dovoditi.

Císařská nařízení, obsahující vyrovnací provisorium z r 1899, předložena byla říšské radě jak XVI. sessi (trvající od 18. října 1899 do 8. června 1900), tak v sessi XVII. (zahájené dne 31. ledna 1901). Říšská rada nejednala však o nich.

Jednání o kvotě v letech 1898 až 1902.

Otázka kvoty vyšinula se průběhem jednání o obnovu vyrovnání rakousko-uherského k významu, který neodpovídal důležitosti její v rámci souboru všech vyrovnacích záležitostí. Podnět k tomu dala vlastně rakouská vláda. Vyrovnací úmluvy z r. 1896 obsahovaly mnohé cenné koncesse uherské polovici, a to koncesse v ohledu hmotném nikoliv bezvýznamné, jako na příklad přikazovací řízení, dělení o bankovní zisk, splácení části dluhu osmdesátimilionového a j.

Jakousi náhradou za tyto koncesse mělo rakouské polovici býti zvýšení kvoty uherské.

Vláda výslovně tak žádala v jedné ze svých předloh a dala současně hlásati ve vládním tisku, že mezi předlohami vyrovnacími a kvotou je »junctim«, t. j. taková souvislost, že jen tehdy uskutečněny budou v Předlitavsku smluvené vyrovnací předlohy, uvolí-li se uherská polovice ke zvýšenému příspěvku na úhradu společných nákladů.

Vtip vlády byl sice obratný, ale průzračný. Sama poskytla uherské polovici koncesse; ale náhradu za tyto vymoci měla kvotová deputace, které ponechala vláda starost, aby donutila uherskou deputaci k povolnosti. Úkol to věru nesnadný po výsledcích jednání kvotových deputací v r. 1896 a 1897.

Koncem března 1898 zahájily kvotové deputace svá jednání.

Nejprve poslala uherská deputace své nuntium ze dne 23. dubna 1898 rakouské deputaci. Bylo stručné, obmezujíc se bez jakéhokoliv podrobnějšího výkladu na tyto návrhy:

1. Kvota budiž ustanovena na dobu od 1. ledna 1899 do 31. prosince 1908.

2. Praecipuum za Vojenskou Hranici budiž zrušeno a Uhersku vyměřena jednotná kvota.

3. Celní důchody súčtovány buďte na společný účet.

4. Kvota vyměřena budiž na těchže základech jako dosud, t. j. dle hrubých výtěžků přímých a nepřímých daní s příslušnými opravami; rakouská deputace nechť zkoumá příslušné výkazy a uherská deputace vstoupí s ní v ústní nebo písemné jednání.

5. Nezdá-li se rakouské deputaci základ tento vhodným, nechť učiní lepší návrh, aniž by však vrátila se k dřívějším, již odmítnutým návrhům."

Rakouská deputace prohlásila v odpovědi ze dne 29. dubna 1898, že není s to, aby podala nějakých nových návrhů, ale že by pokládala ústní jednání za nejvhodnější. Uherská deputace tomu přisvědčila dopisem ze dne 23. května 1898.

Deputace sešly se skutečně v červnu ve Vídni, ale nedospěly ku konci ve svých jednáních, protože dne 24. července 1898 byla říšská rada uzavřena, takže bylo třeba rakouskou deputaci znova voliti, když se říšská rada dne 26. září opět sešla. V říjnu odebrala se rakouská deputace do Pešti, aby v jednání bylo pokračováno.

Jednání bylo tenkráte zvláště obtížné. Vlády předložily, jako vždycky, deputacím výkazy o daních v obou polovicích. Úkolem deputací bylo, aby vyloučeny byly z těchto výkazů jednak průběžné položky, jednak daně a dávky jednostraně zavedené, tak aby ve výkazech zbyly jen obdobné daně skutečné v každé polovici vybírané; sumy daní takto zbývajících měly býti základem pro výpočet poměru kvotního. Tentokráte rozcházely se výpočty obou vlád značně. Sumy vypočtěné byly takovéto:

Dle výpočtu uherské vlády:

průběžné položky pro Uhersko . . .	452,170,925 zl.,
průběžné položky pro Rakousko . . .	98,611.833 »
jednostranné daně pro Uhersko . . .	411,833.679 »
jednostranné daně pro Rakousko . . .	67,908.245 »

Dle výpočtu rakouské vlády:

průběžné položky pro Uhersko . . .	123,417.583 zl.,
průběžné položky pro Rakousko . . .	157,326.491 »
jednostranné daně pro Uhersko . . .	129,561.818 »
jednostranné daně pro Rakousko . . .	45,797.856 »

Jestliže rozcházely se výpočty sum, jež by měly při kvotních výpočtech odečteny býti, v takovéto míře, těžko bylo lze dojíti shody.

Rakouská deputace navrhla kvotu 62 : 38. Uherská deputace přerušila ústní jednání o tomto návrhu; dne 3. listopadu 1898 poslala rakouské deputaci ostrou písemnou odpověď, která končila tímto prohlášením: Uherská deputace prohlašuje, že pokládá rakouský kvotní výpočet za nepřijatelný jak co do principu, tak co do způsobu účtovacího, že nemá příčiny, aby ustoupila od

svých zásad a přijala zásady rakouskou deputací navržené, že však, nehledíc k zásadnímu stanovisku, postrádá v podrobnostech rakouského výpočtu systému a konsekvence, ježto jest na mnohých místech zřetelnou snaha, aby konečný výsledek vypadl pro Rakousko co nejpříznivěji, a to i tam, kde nelze to srovnati s požadavky spravedlnosti a slušnosti; nemůže proto nejnovější kvotový výpočet rakouské deputace pokládán býti za způsobilý, aby bylo na jeho podkladě dále jednáno.

Závěrečné slovo měla rakouská deputace, odpovídajíc dne 16. listopadu 1898 ostrou polemikou na prohlášení uherské. Prakticky mohla toliko konstatovati, že jednání deputací skončilo bez jakéhokoliv positivního úspěchu.

Vláda Thunova podala sice současně s předlohou o vyrovnacím provisoriu parlamentu dne 9. prosince 1898 též předlohu o prodloužení předpisů o kvotě do 30. června 1898 (příl. 368, sesse XV.). Ale ježto parlamentem předloha ta nebyla vyřízena, stanovena byla kvota vlastnoručním listem panovnikovým ze dne 30. prosince 1898 (ř. z. č. 240) v dřívější výši pro rok 1899.

* * *

Jednání o kvotě obnovena byla teprve na podzim 1899, když hned po zahájené XVI. sessi říšské rady (dne 18. října 1899) zvolena byla nová deputace. Tentokráte jednáno bylo od 10. listopadu mezi oběma deputacemi ve Vídni ústně. Uherská deputace navrhla prostě, aby opuštěna byla dosavadní cesta výpočtů a vyjednáváno bylo na základě určité cifry. Rakouská deputace souhlasila, zmocňujíc ihned svůj subkomitét, aby požadoval od Uherska kvotu 38%, aby však z toho směl sleviti tolik, kolik z uherské strany přidáno bude k 32%ní kvotě.

Uherská deputace nevzpírala se tentokráte již zásadně tomu, aby uherský příspěvek byl zvýšen. Byloť jí mezi tím ujištěno, že přikazovací řízení, jež do té doby provedeno bylo jen ohledně daně z lihu a zvýšené sazby daně cukerní (12 K), provedeno bude v Rakousku v plném rozsahu, t. j. ohledně celé sazby daně cukerní (38 K) i ohledně daně z piva a petroleje, jestliže v Uhrách svoleno bude ku zvýšení tamní kvoty. V Uhrách vypočetli si, že z rozšířeného přikazovacího řízení vzejde státním tamním financím takový zisk, za jakého budou moci uhrazovati beze ztráty kvotu, pohybující se mezi 33—35%. Že tomu tak bylo, pověděl po skončených jednáních uherský finanční ministr v tamním sněmu dne 12. prosince 1899.

V poradách deputací, v nichž pokračováno bylo dne 17. listopadu 1899 v Pešti, začalo smlouvání nejen o každé procento, nýbrž o každý zlomek procenta. Na rakouské straně se sestupovalo, na uherské straně se zase přidávalo; zkrátka smlouváno, jak smlou-

vají venkované na trhu. Na konec stály proti sobě: návrh rakouský, aby příspěvek uherský byl 34·8%, a návrh uherský, aby příspěvek ten byl 34·25%. Když pohybovala se takto difference jen mezi čísly 34·8 a 34·25, navrhovala rakouská deputace, aby difference ta byla na polovic rozdělena, takže by z toho vyplýval pro uherskou polovici kvotní příspěvek 34·525%.

Uherští členové o tomto návrhu nechtěli ani slyšet. Rakouská deputace odjížděla z Pešti, jsouc přesvědčena, že jednání bylo zmařeno.

Ale sotva sešla se ve Vídni, aby schválila zprávu o zmaru jednání kvotových deputací, přišel z Uher telegram, že nemá jednání považováno býti za skončené, nýbrž že má pokračováno v něm býti zase v Pešti. Dne 22. listopadu konána byla následkem toho závěrečná porada, při které stalo se dohodnutí tohoto obsahu:

1. Dohoda o kvotě platí na deset let, t. j. od 1. ledna 1900 do 31. prosince 1909.

2. Celní příjmy súčtují se na společný účet, jako dosud.

3. Kvotní příspěvek určuje se poměrem 65·6 : 34·4.

Na základě této dohody podána byla říšské radě na rychlo vládní předloha (příl. 376, sesse XVI.). Ježto předloha ta nebyla projednána, ustanovil císař vlastnoručním listem ze dne 30. prosince 1899 (ř. z. č. 266) smluvenou kvotu na dobu první polovice příštího roku, t. j. do 30. června 1900.

Jak pochodila rakouská a uherská polovice novou úpravou kvotních příspěvků a přikazovacího řízení, o tom uvésti lze tyto číselné doklady na základě čísel z roku 1900:*)

Společná vydání rozpočtěna byla pro rok 1900 (dle usnesení delegací) na 344·6 mil. korun, celní výnos na 125 mil. korun, tak že kvotovými příspěvky bylo třeba uhraditi 219·6 mil korun (Předlitavsko 144·1 mil., Uhersko 75·5 mil. korun). Následkem toho, že rakouský kvotní příspěvek novou úpravou kvoty snížen byl o 3%, o které zvýšen byl uherský příspěvek, snížil se předlitavský příspěvek k společným vydáním v r. 1900 o 6,588.000 K.

Číselné výsledky přikazovacího řízení, za něž přivolila uherská polovice k zvýšení svého kvotního příspěvku, byly takovéto:

Poněvadž z Předlitavska do Uherska vyvezlo se více piva, cukru a petroleje než naopak, bylo třeba nahraditi uherské polovici daně z těchto předmětů zde vyrobených a zdaněných, v Uhrách však spotřebovaných. Tyto náhrady činily v r. 1900:

*) Uvádím čísla z r. 1900 — nikoliv z doby pozdější — proto, že o číselných výsledcích přikazovacího řízení byly dosud dány na veřejnost zprávy toliko z tohoto roku (srov. »Ergebnisse der Verzehrungssteuer im Jahre 1900«, Separatabdruck aus den Mittheilungen des k. k. Finanzministeriums, VIII. Jahrgang, 4. Heft).

při dani z piva	390.797 K,	
při dani z cukru	7,651.235 »	
při dani z petroleje	393.735 »	
Celkem		8,435.767 K.
Naproti tomu musila uherská polovice nahraditi polovici rakouské na dani z lihu z Uher sem přivezeného a zde konsumovaného v roku 1900		1,768.224 K.
Získala tedy uherská polovice čili ztratila rakouská polovice následkem přikazovacího řízení v r. 1900		6,677.543 K.

Zvýšeným kvotním příspěvkem uherským získala tedy rakouská polovice v r. 1900 sumu 6,588.000 K, přikazovacím řízením ztratila však 6,667·543 K. Dlužno při tom míti na mysli ještě tolik, že náhrady daně z piva a petroleje, jež rakouská polovice musila zapraviti Uhersku, účtovány toliko za dobu od ledna do srpna 1900, t. j. jen za 8 měsíců, takže za celý rok byly zajisté vyšší.

Z toho lze souditi, že uherský zvýšený příspěvek kvotní byl řízením přikazovacím z rakouské strany přeplacen. Jedinou — ovšem bolestnou — útěchou nám snad bude v budoucnosti, že hlavní položka předlitavského, z přikazovacího řízení vyplývajícího závazku, náhrada při dani cukerní, bude hodně asi snížena následkem kontingentace výroby cukerní.

* * *

Kvota smluvená roku 1899 mezi kvotovými deputacemi zůstala nezměněnou v době následující. Poněvadž panovníkem stanovena byla kvota toliko do konce června 1900, sešly se kvotové deputace dne 14. května téhož roku v Pešti, aby shodly se o kvotě. Bez dlouhého jednání smluvena táž kvota, ač minorita rakouské deputace navrhovala kvotu dle klíče 65 : 35. Vláda pak podala dne 6. června 1900 říšské radě předlohu (příl. 634 a 635, sesse XVI.), která však zůstala nevyřízena, takže byl zase panovník nucen, aby vlastnoručním listem ze dne 27. června 1900 (ř. z. č. 98.) ustanovil kvotu 65·6 : 34·4 pro dobu od 1. července 1900 do 30. června 1901.

V roku 1901 dohodly se kvotové deputace ve Vídni dne 28. března o kvotě; zase však rozhodl panovník vlastnoručním listem ze dne 22. června 1901 (ř. z. č. 79.), prodlouživ kvotu do 30. června 1902.

V roku 1902 konečně shodly se kvotové deputace vzájemnými dopisy (usnesení uherské deputace ze dne 10. května 1902

rakouské ze dne 23. května 1902) na tom, aby zachován byl status quo. Neobešlo se to bez malé potýčky. Uherská deputace nemohla odepříti si ve svém dopisu poznámky, že svoluje k dosavadnímu stavu, »ač členové její bez výjimky jsou přesvědčeni, že kvotní poměr v platnosti se nacházející (34·4 : 65·6) neodpovídá berní způsobilosti zemí koruny uherské, nýbrž překročuje tuto značně.« Rakouská deputace odvětila na to, že přistoupila k ujednání, »uznávajíc cenu kompromisu mezi oběma deputacemi, ač nemohla sobě zatajiti, že smluvené ujednání neodpovídá ani národohospodářským poměrům ani berní způsobilosti zdejších království a zemí a že není také v správném poměru k oboustranným právům a závazkům.«

Jako již dříve, upozorňovala rakouská deputace i při této příležitosti, že mělo by pracováno býti k tomu, aby stanoven byl nějaký stálý klíč za účelem rozvrhu stálých nákladů mezi obě polovice.

Vládní předloha na základě dohody kvotových deputací říšské radě podaná (příl. 1360, sesse XVII.) až k prvnímu čtení, jež konáno bylo v poslanecké sněmovně dne 8. června 1901 (prot. o schůzi 58., sesse XVII.). K druhému čtení se však již nedostala, takže musil zase panovník o kvotě rozhodnouti.

Od počátku roku 1897 až dosud určována takto kvota příspěvků obou polovicí mocnářství k společným vydáním rozhodujícím slovem panovníkovým, bez spolupůsobení parlamentů.

ČÁST PÁTÁ.

POSPOLITÉ ZÁLEŽITOSTI MEZI RAKOUSKEM A UHERSKEM V OBDOBÍ 1900—1903.

Německou obstrukci, která prováděna byla v rakouském parlamentu pod záminkou jazykových nařízení, nelze porovnávati s bouří, která, přecházejíc, zanechává očistěný, ozonem prosycený vzduch, ve kterém každý občerstveně dýchá, rostlinstvo vzpružuje se k mocnějšímu vzrůstu; spíše lze ji přirovnati k morové ráně, účinkující v poslanecké sněmovně zrovna tak, jak dle líčení nám zachovaných účinkoval ve středověku mor v krajích, jež postihl. Obstrukční jed nakazil všechny skoro strany ve sněmovně; v chaotickém nepořádku, který ve sněmovně zavládl, pozbyly jednotlivé strany vůdčích svých programů. Nikoliv konečné cíle, jež ta která strana sobě vytkla, rozhodovaly na dále o jejím postupu v parlamentě, nýbrž egoistické, úzkoprsé snahy, aby protivné straně překaženo bylo stůj co stůj uskutečnění té neb oné tužby. Velké zásady a cíle, jež jediné mohou býti důvodem pro existenci mocných stran parlamentních a morální jich oporou v širokých vrstvách lidových, zmizely z rakouského parlamentu; na jich místě zahostily se tam malicherná žárlivost, vzájemné škorpení mezi stranami. Poklesl tak rakouský parlament, poklesly i strany v něm; parlament ten nemá již síly, aby plnil nejideálnější úkol parlamentnímu zřízení svěřený, aby byl ochranným štítem pro občanské svobody vůči výkonným orgánům státním. Ti pak, kdo povzneseni nad malicherná hesla okamžitých nálad dovedou oceniti ještě význam řádného, správně funkcionujícího parlamentárního zřízení, úzkostlivě se táží, zda ještě možno, aby z nakažené půdy v rakouské poslanecké sněmovně vypučeti mohl nový, jarý život parlamentní?

Trudným těmto úvahám neubrání se, kdo sleduje vývoj poměrů v rakouském parlamentu od dob německé obstrukce.

Ministerstvu Thun-Kaizl nepodařilo se, aby provedlo úkoly, jež bylo na se vzalo; neučinilo parlament dělným, nezažehnalo německou obstrukci, ač ukázalo ochotu stavěti německým stranám zlaté mosty k návratu do spořádaných poměrů (Stummrovy jazykové návrhy) a ač vábilo sněmovnu populárními předlohami (zrušení mýta, snížení převodních poplatků, podíl zemským financím z daně lihové a j.). Když bylo provedlo provisorní vyrovnání, podalo dne 23. září 1899 demissi; dne 2. října pak nastoleno ministerstvo Clary-ho.

Na to následovaly rychle za sebou tyto události: Dne 8. října 1899 uzavřena byla XV. sesse říšské rady, dne 17. října padla jazyková nařízení v oběť německé obstrukci a dne 18. října sešla se říšská rada k nové (XVI.) sessi.

Hned v prvním sezení snažil se Clary ukonejšiti české poslance, roztrpčené křivdou na nich právě spáchanou. »Vláda jest neutrální, jsouc si plně vědoma dosahu toho, že byla zrušena jazyková nařízení pro Čechy a Moravu; to stalo se jedině z úvahy, že existence těchto nařízení byla překážkou každé plodné činnosti na říšské radě. Nemůže býti úmyslem vlády, aby pokládala za trvalý stav vzniklý následkem zrušení jazykových nařízení. Vláda zahájila kroky k zákonné úpravě těchto poměrů a opatří si k tomu usnesení říšského zastupitelstva, řídíc se nejhlubším přáním, aby dána byla tak záruka pro stálost poměrů. Při tom neodchýlí se vláda od čáry, předepsané každé rakouské vládě, aby totiž s výhradou ochrany zákonem uznané rovnoprávnosti jazyků v zemi obvyklých v úřadech a veřejném životě zvláštní zřetel vzat byl na praktické potřeby a na naléhavost spořádané a jednotné správy; při tom vyhne se vláda všemu, co by vzájemnému sblížení stran mohlo býti na překážku, a podporovati bude vše, co by prospělo dorozumění. Též konečné projednání vyrovnání s Uhry jest naléhavým jak pro zájmy západní polovice, tak pro zájmy celého mocnářství.«

Vládní prohlášení toto, ve kterém slibována říšská úprava jazykových poměrů, a při tom důrazně akcentuována byla »jednotnost správy«, nemohlo české poslance upokojiti. Trpkost mezi nimi vládnoucí musila býti ještě sesílena neobratným zakročením vojenské správy v otázce neněmeckého hlášení reservistů při kontrolních shromážděních. Zahájena tak českými poslanci obstrukce, kterou nepodařilo se zastaviti ani po dobrém (přijetí některých českých poslanců panovníkem) ani po zlém (pokusy německé zlomiti českou obstrukci).

Dne 28. listopadu podal Clary říšské radě všechna císařská nařízení, jež týkala se provisorního vyrovnání s Uhry z r. 1899, aby je parlament schválil; nařízení ta přikázána byla sice výboru, ale bylo zjevno, že nebude je lze parlamentárně projednati, dokud trvati bude česká obstrukce. Ježto Clary byl napřed již prohlásil,

že nechce sáhnouti k § 14. stát. zákl. zákona, musil české obstrukci ustoupiti. Dne 19. prosince podal demissi a dne 22. prosince nastoupilo prozatímné ministerstvo úřednické, jemuž předsedal Wittek, aby opatřilo článkem 14. na rychlo nezbytné státní potřeby.

Dne 18. ledna 1900 postaven v čelo vlády dr. Koerber. Prvním jeho činem byl pokus, aby sporné poměry v Čechách a na Moravě upraveny byly po dorozumění mezi zástupci obou národností. Dne 5. února sešly se smiřovací konference; a ač tyto se nezdařily, podal dr. Koerber dne 8. května říšské radě své jazykové předlohy pro Čechy a Moravu, obsahující vedle vlastních předpisů jazykových též návrh krajských úřadů pro Čechy. Předlohy tyto nebyly takové, aby mohly české poslance upokojiti. Obstrukce trvala dále, a když podniknut byl dne 8. června pokus zlomiti obstrukci tu násilným výkladem jednacího řádu, došlo k hřmotné noční scéně, následkem které říšská rada byla náhle uzavřena a brzo potom dne 7. září rozpuštěna.

Vláda apelovala na voličstvo, stěžujíc si v úředních listech, na to, že po tři léta již nemůže státní rozpočet býti ústavně projednán a žádná vládní předloha vyřízena. »Vláda klade voličstvu na srdce, aby při nových volbách bralo rozhodně zřetel na své hospodářské zájmy, ježto přispěje tak k sesílení státu, který bude moci zvýšenou měrou starati se o všestranný rozvoj obyvatelstva. Vláda, rozpustivši říšskou radu, neschopnou k positivní práci, šetřila jen zásad konstitučních. Voličstvo samo rozhodne, zda neocenitelné statky, spočívající v stálosti ústavních zřízení, mají zbaveny býti vší ceny a praktické působnosti.«

Vládní apel nepůsobil valně na voličstvo. Volby, jež provedeny byly v době od 12. prosince 1900 do 18. ledna 1901, změnily jen málo na tvářnosti sněmovny. Nejvíce posíleny vyšly z nich radikální strany (všeněmecká strana z 8 na 21, čeští národní socialisté získali 5 poslanců, německá strana lidová z 41 na 49), pak Klub polský (z 55 na 60). Česká strana svobodomyslná ztratila 8 mandátů (z 61 na 53).

Nově zvolená říšská rada sešla se dne 31. ledna 1901 k XVII. sessi.

Na počátku nezdálo se, že by v zbědovaných poměrech dřívějších mohla státi se náprava. Nicméně podařilo se zjednati s českými poslanci jakési příměří, když došlo na projednávání investičních předloh. Čeští poslanci odročili obstrukční postup, aby umožněno bylo projednání předlohy o vodních stavbách, která podána byla říšské radě dne 26. dubna. Zřízením umělecké galerie v Praze, cestou panovníka do Prahy (12. až 17. června) bylo příměří to prodlouženo.

Teprve v době tohoto příměří mohla říšská rada dospěti zase k positivní práci. Práce té nebylo ovšem příliš mnoho.

Z pospolitých záležitostí mezi Rakouskem a Uherskem projednány byly v této době nejprve předlohy týkající se bosenských drah Sarajevo-Sandžak a Bugojno-Aržáno, o kterých stala se zmínka již na dřívějším místě tohoto spisu (srov. str. 22. a 23). Mimo to projednány byly předlohy o konsulárních poplatcích, o konversi dluhopisů jednotného státního dluhu, o brusselské cukerní konvenci a cukerní kontingentaci a konečně předloha o rozmnožení branců.

Konsulární soudnictví a konsulární poplatky.

Na konsulární úřady, které zastupovati mají hospodářské i jiné zájmy mocnářství Rakousko-Uherského v cizině, ozývaly se ode dávna v parlamentu i mimo parlament hojné stesky, jichž thematem byl nedostatečný počet rakousko-uherských konsulátů v cizině, nepoměr v počtu konsulů z povolání a konsulů honorárních, nedostatečná odborná znalost hospodářských poměrů zvláště po stránce technické a komerční, těžkopádnost v úřadování a j. Reforma konsulární služby prohlašována všeobecně za nutnou.

Nicméně nepodařilo se přes všeobecné toto volání uskutečniti více než toliko dvě reformy rázu ryze formálního. Nejprve reformováno konsulární soudnictví (v roce 1891) a v této periodě pak provedena změna v konsulárních poplatcích.

Mocnářství Rakousko-Uherskému přísluší podnes v některých orientálských zemích právo, že vykonává soudnictví v záležitostech občanských a trestních nad svými příslušníky a nad t. zv. chráněnci rakousko-uherskými skrze vlastní své soudní úřady. Toto vlastní soudnictví přísluší Rakousko-Uhersku v Turecku, Maroku, Persii, Číně, Japonsku, Siamu, Zanzibaru a Korei. Osamostatněním balkánských států (Rumunska, Srbska, Bulharska) pominulo právo mocnářství na vlastní soudnictví v těchto státech buď následkem zvláštních smluv neb mlčky.

Soudní úřady, které vykonávaly dříve vlastní soudnictví mocnářství v cizině, byly v první stolici úřady konsulátní; ve věcech méně důležitých, jednodušších rozhodovati náleželo konsulovi samotnému, ve věcech důležitějších, složitějších pak komissím, jichž usnesení konsul stvrzoval. V druhé stolici náleželo rozhodovati o odvoláních z rozsudků konsulárních úřadů některým vrchním zemským soudům v Rakousku a sice: vrchnímu zemskému soudu ve Lvově o odvoláních z rozsudků konsulárního soudu v Jassy; vrchnímu zemskému soudu ve Vídni o odvoláních z rozhodnutí konsulárních soudů v Rumunsku, v Rusčuku a ve Viddimu; vrchnímu zemskému soudu v Terstu o odvoláních z rozhodnutí všech ostatních konsulárních soudů. Třetí stolicí ve všech případech byl nejvyšší soud ve Vídni. Rozumí se samo sebou, že v záležitostech v příslušnost konsulárních úřadů ná-

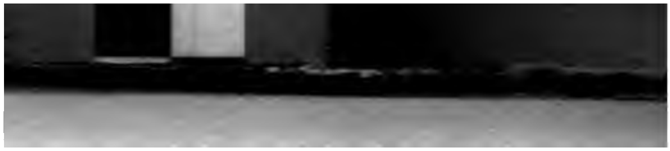

ležejících rozhodovati mají tyto úřady dle právních norem doma platných.

Takové byly poměry konsulárního soudnictví, jak upraveny byly cís. nařízením ze dne 29. ledna 1855, ř. z. č. 23.

Když v r. 1867 zavedena byla v mocnářství dualistická forma ústavní a tím zákonodárná samostatnost obou polovicí v oboru práva občanského, trestního a j., musily ovšem vzniknouti nesnáze. Soudnictví konsulární v cizině zůstalo společnou záležitostí a konsulátní úřady zůstaly společnými úřady; dle kterých zákonů měly však tyto úřady na dále úřadovati, dle zákonů rakouských či uherských? A dále z jakého ústavního titulu příslušeti měla předlitavským vrchním zemským soudům a nejvyššímu soudu, tedy soudům výhradně jedné polovice, pravomoc rozhodovati nad úřady společnými? Tento nejasný poměr mohl trvati po delší dobu toliko za právní fikce, že zdejší soudy vykonávají tuto pravomoc jen na základě mlčky projevené delegace uherským státem a že při rozhodování dlužno hleděti k právním normám v mocnářství před rokem 1867 platným.

Nesnáze tyto odstraněny měly býti reformou konsulárního soudnictví, o které stalo se mezi vládami obou polovic a společnou vládou dohodnutí. Příslušné předlohy zákonů předloženy byly parlamentům v roce 1891; v Rakousku napřed panské sněmovně (příl. 8. a 18. sten. prot. panské sněmovny, sesse XI.), a když tato předlohu beze změny dne 29. května 1891 přijala, sněmovně poslanecké (příl. 147. a 237. sesse XI.).

Reformou touto, která uskutečněna byla jako zákon ze dne 30. srpna 1891 ř. z. č. 136, nebylo ničeho změněno v konsulárních soudech první stolice, ale odstraněny byly vrchní zemské soudy a nejvyšší soud jako druhá a třetí stolice. Na místo těchto zřízen byl v Cařihradě vrchní soud konsulární jako druhá a poslední stolice v záležitostech konsulárního soudnictví. Co do právních norem, [illegible]

[illegible]

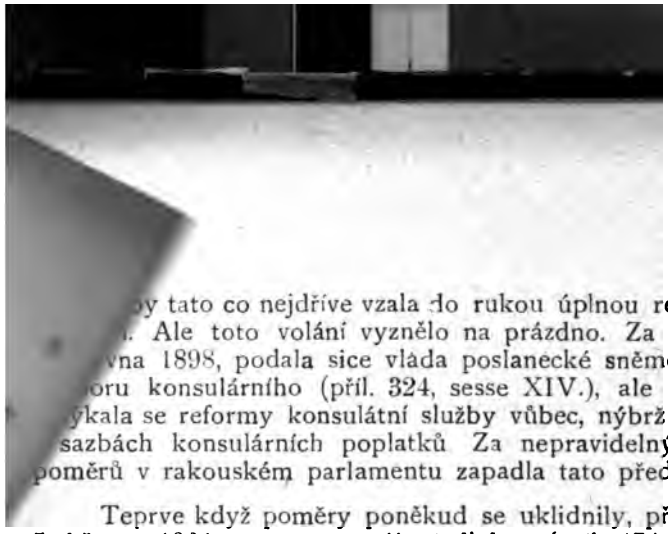

…y tato co nejdříve vzala do rukou úplnou reformu konsu-
…. Ale toto volání vyznělo na prázdno. Za sedm let, dne
…na 1898, podala sice vláda poslanecké sněmovně předlohu
…oru konsulárního (příl. 324, sesse XIV.), ale předloha tato
…ýkala se reformy konsulátní služby vůbec, nýbrž toliko změny
…sazbách konsulárních poplatků. Za nepravidelných tehdejších
…poměrů v rakouském parlamentu zapadla tato předloha úplně.

Teprve když poměry poněkud se uklidnily, přišla vláda dne 5. března 1901 znovu se svojí předlohou (příl. 474, sesse XVII.). Jako nejvýznačnější změny, jež touto předlohou měly býti provedeny, označiti sluší tyto:

1. Od poplatků osvobozeny byly informace, které udíleti mají konsulové domácím stranám o obchodních poměrech svého působiště, o majetkových a úvěrních poměrech jednotlivých osob neb firem, o právních zástupcích a pod.

2. Konsulátům uloženo za povinnost, aby obstarávaly ve svém působišti pro domácí příslušníky platy neb přijímaly na jich místě peníze ovšem za mírný poplatek.

3. Všeobecně sníženy byly poplatkové sazby, jež týkaly se konsulárních jednání při provozování plavby rakouskými neb uherskými loděmi.

4. Jinak byly všechny ostatní poplatkové sazby zvýšeny. Rozhodovaly v tomto směru důvody fiskální. Příjmy mocnářství Rakousko-Uherského z poplatků konsulárních byly oproti jiným státům nepoměrně skrovné; činilyť u srovnání s některými jinými státy v r. 1893:

ve Francii	1,230.503·53	franků,
v Italii	594.732·27	lir,
v Německu	807.947·88	marek,
v Řecku	274.260·59	drachem,
v Anglii	76.509·—	liber šterlinků,
v Rakousko-Uhersku . . .	181.941·21	korun.

Vládní předloha byla beze změny přijata v sněmovním výboru (příl. 1143, sesse XVII.) i bez debaty v plné sněmovně dne 17. prosince 1901. Stala se potom skutkem jako zákon ze dne 22. ledna 1902, ř. z. č. 40.

Konverse dluhopisů sjednoceného státního dluhu.

Když upravovány byly v roce 1867 ústavní poměry mezi předlitavskou a uherskou polovicí, největší snad rozpaky způsobovala otázka, jak by na obě polovice rozdělena měla býti břemena vznikající z tehdejšího zadlužení mocnářství.

rentu, zavázalo se Uhersko přispívati ročně 1 mil. zl. a k umoření t. zv. doménových dluhopisů ročně 150.000 zl. Toto umoření vyžadovalo však ve skutečnosti sum vyšších, tak že poškozeno bylo Předlitavsko, jak bylo vypočítáno (Hock), ročně asi o 4 mil. zl. Roční újma, která byla takto Předlitavsku způsobena, činila tedy dohromady 11—12 mil. zl.

Na základě paktu mezi oběma polovicemi za obětí této polovice uzavřeného spravován byl společný státní dluh zcela klidně až do roku 1902. Koncem tohoto roku činil tento dluh, převedený na dluhopisy sjednocené renty, dohromady 2.513,395.022·5 zl. čili 5.026,790.045 K.*) Klidné tyto poměry byly však rozvířeny, když před Litavou začalo se vážně pomýšleti na konversi tohoto dluhu.

Pětiprocentní dluhopisy sjednocené státní renty zúrokovány byly po srážce 16%ní daně 4·2 procenty. Všeobecné klesání míry úrokové způsobilo, že dluhopisy rentové staly se hledaným papírem ukladacím nejen v Rakousku, nýbrž i v cizině; z úhrnné sumy 5001 mil. K těchto rent, kolujících v r. 1901, nacházelo se 3865 mil. K v rukách domácích a 1136 mil. K v rukách cizích věřitelů. Následkem toho stoupl kurs rent nad pari, nejprve v době 1896—98, potom na konci r. 1900 a odtud trvale. Jak příznivě posuzovalo státní věřitelstvo rakouský úvěr a úrokovou míru rentovou, nejlépe bylo lze pozorovati z okolnosti té, že 4% zúročitelné rakouské dluhopisy (korunová renta) stouply ihned nad pari, sotva proslechlo se o úmyslech rakouské vlády ke konversi sjednocené 4·2%ní renty. Všeobecná nálada věřitelstva, úrokové poměry na peněžním trhu byly takové, že nebylo pochybností o zdaru konverse, kdyby rakouská vláda se k ní měla odhodlati. Ale z Uher hrozily najednou tomuto úmyslu překážky.

* * *

Na podzim 1902 vystoupila vláda se svým plánem konvertovati sjednocenou rentu na veřejnost. Rakouský tisk obíral se následkem toho otázkou, má-li konvertováno býti na úrok 4% či na úrok nižší, snad až 3½%. V Uhrách ale hledán byl okamžitě v této otázce nějaký bod, o který bylo by lze opříti nějaký nový požadavek uherský. A bod ten byl také šťastně nalezen. »Ve finančním výboru uherského sněmu« — tak zněly nejprvnější zprávy, věstící rakouské vládě mráčky — »přivedl poslanec Barta na přetřes otázku, nemohlo-li by se Uhersko umořením příslušného kapitálu zbaviti závazku, aby přispívalo k zúročení státního dluhu; uherský předseda ministerský uznal oprávněnost toho, dokládaje, že otázku tuto bedlivě sleduje, aby v pravý čas chopil se vhodných prostředků. Výbor doporučil proto vládě, aby věnovala svoji pozornost případné konversi dluhopisů sjednocené renty.«

*) Dle nejposlednějšího výkazu komise pro kontrolu státního dluhu činil dluh ten koncem prosince přesně 5.031,612.036 K 19 h.

Uherská polovice chtěla této příležitosti použiti zkrátka k tomu, aby výhodným způsobem sprostila se svého závazku, který převzala článkem XV. zákonů z r. 1867 čili rakouským zákonem ze dne 24. prosince 1867, ř. z. č. 3. ex 1868. Pomůcku k tomu měl uherské polovici poskytnouti předpis § 6. tohoto zákona, který — dle rakouského textu — zněl takto:

»Oběma polovicím mocnářství zůstavuje se právo, aby snížily svůj příspěvek k úrokům státního dluhu umořením dluhopisů anebo splacením kapitálu na hotovosti. Obnos, odpovídající effektivním požitkům úrokovým (§ 2.) z umořených dluhopisů, srazí se v tomto případě od příspěvkové povinnosti příslušné finanční správy.«

Dle tohoto předpisu má tedy uherská polovice právo, aby umořením nebo splacením příslušné části státního dluhu zhostila se převzatého závazku, dle něhož musí přispívati každoročně na státní dluh sumou 29,188.000 zl., předpokládajíc ovšem, že v případě splacení suma kapitálová, kterou by splatila, byla by taková, aby úrok z ní rovnal se povinnému ročnímu příspěvku. Uherská polovice má zkrátka právo, aby zhostila se ročního příspěvku k státnímu dluhu tím, že splatí kapitalisovaný obnos příspěvku toho. To bylo i jest nepochybno. Pochybnosti vznikly však v tom směru, jakým způsobem, či vlastně jakým procentem měl by v takovémto případě uherský příspěvek býti kapitalisován.

Dluhopisy sjednocené státní renty zúrokovány byly nominelně 5%. Ve skutečnosti srážela se z úroků těch daň 16%, tak že skutečně platil se věřitelům úrok 4·2%. V případě konverse mohl by úrok ten snížen býti na 4%, případně $3^3/_4$% aneb dokonce na $3^1/_2$%. Kterou z těchto procentuálních sazeb měl by uherský příspěvek býti kapitalisován, kdyby uherská polovice chtěla se zhostiti svého závazku příspěvkového?

Praktický dosah toho zřejmý bude z následujících čísel:

Výše kapitálové splátky, kterou by se uherská polovice mohla sprostiti svého příspěvkového závazku, činila by totiž:

při 5%ní	kapitalisaci	583·76	mil. zl.,
» 4·2%ní	»	694·95	» »
» 4%ní	»	729·70	» »
» $3^3/_4$%ní	»	778·45	» »
» $3^1/_2$%ní	»	833·94	» »

Rakouská polovice ovšem trvala na tom, že uherská polovice musila by v případě splacení příslušné části státního dluhu kapitalisovati procentem, jež by odpovídalo úroku v době splátky skutečně placenému, tedy 4%, eventuelně $3^3/_4$% neb $3^1/_2$%, v případě konverse na 4%, eventuelně na $3^3/_4$% neb na $3^1/_2$%. Ra-

kouská polovice dovolávala se v tomto směru dvojího. Předně stal se společný státní dluh ve skutečnosti rakouským dluhem; uherská polovice zavázala se jen k určitému ročnímu příspěvku. Rakouská polovice jest tedy oprávněna k disposicím, na př. ku konversi dluhu toho. Uhři mohou zhostiti se své povinnosti jen tehdy, splatí-li z celé sumy dluhu takovou část, aby dle skutečného zúročení zmenšeno bylo úrokové břemeno rakouské polovice zrovna o tolik, kolik činí roční příspěvek uherský. Dále dovolávala se rakouská polovice výslovného znění zákona, dle kterého za základ kapitalisace sloužiti má obnos, odpovídající »effektivním«, t. j. skutečným požitkům úrokovým

Proti tomu opírala se uherská polovice o znění uherského zákona, článku XV. z r. 1867, které nesouhlasí zúplna se zněním rakouského zákona; v uherském textu schází totiž rozhodující slovo »effektivní« a citace § 2. Následkem tohoto, méně určitého uherského textu mohla uherská polovice hájiti — ovšem se svého stanoviska — náhled, že zvláštním teprve ujednáním mezi oběma polovicemi má ustanoveno býti procento, dle kterého by uherský příspěvek měl býti kapitalisován. Stanovisko toto posilováno bylo ještě argumentem s uherské strany z motivů k zákonu z r. 1867 čerpaných, dle nichž bylo ujednáno, že rakouská vláda předloží svým časem parlamentu předlohu; měla-li rakouská vláda vystoupiti se zvláštní předlohou, bylo přece dle uherského náhledu nezbytno, aby dorozuměla se napřed s uherskou polovicí a dohodla se s touto o bližších modalitách projektovaných opatření.

Mezi spornými body, jež při přípravách k čtvrtému vyrovnání, konaných v druhé polovici r. 1902 mezi rakouským ministerským předsedou drem Koerberem a uherským ministerským předsedou Szellem, měly býti rozřešeny, patřila otázka konverse sjednocené renty k nejspornějším. Na konec rozhodnuta byla kompromisem, který neznamenal podstatně ničeho jiného než odročení sporu samého. Uherská vláda, ač v r. 1867 nechtěla státní dluh uznati za společný, trvala na tom, že ku konversi téhož jest zapotřebí souhlasu uherského; hlásila se tedy uherská polovice tentokráte, když zdálo se jí to býti prospěšno, k rozhodujícímu účastenství v dluhu dříve odmítaném. Dále hájila uherská vláda stanovisko, že může část dluhu, odpovídající tamnímu příspěvkovému závazku, splatiti dle kapitalisace 5 procentní, nikoliv 4·2 procentní. To by znamenalo pro Předlitavsko kapitálovou újmu, čili zvýšení dluhového břemena dle dřívějšího výpočtu okrouhle 111 mil. zl.

Rakouská vláda trvala zase na tom, že jest samostatně, bez souhlasu uherského oprávněna ku konversi veškeré sjednocené renty a že není uherská polovice oprávněna bráti podíl na zisku konversí docíleném, pokud se týče splatiti svůj podíl kapitalisací dle vyšší míry úrokové. Poněvadž žádná z obou vlád nechtěla od svého stanoviska upustiti, zdála se býti dohoda nemožnou a

tím také nemožnou konverse, ač úrokové poměry byly příznivy. Pro předlitavskou polovici znamenalo snížení úroku sjednocené renty jen o 0·2% roční úsporu 10,053.580 K. Aby vhodný okamžik nebyl ztracen, rozhodla se rakouská vláda k takovémuto opatření:

Nejprve byla otázka konverse renty vyloučena ze souboru otázek vyrovnacích. Tím docíleno toho, že mohly zákonné přípravy k tomuto opatření vykonány býti samostatně a s rychlostí, jakou zdar konverse vyžadoval. Potom vyloučila vláda z konverse takovou část renty, jaká odpovídala kapitalisovanému uherskému příspěvku. Počítalať takto: Nezměnitelný uherský příspěvek státnímu dluhu činí ročně 29,188.000 zl. K tomu přistupuje pevný příspěvek k umoření rent vydaných za účelem splacení různých dluhopisů 1,000.000 zl.; dohromady tedy 30,188.000 zl. Od toho odečísti sluší příspěvek Uher k zúročení doménových dluhopisů 783.598 zl., tak že roční příspěvek uher. činí správně 29,404.402 zl. Tato suma kapitalisovaná 4·2% rovná se 700,104.809 zl. 50 kr. čili v korunové měně 1.400,209.619 K. Suma sjednocené renty takto vypočítaná nazvána »uherským blokem«. Tento uherský blok neměl býti konvertován, nýbrž měl zůstati i na dále zúročen 4·2%, až by podařilo se později docíliti dohody s uherskou polovicí.

Byl tedy celý dluh sjednocené renty . 5.026,790.045 K
rozdělen na dvě části, a sice:

rakouská část zaokrouhleně . . . . . 3.620,000.000 K
a uherský blok . . . . . 1.406,790·045 K

Konvertována měla býti toliko rakouská část, kdežto blok uherský měl prozatím zůstati nezměněným.*)

Tímto ujednáním mezi rakouskou a uherskou vládou nestalo se vlastně nic jiného, než že spor o vlivu a účasti uherské polovice na konversi sjednocené renty posunut byl do doby, až by šlo o konversi uherského bloku.

Rakouská vláda podala následkem toho říšské radě dne 28. ledna 1903 příslušnou předlohu zákona (příl. 1626, sesse XVII). Dle postupu při jiných konversích obvyklého měla touto předlohou vláda býti zmocněna, aby dluhopisy sjednocené, 4·2% zúročitelné renty až do maximální výše 3.620 mil. K přeměnila na dluhopisy znějící na měnu korunovou, zúročitelné nejvýše 4%. Co do formálního provedení mělo hotové splacení starých rentových dluhopisů nabídnuto býti jen těm věřitelům, kteří přihlásí se o to výslovně ve lhůtě osm dnů nepřekročující; věřitelům, kteří by se výslovně nepřihlásili, měly staré dluhopisy 4·2 proc. (vlastně pětiprocentní) přeměněny býti tacito consensu na úpisy s nižší mírou úrokovou.

*) Při skutečné konversi činila rakouská část 3.614,799.000 K, a uherský blok 1.405,602,500 K, takže konvertována byla celková suma 5.020,401.900 K.

Vládní předloha projednávána byla v poslanecké sněmovně v prvním čtení dne 10. února 1903 a přikázána rozpočtovému, který radil se o ní hned dne 11. února 1903.

Jednání ve výboru točilo se jen kolem dvou bodů. Jednak kolem uherského bloku, jednak kolem úrokové míry, na kterou mělo býti konvertováno.

Co se týče uherského bloku, bylo svorně uznáváno, že rakouská polovice jest samostatně oprávněna ku konversi celého dluhu a že uherská polovice nemá práva, aby kapitalisovala svůj příspěvek původní úrokovou mírou dluhu toho. Nicméně schválila většina výboru proposici vládní, aby uherský blok z konverse byl vyloučen. Rozhodovaly v příčině té důvody ryze oportunistické. Měla-li se chystaná konverse setkati s plným zdarem, bylo nezbytno, aby provedena byla v úplném klidu. V ovzduší, prosyceném sporem mezi rakouskou a uherskou polovicí, sotva mohlo se počítati na tak pevnou důvěru věřitelstva domácího i zahraničního, aby celá operace, aneb aspoň největší její část odbyla se prostou přeměnou dluhopisů výše zúročitelných na dluhopisy níže zúročitelné.

Co do míry úrokové, na kterou by mělo býti konvertováno, přetřásána byla již dříve ve veřejnosti otázka, byla-li by vhodnější konverse na 4 neb na $3^1/_2$ procenta. Finanční ministr rozhodl se pro konversi na 4 procenta; vypočítal, že následkem všeobecné míry úrokové konverse na $3^1/_2\,\%$ byla by pro státní pokladnu méně výhodnou. Při té příležitosti chtěl finanční ministr mezi rakouské dluhopisy uvésti nový typus dluhopisů $3^3/_4$ procentních ve formě t. zv. náhradné renty. Věřitelům, kteří nechtěli by se spokojiti s dluhopisy zúročenými 4 procenty, měly staré dluhopisy býti splaceny; prostředky k tomu měla si finanční správa opatřiti výdajem renty zúročitelné $3^3/_4$ procenty. Kdyby pak později někdy za normálních poměrů úrokových měla finanční správa opatřiti si prostředky úvěrem, mohla by sáhnouti k dluhopisům $3^3/_4$ procentním, ježto by takovéto úpisy do té doby na peněžním trhu zdomácněly. Rozpočtový výbor nesouhlasil však s finančním ministrem o vhodnosti náhradné renty $3^3/_4$ procentní, nýbrž trval na tom, aby celá konverse provedena byla na podkladě 4 procentní míry úrokové.

O konversi jednáno s takovým chvatem, že návrhy výboru, jež byly totožné s vládní předlohou, předloženy byly hned na zítří po výborové schůzi poslanecké sněmovně pouhou ústní zprávou, aniž by dány byly do tisku. V jediné schůzi dne 12. února 1903 (prot o 206. schůzi, sesse XVII.) byl předmět tento v sněmovně projednán.

Co do míry úrokové souhlasila sněmovna úplně s výborem, aby konverse provedena byla jen na základě 4 procentní míry úrokové. Tomuto mínění dán byl v předloze samé určitý výraz.

Hlavním předmětem jednání sněmovny byl uherský blok. Část poslanců navrhovala, aby vládě uloženo bylo za povinnost konvertovati veškeren rentový dluh, uherský blok v to počítajíc (minoritní zpravodaj dr. Kramář). Tento návrh byl zamítnut, aby nebyl vyvolán konflikt s uherskou polovicí. Naproti tomu přijat návrh (navrhovatel dr. Menger), aby uherský blok v zákoně samém z konverse vylučován nebyl, nýbrž aby vládě bylo ponecháno konvertovati sjednocenou rentu, aniž by stanovena byla maximální hranice renty ku konversi určené.

Tento návrh ve sněmovně přijatý byl vlastně neupřímností. Sněmovna chtěla vyjádřiti, že rakouská polovice jest oprávněna ku konversi celého sjednoceného dluhu rentového, ale bála se důslednosti, kdyby toto její přesvědčení úplně a do krajnosti bylo provedeno. Proto odhodlala se k poloviČatosti. Projevila svým usnesením toto své přesvědčení, ale ponechala vládě, aby tato jednala ohledně uherského bloku dle své vůle; byla při tom sněmovna pevně přesvědčena, že vláda nechá při konversi blok uherský úplně netknutý.

Doufal-li snad v sněmovně někdo, že uherská polovice přistoupí k rakouskému stanovisku, mohl co nejrychleji poučiti se o jiném. Hned dne 14. února 1903 uherský ministerský předseda Szell prohlásil v tamní sněmovně zcela určitě, že konversní operací nemůže rakouská polovice dotknouti se nijakým způsobem práva uherské polovice, aby tato splacením příslušné části státního dluhu snížila své příspěvkové břemeno. Proto nemohlo býti pochybnosti, v jakém rozsahu provedena bude konverse, i když k usnesením poslanecké sněmovny přistoupila dne 16. února 1903 sněmovna panská (prot. o 34. schůzi, sesse XVII.) a když shodná usnesení sněmoven sankcionována byla jako zákon ze dne 6. února 1903, ř. z. č. 37.

Vláda zahájila pak konversi sjednocené renty překolkováním na dluhopisy 4 procentní vyhláškou finančního ministerstva ze dne 18. února 1903, ř. z. č. 38. Konvertovány byly veškeré dluhopisy lednové a květnové renty; z dluhopisů únorové renty konvertovány byly jen dluhopisy, znějící na jméno a na sumu 20.000 zl. převyšující. Úplně vyloučeny byly z konverse dluhopisy dubnové renty.

* * *

Dle zákona o konversi renty ze dne 16. února 1903, ř. z. č. 37 a dle vyhlášky ministerstva financí ze dne 18. února 1903, ř. z. č. 38, splaceny byly rentové dluhopisy jen těm věřitelům, kteří za hotovou výplatu výslovně žádali; věřitelům, kteří se výslovně nepřihlásili, přeměněny byly dosavadní 4·2% zúročitelné dluhopisy prostým překolkováním v dluhopisy 4% zúročitelné.

Dle zpráv opatřených z finančního ministerstva — dosud jinde neuveřejněných — byl skutečný výsledek provedené konverse sjednocené renty následující:

Konverse renty z 4·2% na 4% týkala se těchto dluhopisů v nominální hodnotě:

I. s úrokovým kuponem květen-listopad		
svědčících majiteli	1,305,145.085	K
znějících na jméno (vinkul.)	417,060.000	»
II. s úrokovým kuponem leden-červenec		
svědčících majiteli	1.302,613.515	K
znějících na jméno	191,574.600	»
III. s úrokovým kuponem únor-srpen		
znějících na jméno	398,406.200	»
dohromady . . .	3.614,799.400	K

Uherský blok, který nebyl konvertován, obsahoval tyto dluhopisy v nominální hodnotě:

I. s úrokovým kuponem únor-srpen		
svědčící majiteli	635,110.700	K
znějící na jméno	250,909.300	»
II. s úrokovým kuponem duben-říjen		
svědčící majiteli	408.872.600	K
znějící na jméno	110,709.900	»
dohromady . . .	1.405,602.500	K

Se snížením míry úrokové spokojili se věřitelé s úhrnným požadavkem . . . . . 3.158,412.000 K

O výplatu dluhopisů přihlásili se věřitelé s celkovým požadavkem . . . . . 6,387.400 »

Z dluhopisů těchto přihlášeny byly k výplatě:

v Rakousku	591.100	K
v Uhrách	1,604.600	»
v Německu	279.300	»
v Nizozemí	331.300	»
v Belgii	694.200	»
ve Švýcarsku	122.300	»
ve Francii	1,651.100	»
v Anglii	1,113.500	»

Konverse se tedy úplně zdařila; bylo třeba splatiti věřitelům hotově jen 0·2% z celého dluhu.

Cukerní konvence Brusselská.

Kdo na sklonku určité peridy přehlížeti může celkový rozvoj událostí, dospěvších k určitému, závěrečnému cíli, snadno může vystupovati jako soudce rozhodující, co v určitém předcházejícím momentu mělo neb nemělo se státi, aby vývoj událostí pohyboval se způsobem pro celkové zájmy nejpříznivějším. Retrospektivní takové kritiky jsou tím vděčnější, čím jsou lacinější.

K takovým kritikám svádí přímo poměry, jaké nastaly ve výrobě cukerní. Dnes, když systém prémií cukerních dramatickým takřka obratem přiveden byl k pádu v nejčelnějších výrobních státech evropských, nepatří k tomu zvláštního bystrozraku, tvrdí-li kdo, že systém cukerních prémií byl naposled naprosto neudržitelným.

Výroba cukerní podněcována byla k chvatnému vzrůstu systémem prémiovým. Prémie tyto byly buď zjevné, t. j. takové, které stát poskytoval cukrovarům ve formě vývozních bonifikací, anebo tajné, t. j. takové, které pro vyrabitele vyplývaly z výhodného systému zdaňovacího. K tomu přistupovala ještě jiná prémie, totiž prémie kartelová; pod ochranou vysokého cla přívozního organisovaly se vyrábějící závody kartelem, aby mohly regulovati ceny cukru na domácím tržišti. Dle výpočtů ústředního výboru c. k. zemědělské společnosti ve Vídni (srv. Das Wesen der Brüssler Konvention und ihre Bedeutung für die Landwirtschaft) činily tyto prémie v roce 1900/1 za každých 100 *kg* v korunách:

	Prémie		
	zjevné	tajné	kartelové	dohromady
ve Francii	1·70	8·24	—	9·94
v Německu	2·95	—	7·—	9·95
v Rusku	—	—	—	8—17
v Rakousko-Uhersku .	2·45	—	5·—	7·45

Za této podpory stoupala výroba cukru v jednotlivých evropských státech od r. 1892/3 počínajíc takto (v milionech metr. centů suroviny):*)

	Rakousko-Uhersko	Německo	Francie	Belgie	Nizozemí	Rusko	Ostatní země	Dohromady
1892/3 . . .	7·95	12·25	5·82	1·65	0·65	4·50	0·90	33·72
1893/4 . . .	8·34	13·76	5·68	2·20	0·70	6·50	1·10	38·28
1894/5 . . .	10·44	18·35	7·80	2·50	0·85	5·95	1·40	47·29
1895/6 . . .	7·81	16·42	6·61	2·20	1·07	7·30	1·40	42·81
1896/7 . . .	9·30	18·21	7·42	2·80	1·56	7·06	1·70	48·11
1897/8 . . .	8·21	18·44	7·73	2·34	1·26	7·20	1·60	46·78
1898/9 . . .	10·42	17·22	7·82	2·09	1·50	7·55	1·35	47·95
1899/1900 . .	10·98	17·91	9·19	2·70	1·70	8·98	1·22	52·68
1900/1 . . .	10·83	19·75	11·—	3·20	1·78	8·94	3·40	58·90
1901/2 . . .	12·10	22·93	11·10	3·25	2·03	11·05	3·80	67·06

Vývoz cukru z jednotlivých států evropských pohyboval se od r. 1892/3 způsobem znázorněným v následujících číslech (v mil. metr. centů suroviny):

---

*) Následující čísla vyňata jsou z vládní předlohy příl. 1548, sesse XVII., kterou podána byla říšské radě cukerní konvence Brusselská k schválení.

	Rakousko-Uhersko	Německo	Francie	Belgie	Nizozemí	Rusko	Dohromady
1892/3	4·81	7·25	2·41	1·34	1·35	0·21	17·37
1893/4	4·90	7·27	1·48	2·10	1·24	0·93	17·92
1894/5	4·53	10·45	3·31	1·09	1·24	0·95	21·57
1895/6	5·05	9·57	2·51	1·44	1·48	1·81	21·86
1896/7	5·65	12·34	3·30	1·85	1·62	1·18	25·94
1897/8	4·94	10·38	4·34	2·41	1·67	1·47	25·21
1898/9	7·19	10·06	3·03	1·77	1·72	0·97	24·74
1899/1900 . .	7·06	9·84	5·41	2·39	1·67	2·00	28·37
1900/1	6·93	11·41	7·02	3·05	1·69	1·64	31·74
1901/2	8·17	12·14	5·20	2·38	1·92	1·40	31·21

Domácí spotřeba v jednotlivých těchto státech v témže období byla následující:

	Rakousko-Uhersko	Německo	Francie	Belgie	Nizozemí	Rusko	Dohromady
1892/3	3·21	5·55	5·07	0·50	0·45	4·42	19·20
1893/4	3·14	5·71	4·75	0·50	0·46	5·40	19·96
1894/5	3·65	6·13	4·81	0·50	0·47	4·85	20·41
1895/6	3·79	8·21	5·01	0·50	0·48	3·96	21·95
1896/7	3·39	5·52	5·95	0·50	0·49	5·06	20·91
1897/8	3·74	7·02	4·00	0·50	0·49	5·40	21·15
1898/9	3·90	7·54	3·87	0·50	0·58	5·81	22·20
1899/1900 . .	3·62	8·47	4·73	0·55	0·60	5·81	23·78
1900/1	3·80	7·67	4·96	0·60	0·62	6·55	24·20
1901/2	3·90	7·48	4·73	0·65	0·65	7·04	24·45

Srovnají-li se tato čísla, bude lze pozorovati, že domácí spotřeba a vývoz řepového cukru z těchto hlavních evropských států nepohybovaly se v stejném poměru s rostoucí výrobou. Stoupaly totiž v těchto státech průměrně ročně

	během desítiletí 1892/3—1901/2	během pětiletí 1897/8—1901/2
domácí spotřeba	o 0·52 mil. metr. centů	o 0·33 mil. metr. centů
vývoz	o 1·38 » » »	o 0·60 » » »
výroba	o 3·34 » » »	o 4·56 » » »

Čísla tato jsou nejmarkantnější illustrací účinků prémiové politiky cukerní. Průměrný roční vzrůst výroby cukerní během posledního desítiletí byl o mnoho větší a rychlejší, než současný vzrůst domácí spotřeby a vývozu. Tento nepoměr zhoršil se zvláště během posledního pětiletí, ve kterém průměrná roční výroba vyšinula se o hodně nad desítiletý průměr, kdežto domácí spotřeba a vývoz klesly pod tento průměr; čili jinými slovy: výroba cukerní v evropských státech rostla mnohem rychleji, než domácí spotřeba a vývoz mohly pojmouti. I musil proto dostaviti se nezbytný důsledek, totiž převýroba.

Velkou vinu na tomto vývoji přičísti bylo třeba státům samým, které v druhé polovici předešlého desítiletí pořádaly pravé dostihy, zvyšujíce vývozní prémie, nejprve Německo (1896), po něm Rakousko-Uhersko (1896, viz str. 258—262 tohoto spisu) a potom Francie (1897). Spoluvinníky pak na těchto poměrech byly kartely cukerní. Jestliže v rámci nynější soustavy hospodářské přísluší kartelům úkol, aby přiváděly výrobu v soulad se spotřebou, sluší doznati, že v oboru cukerním kartely nejen nedovedly tento úkol plniti, nýbrž že ještě spíše působily ke zhoršení nesouladu mezi výrobou a spotřebou. Právem mohl rakouský finanční ministr Böhm z Bawerků v poslanecké sněmovně dne 25. dubna 1902 vznésti na kartely těžkou obžalobu. »Jest skutečností, že tato organisace, vlastně paorganisace kartelu nebyla s to, aby zabránila hříšné převýrobě. Okolnost, že kartel poskytoval příslušnému odvětví výrobnímu velkých výhod, měla v zápětí, že následkem snah bráti podíl na těchto výhodách i v době, ve které opatrní a prozíraví hospodáři mohli již nestálost těchto výhod postřehnouti, výroba cukru nabyla přes to ještě takových rozměrů, jakými musily přivoděny býti škody ve dvojím směru.« A jako takové škody označeny byly jednak převýroba na světovém trhu cukerním, která způsobila pravé pustošení v cenách cukru, jednak aleatorická povaha, kterou nabylo důležité odvětví průmyslové.

Nebylo nikoho, kdo by nebyl si býval vědom toho, na jak kolisavých základech spočíval za takých poměrů průmysl cukrovarnický. Převýroba cukerní byla přesně vypočítávána, ba bylo i stoupání téže ještě věštěno. Budiž uveden jediný z takových výpočtů (Fremdenblatt č. 69. z 11. března 1902). Dne 1. září 1901 dostoupila zásoba nahromaděného cukru $12^1/_2$ mil. metr. centů. K tomu dlužno připočísti pro r. 1901—2 výrobu řepového cukru 67 mil. metr. centů a třtinového cukru 34 mil. metr. centů. Celé množství cukru ceněno tak na $113^1/_2$ mil. metr. centů. Odečte-li se od toho spotřeba 89 mil. metr. centů, zbude dne 1. září 1902 přebytečná zásoba $24^1/_2$ mil. metr. centů. Předpokládá-li se vzrůst výroby třtinového cukru o 2 miliony metrických centů a vzrůst spotřeby o 3 mil. metr. centů, musila by výroba řepového cukru pro r. 1902—3 zmenšena býti na 47 mil. metr. centů, t. j. musilo by pěstování řepy obmezeno býti o 30%, i kdyby přebytečné zásoby sníženy měly býti jen na 15 mil. metr. centů. Podobné výpočty opakovány v různých variacích.

S převýrobou cukerní, s prémiovým systémem státním a s kartelovou organisací souvisel pak nezdravý vývoj cen cukerních.

Pod ochranou vysokého přívozního cla (v Rakousko-Uhersku 11 zl. ve zlatě z raffinovaného a 6 zl. z metr. centu surového cukru, v Německu 20 marek z metr. centu cukru jakéhokoliv druhu) mohla kartelově organisovaná výroba ukládati domácímu konsumu ceny tak vysoké, aby vysoký zisk, v domácím odbytu

získaný, poskytl vyrabiteli možnost vyvážeti přebytky vyrobeného cukru za hranice za ceny i pod náklady výrobní snížené. Zase bylo vypočítáváno, že za 100 kg. raffinovaného cukru platí se cena:

	daň v to čítajíc	bez daně
v Anglii . . .	— K	18 K
v Německu .	66 »	42 »
ve Francii . .	89 »	27 »
v Rakousku .	84 »	46 »

Jinými slovy znamená to tolik, že rakouský konsument, který v ceně 84 K za 1 metr. cent cukru odvádí státu spotřební daň 38 K, platí skutečnou cenu 46 K, kdežto anglický konsument platí za týž z Rakouska dovezený výrobek jen 18 K, tedy při každém metr. centu o 28 K méně.

Hlavní výhodu snížených cen cukerních při vývozu cukru ze států vyrábějících řepový cukr požívala Anglie; přivezenoť do této země v angl. centech (1 cwt = 50·8 kg.) v r. 1900:

cukru třtinového	surového	2,512.836 cwts.
» »	raffinovaného	11.345 »
» řepového	surového	10,722.096 »
» »	raffinovaného	19,236.842 »

Cukr řepový vytlačoval na anglickém trhu stále cukr třtinový. Jen některá čísla budte na doklad toho uvedena. Činil přívoz cukru do Anglie v cwts.:

	cukru třtinového		cukru řepového	
	surového	raffinovaného	surového	raffinov.
1883	11,929.590	139.534	8,437.037	3,144.478
1884	11.621.371	1,065 927	8,001.308	3.197.946
1885	11.219.406	2.281.884	8,197.153	3 047.162
1890	5,648.121	293.185	10 069.355	9.683.480
1895	7.759.077	16.729	9,250.920	14.128.414
1898	4 878.850	17.854	9,814.056	16,502 400
1899	3,235.094	20.646	9 886.615	17.788.475
1900	2,512 836	11.345	10,722 096	19.236.842

Cukerní politikou evropských států dosaženo bylo tedy tolik, že kontinentální výroba řepového cukru zvítězila na anglických trzích nad koloniální výrobou třtinového cukru. Že toto vítězství nebylo dosaženo bez těžkých obětí poplatnictva i cukr konsumujícího obecenstva na kontinentu, ví již čtenář z dřívějších kapitol tohoto spisu, ve kterých rozebírány byly reformy daně cukerní se týkající.

V jaké míře přispívá mocnářství Rakousko-Uherské k zásobování Anglie řepovým cukrem, poznati lze z následujících čísel, které znázorňují vývoz cukru z tohoto mocnářství v r. 1901/2 (v metr. centech). Vývoz ten činil:

	konsumního cukru	suroviny
Anglie	2,802.495	126 935
přes Terst (svob. přístav)	846.403	—
Britická Východní Indie	680.849	1.000
Turecko	312.779	—
Švýcarsko	371.606	—
Hamburk	256.145	29.400
Italie	96.108	—
Severní Amerika	69.421	863
Francouzská Indo-Čína	36.606	—
Srbsko	31.285	—
Rumunsko	17.954	—
Čína	8.407	—
Japonsko	7 478	—
Bulharsko	7.029	—
Švédsko a Norvéžsko	1.073	—
Maroko	589	—
Levante	115	—
Německo	5	15.000
dohromady	5,546.347	173.198

* * *

O neudržitelnosti prémiového systému cukerního přesvědčen byl každý. Ale že by mohlo — aspoň v dozírné době — dojíti k odstranění téhož, nevěřil nikdo. Hledíc k národohospodářskému významu, jaký výroba cukerní v jednotlivých vývozních státech byla nabyla, nemohl žádný z těchto států pomýšleti ani z daleka na to, aby samostatně a o své újmě zrušil prémiový systém, nechť byl o neoprávněnosti téhož sebe více přesvědčen. Střežilyť exportní státy cukerní navzájem žárlivě své cukerní zákonodárství. Poskytl-li některý z nich svému cukernímu vývozu nějakou výhodu, spěchal druhý kvapem, aby svého souseda dohonil, ne-li předstihl. Stát, který by v tomto závodění najednou ustál snížením neb zrušením prémií, odňal by býval svému cukru všechnu konkurenční způsobilost na cizích tržištích, byl by býval zadal svému cukrovarnictví tak těžkou ránu, že o osudných následcích takového kroku pro celek hospodářství nikdo nechtěl ani uvažovati.

Bylo tedy jisto, že cukerní prémie bylo by lze odstraniti jen tehdy, kdyby stalo se tak najednou v nejčelnějších státech vývozních na základě mezinárodní dohody mezi nimi. O možnosti takové dohody musilo býti právem pochybováno, hledělo li se k výsledkům dřívějších pokusů v tomto směru učiněných.

Již na konferenci Pařížské v r. 1863 uvažováno bylo mezi Francií, Anglií, Belgií a Nizozemskem o odstranění prémií na vývoz raffinády. Konference tato skončila úspěšně; bylať dne 8. listo-

padu 1864 podepsána konvence, která platiti měla od 1. srpna 1865 počínajíc na deset let. Konvencí tou odstraněn měl býti nepoměr mezi daní a vývozní bonifikací cukerní tím, že dle nizozemských vzorků (typů) cukerních měly jednotlivé druhy surového cukru býti tříděny a na základě souhlasně provedených praktických pokusů výtěžky cukerní a výše restituční stanoveny. Praktický výsledek této konvence zklamal však, protože se systém typů neosvědčil a nad to předpisy konvence v některých státech, hlavně ve Francii, jen nedostatečně byly prováděny. Konvence tato nebyla obnovena. Podařilo se sice v r. 1877, že podepsána byla mezi státy výše řečenými nová konvence, ve které šlo se o krok dále; bylať přijata zásada, že skutečná výroba cukru v továrnách a raffineriích má podrobena býti dozoru berních orgánů a že proti státům, ku konvenci nepřistoupivším a tajné neb zjevné prémie poskytujícím, mají zavedena býti odvetná opatření. Ale tato konvence nevstoupila v život.

Jak skončila nezdarem konference Londýnská, trvající od 24. listopadu do 30. srpna 1888, pověděno bylo již na dřívějším místě tohoto spisu (viz str. 155 a 156). Nezdar Londýnské konference neodstrašil, aby na nové konferenci Vídeňské (od 28. června do 1. července 1895) stal se opětný pokus o mezinárodní dohodu za účelem odstranění cukerních prémií. Tato konference nejen skončila nezdarem, nýbrž měla v zápětí dokonce stupňovaný zápas o cizí tržiště mezi Německem, Rakousko-Uherskem a Francií pomocí zvýšených podpor prémiových (viz str. 259 a 260 tohoto spisu).

Zvýšené prémie ve státech kontinentálních podnítily odpor v Anglii. Západoindičtí vyrabitelé třtinového cukru hořce si stěžovali na to, že jejich zboží má z anglického trhu vytlačováno býti řepovým zbožím evropským. Toto hnutí sesilováno bylo ještě agitací, kterou proti vývozním a kartelovým prémiím prováděl v Anglii spolek Anti-Trust-League. Pod tímto nátlakem sešla se po delším diplomatickém jednání opětovná konference v Brusselu v červnu 1898, které zúčastnily se Rakousko-Uhersko, Německo, Francie, Anglie, Belgie, Nizozemí, Rusko, Švédsko a Španělsko. I tentokráte skončila konference, aniž by bývalo dospělo se k zrušení všech cukerních prémií. Odpor kladen byl tentokráte Francií a Ruskem. Prvější stát byl sice ochoten odstraniti zjevné prémie cukerní; ale nebyl nikterak ochoten zrušiti i tajné — právě ve Francii značné — prémie. Rusko zase odmítlo, aby mezinárodní konference zasahovala v obor vnitřního jeho zákonodárství cukerního. V Rusku totiž po různých změnách upraveny byly poměry výroby cukerní ve formě monopolu pod státním dozorem se nacházejícího. Cukrovary tamní sestoupily se v jednotný svaz (r. 1887), upravivše výrobní své poměry úmluvou, zvanou »normírovkou«; státní zákonodárství (carské úkazy z 20. června a 20. listopadu 1895) upravilo pak poměry berní na tomto zá-

kladě. Dle toho ustanovuje ministerská rada cukrovarům množství cukerní výroby pro spotřebu domácí (na př. pro 1898/9 35½ mil., pro 1899/1900 36½ mil., pro 1990/1 36 mil. pudů), dále množství obligatorních zásob cukerních (»nedotknutelné zásoby« pro případ nedostatku cukru, na př. pro 1900/1 3½ mil. pudů), maximální ceny cukerní pro trh domácí (na př. pro 1899/1900 za pud 4·60 rub., pro 1900/1 4·55 rub.) a konečně podmínky, za jakých cukr ze zásob dodán může býti na domácí trh; cukr nad normu přebývající (»volné zásoby«) může býti vyvezen neb pro příští kampaň ponechán.

Brusselská konference z června 1898 nebyla prohlášena za skončenou, nýbrž byla toliko odročena; staloť se závěrečné usnesení, že »konference přerušuje své práce, svěřujíc belgické vládě úkol, aby tato zahájila přímá diplomatická jednání, kterými by nalezena byla kombinace, aby delegáti jednotlivých států mohli sejíti se znovu v naději, že podaří se dohoda«. Že jednání Brusselské konference nebyla jako beznadějná skončena, jak stalo se na dřívějších konferencích, toho příčiny hledati sluší ve dvou okolnostech. Jednou bylo samostatné vystupování některých států cukr přivážejících v otázce prémiové, druhou okolností pak bylo stanovisko, jež anglická vláda zaujala.

Některé státy, do kterých přiváží se řepový cukr, staly se netrpělivými; nechtěly na dále přihlížeti se založenýma rukama k tomu, jak prémiový cukr evropský podmaňuje sobě domácí jich tržiště. Byly to nejdříve Spojené státy severoamerické a po těchto Britická východní Indie. Ve Spojených státech severoamerických zavedena byla (billa Dingleyova) differenční cla na cukr přivážený ze států, které poskytují vývozní prémie. Celní sazba zvýšena byla totiž přirážkou, jež rovnati se má vývozní prémii státu, z kterého cukr pochází. Tímto opatřením staly se evropské prémie při dovozu cukru do Spojených států bezúčinnými a systém prémiový přiveden tak ad absurdum. Výše differenčních sazeb celních, jež zavedeny byly ve Spojených státech od 24. července 1897, byly (dle naší měny) při dovozu cukru

z Francie	10·62 K
z Belgie	3·70 »
z Nizozemí	3·56 »
z Německa	2·83 »
z Rakousko-Uherska .	2·46 »

Příkladu Spojených Států následovala dvě leta na to Britická východní Indie, která počínajíc dnem 20. březnem 1899 zavedla na cukr vyvážený s výhodou vývozních prémií zvláštní cla kompensační rovnající se výši vývozních prémií. Jaký účinek hrozil z tohoto opatření indické vlády pro cukerní vývoz z Evropy do Východní Indie, bude lze nejlépe poznati, srovnají-li se dřívější a nové indické celní sazby cukerní. Celní přirážky činily pro přivezený cukr (za 100 kg):

	Celní přirážka dřívější	nová	Zvýšení tedy o
z Rakouska-Uherska .	3·52 K	13·73 K	10·21 K
z Německa	4·05 »	13·18 »	9·13 »
z Francie	10·70 »	13·71 »	3·01 »
z Belgie	4·18 »	4·18	—
z Nizozemí	3·43 »	3·43 »*)	—

Jiné nebezpečí hrozilo prémiovému cukru kontinentálnímu v Anglii. Ve válce jihoafrické přispěly anglické kolonie mateřské zemi obětavě. Bylo třeba poskytnouti jim za tyto oběti nějaké náhrady. Celému směru t. zv. imperialistické politiky anglické, jež byla zahájena, odpovídala opatření, kterými by anglické kolonie těsněji byly připoutány k Anglii hlavně ve směru hospodářském. Na konferenci koloniálních ministrů v Londýně smluven měl býti podrobnější plán o postupu k tomu směřujícímu. Bylo jen nutnou důsledností všech těchto snah, chtěla-li Anglie otevříti svá tržiště třtinovému cukru ze svých kolonií. To mohlo býti provedeno jen tím, že by dovoz řepového cukru do Anglie byl obmezen buď zvýšeným clem aneb odstraněním vývozních prémií. Odpor proti tomu mohlo klásti jedině anglické obecenstvo, zvyklé za prémiového systému na levný cukr řepový. Ale odpor tohoto obecenstva byl seslaben již napřed tím, že průběhem burské války vybírána z cukru cla k úhradě válečných útrat.

Za takových poměrů byla vláda anglická pevně odhodlána chopiti se nějakých opatření proti prémiovému cukru kontinentálnímu. Kladla proto zcela kategoricky alternativu: buď zrušení cukerních prémií anebo kompensanční cla na cukr do Anglie dovážený. Jak pevným byl tento úmysl anglické vlády, pověděl zcela zřetelně anglický delegát (Phipps) na pozdější konferenci v Brusselu Když totiž vyjednávání mezi zástupci jednotlivých států již již se hatila, přečetl anglický zástupce ve schůzi dne 25. ledna 1902 vyjádření, napřed již pro takovouto eventualitu připravené, jež znělo takto:

»Angličtí delegáti dostavili se do konference, předpokládajíce, že úmluva mezi Německem, Rakousko-Uherskem a Francií v r. 1900 v Paříži uzavřená a jednohlasně za základ jednání přijatá vésti má k zrušení prémií jakéhokoliv druhu, vyjímajíc jistou část nepřímých prémií Francii ponechaných. Průběhem dosavadních jednání konferenčních ukázalo se však, že cíle úmluvou touto předpokládaného nebude dosaženo, nebude-li přiměřeně dle zásad konference z r. 1898 omezen nepoměr mezi spotřební daní a přívozním clem, jaký stanoven jest zákonodárstvím některých výrobních zemí; zdá se proto býti pravděpodobno, že

*) Nizozemí požívá při přívozu raffinády, vyrobené ze suroviny do Nizozemí přivezené, ve Východní Indii výhody sníženého cla rovnajícího se 0·44 K za 100 kg.

konference ztroskotá, nepodaří-li se o tomto bodu dohoda. Vláda Velké Britannie jest pevně přesvědčena, že takový výsledek, který bude míti v zápětí další trvání nerovného konkurenčního boje mezi různými výrobními zeměmi na světovém trhu, může býti jen na škodu skutečným zájmům těchto zemí. Nynější systém měl ovšem pro okamžik za následek, že cena cukru pro anglické konsumenty byla snížena; chce-li vláda anglická přes to systém ten odstraniti, vedena jest přesvědčením, že na rozvoj západoindických kolonií, vyrábějících cukr, jeví systém ten škodlivé účinky. Za těchto poměrů obdrželi zástupci angličtí příkaz podati vyjádření, že pro případ, kdyby tento poslední, mocnostmi podniknutý pokus setkati se měl s týmž osudem, jako pokusy předcházející, vláda Velké Britannie bude nucena, aby navrhla parlamentu taková opatření, jaká pokládati bude za nutná, aby chráněny byly příslušné zájmy« (srv. protokoly konferenční, k příl. 1518 sten. prot. poslanecké sněmovny, sesse XVII.).

Úmysl anglické vlády, který zde ohlášen byl v ne oficiálnější diplomatické formě, znám byl již dříve, když rozcházela se konference z Brusselu v r. 1898. Anglická opatření nejtíže ji byla by stihla Německo, Francii a Rakousko-Uhersko. Proto hned po odročení konference z r. 1898 snažily se tyto státy, aby nalezen byl vhodný způsob, kterým bylo by lze dospěti k nějaké shodě. Po delších vyjednáváních podařilo se, že dne 22. října 1900 uzavřena byla v Paříži dohoda mezi těmito třemi státy o novém návrhu, který by měl konferenci Brusselské býti podán. Návrh takto usjednocený, francouzskou vládou formulovaný, zněl: »Pak-li mocnosti na konferenci zastoupené se zavážou, jednak že pro cukr nezavedou žádných vývozních premií, a pro případ, že by tyto byly již zavedeny, že je zruší, jednak že nepodrobí francouzský cukr při přívozu do svého území vyššímu břemenu než cukr jakéhokoliv jiného původu, zavazuje se Francie navzájem, že zruší své vývozní prémie cukerní a že nezavede nových, dále že sníží nynější, 30 franků činící rozdíl mezi plnou sazbou vnitřní daně spotřební a zmírněnou sazbou, používanou při výtěžku od 7·75 do 10·5 procent, na 20 franků a že podrobí výtěžek přes 10·5 procent výhradně plné sazbě. Rozumí se však samo sebou, že zavazuje se francouzská vláda jen tehdy k této změně svého zákonodárství, vezmou-li mocnosti v novém zasedání konferenčním zúčastněné na se závazek: 1. že zruší nynější vývozní prémie a že nezavedou ani zjevných ani tajných prémií; 2. že cukr pocházející ze smlouvajících států připustí do svého obvodu za nejnižší celní sazbu, která nesmí převyšovati určitě stanovené maximum; 3. že cukr ze zemí, ve kterých poskytují se vývozní prémie, podrobí při přívozu clům kompensačním.« Francouzský návrh, pokud se týkal snížené berní sazby, znamenal tolik, že tajné prémie, které vyplývaly pro cukrovary ve Francii z tamního způsobu zdanění cukerního, hodlá francouzská vláda snížiti přibližně na polovici dotud platných tajných prémií.

Na základě toho návrhu pozváni na počátku r. 1901 zástupci jednotlivých států do Brusselu, aby pokračováno bylo v konferenci v r. 1898 přerušené. Tentokráte trvala sezení od 16. prosince 1901 až do 5. března 1902. Z dřívějších účastníků odřeklo Rusko, odůvodňujíc to tím, že stát tamní neposkytuje žádných vývozních prémií. Za to přišli nově do konference zástupci Italie a Rumunska; poslednější vzdálili se však dříve, než konvence byla podepsána.

* * *

Jednání na Brusselské konferenci byla velmi tuhá. V nejvýhodnější situaci nacházeli se zástupcové angličtí; mohli opírati se o to, že je jejich snahou, aby cukerní výroba postavena byla na přirozené základy, z kterých vyšinuta byla kontinentálním systémem prémiovým. Zástupcové němečtí, francouzští a rakousko-uherští nacházeli se v nevýhodné posici defensivy; odmítnutí anglických požadavků znamenalo pro státy jimi zastupované ztrátu anglického tržiště, ztrátu tím povážlivější, že ani za normálních poměrů výrobních nebylo by bývalo lze najíti náhradního tržiště, nehledě za abnormálních poměrů převýroby. Proto, když porady dospěly následkem dříve citovaného prohlášení anglického k nejakutnějšímu bodu, neopustili zástupci ti poradní síň, nýbrž usnesli se přerušiti na krátkou dobu (od 31. ledna do 22 února 1902) jednání, aby vyžádali sobě nových instrukcí od svých vlád.

Když vystoupila anglická vláda s požadavkem, že clo na cukr (t. zv. surtaxa, t. j. suma, o kterou celní sazba převyšuje domácí daň spotřební) nesmí ve stycích mezi smlouvajícími státy převyšovati 5 franků, hájil rakousko-uherský zástupce návrh, aby pro případ, že francouzská vláda přistoupí k odstranění i všech tamních tajných prémií, stanovena byla surtaxa 15 franky. Ani tento návrh, ani další eventuální návrh, aby surtaxa 15 franků byla ponenáhlu snižována a aby konvence vstoupila v platnost později než dne 1. září 1903, nepodařilo se rakousko-uherskému zástupci prosaditi. Jakmile ustoupila totiž francouzská vláda od veškerých tajných svých prémií, nenalezly rakousko-uherské požadavky již podpory u německých zástupců. Nechtělo-li Rakousko-Uhersko zůstati osamoceno, musilo na konec přistoupiti zásadně k požadavkům anglickým. Jen toho bylo možno dosíci, že surtaxa zvýšena byla na 6 franků za 100 kg. raffinovaného a na $5^1/_2$ franků ostatního cukru.

Za takových poměrů podepsána byla Brusselská cukerní konvence dne 5. března 1902 zástupci Německa, Rakousko-Uherska, Belgie, Španělska, Francie, Anglie, Italie, Nizozemí a Švédska i Norvéžska; zástupce Rumunska, který se konference zúčastnil, prohlásil, že Rumunsko nepřistupuje ku konvenci, hodlajíc zabezpečiti vznikajícímu tamnímu průmyslu cukernímu domácí svá tržiště, ač bylo již dříve zásady na konferenci přijaté svým zákonodárstvím z vlastní iniciativy provedlo.

Obsah konvence v Brusselu ujednané jest následující:

1. Zúčastněné státy zavazují se, že zruší jakékoliv přímé neb nepřímé prémie, poskytované při výrobě neb vývozu cukru, a že po dobu platnosti smlouvy nezavedou žádných takových prémií. Cukru na roveň kladou se výrobky cukr obsahující, jako cukrovinky, chokolada, biscuity, kondensované mléko a všechny jiné podobné výrobky, které obsahují značnější měrou umělou přísadu cukru. Ustanovení toto týká se všech výhod, jež vyplývají různým třídám výrobců z berního zákonodárství státního přímo nebo nepřímo, zvláště: přímých vývozních a výrobních bonifikací, úplných neb částečných slev berních, výhod z vytěžených přebytků a z přílišných restitucí, výhod z cla převyšující povolené nadclo (surtaxu).

2. Zúčastněné státy podrobí cukrovary a raffinerie stálému dozoru berními orgány. (Přijata zde skladištní zásada provedená v rakouském cukerním zákonodárství.)

3. Nadclo ze zahraničného cukru (t. j. rozdíl mezi přívozním clem a domácí spotřební daní) smí pro raffinovaný a tomuto se rovnající cukr stanoveno býti nejvýše 6 franky a pro ostatní cukr nejvýše 5·5 franky za 100 kg. Ustanovení toto neplatí pro státy, které nevyrábějí cukr, a pro vedlejší výrobky spojené s výrobou a raffinováním cukru.

4. Cukr, přicházející ze států, jež poskytují výrobní neb vývozní prémie, podroben bude ve zúčastněných státech zvláštnímu clu; toto clo nesmí býti nižší, než činí přímé neb nepřímé prémie výrobním státem poskytované. Každý ze zúčastněných států má právo, aby přívoz prémiového cukru zakázal.

5. Zúčastněné státy jsou povinny, aby za nejnižší sazby svých tarifů připustily do svého obvodu cukr ze států ku konvenci přistoupivších a z jich kolonií a držav, pokud tyto neposkytují žádných prémií, vyjímajíc cukr z autonomních kolonií anglických (Australie, Nový Zéland, Kapsko, Natal, Canada, Nový Fundland) a z Východní Indie. Cukr třtinový a řepový nesmí podrobeny býti různým celním sazbám.

6. Španělsko, Italie a Švédsko prosty jsou povinností v odstavcích 1.—3. uvedených, dokud nevyvážejí cukr.

7. K dozoru nad prováděním předpisů konvence zřídí se stálá komise v Brusselu, skládající se z delegátů zúčastněných států a opatřená stálou kanceláří. Složení a kompetence této komise jsou v konvenci blíže označeny. (Státoprávně zajímavé jest ustanovení, že Rakousko i Uhersko vystupovati má v této komisi »každé o sobě jako smlouvající část«.)

8. Každý ze smlouvajících států zavazuje se za sebe i za své kolonie a državy — vyjímajíc autonomní kolonie anglické a

Východní Indii — že provede nutná opatření, kterými by bylo zamezeno, aby prémiový cukr, procházející územím některého ze zúčastněných států, nepožíval na místě svého určení výhod této konvence. Stálá komise v Brusselu navrhne v této příčině potřebná opatření.

9. Státy v konvenci nezúčastněné mohou k ní dodatečně přistoupiti, svolí-li k tomu stálá komise.

10. Konvence vstoupí v platnost dne 1. září 1903 na pět let. Výpověď dána má býti dvanácte měsíců před koncem pětiletí, jinak prodlužuje se o rok dále.

11. Konvence platí i pro zámořské provincie, kolonie a zahraniční državy zúčastněných států, vyjímajíc kolonie anglické a nizozemské, pro které platí zvláštní ustanovení v závěrečném protokolu obsažená.

12. Platnost závazků konvencí přijatých závisí v každém státě na ústavním schválení. Ratifikace konvence musí uložena býti u ministerstva zahraničního v Brusselu nejdéle dne 1. února r. 1903.

Ku konvenci samé připojen závěrečný protokol, kterým odstraněny měly býti některé pochybnosti o významu a dosahu ustanovení obsažených v odstavcích 3. a 11. konvence.

První pochybnost týkala se nadcla v odstavci 3. upraveného. K nátlaku zástupců rakousko-uherských připojeno bylo v závěrečném protokolu vysvětlení tohoto obsahu: Hledíce k tomu, že nadclem má vnitřní trh výrobních zemí účinně býti chráněn, zůstavuje sobě každý ze zúčastněných států právo činiti návrh na zvýšení nadcla, kdyby docházelo k němu značnější množství cukru z některého zúčastněného státu; zvýšení nadcla smí však týkati se jen cukru z tohoto státu. O návrhu takovém rozhoduje stálá komise; zvýšení nesmí převyšovati 1 frank za 100 kg. Stálá komise smí vysloviti souhlas jen tehdy, vniká-li cukr do navrhujícího státu následkem skrovnější hospodářské způsobilosti, nikoliv však tehdy, kdyby bylo to následkem umělého zvýšení cen, způsobeného úmluvou mezi vyrabiteli.

Druhá pochybnost týkala se anglických a nizozemských kolonií. Byly totiž vysloveny obavy, že Anglie mohla by cukerní obchod se svými koloniemi upraviti způsobem, příčícím se konvenci, jmenovitě připouštěti do svého obvodu cukr ze svých kolonií za příznivějších podmínek než cukr kontinentální. Proto připojeno bližší vysvětlení k odstavci 11. Anglická vláda prohlásila, že nebudou poskytnuty cukru z korunních kolonií ani přímé ani nepřímé prémie, že koloniálnímu cukru nebudou přiznány oproti cukru ze zúčastněných států nijaké výhody a že konvence předložena bude autonomním koloniím a Východní Indii za účelem přistupu.

Výhrada o nizozemských koloniích v odst. 11. nezavdávala sice příčin k pochybnostem. Nicméně prohlásila nizozemská vláda v závěrečném protokolu, že cukru z nizozemských kolonií nebudou poskytovány ni přímé ni nepřímé prémie a že cukr ten nebude do Nizozemí připouštěn za celní sazby nižší než cukr ze súčastněných států.

* * *

Výsledek porad Brusselských způsobil v kruzích cukrovarnických prudké rozrušení. Nenadál se nikdo, že by mohlo dojíti k mezinárodní úmluvě. Rakouským zástupcům vyčítáno, že připravili mocnářství Rakousko-Uherskému na poli obchodní politiky těžkou porážku, již svými hospodářskými důsledky přirovnati bylo by lze ztracené válce. Také co se má dále díti, nebylo jasno. Jak rozcházela se v tomto směru mínění, vycítiti bylo lze nejen z hlasů odborových korporací, nýbrž i z debat v parlamentu v druhé polovici dubna (ku př. prot. o schůzi 121, 130, 131, XVII. sesse). Stála proti sobě dvojí mínění. První, válečně zladěné, žádalo, aby mocnářství Rakousko-Uherské k Brusselské konvenci nepřistoupilo; budou-li cukernímu průmyslu všechny dosavadní výhody zachovány, bude prý týž s to, aby v náhradu za anglická tržiště, uzavřená mu na příště trestními cly, získal tržiště balkánská, levantská, asijská atd. Takto bojovnou byla nálada v některých českých korporacích.

Rozvážnější hlasy neklamaly se však, že by za ztrátu anglického tržiště mohla býti na tvrzích dálného Orientu nalezena dostatečná náhrada. Počítaly s tím, že mocnářství Rakousko-Uherské — předpokládajíc, že Francie a Německo ku konvenci přistoupí — nemá jiné volby, než aby učinilo totéž. Poněvadž ale zákonodárství mělo spolu vinu na tom, že průmysl cukerní posunut byl na falešné koleje prémiové, uznáváno za nutné, aby stát přispěl k tomu, by umožněn byl návrat k přirozeným poměrům. Žádána od státu berní opatření za účelem sesílení domácího tržiště, opatření tarifová a pod.

Na podzim r. 1902 teprve předložila rakouská vláda říšské radě Brusselskou konvenci ze dne 5. března 1902 k schválení (příl. 1548, sesse XVII.). K tomu připojila vláda předlohu týkající se »změny a doplnění předpisů o dani cukerní«. Tato druhá předloha naznačovala již základní rysy opatření, jež chystána byla, aby průmysl cukerní chráněn byl — pokud to možno — před účinky konvence.

Vedle předpisů, jež byly důsledností Brusselské konvence — předpis stanovící clo cukerní na míru konvencí dovolenou, dále předpis zrušující po 31. srpnu 1903 vývozní bonifikace — obsahovala předloha vládní zásadní ustanovení, že výroba cukru pro domácí konsum v mocnářství Rakousko-Uherském má býti kontingentována. Kontingent cukerní pro celé mocnářství vyměřen na

rok 1903—4 množstvím	3,660.000	metr. centů,
z toho připadnouti mělo na Předlitavsko . .	2,770.340	» »
na Uhersko . .	863.660	» »
na Bosnu a Hercegovinu . .	26.000	» »

Pro příští dobu mají — dle předlohy — kontingenty těchto tří obvodů ustanoveny býti shodně finančními ministry v obou polovicích na základě spotřeby v předcházející provozovací periodě. Surový cukr má na základě výtěžku 90 kg. konsumního ze 100 kg. surového cukru přepočítán býti na konsumní cukr. Jak má kontingent, určený pro každou polovici, rozdělen býti v této individuelně mezi jednotlivé cukerní závody, zůstaveno zákonodárství v každé polovici.

V motivech k těmto předlohám vysvětlovala vláda příčiny, kterými byla pohnuta, aby přistoupila ku konvenci Brusselské. Nechtěla na se především vzíti zodpovědnost, aby průmysl rakouský vytlačen byl úplně z nejznačnějšího svého tržiště. Nad to byla přesvědčena, že za daných poměrů zájmy cukrovarství a řepařství méně budou ohroženy, přistoupí-li se ku konvenci, a že hrozící krisi bude lze s mnohem menšími hospodářskými obětmi překonati, než kdyby Rakousko-Uhersko mělo býti isolováno. Bylo by nemožno, aby pro množství okrouhlých 4 mil. metr. centů zabezpečeno bylo jen tak beze všeho tržiště; kdo, nedůvěřuje vlastním silám průmyslovým, chtěl by setrvati na přežilém systému prémiovém, vnucoval by neprozíravě domácímu průmyslu, aby dobrovolně zřekl se vývozu a vzdal se na milost konkurentům. Obavy před konkurencí třtinového cukru prohlašovala vláda za přehnané, hledíc ke zkušenostem dřívějším.

O konvenci Brusselské a o předloze zákona týkající se změny cukerní daně jednal cukerní výbor v poslanecké sněmovně ve dnech 23. až 27. ledna 1903. Jednání tohoto výboru točilo se hlavně kolem vládní předlohy, kterou vláda dodatečně ještě podala, aby cukerní kontingent této polovici přikázaný rozdělen byl individuálně mezi jednotlivé závody (příl. 1611, sesse XVII.). Konvence sama a předloha o rozdělení kontingentu mezi obě polovice byly schváleny beze změny, ač vysloveny byly mnohé pochybnosti o tom, byl-li celkový kontingent správně mezi obě polovice rozdělen; ale na konec musilo býti uznáno, že těžko bylo by lze pro rozdělení kontingentu mezi obě polovice najíti vhodnějšího měřítka než konsum, když v konvenci jako hlavní vyjádřena byla zásada ochrany domácího konsumu a když již dříve při rozdělení kontingentu lihového mezi obě polovice zvoleno bylo totéž měřítko. Uherská polovice byla jen za tuto cenu ochotna přistoupiti k zásadě kontingentace cukerní výroby.

V parlamentu musilo o záležitosti této jednáno býti kvapem co největším. Nejdéle dne 1. února 1903 měla ratifikace Brusselské konvence uložena býti v zahraničním ministerstvu v Brus-

selu. Sněmovní výbor dokončil své porady teprve dne 27. ledna. Přes noc takřka musila zpravodaji (dr. Urban a Maštálka) připravena býti zpráva o výborových jednáních s návrhy (příl. 1625, sesse XVII.). V poslanecké sněmovně projednány byly tyto návrhy ve dnech 29. a 30. ledna, v panské sněmovně dne 31. ledna a téhož dne ještě dostalo se předlohám sankce (zákony ze dne 31. ledna 1903, ř. z. č. 26 a 27).

Jednání v poslanecké a panské sněmovně zabývala se hlavně otázkou, jak by kontingent této polovici přikázaný rozdělen měl býti mezi jednotlivé závody. O této otázce nelze zde dále jednati. Pospolitou záležitostí bylo jen schválení Brusselské konvence a rozdělení cukerního kontingentu mezi obě polovice. Další otázka, jak rozděliti dlužno kontingent v každé polovici individuelně, nebyla již záležitostí pospolitou, nýbrž záležitostí samostatného zákonodárství v každé polovici.

* * *

Schválením Brusselské cukerní konvence a kontingentačních zákonů ku konvenci připojených nebyla otázka cukerní u nás nikterak konečně rozluštěna, jak bylo se domníváno. Kontingentace cukerní výroby, která provedena byla zákonně v Předlitavsku — nikoliv však v Uhrách, kde sice Brusselská koncence byla schválena, nikoliv však kontingentace cukerní výroby následkem parlamentárních svízelů — měla cukrovarům zabezpečiti domácí tržiště v náhradu za ztrátu vývozních prémií. Ale sotva byla kontingentační opatření v rakouském parlamentu odhlasována, vznikly ihned pochybnosti, souhlasí-li opatření ta se zásadami Brusselskou konvencí ujednanými.

Nejdříve vyslovili takové pochybnosti zahraniční exportéři, kteří naléhali na to, aby do smluv, týkajících se dodávek cukru z Rakousko-Uherska, vřaděna byla »doložka o trestním clu«, t. j. doložka, dle které by rakousko-uherský dodavatel cukru se zavázal, že nahradí trestní clo, bude-li takové na rakousko-uherský cukr v Anglii stanoveno. V Rakousku podceňován byl význam tohoto mínění, jevícího se v opatrných kruzích zahraničního obchodu; panovalať zde pevná důvěra, že kontingentaci výroby cukerní lze srovnati se zásadami Brusselské konvence. Tak pevnou byla tato důvěra i v nejoficiálnějších kruzích, že sám ministr financí zcela rozhodným způsobem konejšil obavy, projevené v sněmovním výboru vyrovnacím jedním z členů tohoto výboru (poslancem Kulpem). Pevná tato důvěra byla však málo platna, když o rakouském kontingentačním zákonu rozhodováno mělo býti před forem k tomu povolaným.

Tímto forem byla stálá komisse v Brusselu, konvencí k provádění smluvených ustanovení dosazená. Této komissi přísluší, aby zjistila, zda ve zúčastněných státech poskytují se výrobě neb

vývozu cukru nějaké přímé neb nepřímé prémie, čili nic; o tom, co komisse takto zjistí, podati má zprávu státům v konvenci zúčastněným prostřednictvím belgické vlády, která svolá konferenci států těch, třeba-li následkem návrhu některého z těchto států nějakého rozhodnutí neb opatření.

Stálá komisse v Brusselu sešla se ponejprv dne 3. června 1903. Hned dne 6. června začala se raditi o tom, lze-li v kontingentaci cukerní výroby v Rakousku spatřovati prémie cukerní, příčící se zásadám konvence. Vyjímajíc zástupce rakouského a uherského, kteří hájili kontingentaci, a německého, který se debaty nezúčastnil, vyslovili zástupci ostatních států mínění, že rakouská kontingentace příčí se ustanovením konvence, ježto neznamená vlastně jiného, než státem zřízený a udržovaný kartel pro výrobu cukru k domácí spotřebě určeného a nepřímou prémii výrobní.

Poněvadž není naděje, že by na konferenci států o rakouské kontingentaci mohlo zavládnouti jiné mínění než v stálé komissi, stojí mocnářství Rakousko-Uherské znovu před rozhodnutím, má-li v konvenci setrvati, anebo z ní vystoupiti. Chce-li v konvenci setrvati, musí vzdáti se kontingentace výroby cukerní. Vystoupí-li z konvence, musí připraveno býti na to, že ztratí hlavní tržiště cukerní, Anglii, která na přívoz rakouského cukru ustanoví trestní clo, ač-li přívoz ten vůbec nezakáže.

Volba v tomto případě jest zvláště těžkou proto, že zájmy výroby cukerní v obou polovicích se rozcházejí. V Předlitavsku nutká výrobní rozvoj k vývozu; ztráta anglického tržiště byla by pro země cukerní, hlavně Čechy a Moravu, těžkou pohromou. V Uhrách nezáleží na vývozu cukerním, ježto tamní výroba nestačí k úhradě domácí spotřeby; na samostatnou ochranu domácí výroby bez ohledu na konvenci musí proto brán býti hlavní zřetel v uherské polovici. Na straně rakouské musí jeviti se takto ochota k obětem, aby mocnářství Rakousko-Uherské mohlo setrvati ve svazku konvence; na straně uherské každá taková oběť pokládati se musí za ztrátu, ježto svazek konvence bez kontingentace výroby pro domácí konsum překážel by rozvoji domácího cukerního průmyslu. Jde proto o to, aby nalezeno bylo opatření, kterým rakouskému cukernímu průmyslu zabezpečena by byla možnost cukerního vývozu hlavně do Anglie, a kterým by současně uherskému průmyslu zabezpečena byla možnost rozšíření cukerní výroby až k hranicím domácího konsumu.

Úkol to dojista obtížný a pro tuto polovici choulostivý, hledíc k tomu, že rakouský průmysl cukerní octuje se takto mezi dvojím nebezpečím: ztráty vývozu do Anglie, a ztráty vývozu do Uher. Zda a jak podaří se v těžké této otázce dospěti mezi rakouskou a uherskou polovicí k nějaké shodě, ukáže nejbližší budoucnost.

Předloha o zvýšeném kontingentu branců.

Stálou stížností vojenské správy rakousko-uherské jest, že branná moc tohoto mocnářství nepokračuje stejným krokem s jinými státy. Nejnověji mají provedeny býti reformy v dělostřeleckých sborech. K tomu třeba zvýšeného počtu mužstva. Proto vystoupila vojenská správa s požadavkem, aby počet branců byl zvýšen. Nemělo se to však státi přímo zvýšením kontingentu nováčků, nýbrž tím, že z doplňovací zálohy mělo 20.000 mužů povoláno býti k činné službě ve vojsku a 4500 mužů v zemské obraně. V tomto směru podány byly v říjnu 1902 parlamentům v obou polovicích zákonné předlohy; v rakouské říšské radě předloha příl. 1417, sesse XVII.

Proti tomuto úmyslu vojenské správy zdvihl se odpor před i za Litavou. Nehledíc k zásadní otázce, je-li třeba rozmnožené branné moci, vytýkáno předloze, že nešetří se nabytých práv. Má-li vojenská správa úmysl rozmnožiti brannou moc, nechť nastoupí přímou cestu rozmnožením ročního kontingentu nováčků; nechť neporušuje ale práv těch, kdo, zařaděni byvše do doplňovací zálohy, získali jakýsi nárok na úlevy z toho vyplývající.

Odpor tento pohnul vládu, že vzala původní svoji předlohu zpět a nahradila ji dne 6. listopadu 1902 předlohou novou, změněnou (příl. 1485, sesse XVII.). Dle nové této předlohy měl kontingent rekrutů pro vojsko zvýšen býti ze 103.000 na 125.000 mužů; z toho připadlo by na Předlitaví 71.562 místo dřívějších 59.024 mužů, tedy o 12.502 branců více. Kontingent zemské obrany zvýšen měl býti z 10.000 na 14.500, tedy o 4500 mužů. Konečně mělo 6000 mužů z doplňovací zálohy povoláno býti k činné službě; z toho připadlo by na tuto polovici 3435 mužů.

Dle této předlohy rozmnožen by byl počet branců na Předlitavsko vypadajících takto:

v stálém vojsku a námořnictvu o . .	12.502 muže,
v zemské obraně o	4.500 »
z doplňovací zálohy o	3.435 »
dohromady o .	20.437 muže.

V rakouské poslanecké sněmovně přikázána byla vládní předloha brannému výboru dne 28. ledna 1903.

Mezi tím sešli se poslanci různých stran, aby formulovali požadavky, jež by na vojenskou správu měly býti kladeny. Požadavků těch byla dlouhá řada. Žádány úlevy při výkonu vojenských cvičení, humání nakládání s mužstvem, náhrada cestovného pro mužstvo dostavující se k různým vojenským úkonům, zadávání vojenských dodávek přímo výrobcům, hlavně rolnictvu a živnostnictvu, pevné normy o zadávání dodávek na základě slyšení ankety, náhrady škod při vojenských cvičeních způsobe-

ných, dvouletá služba vojenská, změna předpisů o vojenské taxe, urychlené předložení nového vojenského trestního řádu a reforma vojenského soudnictví, zákonné reformy vojenských přípřeží a ubytování atd.

Ve výboru byla vládní předloha změněna. Výbor povolil sice žádané zvýšení kontingentu pro vojsko a zemskou obranu, ale nepřivolil k tomu, aby mužstvo doplňovací zálohy povoláno bylo k činné službě (příl. 1646, sesse XVII.). Návrhy výboru doprovoděny byly přívalem různých žádostí a přání na vojenskou správu vznešených, jež formulovány byly jako resoluce. Těchto resolucí bylo 104.

Návrhy výboru projednány a přijaty byly v poslanecké sněmovně po velké debatě, jež konána byla ve dnech 17., 18. a 19. února 1903 (prot. o 202.—204. schůzi, sesse XVII.). Z opatrnosti nikoliv nevčasné připojen byl dodatek, že branci nesmí zařaděni býti k příslušným oddělením, dokud v Uhrách nestane se týž zákon skutkem. Usnesení to sankcionováno dne 26. února 1903.

Na odpor mnohem tužší narazila předloha o rozmnožení branců v uherském sněmu. Oposice tamní použiti chtěla této příležitosti, aby vynutila na vojenské správě splnění některých národnostních požadavků maďarských v armádě. Šlo o to, aby v uherských plucích zavedeny byly výhradně uherské prapory a znaky, aby k uherským plukům dosazováni byli výhradně uherští důstojníci, aby úlevy vojenské v Uhrách povolovány byly výhradně uherským ministerstvem zemské obrany, aby v uherských plucích veleno bylo v jazyku maďarském. Poněvadž požadavkům těm nebyla vláda ochotna plnou měrou vyhověti, sáhla oposice (strana neodvislosti) k obstrukci. Podobně, jako při branné předloze v r. 1889, přeneseno bylo oposiční hnutí ze sněmovny do ulic; veřejné průvody, lidové tábory, hlučné demonstrace a pod. podporovati měly postup oposiční.

Postupem tím zamezeno projednání nejen předlohy rekrutové, nýbrž i rozpočtu a rozpočtového provisoria, tak že zavládl od 1. května 1903 počínajíc v uherské polovici stav ex lex, t. j. vláda obstarávala státní správu, nemajíc parlamentárně schváleného rozpočtu.

V tomto stavu až do tohoto okamžiku (polovice června) nepodařilo se přivoditi změnu.*)

---

*) Mezi pospolité záležitosti, projednávané v období 1900—1903, patřila by i úprava obchodu podomního. O této zákonné reformě nelze se však zde podrobněji zmiňovati, poněvadž osnova zákona v poslanecké sněmovně přijatá změněna byla v sněmovně panské, tak že musí sněmovna poslanecká znovu o věci té pojednati. Není tedy reforma ta v této polovici zakončena. (Srv. k tomu příl. 813, sesse XI; 150, sesse XIII; 586, sesse XVI; 452, 1511 1747, sesse XVII).

ČÁST ŠESTÁ.

PŘEDLOHY O ČTVRTÉM VYROVNÁNÍ RAKOUSKO-UHERSKÉM V R. 1903.

Čeho nepodařilo se žádné rakouské vládě od r. 1897, zdařilo se vládě dra Koerbera v zasedání říšské rady v roku 1902. Státní rozpočet pro r. 1902 vyřízen byl parlamentárním způsobem. Dne 23. května schválen rozpočet v třetím čtení poslaneckou sněmovnou a dne 31. května sněmovnou panskou, tak že dne 1. června mohl v úředních novinách objeviti se již finanční zákon schválený panovníkem na základě usnesení obou sněmoven. Nad to povolila sněmovna po krátkém intermezzu obstrukčním se strany českých poslanců vládě novou daň z jízdních lístků, která dle vládních rozpočtů representovala aspoň 15 mil. korun.

Úspěchy tyto kaleny však byly řadou svízelů a zklamání, jaké vládě způsobovány byly nepříznivým postupem vyjednávání s uherskou vládou o obnovu vyrovnání.

S vyjednáváním mezi oběma vládami započato hned na počátku r. 1902. Prvá porada mezi ministerskými předsedy drem. Körbrem a Szellem o celním tarifu a o uherském vyrovnání konala se již 11. února; v době delegační pokračovalo se v ní 5. a 27. května, ale tak neúspěšně, že vznikly pověsti o roztržce mezi oběma vládami. Vskutku dr. Körber ve schůzi panské sněmovny dne 31. května potvrdil, že uherské vyrovnání má velmi značné obtíže. Dne 9. června vyskytly se další hrozivé pověsti, že dr. Körber i Koloman Szell pro neshody o vyrovnání podali demissi. Pověsti se sice neosvědčily, ale výraz nespokojenosti se strany rakouské dán 22. června, kdy dr. Körber oznámil vládě uherské, že Rakousko si vyhrazuje koncem r. 1902 právo výpovědi obchodních smluv s cizinou (s Německem, Ruskem, Italií, Švýcarskem, Belgií, Rumunskem, Srbskem a Bulharskem).

Jednání o vyrovnání mezi drem. Körbrem a Szellem trvalo pak s delšími neb kratšími přestávkami celé léto; vyjednávalo se ve Vídni (10. července), v Rátotu (11. srpna) a pak v Išlu, kam se panovník 2. července odebral na letní pobyt. Tvrdilo se, že vyrovnání musí býti hotovo aspoň před podzimní kampaní obou parlamentů, koncem září a počátkem října. Od 24. září do 2. října konány desítidenní konference ve Vídni, do nichž nejednou zasáhl i panovník, ale výsledku se nedocílilo. Když i nová konference, jež se 5. října konala v Pešti, zůstala bezvýsledna, bylo vyjednávání na čas přerušeno, poněvadž se sešly opět oba parlamenty. Soudilo se též, že uherské vyrovnání nemá na spěch, poněvadž Německo nebude míti do konce roku parlamentně schváleného autonomního celního tarifu a obchodní smlouvu s Rakouskem nevypoví, tak že smlouva se automaticky prodlouží o rok.

Tu však koncem listopadu v německém parlamentě nastal nepředvídaný obrat. Kardorffův návrh umožnil vyřízení celního tarifu v Německu a pro Rakousko nastala hrozivá možnost, že Německo vypoví ještě v čas samo obchodní smlouvy. Obě vlády, rakouská a uherská vstoupily opět ve styk; dne 29. prosince konány nové porady, v nichž pokračováno 30. a 31. prosince. Zdálo se, že vyjednávání skončí bezvýsledně. Byl již připraven oběma ministerskými předsedy závěrečný protokol, kterým o novém roku 1903 mělo obyvatelstvu v mocnářství zvěstováno býti, že se nepodařilo rakouské a uherské vládě ujednati základy pro další pospolitost hospodářského svazku mezi oběma polovicemi.

V posledních takřka okamžicích nastal překvapující obrat. Které okolnosti tlakem svým obrat ten přivodily, není veřejnosti známo. Zaznamenati lze toliko, jak v dobře zpravených listech události posledního dne byly líčeny.

Dne 31. prosince v hodinách odpoledních, když nebylo již naděje na příznivé skoncování úmluv, byli oba ministerští předsedové povoláni k panovníkovi. Při této společné audienci nabídli oba chefové vlád panovníkovi formálně demissi. Demisse tato nebyla přijata; bylo jim sděleno, že nemůže býti řeči o demissi ani toho, ani onoho. Naopak vyslovil panovník osobní své přání, aby stala se dohoda, tak naléhavým způsobem, že oba ministerští předsedové nemohli apelu tomuto odolati. Před audiencí samou odehrála se událost velkého dosahu, která byla důležitou předehrou k audienci. Ministerský předseda dr. Körber přijal, jak bylo v novinách zaznamenáno, během porady ministerské návštěvu následníka trůnu. Z této události, že následník trůnu navštívil jen rakouského ministerského předsedu, dovozovati sluší, že dr. Körber trval rozhodně na svých opravných návrzích, směřujících k zlepšení vyrovnání, a že i následník trůnu projevil vůči dru. Körberovi přání, aby nalezen byl most k dohodě. Brzo potom setkali se oba ministři v audienci před panovníkem (»Neue Freie Presse« dne 2. ledna 1903).

V pozdních hodinách sylvestrovské noci r. 1902 bylo ujednání o souboru vyrovnacích otázek mezi oběma vládami zpečetěno.

Velký byl jásot nad tímto konečným rozuzlením, třeba podrobnosti nebyly ještě známy. Především ve vládní straně uherské. Neboť předpokládalo se tam, že zájmy uherské byly dobře obhájeny; mohloť souditi se tak z hrdých slov, kterými Szell započal svoji odpověď na obvyklé novoroční blahopřání svých věrných přívrženců: »Přicházím z bitvy a ještě lpí na mém těle prach z bojiště.« Ale též ve Vídni jásáno, že dohoda mezi vládami docílena byla ještě před kalendárním koncem roku 1902. Neboť kalendárnímu tomuto termínu přikládal se tentokráte důležitý význam státoprávní následkem způsobu, jakým vykládána byla t. zv. Szellova formulka, sloužící za podklad provisornímu vyrovnání z r. 1899.

V uherském textu tohoto provisoria (článek XXX. zákonů z r. 1899) obsaženo jest v § 4. ustanovení, v rakouském textu pominuté, tohoto znění: »Pakli do roku 1903 (ve smyslu § 61. článku XII. zákonů z r. 1867) celní a obchodní spolek nebude uskutečněn, nesmí mezinárodní obchodní smlouvy uzavřeny býti na delší dobu, než po kterou platí tento zákon, to jest jen do konce r. 1907.« Význam tohoto ustanovení byl v Uhrách vykládán jinak vládou a jinak oposicí. Vláda vykládala to tak, že celní pospolitost Uherska s Rakouskem trvati bude do r. 1907 i v tom případě, kdyby nepodařilo se uzavříti celní a obchodní spolek do roku 1903, a že i po r. 1903 může spolek ten býti kdykoliv obnoven. Parlamentární oposice hájila však výklad, že porušena by byla reciprocita, kdyby celní a obchodní spolek do r. 1903 nebyl uzavřen, a že vláda jest povinna, aby dne 1. ledna 1903 toto porušení reciprocity konstatovala a podala uherskému sněmu potřebné předlohy za účelem úpravy samostatného celního obvodu uherského (srv. otevřený list uherského poslance Polonyi-ho v listu »Független Magyarorszag« ze dne 25. října r. 1902). Den 31. prosince 1902, který by byl býval uplynul bez dohody o celní a obchodní pospolitosti mezi oběma polovicemi, znamenal by dle mínění oposice vzkříšení celní samostatnosti uherské. Tato zbraň v rukách uherské oposice byla otupěna, podařilo-li se v kritický tento den ujednati dohodu mezi oběma polovicemi. Třeba ujednání mezi oběma vládami dne 31. prosince r. 1902 zprostředkované nebylo ještě definitivní, postrádajíc souhlasu parlamentů, bylo přece jen v rukách vlády proti tamní oposici mocným argumentem, že aspoň vládami termín 1. ledna roku 1903 byl dodržen. Takovou útěchu čerpaly vídeňské listy z vládních ujednání a nikoliv neprávem, jak aspoň do dnešního dne sluší doznati.

Dne 16. ledna 1903 zvěstovali oba ministerští presidenti výsledek svých jednání parlamentům. V Uhrách mohl Szell zakončiti své výklady právem závěrkem, že bylo jeho snahou chrániti

zájmy uherské a že hlavou vztyčenou může dokázati, jak nezadal nižádnému zájmu země, aniž přivolil k změně dřívějšího vyrovnání pro Uhry in pejus. Dojem výkladů těch byl převážně příznivým, třeba z příčin snad politických a taktických jevila se jakási zdrželivost v závěrečném úsudku o vyrovnacím celku. V řadách majority bylo uspokojení všeobecné, ničím nezkalené.

V protokolu o jednáních rakouské poslanecké sněmovny zaznamenána sice po řeči ministerského předsedy poznámka: »Živá pochvala. Ministerskému předsedovi se gratuluje.« Ale tato poznámka měla jen význam poklony nejvyššímu úředníkovi státnímu povinné, nikoliv význam, že by posluchačstvo bylo snad bývalo vyslechnutými výklady uspokojeno. Hned na počátku svých výkladův omlouval rakouský ministr skrovnost úspěchů, jichž tato polovice dosáhla. »Měli jsme za to, že bylo by beznadějné a že musilo by vyjednávání jen roztrpčovati a prodlužovati, kdybychom vše to, co v Rakousku nařízením ze dne 21. září 1899 a v Uhrách ústavními zákony stalo se závazným, byli bývali ignorovali a chtěli status quo ante vzíti za východisko úmluv. Daleko pokročilé odcizení v obou polovicích bylo by tím jen vzrostlo, bylo by snadno mohlo dojíti k rozluce, které jsme nechtěli aneb za kterou jen tehdy byli bychom bývali mohli převzíti zodpovědnost, kdyby k našim, na užším základě formulovaným přáním nebylo bývalo přihlíženo.« Ohlas těchto ministerských výkladů v novinách byl málo radostný. Ani v tisku vládě přátelském nebylo odvahy hájiti vyrovnání právě ohlášené; jen ten, kdo úmyslně by se klamal o přirozeném vývoji, mohl očekávati, že uherská polovice vrátí z dobyté državy i jen to, co by za nehet vešlo. Vyrovnání, jež bylo ohlášeno, znělo co do podstaty asi takto: Vše zůstane, aspoň v hlavních bodech, při starém.

Ve vlastní své podstatě nebylo nově smluvené vyrovnání ničím jiným, než kodifikací úmluv, uzavřených v r. 1896 mezi vládou Badeniho v Rakousku a Banffyho v Uhrách, restringovaných později dodatečnými úmluvami mezi vládou Thunovou a Szellovou tak, jak provedeno to bylo provisorním vyrovnáním v roce 1899. V tomto stavu, vlastně již uskutečněném a také — třeba jen co do formy provisorně — platném, měly novým vyrovnáním přivoděny býti jen neznačné změny neb doplňky.

Tato nálada nebyla zlepšena ani později, když dne 28. ledna 1903 položila vláda soubor vyrovnacích předloh na stůl sněmovny (příl. 1621—1626, sesse XVII.).

Soubor ten obsahoval deset zákonných předloh, k nimž přidružily se dodatečně dne 31. března 1903 tři další zákonné předlohy, jež týkají se zavedení platů hotovými.

Roztřídí-li se všechny tyto předlohy dle věcného obsahu — jakož činili jsme tak již dříve, zvláště pojednávajíce o vyrovnacích předlohách z r. 1898 (srv. str. 342 a násl. tohoto spisu) — bude

vhodno rozeznávati tyto skupiny předloh: I. předlohy valutní; II. předlohy bankovní; III. předlohu o celním a obchodním spolku s Uhry; IV. předlohy berní; V. předlohu celního zákona a celního tarifu; VI. předlohy o zavedení platů hotovými.

V tomto pořádku bude o vyrovnacích předlohách z roku 1903 v následujících statích pojednáno. Předeslati dlužno však tolik, že všechny tyto předlohy — vyjímajíc předlohy VI. — byly v poslanecké sněmovně předmětem prvního čtení, jež konalo se ve dnech 17. až 20. března 1903 (prot. o schůzích 214.—217., sesse XVII.). Na konec přikázány předlohy I., II., III., IV. výboru vyrovnacímu a předloha V. výboru celnímu.

Poněvadž jednání výborová do této doby (polovice června 1903) nejsou dokončena, nutno ve spise tomto přestati na tom, že vylíčen bude obsah uvedených vládních předloh.

Předlohy valutní.

V předlohách valutních obsaženy jsou tyto osnovy zákonů:

1. Osnova zákona týkajícího se schválení smlouvy, mezi ministerstvem království a zemí na říšské radě zastoupených a ministerstvem zemí koruny uherské uzavřené, v příčině úplného splacení společného přechodného dluhu v státovkách, vydání bankovek o 10 K rakousko-uherskou bankou a složení zemských zlatých mincí u rakousko-uherské banky, týkajícího se dále dodatečné smlouvy k mincovní a měnné smlouvě v příčině razby mincí pětikorunových.

2. Osnova zákona o razbě mincí pětikorunových.

3. Osnova zákona, kterým poukazují se finančnímu ministru zemské zlaté mince, přechovávané dle článku III. zákona ze dne 2. srpna 1892, ř. z. č. 130.

4. Osnova zákona, kterou zavádí se korunová měna jako měna zemská.

Věcným svým obsahem shodují se tyto osnovy úplně s osnovami valutních zákonů, jež pojaty byly do vyrovnacích předloh z roku 1898 (srv. str. 344 až 353 tohoto spisu). S jedinou toliko odchylkou. Kdežto ve vyrovnacích předlohách z r. 1898 pamatováno bylo zvláštní osnovou na to, jak mají salinky z oběhu býti odstraněny, nebyla tentokráte podobná osnova do valutních předloh vřaděna z té příčiny, že jde tu o záležitost, nenáležející do komplexu vyrovnání. Sluší to považovati za ústupek uherské polovici učiněný; neboť tím vlastně řečeno, že dluh salinkový polovice té se naprosto netýká, a zapuzeno tak každé zdání, že by uherská polovice na dluhu tom a tudíž i na jeho splacení měla sebe menší účast.

Ostatně jde v předlohách valutových o věc již hotovou. Provisorním vyrovnáním z r. 1899 (cís. nařízením ze dne 21. září 1899, ř. z. č. 176., část druhá a třetí) byly předlohy ty uzákoněny a také skoro úplně provedeny. Koncem r. 1902 nacházely se státovky v oběhu již jen sumou 5,284.020 K a dluh salinkový byl úplně splacen již v říjnu 1900. Parlament má prostě schváliti opatření, jež stala se na základě paragrafu 14.

Předlohy bankovní.

Rakousko-uherské banky týkají se tyto dvě osnovy zákonů:

1. Osnova zákona o prodloužení privileje rakousko-uherské banky.

2. Osnova zákona o uspořádání dluhu původních 80 milionů zlatých, v rakousko-uherské bance váznoucího.

I tyto osnovy obsaženy byly ve vyrovnacích předlohách z r. 1898 (srv. str. 353—373 tohoto spisu); byly rovněž uzákoněny provisorním vyrovnáním z r. 1899 (část čtvrtá cís. nařízení ze dne 21. září 1899, ř. z. č. 176).

Předloha o celním a obchodním spolku s Uhry.

Osnova zákona, na kterém vybudována má býti pro příští desítiletí hospodářská pospolitost obou polovicí mocnářství, opírá se v největší části předpisů o osnovu, jež byla částí vyrovnacích předloh z r. 1898 a z nichž některá provedena byla provisorním vyrovnáním z r. 1899 (cís. nařízením ze dne 21. září 1899, ř. z. č. 176, část první). Dlužno tedy odkázati zde na obsah osnovy té, vylíčený na dřívějším místě (str. 373 a násl.). Jen v některých bodech byly předpisy v r. 1896 mezi vládami v obou polovicích ujednané změněny neb doplněny. Změny neb doplňky ty jsou následující:

1. Článek I. doplněn byl ustanovením o nové úpravě režijních paušálů celních.

Každá z obou polovicí vybírá a spravuje cla ve svém obvodu i uhražuje ze svých prostředků náklady s tím spojené. Zákonem ze dne 27. března 1869, ř. z. č. 117., bylo ustanoveno, jakým způsobem mají oběma polovicím náklady tyto ze společného výtěžku celního býti nahražovány. Byly za tím účelem stanoveny roční paušály, jež se každé polovici od té doby z celního výtěžku přikazovaly bez ohledu na skutečnou výši celních nákladů. Paušál ten vyměřen pro Předlitavsko 1,400.000 zl. = 2,800.000 K, pro Zalitaví 450.000 zl. = 900.000 K. Tento paušál nestačil však k úhradě skutečných režijních výdajů celních v Předlitavsku již od r. 1886,

v Zalitavsku od r. 1901 počínajíc. V posledních letech činily tyto náklady skutečně:

	V Předlitavsku	V Zalitavsku
1898	3,507.177 K	801.456 K
1899	3,700.118 »	849.753 »
1900	4,370.027 »	834.635 »
1901	4,547.890 »	954.336 »
1902	4,600.258 »	940.571 »

Dle dodatku k článku I. má budoucně zvýšen býti režijní paušál celní Předlitavsku na 5 mil. K, Zalitavsku na 1·6 mil. K. Značnější poměrně zvýšení paušálu uherského vysvětleno bylo tím, že v Uhrách zvýšeny mají býti platy celních úředníků.

2. V článku IV. vypuštěny byly předpisy, kterými se vlády navzájem zavazovaly, že dohodnou se do konce 1902 o novém všeobecném celním tarifu. Předpisy ty staly se zbytečnými předlohou nového celního tarifu.

3. V článku V. zavázaly se obě vlády, že s největším urychlením předloží zákonodárným sborům předlohu zákona upravujícího celní řízení, aby tak provedena byla žádoucí reforma zastaralého celního a státního monopolního řádu z r. 1835.

4. V článku VI. vzaly obě vlády na se úkol postarati se o to, aby o nemocenském a úrazovém pojištění námořníků v obou polovicích vydány byly pokud možno souhlasné předpisy.

5. V článku XII. odstraněno bylo dřívější ustanovení, dle něhož tak zvaná obilní dávka v Tyrolsku měla zrušena býti do konce roku 1903. Uherská vláda svolila takto, aby dávka ta zachována byla v platnosti, ježto Uhersku neškodila a nad to přišla jí rakouská vláda za to vstříc v otázce valutové (předloha o zavedení platů hotovými).

6. V článku XIX. rozšířena ochrana autorských práv na literární a umělecká díla i fotografie.

7. V článku XXV. změněna byla lhůta, po kterou platiti mají ustanovení o celním a obchodním spolku. Lhůta ta stanovena byla na dobu od 1. července 1903 do 30. června 1913.

8. Konečně dlužno zmíniti se o článku XXI., kterým upraven obchod dobytkem mezi oběma polovicemi. Článek ten zůstal nezměněn, ale mezi vládami ujednána byla prováděcí nařízení, dle kterých mají při dovozu vepřového dobytka z jedné polovice do druhé prováděna býti přísnější opatření veterinářské policie.

Obchod vepřovým dobytkem upraven má býti tím způsobem, že stanoví se v první řadě mimořádné předpisy a obmezení veterinářsko-policejní pro dovoz užitkových a plemenných vepřů, kterými dle zkušenosti nejvíce vepřový mor bývá zaváděn. Podle ujednání bude lze vyvážeti užitkový a plemenný vepřový

dobytek jen drahou po zvláštním svolení v každém jednotlivém případě a teprve po 35denním pozorování, při němž dobytek úplně bezzávadným byl shledán. K pozorování se připustí pouze takový dobytek, o kterém bylo zjištěno, že obce, z kterých pochází a které s nimi sousedí, po případě celé obvody veterinářské jsou moru prosty. Taktéž dovoleno pozorování pouze v moru prostých obcích a obvodech, kde lze vepře mimo to dle zvěrolékařských předpisů isolovati. Na počátku a po uplynutí doby pozorovací prohlédne se vepřový dobytek zvěrolékařskými zřízenci a kontroluje se jeho zdravotní stav po dobu pozorování.

Na vepři označí se, že byl pozorován a že lze ho vyvésti, načež se ihned dopraví na určené místo. O tom se současně podá telegrafická zpráva ústřednímu úřadu druhého státu. Pro dopravu zavádějí se přísná veterinářsko-policejní opatření; mimo to předepsáno zvláštní označení též pro dobytčí pasy užitkového a plemenného vepřového dobytka. Rakouští veterinářští delegáti v Uhrách zpraví se vždy o svolení k pozorování a budou tudíž s to, aby nad ním v každém stadiu bděli.

Pro dovoz jatečného vepřového dobytka platí celkem dosavadní ustanovení, dle nichž nutno podati průkaz, že dovážené kusy dobytka jsou zdrávy a že pocházejí z krajin moru prostých. Novotou je, že i v dobytčích pasech pro jatečné vepře zaznamenáno býti musí místo, odkud původně pocházejí.

Zdravé jatečné vepře, kteří pocházejí ze dvorů nákazou nestižených, možno dodati na trhy a do veřejných jatek, nutno je ale do osmi dnů poraziti. Dovoz vepřů do míst, kde není trhů neb veřejných jatek, smí se díti toliko (v každém případě) po zvláštním svolení a nutno vepře poraziti do tří dnů za dozoru zvěrolékařského. Takové svolení se udílí jen za poměrů, za kterých zavlečení moru je vyloučeno.

* * *

Neobvyklou novotou bylo tentokráte vyjádření, jež mezi oběma vládami bylo vyměněno a k závěrečnému protokolu připojeno, vyjádření, jež označuje se jako »loyalitní klausule.« Zní takto:

»Obě vlády se zavazují, že všechna docílená ujednání a ustanovení celního a obchodního spolku provedou svědomitě a v naprosté vzájemnosti.

Jelikož spočívá to ve smyslu vzájemného a loyálního provádění těchto ustanovení, že hospodářským stykům obou státních území navzájem nemá býti překáženo, mají příslušníci každého z obou státních území po dobu trvání tohoto celního a obchodního spolku požívati i na území druhého státu všech výhod, které jsou jim obnovou celního a obchodního spolku zákonně zaručeny, a hospodářským a průmyslovým výrobkům obou státních území má býti v každém z nich stejně dopřán volný obchod.

Tento volný obchod vztahuje se také na cenné papíry a effekty obou státních území, pokud nevadí tomu zákonně odůvodněná ustanovení.

Obě vlády přimějí své podřízené orgány, by těchto ustanovení přesně se přidržovaly.

Ale výslovně se uvádí, že tímto prohlášením nejsou dotčena práva a povinnosti každé z obou vlád, pěstovati a podporovati zemědělskou a průmyslovou výrobu a úvěrnictví vlastního obvodu, a že úmluva tato netýká se nijak vypisování a zadávání dodávek pro stát, pokud se týče země, státní podniky, municipia a obce neb opatření záruk ve prospěch zmíněných právních osob.«

O významu loyalitní této klausule pronášeny byly četné pochybnosti po stránce formální i věcné. Po stránce formální marně hledány záruky, v kterých by spočívala závaznost klausule pro obě polovice. Závaznou mohla by býti klausule ta, kdyby formulována byla jako zákon. Takto jest pouhým prohlášením určitých ministrů, jehož plnění závisí na osobní jich loyalitě, aniž by bylo závazným pro jiné, budoucí ministry. Poněvadž klausule není zákonem, nepřísluší parlamentům právo kontroly, zda a jak se skutečně provádí. Konečně není v mocnářství vůbec instituce, která by rozhodovala v případě sporů o výkladu klausule, aniž instituce, které bylo lze se dovolávati pro případ, že by některá z obou vlád prohřešila se proti závazkům klausulí převzatým.

Po stránce věcné loyalitní klausule rovněž neuspokojila. Měla býti odpovědí na stesky a žaloby rakouského průmyslu, že v uherské polovici nešetří se úmluv na škodu rakouských výrobků, jak byla to zvláště důkladně vylíčila Pražská obchodní a živnostenská komora. Na všechny tyto stesky a stížnosti dána byla přípověď jen zcela všeobecně znějící, která vlastně byla by zbytečnou, kdyby poctivě prováděno bylo ustanovení článku XIV. celní a obchodní smlouvy, dle kterého v oboru živností zaručena příslušníkům obou polovicí formální reciprocita. Ale i tato všeobecná přípověď musila býti uherské polovici takřka zaplacena. Zaručuje-li se volnost vzájemných obchodů cenným papírům a effektům, má to za daných poměrů cenu hlavně pro uherské papíry, vyhledávající umístění v této polovici; loyalitní klausulí chráněn přístup uherských effektů k nám před možným chikanováním. Dodatkem pak o veřejných dodávkách, o podpoře činnosti výrobní dána vlastně i z rakouské strany sankce uherskému dosavadnímu postupu, na který bylo si v Rakousku právě tolik stěžováno.

Pro zvláštní svoji formu nemůže loyalitní klausule býti předmětem usnesení parlamentů.

IV. Předlohy berní.

Finanční předlohy obsaženy jsou v novém vyrovnání dvě, a sice:

1. osnova zákona, týkající se obchodu se zdaněnými pálenými lihovými tekutinami, pivem, petrolejem a cukrem mezi královstvími a zeměmi na říšské radě zastoupenými, zeměmi koruny uherské a Bosnou a Hercegovinou;

2. osnova zákona o dohodě, která uzavřena byla mezi finančním ministrem království a zemí na říšské radě zastoupených a finančním ministrem zemí koruny uherské v příčině zamezení dvojího zdanění podniků, jejichž závody nacházejí se v obou státních územích mocnářství Rakousko-Uherského, jakož i v příčině několika jiných záležitostí přímého zdanění.

První osnova byla již starou známou. Měla opatřiti zákonnou sankci přikazovacímu řízení provisorně zavedenému.

Již zákonem ze dne 18. června 1894, ř. z. č. 121 (sr. str. 253 až 255 tohoto spisu) přijata byla při dani z lihu zásada, že každé polovici zabezpečen má býti plný výnos daně, odpovídající lihové spotřebě v jejím obvodu; k provedení této zásady zavedeno bylo zvláštní přikazovací řízení, mající za účel, aby z lihu, který zdaněn byl v jedné polovici, vyvezen a spotřebován byl však v druhé polovici, nahražena byla daň druhé polovici.

V r. 1896 bylo mezi Badenim a Banffym smluveno, že toto přikazovací řízení rozšířeno má býti i na ostatní, dle stejných zásad upravované daně, t. j. i na daň z piva, cukru, petroleje.

Poněvadž toto rozšíření přikazovacího řízení znamenalo zvýšení finančního břemene rakouského, kladla tato polovice za podmínku, že musí uherská polovice zvýšiti svůj kvotní příspěvek. Když zvýšena byla cís. nařízením ze dne 17. července 1899, ř. z. č. 120 (část IV.) daň cukerní o 12 K za 100 kg., bylo přikazovací řízení týmž nařízením (část VIII.) rozšířeno na tento zvýšený obnos cukerní daně 12 K. Když pak shodly se v témže roku kvotové deputace na tom, že uherský příspěvek má býti zvýšen o 3% — (na místě klíče 68·6 : 31·4 ustanoven byl klíč 65·6 : 34·4) — rozšířeno bylo cís. nařízením ze dne 29. prosince 1899, ř. z. č. 267, přikazovací řízení způsobem v r. 1896 zamýšleným, tak že týkalo se daně z lihu, piva, petroleje a cukru.

Tento stav kodifikován má býti osnovou zákona, jež týká se přikazovacího řízení.

Čísla o finančních výsledcích přikazovacího řízení uvedena by a již na str. 417. a 418. tohoto spisu. Čísla ta nutno však opraviti a doplniti. Kvotovým deputacím z r. 1903 předloženy byly podrobnější výkazy o státních příjmech a vydáních v obou polovicích

abellen zur Ermittlung der gesetzlich festzustellenden Beitragstung beider Reichstheile zu den gemeinsamen Staatsauslagen« ak netištěný dodatek »Nachtrag zu den Tabellen zur Ermittg...« atd.), z nichž lze vypočísti přesněji finanční výsledky kazovacího řízení v letech 1900 a 1901.

V roku 1900 musila rakouská polovice nahraditi uherské ovici:

ři dani z piva (za výrobní periodu 1899—1900)	390.608 K
» » z cukru » » » »	7,809.138 »
» » z petroleje (leden až srpen 1900) . . .	457.552 »
dohromady .	8,657.298 K

Uherská polovice zase musila nahraditi polovici rakouské na dani z lihu (výrobní perioda 1899 až 1900) . . . . . 1,425.514 »

Nahradila tedy rakouská polovice polovici uherské následkem přikazovacího řízení . . . . . 7,231 784 K
Zvýšení kvotního příspěvku uherského o 3% znamenalo, jak bylo na str. 418. uvedeno . . 6,588.000 »

V roce 1901 musila rakouská polovice při všech čtyřech ních poskytnouti uherské polovici náhrady, a sice:

ři dani z lihu (výrobní perioda 1900/1) .	1,202.114 K
» » z piva » » » .	552.214 »
» » z cukru » » » .	10,516.366 »
» » z petroleje » » » .	1,659.106 »
dohromady .	13,929.800 »

Zisk rakouské polovice ze zvýšeného kvotního příspěvku rského vypočítati sluší takto:

Celková společná potřeba mocnářství, delegacemi schválená, činila r. 1901	364·3 mil. K
od toho výnos cel	125·0 » »
bylo tedy třeba kvotními příspěvky uhraditi	239·3 mil. K
Zvýšený kvotní příspěvek uherský 3%ní činil	7,179.000 K

Patrno z toho, že přikazovací řízení bylo pro uherskou polovýhodné přes to, že zvýšen uherský kvotní příspěvek o 3%. kouská polovice utrpěla tím újmu, jež činila dle těchto čísel rouhle

v roce 1900 . . . . 644.000 K
» 1901 . . . . 6,750.000 »

* * *

Druhá z finančních předloh vyrovnacích jest zcela novou. jíť jí urovnány býti spory, vzniklé mezi oběma polovicemi některých otázkách berních. Jde tu o zdanění první c. k. pri-

vilegované Dunajské paroplavební společnosti a předlitavských podniků v Uhrách a navzájem o zdanění státních a některých veřejných dluhopisů uherských v Rakousku.

Mezi požadavky, jež při obnově vyrovnání z rakouské strany byly kladeny, byly uváděny mimo jiné i tyto: aby stala se náprava ve zdanění Dunajské paroplavební společnosti v Uhrách a pak komisionářských skladišť zdejšími podniky v Uhrách zřizovaných.

O reformě zdanění Dunajské paroplavební společnosti v Uhrách usilovala jmenovitě vídeňská obchodní a živnostenská komora (srv. str. 310 tohoto spisu). V té příčině byla již dříve zákonem ze dne 11. dubna 1873, ř. z. č. 54, schválena úmluva mezi finančními ministry obou vlád, dle které daň z části z Lasova do Děvína připadala rakouské, daň z Děvína doRšavy polovici uherské a daň z části cizozemské rozdělovala se mezi obě polovice dle klíče kvotového; základem pro výměru daně byl hrubý užitek z provozování plavby po každé části vzcházející, který zjišťoval finanční úřad, v jehož obvodu má společnost své sídlo, tedy úřad rakouský. Dle nové předlohy, do vyrovnání pojaté, nastati má změna potud, že na dani z části cizozemské již nemá uherská polovice míti podílu a že základ pro výměru daně z části uherské zjišťovati budou finanční orgány uherské. Tytéž zásady mají navzájem platiti pro zdanění konkurující uherské říční a mořské akciové paroplavební společnosti, jakož i jiných paroplavebních podniků Dunajských, které by snad nově se ustavily.

Tyto předpisy mají toliko podřízenější význam. Těžiště nové úpravy zdanění Dunajské paroplavební společnosti spočívá v předloze, která v souboru vyrovnacích předloh podána byla uherskému sněmu za tím účelem, aby zrušena byla dopravní daň v Uhrách zavedená. Tím vyhověno bylo rakouskému požadavku.

O zdanění podniků, provozujících živnost současně v obou polovicích, platila úmluva, mezi oběma finančními ministry v Pešti dne 18. prosince 1869, pokud se týče ve Vídni dne 7. ledna 1870 podepsaná a zákonem ze dne 28. července 1871, ř. z. čís. 89, schválená. Rozhodující ustanovení v té příčině znělo, že při podnicích, které vydržují pro své výrobky v druhé polovici skladiště, mají skladiště ta samostatně býti zdaněna v té polovici, ve které se nacházejí.

Toto ustanovení bylo pařeništěm sporů mezi zdejšími podnikateli, zasílajícími své zboží na prodej do Uher, a uherskými finančními orgány. Výraz »skladiště« nebyl totiž ve zmíněné úmluvě mezi oběma polovicemi blíže vysvětlen. Následkem toho stihaly uherské berní orgány nepřiměřenou, někdy až exorbitantně vysokou daní obchody a závody, v kterých prodávalo se rakouské zboží, třeba nešlo o skladiště, nýbrž jen o komissionářský prodej.

Tyto spory mají vyrovnány býti ujednáním mezi oběma vládami tentokráte docíleným, ve kterém vychází se z těchto zásad: Obchodní podnik z jedné polovice, který nezřídí v druhé polovici zvláštní závod, nemá ze svých obchodů tam býti zdaněn; zřídí-li tam zvláštní závod, podroben jest tam samostatnému zdanění. Za »závody« považovati sluší jenom vlastní tovární skladiště a prodejné kanceláře, nikoliv ale jiné formy obchodních závodů, jmenovitě nikoliv komissionářská skladiště.

Za zrušení uherské daně dopravní a za novou úpravu ve zdanění obchodních skladišť v Uhrách musila býti uherské polovici dána náhrada záležející v tom, že některé uherské cenné papíry osvobozeny mají býti v Rakousku od daně důchodové. Jsou to státní dluhopisy čtyřprocentní zlaté renty, dluhopisy korunové renty, úpisy $3^1/_2$ procentní renty, tříprocentní dluhopisy k úpravě železné brány, prémiová půjčka k úpravě Tisy, čtyřprocentní vyvazovací dluhopisy uherské, čtyřprocentní vyvazovací dluhopisy chorvatské, $4^1/_2$ procentní úpisy chorvatsko-slavonského vyvazovacího dluhu výčepního, královské uherské zúročitelné pokladniční poukázky.

Konečně mají úmluvou mezi oběma vládami odstraněny býti některé pochybnosti o zdanění příjmů ze služného v případech, když služné vyplácí se z druhé polovice, zdaněný však má bydliště v této polovici neb naopak. V ohledu tomto provedena má býti zásada, že příjmy z druhé polovice plynoucí mají v téže polovici býti zdaněny.

Nový všeobecný celní tarif.

Již do vyrovnacích předloh v r. 1896 smluvených a v r. 1898 parlamentu předložených pojat byl odstavec, dle kterého zavazovaly se obě vlády zahájiti jednání, aby nejdéle do konce r. 1902 pořízen byl nový všeobecný celní tarif, který hověl by stejně zájmům zemědělství i průmyslu. Do provisorního vyrovnání z roku 1899 přešel tento závazek v té formě, že »automní celní tarif má ještě před zahájením jednání o obchodní smlouvy s cizinou nahražen býti novým celním tarifem, zabezpečujícím stejně zemědělské i průmyslové zájmy obou států.« Poněvadž obchodní smlouvy mocnářství Rakousko-Uherského dospívaly koncem roku 1903, aniž bylo jisto, budou-li prodlouženy, bylo třeba starati se o nový celní tarif v takovou dobu, aby jednání o obnovu obchodních smluv s cizími státy mohlo započíti ještě dříve, než by staré smlouvy dospěly ku konci.

Že mocnářství Rakousko-Uherské nové obchodní smlouvy nemůže uzavírati se starým svým celním tarifem z r. 1882 a 1887, bylo tak zjevné, že nikomu ani nenapadlo hájiti možnost toho. Celně politické přípravy Německa neponechávaly mocnářství

Rakousko-Uherskému volby. Německo připravovalo se k obnově zahraničních svých poměrů obchodních celním tarifem silně zvýšeným, který podařilo se v říšském sněmu německém na samém sklonku roku 1902 uskutečniti. Ze všeho vývozu rakousko-uherského jde skoro polovice do německé říše. Silná zvýšení celních německých sazeb musila následkem obchodních našich styků s Německem působiti k zvýšení celních sazeb rakousko-uherského tarifu.

Nejen příklad Německa, ale i rozvoj zahraničního obchodu rakousko-uherského nutkal k tomu, aby připravována byla změna celního tarifu z r. 1882 a 1887 pocházejícího. Neboť třeba dosažena byla obchodními smlouvami na poli zahraničního obchodu stabilita, po které svého času bylo touženo, přece výsledky smluv těch nebyly takové, aby splněny byly naděje ve smlouvy ty svého času kladené.

Na jiném místě tohoto spisu (srv. str. 183.—211.) bylo se výsledků obchodních smluv již dotknuto. K doplnění obrazu dříve podaného dlužno uvésti některá ještě čísla, znázorňující rozvoj zahraničního obchodu rakousko-uherského na počátku a konci desítiletí 1891—1901. Přívoz do mocnářství byl:

	1891	1901
celkový přívoz	1227 mil. K.	1653 mil. K.
z toho suroviny	685 » »	973 » »
polotovary	198 » »	231 » »
průmyslové výrobky .	344 » »	449 » »

Vývoz z mocnářství byl:

celkový vývoz	1573 » »	1885 » »
z toho suroviny	640 » »	819 » »
polotovary	202 » »	269 » »
průmyslové výrobky .	731 » »	797 » »

Pokládáme-li přívoz a vývoz z r. 1891 na roveň 100, zvýšil se přívoz a vývoz v roku 1901 takto:

přívoz celkový	134,	vývoz celkový	120,
» surovin	142,	» surovin	128,
» polotovarů . .	117,	» polotovarů . .	133,
» prům. výrobků .	130,	» prům. výrobků	109.

V přívozu surovin spadá zvýšení na vrub přívozu bavlny, vlny, kůží, olejových semen, uhlí, surového železa, kovů, nerostu a chemických surovin; v přívozu polotovarů zvýšen přívoz kůže, kožešin, tuků, barviv, tříslovin a pomocných látek chemických; v přívozu průmyslových výrobků zvýšen přívoz hedvábí, konfekce, papíru, kaučuku, zboží koženého, dřevěného, kostěného, chemických výrobků, zboží železného, strojů, nástrojů.

Ve vývozu, v oboru surovin klesly obilí, dobytek, luštěniny, ovoce, zelenina, stouply vejce, chmel, dříví kulaté, kůže a uhlí;

polotovarech zvýšen vývoz sladu, řezaného dříví; v průmyslových výrobcích zvýšen vývoz textilních výrobků, konfekce, zboží papírového, dřevěného, kostěného, skla, naproti tomu klesl vývoz zboží koženého, zápalek, zboží železného, ocelového.

Celkový obraz jest dle těchto čísel takový, že přívoz do mocnářství zvýšil se nepoměrně více než vývoz z mocnářství a že nejskrovnější zvýšení vykazuje vývoz průmyslových výrobků. Doba platnosti obchodních smluv z roku 1892 nemůže pro rozvoj průmyslu v mocnářství Rakousko-Uherském zvána býti uspokojující. Ve vládních motivech k novému celnímu tarifu (příl. 1622, sesse XVII.) doznává se přímo, že oproti rozvoji průmyslových podniků v ostatní Evropě a v Americe, který právě v posledním desítiletí rychleji pokračoval, zůstal průmysl rakouský v největší části odvětví pozadu za cizinou. Dokazuje to nejzřejměji zvýšený přívoz průmyslových výrobků právě i v takových odborech, při kterých lze dokázati zvýšenou domácí výrobu, jako na př. při jemnější bavlněné přízi, při jemných bavlněných tkaninách, při vlněném, hedvábném zboží, dámské konfekci, plstěných kloboucích, papíru a zboží papírovém, kůži, zboží koženém atd.

Jako průmysl trpělo i zemědělství zmenšeným odbytem výrobků v cizině. K tomu tížil zemědělství tlak klesajících cen obilních. Jak ceny obilní poklesly, vidno z následujícího srovnání:

Roční průměr z let	pšenice	žito	ječmen	oves	kukuřice
	— za metrický cent v korunách —				
1870—1879 . .	26·20	18·50	19·30	15·80	14·90
1880—1889 . .	20·80	16·50	19·70	14·—	13·80
1890—1901 . .	18·60	15·50	17·70	13·70	11·60

Není divu, že za takových poměrů volaly zemědělství i průmysl po zvýšené celní ochraně, jež byla by intensivnější než ta, jakou poskytovati mohl tarif z r. 1882 a 1887. To jest základní tóninou všech dobrých zdání a návrhů, které vládě byly podány, když tato záhy v r. 1899 obrátila se na zemědělské, průmyslové i obchodní korporace, aby poznala přání těchto vrstev o směrech příští obchodní politiky. Dobrá zdání a návrhy v té příčině byly vládě tentokráte podávány přeochotně a tak rozsáhlou měrou, že by bylo lze z nich pořídit knihovnu. Do obsahu rozmanitých přání při této příležitosti vyslovených nelze se pouštěti a nutno obmeziti se na označení jen nejhrubších kontur materiálu takto získaného.

Požadavky rakouského zemědělství nejhlasitěji tlumočil spolek, který se k tomu cíli byl zvláště ustavil, »rakouské ústředí pro ochranu zájmů zemědělských a lesnických při uzavírání obchodních smluv« (»Oesterreichische Centralstelle zur Wahrung der land- und forstwirtschaftlichen Interessen beim Abschlusse von Handelsverträgen«). Spolek tento rozvinul pro své názory čilou agitaci slovem i tiskem. Zvláště bohatý jest počet letáků a

brožůrek, kterými spolek tento povzbuzoval zemědělské kruhy k ráznému vystoupení (srv. Simitsch v. Hohenblum »Materialien zur Vorbereitung der Handelsverträge«; Frankl, »Unsere künftige Handelspolitik vom Standpunkte der Land- und Forstwirtschaft«; Hohenblum, »Maximal- und Manimaltarif«; týž, »Die seitens der ungarischen Landwirte für den österreichisch-ungarischen Zolltarif beantragten neuen Agrar-Zollsätze«; týž, »Die zukünftige Zollpolitik der ungarischen Landwirte«; Müller, »Der österreichische Flachsbau und die neuen Handelsverträge«; Kottas u. Dudan, »Die Teichwirtschaft und die Erneuerung der Handelsverträge«; Jablanczy, »Unser Obstmarkt und die Orangeneinfuhr«; Hohenblum, »Das zoll- und handelspolitische Agrarprogramm der österreichische Centralstelle«; Tollmann und Baumgartner, »Die Wünsche der österreichischen Gartenbautreibenden aus Anlass des Abschlusses neuer Handelsverträge« a j.).

Vyslovenou tendencí činnosti rakouského ústředí byla snaha, aby veškeré zemědělství v mocnářství, tedy nejen zemědělství před Litavou, nýbrž i za Litavou vystoupilo s určitými jednotnými návrhy; následkem této snahy přijalo do svých konečných návrhů mnohé z požadavků uherských. V těchto konečných návrzích vysloveny byly tyto požadavky: zemědělská cla buďte silně zvýšena, ku př. pšenice ze zl. 1·50 na 5·50, mouka z 3·75 na 9·—, voli z 15·— na 30·—). Stanoven budiž tarif dvojitý, t. j. při každém předmětu sazba maximální a současně minimální, která nesmí obchodními smlouvami býti již snížena (minimální sazby ku př. při pšenici zl. 4·50, mouce 6·—, volech 20·— atd.). Formálně má celní tarif uspořádán býti dle vzoru německého tarifu. Všeobecné smlouvy o nejvyšších výhodách nemají příště býti uzavírány. Smlouvy s Ruskem a Balkanskými státy buďte vypovězeny. Přívoz dobytka z těchže států budiž úplně zakázán. S německou říší uzavříti dlužno celní konvenci s mezicelní čarou. Se západními státy evropskými třeba se dohodnouti o přiměřené veterinářské konvenci (sr. č. 54. publikací rakouského ústředí, »Zusammenstellung der seitens der Oesterreichischen Centralstelle zu beantragenden Maximal- und Minimal-Zollsätze für landwirtschaftliche und landwirtschaftlich-industrielle Erzeugnisse«). Rozumí se, že navržena byla i na zemědělské suroviny pro průmysl cla (ku př. len max. zl. 7·50, min. 5·—; vlna 22·50, ev. 15·—; též bavlna 7·50, ev. 5·—).

K návrhům rakouského ústředí připojila se většina rakouských korporací.

Požadavky zemědělství z Čech tlumočeny byly zemědělskou radou pro království České. Český odbor projevil svá přání ve zvláštním dobrém zdání (»Požadavky českého zemědělství k nastávající úpravě zahraničních obchodních a celních poměrů říše Rakousko-Uherské«, čís. tisku LXVII. r. 1900); německý odbor

rovněž zvláštním dobrým zdáním (»Arbeiten der deutschen Section des Landesculturrathes«, Heft I., 1900). Oba tyto návrhy z Čech rozcházely se v některých i zásadních bodech od návrhů rakouského ústředí. Nejzásadnější rozdíl spočíval v tom, že v Čechách, hledíc k výrobním a obchodním poměrům zemědělským, kladen zvláštní důraz na to, aby zachována byla cenným plodinám a výrobkům cizí tržiště, hlavně tržiště německá.

V Uhrách formuloval zemědělské požadavky tamní zemský svaz zemědělských spolků, žádaje vysoké celní sazby, minimální cla, zrušení restitučního řízení při zemědělských výrobcích, zákaz dovozu amerických semen a tuků a pod. Neobešlo se to bez hrozby adressované do Předlitavska. Kdyby nepodařilo se dohodnouti se s Rakouskem do r. 1902 o tarifu a o takové zahraniční obchodní politice, která by uherské zemědělské výrobě pojišťovala větší ochrany a vylučovala soutěž cizích zemědělských výrobků, musí Uhry od obnovy celní a obchodní smlouvy upustiti a postupovati na poli mezinárodní obchodní politiky samostatně. Uherské zemědělství postavilo se tudíž na stanovisko: buď zemědělský tarif nebo rozluka.

Kruhy průmyslové a obchodní vystoupily při této příležitosti sjednoceně. Když různé korporace obchodní, průmyslové, živnostenské vyzvány byly v r. 1900 vládou, aby projevily svá přání, stalo se dohodnutí, že spolupůsobiti budou jednotně obchodní a živnostenské komory ve spojení s ústředním svazem rakouských průmyslníků (který vystoupil dříve samostatně »Oesterreichs künftige Handelspolitik vom Standpunkte der Industrie«, Vídeň, 1899). Veškerá látka rozdělena byla mezi jednotlivé komory, z nichž každá o předmětech jí přikázaných pořádala ankety, vyslýchala znalce. Návrhy na základě toho připravené spracovány byly potom jednotně redakčním komitétem. Výsledkem tohoto postupu bylo obsáhlé a cenné dílo trojsvazkové: »Entwurf eines allgemeinen Zolltarifes für die oesterreichisch-ungarische Monarchie«, dva svazky a »Gutachten über das Zollgesetz« jeden svazek.*)

Sjednocené obchodní a živnostenské komory předložily v těchto dílech vládě podrobný návrh celého všeobecného celního tarifu i návrhy na potřebné změny celního zákona. Není v tomto spisu místa, aby bylo lze podati podrobnější obsah z obsáhlého, do všech podrobností zabíhajícího díla obchodních a živnostenských komor, které přes to, že účel jeho byl toliko příležitostní, bude míti cenu trvalou, ježto poskytne i v po-

*) Když vláda koncem ledna 1903 předložila říšské radě předlohu nového celního zákona a tarifu, projevily spojené obchodní a živnostenské komory své názory o tom ve zvláštním spisu: »Bemerkungen der vereinigten Handels- und Gewerbekammern zu der Regierungsvorlage betreffend den Entwurf eines neuen autonomen Zolltarifes und Tarifgesetzes«, Vídeň, 1903.

zdějších dobách o průmyslových a obchodních poměrech tohoto státu přesného obrazu, jakého bylo by lze odjinud přetěžko získati. Tendence návrhů obchodních a živnostenských komor odpovídala zájmům výrobních vrstev těmito sbory zastupovaných. Žádána ochrana domácího průmyslu, reagováno proti zvýšení cel zemědělských.

* * *

Jednání mezi rakouskou a uherskou vládou o celním tarifu bylo tentokráte houževnaté. Uherská vláda hájila zájmy zemědělské, rakouská zájmy průmyslové. Prvější ochotna byla přiznati průmyslu zvýšenou celní ochranu jen potud, pokud šlo o průmyslová odvětví v Uhrách zastoupená; k zvýšení jiných průmyslových sazeb zdráhala se uherská vláda přivoliti, hledíc k zájmům tamních konsumentů. Rakouská vláda měla úkol znesnadněný tím, že silné zastoupení zemědělství v parlamentu ukládalo jí již napřed za povinnost, aby v celním tarifu, přihlížejíc k zájmům zemědělství, nestavěla se příkře na odpor proti požadavkům uherským. Pokud z kusých zpráv novinářských bylo lze zvěděti podrobností o jednání vlád, byla cla na suroviny z odvětví zemědělského (kůže, peří, len, vlna, juta a j.) předmětem nejtužších sporů mezi vládami a jen po dlouhých jednáních dosáhla rakouská vláda toho, že v zájmu rakouského průmyslu na suroviny toho druhu nebyla navržena cla.

Předloha nového celního tarifu (příl. 1622, sesse XVII.) byla následkem toho kompromisem mezi uherskou vládou, žádající vysoká cla agrární, a rakouskou, přející si zvýšených cel průmyslových.

Jiná ještě okolnost, a to okolnost zevní, působila na výši sazeb připravovaného celního tarifu rakousko-uherského. Nový celní tarif říše Německé, který přijat byl v tamním říšském sněmu zrovna na sklonku roku 1902, působil i do Rakousko-Uherska. Nový tarif německý znamenal silná zvýšení celních sazeb, jmenovitě v oboru cel zemědělských. Zvýšené tyto sazby byly i pro naše mocnářství nebezpečny při některých našich exportních předmětech, které dovážejí se hojně do Německa i z některých sousedních států. Byly totiž obavy, že tyto předměty, narážejíce na německých hranicích na vysoké celní sazby, odrážely by se od těchto hranic, aby za nižších sazeb rakousko-uherských proudily se do tohoto mocnářství. Týkalo se to některých druhů obilin, dobytka, zvířat, živočišných plodin. Proto bylo nutno, aby při předmětech, jichž se tyto obavy týkaly, vyrovnány byly celní sazby aspoň na výši německých celních sazeb. Jak hluboké jsou stopy německého celního tarifu v navrženém tarifu rakousko-uherském, měřiti lze zvláště dobře na dvojitých clech obilních, které jsou naprostou kopií dvojitých cel obilních německého ta-

rifu. Tato kopie německého tarifu jde v této otázce tak daleko, že následována byla i forma, v jaké v Německu minimální cla obilní byla zavedena. Ve všeobecném tarifu obsažena mají býti cla všeobecně platná. V celním zákoně — nikoli v tarifu — dodáno ustanovení, že při některých druzích obilních (pšenice, žito, ječmen, oves, kukuřice) nesmí obchodními smlouvami celní sazby sníženy býti pod určitou hranici. Celní tarif ustanovuje takto sazby maximální, celní zákon pak sazby minimální.

Ze změn, které navrženy jsou v osnově celního zákona, vytknouti sluší předpisy, kterými má restituční řízení býti usnadněno v takových případech, ve kterých průkaz materielní identity není možným. Vládě ponechána plná moc, aby povolila v případech těch restituční řízení za kontrolních opatření, jež za vhod uzná.

Význam navrženého celního tarifu pronikne nejlépe, srovnají-li se některé důležitější položky téhož s položkami tarifu z roku 1882 a 1887, jakož i s položkami, jak upraveny byly obchodními smlouvami (tarif smluvní). Poněvadž na předlohu tarifovou měl vliv nový německý celní tarif, záhodno bude srovnati i položky německého celního tarifu, a to jak nového, tak dřívějšího tarifu. Aby pak srovnání to bylo přehlednější, převedeny jsou sazby jak rakousko-uherského tarifu platného, ev. smluvního tarifu, tak tarifů německých na korunovou měnu.

	Rakousko-uherský tarif.			Německý tarif.		
Předmět	Předloha.	Tarif platný.	Smluvní.	Tarif 1902.	Dřívější.	Smluvní.
Pšenice	max. 7·50 min. 6·30	3·57	1·79*)	8·93 6·55	5·95	4·17
Žito	max. 7·— min. 5·80	3·57	1·79*)	8·33 5·95	5·95	4·17
Ječmen**)	max. 4·— min. 2·80	1·79	0·60*)	8·33 4·76	2·68	2·38
Oves	max. 6·— min. 4·80	1·79	1·43*)	8·33 5·95	4·76	3·33
Kukuřice	max. 4·— min. 2·80	1·19	0·60*)	5·95	2·38	2·38
Slad***)	5·40	3·57	3·57	12·20 13·09	4·76	4·29
Boby, hrách, čočka	4·30	2·38	2·38	4·76	2·38	1·79
Mouka	15·—	8·93	8·93	22·33	12·50	8·69

*) Pohraniční úleva, Srbsku povolená.
**) Při ječmenu týká se německá sazba ječmene sladového.
***) Při sladu řídí se německá sazba dle toho, je-li slad vyroben z ječmene neb z ovsa.

	Předloha.	Tarif 1887.
Zámky	38—65	20·81—59·62
Nožířské zboží	45—175	35·71—119·05
Lité zboží	6—40	4·76—20·24
Parní stroje	20—40	20·24
Stroje pro průmysl textilní	7—15	7·14—10
Jiné stroje	18—40	11·90—35·71
Elektrické stroje	24—72	20·24—35·71
Nástroje	120—1100	119·05—714·29
Chemické výrobky a thérové barvy	15 proc. ceny	23·81

K bližší karakteristice dodati sluší tolik: Celní položky, týkající se bavlněné příze, byly jako vždy jindy i tentokráte předmětem sporu mezi přádelnami a tkalcovnami. V dobrém zdání obchodních a živnostenských komor vylíčen byl průběh živého tohoto sporu. Jen s velkými obtížemi sjednán byl jakýsi kompromis mezi spornými zájmy obou těchto skupin. Dle obsahu tohoto kompromisu řídila se celkem vláda. Nový tarif sleduje zřetelně účel, aby podporován byl rozvoj přádelen, zabývajících se výrobou jemnějších druhů příze. Pro jednoduchou přízi přes čís. 70 angl. zavedena byla nová položka se sazbou 43 K (dříve K 38·08). Pro dublovanou (dvojnásobnou) přízi přes čís. 50 do 70 zavedená přirážka 7 K (sazba 45 K, dříve 38·08 K); tím podporováno má býti dublování příze domácími závody. Pro bílenou přízi stanovena přirážka 8 K na bílení a na barvení 14 K.

Při bavlněném zboží pozorovati lze zjev, který jest příznačnou známkou návrhu tarifu, pokud týká se tento finálních výrobků textilních. Tyto výrobky nevykazují totiž podstatného zvýšení celních sazeb, ač některé sazby na přízi byly — jak uvedeno — zvýšeny. Tak stanovena byla na obyčejné zboží bavlněné, t. j. tkaniny z příze do čís. 50 tato cla (v korunách):

	Předloha.	Tarif 1887.
Obyčejné zboží bavlněné:		
a) surové	80·—	80·95
b) bílené	110·—	107·14
c) barvené	130·—	130·95
d) potištěné do 4 barev	170·—	166·67
e) potištěné 5 neb více barvami	180·—	166·67
Vzorkované zboží bavlněné:		
a) surové	110·—	107·14
b) bílené	130·—	130·95
c) barvené	155·—	154·76
d) potištěné do 4 barev	190·—	190·48
e) potištěné 5 neb více barvami	200·—	190·48

Totéž platí o hustém, jemném i nejjemnějším zboží bavlněném. Nejjemnější, t. j. bavlněné tkaniny přes čís. 100 vyceleny jsou dle tarifu z r. 1887 sazbou K 380·95, v předloze navržena sazba 385 K. Zdá se, že v oboru sazeb na textilní výrobky vybojován byl mezi vládami nejtěžší zápas, který skončil vítězstvím uherské vlády: mohlť ministerský předseda Szell v uherském sněmu prohlásiti, že při tomto zboží, dotýkajícím se hromadného konsumu, nepovolil v ničem.

Při zboží lněném byly celní sazby jen málo změněny. I při vlněné přízi bylo třeba srovnati požadavky přádelen a tkalcoven. Novým tarifem mají sazby na česanou přízi, zvláště nejmenovanou vesměs býti sníženy (surová jednoduchá z dřívějších 19·06 a 28·57 na 12 a 21 K; surová dvojnásobná z 28·57 a 38·33 K na 17 a 29 K). Příze mohairová a alpaková má býti vůbec cla prosta (dříve clo 3·57 K).

Při sazbách vlněného zboží stopovati lze vliv uherský ještě více než při zboží bavlněném. Dosavadní autonomní cla nebyla podstatně zvýšena při tkaném zboží vlněném, vážícím přes 700 gr. na 1 m² (120, dříve 119·05 K), při zboží vážícím od 200 do 700 gr. (200 K, dříve 119·05 K), při zboží vážícím 200 gr. a méně (262, dříve 261·90 K), při aksamitech, zboží stuhovém, prýmkářském, knoflíkářském a stávkovém (240, dříve 238·10 K).

Celkem lze změny v oboru průmyslu textilního vystihnouti asi takto: Částečné zvýšení sazeb na bavlněnou přízi, bez podstatného zvýšení sazeb na bavlněné zboží; žádná podstatná změna při průmyslu lněném; částečné snížení sazeb na vlněnou přízi, bez podstatné změny sazeb na vlněné zboží; značnější zvýšení cel na zboží hedvábné.

Pozoruhodněji zvýšeny byly celní sazby pro přepychové výrobky vídeňského průmyslu a pro konfekci, pak pro průmysl papírnický, ve kterém však sazba na tapety zůstala stejnou (60, dříve 59·52 K). Clo na linoleum zvýšeno; pro tenší linoleum z 71·43 na 75 a pro tlusté linoleum z 47·62 na 60 K.

Ve skupině kůže a zboží koženého zvýšeny byly sazby při hlavních druzích zboží: kůže telecí (60, dříve 21·43 a 42·86 K), rukavičky (150, dříve 119·05 K); kůži rukavičkářské ponechána nezměněná sazba. Ve skupině skla a zboží skleněného jen jednotlivé položky (sklo okenné) byly zvýšeny. Ve zboží kamenném důležitější jest zvýšená sazba na cement (1·80, dříve 1·19 K). Ve zboží kamenném zvýšeny sazby na zboží chamottové a obyčejné nádobí hrnčířské; jemný porculán zůstal beze změny.

Ve skupině železa a zboží železného, jež byla rovněž předmětem sporů, zůstalo nezměněno clo na surové a staré železo (1·90 K), clo na kryčné železo a ingoty (3·80 K), dále clo na skupinu železa a ocele v prutech, kovaného, válcovaného, façonova-

ného a nefaçonovaného. Cla na tenčí plechy byla snížena, vyjímajíc plechy nejtenčí pod 0·25 mm. (jichž sazba zvýšena z 14·29 na 15 K). Podobně nevykazují podstatnějších změn dráty. Zvýšeny byly sazby na některé druhy železných rour, na zboží z černého plechu, železniční kola, pilníky, hřebíky, šrouby, řetězy, zámky, pokladny, zboží nožířské a litiny. Sazby na stroje podařilo se rakouské vládě zvýšiti přes odpor uherský; hospodářským strojům přiznána jen malá zvýšení.

Hodně zvýšeny byly sazby na elektrické stroje a elektrické aparáty; pro tyto předměty zařaděna byla do návrhu celního tarifu zvláštní, zcela nová skupina. Že v nové této skupině zvýšeny byly značně celní sazby, vysvětlí se snadno; jdeť tu o průmysl v Uhrách rychle se rozvíjející.

Ve skupině chemických látek pomocných sníženy leckde sazby, jako: soda surová (1·50, dříve 1·90 K), soda žíhaná (2·40, dříve 2·86 K); pro jiné látky zvýšeny sazby značně, jmenovitě pro škrob, kvasnice, spodium; rovněž zvýšena cla na svíčky, mýdla, zápalky.

* * *

V přehledu tuto podaném nebylo lze uvésti dopodrobna všech změn položek, jež chystá předloha nového všeobecného celního tarifu. Aby posouzen mohl býti ráz změny, jež se připravuje, stačí snad náčrtek tento. Ostatně všeobecný celní tarif není konečným obrazem směru, jakým zahraniční obchodní politika tohoto mocnářství bude se příště pohybovati. Pravý ráz politiky té bude lze vystihnouti teprve tehdy, až obchodní poměry mocnářství upraveny budou novými celními a obchodními smlouvami se státy sousedními. Neboť teprve smlouvami takovými určuje se celá řada konečných sazeb, jež skutečně vstoupí v platnost; vždyť mnohé sazby (cla negociační) stanoví se ve všeobecném tarifu nepoměrněji výše, jen aby bylo lze z čeho slevovati. Všeobecný celní tarif jest takto jen nástrojem k určitému cíli, aby připravovány byly smluvní poměry s cizími státy.

Podaří se na základě chystaného tarifu dospěti k tomuto cíli?

Již tehdy, když v Německu dán byl na denní pořádek návrh nového celního tarifu se silně zvýšenými sazbami, pronášeny byly pochybnosti, budou-li sousední státy na základě tarifu toho moci uzavříti s Německem obchodní smlouvy. Tytéž pochybnosti vyslovovány byly i u nás, když uveřejněna byla vládní předloha nového celního tarifu rakousko-uherského; zejména projevovány byly obavy, najde-li mocnářství naše s vysokými sazbami zemědělskými postačitelnou míru smluvní ochoty ve státech východních a balkánských.

Vláda rakouská nechová patrně takových obav. Zakončuje všeobecnou část motivů, kterými svoji předlohu doprovodila, těmito

význačnými slovy: »S hledisek dříve již uvedených, pro vládu při přípravě nového tarifu rozhodujících, lze poznati, že i budoucí celní a obchodní politika mocnářství, jež podle tohoto tarifu bude zařízena, nemíní holdovati jiným zásadám než politika dosavadní a jest úmyslem všech činitelů pokračovati v smluvní politice tarifové, a to potud, pokud životní zájmy národního našeho hospodářství neutrpí tím újmy. Vládní předloha, snažíc se, aby vyhověno bylo všem požadavkům způsobem spravedlivým a slušným, nemá býti východiskem pro nový kurs, nýbrž jen pokračováním na staré cestě, po které kráčely dosud obchodní styky tohoto mocnářství.«

Předloha o zavedení platů hotovými.

Poslední z předloh do vyrovnacího souboru náležejících jest vládní předloha o zavedení platů hotovými (příl. 1718, sesse XVII.), která podána byla na rakouské říšské radě i uherskému sněmu dne 31. března 1903.

V dějinách rakouského peněžnictví zaznamenán bude den 28. února 1903 jako památný. Zmizelyť tím dnem z peněžního oběhu tohoto mocnářství nadobro státovky s nuceným oběhem. Provádějíce reformu valutovou, vydaly totiž obě vlády dne 10. srpna 1901 (ř. z. č. 123) souhlasné nařízení, kterými bylo ustanoveno, že dne 28. února 1903 pominouti má všeobecná povinnost, aby státovky přijímány byly na místě placení.

Den tento znamenal, že rakousko-uherské poplatnictvo zaplatilo konečně úplně náklady války z r. 1866, ve které brániti se musilo toto mocnářství na dvou frontách. Málo kdo vzpomněl sobě na smutné někdejší finanční poměry jednotného tehdy ještě Rakouska. V listopadu 1865 mohlo mocnářství opatřiti sobě zápůjčku 90 mil. zl. ve stříbře v Paříži jen za kurs 61¼%. V dubnu opatřil finanční ministr u rakouského ústavu pro úvěr pozemkový zápůjčku 60 mil. zl., zajištěnou hypotekárně na státních doménách, ale jen svízelně mohlo z úpisů této zápůjčky umístěno býti 19 mil. franků. Když pak počátkem května válka byla přede dveřmi, nezbývalo jiného prostředku, než aby potřebné peníze opatřeny byly tiskařským lisem, výdajem státovek s nuceným oběhem. Konečně uzavřena tedy chmurná tato episoda v dějinách rakouského finančnictví.

Den tento ukládal však státní správě novou starost. V druhé části (článek XII.) cís. nařízení ze dne 21. září 1899, ř. z. č. 176, vzala rakouská vláda souhlasně s vládou uherskou na se závazek, že ihned, jakmile pomine nucený oběh státovek, vyvoláno bude v parlamentu každé polovice rozhodnutí o tom, aby zákonným způsobem zavedeny byly platy hotovými. Na tento závazek upozornila důrazně uherská vláda průběhem vyrovnacích jednání

v r. 1902 konaných. Bylo proto do vyrovnacích úmluv pojato ujednání, že vlády předloží za tím účelem parlamentům příslušné předlohy. Toto ujednání splněno bylo předlohou výše zmíněnou.

Zavedení platů hotovými má býti závěrečným kamenem na budově valutové reformy, k níž položeny byly základy v r. 1892 a jejíž stavba trvala po plné desítiletí. Reformou touto odstraněny byly z oběhu státovky sumou 312 mil. zl. čili 624 mil. K. Na jich místo dány byly do oběhu kovové peníze a bankovky. Do 28. února 1903 dáno bylo v oběh:

80,000.000 K mincí jednokorunových,
77,350.524 » zlatníků,
64,000.000 » mincí pětikorunových,
397,125.520 » bankovek (z těchto 155,820.000 K v bankovkách o 10 K),

dohromady 618,476.044 K v kovu a bankovkách.

Připočte-li se k tomu ještě:

1,343.956 K státovek o 1 zl., jež nebyly k výměně předloženy a prohlášeny byly za umořené, dále
4,180.000 K státovek, jež mají sice ještě rakousko-uherské bance býti k výměně předloženy, jež však asi z oběhu již zmizely, tedy dohromady suma

5,523.956 K.,

činí to výše zmíněnou sumu 624 mil. K státovek.

Peněžní oběh v mocnářství skládá se dle toho jednak z kovových mincí, jednak z papíru (bankovek).

Spořádané peněžní poměry předpokládají, aby papíry v peněžním oběhu kolující byly skutečnými zástupkami kovu, t. j. aby každý mohl za papír vyměniti sobě mince kovové u toho, kdo papír vydal, tedy za bankovky u rakousko-uherské banky zlaté mince. Jinými slovy má banka míti povinnost, aby každou předloženou bankovku vyměnila penězi kovovými. Rakousko-uherská banka činí tak skutečně od r. 1901, ale nikoliv jako povinnost, nýbrž jen dobrovolně. To jest stav faktický, k němuž není však banka po zákonu zavázána, ježto bankovky mají až dosud nucený oběh. V článku 83. bankovních stanov ustanoveno sice výslovně, že »rakousko uherská banka jest povinna, bankovky od ní vydané u svých hlavních ústavů ve Vídni a v Budapešti na požádání vyplatiti ihned v zákonné měně«; a pro případ, že by banka povinnosti této nedostála ve čtyřiadvaceti hodinách, pohrozeno jí dokonce přísnou trestní sankcí, ztrátou bankovního privilegia. Ale toto ustanovení suspendováno jest dle článku 111. stanov potud, pokud nebude zrušen nucený oběh státovek v obou částech říše. Zrušením nuceného oběhu státovek nenastane však povinnost

banky, aby vyměňovala bankovky, sama sebou, nýbrž teprve zákonodárství obojího území státního může ustanovení o povinnosti k výměně uvésti v platnost.

Valutová reforma byla provedena téměř ku konci. Po více než tři leta platilo již závazné účtování v korunové měně; největší část peněžních prostředků v oběhu zněla na novou měnu; nucený oběh všech druhů státovek byl pominul; oběh papírových peněz uspořádán byl na základech bankovní techniky. Scházelo již jediné jen opatření, aby totiž bance rakousko-uherské uložena byla povinnost k výměně bankovek kovem. Toto opatření označuje se jako »zavedení platů hotovými«.

Nedočkavou, aby toto opatření bylo co nejdříve provedeno, byla uherská vláda. Zajisté rozhodnou byla pro ni úvaha, aby mocnářství toto svými valutovými poměry postavilo se konečně na roveň ostatním evropským státům, z nichž již jen Turecko a Španělsko nemají uspořádané valuty. Ale před Litavou následkem nedůvěřivosti mezi oběma polovicemi ode dávna zavládnuvší vysvětlován spěch Uherska v této věci, — zda právem či neprávem, těžko rozhodnouti — ještě jinak. V Uhrách spěchá prý se s konečným uspořádáním valutních a bankovních poměrů proto, aby při budoucí úpravě poměrů mezi oběma polovicemi měla polovice uherská v otázce bankovní úplně volné ruce; banku vyměňující své bankovky kovem bude lze snáze rozděliti než banku vydávající bankovky s nuceným oběhem. Mimo to — a tento důvod byl dojista správným — záleží uherské polovici na tom, aby posílila svůj úvěr v cizině, ježto dluhopisy uherské, které následkem platů hotovými zněly by na zlatou měnu, byly by cizími věřiteli hledanějším zbožím.

Než buď, jak buď. Uherská vláda mohla tentokráte svůj požadavek podepříti závažnými důvody, proti kterým rakouská vláda, méně ochotná k tomuto opatření, těžko mohla činiti námitky.

Především lze poměry rakousko-uherské banky pokládati za zvláště příznivé pro takovéto opatření. Kovové zásoby banky jsou takové, že bude ústav tento úplně způsobilým, aby vyměňovati mohl své bankovky kovem bez obavy, že by tím podklad jeho mohl býti nebezpečně ztenčen. Vysvětlují to tato čísla, zobrazující stav příslušných poměrů na konci posledních tří let 1900 až 1902 (v korunách):

Rok.	Oběh bankovek.	Kovový poklad banky.	Z toho zásoba zlata.*)
1900	1.494,023.320	1.210,106.069	1.001,049.152
1901	1.584,934.140	1.426,268.707	1.234,017.801
1902	1.635,185.990	1.430,872.717	1.291,476.556

*) V této zásobě zlata obsaženy též pohledávky na zlato, které nepatří v kovovou úhradu. Tyto byly: 1900 21,480.191 K, 1901 57,887.114 K, 1902 124,127.648 K.

Následkem velkých zásob kovových byly bankovky, jež dle stanov uhrazeny mají býti kovem dvěma pětinami, t. j. 40 procenty, ve skutečnosti uhrazeny v únoru 1903 kovem (zlatem a stříbrem) 93 procenty; zlatá úhrada sama (bez stříbra a devis) činila 73 procent vydaných bankovek.

Druhou příznivou okolností jest vývoj kursů devis, který nekolísal u nás o nic značněji než v zemích se spořádanými poměry valutovými. Banka následkem dobré své organisace devisního obchodu nabyla na devisním trhu takového významu, že jest s to, aby opatřila dostatečné množství devis pro platy do ciziny i v dobách hojnější poptávky. Zlaté pohledávky do ciziny činily koncem února 1903 celkem 200,236.000 K.

K tomu druží se okolnost, že netřeba obávati se nedostatku zlata pro účely měnné. Vyhlídky zlata následkem výrobních poměrů do budoucnosti tak se zlepšily, že na dozírnou dobu pokládati lze světové zásoby tohoto kovu za postačitelné pro ukojení potřeb peněžních (sr. str. 242. a 243. tohoto spisu).

Konečně jest příznivou okolností pro zavedení platů hotovými klesající míra úroková, která zdá se věštiti poměrně delší periodu nižšího úroku a které radno tudíž využitkovati ku konsolidaci našich valutních poměrů.

Těmto důvodům nemohla se rakouská vláda vzpírati; mohla proti nim poukazovati na jedinou toliko, ale vážnou okolnost, totiž na méně příznivý vývoj platební bilance Rakousko-Uherského mocnářství. Vývoz z mocnářství stoupal sice v posledním desítiletí, ale nikoliv tak rychle, jako přívoz do mocnářství, takže přebytek vývozní nemohl udržeti se na dřívější výši (sr. data na str. 187. a 246. tohoto spisu uvedená; k tomu třeba doložiti, že v r. 1902 byl přívoz 861·85 mil., vývoz 956·25 mil., vývozní přebytek 94·40 mil. zl.) Klesající, po případě kolísající tento směr obchodní bilance mocnářství jest zvláště povážlivým, hledíc k passivní platební bilanci tohoto mocnářství, vysvětlitelné hlavně zadlužením v cizině a uložením cizích kapitálů v zdejších podnicích. Již v r. 1894 bylo vypočteno (Sax), že úrokové závazky z mocnářství do ciziny odplývající, odhadnouti lze na 310 až 320 mil. K., tak že po srážce aktiva, ze zdejších pohledávek plynoucího, činilo by passivum naší platební bilance asi 250 až 260 mil. K. Toto passivum zvýšilo se však během posledního desítiletí (Spitzmüller). Dle šetření finančního ministerstva o oběhu rakouských effektů v cizině stouplo zadlužení mocnářství v cizině v posledním desítiletí asi o miliardu korun. Z tohoto zadlužení vyplývá pro mocnářství břemeno ročních 400 až 450 mil. korun; po srážce zdejších pohledávek za cizinou odhadovati lze passivní saldo ze zadlužení vyplývající na 350 až 400 mil. korun.

K úhradě tohoto passivního salda slouží ovšem aktivum obchodní bilance mocnářství. Ale toto aktivum nestačí, takže zbývá

schodek. Schodek tento nebyl od r. 1899 pro mocnářství citelným, dík zlepšené obchodní bilanci a ještě více dík tomu, že odebírány byly na cizích tržištích hojněji rakouské cenné papíry, jichž cena do Rakouska zlatem byla placena. Tento vývoz rakouských effektů do ciziny nelze však pokládati ani za pravidelný, ani za bezpečný lék, aby ozdravěna byla platební bilance mocnářství. Jest to lék, přinášející sice nemocnému na nějakou dobu úlevu v palčivých bolestech, seslabující však organismus téhož pro budoucnost. Vývoz effektů, kterým mocnářství zadlužovalo by se stále více v cizině, nemůže jíti do nekonečna, nýbrž jest obmezen hospodářskou způsobilostí mocnářství uhražovati závazky do ciziny převzaté, ač-li nemá býti hospodářský rozvoj vydán v šanc pohromám.

Passivní platební bilance byla by nebezpečným nepřítelem valutové reformy; mohlať by zlato, pracně v mocnářství nahromaděné, vylákati k stěhování do ciziny, aby uhrazeno bylo passivní saldo. Jest proto radno sečkati s konečným opatřením valutové reformy na takovou dobu, až nebude třeba obávati se nebezpečí odtoku zlata do ciziny. K tomu třeba opatření, aby aktivum obchodní bilance bylo zvýšeno a aby zabráněno bylo otřesům, jež působiti by mohly nepříznivě na platební bilanci. Jmenovitě mohlo by býti nebezpečno, kdyby předčasně snížena měla býti míra úroková našich ukládacích papírů v cizině rozšířených, ježto by z ciziny, nespokojené nižším zúročením, mohly tyto papíry vráceny býti do Rakouska, jakož se skutečně stávalo v r. 1898, ve kterém k úhradě vrácených papírů musilo do ciziny zasláno býti za 117 mil. K zlata.

Dle těchto úvah bylo stanovisko rakouské vlády vůči vládě uherské asi takové: Zavedení platů hotovými bude opatřením blahodárným. Rakousko-uherské dluhopisy promění se v titry zlaté, rakouské směnky budou zlatými devisami, zkrátka úvěr mocnářství bude posílen. Ale nezbytnou podmínkou tohoto opatření jest plná jasnost o příštích obchodních stycích mocnářství s cizinou a jistota, že v stycích těch nenastanou nijaké poruchy. Lze tedy přikročiti k tomu, aby zavedeny byly platy hotovými, až provedeno bude vyrovnání mezi Rakouskem a Uherskem a až novými smlouvami s cizími státy získán bude přehled o pravděpodobném vývoji budoucích zahraničních obchodních poměrů mocnářství a bude lze z toho získati přesvědčení, že — aspoň dle lidského domyslu — mocnářství nepotřebuje na dozírnou dobu obávati se hospodářských otřesů.

Rozdíl mezi stanoviskem uherské a rakouské vlády záležel tedy jedině v tom, že uherská vláda chtěla platy hotovými uspíšiti, kdežto rakouská vláda přála si napřed vyjasněných poměrů hospodářských jak naproti uherské polovici tak naproti cizině. Rozhodnutí, ku kterému dospěly obě vlády na konci dlouhých jednání, jevilo se jako kompromis, nakloněný o hodně blíže k sta-

novisku uherskému než rakouskému. Zásadně bylo mezi vládami ujednáno, že podány budou parlamentům předlohy zákonů, kterými by platy hotovými byly zavedeny. Ale doba, od které by toto opatření vstoupilo v platnost, neměla býti v zákoně samém určitě stanovena; oběma vládám mělo býti zůstaveno, aby cestou nařizovací určily den, kterého by rakousko-uherské bance nastala povinnost k výměně bankovek.

Zásadní toto ujednání doplněno bylo ještě úmluvou, dle které vlády se zavázaly, že pro případ parlamentárního tohoto zmocnění nebudou oddalovati provedení opatření jim svěřeného. Na naléhání rakouské vlády byly by vlády oprávněny, aby odročily platy hotovými jen tehdy, kdyby nastaly »nepředvídatelné překážky neodolatelného způsobu«, za jaké označeny byly blíže: zahraniční zápletky, hrozící nebezpečí celní války nebo krise v některém důležitém odvětví průmyslovém.

Následkem zásadního tohoto rozhodnutí bylo třeba rozřešiti některé podrobnější otázky s tím související.

* * *

Dle článku 82. stanov rakousko-uherské banky, smluvených mezi vládami v r. 1896 a upravených provisorním vyrovnáním z r. 1899, neměla banka po zavedení platů hotovými vydávati bankovky, znějící na sumu nižší než 50 K (sr. str. 362. a 363. tohoto spisu). Tento předpis předpokládal, že bankovek nižších nebude v oběhu zapotřebí, protože bude kolovati dostatečné množství zlatých mincí (deseti-, dvacetikorun). Měl-li předpis tento býti zachován, musila by banka nezbytně ze svých zásob vydati do oběhu potřebné množství zlatých mincí. Nechť líčeny poměry banky sebe růžověji, přece jen byly obavy, že by pro zlaté zásoby banky bylo nebezpečno, kdyby měla nasycovati takto stále oběh zlatem; byl by tím otevřen do pokladu banky otvor, který nebylo by lze tak snadno ucpati. Z opatření, které mělo býti původně jen přechodním, stalo se proto opatření trvalé. Bance dáno trvale právo, aby i po zavedení platů hotovými vydávala bankovky znějící na sumy pod 50 korunami, a to na 20 a 10 korun.

Toto opatření žádoucí bylo nejen v zájmu ochrany zlatých zásob, uložených v sklepích bankovních, nýbrž odpovídalo také přáním obecenstva. Aby obecenstvo uvyklo si ponenáhlu na oběh zlata, vydávala banka, od srpna 1901 počínajíc, do oběhu zlaté mince. Obecenstvo — jak zkušenost ukázala — jen s patrným zdráháním přijímalo tyto mince. Od konce srpna 1901 do 15. března 1903 podařilo se bance přivésti do oběhu poměrně neznačnou sumu 139,251.210 K zlatých mincí, ač oběh bankovek 10- a 20korunových převyšoval od května 1902 sumu 700 mil. K. Obecenstvu jsou prostě bankovky milejší než zlato.

Mělo-li bance přiznáno býti právo, aby vydávala bankovky o 20 neb 10 korunách i po zavedení platů hotovými, bylo třeba pomýšleti na to, jak by tyto drobné bankovky měly býti uhrazeny. V té příčině různí se zájmy obecenstva a zájmy banky. Drobné bankovky jsou platidlem nejširších vrstev obyvatelstva, v jehož zájmu klásti sluší požadavek nejvyšší bezpečnosti; tomu by vyhověno bylo předpisem ukládajícím bance, aby tyto bankovky uhražovala plně, t. j. aby pro drobné bankovky chovala zvláštní kovovou úhradu, jež by rovnala se výši těchto bankovek v oběhu kolujících. Zájem banky směřoval zase k tomu, aby pro úhradu drobných bankovek platily tytéž předpisy, které platí o úhradě ostatních bankovek; zájem obecenstva mohl by chráněn býti tím, kdyby výdaj drobných bankovek byl kontingentován.

Po delším vyjednávání s bankou rozhodnuta byla tato otázka způsobem, který nacházel se jaksi uprostřed obou těchto zájmů. Byl ustanoven kontingent drobných bankovek 400 mil. korun, který má uhrazen býti plně kovem; drobné bankovky nad tento kontingent vydané mohou uhrazeny býti zrovna tak, jako ostatní bankovky, t. j. dvěma pětinami čili 40% vydaných bankovek.

Banka kladla své vzájemné požadavky. Má-li vydávati drobné bankovky, které musí býti plně uhrazeny, způsobeny budou bance za tisk nových a opotřebovaných bankovek výlohy, jež odhadnouti lze ročně na 684.000 K.; tyto výlohy vlastně měl by uhražovati stát, ježto drobné bankovky zastupovati mají v oběhu zlaté mince, které má stát sám raziti po případě obnovovati. Proto žádala banka v náhradu za vydávání drobných bankovek: 1. aby poskytována jí byla roční náhrada 800.000 K, 2. aby razebné za razbu zlatých mincí pro banku sníženo bylo ze 4 na 2 K (za kg.), 3. aby hypotekárnímu oddělení banky povolen byl výdaj zástavních listů nad dosavadní maximum 300 mil. korun. Požadavku druhému vyhověno bylo zcela, prvnímu částečně tím, že přiznána bance náhrada 500.000 K; třetí požadavek byl však odmítnut, ježto rakouská vláda nemohla se nadíti, že by takový požadavek parlamentem byl schválen, hledíc k zemským ústavům hypotečním.

* * *

Jednání o platech hotovými použito bylo rakouskou vládou jako vhodné příležitosti, aby vyjasněna byla otázka, jak by kovový poklad rakousko-uherské banky měl býti rozdělen pro případ, že by došlo někdy k rozdělení banky samé mezi obě polovice. Otázka tato není sice v tomto okamžiku palčivou. Ale k opatrnosti radily zkušenosti získané průběhem vyrovnacích jednání, zápasy, jež bylo třeba podniknouti při výkladu ustanovení ne zcela jasných. Zvláště zkušenosti při konversi renty získané nabádaly k opatrnosti. Nikdy nebylo pochybností o tom,

[illegible]

[illegible]

[illegible]

právo, aby převedly na sebe všechno jmění banky za náhradu akcionářům poskytnutou (1520 K za akcii). Naproti tomu neobsahují stanovy pražádného ustanovení o tom, jak by rozděleno mělo býti mezi obě státní správy převzaté jmění banky, jmenovitě kovový poklad téže.

Jest zjevno, že v případě, kdyby po r. 1910 převzaly obě polovice banku, aby ji rozdělily ve dvě samostatné banky — případ to zajisté hodně pravděpodobný — musilo by v bankovních obchodech pokračováno býti tak, aby nenasta'o přerušení, i bylo by proto z praktických důvodů nezbytno, aby bankovní poklad věnován mohl býti bez přerušení úhradným účelům. Což ale kdyby následkem nedostatku jakéhokoliv předpisu neměla mezi oběma polovicemi mocnářství zdařiti se dohoda o tom, ak by bankovní poklad mezi ně měl býti rozdělen?

Právě tato otázka, jak rozděliti poklad rakousko-uherské banky v případě rozluky téže, byla by jako stvořená, aby roznítila v obou polovicích neuhasitelné požáry. Otázka ta byla by roto zvláště nebezpečnou, že nemáme jednotného klíče, dle kterého yměřovaly by se mezi obě polovice práva a povinnosti. Tak náme:

1. pravidelný či pragmatický klíč, dle kterého rozvrhují se polečné náklady mezi obě polovice (65·6 : 34·4);

2. klíč valutový, dle něhož přispívají obě polovice k úhradě ákladů akce valutové (70 : 30);

3. klíč výnosu bankovního, dle kterého rozděluje se mezi bě polovice zisk z obchodů rakousko-uherské banky (asi 64 : 36);

4. klíč náhradný pro případ zakončení bankovního privilegia již v roku 1907, dle něhož náhrada akcionářům banky za ředčasné pominutí bankovního privilegia poskytnutá (22 K za kcii ročně) rozdělena má býti mezi obě polovice dle průměrého ročního zisku za léta 1900 až 1907 vypočteného;

5. konečně bylo by dle zásady příkazovacím řízením uskutečněné lze mluviti o jakémsi přirozeném klíči, rozdělujícím finanční výhody neb břemena dle skutečného upotřebení určité istituce.

V každém z těchto klíčů provedena jiná zásada. Jaký klíč ěl by býti zvolen, kdyby došlo někdy k rozdělení pokladu raousko-uherské banky?

Otázka tato byla při této příležitosti projednávána, nebyla ak rozluštěna úplně, nýbrž toliko z části. Byl totiž v úhravém pokladu banky činěn rozdíl mezi státním či valutovém atem a ostatním kovem. Ohledně valutového zlata bylo mezi oěma vládami ujednáno, že v případě pominutí privilegia neb ušení banky zlato to má rozděleno býti mezi obě polovice dle hož klíče, dle kterého každá z nich k němu přispěla (70 : 30).

Co se týče ostatní části pokladu, stanoveno bylo jen tolik, že část ta rozdělena má býti mezi obě polovice »dle téhož klíče, který rozhodným bude pro rozdělení veškerého movitého i nemovitého jmění banky a kterého bude dle toho použito k stanovení poměru, jakým obě státní správy přispěti mají k náhradě, již bude třeba akcionářům vyplatiti«.

Tímto ujednáním objasněna byla vlastně jen snazší část sporného poměru; neboť jest přirozeno, aby valutní zlato rozděleno bylo v případě nutném dle toho, jak oběma polovicemi bylo opatřeno. Vlastní spor týkal se ostatního pokladu bankovního. Spor ten nebyl rozluštěn, ač rakouská vláda si toho přála, nýbrž odložen. Jiného významu ujednání tomuto nelze přikládati.

* * *

Ještě jiné opatření bylo při této příležitosti mezi vládami ujednáno, totiž rozmnožení mincí pětikorunových.

Provisorním vyrovnáním z roku 1899 byly zcela tak, jak ve vyrovnacích předlohách z r. 1898 bylo chystáno (sr. str. 345. a 346. tohoto spisu), uvedeny v oběh nové stříbrné mince o pěti korunách v celkovém množství 64 mil. korun. Mince tyto vnikly rychle do oběhu; zvláště v průmyslových krajinách získaly takové obliby, že množství jich ukázalo se býti nedostatečným. Proto smluvily se obojí vlády, že množství stříbrných pětikorun rozmnoží o dalších 64 mil. korun, z nichž by připadlo na Předlitavsko 44·8 mil., na Uhersko 19·2 mil. korun. K razbě má upotřebeno býti stříbrných zlatníků v pokladně rakousko-uherské banky se nacházejících.

* * *

Vládní předloha o zavedení platů hotovými obsahuje tři osnovy zákonů, jež jsou:

1. osnova zákona o zavedení platů hotovými;

2. osnova zákona o další razbě mincí pětikorunových;

3. osnova zákona zmocňující ministerstvo, aby o další razbě pětikorunových mincí uzavřelo s uherským ministerstvem dodatečnou smlouvu.

První osnovou má býti uzákoněno, že vstoupiti mají v platnost až dosud suspendované předpisy článku 83. stanov rakousko-uherské banky, dle kterých jest tato povinna vyměňovati své bankovky kovem, že smí vydati bankovky na 10 a 20 korun znějící, z nichž 40 mil. korun musí uhrazeno býti kovem plně, ostatní pak obyčejným způsobem, že bance poskytne se za výlohy s výdajem těchto bankovek spojené náhrada ročních 500.000 K, že smí banka zlaté devisy a cizí bankovky do sumy 60 mil. K

vpočítati si do kovové úhrady, že vláda jest zmocněna, aby v souhlasu s uherskou vládou ustanovila den platnosti těchto předpisů.

K této osnově připojeno jest pak ujednání, jež uzavřeno bylo mezi oběma vládami o rozdělení kovového pokladu rakousko-uherské banky.

Druhá a třetí osnova obsahuje příslušné předpisy zákonné, jichž třeba, aby vláda mohla raziti nový kontingent pětikorun.

Osnovy tyto nebyly až dosud (polovice června 1903) projednány v rakouské poslanecké sněmovně ani v prvním čtení.

Kvotové deputace v roku 1903.

Po dlouhém smlouvání dohodly se kvotové deputace dne 22. listopadu 1899 na klíči 65·6 : 34·4, dle kterého měly náklady na společná vydání mezi obě polovice býti rozvrhovány. Ujednaný tento klíč platiti měl od 1. ledna 1900 do konce r. 1909.

Ujednání kvotových deputací nebylo projednáno parlamenty v obou polovicích. Musilť proto kvotní klíč ustanoviti panovník.

Kvotové deputace radily se sice po roce 1899 každoročně o kvotovém klíči; ale parlamenty ujednání ta nevyřizovaly, takže rozhodoval pokaždé zase panovník.

Jednání kvotových deputací po roce 1899 byla pokaždé jak co do formy, tak co do věcného obsahu stejná. Jednáno vždy písemně, stručně. V rakouské deputaci činěny návrhy na klíč 50 : 50, pak 62 : 38, ale většina schválila klíč 65·6 : 34·4; co do doby navrhována pokaždé platnost klíče pro jediný jen rok, ale většina stanovila termín ten do konce r. 1909, trvajíc na úmluvě z roku 1899, třeba tato nebyla parlamenty ratifikována. Většina, která schvalovala v rakouské deputaci klíč kvotní a termín, byla vždy skrovná; byla to buď většina jediného hlasu anebo většina získaná tím, že při rovnosti hlasů rozhodoval dirimující hlas předsedův. Uherská deputace zase usnášela se pokaždé, aby klíč platil na plných deset let, ale na konec přistupovala vždy na termín 1909; neopominula však nikdy připojiti výslovné ohražení, že klíč 65·6 : 34·4 převyšuje závazky polovice uherské.

Vše to opakovalo se i roku 1903, když znovu radily se obojí deputace o příštím kvotovém klíči. V rakouské deputaci znovu navrhován klíč 50 : 50, pak 62 : 38, ovšem bez úspěchu; byl přijat zase klíč 65·6 : 34·4. V jednom směru způsobena byla v jednáních deputací tentokráte jakási odchylka, pokud šlo totiž o termín pro platnost kvotního klíče. V rakouské deputaci bylo důrazně poukazováno na finanční výhody, jež vzešly uherské polovici z přikazovacího řízení a jež jí ještě vzejdou ze zvýšeného celního tarifu a ze zvýšeného výnosu cel, která vybírána budou i na dále na společný účet; proto dovozována vhodnost toho, aby kvotový klíč stanoven byl na dobu jediného toliko roku, ježto dle finančních výsledků zvýšených celních sazeb a případ-

ných nových obchodních smluv bude teprve lze správně posouditi, jak by měly příspěvky k společným výdajům budoucně býti rozvrhovány. Při hlasování dne 4. června 1903 podařilo se skutečně většinou jediného hlasu uskutečniti návrh, aby dosavadní kvotní klíč prodloužen byl na dobu jediného roku, od 1. července 1903 do 30. června 1904.

Uherská deputace nezůstala na odchylné toto usnesení odpověď dlužna. Prohlásila dne 6. června 1903, že ku klíči 65·6 : 34·4, nepoměrně vysokému pro uherskou polovici, přivolila jen z dvou příčin: předně proto, aby kvota stanovena byla nikoliv panovníkem, nýbrž parlamentem, a podruhé proto, aby kvota jednou stanovená měla platnost po delší periodu; kdyby však měla kvota platiti toliko pro jediný rok, přijala by uherská deputace jen kvotu odpovídající uherským výpočtům, t. j. kvotu 66·51 : 33·49. Proto odpověděla uherská deputace závěrečným návrhem, aby dosavadní kvota stanovena byla na dobu desíti let, t. j. od 1. července 1903 do 30. června 1913.

Rakouská deputace dala se ve schůzi dne 10. června 1903 na ústup; usnesením, při kterém následkem rovnosti hlasů (7 proti 7) předseda rozhodl, určila platnost klíče na dobu do konce 1909.

Uherská deputace přistoupila pak dne 12. června na toto usnesení rakouské deputace. Na základě toho podala vláda dne 19. června 1903 říšské radě příslušnou předlohu, dle které kvota vyměřena má býti dle usnesení deputačních (příl. 1856 a 1857 sesse XVII.).

Za poměrů vládnoucích v parlamentech před i za Litavou není žádné naděje, že by o kvotě rozhodnuto mohlo býti parlamentárně. Bude proto nezbytno, aby panovník, vykonávaje rozhodčí úkol ústavními zákony mu přikázaný, ustanovil kvotu na dobu jednoho roku.

ZÁVĚREK.

Jaký bude osud vyrovnacích předloh, jež projednávají se právě ve výborech rakouského i uherského parlamentu, nelze v této době předvídati. Ani před ani za Litavou nejsou poměry parlamentární normalními; zde utajovaná obstrukce strany jedné, zdržující jednání za tajného souhlasu jiných stran, tam zjevná obstrukce, nutkající vládu, aby prováděla státní úkoly způsobem mimozákonným, ve stavu ex lex.

Kdo stopuje pozorněji vývoj poměrů mezi oběma polovicemi, nemůže nepozorovati zajímavý zjev, že o významu pospolitého svazku obou polovicí mocnářství mění se náhledy na obou stranách. Až dosud byla to pokaždé rakouská polovice, která brala na se oběti, aby pospolitý svazek byl zachován, kdežto z uherské polovice zaznívaly hlučné hrozby rozlukou. Tentokráte akcentuje se potřeba pospolitého svazku důrazněji v Uhrách než v Rakousku. Oposice v uherském sněmu hájí ovšem požadavek personální unie; ale před tváří silné majority, neskrblící pochvalou, hájí zase ministři hospodářskou cenu společného celního území, které zabezpečuje hlavní uherské výrobě nejbližší tržiště, aniž by kladeny byly jí za to nepřiměřené podmínky. V rakouské polovici naproti tomu mizí stále více dřívější strach před rozlukou; ba i průmysl, trvající vždy věrně při pospolitosti svazku mezi oběma polovicemi, začíná ukazovati ve svých řadách tu i tam viklající se členy. Kdyby nebylo příkrých protiv politických, kdož ví, jak by dnes hlasování v poslanecké sněmovně o pospolitém svazku s Uhry dopadlo!

Ochlazenou náladu na rakouské straně lze vysvětliti rostoucími úspěchy uherské polovice v tomto mocnářství v ohledu státoprávním, finančním a hospodářském, úspěchy, z nichž některé — ne všechny — znamenají morální neb hmotnou újmu rakouské polovice.

V ohledu státoprávním třeba stopovati vzrůst uherského vlivu v oboru zahraniční politiky. Kdyby šlo jen o zahraniční

politiku v běžném smyslu (politické zastoupení mocnářství v cizině a pod.), snad bylo by to lze snášeti v Rakousku s menší trpkostí. Ale do oboru zahraniční politiky patří také uzavírání obchodních smluv s cizími státy. Na tomto poli jsou zájmy převážně zemědělského Uherska a průmyslově vyvinutějšího Rakouska velmi různé. Vzrůstající vliv uherský obrací, zvláště pokud jde o hospodářské styky s Ruskem, Rumunskem, balkánskými státy a Italií, tuto politiku směrem, který jest s to, aby ohrožoval zájmy předlitavského vývozu. Proti státoprávní paritě, kterou vymohla sobě uherská polovice v cedulové bance, nelze ovšem ničeho namítati; vyplývá to z podstaty dualismu zákonně uznaného. Využitkuje-li však uherská polovice této parity, aby na úvěru bankovním brala nepoměrného podílu (eskompt, lombard) a aby učinila úvěr ten širším vrstvám přístupným pohodlnějším způsobem (průměrné menší sumy úvěrované, průměrné delší lhůty platební), dotýká se to hospodářsky této polovice, ježto zkracuje se tím podíl její v úvěrních prostředcích bankovních. Počíná-li v poslední době, jako na cukerní konferenci v Brusselu, vystupovati Uhersko při mezinárodních smlouvách jako smlouvající stát, má to arciť význam jen formální. Dovozuje-li však z toho uherská polovice pro sebe právo, aby upravila výrobní poměry cukerní ve svém obvodu samostatně, může stihnouti z toho těžká pohroma důležitému odvětví průmyslu v Předlitavsku. Nejnovější požadavek uherský, aby státoprávní důslednosti dualismu uplatněny byly i ve společné armádě, nemusil by podněcovati odpor v Rakousku, kdyby v Uhrách dovoděny byly z toho i finanční důslednosti, t. j. kdyby v témže poměru, v jakém vzroste vliv uherský v armádě, snížen byl zdejší příspěvek na vydržování této společné instituce.

V ohledu finančním byla kvota 70:30 hned od počátku dualismu úspěchem uherským, který zvýšen byl ještě změnou provedenou v úhradě berních restitucí. Súčtování cel ve společný prospěch obou polovicí prohlašuje se sice za nutný důsledek společného celního obvodu. To však nemůže potlačiti trpkosti vzbuzované v Rakousku proto, že následkem vyššího konsumu předmětů clu podrobených v Předlitavsku zvyšuje se neoprávněně příspěvek Předlitavska nad poměr kvotou stanovený a že tato nespravedlivost stupňuje se v neprospěch Předlitavska v témže poměru, v jakém následkem zostřovaného systému ochranářského vzrůstá výnos celní. Trpkost v Předlitavsku musí sesilovati okolnost, že při jiných státních institucích, kde jest to ve prospěch Uher, dovede uherská polovice vynutiti spravedlivé rozdělování příjmů mezi obě polovice; viz přikazovací řízení, viz rozdělování zisku bankovního.

V ohledu hospodářském konečně spočívá význam pospolitosti mezi Rakouskem a Uherskem v tom, že v obvodu celého spolku lze vyměňovati navzájem zboží bez celních překážek a že určité záležitosti uspořádány jsou jednotně (vlastně dle společné

smluvených zásad«), aby vzájemné styky mohly vyvíjeti se bez překážek (úprava nepřímých daní, dopravnictví, peněžnictví, cedulového bankovnictví a pod.). V hospodářském ohledu budou proto o ceně spolkového svazku pro naši polovici rozhodovati nejprve prospěchy, jež vzcházejí této polovici z hospodářských styků s polovicí uherskou; tedy bilance vzájemného přívozu a vývozu zboží. Čísla, z nichž lze o této bilanci učiniti si přibližný obraz, jsou tato:

Rok	Přívoz z Uher (v mil. K)	Vývoz do Uher (v mil K)	Větší vývoz (+) neb přívoz (—)
1885	571·423	729·049	+ 157·626
1886	604·768	722·933	+ 118·165
1887	600·051	759·183	+ 159·232
1888	620·668	777·175	+ 156·507
1889	669·284	799·989	+ 130·705
1890	787·401	836·902	+ 49·501
1891	825·727	852·239	+ 26·512
1892	773·425	855·045	+ 81·620
1893	745·786	833·974	+ 88·188
1894	813·948	884·516	+ 70·568
1895	779·878	883·538	+ 103·660
1896	821·783	864·181	+ 42·398
1897	807·740	844·478	+ 36·738
1898	809·106	885·414	+ 76·308
1899	844·823	921·448	+ 76·725
1900	921·680	885·236	— 36·444
1901	901·643	873·864	— 27·779
1902	937·904	879·139	— 58·765 *)
Roční průměr 1885—1901	668·473	782·496	+ 114·023
1892—1896	786·964	864·251	+ 77·287
1897—1902	870·132	881·596	+ 11·464

Z čísel těchto je zřejmo, že přívoz z Uher do Rakouska stoupá rychleji než vývoz z Rakouska do Uherska. Výhodnost výměny hospodářských statků žádným clem neobmezované zvyšuje se pro Uhersko, zmenšuje se pro Rakousko. V posledních letech 1900 až 1902 proměnila se rakouská, až do té doby aktivní bilance v passivní. Málo na tom se změní, provede-li se v číslech z 1900—1902 oprava ve smyslu uherské statistiky. Rakouská statistika oceňuje totiž některé položky ve vzájemných obchodech se vyskytující jinak než statistika uherská, takže tato vykazuje pro rakouský obchod výsledek o 36 mil. K příznivější Dle tohoto uherského výpočtu vykazovala ze vzájemných obchodů rakouská bilance

*) Čísla za rok 1902 uvedena dle předběžných výsledků. Dle definitivních výsledků činilo passivum v r. 1902 více, totiž 70·7 mil. K.

v roku 1900 passivum 0·444 mil. K
» 1901 aktivum 8·221 » »
» 1902 passivum 22·765 » »

Vzbuzuje-li již vývoj těmito čísly znázorněný nespokojenost na rakouské straně, nelze diviti se rostoucí podrážděnosti, vyvíjí-li se zákonodárství týkající se pospolitých poměrů hospodářských směrem, který odpovídá spíše uherským než rakouským přáním. V celním zákonodárství vyhověno uherskému nátlaku zvýšenými cly finančními (1878, 1882), ač stíženo tím obyvatelstvo v této polovici citelněji než v Uhrách. Zvyšována-li po přání uherském cla zemědělská, stalo se tak i v zájmu rakouského zemědělství v dobách klesajících cen obilních; zajisté bylo však ospravedlněno, aby při tom přihlíženo bylo k potřebám průmyslu po zvýšené celní ochraně. Není pro hospodářský rozvoj v této polovici lhostejno, zmařil-li v novém tarifovém návrhu nátlak uherský zvýšení cel v takových odvětvích průmyslových, která v Uhrách nejsou zastoupena. V zákonodárství týkajícím se pospolitých nepřímých daní vítězí přání uherská, jak nejlépe se to jevilo ve zvýšených berních sazbách daně lihové nebo v rozdělení lihového a cukerního kontingentu. Rakouská přání bylo lze jen po velkých zápasech uskutečniti; viz podpory a úlevy pro hospodářské, pro společenstevní lihovary, nebo daň z petroleje. Úpravy patentního práva mohlo Rakousko domoci se jen tím, že tato právní materie vyloučena byla z oboru pospolitých záležitostí. O provádění reciprocity v oboru dopravnictví a živnostenském v uherské polovici uveřejněny byly z předlitavských kruhů dlouhé kapitoly stesků.

Za takových poměrů nelze se diviti, ozývají-li se v rakouském parlamentu hlasitěji než druhdy rozhořčené hlasy, věštící, že vyrovnání, jež právě má býti uskutečněno, bude posledním vyrovnáním mezi Rakouskem a Uherskem.

Splní-li se tato věštba?

Těžko býti věřícím. Ne snad jedině proto, že věštby pronášené v rozechvěném ovzduší parlamentním ztrácejí o tolik na pravděpodobnosti, o kolik k vůli zevnějšímu effektu řečnickému se tak rádo přestřeluje. Chladné úvahy nasvědčují spíše tomu, že — ač-li nenastanou kromobyčejné, snad katastrofální poměry — pospolitý svazek mezi Rakouskem a Uherskem bude i na dále zachován.

Nejčastěji ukazuje se na vzrůstající passivnost obchodních styků rakouských s Uherskem, následkem které pomíjí pro tuto polovici zájem na další pospolitosti hospodářského svazku. Neprávem přikládá se při tom rozhodující význam číslům o vzájemných stycích obchodních. Na čísla tato nelze pohlížeti jen tak po kupecku: tolik příjmů na jedné, tolik vydání na druhé straně; vychází-li z toho ztráta, nutno přerušiti další obchod. Číslům těm dodává pravého významu teprve to, co se v nich skrývá. A to jest práce věnovaná tu i tam na výrobu vyměňovaných statků,

sumy mzdy, kapitálového a podnikatelského zisku z výroby té vyplývající, množství pracovníků a jich rodin z toho se vyživujících a celá ta dlouhá řada vrstev, majících v různých formách, jako dodavatelé surovin, potravin atd, atd. nepřímou účast na výrobě statků vyměňovaných vzájemnými styky obchodními. Pro všechny tyto vrstvy znamenala by rozluka zmenšení neb ztrátu pracovní příležitosti, zmenšení neb ztrátu důchodů, jež nebylo by lze nahraditi jen tak hravě, jak vzdálený, nesúčastněný pozorovatel by se domýšlel. Kdo měl by dost odvahy, aby vzal na sebe zodpovědnost za všechny důsledky takových opatření, jimiž hrozila by značnému množství výrobků rakouských a uherských ztráta tržišť, jimiž stala by se bezcennou práce na výrobky ty věnovaná? Nikoliv, s tak lehkou myslí nebude se ani tu ani tam o nejdůležitějších problémech hospodářských v tomto mocnářství uvažovati.

Ostatně dokazuje statisticky vykázaná passivnost této polovice ve vzájemných obchodních stycích mezi oběma polovicemi skutečně, že v poslední době trpí tato polovice ztrát? Statistika zjišťuje toliko ceny výrobků navzájem obchodovaných, nikterak ale zisk, který z těchto obchodů pro tu neb onu stranu vyplývá. V tomto směru dlužno míti na mysli, že z Uherska vyvážejí se do Rakouska hlavně výrobky zemědělské a zemědělského průmyslu (mlynářství, lihovarnictví, dřevařství), kdežto naopak vyvážejí se z Rakouska do Uher hlavně průmyslové výrobky. Jdou tedy k nám výrobky vyžadující jednoduché, skrovněji odměňované práce, kdežto od nás do Uher zasílá se zboží, jež vyžadovalo kvalifikované, lépe placené práce. Kdyby bylo lze vypočísti, v které z obou polovicí přicházejí větší sumy do rukou pracovníků súčastněných při výrobě výrobků navzájem vyměňovaných, rakouská polovice sotva by byla účastnou v sumě té menší kvotou.*)

Na vzrůstající vývoz uherský do Rakouska hleděti dlužno jako na zjev přirozený. Soutěží-li na poli hospodářském mezi sebou na jedné straně národ nacházející se již na jistém stupni hospodářské vyspělosti, na druhé straně národ počínající teprve budovati hospodářskou svoji stavbu, musí pokrok zřetelněji jeviti se u národa poslednějšího. Tento přirozený zjev nezastaví žádná rozluka.

I kdyby bylo na obou stranách pevného odhodlání k rozluce — kterého dnes přese všechno vzájemné škorpení není — tlak mezinárodních poměrů hospodářských nutí obě polovice k další pospolitosti, nebude-li směr zahraniční politiky obchodní v kontinentálních státech evropských důkladně změněn.

Evropské státy provozují sice smluvní zahraniční politiku obchodní, ale s tendencí přísně ochranářskou. Tato tendence se

*) Sr. Hotowetz, »Hospodářské vyrovnání rakouskouherské po stránce průmyslové«, Praha, 1903 (zvláštní otisk z »Obzoru národohospodářského«, ročník VIII.). Na Riegrův spis »O rakousko-uherském vyrovnání« nemohl jsem v úvodu poukázati, ježto uveřejněn byl v době, ve které práce tato byla již daleko pokročila.

dosud stupňuje. Úspěšně lze takovouto politiku provozovati jen na velkých hospodářských územích. Obepínají-li se jednotlivé státy vysokými celními sazbami, mají obchodní smlouvy s nimi pro sousedy jen tehdy význam, jestliže nevýhody vysokých celních sazeb vyrovnati mohou zvýšeným odbytem na rozsáhlém území. Malé státy jsou při takovéto tendenci obchodní politiky v nevýhodě. V době takové politiky, v době, ve které i tradicionální země svobodné tržby, Anglie, zvětšiti chce své hospodářské území, připoutávajíc k sobě pevněji své kolonie, jediné mocnářství Rakousko-Uherské mělo by seslabovati svůj vliv na vývoj mezinárodní obchodní politiky, tříštíc své území?

Jak mocně působí tlak poměrů, toho dokladem jest ponenáhlý obrat ve smýšlení zemědělských kruhů rakouských. Rozluka od Uher byla dříve důležitým článkem zemědělských programů. Dnes toto heslo pomalu utuchává; poznávajíť rakouské kruhy zemědělské, jak v pospolitém svazku vliv zemědělských Uher prospívá i jim (viz návrh nového celního tarifu, výpověď obchodní smlouvy s Italií a j.).

Nynější úprava poměrů mezi Rakouskem a Uherskem není nikterak ideální. Má mnohých, těžkých nedostatků. Ale nebylo by případné, kdyby z nedostatků těch dovozována byla nezbytnost rozluky. Snad lze — aspoň s touže pravděpodobností — dovozovati možnost jakési nápravy. Náprava ta byla by možnou jen za jediné podmínky; kdyby totiž vyrovnání mezi Rakouskem a Uherskem považováno bylo před i za Litavou za otázku ryze hospodářskou a kdyby politické poměry v obou polovicích uspořádány byly takovým způsobem, aby vyrovnání také jako výlučně hospodářská záležitost mohlo býti projednáváno.

To právě jest nejnebezpečnější pro poměr mezi Rakouskem a Uherskem, že spory politických stran v obou polovicích nemohou se zastaviti před sínění, ve kterých konají se porady o úpravě tohoto, pro význam mocnářství nad jiné důležitého poměru.

Bibliothek des Instituts für Wirtschaftsforschung in Prag
Knihovna ústavu pro hospodářský výzkum v Praze
Inventarnummer
Inventární číslo
3011

PŘEHLED OBSAHU.

Strana

Předmluva 3
Po skončeném druhém vyrovnání rakousko-uherském 7

Část první.

Pospolité záležitosti mezi Rakouskem a Uherskem v období 1879—86 . 12
Bosna a Hercegovina ve svazku mocnářství 12
Zaokrouhlení celního obvodu rakousko-uherského 23
Autonomní celní tarif z roku 1882 37
Daň z petroleje 58
Náběh k reformě daně z lihu 66
Organisace domobrany 73

Část druhá.

Třetí vyrovnání rakousko-uherské z roku 1887 75
Obnova celního a obchodního spolku rakousko-uherského 89
Klíč kvotový 94
Prodloužení privileje rakousko-uherské banky 99
Válečný celní tarif z roku 1887 117

Část třetí.

Pospolité záležitosti mezi Rakouskem a Uherskem v době let 1888—96 . 145
Reforma daně cukerní 146
Reforma daně z lihu 158
Nový branný zákon 167
Rakousko-uherský Lloyd 173
Konec svobodných přístavů v Terstu a v Rjece 177
Obchodní smlouvy z roku 1892 183
Obchodní smlouva se Srbskem z roku 1892 211
Obchodní konvence s Rumunskem z roku 1893 215

Strana
Obchodní konvence s Ruskem z roku 1894 217
Obchodní konvence s Bulharskem z roku 1896 219
První krok k úpravě valuty 222
Druhý krok k úpravě valuty 244
Řízení příkazovací při dani z lihu 253
Berní restituce z vyvezeného piva 255
Dodatky ku předpisům o dani z petroleje 257
Zvýšené vývozní prémie cukerní 258
Dobytčí sůl 262
Přístavní poplatky 264
Přípravy k reformě patentního práva 265

Část čtvrtá.

Provisorní vyrovnání z let 1897—99 267
Hlasy zájmových korporací o hospodářském spolku s Uherskem . 269
Přípravy ku čtvrtému vyrovnání rakousko-uherskému 311
Jednání kvotových deputací v roce 1896 a 1897 323
Vyrovnací provisorium z roku 1897 335
Vyrovnací předlohy z roku 1898 342
Vyrovnací předlohy z roku 1898. — I. Předlohy valutní 344
Vyrovnací předlohy z roku 1898. — II. Předlohy bankovní 353
Vyrovnací předlohy z roku 1898. — III. Celní a obchodní spolek s Uhry 373
Vyrovnací předlohy z roku 1898. — IV. Předlohy berní 387
Vyrovnací provisorium z roku 1898 401
Vyrovnací provisorium z roku 1899 408
Jednání o kvotě v r. 1898 až 1902 414

Část pátá.

Pospolité záležitosti mezi Rakouskem a Uherskem v době 1900—1903 . 420
Konsulární soudnictví a konsulární poplatky 423
Konverse dluhopisů sjednoceného státního dluhu 425
Cukerní konvence brusselská 434
Předloha o zvýšeném kontingentu branců 451

Část šestá.

Předlohy o čtvrtém vyrovnání rakousko-uherském v roku 1903 . 452
Předlohy valutní 457
Předlohy bankovní 458
Předloha o celním a obchodním spolku s Uhry 458
Předlohy berní 462
Nový všeobecný celní tarif 465
Předloha o zavedení platů hotovými 477
Kvotové deputace v roku 1903 487
Závěrek 489

DB
214
F5

DB 214 .F5 C.1
Rakousko-uherska vyrovnani po
Stanford University Libraries
3 6105 037 465 114

Stanford University Libraries
Stanford, California

Return this book on or before date due.